A JAPÁN
VILÁG ATLASZA

Fordította: Kertész Balázs,
Szentgyörgyi József, Tótisz András
A fordítást szakmailag ellenőrizte:
Petrányi Zsolt

munkája
HE 524 / ISBN 963 208 422 5
ISBN 963 548 490 9
ISSN 9239 166 X

A JAPÁN VILÁG ATLASZA

HELIKON · MAGYAR KÖNYVKLUB

Első rész: A kezdetek

Második rész: A történelem századai

Harmadik rész: A modern Japán

Kiemelt témák

Kiemelt helyszínek

Térképek jegyzéke

		uralkodók	a kínai császártól. I. sz. 239. Himiko királynő követséget küld Kínába	tesznek Wa öt királyáról Yamato törzsfők (*ōkimi*)	593–622. A politikai központosítás kezdetei kínai mintára; átlépés a klán-rendszerből a császári rendszerbe 645. Taika-reform 672–686 Temmu császár uralkodása 694 Jitō császárnő új fővárost alapít Fujiwarában	724-49. Shōmu császár uralkodása 752. Shōmu császár felszenteli a Tōdaiji Nagy Buddha szobrát 784. Kammu császár (ur. 781–806) a fővárost előbb Nagaokába, majd Heianba (794) költözteti	mellé: a Fujiwara-uralom ke az udvari kormányzatban 995–1027. Fujiwara no Michi uralma 1086–1156. *insei*, a visszavonu császárok elzárkózott uralma ellensúlyozza a Fujiwara-hata 1156. Hōgen-lázadás 1159. Heiji-lázadás 1180–1185. Gempei-háború
	Zsinórmintás lámpás a Középső Jōmon-korszakból, kb. i. e. 3000	Koto-játékos *haniwa* a Kofun-korból, i. sz. 6. század		A narai Hōryūji-templomot Shōtoku herceg alapította 607-ben		A 745-ben alapított Tōdaiji Nagy Buddha csarnoka Narában	
KULTÚRA ÉS VALLÁS	kőszerszámok és pattintott kőeszközök	Jōmon-edények, kagylódombok, szobrocskák	Yayoi cserépedények	nagy és kisebb sírhalmok	552. A buddhizmus bevezetése 607. a Hōryūji-kolostor alapítása	712. *Kojiki* 720. *Nihon shoki* 777. *Manyoshū* Narai buddhizmus hat iskolája a buddhizmus mint udvari vallás a shintō és a buddhizmus összeegyeztetése 741. elrendelik a tartományoknak, hogy építsenek kolostorokat és zárdákat	805. Saichō megalapítja a buc tendai iskoláját Kukai megalapítja a buddhiz Shingon iskoláját Bár 894-ben megszakadt a kö kapcsolat Kínával, a japán m építészet és irodalom további kínai hatások nyomán fejlődi japán sajátosságokat mutatva 905. *Kokinshū* versgyűjtemény 985. Genshin a Tiszta Föld Buddhizmust hirdeti 1010. *Genji regénye*, Murasaki úrnő műve 1175. Hōnen megalapítja a Ti Föld iskolát
TÁRSADALOM ÉS GAZDASÁG	fazekasság előtti kőkor vadászó-gyűjtögető gazdasága	kőkor vadászó-gyűjtögető és fazekas kultúrája	rizstermesztés, mezőgazdasági szerszámok, bronzból készült harangok, tükrök és fegyverek, szövés	a nagy halomsírok építői; nagy hatalmú *uji* szövetség főnökei; egy harcias lovas kultúra jelenléte	645. minden földterület császári tulajdonba kerül 702. érvénybe lépnek Taihō törvényei 708. hivatalos rész- és ezüst pénzérmék kerülnek forgalomba		935 Taira Masakodo lázadása tartományokban 1010. Magánbirtokok (*shōen*) kialakítása a közösségi földek redszerén belül; a harcos csap (*bushidan*) megsokasodása a tartományokban
NEMZETKÖZI KAPCSOLATOK			Wa helyi kis uralkodóinak laza kapcsolatai Kínával		607. szerzetesek és tudósok követségét küldik a Sui-Kínába 630–894. 15 hivatalos követség utazik a Tang-Kínába 663. Korea partjainál Silla megsemmisíti	754. Ganjin érkezése Kínából	805. Saichō visszatér Kínából 806. Kūkai visszatér Kínából 894. Felfüggesztik a hivatalos követjárást Kínába

[illegible]urában [illegible] a katonai [illegible] kezdete [illegible] uralom [illegible] meggyilkolják [illegible] [illegible] Hōjō [illegible] vezeti a [illegible]-bakufut [illegible]-háború [illegible] a Kamakura- [illegible] bukása	megalapítja a déli udvart; Takauji megalapítja a Muromachi-bakufut Kyōtóban 1338. Takauji felveszi a Seiitai sógun címet; az Ashikaga-sógunok 14 nemzedéke követi	egyesíti a két udvart 1467–1477. Ōnin-háború 1449–1473. Yoshimasa, a nyolcadik sógun gyengekezű uralma; a császári udvar fellépése	sógunátusnak (1573) és meghódítja Közép-Japán legnagyobb részét 1582. Nobunagát meggyilkolják; utóda, Toyotomi Hideyoshi egyesíti Japánt és kampakuként uralkodik	1603. Ieyasu felveszi a Seiita sógun címet; bakufut alapít Edóban; a Tokugawa-sógunok 14 nemzedéke követi, akik *baku-han* rendszer segítségével vezetik Japánt 1615. Ōsaka várának ostroma	restauráció; Musuhito császár Edóba (új nevén Tōkyóba) költözteti az udvart 1890. Meiji alkotmány; politikai pártok alakulnak; a képviselőház létrehozása az első általános választások eredményeként	polgári kormányzat	nélkül megadja magát (a II. vh. végén) 1945–52. Szövetséges megszállás Douglas McArthur tábornok parancsnoksága alatt 1946. A császár lemond isteni eredetéről, életbe lép Japán új alkotmánya 1952. Japán visszanyeri teljes függetlenségét 1972. Okinawa ismét japán felségterület
	A 11,5 méter magas Nagy Buddha Kamakurában, 1252	Oda Nobunaga (1534–1582), az első országegyesítő		Imari stílusú porcelánváza, 19. század második fele		Hiroshima, 1945. augusztus	
[illegible] páncé- [illegible] felsze- [illegible] [illegible] Echigóba: [illegible] Föld [illegible] [illegible] és [illegible] történetek [illegible] a [illegible] segítő ere- [illegible] a Nichiren- [illegible] [illegible] Ippen, [illegible] Föld Buddhiz- [illegible] [illegible] mintatának		A zen-kultúra elterjedése Kyōto újjászületése kereskedelmi és kulturális központként a nō színház kialakulása 1394. Yoshimitsu felépítteti Kyōtóban az Aranypavilont 1420–1506. Seshū, a festő 1421–1508. Shōgi, a költő A teaszertartás elterjedése a zen-kolostorokon kívül 1549–1639. A keresztény évszázad	1576. Nobunaga befejezi az Azuchi várat a Biwa-tónál 1587. A katolikus térítés megtiltása	1609. A katolicizmus tilalma 1637. A neo-konfucianizmus támogatása 1688–1703. Genroku-kor: a kabuki és a bábszínház virágzása, fametszetek a „mulandó világról" költészet és elbeszélő széppróza 1730–1801. a shintō újjáéledése: Nemzeti Tanulás Mozgalom 1760–1849. Katsushika Hokusai 1767–1858. Andō Hiroshige	1896. megérkeznek Japánba az első mozgófilmek; megindul a hazai filmgyártás	1916. Natsumo Sōseki regényíró halála 1922. Mori Ōgai orvos-ezredes és regényíró halála 1925. elindul a rádióadás	1953. elindul a televíziós sugárzás
[illegible] a *Jōei shikimoku*, [illegible] törvénykönyv [illegible]		1467–1477. A hadakozó nagyurak kora: Japán feudális uradalmak sokaságára szakad, melyekben a *daimyō* uralkodik 1500. A japán kalózok elözönlik Kelet- és Délkelet-Ázsia tengereit 1543. A tűzfegyverek bevezetése	1582–1598. a földek felmérése 1588. a kardok begyűjtése; a szamurájok elkülönülése a parasztoktól	1637. a Shimabara-felkelés leverése 1688–1703. Edo, Ōsaka és a helyőrségi városok gyors növekedése 1701–1802. a 47 *Rōnin* ügye 1781–1788. Temmei-i éhínség; nélkülözés sok faluban, széles körű parasztfelkelések és városi lázongások	1871. a daimyō-birtokok visszavétele 1872. megnyílik a Tōkyō–Ōsaka távíróvonal; átadják a Yokohama–Tōkyō vasútvonalat; a könnyűipar fejlődése 1894. sztrájk egy ōsakai szövőgyárban 1904. a nehézipar megteremtése	1923. a nagy kantōi földrengés	1945–52. a SCAP demokratizálja a gazdasági tevékenységet s biztosítja a szabad munkaerő-vándorlást 1946. földreform-politika 1947. a SCAP betiltja a tervezett általános sztrájkot 1960. Ikeda miniszterelnök bejelenti a bevételnövelő tervezetet: úton a gazdasági csoda 1964. az első Ágyúgolyó Expressz Tōkyótól Ōsakáig 1973. olajválság 1988. a Seikan-alagút összeköti Hokkaidōt és Honshūt, a Seto-híd Honshūt és Shikokut.
[illegible] Eisai és Dōgen [illegible] a kínai [illegible] és sōtō-zen- [illegible]okat [illegible] mongol [illegible]		1543. Portugálok érkeznek Tamegashimába 1549. Xaveri (Szent) Ferenc Japánba érkezik	1592. Hideyoshi sikertelen hadjáratot indít Korea és Kína (1597) ellen	1604. Vörös pecsétes engedélyek kibocsátása a Luzonnal, Siammal stb. kereskedő japán hajóknak 1609. holland kereskedelmi állomás	1894. a kínai–japán háború 1904. az orosz–japán háború 1910. Korea annektálása	1912. Japán első alkalommal vesz részt az Olimpiai Játékokon 1914. hadüzenet Németországnak 1920. Japán belép a Népszövetségbe	1933. kilépés a Népszövetségből 1937. Japán hadat üzen Kínának 1941. Japán támadás Pearl Harbor ellen 1950. kitör a koreai háború 1951. a San Franciskói békeszerződés és a biztonsági

ELŐSZÓ

A korszerű közlekedés és telekommunikáció a nemzetközi élet részesévé tette Japánt. A világ minden pontján megtalálhatók a japán gépkocsik, fényképezőgépek és elektronikai cikkek. A japán üzletemberek, egyetemisták, turisták egyre növekvő számban utaznak külföldre, 1988-ban például hétmilliónál is többen. Számos országban épültek és épülnek japán gyárak. Tánccsoportok, hagyományos és avantgarde színházak, zenészek, divattervezők, filmek, ételbemutatók és képzőművészeti kiállítások ismertetik meg a világgal a tradicionális és a kortársi japán kultúrát. A magasan jegyzett yen ellenére is mind több külföldi üzletember, turista és egyetemista keresi fel Japánt. A vámsorompók lebontásával és a yen árfolyamának emelkedésével a japán piac megnyílt a külföldi áruk számára. Az ország, mint a 20. század utolsó harmadának gazdasági óriása, rendszeres szereplője a hírműsoroknak, s egyre jelentősebb szerepet játszik a nemzetközi életben, és maguk a japánok is szívesen beszélnek társadalmuk „nemzetközivé válásá"-ról.

A régmúltban gyökerező kulturális folytonosság áthatja Japán mindennapjait. Az idősebb japánok olykor megvetően emlegetik az „újfajta" (*shin-jinrui*) japánokat; a II. világháború után született, eltérő értékrendet követő nemzedék tagjait értik alatta. Nem olyan fegyelmezettek, mondják, nem olyan igénytelenek, és kevésbé odaadóan dolgoznak – öntudatosak, individualisták, a Nyugathoz igazodóak, fogyasztásorientáltak. E vélekedések ellenére a *shin-jinrui* nem szakított a hagyományos kulturális értékekkel, sőt éppen ezek – tanulás, szorgalmas munka, fegyelem, családi összetartás, közösségi harmónia, együttműködési készség, valamint a nemzeti érdekek elsőbbsége az egyéni célok előtt – járultak hozzá jelentős mértékben Japán gazdasági sikeréhez. Az ifjabbak szüleiknél otthonosabban mozognak a nyugati kultúra közegében, miközben híven ápolják kulturális önazonosságukat.

Történelem és környezet formálta az ország jelenét és határozza meg jövőjét. Az Ázsia keleti végén és a Csendes-óceán legnyugatibb szélén elterülő Japán történelmének legnagyobb részét viszonylagos egyedüllétben töltötte, ám soha nem volt teljesen elszigetelt. Folyamatosan érték kulturális hatások a kontinensről, és maguk a japánok is sikeres erőfeszítéseket tettek a kínai vagy a nyugati világ civilizációjának átvételére.

A földrajzi fekvés és az éghajlat alapvetően befolyásolta Japán fejlődését. A váltakozó évszakok, a táj, a növény- és az állatvilág elemei újra és újra felbukkanó motívumai a gazdag irodalomnak, képzőművészetnek és mitológiának. A rizstermesztés pedig Yayoi kori (i. e. 300–i. sz. 300) meghonosodásától a 19. századig a társadalmi szerveződés, a gazdaság és a vallási eszmék középpontjában állt, és a fejlett 20. századi ipari technológiák idején is meghatározó tényező maradt.

A természet mindig is közel állt a japánok szívéhez, noha nem mondható, hogy kifejezetten kegyes volt hozzájuk. Időről időre heves földrengések rázzák meg a zsúfolt, túlságosan beépített, ásványkincsekben gyér, szegény szigetvilágot. A japánok évszázadokon át szegényeknek tartották magukat, különösen természetes erőforrásaikat kevesellték. Ez a szemlélet vezetett az újabb időkben Japán katonai terjeszkedéséhez Koreában és Mandzsúriában, az olajkészletekért folytatott elkeseredett harcokhoz, majd a nyersanyag és a technológia importjához, valamint a kitűnő minőségű készáru exportjához, amely megalapozta a háború utáni gazdasági fejlődést; nem csekély része van továbbá annak a sajátos viselkedésmódnak a kialakulásában, aminek alapján Nyugaton még manapság is sokan vélekednek úgy, a japánok csak nagy tömegben érzik biztonságban magukat. Büszkék az eredményeikre, de gyakran felmerül bennük a viszonylagos szegénység, a sebezhetőség érzete, rájuk nehezedik a vélt elzártság a külvilágtól, ugyanakkor a külső kapcsolatoktól való nyomasztó függőség tudata. Nehéz megszabadulni a beidegzett, gyakorta idejétmúlt gondolkozásmódoktól. Sok japán nem bízik az újonnan megteremtett bőség tartósságában, a kívülállóknál sokkal kritikusabban és kevésbé bizakodóan szemlélik társadalmukat.

A japán világ atlasza az átlagos olvasókhoz és utazókhoz szól, akik szeretnének fogalmat alkotni Japán gazdag kulturális örökségéről és a közegről, melyben mindez létrejött. Megértése, élvezete nem igényel különösebb jártasságot a japán történelem, földrajz, kultúra területén. Reméljük azonban, hogy sikerül lekötni azoknak az érdeklődését is, akik már jól ismerik Japánt. Az áttekintés a történelem előtti emberek kőszerszámaitól korunk gyermekeinek számítógépeiig terjed, és hasonlóan változatos a térképek válogatása is.

A könyv közös erőfeszítés eredménye. A földrajzról, az őstörténetről és a középkorról szóló fejezeteket Martin Collcutt írta. Az Edo kultúráját ismertető rész Isao Kumakura munkája. A Meiji-kort és a modern Japánt Marius B. Jansen mutatja be.

A térképek, illusztrációk és műalkotások Olive Pearson, Linda Proud és Andrew Lawson felkészültségét dicsérik. Graham Speake, az alapos, érzékeny, ugyanakkor magas követelményeket támasztó szerkesztő hangolta össze a csapat munkáját, az ő lelkesedése és odaadó munkája nélkül soha nem készülhetett volna el ez a kötet. Ugyancsak köszönet illeti az illusztrációként szolgáló műveket, alkotásokat nagylelkűen rendelkezésünkre bocsátó kiadókat, múzeumokat, magángyűjtőket és könyvtárakat.

A KEZDETEK

Mint minden embert, a japánokat – életvitelüket, kultúrájukat – is a környezet és az éghajlat alakítja. Japán földrajzi helyzete, természeti sajátosságai, évszakosan és területileg változó klímája jelentette mind a korlátot, mind a lehetőséget a kulturális fejlődés számára. Ha a japán szigetek északabbra feküdnének, vagy nem volnának megáldva annyi hófödte hegycsúccsal, folyóval és termékeny síksággal, soha nem honosodhatott volna meg a rizstermesztés, ami oly mély nyomokat hagyott az ősi és a mai japán kultúrán. Ha távolabb terülne el az ázsiai kontinenstől, akkor nem érték volna el az erőteljes kínai és koreai hatások. Ha közelebb helyezkedne el Kínához, az kultúrájának különbözőségét, eredetiségét csorbította volna. A jellegzetes japán civilizációt évezredeken át csiszolta az ország fekvése, éghajlata, természeti lehetőségeinek összessége. A japánok általában nem kételkedtek földrajzilag kedvező helyzetükben, abban, hogy az esetenkénti vulkánkitörések, földrengések és forgószelek ellenére nagylelkű volt hozzájuk a teremtés. Az ősi időkben ez, a földjük termékenységébe vetett hiedelem egy mítoszban öltött formát, mely arról szól, hogy Izanagi és Izanami istenpár megteremti a japán szigeteket:

„Izanagi és Izanami a menny lebegő hídján álltak, és tanácskoztak, mondván: »Miféle ország van alattunk?« Azután megmerítették a menny drága kődárdáját az óceánban, és kavargatni kezdték a vizet. A lándzsa hegyéről csepegő tengervíz megsűrűsödött, és szigetté vált, ami az Onogoro-jima nevet kapta. A két istenség azután alászállt, és megtelepedett a szigeten. Úgy döntöttek, hogy azontúl férj-feleségként élnek együtt, és létrehozzák az országot."

A szigetsor topográfiája és szerkezete

A japán szigetsor a Csendes-óceánt szegélyező lánchegység része az eurázsiai kontinens peremén. Négy nagyobb és több mint 3000 kisebb sziget alkotja, összesen mintegy 370 000 km^2 alapterületen. Ez nagyjából megfelel Finnország vagy Olaszország területének, más összehasonlításban az egyesült államokbeli Montana vagy Kalifornia államáénak. A négy nagyobb sziget: *Hokkaidō*, valamivel kisebb Írországnál, hozzávetőleg 83 000 km^2, *Honshū*, egy kicsit nagyobb, mint Nagy-Britannia, 231 000 km^2, *Kyūshū* némileg nagyobb Taiwannál, 42 000 km^2, továbbá a nagyjából Szardínia szigetével azonos méretű *Shikoku*, a maga 19 000 km^2-ével. A számos kisebb sziget közül a legnagyobb a Ryūkyū-szigetek sorában található *Okinawa*, továbbá *Sado* szigete Honshū északnyugati partjai közelében. 1945-ben, a csendes-óceáni háború végén Japán számos területet vissza japán fennhatóság alá. Japán magának követeli a Szovjetunió által 1945-ben elfoglalt északi Kuril-szigeteket, melyek azóta is a legjelentősebb konfliktusforrást jelentik a két ország között.

Jelenlegi ismereteink szerint a szigetcsoport topográfiája nagyjából 12 000 évvel ezelőtt, a jégkorszak végén alakult ki. A kövületek és a régészeti emlékek bizonyítják, hogy Japán a jégkorszakok folyamán az eurázsiai szárazföld része volt. A hőmérséklet csökkenésével lejjebb ereszkedett a sarki jégpáncél, az óceánok visszahúzódtak, és földhidak emelkedtek a víz szintje fölé. Állatok sokasága vándorolt Japánba, északról mamutok, farkasok, szarvasok, barnamedvék, délről elefántok és antilopok. Az állatokat vadászok követték, akik letelepedtek a ma Japánként ismert területen. A jégkorszak vége felé a hőmérséklet emelkedni kezdett, a sarki jégsapkák visszahúzódtak, a tenger szintje pedig ismét megemelkedett. 12 000 évvel ezelőtt az emelkedő tenger ellepte a földhidakat és elkülönítette a szigetcsoportot az ázsiai szárazföldtől.

Bár manapság hajlamosak vagyunk Ázsia ipari-gazdasági óriásaként gondolni Japánra – zsúfolt városok, nyüzsgő kikötők, ultramodern üzemek, lépten-nyomon elakadó forgalmú, telített autópályák, szuperexpressz vonatok –, valójában ez most is az égbe szökkenő csúcsok, tüzes vulkánok, mély szurdokok, szelíd völgyek és a csillogó tenger földje. A hegyek uralják a tájat. A szigetcsoportot a Csendes-óceán medréből felmeredő, részben vulkáni hegyláncok alkotják. Vulkánok, hévízforrások és földrengések jellemzik az országot. Több mint 180 olyan vulkán ismeretes, melyek a geológiai negyedidőszakban még aktívak voltak, és 40 fölötti a működő vulkánok száma. A Fuji hegye jelenleg szunnyad, de például a Sakurajima, az Aso, az Asama, a Bandai és a Mihara kráterei most is ontják a füstgomolyokat.

Gyakoriak a földlökések, egy év alatt akár ezer is bekövetkezhet. Nem ritkák a Richter-skálán 4-6 nagyságrendű földrengések sem. 1987. december 17-én délben 6,6-es erősségű földrengés sújtotta a Chiba–Tōkyō övezetet; két ember életét vesztette, ötvennél többet sebesítettek meg az összedőlő épületek. Átmenetileg szüneteltették a vasúti közlekedést. Az 1923-as pusztító tōkyōi földrengés elérte a 8,2-es nagyságrendet. A rendkívül nagy földrengések a statisztikák alapján hatvanéves ciklusban következnek be, ezért sokan számítanak egy hamarosan bekövetkező megsemmisítő erejű földrengésre Tōkyō körzetében. Manapság mindenesetre ellenállóbbak az épületek. Tōkyō centrumának 40 emeletes felhőkarcolói rugalmas alapra épültek, mely csillapítja a földrengé-

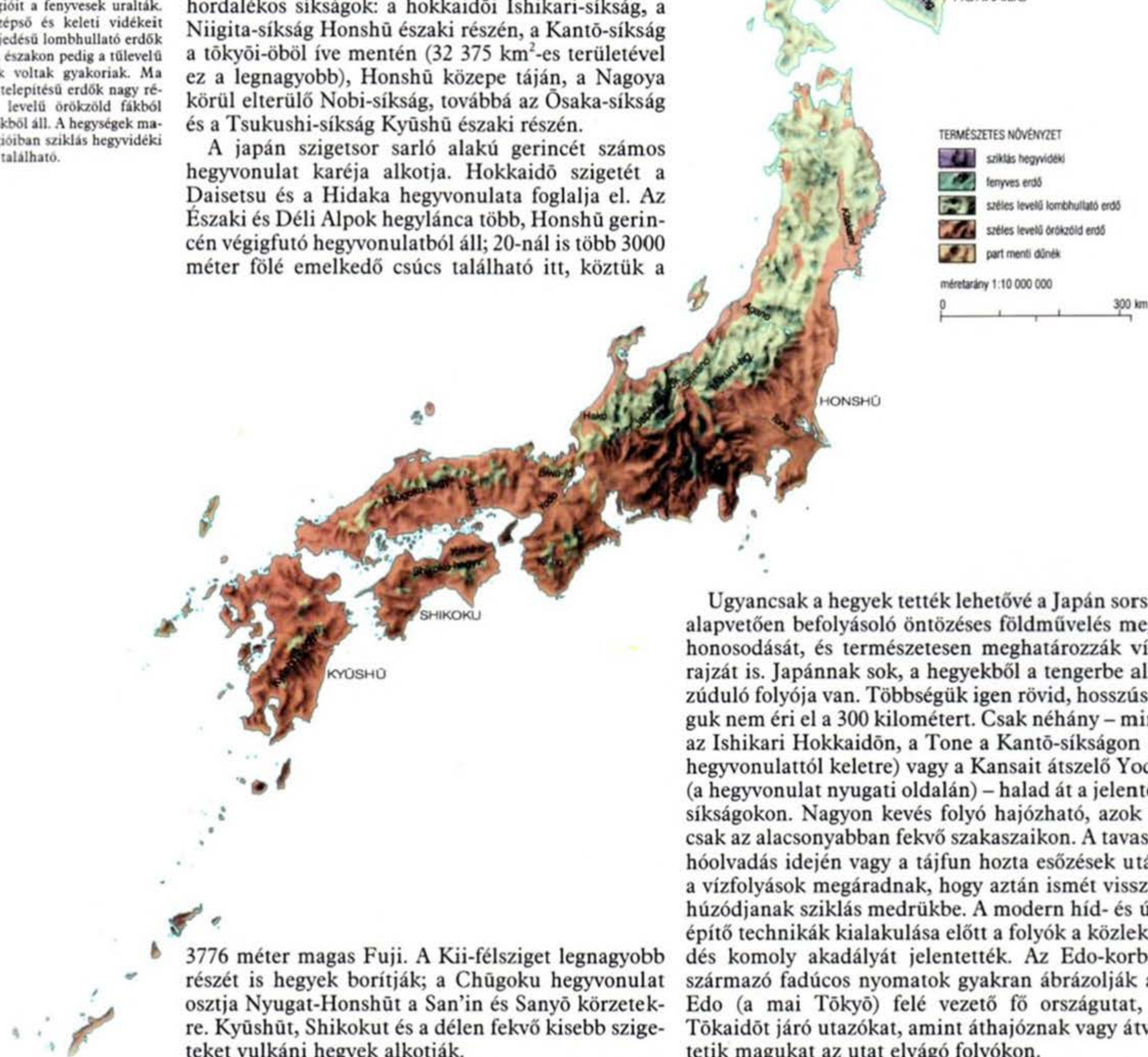

főváros
egyéb jelentős város
hegycsúcs (magasság méterben)
Vlagyivosztok
Csongdzsin
JAPÁN-TENGER
Ulung-sz.
Oki-sz.
Nishi-sz.
Tsushima-sz.
Iki-sz.
Kitakyushu
Fukuoka
KYŪSHŪ
KYŪSHŪ-HEGYV.
SHIKOKU
SHIKOKU-HEGYV.
Ashizuri-fok
Muroto-fok
JAPÁN BELTENGER
CHŪGOKU-HEGYS.
Hiroshima
Okayama
Takamatsu
Awaji-sz.
Kōbe
Ōsaka
Kyōto
Biwa-tó
Wakasa-öböl
Nagoya
Ise-öböl
KII-HEGYV.
Shio-fok
Kanazawa
Noto-fsz.
Toyama-öböl
Sado-sz.
Niigata
Niigata-síkság
JAPÁN
HONSHŪ
Utsunomiya
Kantō-síkság
Tōkyō
Yokohama
Inubō-fok
Bōsō-fsz.
Sagami-öböl
Ōshima-sz.
Nii-sz.
Kōzu-sz.
Miyake-sz.
Mikura-sz.
Izu-szk.
Hachijō-sz.
CSENDES-ÓCEÁN
Sendai
Matsushima-öböl
ECHIGO-HG.
Chōkai 2230
Akita
Iwaki 1625
Mutsu-öböl
Tsugaru-szoros
Hakodate
Okushiri-sz.
Uchiura-öböl
Sapporo
Ishikari-öböl
Ishikari-síkság
Shikotsu-tó
HIDAKA-HG.
DAISETSU-HG.
Kushiro
Tokachi
HOKKAIDŌ
Erimo-fok
Uryū-tó
Kussharo-tó
Nemuro-szoros
Tanegashima-sz.
Ōsumi-szk.
Yaku-sz.
Yakujima-szoros
30°
Amami-sz.
Kikai-sz.
28°
Tokuno-sz.
Okinoerabu-sz.
Okinawa-szk.
Okinawa-sz.

gasabb régióit a fenyvesek uralták. Japán középső és keleti vidékeit nagy kiterjedésű lombhullató erdők borították, északon pedig a tűlevelű örökzöldek voltak gyakoriak. Ma már az új telepítésű erdők nagy része széles levelű örökzöld fákból vagy fenyőkből áll. A hegységek magasabb régióiban sziklás hegyvidéki növényzet található.

hordalékos síkságok: a hokkaidōi Ishikari-síkság, a Niigita-síkság Honshū északi részén, a Kantō-síkság a tōkyōi-öböl íve mentén (32 375 km^2-es területével ez a legnagyobb), Honshū közepe táján, a Nagoya körül elterülő Nobi-síkság, továbbá az Ōsaka-síkság és a Tsukushi-síkság Kyūshū északi részén.

A japán szigetsor sarló alakú gerincét számos hegyvonulat karéja alkotja. Hokkaidō szigetét a Daisetsu és a Hidaka hegyvonulata foglalja el. Az Északi és Déli Alpok hegylánca több, Honshū gerincén végigfutó hegyvonulatból áll; 20-nál is több 3000 méter fölé emelkedő csúcs található itt, köztük a

3776 méter magas Fuji. A Kii-félsziget legnagyobb részét is hegyek borítják; a Chūgoku hegyvonulat osztja Nyugat-Honshūt a San'in és Sanyō körzetekre. Kyūshūt, Shikokut és a délen fekvő kisebb szigeteket vulkáni hegyek alkotják.

A régebbi időkben a hegyláncok megnehezítették a közlekedést, különösen Honshūn keresztül, így a települések a keskeny völgyekbe és a nagyobb parti medencékbe szorultak. A települések viszonylagos elkülönülése meghatározta a regionális különbözőségek, a helyi jellegzetességek kialakulását, Japán korai történelme során pedig az elsáncolt erősségekbe húzódó családok, a földesurak helyi uralmának kialakulását segítette elő. Ugyanakkor a hegyek és a

Ugyancsak a hegyek tették lehetővé a Japán sorsát alapvetően befolyásoló öntözéses földművelés meghonosodását, és természetesen meghatározzák vízrajzát is. Japánnak sok, a hegyekből a tengerbe alázúduló folyója van. Többségük igen rövid, hosszúságuk nem éri el a 300 kilométert. Csak néhány – mint az Ishikari Hokkaidōn, a Tone a Kantō-síkságon (a hegyvonulattól keletre) vagy a Kansait átszelő Yodo (a hegyvonulat nyugati oldalán) – halad át a jelentős síkságokon. Nagyon kevés folyó hajózható, azok is csak az alacsonyabban fekvő szakaszaikon. A tavaszi hóolvadás idején vagy a tájfun hozta esőzések után a vízfolyások megáradnak, hogy aztán ismét visszahúzódjanak sziklás medrükbe. A modern híd- és útépítő technikák kialakulása előtt a folyók a közlekedés komoly akadályát jelentették. Az Edo-korból származó fadúcos nyomatok gyakran ábrázolják az Edo (a mai Tōkyō) felé vezető fő országutat, a Tōkaidōt járó utazókat, amint áthajóznak vagy átvitetik magukat az utat elvágó folyókon.

A bőséges csapadék és a folyók sokasága azt eredményezte, hogy elegendő vízkészlet állt rendelkezésre az öntözéses földműveléshez. A japán történelem legnagyobb része a szabályozatlan folyókkal folytatott küzdelem jegyében telt, meg kellett szelídíteni az áradatot, hogy befogják öntözésre vagy újabban elektromos áram termelésére. Bár igazán nincs hiány belőle, egyedül a folyóvíz képtelen volna kielégíteni az ipar, a mezőgazdaság és a lakosság

[illegible] játszik a vegetációs [illegible]égében, mely Hokkai-[illegible] Északkelet-Japánra jellem-[illegible]-Honshū partjai mel-[illegible]találkozik a Kuroshio [illegible], a világ leggazdagabb [illegible] találhatók.

örökzöldeket találunk, Honshū északi részén lomblevelű örökzöldeket, déli részén lombhullató fákat, a Ryūkyū-szigeteken pedig trópusi erdőket és lomblevelű örökzöldeket. Honshūn és az ország déli részein bambuszligetek is nőnek. Ezek az erdők szinte kizárólag a hegyvidékeket borítják. A nagyobb és kisebb városok némelyike határain belül kiterjedt erdősített területeket létesített.

Az emberi tevékenység hatására az erdők eloszlása is megváltozott. Eredetileg egész Japánt sűrű erdőség borította. A Jōmon-kor földművelést nem folytató, vadászó-gyűjtögető emberei, akik i. e. 10 000 és 300 között lakták a szigeteket, életmódjukban messzemenően alkalmazkodtak a Közép- és Kelet-Japán lombhullató erdői által kínált lehetőségekhez. A Yayoi-korban (i. e. 300–i. sz. 300) a rizs és más gabonafélék termesztésének bevezetése után az erdők felégetésével jutottak szántóföldekhez. Az idők során a nagyobb síkságokon a rizsföldek felváltották az erdőket, majd teraszos műveléssel felkúsztak a hegyoldalakra is, újabb területeket hasítva ki az erdőkből. Az utóbbi időkig és Hokkaidō bevonásáig a mezőgazdasági művelésbe nemigen áldozták fel az erdőket a legeltetés érdekében. A megfelelő füves síkságok hiánya és az élet – akár az állati élet – elvételére is vonatkozó buddhista tilalom következtében a 19. század előtt nem volt jelentős állattenyésztés és haszonállat-tartás. A helyi shintō vallás értelmében szentként tisztelt különféle hegyek és erdők pedig évszázadokon át érintetlenek és sérthetetlenek maradhattak.

[illegible] Japán a Távol-Keleten

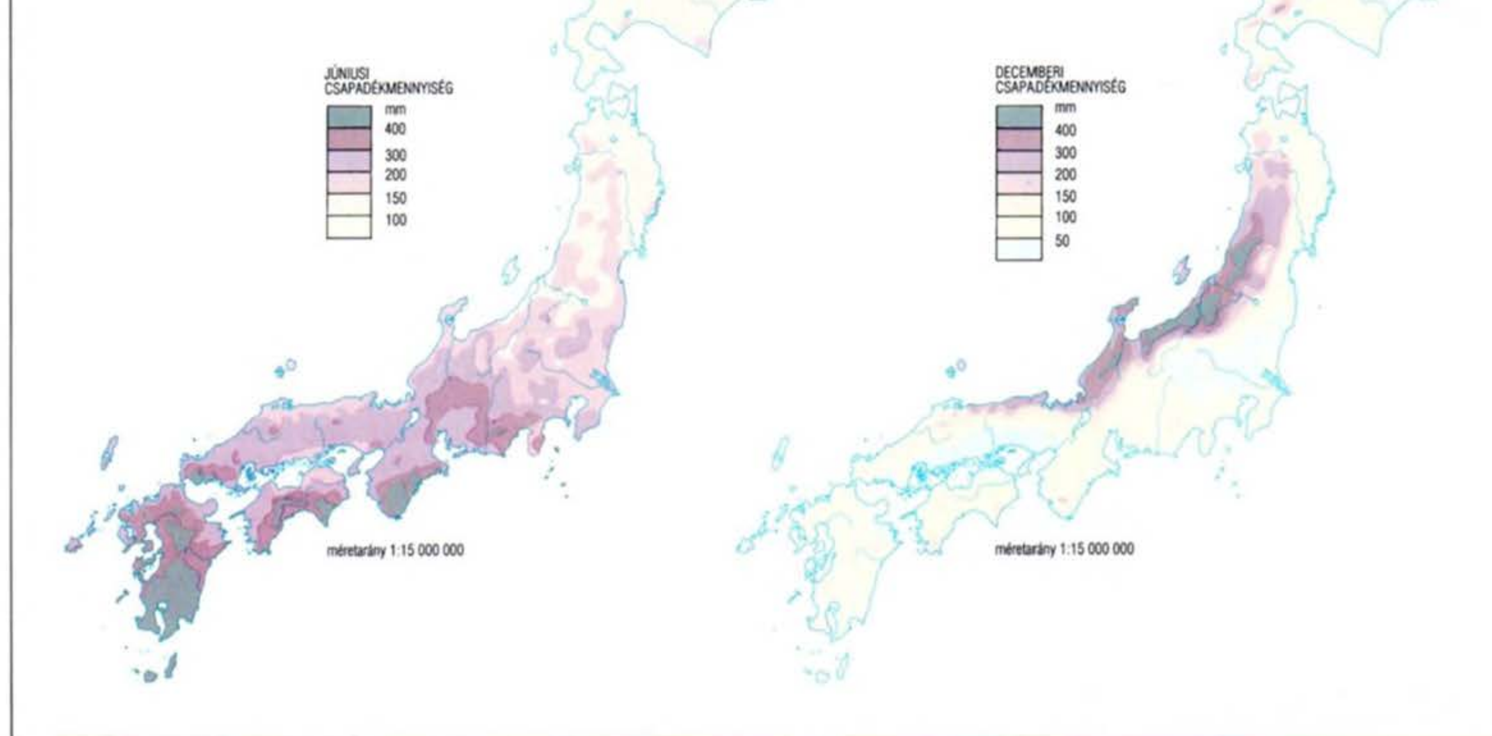

A városok növekedése, a vasszerszámok elterjedése, a fémkohászat faszénszükséglete és a fazekaskemencék tűzifaigénye végül elérte az erdőket. A fővárosok, Nara és Heian építése a 8. és 9. században, a várépítési hullám és a 16–17. századi városi fejlődés hatalmas faanyag-mennyiséget emésztett fel. A sógunok (katonai vezetők) és a földesurak azonban tisztában voltak az erdő értékével, nemcsak vadászterületként tartották számon, hanem a termőtalaj eróziójának és az áradásoknak a meggátlójaként is. Átgondoltan gazdálkodtak a tápláló és védelmező erdővel, korlátozták a fakitermelést és megkövetelték az újraültetést.

Később a modern iparosodás, az urbanizáció és a népesség növekedése az ezekkel járó építő- és fűtőanyagigényekkel ismét fenyegette az erdőségeket. Megfogyatkoztak a természetes lombhullató erdők, és ültetett erdőkkel helyettesítették őket, többnyire tűlevelűekkel – japán cédrus, ciprus, fekete- és vörösfenyő –, melyek mára a japán erdőségek több mint 25%-át alkotják. Az erdők nagyobb része tűzifának ugyan megfelel, de tömeges mértékű építési felhasználásra nem alkalmas. A meredek hegyi lejtőkön nehéz a megközelítésük, és az erdőterületek általában túlságosan vegyes jellegűek. Így a bőséges készletek ellenére Japán tekintélyes mennyiségű ipari faanyagot importál építésre, bútorgyártáshoz, aprítéknak, pépesítésre az Egyesült Államokból, Kanadából, a volt Szovjetunió területéről, Indonéziából és más országokból.

A tenger jelentősége

Japánban kevés olyan hely akad, amiről elmondható, hogy távol esik a tengertől; a tengerek, akárcsak a hegyek, döntően befolyásolják az ország karakterét. A Csendes-óceán, a Japán-tenger és a Japán Beltenger alapvető hatással van az éghajlatra. A Csendes-óceán többnyire a japán szigetek felé irányítja a keleti meleg, nagy páratartalmú légtömegeket, megszabva a csendes-óceáni partvidék általában enyhe, napos éghajlatát, és ugyanezen az úton csapnak le az esőhozó, olykor pusztító tájfunok is. A Japán-tenger mély vizei meleg páratartalommal telítik a száraz, hideg szibériai szeleket, melyek telente ostromolják

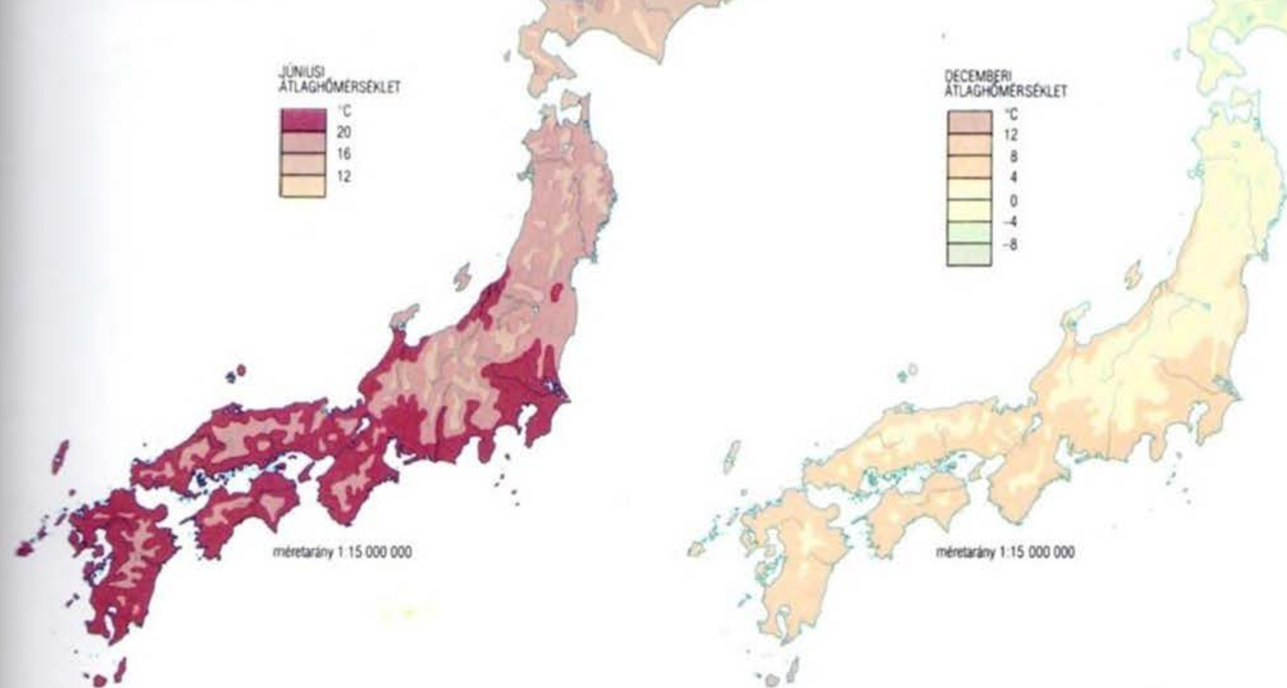

tósságához. Hokkaidōt és Észak-Honshū partjait az Ohotszki-tengerből eredő hidegebb áramlatok mossák. Az északi szélesség 36. fokánál, ahol ezek a meleg és hideg áramlatok összekeverednek, különösen változatos a tengeri élővilág. A Japán Beltenger védett meleg vizű csatornája is feltűnően gazdag tengeri életben, noha újabban veszélyeztetik a rohamos ipari fejlődés által okozott szennyeződések.

A Japánt övező tengerek mindig is afféle kimeríthetetlen természetadta élelmiszerraktárnak számítottak. A japánok történelmük kezdetei óta erősen függenek az étkezésre és talajtermékenyítésre egyaránt felhasznált tengeri algáktól, halaktól, kagylóés rákféléktől. Szinte ugyanolyan intenzíven művelik a tengert, mint a szántóföldet. Igaz, az ipari szennyeződés, a csökkenő halkészlet, a cetekkel és a többi veszélyeztetett tengeri élőlénnyel kapcsolatos aggodalmak és más országok azon törekvése, hogy kiterjesszék felségvizeik határát, a korábbi időszaknál szűkebbre szabják Japán tengeri lehetőségeit. A parti halászfalvak kis csónakjai azonban már évszázadok óta változatlanul járják a part menti dús vizeket, míg a nagy hajók a világ óceánjaiból táplálják a tōkyōi és ōsakai piacokat.

Japán szigeti mivolta és ennek fekvése történelmét és kultúráját egyaránt meghatározta. A tengerek eleve eldöntötték a külvilággal tartott kapcsolatait. Japán és Korea között 200 kilométer a távolság. a nyitott csónak és a kevéssé megbízható navigációs technika állt rendelkezésre; akkoriban a Japánt övező tengerek inkább a kapcsolattartás akadályát jelentették. Ezek a tengerek olykor bőszek, és az év bizonyos szakaszában tájfunok korbácsolják vizeiket, ugyanezért viszont a szó katonai értelmében is óvták Japánt az inváziós kísérletek ellen, politikai szempontból pedig megkönnyítették a külkapcsolatok ellenőrzését és szabályozását is. A összeköttetések korlátozottsága elősegítette a sajátos, egészében egységes kultúra kialakulását a szigetcsoporton belül. A mongol flottáknak a 13. században megkísérelt invázióit a tájfun és az erős hullámverés hiúsította meg. Japán szigetjellege tette lehetővé, hogy egy-egy adott kormányzat – mint a Tokugawa-sógunátus – a hazai rend és stabilitás érdekében időnként megszakítsa a kapcsolatot a külvilággal. Az úgynevezett „elzárkózás”-nak ezek a periódusai a legkevésbé sem bizonyultak terméketlennek, inkább a nagyon jellegzetes kulturális kreativitás időszakai voltak. De még az „elzárkózás”-ok idejében is ápoltak bizonyos fokú nemzetközi kapcsolatokat. A tenger nem jelentett leküzdhetetlen akadályt; Japán soha nem volt teljes mértékben elszigetelt.

A japán történelem kezdetei óta éppen a tenger jelentette a kulturális és kereskedelmi közvetítés útját. A korai évszázadok során folyamatosan érték kínai és koreai hatások Japánt, míg maguk a japánok

Japán éghajlata
A szubtropikus éghajlatú Okinawától és Ryūkyū-szigetektől eltekintve a szigetsort a jól elkülöníthető évszakok jellemzik. Július, augusztus, valamint szeptember eleje Hokkaidō kivételével meleg és párás, nem ritkán jóval 30 °C fölötti hőmérséklettel. A nyarat júniusban és július elején egy esős időszak előzi meg, ami kiterjed Kyūshū és Honshū legnagyobb része fölé, szeptemberben és októberben pedig gyakran követik tájfunok. A tavaszt (március, április, május) és az őszt (október, november) meleg nappalok és hűvös éjszakák jellemzik, összességében általában enyhe hőmérséklettel. December, január és február dermesztő faggyal köszönt Észak-Japánra, dús havazásokkal a Japán-tenger partvidékén és a középső hegyvonulatokon. A csendes-óceáni és a Japán Beltenger menti partokon, a hegységektől keletre ugyancsak hideg, de tiszta és száraz a tél.

kereskedőkkel és tengerészekkel, akik Ázsia vizeit járván messze délre, egészen Malacca partjaiig eljutottak. Még a Tokugawa-kor folyamán is zajlott némi tengeri forgalom. A hollandok kereskedelmi állomást tartottak fenn Nagasakiban, koreai és ryūkyūi követségek jöttek-mentek. A 19. században a tengeren át érkezett a Tokugawa elzárkózási politikának végét jelentő katonai fenyegetés, ami véget vetett a feudális berendezkedésnek: északról orosz hajók törtek előre, délről angol hajók, míg keletről Perry sorhajókapitány amerikai flottája. Felismervén a haditengerészeti fölény és a kiterjedt tengeri kereskedelem eredményességét, a Meiji-kormányzat vezetői nagy figyelmet szenteltek a japán hadi- és kereskedelmi flotta felépítésének, bízva, hogy ezzel megteremtik a modern japán államot.

Japán a közismerten sikeres kereskedelmét még manapság, a légi közlekedés korában is elsősorban tengeri úton folytatja. Az élelmiszerek és nyersanyagok importjának és a késztermékek exportjának túlnyomó része egyaránt tengeri úton történik. A külföld nyomása az export visszafogására és több importáru fogadására ösztönzi a japán kormányzatot és a fogyasztókat – ám mindeddig ez pusztán a gépkocsik, szerszámgépek, elektronikai cikkek számát, a világ piacaira szállító teherhajók áradatát csökkentette valamelyest. Japán olajszükségletének csaknem teljes mennyiségét tengeri úton importál- ugyanakkor kétségkívül az állandó megújulás és a viszonylag újkeletű gazdasági virágzás forrása is.

Korunkban a tengerek a legkevésbé sem akadályozzák a kapcsolattartást. A korszerű tengeri és légi közlekedés, különösen az árengedményes charterjáratok közelebb hozták Japánt a világ nagy részéhez és a világot Japánhoz. A kényelmes utazás, valamint a japán gazdaság nemzetközi szerepe, az ország növekvő jóléte és az erős japán yen japánok millióit indította külföldre üzleteket kötni, tanulni, vagy egyszerűen a szabadságukat eltölteni. Japán a yen magas árfolyama ellenére is vonzó célország a külföldi turisták és diákok számára. Tőzsdéinek megnyitása a külföldi brókerházak előtt, és a beláthatatlan lehetőségeket rejtő, ám roppant sokrétű és bonyolult japán piac vonzereje számos külföldi cég képviselőjét csábította Tōkyōba, Ōsakába és más ipari-kereskedelmi centrumokba. A japánok egyenesen hazájuk „nemzetközivé válásá"-ról beszélnek. Ezt a megállapítást ugyan még számtalanszor el kell mondaniuk, amíg ténylegesen beigazolódik, az azonban máris kétségtelen, hogy az elmúlt tíz év során a japánok némileg kozmopoliták lettek.

Éghajlat

A hosszú, keskeny japán szigetsor nagyjából 22 szélességi fokot ível át Hokkaidō északi csücskétől a Ryūkyū-szigetek déli végéig. Ez nagyjából megfelel

ti változatossága több helyi éghajlati jellegzetességet eredményez. Észak-Japánban forró nyarak és hosszú, kemény, havas telek váltakoznak. Közép-Japánban a meleg, csapadékos nyarat váltja fel a hideg, de rövid tél. Tōkyōban például alacsonyabb a januári középhőmérséklet, mint a jóval északabbra fekvő izlandi Reykjavikban. Japán délnyugati részén meleg, párás a nyár, és enyhe a tél. Okinawa és a Ryūkyū-szigetek szubtrópusi éghajlatot élvezhetnek.

Japán éghajlatát a Csendes-óceán, a kontinentális légtömegek és az időjárási frontok mozgásának összetett kölcsönhatása szabályozza, ami az évszaktól függően gyakorta változékony időjáráshoz vezet. A téli hónapok folyamán, decembertől februárig, Japán éghajlatát döntően a Bajkál-tótól a mongol határig elterpeszkedő szibériai kontinentális légtömegek magas nyomású sávjai határozzák meg, melyek főleg hideg, száraz sarki levegőt tartalmaznak. Ebből a fagyos kontinentális légtömegből az időszakos északnyugati szelek szárnyán hideghullámok áramlanak a Japán-tenger fölé, ahol összeütköznek a melegebb északi légáramlatokkal. Elnyelik a nagy mennyiségű páratartalmat, és az hó formájában csapódik ki az ország Japán-tenger menti hegyvidékein. A sűrű téli havazások és a fejlett infrastruktúra Honshūt és Hokkaidōt a sízők paradicsomává tették, legalábbis azok számára, akik hajlandók megbarátkozni a lejtők örökös zsúfoltságával.

A hegyláncok és az óceáni áramlatok ugyancsak jelentősen befolyásolják az éghajlatot. Honshūnak a kontinens felé tekintő északnyugati partján sűrű havazások formájában csapódik ki a páratartalom a szibériai levegőből, mielőtt áthaladna a hegyeken. A csapadékmennyiséget a Japán-tenger mély vize is növeli, mely – minthogy télen melegebb marad a környező szárazföldeknél – felmelegíti, nedvességgel telíti és destabilizálja a szibériai levegő alsó rétegeit. Japán más területein kevesebb a csapadék, és az éves csapadékmennyiség 70–80%-a inkább nyáron hullik le. A meleg vizű Kuroshio-áramlat hasonló szerepet játszik a csendes-óceáni térségben, mint a Golf-áramlat az Atlanti-óceánban; felmelegíti Japán nyugati partjait és a Csendes-óceán partvidékét. Ezzel ellentétben az Ohotszki-tenger hideg áramlatai dél felé haladnak Hokkaidō keleti és Észak-Honshū nyugati és keleti partvonala mentén.

A nyári hónapok folyamán, júniusban, júliusban és augusztusban a Csendes-óceán felől érkező magas nyomású légtömegek fejtik ki hatásukat. Meleg, nedves légáramlatok haladnak nyugatról keletre és délről északra, hogy betóduljanak a Szibéria fölötti alacsony légnyomású övezetekbe. A japánok nyaranta afféle kellemetlenségi skálát alkalmaznak az időjárás jellemzésére, amit a hőmérséklet és a páratar-

kezik a délről induló és fokozatosan észak felé haladó esős időszak *(baiu)*. Az Ohotszki-tengerről érkező hideg, magas nyomású légáramlatok és a déli, csendes-óceáni meleg, páradús légáramlatok összecsapnak Nyugat- és Közép-Japán fölött, és e légtömegek lassú mozgása okozza az esőzéses heteket. Az eső nélkülözhetetlen a rizsművelés számára és a vízkészletek feltöltése érdekében, a felhőszakadások azonban esetenként áradásokat és földcsuszamlásokat is okozhatnak.

A nyár vége, szeptember és október a tájfunok időszaka. A tájfunok hatalmas trópusi viharok, melyek az Egyenlítőhöz közeli alacsony légnyomású területeken keletkeznek. A szél sebessége centrumukban meghaladja a másodpercenkénti 17 métert. Megesik, hogy a tájfunok kora tavasszal is Japán felé haladnak, de többnyire ősszel érkeznek meg. Mint az atlanti-óceáni hurrikánok vagy az indiai-óceáni ciklonok, zuhogó

Délnyugat-Japánt.

[illegible] szigetek az eurázsiai, a [illegible] és a Fülöp-szigeteki [illegible] találkozásánál fekszenek. [illegible] a tábláknak a kéregmozgá[illegible] óta meghatározzák a [illegible] észlelhető folyamatos sze[illegible] és vulkáni tevékenységet. [illegible] Csendes-óceán medrének legna[illegible] elfoglaló csendes-óceá[illegible] évenkénti több centiméte[illegible] halad nyugat felé. [illegible] az eurázsiai tábla széle alá [illegible], ott jött létre a Japán-árok, [illegible] a vulkáni tevé[illegible]

kák ugyan még hűvösek maradhatnak, a nappalok azonban enyhék. Februárban az emberek buzgón várják az első langyos tavaszi szellőt, és követik a szilva- és a cseresznyevirágzás útját észak felé. Ősszel olykor ragyogóan tiszta az ég, és könnyű esőben is milliók zarándokolnak a parkokba, a templomkertekbe és a hegyi ösvényekre, gyönyörködni a juharfákban.

Geológia és talajszerkezet

Az eurázsiai kontinentális, a csendes-óceáni és a Fülöp-szigeteki tábla találkozásánál elhelyezkedő szigetsort jelentős tektonikus mozgások érik – hosszú időtartamú mozgások és hirtelen induló, lökésszerű szeizmikus mozgások egyaránt. A szigetek nem egyetlen földkéreg-kitörés eredményeként jöttek létre, hanem sorozatos hegységképző gyűrődések következtében. Geológiai eredetük legkésőbb a paleozoikum szilur időszakára tehető, nagyjából 400 millió évvel ezelőttre, és a kéregmozgás máig folytatódik. A Csendes-óceán part menti vizeiben számos mély árok és teknővölgy található, ahol a kéreg jelentősen vékonyabb. A Kuril–Kamcsatka-árok, a Japán-árok és az Izu-Ogaswara-árok felfogható egyetlen, 9000 méter mély, Japán északkeleti ívét követő, hosszú szakadéknak. A déli Nankai-árok és a Ryūkyū-árok az előbbiektől különálló mély árkok. A kéreg vastagsága változó, a Japán-árok aljának 7 kilométeres vastagságától a középső hegyvonulat 36 kilométeréig.

Geológiailag Japán északkeleti és délnyugati zónára osztható. Az északkeleti zónát nagyrészt a kainozoikum neogén időszakából származó kőzetrétegek alkotják. A vulkánok a negyedkor óta aktívak. A vulkáni működés az északkeleti zónában erőteljesebb, elsősorban a Chishima, Chōkai és Nasu vulkáni ívben. A földmozgások is itt gyakoribbak. A földrengések az északkeleti zónában többnyire a szigetív belső oldalán, a Japán-árok mélyéről indulnak ki.

A délnyugati zóna egy viszonylag korai időszakban alakult ki. Kőzetrétegének legnagyobb része a paleozoikumból és a mezozoikumból származik. Ezt a területet a Japán-tengerre néző belső és a Csendes-óceán felé tekintő külső övezetre osztja a Wakayama prefektúrán, Shikokun, Észak- és Közép-Kyūshūn áthaladó medián tektonikus törésvonal. Délnyugat-Japánban kisebb a vulkánok száma, és a vulkáni tevékenység nagyobbrészt a Japán-tengerre néző területre és Kyūshūra korlátozódik. Kevésbé élénk a földrengések aktivitása is.

Japán talajának szerkezete természetesen visszatükrözi a geológiai felépítését és felszíni terepalakulatait. A talaj több mint kétharmada különböző mennyiségben tengerparti homokot és vulkáni ha-

azonban behozatalra szorul. Mint Franciaország és a volt Szovjetunió, az energiatermelés nukleáris útját választotta, hogy csökkentse függőségét az importtól. Észak-Kyūshūn és Hokkaidōn bőségesek ugyan a szénkészletek, ám a szén gyenge minőségű, mélyen és szétszórt telérekben fekszik, nehéz és költséges a bányászata. Mindezek ellenére a szén fedezi az ország energiaszükségletének egyötödét, bár a részesedése folyamatosan csökken, annak arányában, ahogy Japán egyre erősebben támaszkodik a kőolajra, a vízi és a nukleáris energiára.

Az ország sebes sodrású folyói remek energiaforrást kínálnak. Számos nagy és kisebb duzzasztógát épült ennek kihasználására. A legnagyobb ilyen vízierőmű-rendszer a 186 méter magas Kurobe-gát, mely Toyama prefektúrában állja el a Kurobe folyó útját. A gáttól a víz a Japán Alpokon keresztül vágott csatornákon át több mint 14 erőműhöz jut el. Japán potenciálisan 20 millió kilowatt vízenergiával rendelkezik, amiből mintegy 12 milliót használ fel. Bár az elmúlt 40 évben a kitermelt vízenergia mennyisége folyamatosan emelkedett, relatív részesedése mégis csökkent, a hatékonyabb kőolaj-, földgáz- és atomenergia-felhasználás emelkedésével. Jelenleg a hidroelektromos energia Japán teljes energiafogyasztásának mindössze 5 százalékát adja, szemben a szén 20 százalékos részesedésével.

Magában Japánban is vannak olaj- és földgázlelőhelyek, ezek azonban csekély hozamúak, és kevesebb mint 1%-kal járulnak hozzá a teljes fogyasztáshoz. Az 1970-es és 80-as évek gazdasági csodája importált energián, leginkább kőolajon alapult. A japánok pontosan tudják, hogy egy esetleges nemzetközi krízis, ami elvágná az olajutánpótlás útját a Perzsa-öbölből, lezárná a Hormuz-szorost, Malaccát és Lombokot, és ismét az égig emelné az olajárakat, a legdrasztikusabb hatással lenne gazdaságukra. Az 1973-as olajválság óta a kormányzat számos intézkedést dolgozott ki egy hasonló csapás következményeinek az enyhítésére. Ezen irányelvek közé tartozik a tartalék-felhalmozás, az energiaigényes iparágak visszaszorítása vagy külföldre telepítése, az alternatív energiaforrások kutatásának fejlesztése, újabb olajforrások felderítése és a nukleáris erőművek fejlesztése. Nyilvánvaló függősége is arra indította Japánt, hogy minél jelentősebb kereskedelmi flottát állítson fel, rendezett diplomáciai kapcsolatokat tartson fenn a többi országgal, semleges maradjon az Irán–Irak háborúban, és az ASEAN tagállamaival és más országokkal közösen részt vegyen a stratégiai fejlesztési programokban.

A japán kormányzat felelősei az atomenergiában látják a korlátozott hazai erőforrások kiváltásának lehetséges megoldását. Az atomerőművek már nagy-

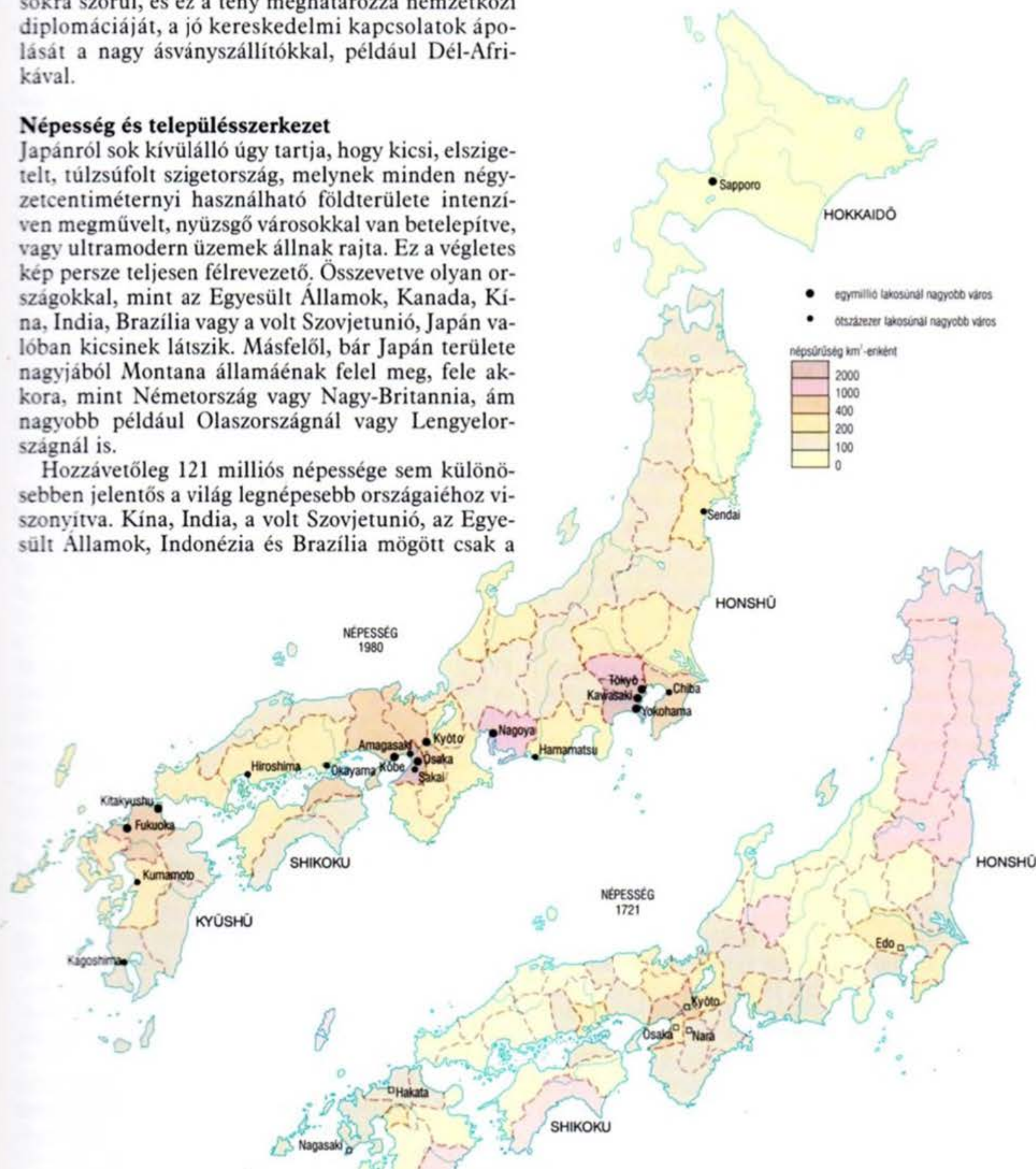
és a Kantō-síkságon bányásznak. Vasércre Iwate prefektúrában és más északkeleti területeken bukkantak. Krómot, cinket és ólmot ugyancsak meglehetős bőségben rejt a föld. Ám ezen nyersanyagok a hatalmas ipari szükségletnek csak 5%-át képesek kielégíteni. Japán ezen a téren is idegen forrásokra szorul, és ez a tény meghatározza nemzetközi diplomáciáját, a jó kereskedelmi kapcsolatok ápolását a nagy ásványszállítókkal, például Dél-Afrikával.

Népesség és településszerkezet

Japánról sok kívülálló úgy tartja, hogy kicsi, elszigetelt, túlzsúfolt szigetország, melynek minden négyzetcentiméternyi használható földterülete intenzíven megművelt, nyüzsgő városokkal van betelepítve, vagy ultramodern üzemek állnak rajta. Ez a végletes kép persze teljesen félrevezető. Összevetve olyan országokkal, mint az Egyesült Államok, Kanada, Kína, India, Brazília vagy a volt Szovjetunió, Japán valóban kicsinek látszik. Másfelől, bár Japán területe nagyjából Montana államáénak felel meg, fele akkora, mint Németország vagy Nagy-Britannia, ám nagyobb például Olaszországnál vagy Lengyelországnál is.

Hozzávetőleg 121 milliós népessége sem különösebben jelentős a világ legnépesebb országaihoz viszonyítva. Kína, India, a volt Szovjetunió, az Egyesült Államok, Indonézia és Brazília mögött csak a

mint 75%-a a városok vonzáskörzetében összpontosul, és ezek a városok és ipari centrumok mind a földterület egynegyedén a síkvidéken találhatók. A Tōkyō–Kawasaki–Yokohama városkörzet, a legnagyobb a világon, együttesen több mint 25 millió la-

Japán lakossága 1721-ben és 1980-ban

121 és fél millió lakosával Japán 1986-ban a világ hetedik legnépesebb országa volt. Míg a világ más térségeiben az átlagos népsűrűség km²-enként 36 fő, Japánban ez 322. Japánénál csak Banglades, Dél-Korea és Hollandia népsűrűsége nagyobb. Mivel az ország felszínének nagy részét hegyek alkotják, a nagymértékben urbanizált lakosság a part menti síkságokon telepedett le. A lakosság mintegy 50%-a három nagy sűrűségű övezetben (városhalmazban) él: Nagy-Tōkyō (benne Kawasaki, Yokohama és Chiba), Nagy-Nagoya (benne Aichi és Mie prefektúrák), illetve Nagy-Ōsaka (benne Hyōgo és Kyōto prefektúrák).

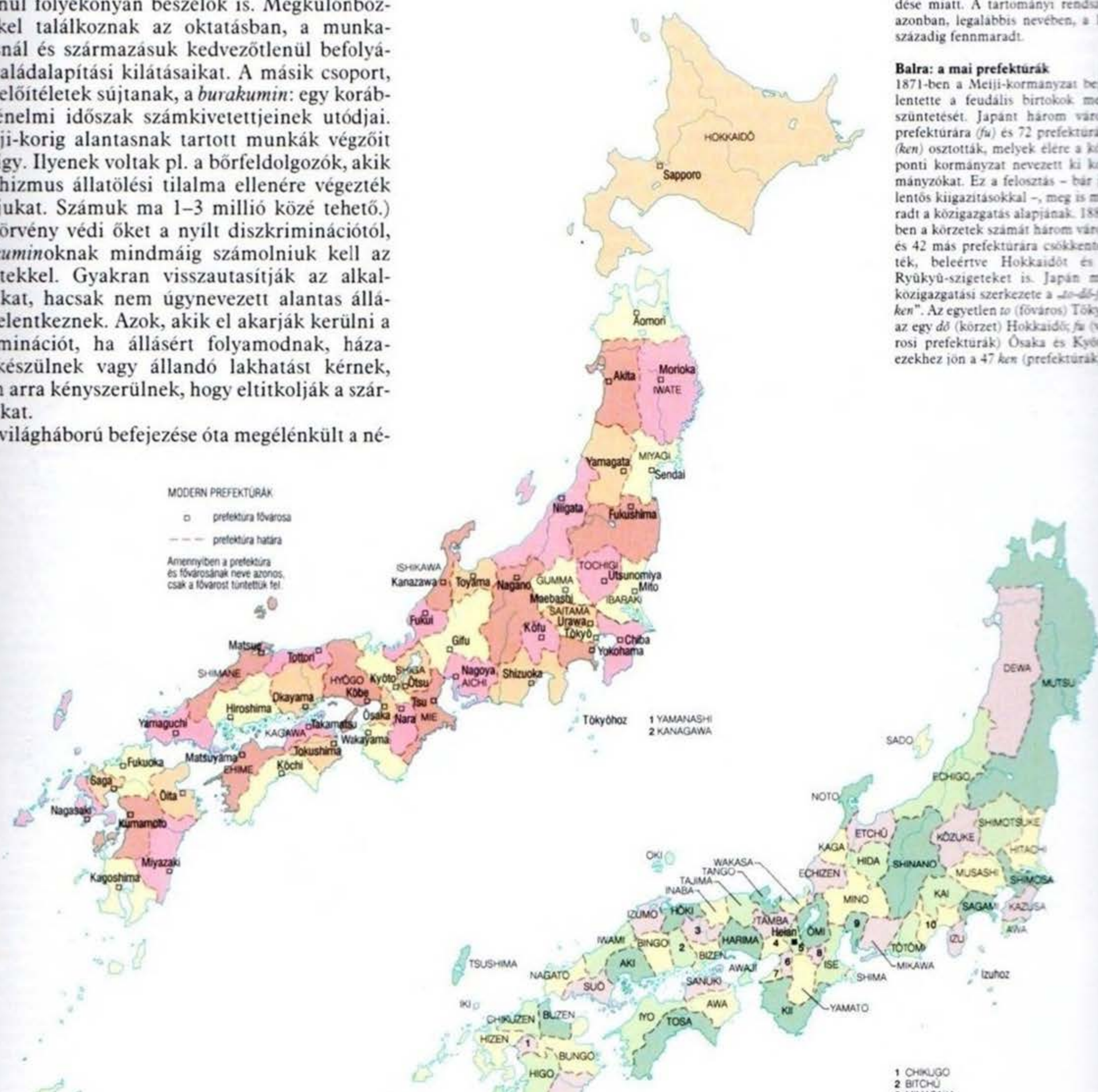
A különféle becslések szerint a 17. század elején Japán lakossága 7 és 18 millió között lehetett. A kutatók általában egyetértenek abban, hogy az 1720-as évekig, amikor az első sógunátusi népszámlálás 26 millió főt írt össze, a szigetország lakossága gyorsan nőtt. (Ha figyelembe vesszük a szamurájokat, az udvari nemeseket és a törvényen kívülieket is, akkor e szám 30 millió körü-

ként nincsenek könnyű helyzetben. A koreai kisebbség a lakosság 0,5%-át alkotja. Mióta a japán kormányzat a származást veszi figyelembe az állampolgárság megadásánál, a koreai közösség tagjai idegennek számítanak, még a Japánban születettek és japánul folyékonyan beszélők is. Megkülönböztetésekkel találkoznak az oktatásban, a munkavállalásnál és származásuk kedvezőtlenül befolyásolja családalapítási kilátásaikat. A másik csoport, melyet előítéletek sújtanak, a *burakumin*: egy korábbi történelmi időszak számkivetettjeinek utódjai. (A Meiji-korig alantasnak tartott munkák végzőit hívták így. Ilyenek voltak pl. a bőrfeldolgozók, akik a buddhizmus állatölési tilalma ellenére végezték munkájukat. Számuk ma 1–3 millió közé tehető.) Bár a törvény védi őket a nyílt diszkriminációtól, a *burakumin*oknak mindmáig számolniuk kell az előítéletekkel. Gyakran visszautasítják az alkalmazásukat, hacsak nem úgynevezett alantas állásokba jelentkeznek. Azok, akik el akarják kerülni a diszkriminációt, ha állásért folyamodnak, házasodni készülnek vagy állandó lakhatást kérnek, gyakran arra kényszerülnek, hogy eltitkolják a származásukat.

A II. világháború befejezése óta megélénkült a né-

látná a gabona-, déligyümölcs- és húsimport korlátlan nemzetközi versenyének. A japán kormányzat azonban szem előtt tartja a hazai agráripar – mint

irányított a személyzetével. Ez a központosított közigazgatási szerkezet aztán fokozatosan felbomlott, előbb a a magánbirtokok (*shōen*) kialakulásával a Heian- és Kamakura-korszakban, később a harcosok gazdasági megerősödése és függetlenedése miatt. A tartományi rendszer azonban, legalábbis nevében, a 19. századig fennmaradt.

Balra: a mai prefektúrák
1871-ben a Meiji-kormányzat bejelentette a feudális birtokok megszüntetését. Japánt három városi prefektúrára (*fu*) és 72 prefektúrára (*ken*) osztották, melyek élére a központi kormányzat nevezett ki kormányzókat. Ez a felosztás – bár jelentős kiigazításokkal –, meg is maradt a közigazgatás alapjának. 1889-ben a körzetek számát három városi és 42 más prefektúrára csökkentették, beleértve Hokkaidōt és a Ryūkyū-szigeteket is. Japán mai közigazgatási szerkezete a „*to-dō-fu-ken*". Az egyetlen *to* (főváros) Tōkyō; az egy *dō* (körzet) Hokkaidō; *fu* (városi prefektúrák) Ōsaka és Kyōtō; ezekhez jön a 47 *ken* (prefektúrák).

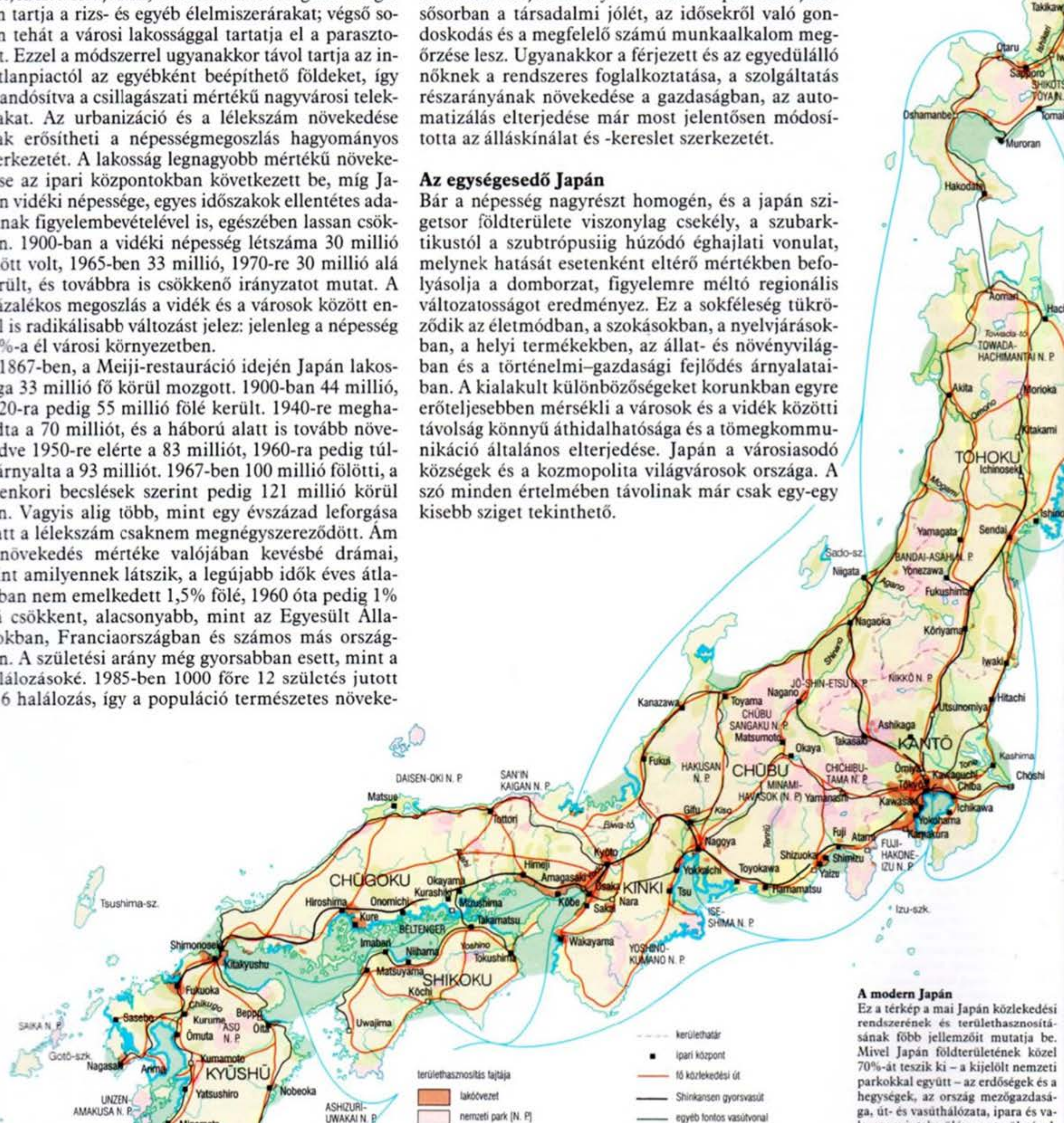
san tartja a rizs- és egyéb élelmiszerárakat; végső soron tehát a városi lakossággal tartatja el a parasztokat. Ezzel a módszerrel ugyanakkor távol tartja az ingatlanpiactól az egyébként beépíthető földeket, így állandósítva a csillagászati mértékű nagyvárosi telekárakat. Az urbanizáció és a lélekszám növekedése csak erősítheti a népességmegoszlás hagyományos szerkezetét. A lakosság legnagyobb mértékű növekedése az ipari központokban következett be, míg Japán vidéki népessége, egyes időszakok ellentétes adatainak figyelembevételével is, egészében lassan csökken. 1900-ban a vidéki népesség létszáma 30 millió fölött volt, 1965-ben 33 millió, 1970-re 30 millió alá került, és továbbra is csökkenő irányzatot mutat. A százalékos megoszlás a vidék és a városok között ennél is radikálisabb változást jelez: jelenleg a népesség 75%-a él városi környezetben.

1867-ben, a Meiji-restauráció idején Japán lakossága 33 millió fő körül mozgott. 1900-ban 44 millió, 1920-ra pedig 55 millió fölé került. 1940-re meghaladta a 70 milliót, és a háború alatt is tovább növekedve 1950-re elérte a 83 milliót, 1960-ra pedig túlszárnyalta a 93 milliót. 1967-ben 100 millió fölötti, a jelenkori becslések szerint pedig 121 millió körül van. Vagyis alig több, mint egy évszázad leforgása alatt a lélekszám csaknem megnégyszereződött. Ám a növekedés mértéke valójában kevésbé drámai, mint amilyennek látszik, a legújabb idők éves átlagában nem emelkedett 1,5% fölé, 1960 óta pedig 1% alá csökkent, alacsonyabb, mint az Egyesült Államokban, Franciaországban és számos más országban. A születési arány még gyorsabban esett, mint a halálozásoké. 1985-ben 1000 főre 12 születés jutott és 6 halálozás, így a populáció természetes növeke-

sősorban a társadalmi jólét, az idősekről való gondoskodás és a megfelelő számú munkaalkalom megőrzése lesz. Ugyanakkor a férjezett és az egyedülálló nőknek a rendszeres foglalkoztatása, a szolgáltatás részarányának növekedése a gazdaságban, az automatizálás elterjedése már most jelentősen módosította az álláskínálat és -kereslet szerkezetét.

Az egységesedő Japán

Bár a népesség nagyrészt homogén, és a japán szigetsor földterülete viszonylag csekély, a szubarktikustól a szubtrópusiig húzódó éghajlati vonulat, melynek hatását esetenként eltérő mértékben befolyásolja a domborzat, figyelemre méltó regionális változatosságot eredményez. Ez a sokféleség tükröződik az életmódban, a szokásokban, a nyelvjárásokban, a helyi termékekben, az állat- és növényvilágban és a történelmi–gazdasági fejlődés árnyalataiban. A kialakult különbözőségeket korunkban egyre erőteljesebben mérsékli a városok és a vidék közötti távolság könnyű áthidalhatósága és a tömegkommunikáció általános elterjedése. Japán a városiasodó községek és a kozmopolita világvárosok országa. A szó minden értelmében távolinak már csak egy-egy kisebb sziget tekinthető.

A modern Japán
Ez a térkép a mai Japán közlekedési rendszerének és területhasznosításának főbb jellemzőit mutatja be. Mivel Japán földterületének közel 70%-át teszik ki – a kijelölt nemzeti parkokkal együtt – az erdőségek és a hegységek, az ország mezőgazdasága, út- és vasúthálózata, ipara és va-

redek sziklák, dimbes-dombos legelők szigete. Nagyjából az Új-Angliát (az USA délkeleti része) vagy Dél-Franciaországot is átszelő szélességi körök mentén fekszik, északon és keleten az Ohotszki-tenger határolja, nyugatról a Japán-tenger, délről a Csendes-óceán. 83 517 km^2-nyi területe valamivel kisebb, mint Írországé. Egy km^2-re jutó 71 fős népsűrűsége nem egészen az ötöde Honshūénak. Északi fekvése miatt, és mert az Ohotszki-tengerből eredő hideg óceáni áramlatok mossák a partjait, éghajlata alapvetően különbözik Honshūétól; alacsonyabb a hőmérséklet, kevesebb eső éri, nincs esős időszak, ritkán sújtják tájfunok, és sokkal rövidebb a vegetációs időszak, 120–140 nap egy évben. Korábban Hokkaidō kívül esett a rizstermesztő övezeten, de a mai hidegtűrő fajtaváltozatoknak köszönhetően ez az ágazat már ugyanolyan súlyú, mint az állattenyésztés, a tejipar, a halászat, a burgonya és más, főként a hideg mérsékelt éghajlati övre jellemző növények termesztése. A főváros, egyúttal a modern

tek, hanem Észak-Honshūn, Dél-Szahalinon és a Kuril-szigeteken is. Szarvasra, fókára vadásztak, lazacot halásztak. A számuk azóta 20 000-nél is kevesebbre apadt, és gyors ütemben asszimilálódnak a japán többséghez. Néhány jellegzetes ainu szokás, ünnep és termék ugyan mindmáig fennmaradt, többnyire azonban csak idegenforgalmi okokból.

A Meiji-restauráció után az új kormányzat megalapította a Hokkaidō Gyarmatügyi Hivatalt a terület betelepítése érdekében, és hogy elfoglalják a dél felé terjeszkedő Oroszország elől. Hokkaidō fejlődését az úttörő honshūi japánok munkája és jelentős nyugati hatások alakították. A Hokkaidōi Egyetemet, azaz elődjét, a Sapporói Mezőgazdasági Főiskolát az amerikai tudós, misszionárius és pedagógus, William S. Clark (1826–86), a Massachusetts-i Mezőgazdasági Főiskola elnöke alapította. A Hokkaidōi Gyarmatügyi Hivatal más külföldi szakembereket is meghívott, többek között az agronómus Horace Capront (1804–1885), akik nyugati terményeket és tej-

60-as és 70-es években a szigetek egőjét, folyóit és a környező tengeket súlyos szennyeződés érte a látókörű ipari fejlesztés következtében. A Minimata és a Niita körzetében tapasztalt fenyegető szennyeződés és a többek közt Yokkaichiben, Kawasakiban és Nagasakiban előforduló súlyos üti megbetegedések meggyőzték lakosságot és a kormányt, hogy kség van olyan alapvető törvényekre, amelyek védik a környezet, illetve rákényszerítik a nagy vállatokat, hogy vállalják az ipari nnyezés következményeit.

féra: Sapporo, Hokkaidō prefekí kormányzatának székhelye és 1980-as Téli Olimpiai Játékok lyszíne 1 500 000 lakosú, virágzó ros. A 19. században még alig volt bb mint egy csoport kunyhó, ahol uk éltek és néhány honshūi bendorló. A város gyorsan növekett, mint a kormányzat által szorlmazott hokkaidōi fejlődés központja. A Kyōtóhoz hasonlóan négythálós szerkezetű Sapporónak a pporói Sörfőzdén kívül alig volt ara, amíg a közelmúltban nem lt közigazgatási és kereskedelmi zponttá. Hokkaidōn a William S. ark által 1876-ban alapított pporói Mezőgazdasági Főiskola lt a kiindulópontja a Clark és Hoce Capron kezdeményezésére elrjedt új-angliai mezőgazdasági ódszereknek. Sapporo ma a téli ortok központja, és az évenként

emlékeztet Új-Angliára. A magángazdaságok nagyobbak, mint délen, és kevésbé sűrű a népesség. Jelentős a szénbányászat, az erdészet és a halászat, Sapporo körzetében pedig ipari centrum alakult ki.

Japán északi határának kérdése először az Edo-sógunátus napjaiban merült fel. Az orosz–japán barátsági szerződés 1855-ben meghatározta, hogy az északi Kuril-szigetek az Urup-szigettel együtt orosz fennhatóság alá kerülnek, míg az attól délre fekvő területek Etorofuval (Iturup) Japánhoz tartoznak. Mindkét fél polgárai letelepedhettek Szahalinon (Karafuto), de a Meiji-restauráció után Japán úgy határozott, hogy elhagyja ezt a szigetet, és inkább Hokkaidō fejlesztésére fordítja a figyelmét. Egy 1875-ben kibocsátott szerződés aztán hivatalosan megoldotta a kérdést, Oroszországnak juttatva a Szahalin-szigetet, a Kuril-szigeteket pedig Japánnak, halászati jogokkal az északi vizeken. A II. világháború után azonban a Szovjetunió elfoglalta Etorofut, Kunashirit, Shikotant és a Habomai-szigetcsoportot, jogutódja, Oroszország pedig az ismételt japán tiltakozás ellenére a mai napig is birtokában tartja. A II. világháború óta ez az egyetlen jelentős rendezetlen vitapont, ami akadályozza a teljes békeszerződés megkötését Oroszországgal.

Fent és balra: Hokkaidō 19. századi kitárulkozása óta a mezőgazdaság, erdészet, halászat, bányászat és kisebb mértékben a kézműipar központja lett. A kemény telekkel és kurta nyarakkal küszködve a gazdálkodás kiterjedtebb és gépesítettebb, mint bárhol másutt Japánban. Túlsúlyban vannak a tejgazdaságok. Megterem a rizs, de a burgonya, a zab, a búza, a bab és a cukorrépa legalább olyan fontosak. Bár Hokkaidōn hegyek, erdők, vad partvonalak hektárainak ezrei terülnek el, a természetes környezetet itt is veszélyezteti a mezőgazdaság, az ipar és a települések terjeszkedése. A folyamatban megcsappant a sziget gazdag vadvilága, néhány fajt egyenesen kihalás fenyeget. A környezet romlása az 1960-as és 70-es években vezetett olyan fajok számának a hirtelen csökkenéséhez, mint a vörösbúbos gém vagy a japán búbos íbisz. Most kezdtek erőfeszítéseket tenni az olyan ritka állatok, mint a hóbagoly természetes környezetének védelmére. A Seikan vasúti alagút elkészítése Hokkaidōt közvetlenül összekapcsolta Honshūval, újabb lökést adott a fejlődésnek, egyúttal Hokkaidō természetes környezete pusztulásának is.

A 3376 méter magasra, a felhők közé szökő tökéletesen kúp alakú Fuji hegy fenséges látványa, ahogy a Fuji-Hakone-Izu Nemzeti Park fölé emelkedik. Bár olykor egy-egy keskeny füstgomoly tűnik fel a hófödte csúcs fölött, a Fuji már évszázadok óta szunnyad. Tizennyolc kitöréséről emlékeznek meg a feljegyzések. A legsúlyosabbakra 800-ban, 864-ben és 1707-ben került sor, ezek 15 centiméteres hamuréteggel borították Edo városát. A vulkán évszázadokon át híres témája a képzőművészetnek és az irodalomnak, és ősidők óta szentnek tekintik. A Meiji-restaurációig asszonyok számára tilalmas területnek számított. Manapság évenként 300 000 ember mássza meg a csúcsra vezető hat ösvényt.

mint Nagy-Britannia, és km²-kénti 404 lakosával sokkal sűrűbben lakott is. Egy hegyvonulat karéja számos, egymást részben átfedő, de jól megkülönböztethetően eltérő régióra osztja, melyek jellegzetességei attól függnek, melyik földrajzi szélességen fekszenek, és melyik tenger partján terülnek el. Honshū parti síkságai évszázadokon át a japán rizstermesztés központjai voltak. Ugyancsak itt alakultak ki a legnagyobb városi körzetek, és innen indult ki a viharos tempójú ipari fejlődés.

Honshū északkeleti részét, az itt található Amori, Iwate, Akita, Yamagata, Miyagi és Fukushima prefektúrákkal, Tōhokunak vagy északkeleti területnek nevezik. Hagyományosan Japán magtárának is hívják, és még manapság is a mezőgazdasági művelés alatt álló földek vannak túlsúlyban; innen látják el rizzsel és más alapvető élelmiszerekkel Sendait és a hatalmas Tōkyō-Yokohama városhalmazt. Észak-Tōhokuban a gazdaságok kisebbek ugyan, mint egyik-másik tehenészet Hokkaidōn, de nagyobbak a nemzeti átlagnál. A jelenleg Moriokáig, de hamarosan Aomoriig járó Shinkansen Ágyúgolyó Expressz ablakaiból rizstáblák hektárjai tárulnak az utasok szeme elé, szabályos négyzethálóik elborítják a széles lapályokat. A rizstermesztés kormányzat. Fontos ágazat még a fakitermelés és a halászat, és egyre növekszik a csúcstechnológia részaránya. Jelentős az idegenforgalom: a Matsushima-öböl szigetei, a Towada-tó, a Rikuchū parti Nemzeti Park és a Bandai-Asahi Nemzeti Park egyaránt vonzzák a látogatókat. A Bandai-hegy (1819 méter) aktív vulkán, és az 1888-as kitörése több mint 400 ember halálát okozta. A gátak építése és a Shinkansen útvonalának meghosszabbítása északkelet felé felvirágoztatta a régiót. Tōhoku legnagyobb városa, a Hiroshe folyó mentén elterülő hordalékos Sendai-síkságra települt Sendai, Date Masamune földesúr (1567–1636) várbirtokából fejlődött ki. Virúló ipari és egyetemi város – itt áll a a Tōhoku Nemzeti Egyetem épületegyüttese –, elektronikaiparral, acélhengerművekkel, vegyiparral és szerszámgépgyártással.

A Kantō szó szerint: „a vízválasztó keleti oldala" – magában foglalja a Tōkyō körüli hét prefektúrát a tágas Kantō-síkságon. Ezek: Kanagawa prefektúra, Tōkyō fővárosi prefektúra, Saitama, Gumma, Tochigi, Ibaraki és Chiba. Az Izu- és Bonin-szigetek közigazgatásilag Tōkyōhoz tartoznak. A középhonshūi hegyekből eredő számos folyó által öntözött hordalékos síkságot északról és nyugatról hegyek

zat székhelye. Az ipar a Keihin-övezetben (Tōkyō–Yokohama) és Saitama prefektúrában összpontosul, jellemző ágazatai: petrolkémia, autógyártás, automatika, elektronika, precíziós műszerek gyártása és a textilipar.

A Kantō-síkság nagy részét lakóövezetek, kereskedelmi vagy ipari építkezések foglalták el, de fennmaradt hányadát változatlanul intenzíven művelik, rizst, teát, babot, zöldségeket termelnek Tōkyō számára. Eperfaültetvényeket is gondoznak a selyemhernyók táplálékául, ez jelenti a nem túl nagy mértékű, de igényes selyemkészítés alapját. A vegetációs időszak átlagosan 215 napos.

A Chūbu vagy középső régió átíveli az országot a Japán-tengertől a Csendes-óceánig, a Japán Alpokon át, ahol az ország legmagasabb csúcsai emelkednek. Kilenc prefektúra található itt: Niigata, Toyama, Ishikawa, Fukui, Nagano, Yamanashi, Gifu, Shizuoka és Aichi. Az első négyet együttesen Hokuriku-területként is ismerik. Az éghajlat változó. A Japán Alpok két részre osztja az országot – a napos csendes-óceáni oldalra, amit Japán arcának is mondanak, *omote*-Nihonnak és a Japán-tenger felé eső hidegebb oldalra, az *ura*-Nihonra, azaz Japán hátára. Történelmileg a Japán-tenger partvidéke kevésbé virágzó, mint a csendes-óceáni oldal, de a Niigatáig száguldó Shinkansen meghozza a gyarapodást. Mint a Tōhoku-régió, Hokuriku is fontos rizstermesztő vidék, Niigata prefektúrával együtt a legnagyobb termelő. A vegetációs időszak rövidebb, mint a Csendes-óceán mentén, a gazdaságoknak általában be kell érniük évi egy aratással. A 200–250 milliméternyi csapadék java télen, hó formájában hullik le. A csendes-óceáni oldal rendszerint naposabb és szárazabb, 150–200 milliméter csapadékot hoz az esős vagy tájfun időszak. Híres a narancsáról és teájáról, Yamanashiban pedig szőlőt és barackot termesztenek. Nagano hegyi prefektúrája, „Japán Svájca", a II. világháború előtt selyemhernyó-tenyésztéséről volt ismert, napjainkban főként az idegenforgalmáról és a gyümölcstermesztésről. Shizuokát és Aichit, a Csendes-óceán parti prefektúrákat, Tōkai, azaz keleti tengermellék néven tartják számon. Lakói valaha jobbára tengeri halászattal foglalkoztak, de az iparosodás és a vele járó szennyezés visszaszorította ezt az ágazatot. Shizuoka mindazonáltal még mindig jelentős mennyiségű zsákmányhoz jut Yaizu mély vizű kikötőjéből.

A legnagyobb város és az ipari régió középpontja a Chūbu csendes-óceáni oldalán Nagoya, több mint 2 millió lakossal. A régi Tōkaydō útvonal mentén jött létre a 17. századi Owari-uradalom várbirtokából. 1692-ben 40 000 lakosa volt. A 19. század végére fontos vasúti csomóponttá vált Tōkyō és Ōsaka

Balra lent, a túloldalon: A vulkanikus japán vidékek bőségesen meg vannak áldva termálvízforrásokkal. Természetes meleg vizű fürdőhelyek százai találhatók a hegyekben és a partok környékén. Néhány híres gyógyfürdő, mint Atami, Arima, Bepru egyúttal jelentős kereskedelmi és szórakoztatóközpont. Mások, mint ez itt a Nikkô Nemzeti Park mélyén, egyszerű szabadtéri hévízforrások. Japánban évszázadok óta használják ezeket a forrásokat relaxációs és gyógyászati célokra.

Lent: Kôbe forgalmas kikötője a kis Hyôgo kikötőből fejlődött ki. Hyôgo azon kikötők közé tartozott, melyeket az 1860-as években megnyitottak a nyugati nyomás hatására. Azóta Japán leginkább nemzetközi jellegű települései sorába lépett. A meredek hegyekkel határolt modern város csak az öböl egy részének kiszárításával terjeszkedhetne tovább.

egyik legforgalmasabb vasúti végállomása és üzleti centruma; 48 emeletes toronyházak magasodnak a divatos üzletek és áruházak fölé, és itt található a a szórakoztatóipar központjának számító, lüktető életet élő városnegyed. Shinjukut nemrégiben újabb fejlődési – és telekár-hullám érte el. Itt áll a város legmagasabb épülete, az új Tōkyō Fővárosi Kormányzat székháza.

zadban a gazdag Maeda család birtokaként virágzott. A világháborús bombázások csak szórványosan érték, ma pedig a kézműves mesterségek, különösen a Kutani-fazekasság és a festett selymek, a Kaga Yuzen központja. A régi szamuráj lakhelyekkel a város egyúttal a feudális múlt emlékhelye is.

A Kansai-régió Ōsaka, Kyōto, Kōbe és Nara városai a „a vízválasztó nyugati oldala". A nyelvjárások, ételféleségek és szokások különböznek a Tōkyō központú Kantōétól. Kyōto előkelő múltat – 794–1868 között Japán fővárosa volt – egyesít a fényes jelennel, mint egyetemi város, a kézműves mesterségek és az új csúcstechnikák otthona. Kyōto ma 1,5 millió ember pezsgő életének színtere, a csendes templomok és paloták, zsúfolt üzleti utcák, kézműves termékek és egyre inkább a kutatóközpontok, a kerámiák és más anyagok technológiai fejlesztésének a városa.

A Kansain belül Shiga, Mie, Kyōto, Nara, Ōsaka, Wakayama és Hyōgo prefektúrák alkotják a Kinki közigazgatási járást. A régió ipari központja az Ōsakát és Kōbet is felölelő Hanshin ipari övezet. Ōsaka deltoid alaprajzát a Yamato és a Yodo folyók formálták. Egykor a „808 híd városá"-nak vagy „Japán Velencéjé"-nek is hívták, a fejlődés azonban eltüntette a régi csatornahálózat túlnyomó részét. Ōsaka a 17. század óta a kereskedelem központja, a

közi kikötő Nyugat-Japánban, 10 000 hajó fordul meg benne évenként. A 3. század óta ismert természetes mély vizű kikötőjéről, és a japán történelem folyamán mindig lényeges szerepet játszott a kereskedelmi kapcsolatokban. Azon kikötők egyike, melyek a 19. század derekán megnyíltak az idegen hajók előtt, számos nyugati stílusú épülete áll, erősen kozmopolita jelleget kölcsönözve a városnak. Az Ōsaka körüli partvidéket széles körben lecsapolták. A tervezett új ōsakai nemzetközi repülőtér teljes egészében az Ōsakai-öböl kiszárított területein épül. A Kansai-terület Japán legnagyobb társaságainak ad otthont, így elektronikai, számítógépes, szintetikus készítményekkel foglalkozó, vegyi, fémipari és automatika profilú cégeknek. A vidék mezőgazdasági földjei kicsik, intenzíven műveltek, és évenként többnyire kétszeri betakarítást biztosítanak. A lakosság gyümölcsöt, zöldségeket termeszt, és állattenyésztéssel is foglalkozik, innen kerül a kansai piacra a kōbei marhahús.

Honshū nyugati része a Chūgoku-régió vagy középső tartomány közigazgatásilag öt prefektúrára oszlik: Tottori, Shimane, Okayama, Hiroshima és Yamaguchi prefektúrákra. A régiót a Chūgoku hegyvonulat osztja két elhatárolható részre: északra fekszik San'in, azaz a „a hegyek árnyékában" és a Japán Beltengerre tekintő Sanyō, „a hegyek napos

Shikoku szigete Sanuki (a mai Kagawa prefektúra), Awa (Tokushima), Tosa (Kōchi) és Iyo (Ehime) „négy tartományá"-ról kapta a nevét. A négy millió embernek otthont nyújtó, Szardínia méretű szigetet hegyek borítják, eltekintve a Japán Beltenger és a Csendes-óceán körüli síkságoktól. Északi része – Tokushima körül Ehime és a Kagawa prefektúrák – a Seto beltengeri ipari övezethez tartozik. Déli részén elsősorban déligyümölcs-termesztéssel, fakitermeléssel és halászattal foglalkoznak. Nagyon hosszú, 260 napos a vegetációs időszak. Shikoku Kūkai követőinek zarándokhelye.

A Seto Beltenger partjainak legnagyobb részét nemzeti parknak nyilvánították. Ezek a nemzeti parkok őrzik a természet ősi, érintetlen arculatát, ökológiai, geológiai és esztétikai jellegzetességeik sértetlenek maradtak. Tájaik lélegzetelállító szépségűek: fehér homokos partok, fenyőborította szigetek, meredek sziklafalak és kegyhelyek, mint a hullámok hátán lebegni látszó Itsukushima. Amellett ez a vidék forgalmas halászterület, hajózási útvonal és ipari központ. A Japán Beltengert tizenegy prefektúra határolja, ahol évente acél- és vegyiáruk, cellulóz, papír és olaj tonnamillióit állítják elő. Az ipari tevékenység és a tengertől területet nyerő beruházások sok helyen tönkretették a partvonalat, szennyezték a vizeket, és már a halászatot is veszélyeztetik.

A hegyvidékes, Taiwannál valamivel nagyobb sziget, Kyūshū nevének jelentése – egykori közigazgatási rendszere alapján –: „kilenc tartomány". Két részre osztható, a gyarapodó, urbanizált, iparosodott északira és a szegényebb, főként mezőgazdasági jellegű délire. Bár a meleg éghajlat és a forró vegetációs időszak két betakarítást is lehetővé tesz, meglehetősen kevés a megművelhető szántóföld. Kyūshūt a gyors folyású Kammon-szoros fölött átívelő, 1500 méter hosszú Kammon-híd köti össze Honshūval, és három alagút, melyekből egy a Shinkansen számára épült.

Az újabb időkben Észak-Kyūshū ipari centrummá vált, eleinte a selyem- és pamutgyártás terén, aztán, nagyjából 1900-tól a Yawata Vas- és Acélművek (most Yawata Művek, Japán Acél Részvénytársaság) révén az acéliparban, a Kyūshūn bányászott szénnek és kínai vasércnek a felhasználásával. 1963-ban öt város, Moji, Kokura, Yahata, Tobata és Wakamatsu egyesülésével létrejött Kitakiūshū (Észak-Kyūshū) város. Kitakiūshū és Fukuoka népessége egyaránt meghaladja az egymilliót.

Fukuokától délkeletre az Aso Nemzeti Park kénes, kopár tája terül el, közepén a még mindig aktív vulkán, az Aso-hegy hatalmas kaldérájával. Nakadake, az aktív kráter átmérője 600–1200 méter, és

Lent: Japán gazdasága a nyersanyagok importjától és a késztermékek exportjától függ. Az alkalmas földterületek korlátozott mennyisége miatt sok japán ipari létesítmény a tengertől elnyert területekre épült. Ez a hatalmas ipari komplexum is ilyen kiszárított földre települt Mizushimában, Kurashiki mellett, a Takashi folyó mindkét oldalán, olajfinomítókkal, petrolkémiai üzemekkel, acélművekkel és más nehézipari létesítményekkel. Az ipari fejlődés és főként a velejáró szennyeződés egyre súlyosabban károsítja a halászatot a Japán Beltengernek ezen a szakaszán.

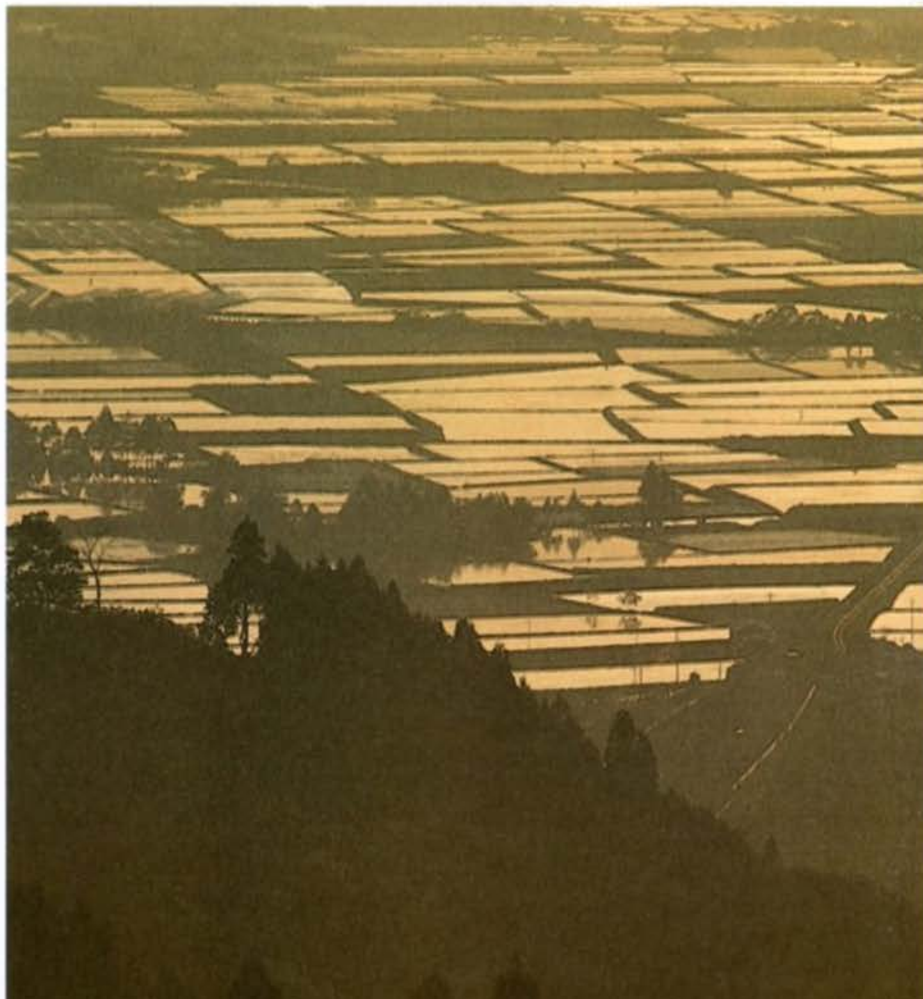

kénes táj kietlen, komor szépsége. Az öt csúcstól északra és délre két síkság terül el. Ezen a 400 km^2-en több város és falu található, összesen 56 000 lakossal. Mint a többi nemzeti park, az Aso-hegy is látogatók tömegét vonzza, akik többnyire vasárnap és a szabadságuk ideje alatt szakítanak időt felhajtani a csúcsra és alátekinteni a Nakadake fortyogó kráterébe.

160 méter mély. Az oldalán nyíló hasadékokból füst és gáz szivárog.

Nagasaki a mélyen a szárazföldbe kanyarított, a kontinens és dél felé nyíló gyönyörű Nagasaki-öböl mentén fekszik. A 16. században Nagasakiban kötöttek ki a spanyol, angol, holland, koreai és kínai kereskedők. A 17. század elején aztán kiutasították Japánból az idegeneket, és az úgynevezett elzárkózás ideje alatt Nagasaki kikötőjében csak a hollandoknak engedélyezték kereskedelmi állomás fenntartását a legyező alakú kis Dejima-szigeten. Nagasaki mindmáig megtartotta kereskedelmi jellegét. A Meiji- és a Taishō-korban a város széles körű kereskedelmet folytatott Kínával és Délkelet-Ázsiával. Kiváló természetes kikötőjének köszönhetően a város hosszabb ideje a hajóépítés központja. 1945. augusztus 9-én atombomba semmisítette meg; 73 000-nél is többen haltak meg, és újabb tízezrekkel végzett a sugárbetegség. Az újjáépített Nagasaki visszanyerte kereskedelmi és ipari szerepét. Hajógyártása, acélgyártása és gépipara a Mitsubishi Részvénytársaságot tette a legnagyobb helyi munkáltatóvá, annak ellenére, hogy a nemzetközi gazdaságban a hajó- és az acélgyártás recessziós korszakát éli. Nagasaki élénk kereskedelmi kapcsolatokat tart fenn Taiwannal és Kínával.

Dél-Kyūshū legfontosabb városa az 514 000 lakosú Kagoshima. A város az öbölre néz az aktív Sakurajima-vulkánnál. A környék évszázadokon át a Satsuma-uradalom birtokosa, a Shizmazu-család fennhatósága alá tartozott. Ebből a családból az ifjú Kagoshima szamuráj jelentős szerepet játszott a Meiji-restaurációban. A vidék híres a rizspálinkájáról és a kerámiáiról. Sakurajima a Kirishima-Yaku

140 kilométer hosszú, szélessége 3 és 19 kilométer között változik. Szubtropikus klímája alapvetően különbözik a nagyobb szigetekétől; nincs fagy, és egész évben tart a vegetációs időszak. Ásványkincse csekély, ipara nem meghatározó. A lakosságnak az állattenyésztés, a halászat, a cukor-, az ananász- és a dohánytermesztés nyújt megélhetést, míg a rizs- és az édesburgonya-termesztés, valamint a selyemipar visszaszorul vagy stagnál. Új életre kelt néhány régebbi kézművesmesterség, különösen a *bingata* néven ismert élénk színekkel mintázott szövet és a kerámia készítése. De Okinawa gazdasága elsősorban a szolgáltatóiparra és az idegenforgalomra támaszkodik.

A Japán és Kína között elhelyezkedő Okinawa-szigetek lakossága már a régmúlt időkben is ápolta a kapcsolatokat mindkét hatalmas szomszédjával. 1609-ben a satsumai Shimazu család birtokába került, és az itt termelt cukrot Ōsakában adták el jó haszonnal. 1868 után az új Meiji-kormányzat elfoglalta a ryūkyūi királyságot. A Ryūkyū-szigetekre támasztott kínai igénynek a kínai–japán háború (1894–1895) vetett véget. Egészen a II. világháború végéig Japán fennhatósága alá tartozott, azután az Egyesült Államok igazgatta 1972-ig, amikor ismét japán felségterület lett. 1945 áprilisa és júniusa között Okinawa sziklafalai és barlangjai a Szövetségesek és Japán között dúló elkeseredett harcoknak lehettek tanúi, melyek során az okinawai polgári lakosság ezrei haltak meg, és elpusztult a régi épületek többsége is.

Korszerű közlekedés és az Ágyúgolyó Expressz

A korszerű légi közlekedés, az autópályák és a vasutak az utóbbi évtizedekben egyre szorosabban összekapcsolják az ország szigeteit. Az új utak, hidak és alagutak, megbízható vasúti szolgáltatások, a Shinkansen és a sűrű légi járatok jelentős szerepet játszanak a regionális különbözőségek lebontásában, a szigetvilág átformálásában. A Shinkansen hatása különösen jól érzékelhető. Először Kyōtót, Ōsakát, Hiroshimát és Fukuokát kötötte össze Tōkyōval, aztán eljutott Niigatáig és Moriokáig. Hamarosan eléri Aomorit Honshū északi végén, és végighalad Hokuriku partjain. A Shinkansen nyomában lakónegyedek emelkedtek, fellendült a kereskedelem, új ösztönzéseket kapott az ipartelepítés, és egyre több település csatlakozhatott a Tōkyō–Ōsaka világváros-hálózathoz. Az Aomori és Hakodate között megnyílt Seikan-alagút közvetlenül összeköti Hokkaidōt Honshūval, és ezzel további lehetőségeket kínál Hokkaidō fejlődéséhez. Az 1988 áprilisában megnyitott Seto Ōhashi-híd Shikokut köti össze Honshūval. Annak a látogatónak, aki mostanában egy hagyományosabb, ráérősebb, kevésbé ismert Japánt kíván látni, el kell hagynia a világvárosok összekapcsolt övezeteit. A Kanazawához, Kumamotóhoz, Nagasakihoz és Kagoshimához hasonló városokban, melyeket mind ez

Kik voltak a japánok ősei? Honnan származnak, és mikor telepedtek meg a vad vulkáni szigeteken? E kérdések megválaszolásához a japán és a kínai írott források nem nyújtanak támpontot. A legkorábbi japán krónikák, a *Kojiki* (Feljegyzések az ősi dolgokról) és a *Nihon shoki* (Japán krónikája) a i. sz. 8. században keletkeztek. Ezt az időszakot a *Nihon shoki* részletesebben is tárgyalja, és kétségkívül értékes útmutatóként szolgál a történészek számára. A *Kojiki* és a *Nihon shoki* korábbi időket tárgyaló részei azonban csak az ország és az uralkodó dinasztia mitológiai eredetét, isteni származását hivatottak alátámasztani. Japán, az i. sz. 1. századtól a „Wa népének földje" néven jelenik meg a kínai krónikákban, ezek a korai beszámolók azonban, noha elbűvölő olvasmányok, valószínűleg szóbeszéd alapján készültek, nem közvetlen tapasztalatokat foglaltak írásba.

A japán kultúra forrásainak feltárásához a régészet leleteire kell támaszkodnunk. A II. világháború után Japánban új erőre kapott a régészet tudománya, és örvendetesen gyarapodtak a japán társadalom legkorábbi szakaszára vonatkozó ismereteink. A tudományos igényű japán régészetet a 19. század utolsó harmadában az amerikai E. S. Morse (1838–1925) alapozta meg, aki, míg a zoológia professzoraként tanított a Tōkyōi Egyetemen, feltárta a Tōkyō melletti Ōmori kagylódombot, és 1879-ben közzétette az e tárgyban közölt első tudományos monográfiát, *Az Ōmori kagylódombok* címen. A 20. század elejére japán régészek számos ősi lelőhelyet kutattak át, és rétegtanilag osztályozták a *Jōmon*nak nevezett korai kultúrát, melyet Yamanouchi Sugao (1902–70) i. e. 3000 tájára keltezett.

Az ígéretes háború előtti kutatásokat aztán megtörte a japán militarista politikai irányvonal. Az 1930-as és 40-es évek diktatórikus légköre elsőbbséget biztosított a japán császár – és az államiság – isteni eredetének, a legendás ősön, a mítosz szerint i. e. 660-ban trónra lépett Jimmun át egyenesen a Napistennőtől származtatva őket, érvénytelenítve minden tárgyilagos elemzést a Japán társadalom valóságos gyökereiről. A régészek ugyan ásathattak, ám börtönbüntetést kockáztattak, ha a nemzeti mítosszal ellentétben álló elméletet tettek közzé.

A háború után az intellektuális tabuk megszűntével ismét szabadon tevékenykedhettek a régészek és a történészek. Az ő tudományáguk is hasznát látta Japán gazdasági és ipari helyreállításának, valamint a viharos tempójú műszaki fejlődésnek. A háború óta több mint 15 000 lelőhelyet tártak fel a legfrissebb rétegezési és radiokarbonos kormeghatározási technikákkal, valamint a botanikai és zoológiai maradványok laboratóriumi elemzésével. A gazdaság fellendülésével látványos felfedezések kerültek napvilágra, munkáját általános társadalmi lelkesedés is támogatja, hiszen a japánok mindig is élénk érdeklődést tanúsítottak államuk és kultúrájuk eredete iránt. Minden könyvesbolt egy-egy részleget szentel a régészetnek, a kisebb és jelentősebb felfedezések – mint például az 1972-ben feltárt takamatsuzukai festett sírbolt – egyaránt nagy terjedelemben szerepelnek a napilapok hasábjain és a televíziós híradásokban.

Az ásatások újabb és újabb eredményei folyamatosan egyre kijjebb tolták az emberi tevékenység kezdeteinek határait Japánban. Míg néhány évtizeddel ezelőtt még a Jōmon-cserépedények korára (i. e. 10 000–3000) helyezték, most már nyilvánvaló, hogy a Jōmont megelőzően is gazdag paleolit kultúra létezett, és hogy a japán szigetek vélhetőleg már 50 000 évvel ezelőtt is lakottak voltak.

Japán előtörténetét négy szakaszra osztják. Mindegyik szakasznak megvan a maga saját, jól elkülöníthető karaktere, ugyanakkor megfigyelhető a nem mindig egyenletes, de folyamatos kulturális fejlődés. Évezredeken át tartott az átmenet az őskőkori kultúrától egy cserépedény-készítő, vadászó-gyűjtögető fázison át, a fémeket megmunkáló, földművelő társadalomig, majd a hatalmas mesterséges halmokkal jellemzett korszakig, amikor a helyi törzsfők már elegendő hatalommal és eszközzel rendelkeztek, hogy munkások tízezreit mozgósítsák az óriás sírhalmok megépítéséhez. Az egyes szakaszok közötti átmenetek alkalmanként a kontinensről történő bevándorlással és helyi hódításokkal jártak együtt. A kívülről érkező hódításnak azonban láthatóan csekély a szerepe, a korábbi kulturális mintákat inkább az új technológiák meghonosodása szorította ki. Ezeknek a technikáknak a többsége eredetileg kontinentális volt, melyek fokozatosan elterjedtek és tovább fejlődtek Japánban. Így a kőszerszámok és a Jōmon-hatást mutató cserépedénytípusok a fémmegmunkálás és a földművelés bevezetése után is hosszú ideig fennmaradtak.

Őskőkor/paleolitikum	
középső paleolitikum	kb. 50 000–30 000 évvel ezelőtt
felső paleolitikum (késő kőkor)	kb. 30 000–12 000 évvel ezelőtt
Jōmon-kor	
legősibb	i. e. 11 000–i. e. 7500
legkorábbi	i. e. 7 500–i. e. 5500
korai	i. e. 5 500–i. e. 3500
középső	i. e. 3 500–i. e. 2500
késői	i. e. 2 500–i. e. 1500
legkésőbbi	i. e. 1 500–i. e. 300
Yayoi-kor	
korai	i. e. 300–i. e. 100
középső	i. e. 100–i. sz. 100

Fent: E. S. Morse, amerikai zoológus, aki 1877–1879 között a zoológia első professzora volt az új Tōkyōi Egyetemen, a japán kultúra tanulmányozásának egyik jelentős úttörője, első képviselője a nyugati tudományok meghonosításának japán földön. Morse vezette az első tudományos ásatást az Ōmori kagylódombnál, napvilágra hozva a Jōmon-kultúrát.

Jobbra: Japán a kőkorban
Az iwajukui lelőhely első feltárása. 1946 óta bebizonyosodott a kőkori kultúrák léte Japánban, miközben a radiokarbonos kormeghatározás és más modern eljárások által keltezésük egyre korábbra, legalább 30 000 évvel ezelőttre került. A legújabban feltárt kőszerszámokat a Zasaragi lelőhelyen 50 000 évvel ezelőttre keltezik. Összességében több mint 2000 lelőhelyet azonosítottak Japán területén, ezekből kőből készült szakócák, kések, kaparók és finoman megmunkált lemezek és pengék kerültek elő. A késő őskőkori lelőhelyek (13 500–10 000 évvel ezelőtt) obszidián eszközök sokaságát rejtik.

Kis térkép: kontinentális földhidak
Geológiai jelek, máig fennmaradt kontinentális eredetű növények, valamint állatok fossziliái jelzik, hogy a késő pleisztocén kor jégkorszakai idején Japán az ázsiai szárazföld része volt. Kőkori vadászok keltek át a mamutok, elefántok, óriásszarvasok és kisebb állatok nyomában a mai Koreai- (Tsushima-) szoroson vagy a La Pérouse- (Sōya-) szoroson Szibériából Hokkaidōra. A mélyebb szorosokat az északi Ryūkyū-szigeteknél, továbbá Hokkaidō és Honshū között rövidebb ideig lehetett földhidakként használni. Japán földrajzi elszigetelődése nagyjából 20 000 évvel ezelőtt kezdődött, amikor olvadásnak indultak a nagy jégmezők, és a tengerek emelkedő szintje megteremtette a mai szorosokat, elválasztva a szigeteket egymástól és az egész szigetsort a kontinenstől.

mérsékelt égövi állatok
(elefánt, antilop, vakondok)

JAPÁN-TENGER

állati maradványok
mammut
óriás szarvas
elefánt
kora őskori lelőhely

méretarány 1: 20 000 000
0 400 km

HOKKAIDŌ

JAPÁN

HONSHŪ

SHIKOKU

KYŪSHŪ

CSENDES-ÓCEÁN

késő őskőkori leletek
kőpenge
egyéb kőeszköz
őskori emberi lelet

Ezen a Nagano prefektúrában, a Nojiri-tónál talált elefántagyaron világosan kivehetők az emberi meg-

gén, a Yamato-régióban megjelentek a nagy halomsírok, látványosan jelezve az újabb kulturális korszakot. Ebben a halomsír-időszakban jelent meg Japán első határozott körvonalakat öltő politikai alakulata, a Yamato-dinasztia.

A különböző korszakok eltérő elnevezése miatt adódna a következtetés, hogy ezeket kulturális törések választják el egymástól, mondjuk inváziók eredményeként, és hogy az egyes időszakok eredményei más és más nép nevéhez fűződnek. Némely történész és régész pontosan ezt a nézetet vallja, hogy vagy a Yayoi-korban, vagy a halomsírok korában kontinentális népek özönlötték el Japánt, és kétségtelen, hogy a megváltozott étrend és életmód következtében a lakosság fizikumában is kimutathatók változások. Ám ezek a folyamatok minden jel szerint a társadalom egyik vagy másik rétege által vezérelt belső fejlődés eredményei, összhangban álltak a Koreai-félszigetről, Kínából vagy a Kuril-szigeteken át Észak-Ázsiából bevándorlók szerény létszámú csoportjaitól ellesett technológiák elterjedésével.

Az első szerszámkészítők: őskőkori kultúra

A különböző lelőhelyeken – mint Iwajuku – alkalmazott radiokarbonos kormeghatározásból kiderült, hogy kőszerszámokat és -fegyvereket használó emberek már legalább 30 000 évvel ezelőtt lakták a szigeteket, esetleg sokkal korábban is. A pleisztocén kori jégkorszakok során, amikor a tengerek visszahúzódtak, Japánt átmenetileg földhidak kötötték össze az ázsiai kontinenssel. Hokkaidō a mai Sōya-szoroson át csatlakozott Szibériához, Nyugat-Japán a Tsushima-szorossal a Koreai-félszigethez. Szárazföldi kapcsolat létesült Hokkaidō és Honshū, valamint az északi Ryūkyū-szigetek és Kyūshū között. Kővégű fegyvereket használó vadászok kis csapatai követték a vadállatok, mamutok, elefántok és óriásszarvasok csordáit ezeken a szárazföldi útvonalakon. A pleisztocén vége ugyanakkor jelentős mértékű vulkáni tevékenységgel is járt. A vulkáni hamu rétegei építették fel Kelet-Japánban a Kantō-síkság talaját, melynek legfelső rétegeiből paleolit-leletek sokasága került elő.

Japán savas vulkáni talaja kevés emberi maradványt őrzött meg, ilyenekre bukkantak Akashinál, Ushikawánál, Mikkabinál, Hamakitánál és Kuzūnál. Ellenben több száz paleolit lelőhely bizonyult állatcsontok, kőpengék, kvarckő balták, szakócák, vakarók és lándzsafejek gazdag tárházának. Körülbelül 13 000 évvel ezelőtt, a rendkívül finom szilánkszerszámok tanúbizonysága alapján, már elterjedtek a bőségesen fellelhető obszidiánból készült pattintott kőeszközök.

A Jōmon-edények

számú megfelelőjére bukkantak. Találtak ugyan zsinórmintás edényeket Kelet-Szibériában az Amur folyó mentén, valamint Koreában, ezek a lelőhelyek azonban a legkorábbi Jōmon-fazekasságnál későbbi keltezésűek. A tekercsekből felrakott agyagból formált cserépedények révén jelentősen javult az életminőség, kiszélesedtek a főzés, az élelmiszer-tárolás lehetőségei, továbbá az emberek nem kötődtek szorosan a vízforrások közvetlen közelségéhez. Ezeket az edényeket nyitott tűzhelyeken, viszonylag alacsony, 500–600 Celsius fokos hőmérsékleten égették ki.

A Jōmon-kor (i. e. 10 000–300) jellegzetes agyagedényeiről kapta a nevét. A *Jō-mon* kifejezés jelentése: „zsinórmintás", minthogy a díszítések többnyire fonatjellegűek, illetve ágakkal vagy hasított végű bambusszal a puha agyagba karcolták őket. A régészek aprólékosan osztályozták a lelőhelyek ezrein talált edények és cserépdarabok tízezreit. A Jōmon-edények hihetetlenül változatos leletanyagát rendszerint koruk alapján sorolják be, melyhez bizonyos, az egyes időszakokban uralkodóvá váló regionális típusok nyújtanak támpontot. A legrégibb Jōmon-edényeket, melyek keltezését i. e. 11 000–5000 közé helyezik, lekerekített vagy hegyes alsó rész jellemzi, valószínűleg azért, mert nyílt színi főzéshez használták őket, és szilárdan meg kellett állniuk a tűzhely kövei között, a hamuban vagy a homokban. A többek között a Fukui-barlangból (Nagasaki prefektúra) és a Kamikuroiwa lelőhelyről (Ehime prefektúra) előkerült, a legősibb Jōmonból származó edényeket radiokarbonos kormeghatározással 10 750 (± 500 év) évvel ezelőttre keltezik, ami azt jelenti, hogy ezek az eddig talált legkorábbi, egyértelműen datálható agyagedények a világon. A korai Jōmon korszakban (i. e. 5500–3500) általánossá váltak a lapos aljú edények, vélhetően annak jeleként, hogy ebben az időben inkább fedett lakóhelyen, döngölt földpadlóra állítva használták őket. Északkelet-Honshūn és Dél-Hokkaidōn finoman megmunkált, hengeres, zsinórmintás edényeket állítottak elő, míg Kyūshūn a heringcsontos díszítés volt az általános. A középső Jōmon-korszak edényeit különösen gazdag formavilág és erőteljes felületdíszítés jellemzi. A Niigatából származó Umataka-edények peremének díszei például lobogó lángokat mintáznak, míg néhány Nagano prefektúrából származó edényen kígyófej minta látszik. Ezeknek az edényeknek a különleges díszítése inkább rituális, mint kizárólag gyakorlati felhasználásra utal. A késői Jōmonban (i. e. 2500–1500) sokfelé megjelennek a vékony falú edények. Növekszik a funkcionális és esztétikai változatosság. Például Északkelet-Japánban a Kamegaoka-stílust fényezett felületű, sávos díszítésű kisebb korsók jellemzik.

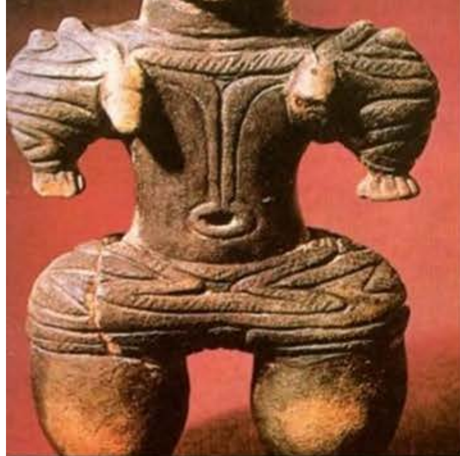
A Jōmon-kor társadalmáról nyert ismereteink, ideértve az edényeket is, a a Jōmon-települések hulladékainak, az ún. kagylódomboknak, valamint a

ek voltak. A Középső Jōmon-korszakra *(jobbra lent)* a forma és a zsinórokkal, indákkal vagy hasított végű bambuszpálcával kivitelezett felületdíszítés összetettebbé és karakteresebbé vált. A legjellegzetesebb darabokon, mint az itt látható cserépedényen, hajladozó lángokat, kúszó kígyókat vagy emberi arcokat ábrázolnak. A lapos alj arra utal, hogy ezeket az edényeket a sima belső padlóra állítva használták. A késői Jōmon-edények még kidolgozottabbak és funkcionálisan is változatosabbak.

A középső és késői Jōmon-lelőhelyeken sok *dogū*nak nevezett égetett agyag állat- vagy emberfigurát *(jobbra)* találtak. Az eleinte kétdimenziós képmásokként készült figurák száma a késői Jōmonig egyre növekedett. A legtöbb figura nő, jellegzetes „hószemüveges" arccal. Minthogy számosat nyilvánvalóan szándékosan összetörtek, valószínűleg védő talizmánként használták, a szülési fájdalom vagy a betegség elűzésére.

Középső Jōmon-kultúra
A kőkorszaki vadászó-gyűjtögető Jōmon-kultúra (kb. i. e. 11 000–300) életmódjának bizonyítékai Japán-szerte több ezer lelőhelyről kerültek elő. Térképünk a középső Jōmon-kor (kb. i. e. 3500–2500) jelentősebb lelőhelyei közül mutat be néhányat. Rendkívül értékes leletekkel szolgálnak az úgynevezett kagylódombok, például a Tōkyō és Yokohama között található Ōmori, ahol a Jōmon-kor embere nemcsak tengeri kagylókat és csontokat, hanem kőeszközöket, dísztárgyakat, cserépedényeket és rituális szobrocskákat *(dogū)* is hátrahagyott. A helyi változatok és cserépedénytípusok alapján a kutatók a Jōmon-kor bonyolult felosztását dolgozták ki. Egyes lelőhelyeken félig állandó Jōmon kori települések nyomait találták, amelyek belső tűzhelyes, részben földbe süllyesztett házakból álltak. Az Ōyuhoz hasonló kőkörök a Jōmon-kor rituális szokásairól árulkodnak. A középső Jōmon-kor melegebb időjárásának következtében a korabeli emberek szívesen költöztek a partoktól távolabb fekvő vidékekre, és jobban kihasználták a Japán középső fennsíkjai nyújtotta lehetőségeket.

A mai Tōkyō körül elterülő Kantō-síkság *(kis térkép)* bővelkedik a Jōmon kori lelőhelyekben. Többek között az Ōmori, Ubayama és Kasori lelőhelyek részletes elemzése kirajzolta a Jōmon kori társadalom korvonalait és a cserépedénytípusok

HOKKAIDŌ

Saibezawa

Ishigami

Ipponmatsu

Sawada

Ōyu kōkörök

Araya

Daimyōjin

Nishida

Shirazuka

Numazu kagylódomb

Satohama kagylódomb

Daigi Gakoi kagylódomb

Arai Uehara

Umataka

Maeda

Kushida

Asahi

HONSHŪ

Togariishi

nagyítva

Otamadai

Funatsubara kagylódomb

Taishakkyō

Satogi kagylódomb

Kamigamo

Nagaoka

Kitashirakawa

Tsushima-sz.

Morizaki

Miyata

Iki-sz.

Tenjinbashi

Funamoto

Kamikuroiwa

Hikozaki kagylódomb

Iwanogawa

Kitagawa

SHIKOKU

Sakanoshita

Todorogi kagylódomb

Adaka kagylódomb

Sobata kagylódomb

Nakao

KYŪSHŪ

Hirakawa

Tanegashima-sz.

a középső Jōmon-kor lelőhelyei

jelentősebb

egyéb

cserépleletek helyi típusai

Hokutō

Entō Jōsō

Daigi

Umataka

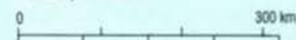
Kushida

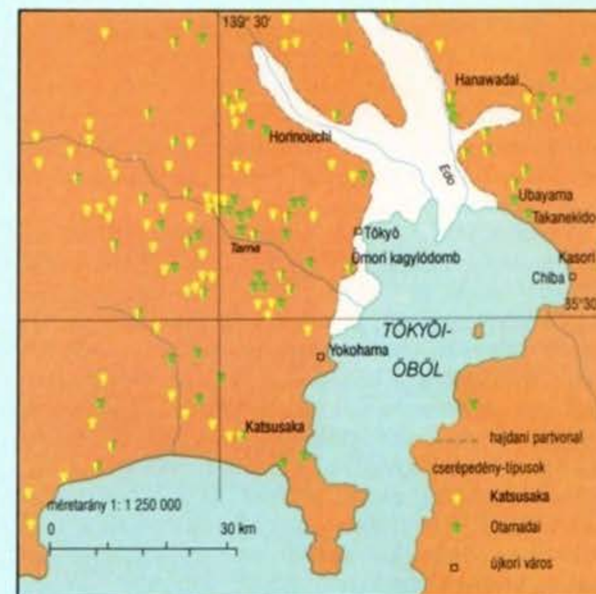
Katsusaka és Otamadai

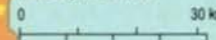
Funamoto és Satogi

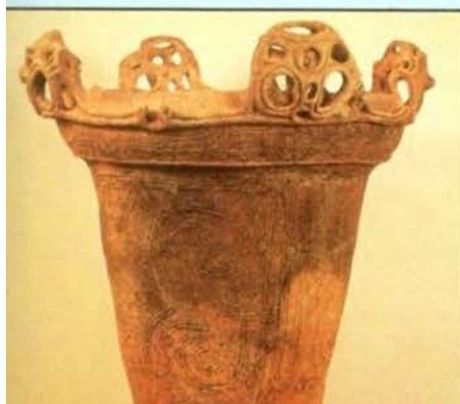
Adaka

méretarány 1 : 9 000 000

hulladékhalmokból szarvas-, vaddisznó- és medvecsontok, kagylóhéjak és csontok kerültek elő, továbbá fából készült szerszámok, íjak és nyílhegyek, halászhorgok, ásóbotok, szigonyok, evezők, csonttűk, ruhadíszek és hálómaradványok.

A középső Jōmon-korszak meleg éghajlatában elterjedtek a lombhullató fák, és számos nagy Jōmon-település létesült Közép-Japán hegyvidékein, a mai Nagano prefektúra területén. Az emberek állatokra vadásztak, makkot, gesztenyét, diót és más csonthéjasokat, jamgyökeret és vadszőlőt gyűjtöttek. I. e. 2500 körül a hűvösödő éghajlat, a hidegebb telek és a növekvő csapadékmennyiség hatására a hegyvidéki lakosok visszatértek a partokra, mint arról a késői Jōmonra jellemző nagy parti kagylódombok (Ōmori, Kasori, Ubayama) árulkodnak.

Sok Jōmon-települést állandó jellegűnek mondhatunk; ezek néhány zsúptetős, félig a földbe süllyesztett veremházból álltak, mindegyik házban 5–6 ember élt. A ház közepén elhelyezett tűzhelyet kőlapok határolták, és 5–6 dúcgödör vette körül. Egyes késői Jōmon közösségben némelyik házhely figyelemre méltóan nagyobb volt a többinél. Ezek lehettek a rituális helyek, esetleg a falufőnökök otthonai. A közösségek valószínűleg önellátásra rendezkedtek be, mindamellett akadnak jelei a helyi és területközi cseréknek; pl. a partvidéki só eljutott a hegyi településekhez, ahonnan obszidiáneszközök kerültek a parti településekre. Élénk vita folyik arról, hogy a késői Jōmon-korszak emberei foglalkoztak-e földműveléssel. Néhány tudós kimutatni vélte egyfajta köles (*hie*) vagy a *Perilla* növény (ez a feketecsalán többek között a tengeri állatok méregtelenítésére is alkalmas) termesztésének a nyomait. A legáltalánosabban elfogadott vélekedés szerint azonban a Jōmon-kor emberei ugyan tudták, hol találhatnak meg bizonyos növényeket, vagy hogy miként kell kiáztatni a csersavat a növényekből, módszeres termesztést azonban nem folytattak.

A Jōmon kori edények és más tárgyak alapján némi bepillantást nyerhetünk a művészeti és rituális elképzelésekbe is. Ekkoriban az edények még nem váltak szabványossá, és minden egyes darab művészi alkotás volt. Gyermekek eltemetésére nagy korsókat használtak a középső és a késői Jōmon-korszakban, ugyanígy a felajánlott kultikus tárgyak elföldelésére is. Egyes lelőhelyeken és hegyoldalakon kőfalloszokra bukkantak. A *dogū*nak nevezett különös kő- és agyagfigurák, melyek nagy számban kerültek elő Kyūshūtól az északi Aomorig, a középső és a késői Jōmon-korszakban nyertek végleges formát az ország északkeleti részén. Többségük antropomorf alak, terhes nőkre emlékeztet, jellegzetes maszkszerű arccal és kidülledő szemmel. Mint má-

pülés. A Jōmon kori temetkezési helyekről és kagylódombokból lakkozott fésűk, csont hajtűk, kagyló fülbevalók és más díszek kerültek elő. A kagylódombok némelyike megsüllyedt, és sokszor egymást követő korszakok települései használták ugyanazt a temetkezési helyet. Ismert volt a rituális foghúzás gyakorlata is, különösen a serdülőkorú férfiak esetében.

Noha egyes nyelvészek délkelet-ázsiai nyomokat mutattak ki a japán nyelvben, az elfogadott álláspont szerint a koreaiban és más altáji nyelvekben kell keresni a gyökereket. Annyi mindenesetre valószínűnek látszik, hogy a végeredményben japánná fejlődött nyelv a Jōmon-kor folyamán jelent meg Japánban.

Hokkaidōn, az ainuk hazájában is fedeztek fel Jōmon-lelőhelyeket. Az ainuk észak-ázsiai kaukazoid típusú népe roppant korán telepedett meg a szigeteken. Hokkaidōt és Északkelet-Japánt vették birtokba, ahol napjainkban is sok ainu helységnevet lehet találni. Némelyik ainu szó feltűnően emlékeztet japán megfelelőjére, mint például az „isten" jelentésű *kamui* a japán *kami* szóra. Egyes régészek egyenesen a késői Jōmon ainu kulturális időszakáról beszélnek, valójában azonban még távolról sem tisztázott az ainu kultúra szerepe a késői és legkésőbbi Jōmon-korszakban. Az elkövetkező évszázadok során az ainu, másként ezo vagy emishi nép az antropológiailag eltérő honshūi törzsek terjeszkedése nyomán északabbra szorult. Kultúrájuk ugyan fennmaradt a 20. századig, ám a 19. században Honshūból érkező betelepülők áradata gyors asszimilációs folyamatot indított el. Bár Hokkaidōn még mindig megtartják az ainu medve- és lazacünnepet, tiszta vérű ainuk kevesen maradtak.

Yayoi: rizstermesztés és fémművesség

Az i. e. 300–i. sz. 300 közötti 600 évben az új fazekastechnikák, a rizstermesztés, a fémművesség és a szövés elterjedésével minőségileg megváltozott a sziget lakóinak napi élete. Bár ezt a kulturális időszakot a tōkyōi Yayoichōban talált edényleletről nevezték el, nyilvánvalóan a rizstermesztés megjelenése járt a legmélyrehatóbb következményekkel, és mindmáig meghatározza a japán falvak többségének életmódját és kulturális sajátosságait.

A kínai Yangzi-medencében legalább i. e. 5000 óta termesztenek rizst, a Koreai-félszigeten i. e. 1500-tól. A módszer valószínűleg a kontinensről került Nyugat-Japánba, ahol átvették a Jōmon kori csoportok. A legkorábbi rizstermesztő területek a természetesen nedves, eleve kevés öntözést igénylő földek lehettek. A rizs eleinte csak kiegészítő szerepet játszott az étrendben. Ám a rizstermesztés az árasztásos művelés, az öntözőcsatornák alkalmazása, a raktározási lehetőségek bővülése és az új szerszámok elterjedése révén egyre módszeresebbé vált, és ezzel összefüggésben az

Lent: Ez a fénykép egy ainu
készült 1900 körül. Az ain
lyek négyszögletes alaprajz
tak, cölöpökre épültek lépc
vagy bambusztetővel. A ház
ti végébe rendszerint egy ki
vágtak, a „lélekablak"-ot. A
sejében középen tűzhelyet,
szertartási oltárt és kincsta
vényt helyeztek el.

Bár felkeltette a tudományos érdeklődést Hokkaidō ainu népe és letűnőfélben lévő kultúrája, eredetének legfontosabb kérdéseire lényegében mindmáig nincs válasz. Ez a bennszülött kisebbség fizikailag sok – japánokra nem jellemző – sajátosságot mutat. A becslések szerint 17 000–24 000 tiszta vagy kevert vérű ainu élhet Hokkaidōn, és néhány száz az Oroszországhoz tartozó Szahalin déli részén. Arcberendezésük, testszőrzetük és sűrű szakálluk miatt az ainukat kaukazoid eredetűeknek tartják. A legutóbbi szerológiai és csontváztanulmányok rokonságot jeleznek Szibéria urali népességével. Mindenesetre épp elég hosszú ideig éltek ahhoz Északkelet-Honshūn, hogy számos ainu helységnevet hagyjanak maguk után.

Balra: A korai ainu életet a vadászaton és a gyűjtögetésen alapuló gazdaság jellemezte. A medvének, a lazacnak és más állatoknak is volt spirituális és gazdasági jelentősége, és ünnepeket tartottak a tiszteletükre. A különleges háromnapos medveünnep folyamán a sámánok megidézték a megszentelt medve szellemét, hogy üzeneteket vigyen az ősök szellemeinek.

Lent: Férfiak és asszonyok díszes fejszalaggal és hosszú gyapjú- vagy *attush*-kabáttal; ez utóbbi nyírfakéregrostból szőtt textilből készült, hullámvonalú gyapjúrátétes díszekkel. Korábban az asszonyok tetoválást viseltek a szájuk körül.

Balra: A Meiji-kor kezdete (1868) óta állandó az asszimiláció, a japán lakásépítés, öltözködés, étkezés és az élet és a gazdaság más területeinek hatására; a hagyományos öltözeteket, vallási tárgyakat már csak szertartási alkalmakkor használják. Ugyancsak megtörtént az áttérés a vadászattól, halászattól és a vadnövények gyűjtésétől a nagyüzemi mezőgazdaságra és a kereskedelmi célú tengeri halászatra, a kötelező oktatás bevezetésével pedig az ifjabb nemzedékek számára megnőtt a japán nyelv használatának a jelentősége.

Balra távolabb: Az ainu nyelvet már

A fukuokai Itazuke az egyik legkorábbi mezőgazdasági lelőhely. Egy időben körülbelül harminc ház lehetett lakott. Facövekekkel jelölték ki az esetenként 400 m^2-es rizsföldeket. A lelőhelyen talált felszerelésből ítélve a földművelést kősarlóval, fagereblyével és fakapával végezték.

A shizuokai Toro a legteljesebben feltárt középső Yayoi kori lelőhely. A lelőhelyen múzeumot rendeztek be, valamint rekonstruáltak sok lakóházat és magtárt. Toro meglehetősen pontos képet nyújt a Yayoi kori rizstermesztő faluról, melynek típusa a következő évszázadokban általánosan elterjedt. A lelőhely az Abe folyó torkolata melletti lapályon terül el. A falu számos lakosnak adott otthont, raktárak álltak benne, észak és dél felé terjedő rizsföldek tartoztak hozzá. Meglehetősen bonyolult öntöző- és vízelvezető-rendszert használtak. A rizsföldek közötti ösvényeket nyilvánvalóan vasvégű szerszámokkal vágott falécekkel erősítették meg. Az ovális alakú házak nyolc méter×hat méteres alapterületűek. A zsúptetőt négy vastag cölöpön nyugvó keresztgerendával támasztották alá, a cölöpök alá helyezett deszkák akadályozták meg a süllyedést. A félig a földbe süllyesztett ásott házakat földsánc vette körül a talajvíz távol tartására, a tűzhelyet a ház közepe táján helyezték el egy sekély gödörben. Bizonyos élelmiszereket korsókban tároltak, de a középső Yayoi-korban már nem volt ritka az emelt szintű, fából épített raktár sem. A raktárak alsó szintjét cölöpök tartották nagyjából egy méterrel a föld színe fölött, a tartóoszlopokon elhelyezett fagallérok pedig megvédték a rizst a rágcsálóktól. A raktárt mint a közösség egésze és a családok számára egyaránt létfontosságú épületet gyakran ábrázolták a korai bronzharangok vonalas ábráin és a *haniwá*kon (lásd a 43. oldal alján). Az emelt szintű épülettípus erősen hatott a későbbi szentély- és palotaépítészetre is.

A Yayoi kori rizstermesztés számára Aomori prefektúra jelentette az északi határt, és egészen a legutóbbi időkig, a fagytűrő fajták megjelenéséig az is maradt. Észak-Japán kevésbé barátságos környezetében kisebbek voltak a szántóföldek. Az 1981-ben feltárt, a középső Yayoi-korszakból való Tareyanagi-lelőhelyen (Aomori prefektúra) talált rizsföldmaradványok 12–15 m^2-es kis rizstáblákból állnak.

A Yayoi-kor rizstermesztői vegyesen használtak kő-, fa- és vasszerszámokat. Az alapvető szerszám a kőfejsze és a kontinensről akkoriban átvett kő aratókés volt. A földművelést fagereblyével, lapáttal és kapával végezték, a rizst mozsárban mozsártörővel őrölték meg. Ismerték a vasfejű szekercét, fejszét és ásószerszámot is. Minthogy a vas nem marad meg huzamos ideig a földben, a vasszerszám-leletek száma igen csekély, ám a rizsföldek léceinek és a raktárak pallóinak a szabályossága vas vágóélek használatára utal.

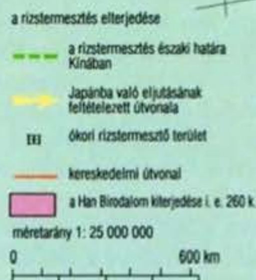

geometrikus mintákkal; valószínűleg nyitott, faszén tűzhelyen égették ki, 800–900 Celsius fokos hőmérsékleten. A darabok általában elegánsak és gondosan megmunkáltak. A Yayoi-edények között felfedezhetők a specializálódás jelei. Esztétikailag kifejezetten izgalmasabbak, mint a következő, a Haji-korszakban készültek, melyeket szakosodott fazekasok állítottak elő nagy tételben, tekintet nélkül bármilyen esztétikai szempontra. Észak-Japánban még hosszú ideig érződött a Jōmon zsinórminta hatása a

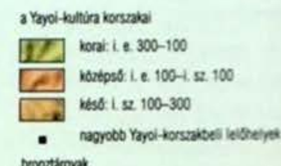
Fent: A Yayoi társadalomban a bronz az arisztokraták hatalmának szimbóluma volt. A legszebb bronzharangok, a *dōtaku*k – mint az itt látható (475 mm magas) – Sumiyoshi-chōből, Higashi-Nadából és Kōbeből kerültek elő az i. sz. 2–3. századból. Az első kisméretű, szegényesen öntött *dōtaku*k koreai harangok másolatai voltak. Az i. sz. második századra a japánok elsajátították a homokkő öntőformák készítését és a harangöntés technikáját. A legkésőbbi ilyen harangok

kezdtek művelni több ezer évvel ezelőtt. Az eljárás Délkelet-Kínán és a Koreai-félszigeten át jutott Japánba i. e. 300 táján. A késői Jōmon-korszak emberei már ismerhették az irtásos-égetéses földművelést, de a rizstermesztés meghonosodását általában a Yayoi-korra teszik.

Jobbra: a Yayoi-kor társadalma
A térképen különböző színekkel jelöltük az elárasztásos rizstermesztés terjedésének állomásait a Yayoi-korban. Csak nagyon kevés rizsföld-lelőhelyet tártak fel ezekben a térségekben, így valószínű, hogy a termesztési eljárást csak elszigetelt körzetekben ismerték, nem volt széles körben elterjedt. A kis piros jelecskék azokat a lelőhelyeket mutatják, ahonnan bronztárgyak kerültek elő. Figyelemre méltó, hogy elsősorban a Kinki régióból kerültek elő bronzharangok nagyobb számban, lándzsahegyeket és bárdokat főként Kyūshūn és Shikokun találták, míg kardleletek a tenger térségében gya-

máját. A Koreai-félszigeten előforduló dolmenekhez hasonló építményekkel fedett urnás vagy kőkamrás temetkezések is közismertek voltak. Akadtak temetők fa- vagy kőkoporsókkal, urnákkal, sírkamrákkal. A késői Yayoi-korban néhány törzsfőt családjukkal együtt négyszögletes, aknasírokat rejtő halomba temettek. Egyes tudósok ezekben látják a 4–5. századi nagy halomsírok előképeit. Ellentétben a Jōmon-kor temetőivel, ahol alig nyilvánult meg társadalmi különbözőség, a Yayoi sírmellékletek tudatosan hangsúlyozzák a társadalmi rangot. A sírmellékletek rendszerint bronztükröket, hengeres és csepp alakú féldrágaköveket, bronz- és kőfegyvereket, vaseszkö-

talom szimbólumának számított. Kínában és Koreában már mindkettőt hosszú ideje használták; Japánban az i. sz. 1. században terjedtek el. A bronzfegyvereket: az alabárdokat, kardokat, hajítódárdákat Japánban eleinte másolták, aztán a fémöntés technikájának helyi fejlődésével – egyes esetekben rituális célokra – megnövelték a méretüket, és javult a kivitelezés minősége is. A bronzharangok (*dōtaku*) kezdetben ugyancsak kontinentális, valószínűleg koreai modellek kezdetleges másolatai voltak. Később lemezdíszítést kaptak, és sikerült vékony falú példányokat előállítani, melyeket valóban lehetett harangként használni, és vélhetően a hatalom rituális

Toro

Shizuoka városában számos izgalmas hely található, többek között a Tokugawa Ieyasunak szentelt Kunōzan Mauzóleum, a Rinzaiji zen-kolostor, a Serizawa Textilmúzeum és Toro régészeti lelőhely. Ez utóbbi a legteljesebben feltárt Yayoi kori lelet, gondosan vágott falécekkel megerősített rizsföldekkel, fejlett öntözési és vízelvezetési rendszerrel, zsilipekkel, rekonstruált lakóházakkal és magtárakkal; a szomszédos régészeti múzeumban megtekinthető mezőgazdasági eszközökkel és edényekkel együtt részletes áttekintést nyújt a késői Yayoi- és a Kofun-korszak mezőgazdasági és otthoni életéről.

Lent: A Yayoi kori házak meglehetősen egyformák. Oválís alakúak, félig földbe ásottak, alapterületük nagyjából 8×6 méter. A felépítmény zsúpfedélből áll, középen szellőzőnyílással, négy vastag oszloppal és keresztgerendákkal alátámasztva; az oszlopok alá deszkákat helyeztek, hogy ne süllyedjenek meg.

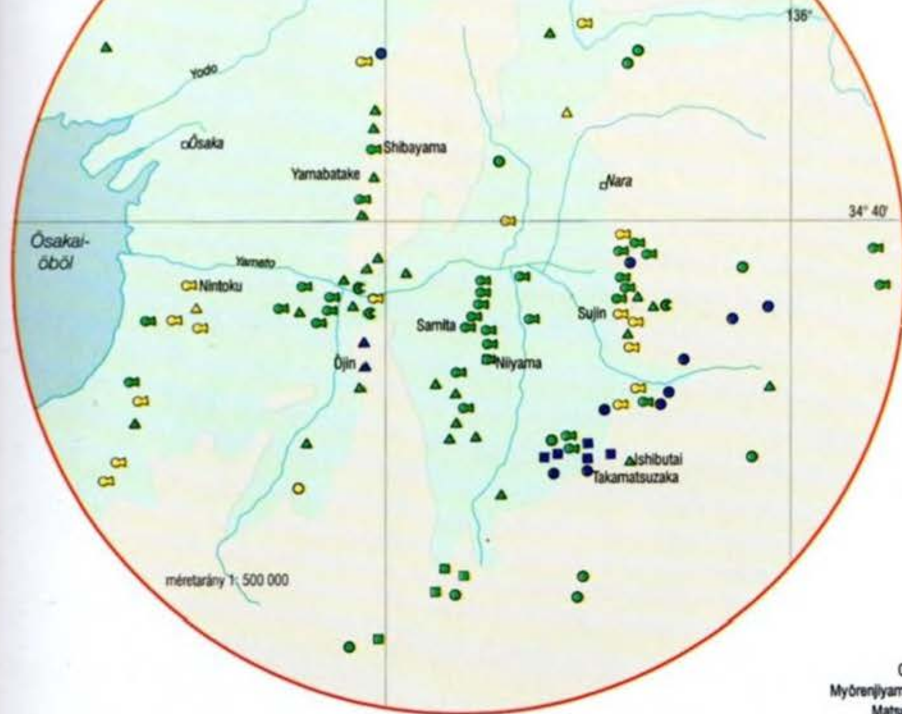
Alul: A nem rekonstruálható veremházak alapja ovális, négy cölöplyukkal és rendszerint egy sekély, süllyesztett tűzhellyel a közepén. A legtöbb Yayoi kori közösség raktározó korsókban vagy vermekben tartotta a rizst. A torói település lakói közösségi raktárakat építettek, olyanokat, mint amilyenek a *dōtaku*kra karcolva láthatók.

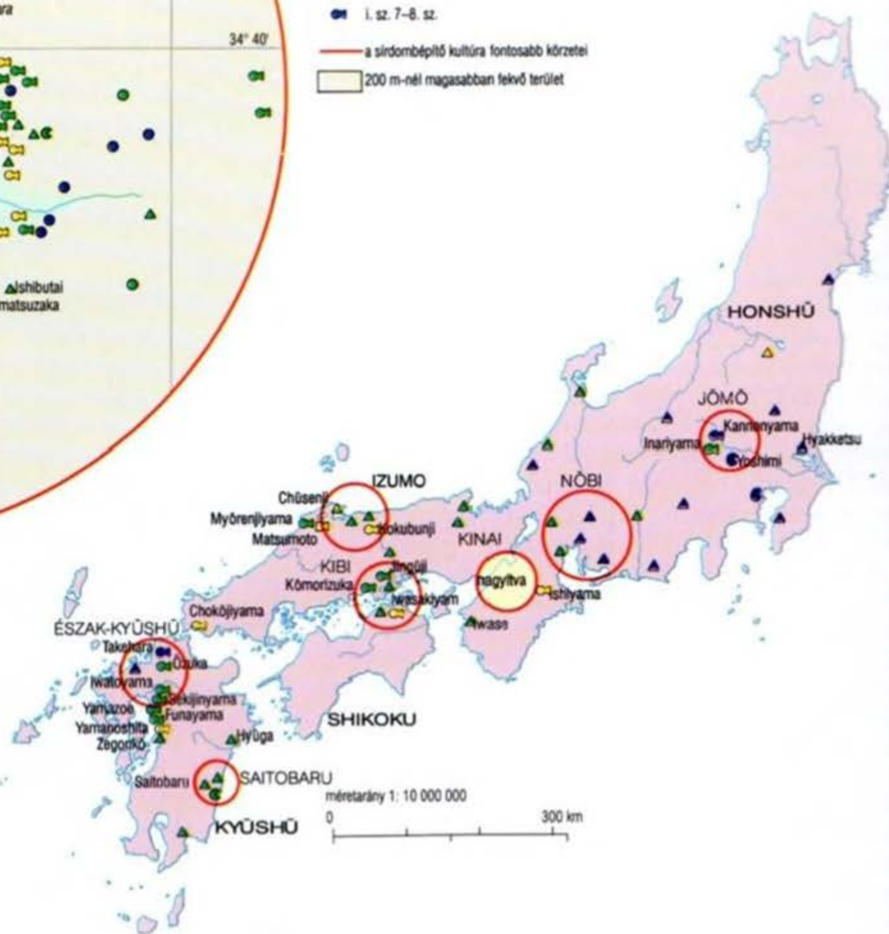

Lent: A torói lelőhely északról dél felé lejt az Abe folyó melletti alacsonyan fekvő területen. Északon házhelyek és rekonstruált házcsoportok láthatók, míg több mint egy tucat, lécezett ösvényekkel osztott, öntözőcsatornákkal és zsilipkapukkal táplált lejtős rizsföld húzódik dél felé.

Kofun kori lelőhelyek
A *kofun* szóval (jelentése: „régi sír") Japán kultúrájának 4–8. század közötti előtörténeti szakaszát illetik, amikor bőségben építettek sírhalmokat mindenütt Kelet- és Nyugat-Japánban. A *kofun* kerek vagy négyszögletes alakú. A legnagyobb, a „kulcslyuk alakú" halomsírok hátul kerekek, elöl pedig négyszögletesek. Nagyságukban vetekednek az egyiptomi piramisokkal, vagy az ősi Kína hatalmas császári síremlékeivel, és nyilvánvalóan alattvalók ezrei fölött rendelkező törzsfők számára épültek.

A nagy halomsírok a Kinai-régióban találhatók a legnagyobb sűrűségben, a mai Ōsaka-Nara mellett. Ezek a Yamato-uralkodókhoz, a jelenlegi császári nemzetség őseihez kapcsolódnak. A kis kerek, 1972-ben feltárt Takamatsuzuka-síremlék színezett falakat és mennyezetfestményeket rejtett. Az 5. század sírjai egyértelműen bizonyítják egy lovas kultúra létét, és tápot adtak a lovasok népének inváziójára épülő vitatott elméletnek.

A Kinai-régió számos nagy síremléke között *(bent)* hatalmas, körülárkolt *kofun*ok találhatók, melyeket Sujin, Nintoku és Ōjin császár temetkezési helyének tartanak. Az ősi krónikák szerint Sujin volt a tizedik császár; vélhetően az ő síremléke a legrégibb a kulcslyuk alakú császári sírok közül. Nintoku, a tizenhatodik császár az i. sz. 5. század elejétől a

szimbólumai lehettek. Ezt a lehetőséget igazolja, hogy gyakran több harangot is elföldeltek a hegyoldalakban, a településektől bizonyos távolságra, és hogy a számos, egymástól távol eső vidékeken talált harang nyilvánvalóan egyazon öntőformából származik.

A Yayoi-korban felismerhető formát ölt a településszerveződés és a helyi politikai hatalom. A mezőgazdaság és a fémek fölötti rendelkezési jog, továbbá az öntözés és a rizstermés ellenőrzése révén egyes törzsfőknek lehetőségük nyílt hatalmuk kiterjesztésére a szomszédaikra. A Japán különböző részeiről előkerült tükrök, kardok, dárdák és bronzharangok centralizált kis politikai egységek létére utalnak. A vagyoni és státusbeli különbö-

toznak azok a szarvascsontok, melyeket felhevítettek, és az így keletkező repedésekből igyekeztek kifürkészni a jövőt. Nem tudjuk ugyan, miféle jóslatokat kértek, de azok nyilván a háború és béke, a betegség, születés és halál kérdéseivel állhattak kapcsolatban.

A nagy halomsírok kora

A Yayoi-korban megfigyelhető jellegzetességek – öntözött rizsföldek, helyhez kötött mezőgazdasági élet, a vas és a bronz használata, szövés, a fémművesség, fazekasság és sókitermelés szakmai specializálódása, a törzsfők sírhalomba temetkezése számos sírmellék-let kíséretében, társadalmi differenciálódás és az

család származtatja magát.

A kis törzsfők és a hatalmas uralkodók temetkezési halmai valószínűsíthetően a Yayoi-kor körülárkolt kőkamrás sírjainak és sírhalmainak mérhetetlenül nagyobb léptékű utódai. Egyéni sírok és sírcsoportok ezreit találták Dél-Kyūshūtól Észak-Honshūig. A legnagyobb csoportok a mai Nara–Kyōto–Ōsaka régióban épültek, a mai Okayama prefektúrában, Észak-Kyūshūn, valamint Honshū északi és északkeleti részén. Ezeket tartják a kor politikai és kulturális központjainak. A legnagyobb halomsírokat a Nara-medencében és a Kawachi-síkságon találták, a Japán Beltenger keleti oldalán. Az alapformák változóak a kerektől a legáltalánosabban alkalmazott négyszögletesig, illetve e kettő kombinálásáig. A legnagyobb és a legjellemzőbb japán halomsírok úgynevezett „kulcslyuk" (elöl szögletes, hátul kerek) alakúak. Az első halomsírokat gyakran egy természetes domb oldalába építették, vagy több temetkezés számára is árkot vágtak a domb tetejébe. Később egyre terjedelmesebb és magasabb halmokat emeltek a kő sírkamrák fölé. A koporsókat vagy fentről eresztették le a kőből rakott üregbe, vagy kőfolyosón vitték be.

A 4. századtól hatalmas, több száz méter hosszú, körülárkolt, kulcslyuk alakú halomsírok épültek. A halomsírok az 5. században érték el a legnagyobb méretüket. A Nintoku-halomsír például méltán vetekszik a világ leglenyűgözőbb emlékműveivel, az egyiptomi piramisokkal, és csak a kínai Qin-dinasztia első császárának az életnagyságú agyagkatonák és agyaglovasok kísérteties hadseregével őrzött síremléke múlja felül. A legendás császárnak, Nintokunak uralma a *Nihon shoki* szerint 90 évig tartott. Ezalatt megtervezte és megépíttette a mérhetetlen halomsírt. Három árok övezi, 32 hektáron terül el, közel 500 méter hosszú és 35 méter magas. Ezekbe a késői halomsírokba oldalt nyíló kőfolyosón át lehetett belépni. A gondosan megépített, olykor élénk színekkel festett kő sírkamrákban kőszarkofágokat és sírmellékleteket helyeztek el.

A császári vonatkozású halomsírok jelenleg a Császári Udvartartás Irodájának kezelésében állnak. Ezekbe a belépés erősen korlátozott, és számos közülük feltáratlan maradt. Egyes síremlékeket kifosztottak az évszázadok során. A feltárt halomsírokból gazdag leletanyag került elő, áttekintést nyújtva a kor kultúrájáról és temetkezési gyakorlatáról. A korai halomsírok személyes ingóságok számtalan kis kőmásolatatát rejtette, karkötőket, késeket, tükröket, fegyvereket, szerszámokat, továbbá sámánisztikus szimbólumoknak tartott botokat és pálcákat, míg a későbbi halomsírok vaskardokat, páncélokat, cserépedényeket, gyöngyöket, házi és mezőgazdasági esz-

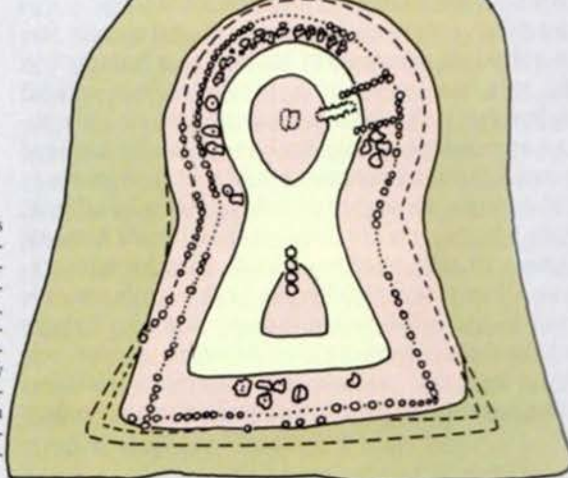

A legnagyobb kulcslyuk alakú halomsírt *(kofun)* az Ōsaka-síkságon a félig-meddig legendás Nintoku császárénak tartják. A *Nihon shoki* szerint Nintoku 313-tól 399-ig uralkodott. A mai tudósok elvetik ezeket az időpontokat, de feltételezik, hogy egyike lehetett Wa (Japán) Öt Kirá-

számok feltűnése, a lovas arisztokrácia kétségtelen létezése és az a tény, hogy a társadalom emberi és anyagi erőit a törzsfők számára emelt halomsírok építésére kényszerítették, megalapozta azt a legbuzgóbban Egami Namio professzor által támogatott elméletet, miszerint a 4. század folyamán Ja-

Haniwa szó szerinti jelentése: „agyagból való gyűrűk". Eredetileg agyaghengerek voltak, később állat- és emberfigurákat formáltak belőlük, és a 4–7. században emelt halomsírok *(kofun)* lejtőire állították őket. A *Nihon shoki* Suinin császár uralmáról szóló feljegyzése szerint az elevenen elföldelt kísérőket helyettesítették később velük. Egyszerű hengerekből vagy korsókból alakultak ki, melyeket a földtömeg helyén tartása miatt helyeztek el a halomsírok külső lejtőin vagy egyszerűen a díszítés kedvéért. *Haniwá*kat először Nyugat-Japánban formáltak a 4. században, majd készítésük a halomsírok korának legjelentősebb művészeti ágává fejlődött, híven tükrözve a prehisztorikus Japán életének legkülönbözőbb mozzanatait. Egyetlen síremléket több ezer *haniwa* vehetett körül, sok esetben betetőzve a *haniwa* „felvonulás"-sal, mintegy az elhunyt üdvözlésére.

Balra lent: Ez az ötai *haniwa*-harcos 125,7 cm magas, teljes páncélzatot visel: ellenzős sisakot, arcvédő lemezeket, váll- és nyakvédőt, hosszú lemezekből álló páncélinget és nadrágot. Jellegzetes darabja a Kantō régió síremlékeiben talált, aprólékosan kidolgozott *haniwa*-harcosoknak. A nagy számú harcosfigura, a sisakok, páncélöltözetek és tegezek meglehetősen pontos képet adnak a Kofun kori társadalom katonáinak és arisztokratáinak megjelenéséről.

Fent: A Gumma prefektúrában található Futastuyama-halomsír terve mutatja, hogyan rendezték el a *haniwa*-figurákat és a temetkezési kőkamrát egy késői, kulcslyuk alakú síremlék esetében. Az elülső halom frontlejtőjét házak, legyezők és emberi alakok borították. A hátsó halmon *haniwa*-kalapokat, íjász csuklókötőket, lovakat és emberi figurákat találtak.

Balra: Ilyenek lehettek a Japán és Kína vagy Korea közötti átkelésre szolgáló csónakok, mint a képen látható 6. századi *haniwa*-modell, amit az egyik saitobarui síremléken találtak, Dél-Kyūshūn. A modell meglehetősen fejlett technológiáról árulkodik.

Fent: Ez a Nintoku halomsírból előkerült, szépen megformált fej egyike a legrégibb antropomorf *haniwa*-figuráknak; feltehetően egy fiatal sámánt ábrázol. A realista mintázás szándékának jeleként a száj és a szem szélei teltek, és az arc is gömbölyített.

Ennek az időszaknak jellegzetes művészeti formája a *haniwa*. *Haniwá*kat többnyire a halomsírok körül találtak, ugyanis a földhalmokat erősítő agyaghengerekből alakultak ki, melyek az idők során a kor mindennapi életének mozzanatait kifejező változatos művészi ábrázolásokká váltak: harcos- és papnő-figurák, anya gyermekével, ló és más állatok, csónak, ház, magtár stb. Némelyik halomsír *haniwái* láthatóan rituális rendben állnak, mintha üdvözölnék az elhunytakat, körülvéve őket életük ismerős tárgyaival. Az előző lapon látható Nintoku-halomsírhoz hasonló síremlékekhez *haniwák* ezreire volt szükség, melyeket valószínűleg a közelben felállított égetőkemencékben készítettek szakosított kézművesek.

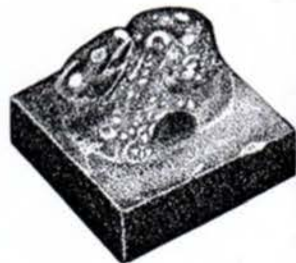
A Yamato-társadalom

A halomsírok mennyisége és mérete, a régészeti anyag gazdagsága óhatatlanul felvetette a korabeli politikai és társadalmi rendszer kérdését. Miféle politikai szervezet lehetett képes ilyen mértékben megszervezni és mozgatni a társadalmi erőforrásokat? Az 5–6. századi társadalom körvonalairól már érdemes találgatásokba bocsátkozni a történelmi léptékkel mérve nem sokkal később készült japán, kínai és koreai feljegyzések alapján. A különböző források szövevényéből kihámozható következtetés a törzsi államok egyfajta konföderációjára mutat. Néhány erősebb állam a Yamato régióban uralkodó növekvő erejű dinasztia vezetésével kapcsolatot tartott a kontinenssel. A magukat a Napistennőtől származtató Yamato-uralkodók, akik politikai házasságok révén szövetségre lépett törzsfők erejére támaszkodhattak, kiterjesztették a hatalmukat kelet és nyugat felé, és a legmonumentálisabb síremlékeket emeltették maguknak. Az ugyanezekből a halmokból előkerült bronztükrök másolataira, mint a többi törzs fölötti Yamato-hatalom jelképeire, a Kyōto–Nara–Ōsaka régiótól jelentős távolságokra is rábukkantak. A Yamatókkal szövetséges helyi családok tumulusaiból is számtalan sírmelléklet származik, melyek nagy valószínűséggel a központi Yamato-kormányzat ajándékai. Sok ilyen, a Yamato-sírokban elhelyezettekhez hasonló tárgy, valamint egy biztonságos átkelésért folyamodó emberfigura került elő Okinoshimán, ezen a Japán-tengerben található szigeten, annak bizonyságaként, hogy a Yamato-vezérek a helyi szertartásokat is támogatták. Szembeötlő a hasonlóság a Kelet-Japánban, a Saitama prefektúrabeli Inariyamában előkerült vaskard felirata és a Kyūshūn, a Kumamoto melletti Etafunayama-sírhalomból származó, a vazallus hűséges szolgálatának kötelmét megörökítő kardfelirat között; ez az azonosság is a hatalom központosí-

fennhatóságukat és befolyásukat a rivális klánok hasonlóan szervezett szövetségére, az *uji*ra. A yamatói társadalomból az 5–6. század táján emelkedett ki az elsőbbséget magának követelő fejedelmi hatalom. A tükörfeliratok tanúsága alapján a Yamato-törzsfőket Daiōnak (nagykirály) nevezték, melynek másik olvasata az Ōkimi. A *tennō* szót csak a 7. század után kezdték használni Japán uralkodóinak megnevezésére. A yamatói királyságot több alkotóelem hozta létre és tartotta fenn. Az egyik a vérrokonság. A vérségi kötelék az egész japán történelem folyamán döntő tényező maradt a császári családban. Lényeges elemek még a hadi fölény, továbbá a napmítosz jelképrendszerének manipulálása és kisajátítása tekintélyük és felsőbbségük hangsúlyozására. A Napistennő szertartásai a yamatói törzsfők mennyei eredetét hirdető ideológiával keveredtek. Ezekhez járult az ügyes politika, mely címek és előjogok adományozásával, szelektív házasodással és a dinasztikus földek *(miyake)* adományozásával elérte, hogy a legtöbb erős klánnak érdekében állt a yamatói hatalom támogatása.

A yamatói udvar alá rendelt klántársadalom *uji*, *be* és szolga népekre oszlott. A nagy *uji*k főnökeit ugyancsak Ōkiminek nevezték, köztük olyanok működtek szorosan együtt a yamatói központi dinasztiával, mint a Soga, Mononobe, Nakatomi, Kasuga, Ki, Ōtomo és Haji családok. A főnökök rokonság vagy szolgálat alapján tekintélyes címeket kaptak, melyek az udvar viszonylagos közelségébe rangsorolták őket. Ezek között a címek között szerepelt egyebek mellett az Omi és a Muraji, Tomo no miyatsuko (Kísérő Családok) és Kuni no miyatsuko (Tartományurak). Több kontinentális eredetű és kontinentális kapcsolatokkal rendelkező *uji*ról van tudomásunk, melyek speciális képzettségükkel és szolgálataikkal álltak az udvar rendelkezésére. Az *uji* főnökök végezték a törzsi szertartásokat, engesztelték ki a helyi isteneket *(kami)* és vezették az ősök imádatát.

A félig szolga *be* nép az *uji* alá rendelve dolgozott. Ezek a foglalkozási csoportok bizonyos termékeket – papír, ruha, fegyver, mezőgazdasági termékek – állítottak elő, örökletes szolgálatokat – például lovászkodás, írnokoskodás – végeztek az udvarnál vagy a helyi *uji* szolgálatában. Ők a háborúban foglyul ejtett vagy eleve rabnak született rabszolgák (*yatsuko*) szintje fölött álltak valamivel. Írástudók vagy diplomáciában, mezőgazdaságban, fémművességben, szövésben, fazekasságban magas szinten jártas bevándorlók, mint az Aya- és a Hata-nemzetség, fontos társadalmi szerepet játszottak mind az *uji*, mind a *be* nép között.

Jóval azelőtt, hogy Japánnak központi uralkodó dinasztiája lett volna, nyugat-honshūi és kyūshūi helyi törzsfők támogatás és ajándékok reményében kapcsolatba léptek a koreai és kínai uralkodókkal. *A késői Han-dinasztia krónikái* feljegyeznek egy adójellegű ajándékozást, melyet „Wa, Nu országának királya" küldött i. sz. 57-ben, és említést tesznek arról, hogy a kínai császár cserébe egy aranypecsétet ajándékozott. 1784-ben aranypecsétre bukkantak az észak-kyūshūi Shikanoshimában egy szántóföldön, a következő felirattal: „Wa Nu királya,

és ugyanebből az időszakból származó pecsét került elő egy szántóföldből az észak-kyūshūi Shikanoshimában. Egy i. sz. 107-ből származó kínai feljegyzés szerint egy Wa uralkodó 160 rabszolgát ajándékozott a császárnak, egy kihallgatás iránti kérelem nyomatékosítására. 2. századi kínai krónikák Wa száz országát emlegetik. E töredékes bizonyítékok alapján vélekednek úgy sokan, hogy a 2. század táján Wa országában sok kis riválís állam létezett, melyek némelyike kapcsolatban állt Kínával, és ekkoriban kezdődött el a „faluállamok" egyesítésének a folyamata.

A 2. század folyamán a Han-dinasztia bukása után (i. sz. 220) három királyság lépett a Han-birodalom helyébe: északon Wei, keleten és délen Wu, a szecsuáni medencében pedig Shu. 265-ben a Nyugati Jin vette át Wei örökét. Ebben a nyugtalan időszakban a három királyság mindegyike igyekezett kiterjeszteni a befolyását és egyesíteni az országot. Wei Mandzsúriában és Észak-Koreában működött aktívan és Koguryóval harcolva próbálta megerősíteni fennhatóságát az északi kínai gyarmatok fölött

barbárokról", Wa népéről szóló beszámolója szerint a 3. század közepe táján 30 országot egyesített uralma alatt a yamataibeli Himiko sámánkirálynő. A feljegyzés részletes leírást közöl a társadalmi szokásokról, sőt megadja a Kínából Yamataiba vezető útirányokat és utazási távolságokat. Koreai források is említést tesznek Yamatairól. De sem Yamatai, sem Himiko nem szerepel a *Kojiki*ben vagy a *Nihon shoki*ban. A *Vei Csi* beszámolója Yamatairól megalapozta az ősi japán történelemről folytatott leghosszabb vitát, nevezetesen, hogy hol feküdt pontosan Yamatai, és hogy azonosítható, vagy kapcsolatban állt-e Yamatóval? A vita a 11. században kezdődött, amikor a tudósok feltételezése szerint Yamatai Yamato területén feküdt. Azóta Japánnak szinte minden vidékére elhelyezték már. Néhány indítványozó a számadatok kiigazításával Kyūshūra tette, mások Yamato-területen, a Japán Beltenger keleti végén véltek rátalálni. Ha Yamatai Kyūshūn volt, akkor egy terjeszkedő helyi állam lehetett a *Wei krónika* beszámolójának időpontjában. Ha viszont valóban Yamatóval azonos, akkor joggal gondolhatjuk,

Sok Yayoi és Kofun kori lelőhelyről kerültek elő bronztükrök, csillogó, fényezett előlappal, domborított és dúsan díszített hátlappal. A legkorábbi tükröket valószínűleg Kínából importálták, de a szigetek kézművesei gyorsan elsajátították a technológiát, és a kínai minták alapján kis tükröket kezdtek előállítani. Az itt látható tükröt istenek és mitológiai vadállatok kínai stílusú díszítőmotívumai borítják. A középső domborulat körül a négy égtájpontot egy ülő halhatatlan, egy tigris, egy másik ülő halhatatlan és egy sárkány foglalja el. Körülöttük szerencsekívánatokat tartalmazó kalligrafikus feliratok és absztrakt geometrikus díszítések csoportjai láthatók. A tárgy 21 cm átmérőjű. A bronztükröket inkább kincsnek vagy szertartási eszköznek tekinthették, mint

Utak Yamataiba
Az ősi Japán társadalom legrészletesebb és legszínesebb leírását a Yamatai nevű országról szóló kínai feljegyzések örökítették meg a 3. század végén. A *Vei Csi*, vagyis „a keleti barbárokról szóló beszámoló" meglehetős részletességgel tárgyalja Yamatai népének szokásait, akik fölött Himiko, a sámán királynő uralkodott. A Yamataiba vezető utat a következőképpen írja le a mű: 7000 *li* (kb. 310 m) Taifangból Kojahánig, onnan 1000 *li* Tsushimáig, 100 *li* Iki szigetéig, 1000 *li* Matsuuráig (Matsuro), 500 *li* keleti irányba Itóig, 100 *li* Naig, ahonnan Tomán keresztül lehet Yamataiba jutni. Sajnos a megadott távolságok és útirány egyaránt bizonytalan. E szakaszokat egymás mellé helyezve Yamatai lehetett Kyûshû különböző pontjain, Honshû nyugati felén, illetve a Japán Beltenger északkeleti csücskében (később Yamato). Lehet, hogy Yamatai valódi helyét soha nem sikerül majd meghatározni, de a kérdés mégsem elhanyagolható. Az ősi Japán politikai–hatalmi viszonyainak és államszerkezetének lényegére mutat rá.

hogy a Yamato-dinasztia alapítása a 3. századra esett. Megjegyzendő továbbá, hogy ez esetben a Yamatai befolyásnak sokkal kiterjedtebbnek kellett lennie, mint egy helyi erőkre alapozott Yamatainak Kyûshûn.

Mikor a 4. században vége szakadt a Koreai-félsziget fölötti kínai befolyásnak, Silla és Paekche királyságai területet nyertek délen, míg Koguryŏ állam észak felé próbálta kiterjeszteni hatalmát. A japán történészek úgy vélik, hogy a Yamato-dinasztia (Wa) i. sz. 366-ban diplomáciai kapcsolatokat létesített Paekche-vel, és hídfőállást hozott létre délen, Mimana (Kaya) kolóniát, amit folyamatosan a birtokában is tartott, amíg Silla 562-ben el nem űzte. Koreai történészek hajlamosak alábecsülni a Kaya fölötti japán fennhatóság mértékét. 562 után Yamato Paekche támogatásával Sillával és szövetségeseivel szemben megkísérelte helyreállítani a befolyását a félszigeten. 663-ban Tang kínai hadai és a sillai erők bevonultak Paekche-be, melyet Yamato támogatott a sorsdöntő hakusukinoei ütközetben. Az ősi idők egyik legnagyobb csatájában Japánra súlyos vereséget mértek és elűzték a félszigetről. Ettől kezdve, minthogy hadászatilag nem biztosíthatták a befolyásukat, a japán uralkodók kulturális és diplomáciai kapcsolatokat létesítettek Kínával. Ebben felismerhető a törekvés a kínai minták alapján megvalósítandó erőgyűjtésre.

Egy kínai feljegyzés, a *Song shu* szerint, 413 és 478 között Wa öt törzsfője vagy királya összesen kilenc követséget küldött Kínába adóval. Egyes tudósok úgy vélekednek, hogy ezzel a diplomáciával igyekeztek támogatást nyerni a Yamatók pozíciója számára századokban Yamato erősen közeledett Paekchehez, Sillához és Kína királyságaihoz, nem utolsósorban újabb kulturális és technológiai ismeretek elnyeréséért, továbbá élénk kapcsolatban állt Kínával, talán valóban annak érdekében, hogy megvédelmezze érdekeit a félszigeten. Mindezek a kapcsolatok természetesen látványosan emelték Yamato kulturális szintjét. Számtalan közvetett és közvetlen bizonyíték igazolja a bevándorló *uji* és *be* családok jelenlétét, melyek magas fokú kulturális szakismereteiket állították a Yamato-klánok szolgálatába a politikai és társadalmi tevékenység minden területén. Ekkoriban került sor például a kínai írásrendszer meghonosítására Japánban, amit feliratos tükrök és kardok bizonyítanak. Ezek eredetileg a Yamato-udvart vagy valamelyik nagy *uji*t írnokként vagy krónikásként szolgáló bevándorlók birtokában voltak. Kulturális fejlődésének ezen a szintjén kontinentális szomszédai nélkül aligha lehetne szót ejteni Japánról.

A 7. században ugyan még mindig épültek halomsírok, de addigra a japán társadalmat már elérte egy új kontinentális kulturális hullám. Az átalakulás először a vezető családok szellemi életére hatott, aztán az ország politikájára és közigazgatására. A 6. század közepe táján a buddhizmus, ami gyökeret vert Kínában és Koreában, a bevándorló közösségeken keresztül megtalálta az utat Japánba. Fokozatosan buddhista templomok váltották fel a nagy halomsírokat az uralkodó osztályok temetési szertartásainak helyszíneként. De a buddhizmus csak az első impulzus volt a kínai minták követésében és abban a nagyszabású reformfolyamatban, ami i. sz. 600 és

MÁSODIK RÉSZ

A TÖRTÉNELEM SZÁZADAI

A shintō és a japán mitológia gyökerei

A shintō és a buddhista hit, a konfuciánus filozófia, de kisebb mértékben a taoizmus és a kereszténység is, a maguk módján mind mély hatást gyakoroltak a japán kulturára és a japánok szellemi életére. Közülük a shintō, vagyis az „Istenek útja" néven ismertté vált hit a legrégibb, s ez a legnagyobb szellemi hatás, mely a japánokat érte. A japán történelem hajnalán születő shintō hit a japán érzelmi élet minden rétegét megérintette. Ez formálta a japánok jellegzetes hozzáállását a természethez, élethez, halálhoz, társadalmi élethez és szervezetekhez, politikai ideológiákhoz, ünnepekhez és sportokhoz. A 18. században és a 19. század elején a shintō adta a nemzeti újjászületési mozgalom, a „Nemzeti Tanulás" alapját, amely a japán klasszikusokban, az egyszerűség és tiszta szív shintō erényeiben határozta meg a japán kultúra sajátosságait a kínai és a nyugati kultúrával szemben. A 19. század végén és a 20. század elején áthatotta a politika, és a császári házat támogató, nacionalista, hivatalos vallássá vált. A háború utáni reformok megtisztították a politikától, és 1945 után a shintō szentélyek visszanyerve korábbi szerepüket, ismét a közösségi ünnepek és családi szertartások színhelyeivé alakultak.

Mikor a 6. században a buddhizmus megjelent Japánban, a szigetország már saját hitvilággal és rítusokkal rendelkezett. Kezdeti formáikban, rögzítetlenül már az írásbeliség előtti századokban is léteztek ezek a hiedelmek és szertartások. De bármilyen ősiek is voltak, nem valószínű, hogy a japán szigeteken születtek. A szertartások egy részét, mint például a vadászat és halászat rítusát, a természeti erők animisztikus imádatát, a termékenység-imákat, a betegség és a gonosz kiűzését a Jōmon-korszakban, vagy még korábban magukkal hozták a bevándorlók az ázsiai kontinensről. A mezőgazdaság ciklusaihoz kapcsolódó közösségi rítusok a Yayói-korszak alatt fejlődhettek ki. Más szertartások, amelyek a klánok tiszteletét fejezték ki őseik és istenségeik iránt, valamint a Yamato család isteni eredetének udvari mitológiája a Kofun-korszak alatt finomodtak tovább. A korszak sírjaiból előkerültek gyöngy nyakláncot és derekukon tükröt viselő papnőket ábrázoló *haniwa* szobrocskák. A sírok alapján egyértelmű az ékszer *(magatama)*, a tükör és a kard kultikus tartalma. Ezek a családi és helyi kultuszok azonban nem voltak egyértelműen megszabva. A shintō a Buddha útjának is nevezett buddhizmushoz hasonlóan kapta a Kami útja elnevezést. Ekkor már, akárcsak a buddhizmus, az őshonos vallás is kezdte jól elhatárolt hierarchiába sorolni isteneit, és megszületett az írott mitológia, a *Kojiki*ban és a *Nihon shoki*ban.

Föld kialakult volna, létezett valami, amit a tenger fölött lebegő felhőhöz lehet hasonlítani. Nem volt hely, ahova gyökerei kötődhettek volna. És ennek a dolognak a közepén kialakult egy másik valami, ami a sarjadó sásra emlékeztetett, mint mikor az agyagból kidugja fejét. Ez pedig egyenesen egy [istenné] változott."

A kami sem nem megszemélyesített természeti erő, sem nem olyan isten, aki az égből ítélkezik az emberek dolgai fölött. Ám az emberek mégis segítségül hívhatják a kamikat, és rituális megtisztulással, szórakoztatásukkal képesek is kiengesztelni őket. Számuk állítólag körülbelül nyolcmillióra tehető, de igazából megszámlálhatatlan, mert bármely élő vagy élettelen személyt, transzcendens tulajdonságokkal rendelkező helyet vagy tárgyat lehet *kami*ként tisztelni. Lehetnek köztük császárok, udvaroncok, harcosok vagy félelmetes szellemek. Leginkább az égben, sziklákban, fákban, vízesésekben vagy szigeteken lakoznak. Küldönceik szarvasok, rókák és egyéb állatok, akaratukat papok vagy sámánok tolmácsolják.

Eleinte nem is volt szükség különleges épületekre, a *kami*t az emberek a természetben imádták. Bármely impozáns, természeti színhely megfelelt, például egy szent, nyílt térség a fák és sziklák között. Később a klánok törzsfőnökei kezdték palotáikban vagy külön erre a célra építtetett szentélyekben imádni a *kami*kat. A 6. század végére megjelentek a papi családok és az olyan rituálészakértők, mint a Nakatomik is. A természetes környezet mindig fontos volt, amikor szentélyt építtettek. Manapság zsúfolt városok mellékutcáiban ugyanúgy találhatunk szentélyt, mint vidéken vagy a hegyek között. Némelyiket, mint például a Miyajimát a Japán Beltengeren, különösen szép környezetben helyezték el. De általában azokban is találunk néhány fát és sziklát, amelyek nélkülözni kénytelenek a szép természetes környezetet. A *kami*k nincsenek mindig a szentélyben, csak akkor látogatnak oda, amikor imákkal és ajándékokkal odacsalogatják őket. A belső szentélyben található a *shintai*, egy tartály, ami a *kami* formája. Ez gyakran egy tükör, amelyen át a szentélyben imádott *kami* bejut. A szentélyek bejáratára ősidők óta a *torii*, a kapu hívja fel a figyelmet. A magas fákat vagy sziklákat pedig hasznos útjelzőknek tekintették *(yorishiro)*, amelyek a szent terület felé vonzzák a *kami*t. Nem egy esetben nem is épület, hanem sziget vagy vízesés a *shintai*.

A shintō korai történetét áthatja a politikai ideológia. A *Kojiki* és a *Nihon shoki* is hitet tesz amellett, hogy a Yamato klán az istenek leszármazottja, ezért ők Japán legitim uralkodóháza. A *Kojiki*t olvashat-

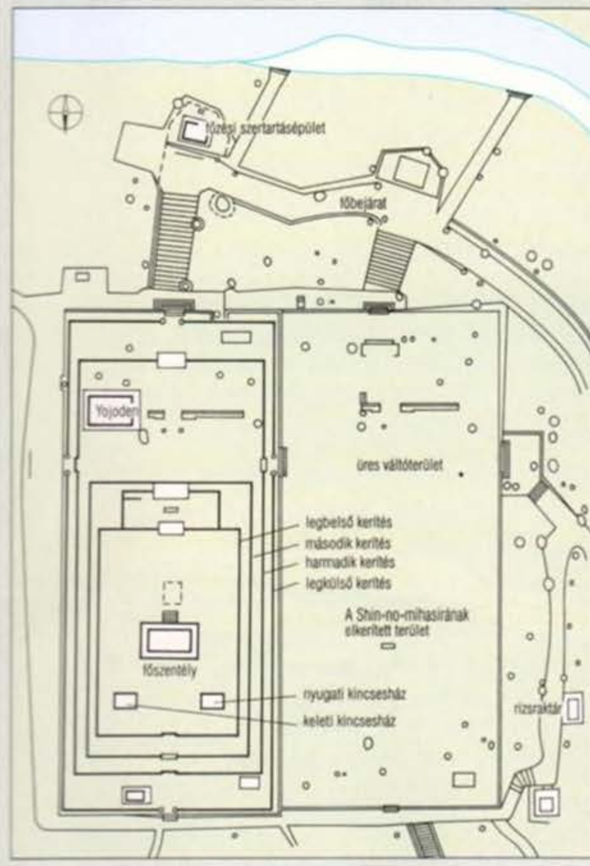

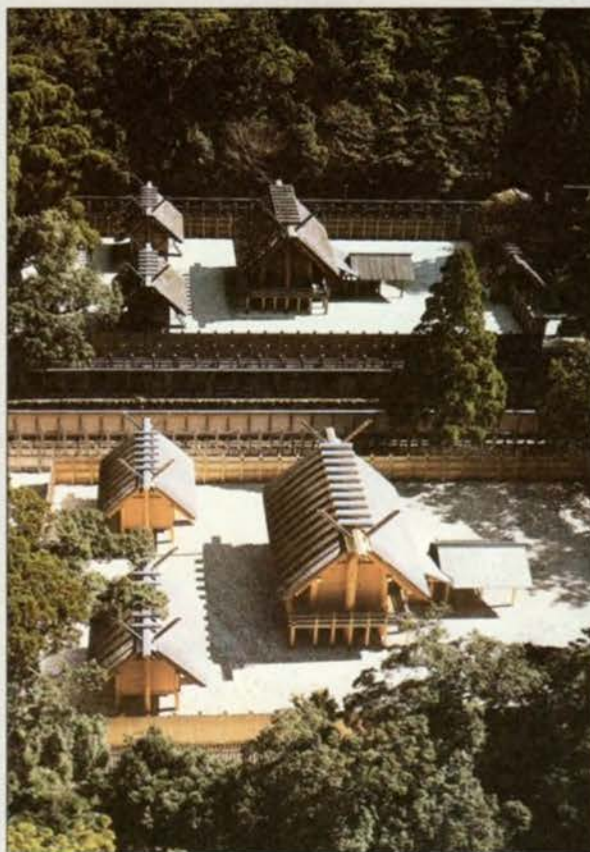
Az alaprajz a Belső Szentély központját ábrázolja. Négy fakerítés veszi körül, mellette üres terület található. Az isei épületeket húszévenként, újabban huszonegy évenként újraépítik ezen a váltóterületen.

Mikor az első írásos japán krónikák születtek, a 8. század elején, Ise már ősi szent hely volt. Eredetét egyenesen a Napistennőtől, Amaterasu Ōmikamitól származtatták, így a császári családdal is kapcsolatba hozható. Történelmileg a szentélyek feltehetően a 4. vagy 5. századból valók. A Belső Szentélyt *(naikū)* a Napistennőnek, míg a Külső Szentélyt *(gegū)* Toyouke-no-ōkiminak, a rizs és az aratás istenségének szentelték.

Amíg a császári ház el nem szegényedett, egészen a 15. századig, az Ise-szentélyeket csak a császári család tagjai látogathatták. Mikor a 15–16. században az isei papok megnyitották a kapukat, Ise népszerű zarándokhely lett. Az Edo-korszakban minden évben több ezer zarándok kelt útra, hogy Isébe látogasson. Ise külvárosaiban buddhista templomok és szórakoztatónegyedek épültek.

A háború előtt Ise a harcos nacionalizmus középpontja lett, de ma ismét a nyugodt szellemiség és a *kamik* tisztelete hatja át.

A képen jól látszik a Belső Szentély mindkét területe, az előtérben a váltóterület. Középütt a főszentély, kétoldalt a kincsesházak. A szent körzetet négyszeres fakerítés veszi körül. A látogatók a nyugati kapunál imádkoznak, a belső körzetbe csupán a papok és a császári család tagjai léphetnek.

amikor a tűz istenének adott életet, és Izanagi, akárcsak Orfeusz Euridikét, követte a halottak világába, de a rothadás bűze elűzte onnan. Miután egy patakban megtisztult, további isteneket hozott a világra, melyek közül Amaterasu és öccse, Susa-no-ō, a viharisten a legfontosabbak. Kettejük egyesüléséből újabb istenek születtek. Susa-no-ō tönkretette nővére rizsföldjeit, és beszennyezte palotáját. A megbántott Amaterasu egy barlangba húzódott, és távollétében a világra sötétség borult. A többi isten buja táncot lejtett, hogy kicsalogassa onnan, Susa-no-ōt ezzel *kami*juk is alárendelt helyzetbe került. A shintō mitológia szerint a japán uralkodók Amaterasu Ōmikami, a Napistennő, a shintō panteon főistenének leszármazottjai. A legrégebbi szövegek nagy gonddal igyekezték megvilágítani ezt a kapcsolatot: „S akkor a Napistennő ráparancsolt unokájára, mondván: »Ez a Nádsíkság–1500-ősz-szép-rizsfül Föld az a vidék, melyen leszármazottaim uralkodjanak: Rajta, unokám, kormányozd e földet. Menj, dinasztiád virágozzon, és akár a Föld és az Ég, legyen örök. *(Nihongi)*.«” Ninigi, a Napistennő uno-

Legfelül: Az isei főszentély a shintő építészet *shimmei-zukuri* stílusában épült. Körülbelül két méterrel a föld színe fölött emelkedik ősi magtárak módjára. Oszlopai és falai kezeletlen nyers ciprusfából vannak.

Fent, balra: Az Isében végzett legfontosabb szertartások a mindennapos megtisztulási ceremóniák (mint itt) és a hagyományos évenkénti ima a jó termésért és a császár egészségéért.

Érthető, hogy a Nap *kami*ja különleges imádat tárgya volt a Yamato-udvarban. Az Amaterasunak szentelt isei Nagy Szentélyt feltehetőleg az 5. század vége felé építették (478, Yūryaku uralkodása alatt). Ősidők óta él a hagyomány, hogy húszévenként – eredeti alakját tökéletesen megőrizve – újjá kell építeni. A Nagy Szentély, ahol az izumóiak Ōkuninushit és Susa-no-ōt imádták, fennmaradt, ma is látható a Shimane prefektúrabeli Izumóban. Más *uji*knak is megvoltak a saját isteneik. A nagy klánok, akárcsak a Yamatók, isteni eredetűnek tartották magukat. A Nakatomi család, amelyből később a Fujiwarák lettek, szintén az istenek korából eredeztette a családfáját. A Kinensai, a tavaszi ültetés ünnepe a második hónapban és a Niinamesai, az aratás kori hálaadás a nagy udvari ünnepek közé tartoztak. Azzal, hogy az udvar rituális irányítása alá vonta ezeket az ünnepeket, erősítette a császári hatalom rituális és vallási szerepét. Az udvarban összekeveredett a politikai és egyházi hatalom. A *matsurigoto* szónak, amelyet az első időkben a kormányzás vagy uralom jelölésére használtak, szintén van rituális jelentése. Ám ne higgyük, hogy a Yamato-udvar vagy a hatalmas *uji*k teljesen kiisajátították a shintőt vagy a *kami*kat. A *kami*k mindenütt jelenlévők, megtalálhatók a legegyszerűbb természeti környezetben, egy magas fákból álló ligetben, egy viharvert sziklában vagy egy tiszta vizű forrásban is.

len érdekelte, nem valami távoli, túlvilági üdvösség. Az ember, a természet és a *kami* közti kapcsolatot hangsúlyozta. Mélyen tisztelte a természetet és az egyszerű, „természetes" anyagokat, formákat, folyamatokat. Jónak és etikusnak tekintette az eredendő világegyetemet. Az ember sikere attól függ – hirdette a tan –, mennyire képes harmóniában maradni a természet erőivel. Az istent a természetes tisztasággal és harmóniával azonosították, a gonoszt a tisztátlansággal. A *makoto*, az őszinteség, a szív és a tett tisztasága hamarosan a központi erények közé emelkedett. A szentélyek nemcsak imádkozásra szolgáltak, hanem igazi közösségi központok lettek, ahol táncoltak, mulattak, volt sumo-birkózás, lóverseny és íjászat is az istenek kedvére. A tisztátlanságot vagy a természet ritmusának megzavarását bomlasztónak és bűnnek tartották. Izanami és Izanagi mítosza a sötétség földjén, a *yomi no kuni*n, vérről, halálról, a beszennyeződés borzalmáról szól. Az ősi mítoszban a legundorítóbb bűnt követi el Susa-no-ō, az izgága isten, amikor megszentségteleníti a megtisztulás csarnokát, és lerombolja a rizsföldek közötti határokat.

Jobbra: A Shimane tartománybeli izumói Nagy Szentély az Ise-szentélyekkel vetélkedik ősiségben és fontosságban. Az impozáns *taisha-zukuri* stílusban készült épületet többször is újjáépítették. A jelenlegi formája a 18. század közepéről származik. Körülbelül 24 méter magas és 15 lépcső vezet hozzá. A fő szentély kilenc pillér köré épült. Kő-

A shintō szó jelentése: a *kami* útja. A shintō központi gondolata a *kamik* tisztelete. Maga a *kami* fordítható istennek vagy hatalmas szellemnek. Mielőtt a buddhizmus a 6. században elterjedt, a shintō mítoszokat nem öntötték irodalmi vagy művészi formába, így ennek a hitnek nem volt tisztán meghatározott panteonja. Szó szerint számtalan, azaz megszámlálhatatlan *kami* volt, hiszen bármely élő vagy élettelen személyt, tárgyat vagy olyan helyet, amely valami transzcendens tulajdonsággal bírt, tekinthettek *kami*nak. A shintō panteon különböző hatások alapján lassan fejlődött ki. A mahāyāna-buddhizmus példát mutatott a kozmikus buddhista rend gazdag irodalmi és művészi eszközökkel való ábrázolásával. A politikai ideológia, ami a *Kojiki*ban és a *Nihon shoki*ban megmutatkozik, egy olyan shintō *kami* családfa kimutatását teszi lehetővé, amely a Napistennőtől a Yamato-uralkodókig vezet. A császári ház és a nemesség egyaránt állított szentélyeket, ezzel tovább gyarapították a növekvő panteont.

Jobbra: Nakatsu-hime. A shintō művészet a *kami*kat gyakran ábrázolta nemesasszonyokként vagy gyermekekként. Nakatsu hercegnő Ōjin császár ágyasa volt, és a Hachiman-kultuszban a könyörületes Bodhisattva Kannon megszemélyesülése és Hachiman kísérője. Általában a Heian-szépségek hosszú hajfonatával ábrázolják, a Heian-udvarban népszerű Tang-stílusú ruhában.

Balra: Zenmyō Nyoshin. A Kínába vagy Koreába utazó japán buddhista szerzetesek sok buddhista vagy taoista őrző istenséget hoztak magukkal. Zenmyō gyönyörű kínai lány volt. Beleszeretett egy koreai szerzetesbe, Ui-sangba, aki a kegon-buddhizmust tanulmányozta Kínában. A lány szíve összetört, amikor a férfinak vissza kellett térnie Koreába. Sárkánnyá változott, és így irányította, oltalmazta a férfi hajóját. A kegon-buddhizmus védőistenségének tekintik, és a Kōzanji in Kegon-monostor területének egyik shintō őreként kapott szentélyt Kyōtóban 1225-ben.

Lent: Izu-san Gongen. Ez a telt, kedélyes alak az Izu hegylánc – amely a mai Shizuoka prefektúrában van – egyik helyi *kami*ja. Eredete homályos, de akárcsak a legtöbb *kami*-ábrázolás, erős buddhista hatást tükröz. Itt fején udvaroncsapkával látjuk, vállán buddhista szerzetesi köntös van átvetve. A Minamoto- és Hōjō-harcosok a Kamakura-korban az ezerkarú Kannon inkarnációjaként tisztelték.

Balra: Zaō Gongen. A japán hitélet egyik erőteljes áramlata volt a buddhizmus és a shintō asszimilációja. Ebben a szinkretikus (különböző vallási irányzatok összehangolását célzó) hitben a shintō *kami*kat védőistenségeknek, a Buddhák és Bodhisattvák megnyilvánulásának tekintik. Zaō Gongen eredetileg feltehetően kis, helyi *kami* volt Narától délre a Yoshino-hegység Kinpu hegyén, de a magát a legendás En no

tása, de ezek a shintő őrök inkább azokra az apródokra emlékeztetnek, akik az udvaroncok íját és tegezét vitték.

meg, de általában szerzetesként. Közeli kapcsolatban áll Hime-gami shintő istennővel (Nakatsu-hime, *a túloldalon jobbra, legfelül*), és általában Amida Buddha inkarnációjának tartják.

Lent: A shintő *kami*k művészi megjelenítésének egyik áramlata Buddha inkarnációiként ábrázolta őket, a másik áramlat viszont udvari nemesekként. Ez az alak, akárcsak a shintő szobrászat legtöbb erőteljes és kifejező alkotása, egyetlen ciprusfa tömbből lett kifaragva, ezután színezték. A lebegő ruha, a jellegzetes sapka és a hivatali bot jelzi udvaronc mivoltát. A tartás meditatív energiát sugall.

században terjedt el a köznép körében. Japán ekkor lépett csak valódi buddhista korszakába. A buddhizmus befolyása egészen a modern kor kezdetéig erős maradt, bár a 18. és 19. század nativista gondolkodói (akik szerint vannak velünk született eszmék) komolyan kritizálták, mondván, mind a racionális konfucianizmustól, mind a shinoizmus japán tradíciójától, a shintōtól idegen, és az uralkodók érdekeit sem képviseli. Az 1870-es években a buddhizmust erőszakkal választotta el a shintōtól az új Meiji-kormányzat, amely a shintōt nevezte ki nemzeti vallásnak (lásd a 169. oldalt). Azonkívül még egy versenytársa is akadt, amikor ismét engedélyezték a keresztény hittérítők tevékenységét. Bár mindezek hatására a buddhizmus hanyatlott, nem tiltották be, és a 19. század második felére feltámadt. Ma különböző iskoláin keresztül ismét japánok millióinak gondolkodására hat.

Időszakunk első öt vagy hat évszázada során a Buddha Sākyamuninak (i. e. 563–483) tulajdonított tanok gyorsan elterjedtek egész Ázsiában. Tevekaravánok juttatták el Indiából és Nyugat-Ázsiából Kínába az i. sz. 1. évszázadban. Ott a Han-dinasztia uralkodása idején mélyen meggyökeredzett, majd a 4. században tovább terjedt Koreába. A Srí Lankán és Délkelet-Ázsiában honos theravada-buddhizmussal szemben a māhāyana-buddhizmus a „nagy kocsi" nevet kapta, mert mindenki felfér rá a megvilágosodáshoz vezető úton. A buddhizmusnak ez az ága az i. e. 1. században alakult ki, és azt hirdette, hogy hatalmasabb és mindenkit magához ölelő tanítása jobban elvezet az üdvösséghez, mint a theravada-tanok.

Bármilyen jelentős különbségek voltak is a korai mahayana- és theravada-buddhizmus között, azért akadtak hasonlóságok. Mindkettő Buddha életét és szellemi pályáját tekintette ideáljának. Buddha életét és tanításait mindössze halála után néhány évszázaddal foglalták írásba. Hithű buddhisták gyűjtötték össze őket, akiknek célja Buddha erényeinek magasztalása volt. Bár jó néhány csodatételt találunk közöttük, mégsem istenként mutatják be Buddhát, hanem olyan emberként, aki a lélekvándorlás és a szenvedés problémájára kereste a választ.

A hagyomány szerint Gautama Siddhārtha Észak-Indiában született hercegi családban, és fiatal éveit fényűzésben töltötte. Igazi megrázkódtatásként érte, amikor huszonkilenc éves korában találkozott a betegséggel, öregséggel és halállal. Elhagyta palotáját, hogy mélyebb szellemi megvilágosodást érjen el. Hatévi szigorú önmegtartóztatás után szakított a túlzó aszketizmussal, és rátalált a helyes középútra meditációjában. Egy este, miközben egy fa alatt meditált, elérte a megvilágosodás állapotát, a

követői és később kommentátorok terjesztették tanait. Ők dolgozták ki a tanítások filozófiai következtetéseit, a *dharmát*, a Tripitaka, vagyis „három kosár" néven ismert hatalmas szellemi kánont, köztük magához Buddhához szóló imákat *(sūtrák)*, a későbbi kommentárokat *(abhidharma)* és a szerzetesi rendtartást *(vinaya)*.

A buddhista *dharma* azon a meggyőződésen alapszik, hogy minden élőlény sorsa a szenvedés és befejezetlenség, s a tudatlanság meg a vágy kötik a születés, halál és újjászületés ciklusához *(samsāra)*. A tett vagy a *karma*, amely a ragaszkodásból ered, és a tudatlanságban gyökeredzik, állandósítja ezt a ciklust. A samsāra-ciklust csak úgy lehet megtörni, és elérni a nirvánát, ha az ember Buddha példáját követve minden köteléktől megszabadulva, a transzcendens bölcsességet kutatja, és felismeri a valóság belső ürességét. A tanítást a Négy Nemes Igazság és a Nemes Nyolcrétű Ösvény őrzi: az élet szenvedés, ennek forrása a vágyakozás és mohóság, s csak akkor vethetünk véget a szenvedésnek, ha urrá leszünk vágyainkon. A hívőnek ehhez a Nemes Nyolcrétű Ösvényt követő erkölcsös életet kell élnie.

A Nemes Nyolcrétű Ösvény írja le ezt az utat, megszabja a helyes nézeteket, szándékokat, a helyes haladási sebességet és tettet, a helyes életvitelt, figyelmességet és koncentrációt. Olyan etikai programot vázol fel, amely minden élőlényre tisztelettel tekint, őszinteséget, szánalmat tanít, a kéjvágy, a lopás és erkölcstelenség kerülésére oktat. Ezt az etikus élet, a meditáció, a cölibátus, a vegetarianizmus és absztinencia teszi lehetővé, hogy az igazi hívő ele-

A buddhizmus terjedése
I. e. 5. században bekövetkezett halála és az i. sz. 6. század közt eltelt időben Buddha tanításai két nagy hullámban eljutottak egész Ázsiába. A theravada-buddhizmus vagy „a vének tanítása" nevű irányzat dél felé terjedt, Srí Lankába és Délkelet-Ázsiába. A másik áramlat, a mahāyāna-buddhizmus, avagy a „nagy kocsi tanítása", mellyel minden élőlény elérhet az üdvösséghez, hegyeken és sivatagokon át eljutott Gandharába (Afganisztán), Tibetbe és Kínába – majd onnan a 4. században – Koreába és a 6. század közepén Japánba. Japán számára a buddhizmus nemcsak fejlett filozófiai és erkölcsi rendszert jelentett, hanem gazdag művészetet és zenét, kínai, koreai és indiai kultúrát és a kolostorok gazdasági és szociális szervezetét is.

Fent jobbra: Ezen a Nara-korszakból származó sūtrán Sakyamuni látható, amint éppen saját élettörténetét meséli. A buddhizmus központi tanítása az, hogy az élet múlékony, az embereket elvakítja a szenvedély lángja, és érzelmeik a születés, halál és újjászületés ciklusához kötik őket. De Buddha azt tanította és életével is bizonyította, hogy az emberek képesek meditációval, erkölcsös viselkedéssel uralkodni a szenvedélyen és így megtörni az újjászületés ciklusát.

Jobbra: A 17. századi tekercs Buddha halálát, azaz nirvánába (japánul *nehan*) való távozását ábrázolja.

tisztelhetik, és magát Buddhát egy egyre növekvő panteon csúcsára állították, ahol Buddhák, Bodhisattvák és követőik tevékenykednek együtt azért, hogy megvalósítsák a *dharmát*, és minden érző lényhez eljuttassák a megvilágosodást. A Buddhák közül Vairocana lett a kozmikus világegyetem képviselője, Amitābha (Amida), a Nyugati Paradicsom lakója esküdött föl arra, hogy megmentse a hithűeket, míg Maitreya majd a jövőben jön el, hogy megtisztítsa a világot.

A Bodhisattva eszméje különösen erőteljes lett a mahayana buddhizmusban. A Bodhisattvák olyan megvilágosult lények, akik a transzcendens bölcsességgel és szánalommal bírnak, elérték a buddhaság küszöbét, de egyelőre lemondtak róla, hogy mások megmentésén dolgozhassanak a világban. A Bodhisattvákat, köztük Szűz Máriát és a keresztény szenteket is, tisztelték. A sok Bodhisattva közül Avalokitesvara (kínaiul Guanyin, japánul Kannon) például a benne rejlő hatalmas szánalom miatt vált igen népszerű kultikus alakká. Kannon férfiból nővé alakult, és gyakran ezer karral ábrázolták, ame-

shoki szerint 552-ben, más források szerint 538-ban Paekche királya, aki biztosítani akarta magának Yamato támogatását Silla elleni harcában, buddhista szövegeket és egy aranyozott szobrot küldött Kimmeinek, a yamatói uralkodónak. A vallást a bölcsesség és mágikus erő új és magasabb rendű formájaként ajánlotta a yamatói udvar figyelmébe.

Ezzel a tettével megosztotta az udvart. A feszültséget részben az is okozhatta, hogy megoszlottak a vélemények, bölcs dolog-e Paekche politikai céljait támogatni a félszigeten, de a viták egy része az új tanítás körül folyt. Sokan vitatták, jól teszik-e, ha befogadnak egy új és idegen vallást, amely lehet, hogy a meglévő hit ellensége lesz. Több hatalmas, konzervatív *uji* is ellenezte, hogy beengedjék az idegen *kami*t, köztük a rituálék mesterei, a Nakatomi család vagy a harcos Mononobe klán. Más *uji*k, a hatalmas Soga család vezetésével kiálltak a buddhizmus mellett. Kimmei megengedte Soga no Inamének, hogy családi *kami*jaként tisztelje a Buddha-szobrot. Erősen visszavetette a buddhizmus terjedését, amikor a régi szokások hívei a buddhizmust okolták egy járvány elterjedéséért, s a szobrot egy csatornába dobták. A buddhizmus teljes elfogadását Soga no Umako győzelme hozta meg a Mononobék felett 587-ben. Attól fogva Koreából özönlöttek a szerzetesek, apácák, írnokok, építészek és szobrászok. A buddhizmus védelmezői vitatták, hogy haragvó Buddhák okozták a járványokat. A haragvó Buddhákat különben is le lehet csillapítani. A buddhizmus fokozatosan megvetette lábát a Yamato-udvarban és a hozzá kötődő családokban. Igaz, eleinte nemigen fogták föl a benne rejlő intellektuális és hitbéli lehetőségeket, inkább hatalmas varázslatnak, gyógyító erőnek tekintették.

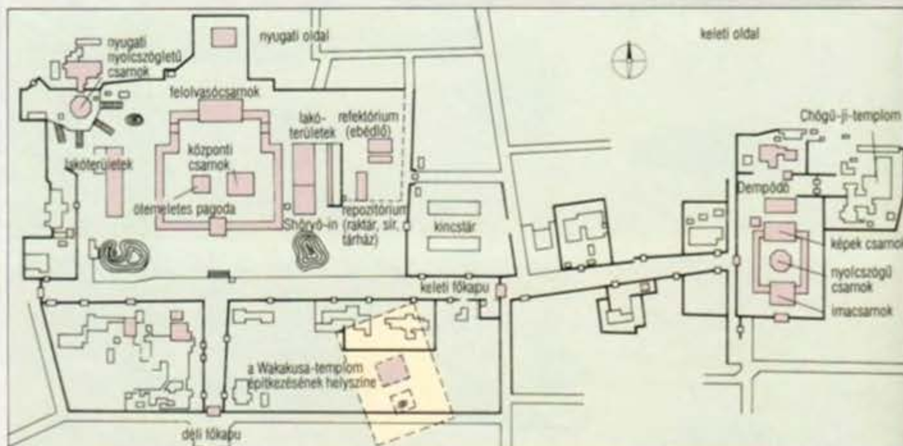
A 626-ban meghalt Soga no Umakóról nem sokat tudunk. Annyi biztos, hogy a maga idejében jelentős politikai erőt képviselt, és a buddhizmus aktív támogatója volt. A Mononobék feletti győzelem emlékére építtette 588 és 609 között a Hōkojit (Asukadera), koreai mesteremberek segítségével. A Yamato-udvart rokonain keresztül befolyásolta, akiket tetszése szerint helyezett trónra vagy mozdított el. Sushun unokaöccsét állítólag meggyilkoltatta, hogy Suikō unokahúga kerülhessen trónra. Suikō egy régensre, unokatestvérére, Shōtoku Taishi hercegre bízta a kormányzást.

Shōtoku herceg (572–622) a japán kultúrtörténet egyik legtiszteltebb személyisége. A buddhizmus lelkes terjesztője volt, s a japán buddhisták védőszentje lett. Sokan egyenesen Buddha reinkarnációjának tartották, s így már a 8. század elején kultikus tisztelet tárgya lett. Cselekedeteit a *Nihon shoki* egy évszázaddal halála után foglalta írásba. Nehéz eldönteni, valóban neki köszönhető-e az összes neki

A Hōryūji nyugati körzete fő csarnokával, pagodájával, kolostoraival és nagy oktatótermével a 7. század végéről származik. A nyugati körzetet a 8. században építették hozzá, középen egy nyolcszögletű csarnok van, a Yumedono, vagyis az Álmok csarnoka, amelyet Shōtoku hercegnek szenteltek.

A Hōryūji a legrégebbi fennmaradt kolostor Japán középső részén, a Nara előtti korszak építészetének és művészetének szép emléke. Eredetileg Shōtoku herceg építtette 601 és 607 között. 670-ben tűz pusztította el, de azonnal újjáépítették. Valaha szerény templom volt a Shōtoku Ikaruga palotája közelében épült Ikarugadera, majd a jógagyakorlatok és a hossō buddhista irányzat központja lett, amely azt tanítja, hogy a létezés mindössze az emberi agy elképzelése. Ahogy Shōtoku herceg tisztelete terjedt, úgy vált a népszerű Hōryūji-kultusz középpontjává.

Balra: Az első pagoda állítólag 585-ben készült el Japánban. Hōryūji kecses, négyemeletes pagodája a 7. század végén épült, és a legrégibb ma is álló pagoda az országban.

Lent: Ez az aranyozott bronz hármas szobor Buddha Sakyamunit ábrázolja két kísérőjével. Most a Hōryūji központi csarnokának fő helyén áll. Kuratsukuri no Tori, kora legnevesebb szobrásza munkájának tartják, 623-ból. Kortárs kínai stílusban készült (északi Wei-stílus), akárcsak a henani Longmen-barlangok képei. Shōtoku herceg halála emlékének szentelték.

Fent: A légi felvételen a nyugati negyed légrégibb épületei látszanak: a középső kapu, kolostorok, a négyemeletes pagoda és a központi csarnok (Kondō) egymás mellett s mögöttük a nagy felolvasócsarnok. Az eredeti monostor (Ikagudera) a Koreából átvett Shitennōji-stílusban

*Lótusz-sūtrá*hoz (Hoke-kyō), a *Vimalakírti-sūtrá*hoz (Yuima-kyō) és a *Srímālā királynő-sūtrá*hoz (Shōman-gyō). Shōtoku gondoskodott a buddhizmus védelméről „Tizenhét cikkelyes alkotmányában". Ennek második cikkelye a „Három kincs tiszteleté"-vel (Buddha tanításai, a kolostori közösség és a kolostori szabályok) kezdődik. Neki tulajdonítják a következő állítást: „Minden illúzió, egyedül Buddha létező." Az kétségtelen, hogy az első japánok közé tartozott, akik felismerték a buddhizmus szellemi mélységét.

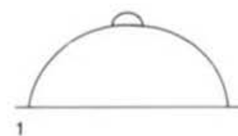
A buddhizmus, még ha eleinte nem is értették meg teljesen, nagymértékben hozzájárult a japán kultúrához. A szellemi szférában modellként szolgált a történelmi Buddha, aki a meditáció középútján találta meg a megvilágosodást. A sūtrákon keresztül a japánok megismerték Buddha tanításait és a mahāyāma-hagyomány „nagy kocsija" mindenki számára elérhetővé tette az üdvözülést. A buddhizmus bevezette az erkölcsös viselkedés fogalmait, a *karmá*t és a személyes üdvözülést a Négy Nemes Igazság felismerése és a Nemes Nyolcrétű Ösvény gyakorlása révén. Megismertette mind a theravada-tanítást az arhantról, a buddhasághoz vezető útról, mind a mahāyāna-eszményt a szánalommal teli Bodhisattvákról. Olyan mélyen és olyan nyíltan fordult az emberi szenvedés felé, amelynek nem volt párja az ősvallásban. Ráadásul kialakult doktrínákat, zenét, varázslatot, gyógyítást, művészetet és rítusokat, sőt még mennyországot és poklot is kínált azoknak, akik nemigen tudták felfogni a nirvána elvont gondolatát.

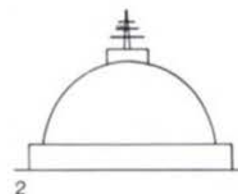
Intellektuálisan a buddhizmus az Indiában, Kínában és Koreában kialakult irodalmi szintű és kifinomult kulturális hagyományt kínálta egy olyan társadalomnak, amelyben mind az írásbeliség, mind a filozófiai vita újdonságnak számított. A tanítások Három kosara (sūtrák), a kommentárok, a kolostori rendtartások pontos szabályrendszert alkottak. Gazdag szöveganyag tartozott hozzájuk, amelyben sūtrák százai álltak a japán szerzetesek és világi patrónusaik rendelkezésére. A *Lótusz*-sūtrát, a *Vimalakírti*-sūtrát, az *Arany fény* sūtráját, a *Srímālā királynő* sūtráját – irodalomként vagy szellemi tanításként – egyaránt olvashatták, hallgathatták.

Ráadásul a buddhizmus nem egyszerűen csak szellemi vagy intellektuális erő volt, hanem új formákat és művészi modelleket is hozott az országba. A buddhista kolostorok a maguk jellegzetes elrendezésével, nagy épületeivel, a pagodákkal, kapukkal, kolostorokkal, arany- és tanítócsarnokkal teljesen új építészeti formát teremtettek. Újdonság volt a szerzetesek és apácák szabályozott élete, akárcsak a hivatásos szobrászok által készített Buddha-szobrok a

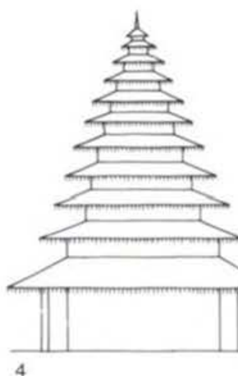
portjával kezdődhetett, akik a sztupákban imádkoztak. A buddhizmus

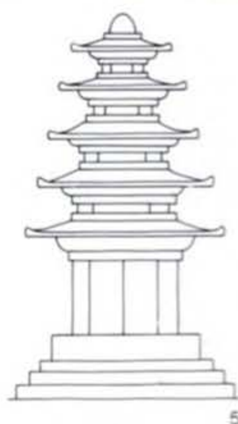
let, melynél köztes részek növelik a magasságot harmincöt méterre.

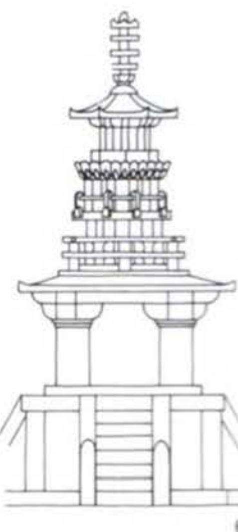

1

2

3

4

5

6

tak. Hasonlóan mindennapi funkció volt, amikor közvetlen, világi célokért imádkoztak. Gyógyulásért, az éhínség elmúlásáért, bőséges aratásért, könnyű szülésért, fiúörökösért vagy esőért aszály idején. A legtöbb japán buddhista iskolához azóta is hozzátartozik ez a hasznot hajtó funkció. A korai japán buddhizmus harmadik feladata a nemzet védelme, *chingo kokka* volt. A Buddhákat, akárcsak a *kami*kat, védelmező istenségeknek tekintették, és a szerzetesektől meg apácáktól elvárták, hogy ugyanolyan hévvel imádkozzanak az állam szellemi céljainak megvalósulásáért, mint saját vagy embertársaik üdvösségéért. Ez biztosította a buddhizmus számára a virágzást és az állami támogatást, de bizonyos fokig alávetette a buddhista eszméket a világi szükségleteknek.

Az Asoka császárról, a buddhizmust támogató nagy, indiai uralkodóról fennmaradt szövegek hangsúlyozták, hogy a buddhista uralkodó, aki támogatja a „Három kincs"-et, virulni fog, és állama élvezi Buddha védelmét. Nyilván nem kerülte el a Yamato-uralkodók figyelmét ez az üzenet, amikor felkarolták a buddhizmust. Még univerzálisabb szinten az uralkodó tekinthette magát Buddha földi tükörképének, aki a kozmikus rend középpontjában árasztja el fénnyel környezetét. Több későbbi császár megvalósította ezt az elképzelést, leginkább Shōmu, aki a tōdaiji nagy Buddhát építtette. Konkrétan ennek az lett a formája, hogy a főváros nagy kolostorai, amelyek az uralkodó védnöksége alatt álltak, váltak a helyi kolostorok hálózatának középpontjává. Így kötődtek aztán azok helyi patrónusai is a központi politikai hatalomhoz. Másfelől, ha nem tartották kézben őket, a kolostorok és szerzeteseik veszélyt is jelenthettek az államra nézve. A világi hatóságok ezért igyekeztek hatalmuk alá vonni a fejlődő buddhista intézményeket.

A buddhizmus és a shintō

A kezdeti feszültség elmúltával a buddhizmus harmonikusan élt együtt az őshonos kultuszokkal, kiegészítette őket. A korai shintō nem volt ellenfél számára sem filozófiai mélységben, sem művészi képzeletben vagy a megfogalmazás kifinomultságában, de a *kami*k tisztelete túl mélyen élt a japánokban ahhoz, hogy könnyen lemondtak volna róla. Az, hogy az őshonos vallás nem jelentett kihívást sem intellektuálisan, sem a vallási tételek szintjén, lehetővé tette, hogy a buddhista és a shintō hitgyakorlat összeolvadjon, és a *kami*kat a Buddhákkal társítsák. A szerzetesek a buddhizmus terjesztése érdekében a Buddhákat egyszerűen felsőbbrendű *kamik*ként ábrázolták. Ráadásul a *kami*k segítségét kérték, hogy sikerüljön elfogadtatniuk a buddhizmust. Az első

készültek. Ezek közé tartoztak a *sui-jaku*-mandalák, amelyekben a shintő-istenségeket Buddhák vagy Boddhisattvák reinkarnációiként ábrázolták, és a híres szentélyeket bemutató mandalák. Sok mandala készült a Kasuga-szentély kultuszának részeként. Kasugát 709-ben alapította Fujiwara no Fuhito, hogy az új fővárost, Heijōt védelmezze. A szentélyt a Fujiwara család istenségeinek *(kami)* szentelték, és szoros kapcsolatban állt a közeli Kōfukujival, a Fujiwarák családi templomával. Ez a 14. századból való mandala a Kōfukujival kapcsolatban álló Buddhákat ábrázolja legalul, fölöttük a Kasuga-szentély és a Mikasa-hegy látható, míg legfelül Kasuga öt istensége.

ban később is építtettek kis shintō szentélyeket, sok templom pedig szoros kapcsolatot tartott a közeli szentélyekkel, mint például a Kōfukuji a narai Kasuga-szentéllyel vagy az Enryakuji a Kyōto melletti Hie-szentéllyel.

Így alakult ki az a japán vallási életre jellemző szoros kapcsolat a buddhizmus és a shintōizmus kö-

Lent: Shōtoku herceg államférfi, bölcs és a buddhizmus támogatója volt. Olyan tiszteletnek örvendett, hogy halála után nem sokkal külön kultusza támadt, amely a japán buddhizmus majd minden ágába behatolt, s a Kamakura-korszakban érte el csúcspontját, mikor a herceg a közhiedelem szerint a művészetek és kézművesség védőszentje lett. Ez a faszobor gyermekként ábrázolja a herceget, mikor a legenda szerint kelet felé nézve a „Namu Butsu", „Dicséret Buddhának" mantrát kántálta.

vezette császári állammá szervezték át. Az átalakulásban nagy szerepe volt kezdetben a buddhizmus átvételének, később pedig a kínai közigazgatási és jogi rend, a *ritsuryō* néven ismert törvények alkalmazásának. A Taika-reform (646), valamint a két új főváros, Fujiwara és Heijō felépülése után Japánt tartományokra és körzetekre osztották. A tartományoknak saját fővárosai voltak, ahol kormányzók felügyelték az adók beszedését és a rend fenntartását. Az úthálózatot fejlesztették, valamint új földtulajdoni és adózási rendszert vezettek be.

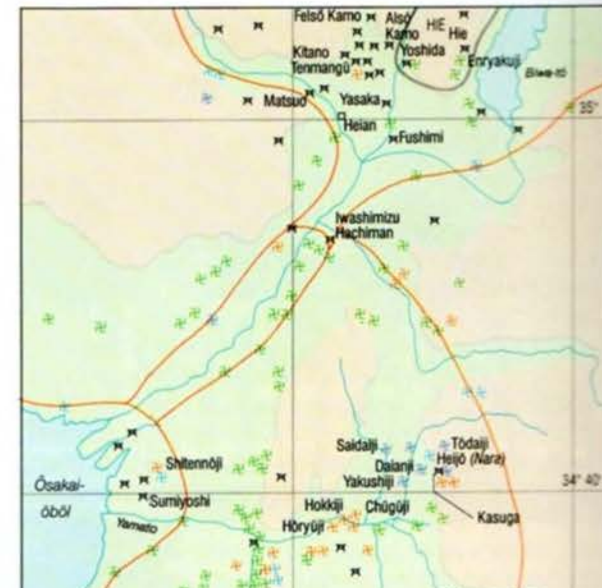
Shōtoku herceg halálának idején, 622-ben Japánban már 46 buddhista templom és 1345 felszentelt pap működött, legtöbbjük az Asuka-régióban. Heijō főváros megépülésével és az új központosított császári kormányzat felállításával a buddhista kolostorok beépültek az államszervezetbe, papjaik pedig jellegzetes politikai hatalomra tettek szert. A nagyobb kolostorok közül a tartományi kolostorok és női rendházak (*kokubunji*) rendszerének központja Tōdaiji lett. Ezzel egy időben a shintō szentélyek szervezete is átalakult, és létrejött a nagyobb tartományi szentélyek rendszere.

shintō *kami*kat a Buddháknál alacsonyabb rendűeknek tartották, de cserében új státust, kulturális identitást kaptak. Idővel pedig egyes shintō hívők már azzal álltak elő, hogy a *kami*k voltak az eredeti alakok, és a Buddhák a lenyomataik.

Shōtoku herceg és az Asuka-kultúra

A késői Kofun-időszakban, a 6. század végén és a 7. század elején, Shōtoku herceg idejében, a politikai és kulturális aktivitás központja Yamatón belül az Asuka vidék volt. Ezért a korszakot gyakorta emlegetik Asuka-korszakként. A *Nihon shoki*ból tudjuk, hogy Shōtoku herceg nem egyszerűen a buddhizmus tevékeny támogatója volt. A kínai császári modellt tekintette mintának, amelyet másolva erősebb államot kívánt létrehozni, és a Yamato-uralkodókat

a klánpolitika marakodása fölé emelni. 603-ban kínai minta alapján új rangokat, tizenkét ún. süvegrangot (más-más színű süveg jelzi a különféle méltóságot) vezettek be az udvarnál, azzal a céllal, hogy megkönnyítsék a politikai hatalom újrarendezését. Gyengítették a régi klán törzsfőnökök örökletes hatalmát, és tehetséges embereket léptettek elő a kisebb klán főnökök közül.

megkapod a császári parancsot, ne habozz lelkiismeretesen engedelmeskedni. Az úr az ég, a vazallus a föld. Az égbolt befed fölül, a föld támogat alul." Más cikkelyek arra biztatják a tisztviselőket, hogy ne legyenek részlehajlók, de legyenek szorgalmasak, megbízhatók, és bánjanak tisztességgel az általuk kormányzott emberekkel. Az egész útmutatás nem más, mint erkölcsi előírások sora, azzal a céllal, hogy megteremtse a társadalmi harmónia eszményét, erősítse a trónt szolgáló hivatalnokok etikáját és az uralkodót a klánviszályok fölé emelje.

Amiatt, hogy a császári hivatalt így fölmagasztalta, különösen is tisztelik Shōtokut. A Sui-dinasztia korabeli egyik kínai krónika szerint Shōtoku megharagította a kínai császárt, amikor így adta át üdvözletét: „A Menny fiától arról a földről, ahol a nap a Menny fiához emelkedik, majd lenyugszik." Nem tudhatjuk, vajon Shōtoku Japán Kínával való egyenlőségét kívánta-e hangsúlyozni. Az is lehet, hogy nem volt tisztában a kínai diplomáciai nyelv finomságaival. De a levél mindenképp úgy maradt fenn, mint Japán külön nemzeti identitásának és kulturális egyenrangúságának első nyílt megnyilvánulása nagy szárazföldi szomszédjával szemben. Ezenkívül újabb mérföldkő is azon az úton, amelyen a császári méltóság eljutott a „Nagy törzsfőnökségtől" (*ōkimi*) a „Mennyei uralkodó" címig (*tenshi* vagy *tennō*, illetve megtisztelő japán kiejtéssel *sumera-mikoto*).

Shōtoku ezenkívül további kínai stílusú reformok alapjait is lefektette. Amikor nyilvánvalóvá vált, hogy Japán nem tudja tovább megtartani koreai po-

adminisztrációról és kormányzásról vallott elveik elterjedését is.

Shōtoku politikailag nem kapott szabad kezet, kompromisszumot kellett kötnie olyan hatalmas *uji*kkal, mint Soga. Kétséges, hogy reformjai többségét még életében megvalósították. A süvegrangok adományozása és az „alkotmány" inkább egyfajta törekvést fejezett ki, mint a valóságot. Így is megteremtette a felvilágosult buddhista és konfuciánus államférfi modelljét, aki a császári szuverenitás hű harcosa, a hit és a művészetek patrónusa, s ezzel mintaként szolgált a későbbi udvari tisztviselők és politikusok számára. Halála után néhány évszázaddal pedig Buddha inkarnációjának kezdték tekinteni, és népszerű kultusz alakult ki alakja körül.

A Taika-reformok

Shōtoku herceg 622-ben halt meg valamilyen betegségben. Halála után a központosítás és a politikai-kulturális reform lelassult. Utódjául nem neveztek ki új régenst, és a Soga család, Emishi és a fia, Iruka vezetésével újra maga vette kezébe az irányítást. Mivel nem akadt a központosítást szorgalmazó vezető, feltámadt a klánok közti rivalizálás, és az udvar ismét belekeveredett az ezzel járó intrikákba és vérontásba. Iruka 643-ban meggyilkoltatta Yamashiro herceget, Shōtoku fiát, aki a Sogák vetélytársa volt a hatalomért folytatott küzdelemben. Ez és más hasonló lépések növelték a Sogák iránt ellenséges, a központosítás és a reform folyamatát folytatni kívánó udvaroncok ellenállását. Naka no Ōe, császári

Ez a Tang-stílusban készült ragyogó Buddha-fej 42 cm magas. Úgy vélik, Asukában a Yamadaderában levő nagyméretű Hármas Szobor központi alakjának feje lehetett. A szoborcsoportot a 12. században átköltöztették a narai Kōfukuijiba , ahol később nagyrészt elpusztult.

Jobbra: Asuka földjéből sírok, templomok és palotaalapok kerültek elő. Különös kőalakok (mint ez is) őrizték a mezőket és az utakat, szolgáltak földjelzőül és termékenységszimbólumként.

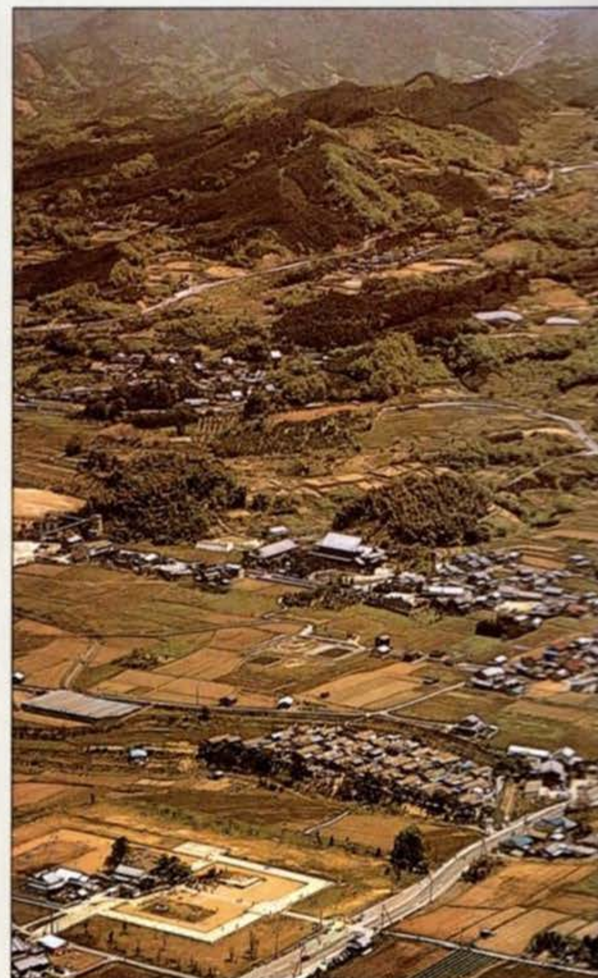
Shōtoku herceg sírja. A közhit szerint Shōtoku anyja és egyik ágyasa társaságában van eltemetve egy, ma Taishi-chōnak nevezett helyen, a

Asuka lágy völgyét Yamato Három Hegye határolja, és az Asuka folyó ömlik keresztül rajta. A 6. század végén és a 7. században a politikai hatalom és a buddhista kultúra szíve volt. E vidék palotákban, sírokban, templomokban gazdag, itt volt Suiko császárnő és régense, Shōtoku udvara. 1972-ben a festett Takamatsuzuka-sír felfedezésével ismét Asukára irányult a figyelem.

herceg és Nakatomi no Kamatari, az egyik hatalmas család feje államcsínyt hajtottak végre. Először is egy látogatóban lévő koreai követ tiszteletére adott ünnepségen lemészárolták Irukát, majd kivégezték Emishit.

Mivel hangsúlyozni kívánták, hogy ismét a reformok útjára tértek, új császárt emeltek trónra, Kōtokut, Naka herceg pedig Tenji néven lett császár később. Kamatari a Fujiwara nevet vette föl, s a japán történelem egyik legbefolyásosabb családjának lett az őse, amely évszázadokon át támogatta, irányította a császári házat, s beházasodott a császári családba. A főváros rövid időre Naniwába költözött. A korszak új nevet kapott, a Taikát, vagyis a „Nagy változás”-t, és 646-ban a reformok irányát megszabó új rendeletek is születtek.

A puccs vezetőinek bevallott célja volt, hogy az uralkodó *(tennō)* visszanyerje hatalmát, az udvart megszabadítsák a klánok baljós befolyásától, vala-magán földtulajdont. A kínai „egyenlő föld rendszert” követve minden földet császári irányítás alá vontak. A rizsföldeket mindenkinek vissza kellett szolgáltatnia, hogy az állam újra eloszthassa őket. Eltörölték a *be*t, és új adórendszert vezettek be, hogy fedezni tudják az új főváros, a központi bürokrácia, az új utak, postaállomások és katonai létesítmények költségeit. A földeken dolgozókat munka- vagy katonai szolgálatra kötelezték, s ez rendszeres népszámlálást igényelt. A hagyományos *uji* törzsfőnököket azzal nyerték meg az új rendszernek, hogy címeket adományoztak számukra, s hivatalokat adtak nekik az ő vidékükön kialakított új körzetek helyi adminisztrációjában. Ezenkívül a központi kormányzat biztosította a békét és a stabilitást. Naka herceg, hogy példával járjon elöl, maga is az államra ruházta földjét.

A központosítás és az ország megerősítése még sürgetőbb lett, amikor a japán erőkre katasztrofális

máciai kapcsolatokat építettek ki vele, és magukkal hozták onnan a Tang-intézményeket és -kultúrát.

A „Nagy változás” túl nagyra törő és messzire tekintő terv volt ahhoz, hogy egyik napról a másikra véghezvigyék. Az első népszámlálást például csak 670-ben tartották. De a reformrendeletek megszabták az irányt, és Japán a kínai minta nyomán tovább változott a 7. század végén és a 8. században is. Egy sor törvény született a kínai büntető- és adminisztratív jog alapján *(ritsu* és *ryō)*. A legnagyobb szabásúnak ezek közül a 702-ben kihirdetett Taihō *ritsuryō*-törvény bizonyult. Hogy mekkora jelentősége volt ezekben a századokban a kínai adminisztratív szabályoknak Japán átformálásában, mutatja a „*ritsuryō*-rendszer” elnevezés is, amellyel a mai történészek illetik a Nara- és Heian-korszakok politikáját és társadalmát.

A Nara-korszak politikája és kultúrája

A japán uralkodók egészen a 7. század végéig nem érezték szükségét állandó fővárosnak. A központ egyszerűen az uralkodó palotája volt, amit az új uralkodó halálakor otthagytak, feltehetőleg a halállal kapcsolatba hozott beszennyezettsége miatt, és újat építettek. Az uralkodók és paloták változása is mutatta a klánok vetélkedésének fordulatait az udvaron belül. De mihelyt a japánok kezdték kiépíteni a császári rendszert és adaptálni a kínai adminisztrációt, gyorsan nőni kezdett a központi bürokrácia. Szükség lett állandóbb, tágasabb fővárosra, amelyben a nagy palotát kormányzati épületek veszik körül. Az első ezek közül a Fujiwara-kyō volt (a *kyō* fővárost jelent), szerkezete a kínai Csangan mintájára készült, és három császárt szolgált ki 694-től 710-ig, amikor is elhagyták.

Gemmyō császárnő 708-ban úgy döntött, hogy elköltözteti fővárosát Fujiwara városából a Heijō-kyō néven ismert helyre (a mai Narától nyugatra). Heijō, amelybe 710-ben költöztek be, jóval nagyobb volt Fujiwaránál, négy-öt kilométer széles lehetett kelet–nyugati irányban és négy kilométer észak–dél irányban. Csangan mintájára épült. Északon volt a császári palota, míg az adminisztrációs épületek, az új nemesség rezidenciái, a templomok és piacok délen. Egyes tudósok szerint a korszak csúcspontján, a 8. század közepén népessége elérte a 200 000 főt is. Heijō egészen 784-ig maradt főváros, amikor is kiköltöztek belőle. Ezt a stabil, hetvenéves időszakot nevezik Nara-korszaknak.

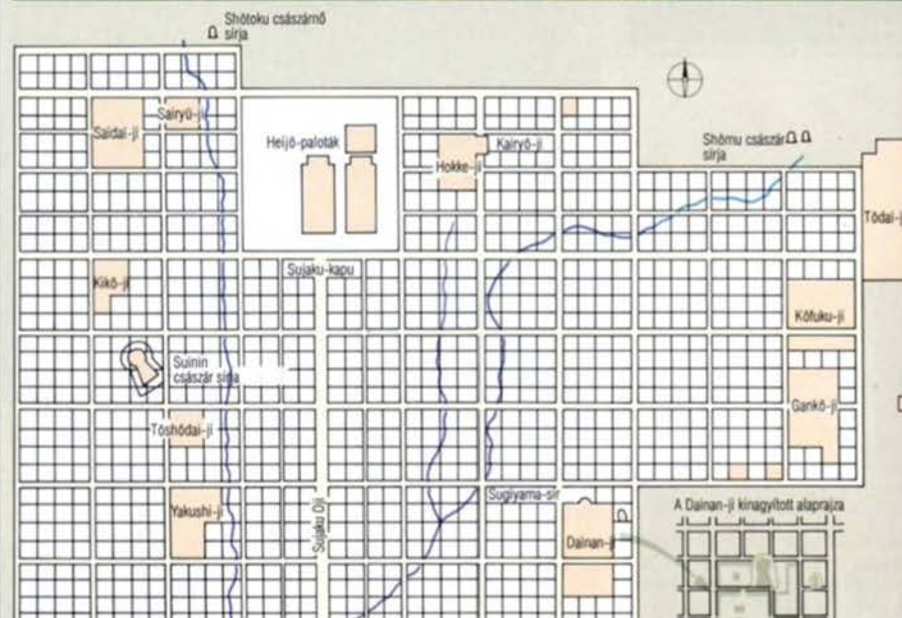
A 8. században tovább erősödött és terjedt a *ritsuryō*-rendszer a folyamatosan javított Taihō-törvények alapján. Az ország adminisztrációjához és felépítéséhez a Tang Kína szolgáltatta a mintát. Az egész országot tartományokra, körzetekre és falvak-

Lent: A császári palota a várostól északra terült el. A nemesek és közemberek otthonai, a templomok, szentélyek és piacok még távolabb, délre voltak. A várost két fő útvonal szelte át, az egyik észak–dél irányban vezetett a palotához, a másik kelet–nyugati irányban haladt el a palota előtt.

710-ben kezdődött meg az új főváros építése Heijōban, és egy évtizeden belül kialakult az elegáns, kínai stílusú, négyzethálós alaprajzú város. Területe 4,5×4 km volt, pontosabban 36×32 *cho* (egy *cho* 120 méter). Belső részét észak–dél irányban kilenc tömbre, *jō*ra osztották, kelet–nyugati irányban nyolc tömbre, *bō*ra. Mindegyik tömböt tovább osztották, hogy helyet adjanak a nemesek és közemberek otthonainak.

mányzat ezekben a századokban terjesztette ki hatalmát Dél-Kyūshūra és Észak-Japánra (lásd a térképet, 73. old.), ezért szükség volt a besorozott katonákra.

A régi klán-arisztokrácia a saját földjén maradt, de jövedelmét és hatalmát a központi kormánytól kapta, melynek helyi képviselője volt. Udvari nemeseket küldtek szét a tartományokba kormányzóként, hogy felügyeljék a helyi adminisztrációt, végrehajtsák a népszámlálást és behajtsák az éves adókat. A központi bürokrácia osztályait, minisztériumait és az államtanácsot szolgáló növekvő számú udvari nemességet a Yamato-vidék legbefolyásosabb klánjai adták. Ezek hatalmas jövedelmekhez jutottak az államkincstárból és közbirtokokból. Az udvari arisztokrácia hamarosan örökletessé vált. Kínával ellentétben Japánban nem terjedt el, hogy vizsgarendszerrel válasszák ki a hivatalnokokat. A kinevezés és előléptetés feltétele érdem és teljesítmény helyett a születés és az ajánlás maradt. Buddhista templomokat alapítottak a fővárosban, amelyek az állam védelmét és támogatását élvezték. Akárcsak a nemesség, a templomok is jókora közföldeket kaptak, és hozzá adókedvezményeket is.

Az új, kínai stílusú bürokrácia központjában a császári hivatal állt, amely, bár sok mindent átvett a kínaiaktól, megőrizte a japán jellegzetességeket is. A kínai elveket annyiban adaptálták, amennyiben azok erősítették a trónt. A japán uralkodó, mint „a menny fia” vagy mennyei fenség *(tennō)*, akárcsak a kínai császár, az istenektől származtatta uralmát. De a kínaival szemben a japán császár mandátumát sérthetetlennek és visszavonhatatlannak tekintették. Elfogadhatatlan volt számukra a kínai elképzelés, miszerint ez a mandátum gazdát cserélhet. Japánban a hatalomért harcoló felek mind tudomásul vették, hogy ez a megbízatás örök időkre a császári házé, és nem annak katonai ereje vagy a *tennō* politikai bölcsessége, hanem isteni származása révén.

Tenji és Temmu császárokat a 7. században, Shōmut és Kammut a 8. században tevékeny uralkodóknak nevezhetjük, akik politikai döntéseket hoztak és hajtottak végre. De a császári tisztségnek nem volt lényeges eleme a hatalom vagy az irányító képesség. Gyenge császárok, gyerekcsászárok vagy császárnők, amennyiben elfogadták őket a szent családfa hajtásainak, szintén elvégezhették azokat a papi teendőket, azokat a szertartásokat, amelyek a japán császári hatalom lényegéhez tartoztak. Amíg a japán császári hivatal tiszteletét csak növelték a kínai eszmék a császári rendről, akárcsak a buddhista vélekedések a buddhizmus „három kincsének” védelmével jólétet hozó uralkodókról, addig a köznép a *kami* helyi kultuszából fakadó császári szentesítésre hagyatkozott. Az új, kínai stílusú hivatali rendszeren belül

Japán gazdasága a Nara-korszakban alapvetően árucsere-gazdálkodás volt, amelyben az adókat is rizs, szövet vagy más áruk formájában róták ki a közföldeken dolgozó parasztokra. Újonnan felfedezett fa rovás számlakönyvek *(mokkan)* meglehetős részletességgel számolnak be ezekről a befolyó javakról. Az adófizetés megkönnyítésére a kormány kínai példára érméket vezetett be.

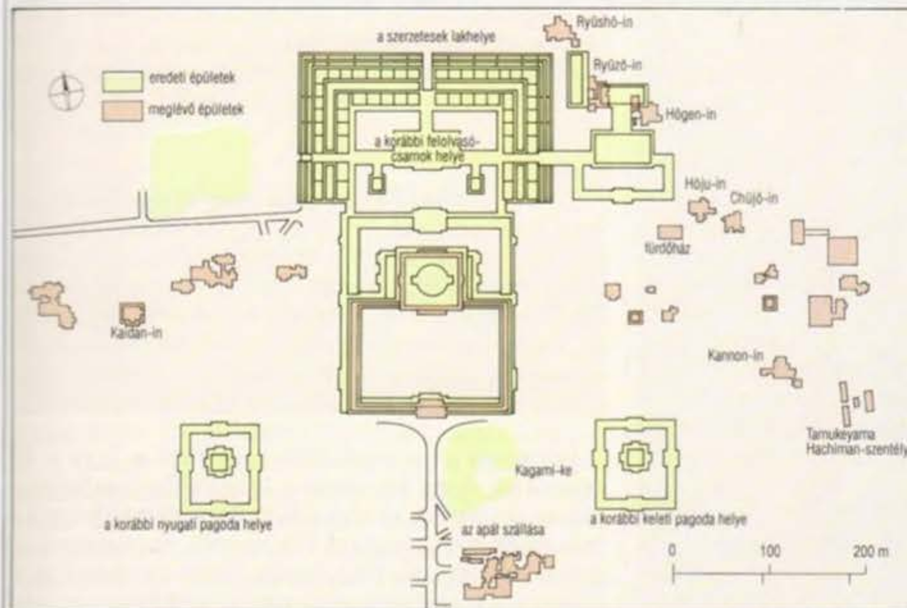

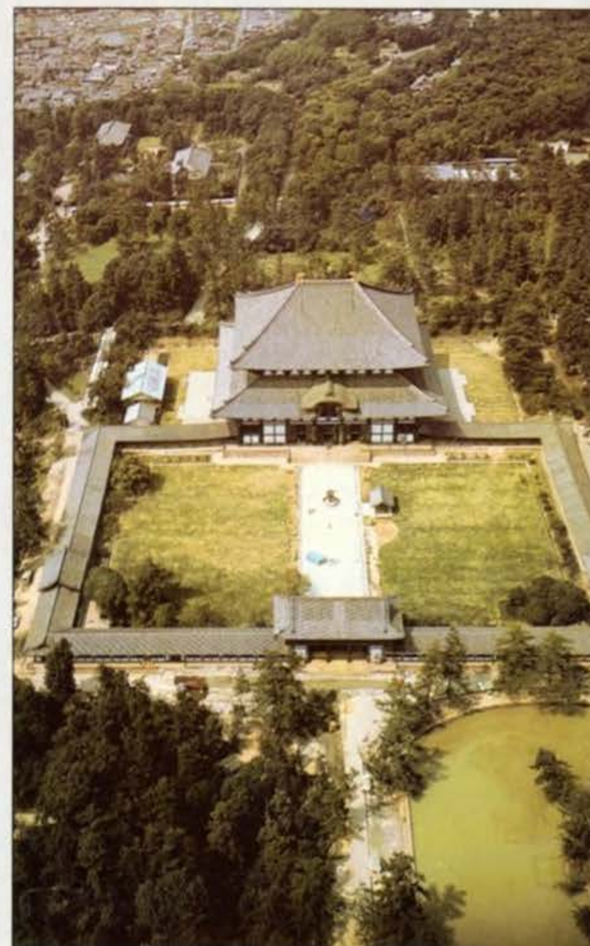
Bármennyire is eltökélték a japánok a 7. és a 8. században, hogy bevezetik a kínai stílusú reformokat, az országban az élet sok területe érintetlen maradt, vagy mert szentnek tekintették, vagy mert hamar visszatért a korábbi forma. Hiába rendelték el a földsorsolás intézményét, amely működött is néhány évtizedig, megmaradt az arisztokratacsaládok és az egyházi intézmények rangja és vagyona. Sőt még inkább növelte is azokat az új rendszer. Ahogyan a császári család sem veszíthette el jogát a trónra, az arisztokratákat ugyanígy védte az, hogy a japánok tiszteletben tartották az örökösödés elvét. A kormányhivatalokat sem helyi, sem központi szinten nem teljesen érdem szerint osztogatták. Továbbra is azok maradtak a haszonélvezők, akik jó helyre születtek vagy jó kapcsolatokkal rendelkeztek.

Bár a nemesség a fővárosban kényelemben élt, és féken tartották a klánok közötti összecsapásokat, a japán társadalom a Nara-korszakban nem volt mindig nyugodt. A sorozások és a kemény adók sok parasztot arra kényszerítettek, hogy megszökjön. Mint Wayne Farris egy nemrégiben megjelent tanulmányában kimutatta, mindennaposak voltak a járványok, köztük a himlő is, és rendszeresen megtizedelték a lakosságot a 8. és 9. században. A fővárosban az új nemesség küzdött a kormány és a trón fölötti be-

A Tōdaiji, vagyis Keleti Nagy Templom 745 és 752 között épült Shōmu császár (701–756, ur. 724–749) utasítására, hogy otthont adjon Buddha Vairocana óriási bronzszobrának. Shōmu hithű buddhista volt, és 741-ben elrendelte, hogy az állam támogatásával minden tartományban kolostorok és zárdák épüljenek. Az országos kolostorhálózat középpontjául a Tōdaiji szolgált. Óriás Buddhájától azt várták, hogy elhárítsa a járványokat és a politikai viszályt. A szobor a buddhizmus és az állam egységét is jelképezte.

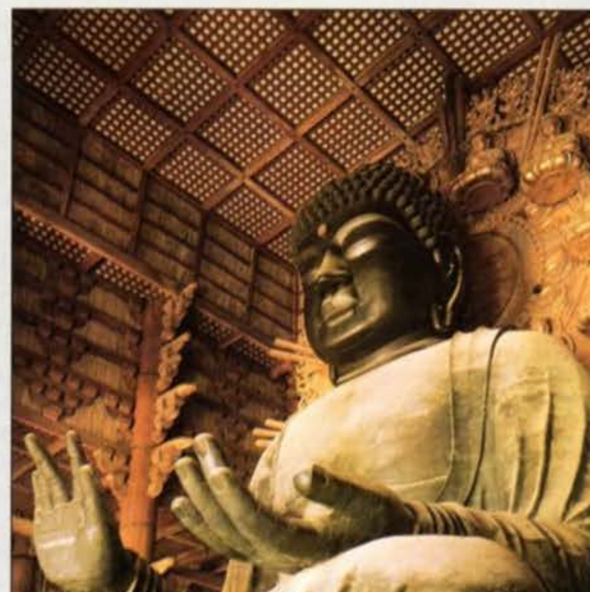

Felépítésekor a Tōdaiji hatalmas komplexum volt, amely héttömbnyi területet foglalt el a fővárosból. Évszázadok rombolása és tűzvészei után nem sok maradt az eredeti épületekből.

Jobbra: Ez a faszobor az öreg és lesoványodott Tiszta Föld szerzetest, Shunjōbō Chōgent (1121–1206) ábrázolja, amint Amida szent elnevezését zsolozsmázza. A szobor jó példája, milyen lehetett a Kamakura-kor „realista" szobrászata. 1180-ban a Tōdaijit lerombolta a Taira-tábornok, Shigehira, amiért a Minamotókat támogatta. Az udvar, Minamoto Yoritomo támogatásával utasította Chōgent, hogy felügyelje az adományok gyűjtését és az újjáépítést. Chōgen eltökélt irányításával építették föl kínai és indiai hatást tükröző új stílusban a Nagy Buddhát, a központi csarnokot, a központi és déli kaput és a zárdákat.

el, címekkel, rangokkal ajándékozta meg, még a *hoo*, vagyis a „Buddhista törvény királya” címmel is, amelyet a szerzetesnek álló, visszavonult császároknak szoktak adni. Amikor elterjedt a pletyka, hogy Dōkyō magára a trónra kacsingat, száműzték, s száműzetésben is halt meg. Dōkyō elmozdítása az arisztokrata csoportok, főként a Fujiwarák győzelmét jelzi. Az arisztokraták és a buddhista papság közötti küzdelem viszont végképp meggyőzte Kammut és legközelebbi tanácsnokait, itt az ideje komolyan elgondolkodni a főváros elköltöztetésén.

Irodalmi élet

A Kínához való közeledés hatására egyre többen ismerték meg a kínai jogot és történetírást, a költészetet, a konfuciánus és buddhista szövegeket. A Nara-korszakban virágzott az irodalmi kultúra a kínaiaktól átvett írás segítségével. Bár a beszélt kínai és japán nyelvet nyelvészetileg egy világ választja el egymástól, a japánok rájöttek, hogy képesek gondolataikat kínai írásjegyekkel kifejezni, vagy a jelentéssel nem törődve a hangok leírására felhasználni azokat. A két első japán írott szöveg közül a *Nihon shoki*, amelyet történelmi műnek szántak, kínaiul íródott. A *Kojiki* azonban vegyes stílusban jegyezte le a mítoszokat, hol jelentésük, hol pedig hangzásuk szerint használva föl a kínai írásjegyeket.

Az első versgyűjteményeknél is jól látható ez a különbség. A *Kaifūsō*, a 8. század közepéből való antológia, kínaiul íródott. A *Manyōshū* (A tízezer falevél gyűjteménye) antológia kínai írásjegyekkel adta vissza a japán nyelv hangjait, így a költők közvetlenebbül és spontánabbul fejezhették ki magukat, mint kínaiul. A *Manyōshū*t tekintik a japán költői érzékenység első nagy megnyilvánulásának és a legnagyobb japán nyelven készült antológiának. Bár helyet kapott benne sok hosszabb költemény *(chōka)* is, a legtöbb vers a 31 szótagos rövid versformában íródott. Ez az 5-7-5-7-7 szótagos sorokból álló versforma a *tanka*, a japán költészet uralkodó formája. A legkülönbözőbb társadalmi helyzetű emberek – köztük császárok, császárnők, nemesek, helyőrségi katonák, papok, fiatalasszonyok – költeményei találhatók az antológiában. Szerelemről, vágyról, örömről és reménytelenségről, a Yamato földje iránti szeretetről és a helyi szellemek (*kami*k) iránti tiszteletről szólnak. A kötet költői közül Kakinomoto Hitomaro munkái a legsúlyosabbak. Ez az egyszerű *tanka* kifejezi, milyen szomorúságot érez arra a gondolatra, hogy meghal majd Iwami tartományban.

Nem tudja, hogy ott nyugszom
Kamo hegység szirtjei közt,
Feleségem tán még mindig várja
visszatértem.

Balra: A légi felvétel a Tōdaiji központi kapuját, zárdáit és a Nagy Buddha-csarnokot, a világ legnagyobb faépületét mutatja. Többször is újjáépítették. A jelenlegi csarnok nagy része 1709-ből való. 1980-ban kapott új tetőt.

Balra: A Tōdaiji hatalmas Buddha-csarnokát betöltő nagy Buddha Vairocana a leghíresebb a japán óriás Buddha-ábrázolások között. Kétszer is súlyosan megrongálódott (1180-ban és 1567-ben), de mindkétszer renoválták. Ma már csak a lótuszszirom tróndarabjai eredetiek, de a hatalmas szobor így is árasztja magából azt a hitet, amely a Tōdaiji építését és újjáépítését ihlette.

Fent: Tōdaijiban más, a 8. századból származó szobrok is találhatók. Ez a lángoló hajú, félelmetes arc egy agyag őrfiguráé.

Emelkedjetek, ó felhők, és szálljatok
az Ishi folyó fölé,
Hogy ha rátok pillantok
Rá emlékezhessek.

Buddhizmus a Nara-korszakban

A Nara-korszakban a buddhizmus mély gyökeret vert a fővárosban és a tartományokban is. A császári család, a központi és helyi nemesség támogatásával sok új kolostor és zárda épült. 670-ben újjáépítették a Hōryūjit, amelyet eredetileg Shōtoku herceg alapított, ám később a tűz martaléka lett. Több olyan kolostort, amely már Fujiwarában is állt, köztük a Yakushijit, a Daianjit és Gankōjit még nagyobb változatban építettek újjá Heijōban. További nagy templomokat húztak fel melléjük, így alakult ki „Nara hét nagy kolostora”. A Kōfukuji például a Fujiwarák családi temploma lett, és mint ilyen, fennhatóságot gyakorolt a kasugai Fujiwara családi szentély fölött. 745-ben, amikor az országot természeti katasztrófák sora sújtotta, Shōmu császár egy hatalmas egyetemes Buddha-szobor elkészíttetését és a szobornak otthont adó jókora épület építését határozta el. Ezt a kolostort ma Tōdaiji (Nagy Keleti Templom) néven ismerjük. A Tōdaiji vált a nemzet üdvéért imádkozó helyi kolostorok és zárdák hálózatának központjává. Minden tartományban építettek ilyen *kokubunji*t a helyi nemesség támogatásával. Amikor Shōmu 747-ben megbetegedett, lánya megépítette a Tōdaiji nyugati párját, a Saidaijit, a Nagy Nyugati Templomot.

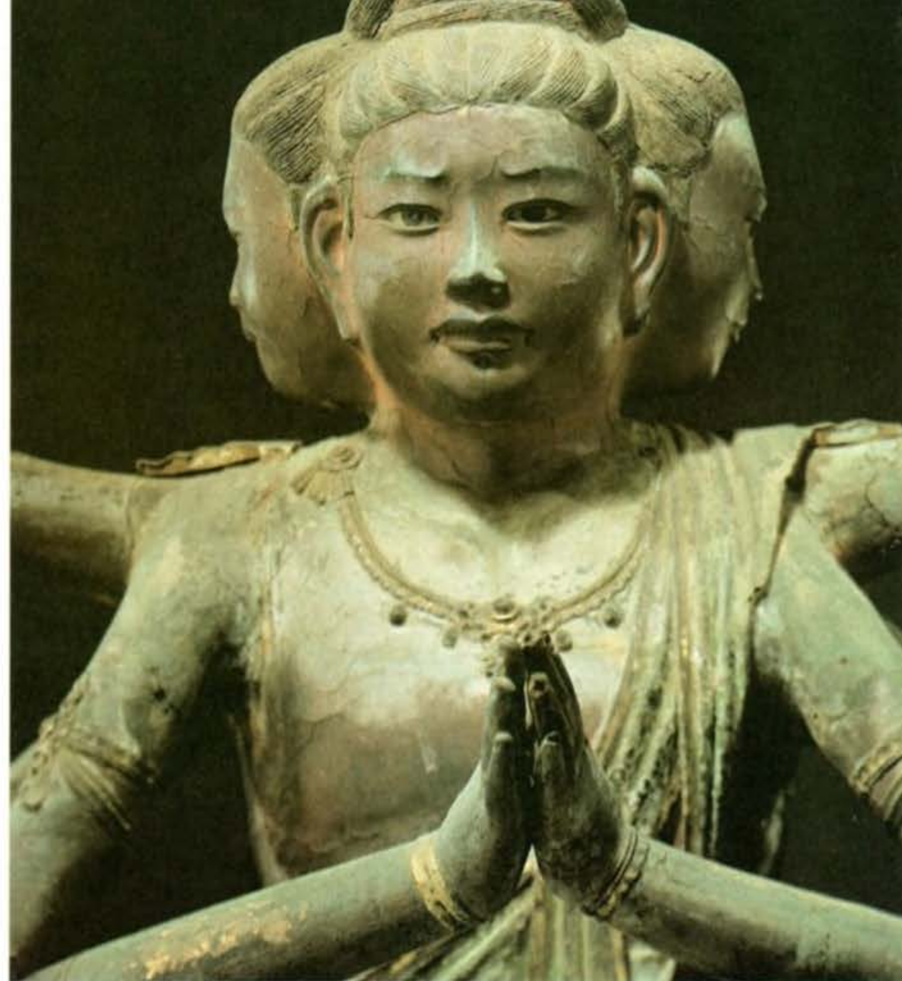
Bár egyre több japán szentelte a hit szolgálatának életét, a főváros sok nagy kolostorának élén még mindig koreai vagy kínai szerzetesek álltak. A kínai szerzetesek között – akik a buddhizmust elhozták Japánba – volt Ganjin (Jianzhen), aki a kolostori élet előírásainak *(vinaya)* szakértője. 753-ban jutott el Japánba hat sikertelen kísérlet és szeme világának elvesztése után. Ganjin alapította az elegáns Tōshōdaiji-kolostort, amely jól mutatja, mekkora hatása volt a Tang-dinasztia buddhizmusának a Nara-korszakban. Ez a Tang építészeti stílus általános lehetett a narai középületekben. A Tōshōdaiji egyik mély tiszteletben tartott emléke Ganjin faragott portréja, amely a japán portrészobrászat egyik legszebb darabja.

Egyre újabb sūtrák jutottak el a japánokhoz, és ezzel a japán buddhizmus új filozófiai mélységekbe hatolhatott. A Nara-korszakban különösen nagy hatása volt a *Kegon-kyō*nak, vagyis *Virágfüzér* sūtrának (szanszkritul *Avatamsaka*-sūtra) és az *Arany fény* sūtrájának. A *Virágfüzér*ről úgy tartották, ez őrzi legteljesebben Buddha tanításait. Buddha Vairocanát, a fény forrását állítja a buddhista kozmosz középpontjába, és Buddha természetének azt a vonását

buddhista és a császári törvény közti harmóniát, és Buddha védelmét ígérik azoknak az uralkodóknak, akik Buddha tanításait terjesztik, és a rend *(samgha)* fejlődését segítik. A sūtra szerint királyságuk korábbi életeikben végrehajtott jócselekedeteiken és a buddhizmus támogatásán alapszik, tehát afféle karmikus érdemeken. Ezt az elképzelést az „isteni" fennhatóságról több japán uralkodó is – például Shōmu – felhasználta, hogy ezzel erősítse a Napistennőtől származó isteni és megkérdőjelezhetetlen mandátum gondolatát.

Iskolák, tanítások sokasága virágzott a narai kolostorokban. A narai buddhizmus hat fő iskolája – hossō, jōjitsu, kegon, kusha, sanron és ritsu – mind Indiából vagy Kínából származik, és hazatérő japán szerzetesek vagy kínai mesterek hozták magukkal a 7. és 8. században. Nem tekinthetők pusztán elhatárolódó szektáknak, inkább az egységes filozófiai gondolat különféle áramlatai voltak, amelyek egyik vagy másik *sūtrá*ra koncentráltak. Ráadásul nem is zárták ki egymást, mert több iskola is élhetett együtt ugyanabban a kolostorban, ahol a szerzetesek különböző szövegekhez vagy mesterekhez kötődtek. Bármilyen fontosak voltak is ezek a szövegek a japán kolostori buddhizmus alapjának lefektetésében, túl elvontaknak bizonyultak ahhoz, hogy a legnagyobb kolostori központok legjobban képzett teológusain kívül bárki is megértse őket. A sanron (Három szerződés) iskola például a mahayana mādhyamika filozófiát tanította, a dialektikus nyolcas tagadás középútját, amely ahhoz a felismeréshez vezet, hogy az igazság üresség vagy űr. A hossō („Dharma-jellem" vagy yogācāra) iskola a *vijnāpitimātra* doktrínát tanította, mely szerint a gondolaton túli lét pusztán illúzió, és a megvilágosodás csak az elmén keresztül érhető el. A kegon iskola az *Avatamsaka (Virágfüzér) sūtrá*n alapult, s azt a fenséges tant hirdette, hogy a világegyetemben minden egymással összefüggő egész. A hat közül a Ganjin által 753-ban alapított ritsu (vagy vinaya) volt a legkonkrétabb, amennyiben részletesen leírta a kolostori élet követelményeit és a felszentelési szertartások helyes végrehajtását. Ezek az iskolák rendkívül fontosnak bizonyultak, mert rávezették a japán szerzeteseket a buddhista szöveghagyomány finomságaira, a filozófiai gondolkodásra, és beléjük vésték a papi viselkedés és teljesítmény szabályait, de nem hagytak mély nyomot az átlag japán életében.

A nagy hatalmú patrónusok és a közemberek számára a buddhizmus fő vonzerejét impozáns művészeti és építészeti alkotásai, valamint a gonosz szellemek és kísértetek kiűzésére szolgáló bonyolult rítusok, a temetési és emlékszertartások, az ezen a világon időszakos hasznot ígérő varázsigék *(gense riya-*

A hindu prebuddhista gondolkodásban az Ashurákat démoni, gonosz erőknek tekintették, a mennyei istenek ellenségeinek. A buddhizmusba viszont a buddhista törvény hatalmas védelmezőiként illeszkedtek be. A karmikus átmenet hat birodalma közül az Ashurák birodalma egyfelől a mennyei és az emberi birodalom, másfelől a pokol, éhes kísértetek és fenevadak birodalma közt található. A képünkön látható Ashurát négy arca és sok karja segíti védelmező feladataiban. A másfél méter magas, száraz lakkozott faszobor szép példája a tempyō-korszak (729–48) művészetének.

tartozójukra ruházzák érdemeiket. A *sūtrá*kat nem annyira a személyes megvilágosodáshoz vezető út kalauzának használták, mint inkább afféle varázsigékként, amikkel lehet imádkozni esőért, azért, hogy a császár felgyógyuljon betegségéből, hogy fiúörökös szülessen, vagy csillapodjon egy betegség, járvány. Az *Arany fény sūtrá*jának egyik fejezete például Buddha gyógyító erejéről szól. Yakushit, a gyógyító Buddhát népszerű kultusz övezte, ezért a gyógyító Buddhát ábrázoló fényes bronzszobor a heijōi Nagy Yakushiji-kolostor központjában található.

A Tōdaiji építése

A leglátványosabb példa arra, miként támogatta a császári ház a buddhizmust, a tōdaiji Nagy Buddha, amelyet Shōmu császár emeltetett. A 16 méter magas bronzszobor Vairocanát ábrázolja, a Nap Buddháját, aki a földi császári felség kozmikus megfelelője. Shōmu állítólag teljesen kimerítette az ország bronz- és nemesfém készleteit, hogy felépíttethesse

te meg pillantását. A szórakozásról udvari táncosok és zenészek gondoskodtak, akik a *gagaku* néven ismert kínai és közép-ázsiai álarcos táncot adták elő. A szertartás során Shōmu a „Három kincs szolgálójának" nyilvánította magát, s ezzel elérte, hogy a buddhizmus elismerje, szentesítse a japán császár fennhatóságát.

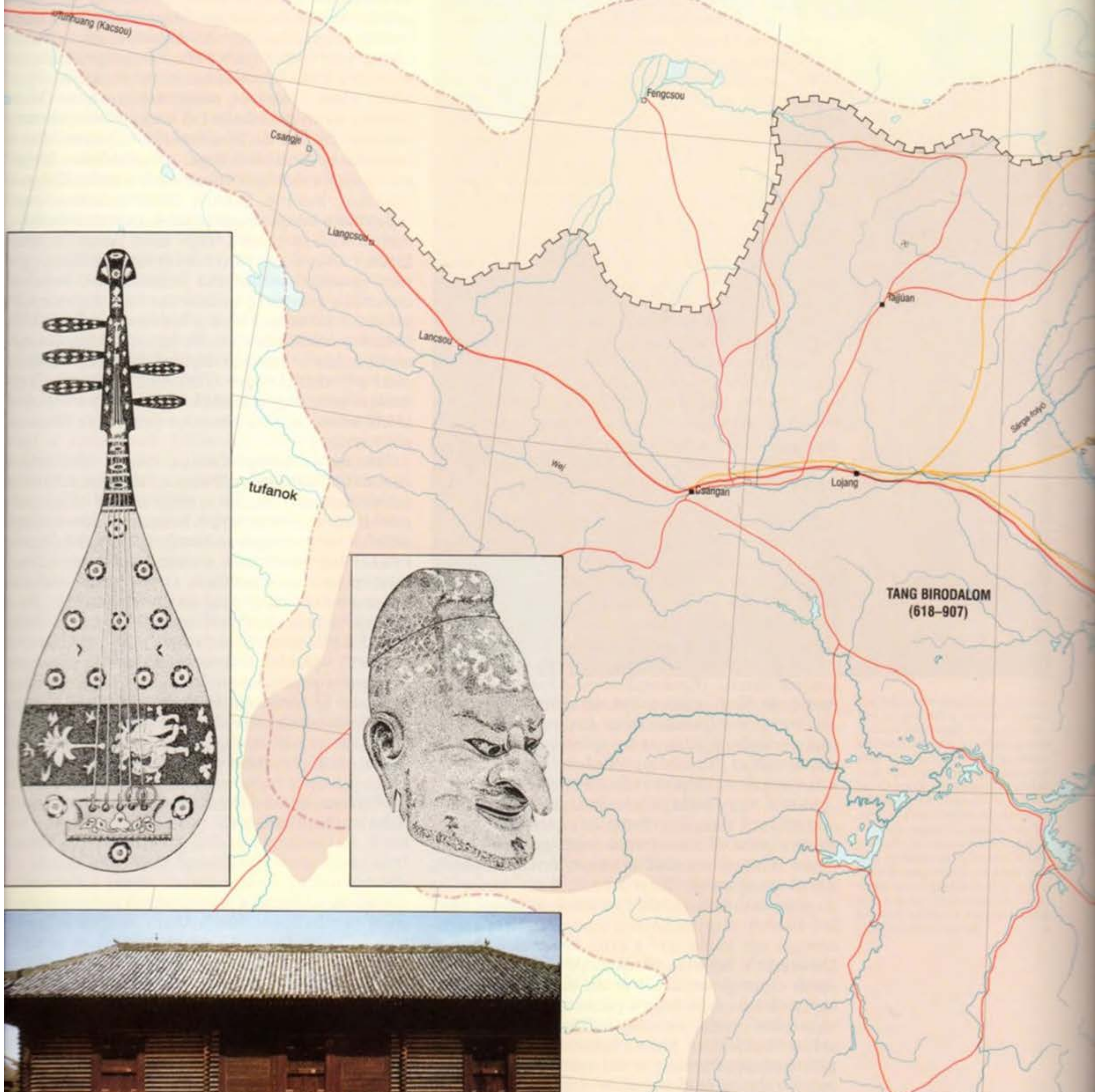
A Nagy Buddhát és a tōdaiji Buddha-csarnokot több ízben is lerombolták, majd újjáépítették. Nem sok maradt fenn az eredeti épületből, de a kolostor még mindig a buddhista művészet és a rituális tárgyak tárháza. Legalább 140 számon tartott nemzeti kincs található itt, és több száz fontos kulturális értéktárgy. Az itt végzett sok időszakos szertartás közül többet századok óta megtartanak. A legismertebb közülük az újévi vízhúzási rituálé *(omizutori)*, amit a Nigatsu-dōban rendeznek a régi holdnaptár szerinti újév kezdetén. Ezen az ünnepen frissen húzott kútvizet kínálnak fel a tizenegy fejű Kannon egyik képe előtt. Mindezt éjjel fél kettőkor, kemény hidegben, lángoló ciprusfáklyák fényénél. A shintō és a buddhista vonásokat ötvöző ünneppel zárul a kemény egyhónapos megtisztulás, amelyet a szerzetesek saját üdvösségükre, a nemzet, a császári család és minden érző lény jólétéért végeznek.

Tōdaiji – tekintve Vairocana központi szerepét a buddhista világegyetemben – az ország fő temploma lett, és a helyi kolostorok és zárdák hálózatának (*kokubunji*) központja. Shōmu 741-ben elrendelte, hogy minden tartományban építsenek buddhista kolostort és zárdát hétszintes pagodával. Ezenkívül minden tartománynak a birtokában kellett lennie a *Lótusz*-sūtra *(Hoke-kyō)* és az *Arany ragyogású győztes királyok* sūtrája *(Konkōmyō-saishō-ō-kyō)* tíz-tíz példányának. Szerzetesek és apácák kántálták ezeket és más sūtrákat folyamatosan az állam és a császár javára. Az egész rendszer középpontjává Tōdaijit tették, ez volt az a kolostor, ahol a *kokubunji* szerzeteseit tanították. A központi zárda a Hokkeji volt.

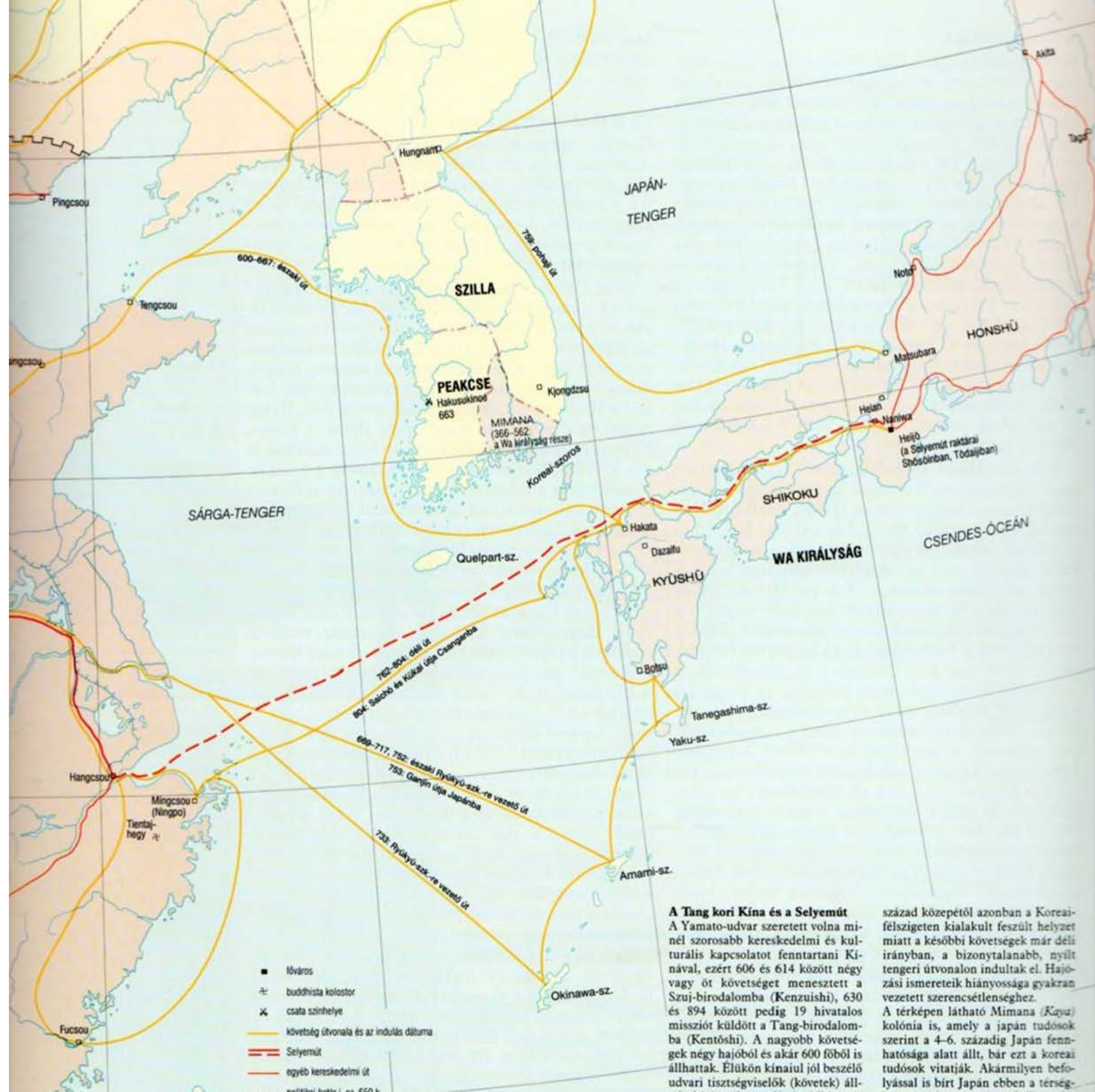
Mint a Nagy Buddha felavatásának szertartása is mutatja, a 8. századbeli Japán az ázsiai kozmopolita kultúra része volt, a Selyemút legkeletibb állomása. Ázsia minden részéből érkeztek értékes holmik, köztük hangszerek, üvegedények, arany szertartási tárgyak, anyagok, tükrök, paravánok és drágakövekkel díszített tárgyak Shōmu udvarába. Halála után özvegye egy külön erre a célra emelt épületben, a Shōsōinban helyezte el őket. A Shōsōin durván ácsolt ciprusgerendákból épült, buddhizmus előtti egyszerű stílusban, hogy a párás nyári hónapokban légmentes legyen, ám elég szellőzést biztosítson a száraz hónapokban. Shōmu felbecsülhetetlen értékű gyűjteményének, mely a Selyemútról hozott kincsekből állt, ez az épület adott otthont.

sikeresen, de próbálta visszaszorítani az önkényes pappá szenteléseket, és pontosan szabályozni a szerzetesek és apácák életét. A vándorló szent emberek egyike volt Gyōki (668–749). Rengeteg adományt gyűjtött a Tōdaiji építéséhez, és bár főpappá nevezték ki, életét a jótékony munkának szentelte. Öntözőcsatornákat, medencéket és kórházakat építtetett, mindezekért élő Bodhisattvaként tisztelték. Ha a közemberek kezdték felfogni a buddhizmus lényegét, az vagy annak volt köszönhető, hogy találkoztak Gyōkihoz hasonló kolduló szerezetesekkel, vagy kapcsolatba kerültek egy olyan óriási vállalkozással, mint a Tōdaiji építése, vagy mert lassan terjedni kezdtek a karmikus bűnhődés és jutalom olyan egyszerű igazságai, miszerint a jócselekedet érdemeket szerez és a gonoszság kellemetlen következményekkel jár. A karmának ezek a népszerű tételei tükröződnek a *Nihon ryōiki*ben. Ez egy buddhista tanmesegyűjtemény, amelyet Kyōkai szerzetes állított össze a 9. század elején. Tükrözi a japánok hajlandóságát arra, hogy a hinduk elképzelését a végtelen időről beleillesszék a közvetlen jutalom és büntetés rendszerébe.

784-ben az udvar Kammu császár uralkodása alatt ismét költözött. A főváros ez alkalommal Heijō helyett az északi Nagaoka, majd amikor ez is szűknek bizonyult, Heian lett. A beszennyeződéssel kapcsolatos tabuk szintén indokolhatták a költözést, de feltehetőleg belejátszott a császárnak és az udvari nemességnek az a szándéka is, hogy így szorítsák vissza a buddhista papság növekvő befolyását. Ez a befolyás már kezdett tűrhetetlen nagyságúvá válni Shōtoku császárnő és szeretője, Dōkyō pap idején (lásd a 65. oldalon). Dōkyōt megbüntették ugyan, de a félelem a papi ráhatástól megmaradt. Azzal, hogy az udvar új fővárosba költözött, csökkent a nagy narai templomok szerepe, mivel papjainak tilos volt követniük az udvart, vagy új szentélyeket létesíteni Heianban. Ugyanakkor a Dōkyō-ügy következtében asszonyok ettől fogva nehezebben léphettek a császári trónra, a rákövetkező századok során ez mindössze kettőnek sikerült.

(Kacsou)
Fengcsou
Csangje
Liangcsou
Lancsou
Tajjüan
Wei
tufanok
Csangan
Lojang
TANG BIRODALOM
(618–907)

A Tang kori Kína és a Selyemút
A Yamato-udvar szeretett volna minél szorosabb kereskedelmi és kulturális kapcsolatot fenntartani Kínával, ezért 606 és 614 között négy vagy öt követséget menesztett a Szuj-birodalomba (Kenzuishi), 630 és 894 között pedig 19 hivatalos missziót küldött a Tang-birodalomba (Kentōshi). A nagyobb követségek négy hajóból és akár 600 főből is állhattak. Élükön kínaiul jól beszélő udvari tisztségviselők (követek) áll-

század közepétől azonban a Koreai-félszigeten kialakult feszült helyzet miatt a későbbi követségek már déli irányban, a bizonytalanabb, nyílt tengeri útvonalon indultak el. Hajózási ismereteik hiányossága gyakran vezetett szerencsétlenséghez.
A térképen látható Mimana *(Kaya)* kolónia is, amely a japán tudósok szerint a 4–6. századig Japán fennhatósága alatt állt, bár ezt a koreai tudósok vitatják. Akármilyen befolyással is bírt Japán ebben a térség-

A Heian-korszak

Kammu császár (737–806) 784-ben úgy határozott, hogy elköltözteti az udvart Heijōból. Utasította Fujiwara no Tanetsugut, az építkezés biztosát, hogy keressen megfelelő helyszínt. Tanetsugu a Heijōtól északra fekvő Nagaokát választotta, és megkezdődött a munka. De a politikai intrika és a frakciók közti rivalizálás már a kezdetektől rávetette árnyékát az építkezésre. Tanetsugut riválís udvaroncok meggyilkolták, és természeti katasztrófák söpörtek végig a kijelölt területen. Kammu mindezeket rossz jelnek tekintve abbahagyatta a félkész építkezést, és munkásainak utasítást adott, hogy keressenek új helyszínt. A Katsura és Kamo folyók közötti északra fekvő területen találták meg ezt, és ismét megkezdődött a tervezés és építkezés. Az új fővárost Heian-kyōnak, a „Béke és nyugalom fővárosá"-nak nevezték. Heian-kyō, a későbbi Kyōto egészen az 1868-as Meiji-restaurációig Japán fővárosa maradt, amikor az ifjú Meiji császár keletre, Tōkyōba költöztette udvarát és az új kormányt.

A főváros Heian-kyōba költözése (794) és aközött, hogy Minamoto no Yoritomo megszilárdította a katonai uralmat Kamakurában (1185), eltelt négy évszázad. Ezt nevezzük Heian-korszaknak. Hosszú és a császári udvar szempontjából nézve nyugodt és stabil időszak volt ez, amelyben azonban jelentős belső változások történtek. A korai Heian-korszak még a kínai adminisztratív és kulturális modellhez való tevékeny alkalmazkodás jegyében telik, amikor újra elővették a Nara-korszakban bevezetett *ritsuryō*-törvényeket. Ám a 10. századtól az udvarban és a tartományokban végbement politikai és gazdasági változások aláaknázták a *ritsuryō*-rendszer eredeti céljait, és mind az udvarban, mind a tartományokban erősödött a kisajátítás és a klánok befolyása. Ugyanakkor az udvar sem küldött már hivatalos követeket Kínába. A 11. és a 12. században a tartományokban, de még a fővárosban is egyre gyakoribbá vált az erőszak. A fővárosban folytatódott ugyan a kényelmes arisztokrataélet, de a nemesség már nem tudta kikényszeríteni az udvar rendeleteinek végrehajtását, sem fenntartani a rendet a tartományokban. Ez a harcos törzsfőnökökre hárult. Nem kellett sok időnek eltelnie ahhoz, hogy ezek némelyike maga is politikai hatalomra törjön.

A Heian-korszak közepén, 1000 táján virágzott a jellegzetes japán arisztokrata udvari kultúra. Ez a kultúra Heianban érte el csúcspontját, amikor az irodalom, a vallás és a művészet egyaránt magas színvonalú volt. A *Genji regénye (Genji monogatari)* és a japán költészet *Kokinshū*-antológiája mind-

kana írásjelek kifejlődésével könnyebben fejezte ki magát mind versben, mind prózában (lásd a 79. oldalt).

Az új főváros: Heian-kyō

Kammu császár döntése, hogy új fővárost hoz létre, egyáltalán nem azt jelenti, hogy feladta a Nara-korszakban kibontakozott központi irányítás eszméjét. Kétségkívül abban reménykedett, hogy az új környezetben, megszabadulva a heijōi udvarra rátelepedő örökösödési vitáktól, klánrivalizálástól és papi befolyástól, új politikát alakíthat ki.

Akár Fujiwara és Heijō, az új főváros, Heian modellje is Csangan (a modern Hszian) volt. De az ősi japán fővárosokat Csangannal és más kínai városokkal ellentétben nem védték fallal. Heian-kyō széles síkságon épült, észak, kelet és nyugat felől alacsony hegyek veszik körül. A város északkeleti és északnyugati sarkait a Hieian és az Atogayama két csúcsa őrzi. Heian bővebben el volt látva vízzel, mint Heijō. A Kamo, Katsura és Shirakawa folyók a város körül zúdultak le a hegyekből, bele a Yodo folyóba, amely a fővárost Naniwával és a tengerrel kötötte össze. Az új főváros nagyobb területen terült el, mint Heijō, kelet–nyugati irányban 4,5 kilométer, észak–déli irányban 5,2 kilométer volt a kiterjedése. Eleinte a város nem is foglalta el az egész tervezett területet, csak fokozatosan terjeszkedett kelet felé a Kamo másik partján.

Akárcsak Csanganban és Heijōban, a nagy palota és a kormányzati székhely bekerített területe *(daidairi)* a város északi részén épült. A nagy hivatali épületek sok vörös pillére és zöld palás teteje kínai hatásra vallott. Velük ellentétben a császári palota egyszerű, festetlen fából készült, cédrus kéregtetővel. A város alaprajza rács alakú volt, utcái és sugárútjai mintegy 1200 egyforma lakótömböt vettek körül. Központi sugárútja, a Suzakuōji egy nyugati és egy keleti övezetre osztotta, *ukyō*ra és *sakyō*ra. Az arisztokraták lakhelye a *daidairi*hez közel, a város északi részén az első három keresztutcában volt. A városba eredetileg két buddhista kolostort engedtek betelepülni, az állam támogatásával épült keleti és nyugati templomokat, a Tōjit és Saijit. Ugyancsak az állam támogatásával piacok is létesültek mind a keleti, mind a nyugati övezetben.

Akárcsak Heijō, Heian is főleg adminisztratív főváros volt, az ország politikai, társadalmi és kulturális középpontja. Lakosságát, az udvari nemességet nem számítva, tisztviselők, kézművesek, boltosok, őrök és szerzetesek alkották. A város teljes népessége a 9. században 100 000 lehetett, közülük kb. 10 000 nemes vagy kisebb tisztviselő. A köznépesség

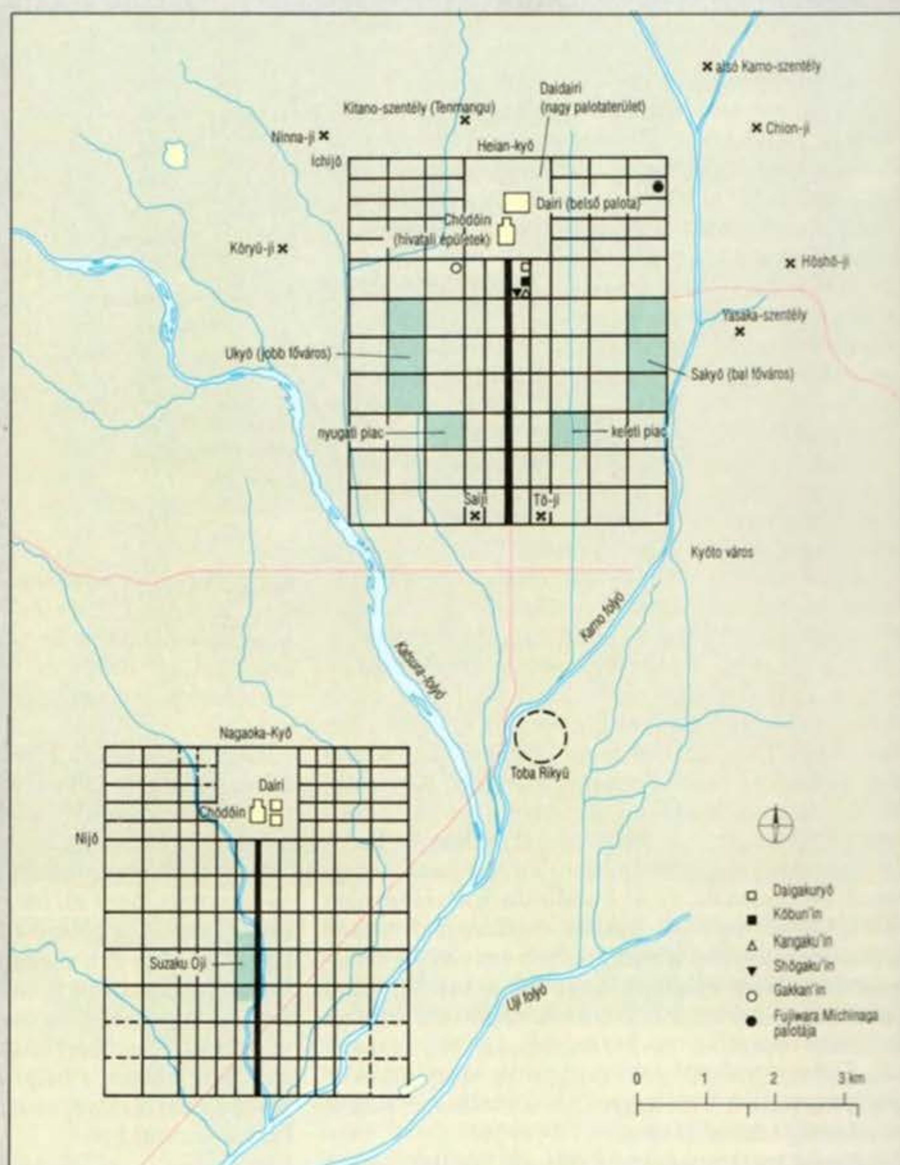

Bár Kyōtót tűzvész, földrengés, háború és árvíz pusztította a századok során, és az eredeti városból mára nem sok maradt, mindig a jellegzetes négyzethálós alakzatban építették újjá. A jelen palotát 1855-ben, egy tűz után emelték az eredetitől keletebbre. 1790-ben, korábbi stílusban készült épületek szolgáltatták a modellt. Ez a légi felvétel a palota körzetéről készült *(lent)*, és némi képet ad, milyen lehetett a város, amelyben a nagy központi sugárút, a Suzakuōji egyenesen a fallal körülvett adminisztratív terület *(daidairi)* palotáihoz, minisztériumaihoz és hivatalaihoz vezetett. A belső császári rezidencia *(dairi)* az adminisztratív központtól északkeletre terült el és fal vette körül. Itt két nagyobb helyreállított épület is van, az egyik az uralkodó magánrezidenciája (seiryōden) és a Nagy szertartási csarnok *(shishinden)*, melyet képünk is ábrázol *(jobbra)*.

Kammu császár, hogy új életet öntsön a központosított *ritsuryō*-rendszerbe, és kivonja magát a nagy narai kolostorok befolyása alól, Heijō-kyōból 784-ben Nagaoka-kyōba helyezte át a kormány székhelyét, majd 794-ben Heian-kyōba (szó szerinti fordításban a Béke és nyugalom fővárosába). Heian, vagy ahogyan a 11. századtól egyre inkább nevezték, Kyōto, egészen addig Japán fővárosa maradt, míg a császár 1868-ban Tōkyōba nem költöztette udvarát. Mindössze egy hathónapos szünet töri meg ezt a hosszú időszakot, mikor 1180-ban Taira no Kiyomori a Settsu tartománybeli Fukuhara-kyōba helyezte a fővárost. Heian az udvari kultúra központja lett, buddhista templomok és shintō szentélyek épültek, virágzó kereskedő és kézműves közösség élt itt.

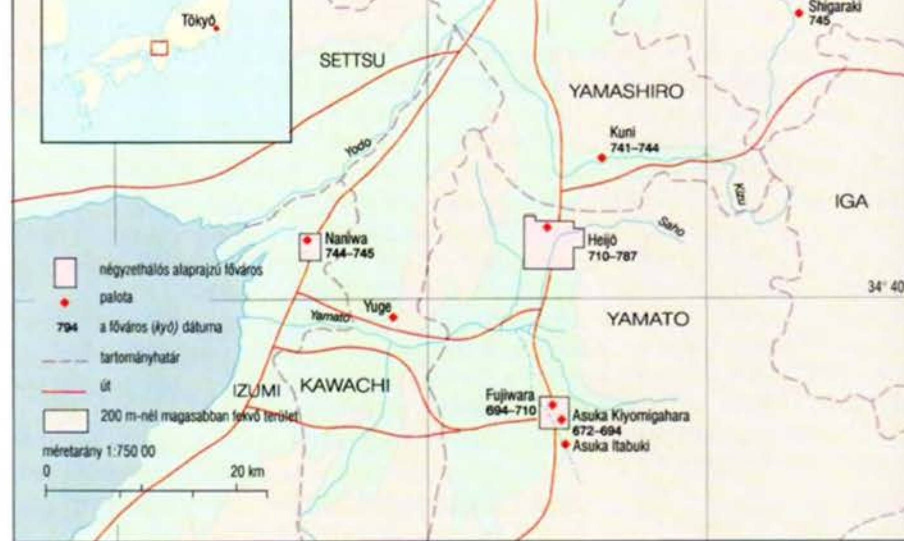

Fent: Az ábra Heian eredeti alaprajzát mutatja be. A Nagy Palotaterület és a belső palota körül északon a várost szabályos négyzetekre (*bo*) osztották, s észak–dél irányban futó sugárutak és kelet–nyugati irányban haladó utcák segítségével mindegyiket tovább osztották tizenhat *chōra* (egyenként 1450 m^2). Heian-kyōt a széles Suzakuōji sugárút vágta ketté (85 méter széles volt) keleti (Sakyō) és nyugati (Ukyō) kerületekre. Kammu keleti és nyugati templomokra osztotta a fővárosi templomokat. A kettő közül a keleti, a Tōji a Shingon-buddhizmus fontos központja lett.

Enryakuji vagy Nara kolostoraiból gyakorta támadtak a császári udvarra és kényszerítették ki követeléseik teljesítését. Az utcákat ellepték az elbocsátott katonák és banditák, az emberek már fényes nappal sem voltak biztonságban. Az arisztokraták fallal körülvett rezidenciái sem nyújtottak biztonságot, gyakran felgyújtották, kifosztották őket. Sűrűn tört ki tűzvész a *dairi*ban a császár lakhelyén is, valamint a palota más épületeiben. A harmadik nagy tűzvész, 1156 után már újjá sem építették a Nagy Szertartási Csarnokot, a császári hatalom szimbólumát.

Bár a régi templomoknak tilos volt új helyre költözniük, a buddhizmust nem rekesztették ki Heianból. Kammu nem volt a buddhizmus ellensége, mindössze biztosítani akarta, hogy senki ne gyengítse a császári befolyást a főváros és az ott élő buddhista papok fölött. Sőt Kammu a buddhizmust aktívan támogatta. Több szerzetest is küldött Kínába, köztük Saichōt (767–822) és Kūkait (774–835), hogy új tanításokkal és szövegekkel térjenek vissza. Ők hozták magukkal azokat a gondolatokat, amelyekből a tendai és shingon buddhizmus fejlődött ki. Saichō a várostól északkeletre, a Hiei-hegyen alapította a Enryakuji-kolostort, amelyik Japán egyik legfontosabb kolostori központjává és az ezután fellépő japán buddhizmus nagy részének bölcsőjévé vált. Kūkai egy hegyi kolostort alapított, Kōyasant, messze délre a fővárostól, de irányítása alá került Tōji, a főváros déli részében levő templom is. Kammu ily módon megszabadulhatott a régi narai templomok befolyásától, és új buddhista intézményeket hozott életre, amelyek inkább összhangban voltak az ő elképzeléseivel a buddhizmus helyéről a társadalomban. Nem meglepő, hogy mind Saichō, mind Kūkai hangsúlyozták a kolostori rend és a nemzet szellemi vezetőivé váló szerzetesek oktatásának megújítását. Idővel egyéb buddhista templomok is épültek a város körüli hegyekben a császári család és a nemesség támogatásával.

Kammu tevékeny császár volt, változtatásaival új életet lehelt a hanyatló Taika-reformokba. Bevezette a kormánytisztviselők szorosabb ellenőrzését, és a császár tanácsadását szolgáló, a *ritsuryō*-rendszeren kívül eső új képviseleteket állított fel, valamint császári rendőrséget is létrehozott. Új katonai rendszert is bevezetett, hogy északkeleten uralma alá hajthassa az Ezo törzseket. Utódja, Saga, bár kevésbé energikusan, de folytatta Kammu törekvéseit a *ritsuryō*-rendszer felélesztésére. Mindketten az utolsó erős kezű *tennō*k közé tartoztak. A Heian-korszak hátralévő részét nem az erős császári hatalom jellemezte, hanem a nemesség hatalmának, különösen a Fujiwara család északi ágának erősödése. Továbbra

klán- vagy örökösödési politikához egy bürokratikus irányítási rendszeren belül. Igaz, ennek során megmaradt a hivatalos kormányzati gépezet, de a klánok fejei, sőt még a császári család tagjai és a nagy templomok és szentélyek is egyre sűrűbben kerülték meg.

Olyan erős volt a Fujiwarák befolyása a császári udvarra, hogy a 858-tól 1185-ig tartó időszakot általában Fujiwara-időszakként emlegetik. Akárcsak maga az uralkodó császár, a reformok során létrehozott központi bürokrácia is egyre inkább szertartásos szerepet látott el. Megmaradt az elismerés forrásának, s ezzel legitimizálta az új hatalmi központokat. Továbbra is a császárok uralkodtak, de a Fujiwarák kezében volt a kormányzás. Az efféle közvetett kormányzás a japán politikában uralkodó vonássá vált. A császári hatalom megosztottsága az udvari politikában, a helyi földtulajdonban és a helyi katonai szervezetekben egyaránt egyre erősebb lett a Heian-korszakban.

A Fujiwarák

A Fujiwarák befolyása a császári uralom kezdetétől fogva erős volt. A házat Nakatomi no Kamatari alapította, aki a Nakatomi-ház feje volt. Ő segítette Naka no Ōe herceget államcsínyében 645-ben (lásd a 61. oldalt). Kamatari Tenji császártól kapta a Fujiwara (Lilaakác-mező) nevet 669-ben, annak a helynek emlékére, ahol kitervelték a Sogák megdöntését. Kamatari fia, Fuhito (659–720) aktív szerepet vállalt a Taihō-törvények megalkotásában. Főtanácsnok lett, igazságügy-miniszter. Két császár, Mommu és Shōmu apósa és egy másik nagyapja. Négy fia lett a Fujiwara-ház négy ágának feje. A

Fent: Fővárosok Asukától Heianig
A kormányzás legkorábbi központjai közé tartoztak az uralkodó törzsfők Asuka környéki palotái. Ezek helye gyakran változott, részben a kormányzás korlátozott hatóköre, részben a gyakori örökösödési viták, illetve a fel-felbukkanó hiedelem miatt, mely szerint a palotára a halál vagy a betegség árnya vetül. A 7. század táján felmerült az igény egy állandóbb főváros létrehozására. Az ezt követő fővárosok egyre nagyobb kiterjedésű, kínai mintára, négyzethálós alaprajzú városok voltak, és egyre északabbra, a Biwa-tó irányába költöztek. Az első kínai mintájú fővárost, Fujiwara-kyōt Mommu császár uralta 694–710 között. Heijō (Nara) már nagyobb volt, és 710-től 784-ig szolgált fővárosként. Ebben a korszakban Shōmu császár három különböző palotába költöztette át udvartartását 741 és 745 között: Kuniba, Naniwába és Shigarakiba. Heijōt Kammu császár adta fel 784-ben. Egy baljóslatú kísérlet után, hogy Nagaokában épüljön főváros, végül Heian területét jelölték ki erre a célra. A hatalmas város építkezése 794-ben kezdődött, és elkészülte után később Kyōto néven 1868-ig ez volt Japán fővárosa.

Jobbra: Az északi területek meghódítása
A 710-től 784-ig Heijōban, majd 794-től Heianban székelő császári udvar csak több évszázad alatt tudta ellenőrzése alá vonni az ország távolabbi vidékeit. Északon az ezo néven ismert törzs fegyveres ellenállása tartóztatta fel őket. A 7–10. század folyamán azonban a császári birodalom határa északkeleti irányban egyre távolabbra került.

Fent jobbra: Kasuga a Fujiwarák csa-

pap, Dōkyō elleni ellenállást. A Heian-korszakban a család északi ága került a politika élvonalába, amely Fuhito Fusaaki (681–737) nevű fiától származott.

A Fujiwarák a legkülönfélébb módokon gyakorolták hatalmukat. Az udvari politika játszmájának minden formájában mestereknek bizonyultak. Elszigetelték ellenfeleiket, de az sem állt távol tőlük, hogy incidenseket szervezzenek, aztán másokat hibáztassanak értük. Türelmesen és ügyesen házasodtak, következetesen fonódtak össze a császári családdal a császári hercegek és trónörökösök révén. Tovább növelték vagyonukat azzal, hogy magánbirtokokat *(shōen)* gyűjtöttek, majd ebből juttattak adományokat a kisebb családoknak.

De a Fujiwarák hosszú távú sikereinek kulcsa az volt, hogy intézményesítették hatalmukat. Kezükben tartották a császári tanácsadói hivatalokat, amire a *ritsuryō*-rendszer szerint szükség sem lett volna. Két kulcshivatal volt, a *sesshō*, a kiskorú és a *kampaku,* a nagykorú császár régense. Azzal, hogy a császárokat rávették a korai visszavonulásra, majd ők lettek a gyermek utódok régensei, a Fujiwarák meg-

a gyakorlat lehetővé tette, hogy egy Fujiwara-nemes egy császár egész életén át hatékonyan irányíthassa a politikát. Fujiwara no Tadahiro (880–949) Suzaku császár *sesshō*ja volt 939-től 941-ig, majd 941-től 949-ig *kampaku*.

Egyes császárok, akiknek anyja nem Fujiwara volt, vagy valami okból nem állt egy régens a hátuk mögött, megpróbálták visszaszerezni a császári irányítást. Uda császár (867–931) és Murakami császár (926–967) Fujiwara-régensek nélkül akartak kormányozni. Más rivális nemesi családokhoz fordultak, hogy csökkenteni tudják a Fujiwara-befolyást. Az egyik lehetőség az volt, hogy tehetséges, nem Fujiwara-udvaroncokat juttattak vezető pozíciókba az udvarban. Remek és végzetes példa erre Sugawara no Michizane (843–903), aki államférfi, költő, tudós és kalligráfus volt. Bármennyire csodálták is költészetét és államférfiúi tehetségét, hiába támogatta Uda és Daigo császár is, politikailag nem lehetett a Fujiwarák ellenfele. Fujiwara Tokihira (871–909) intrikákban legyőzte. Száműzetésbe kényszerülve, Kyūshiun, Dazaifuban halt meg nemsokára betegségében és bánatában. Bosszúszomjas szelleme a közhit szerint tűzvészt, vihart és járványt hozott a fővárosra. Poszthumusz rehabilitálták, s hogy a haragvó szellemet kiengeszteljék, megtették a levelek védő *kami*jának, és a kyōtói Kitanóban szentélyt állítottak tiszteletére.

A Fujiwarák 967-ben régensként újra kezükbe vették az irányítást, és azt megtartották. Az 1068-ig tartó periódus a régensség korszaka *(sesshō* és *kampaku)* néven ismert. Az e korszakban uralkodó császárok mind Fujiwara anyától származtak, és nagybácsik, apósok vagy nagyapák irányították őket, akiknek házában nevelkedtek. A család pályafutása Fujiwara no Michinagával (966–1028) érte el csúcsát. Michinaga ragyogása túltett a császárokén. Több mint harminc éven át uralta a császári udvart. Hatalmas földbérleteket szerzett, és szép palotákat építtetett magának és családjának. Négy császárnő apja volt, két császár nagybátyja és három további nagyapja. 1016-ban lett Go-Ichijō unokaöccse *sesshō*ja. Bár soha nem kapta meg hivatalosan a *kampaku* címet, Michinaga gyakorolta az ezzel járó hatalmat, irányította az uralkodót és az udvart. 1017-ben nagy államminiszternek nevezték ki. Szövetségeseit és riválisait egyaránt elárasztotta adományokkal. 1019-ben, miután fiait régensi és államminiszteri pozícióba ültette, visszavonult az aktív politikai élettől, szerzetes lett és megalapította a Hōjōji buddhista kolostort. Midō Kampaku néven emlegették, mert ténylegesen rendelkezett a *kampaku* hatalmával. Hogy katonai támogatást szerezzen, szövetséget kötött a Seiwa Genji klánnal. Visszavonulása

ban egyaránt csökkent a Fujiwara-befolyás. Utódai közül Yorimichi egyszerre volt *sesshō* és *kampaku,* Norimichi (997–1075) pedig *kampaku* lett. De egyik sem tűnt olyan ragyogó és erőteljes egyéniségnek, mint Michinaga. A tartományokban katonai bandák ásták alá hatalmukat, s helyi családok sokszor ezek vezetőinek adtak olyan földeket, amelyeket korábban a Fujiwaráknak ajánlottak volna föl. A fővárosban még komolyabb volt az ellenállás a Fujiwarák uralma ellen. Több császár, akinek anyja nem Fujiwara volt, megtalálta a módját, hogyan kerülje ki őket. Visszavonultak ugyan, de továbbra is ők gyakorolták a hatalmat a fiukon keresztül, akit trónra ültettek. Paternális politika volt ez, szemben a Fujiwarák által alkalmozott maternálissal. Ezt a kormányzati rendszert nevezik *insei*, avagy kolostori kormányzásnak. Shirakawa (1053–1129), Toba (1103–56) és Go-Shirakawa (1127–92) „kolostori" császárok voltak. Hosszú életű, aktív uralkodók, akik szembeszálltak a Fujiwarák hatalmával. Vezetésük alatt a császári ház a többi politikai és gazdasági hatalomért vetélkedő hatalmi csoport vetélytársává vált. A kolostori császárok megpróbálták kiépíteni házi kormányzatukat a Fujiwara-kancellária, a *mandokoro* mintájára. Akárcsak a Fujiwarák, ők is minél több haszonbérletet igyekeztek szerezni. Ezekkel az eszközökkel részben sikerült feltámasztaniuk a császári ház befolyását, bár magát a *tennō* hivatalát nem. A későbbi császárok és a történészek ezt a közvetlen hatalmi rendszert, az *insei*t mégis inkább a közvetett kormányzás torzulásának, kitérőjének tekintik a Fujiwara-uralomhoz képest. A 12. század közepére az udvaron belüli politikai verseny tovább élesedett a Taira no Kiyomori által vezetett harcos Taira család megjelenésével. Ez az esemény – amelyet a későbbiekben részletesebben tárgyalunk (lásd a 98. oldalt) – volt az első jelentős lépés a császári udvar hanyatlása és a katonai uralom megteremtése felé.

Földprivatizáció: a magánbirtokok szaporodása

A Fujiwara-hatalom magánosítást jelentett a Nara-korszakban kialakított *ritsuryō* hivatali rendszeren belül. Ám gazdaságilag a Fujiwarák hatalma egyre nagyobb mértékben függött a kisajátítás másik formájától, amely a *ritsuryō*-rendszeren belül zajlott, nevezetesen a földjogok magántulajdonba vételétől. Bár a „közösségi" földterület eszméje végig fennmaradt a Heian-korszakban, gyorsan haladt a magánosítás folyamata. Attól fogva, hogy ez megkezdődött, a közösségi föld- és adórendszer nem működött olajozottan, mert az uralkodónak állandó kompromisszumokat kellett kötnie a hatalmas *uji*kkal, hogy azok elfogadják e téren is az újat. Már a Narák ide-

A magánbirtokok elosztása

A középkori földbirtokrendszer részben magánbirtokokból *(shōen)*, részben közbirtokokból *(kokugaryō)* állt. A közbirtokok a Nara-korszakban alakultak ki, amikor pénzügyi és közigazgatási szempontból valamennyi földterület a császári udvar alá tartozott. A Heian-korszakban egyes birtokuktól távol élő birtokosok – nemesek, például a Fujiwarák, templomok és szentélyek, mint Tōdaiji, Enryakuji vagy Kasuga, valamint a császári család tagjai – adószedési jogot kaptak *(shiki)* a különböző tartományokban elszórtan található, visszaigényelt vagy javadalomként átengedett birtokokon. Ezek a *shōen*ként ismert uradalmak fokozatosan kikerültek az állami tisztségviselők adófelügyeleti és közigazgatási irányítása alól. Így a 12. században már Japán legtöbb tartományában egyszerre léteztek köz- és magántulajdonú földbirtokok.

A térkép csak egy töredékét tünteti fel annak a körülbelül 4000 *shōen*nek, amelyek a 9–12. század között jöttek létre. A 13. század folyamán a hadurak versenyre keltek a *shōen*-titulusokért, és zaklatásukkal végül a magánbirtokok pusztulását okozták. A mezőgazdasági cserekereskedelem időszakában egy-egy *shōen* biztosította a birtokuktól távol élő tulajdonosok számára a mindennapi élet szükségleteit. Olyan középkorkutatók, mint Amino Yoshihiko professzor, bebi-

földeket, akárcsak azokat, akik megművelték, császári (közösségi) tulajdonnak tartották. Ez a kínai hivatali eszmény Japánban mélyen gyökerező klánérdekeket és örökösödési gyakorlatot sértett. A családok folyamatos egységnek tekintették magukat, és örökölhető földeket akartak. Az új rendszer, amelyben rendszeresen felmérték a lakosságot, a földeket, és az utóbbiakat újra elosztották aszerint, melyik családnak hány főt kell eltartania, megakadályozta a családi birtokok kialakulását. Nyitott kérdés, milyen mértékben sikerült megvalósítani az „egyenlő föld” (*jōri*) és elosztás rendszerét, de az ásatások meglehetősen nagy kiterjedésű, azonos méretű földeket tártak föl Kyūshūtól a Kanto-fennsíkig. Azonban mire a 8. század második felében az új földrendszert kezdték bevezetni Kyūshū déli részén is, az más vidékeken már szétesett, és kezdtek kialakulni a *shōen*-birtokok.

A *shōen* eredete visszavezethető a Nara-korszakba, a központosított állam kezdeteihez. Bár a japánok bevezették az „egyenlő föld” rendszerét, s az adóköteles rizsföldeket szétosztották a parasztok között, majd haláluk esetén odaadták a többieknek, bizonyos földekkel kivételt tettek. Ezek között voltak a császári birtokokon kívül azok a földek, amelyeket udvari nemeseknek adományoztak magas rangukkal, hivatalukkal együtt vagy szolgálataik fejében. dekké alakításával – kezdődik a föld magántulajdona. A népesség gyarapodása és az újraosztások miatt egyre újabb földeket kellett művelésbe vonni. A kormánynak ritkán volt meg ehhez az anyagi háttere, és az állami építkezésekre a szabálytalanságok, az alacsony hatékonyság és a magas költségek voltak jellemzők. Az emberek csak abban a reményben vállalták a költséges földvisszahódítási akciókat, ha vitathatatlanul tulajdonosai lehettek az így nyert területeknek. A földre éhes nemesek és a templomok papjai rendelkeztek mind tőkével, mind munkaerővel, politikai befolyásuk pedig segített, hogy folytathassák ezt a törvénytelen gyakorlatot. A kormány által visszahódíttatott föld közösségi tulajdon maradt, de a magánszemélyek által visszahódított földek már a Nara-korszak elejétől egy meghatározott időre az igénylő tulajdonába kerültek. 724-ben a lecsapolt mocsár három generációra került az igénylő birtokába, az öntözetlen mezőből kialakított öntözött

tokok arányát és azoknak a parasztoknak a számát is, akik szívesebben voltak bérlők magánbirtokokon, ahol adókedvezményeket kaptak, mint hogy a közösségi birtokon maradjanak. Végül fel is függesztették a terhes földosztási rendszert, amelynek rendre új földre volt szüksége. Az utolsó följegyzett földújraelosztás 844-ben volt.

A termővé tett földekkel kialakult *shōen*ek száma kisvártatva felülmúlta az adományozott *shōen*ékét. A kisbirtokosok, hogy védelemhez, adómentességhez jussanak, felajánlották birtokukat egy távoli tulajdonosnak, fővárosi nemesnek vagy templomnak. A gazda éves adó fejében tovább művelte a földet, amit átruházott a nemesre vagy a templomra. Ha az új tulajdonos úgy érezte, nem képes kellő védelmet nyújtani, maga is felajánlotta a Fujiwara család egy magas rangú tagjának vagy egy császári ágyasnak, akinek kellő befolyása volt az udvarnál. Szolgálataiért a föld egy részét ő is átruházta *(shiki)*. Ezek a megosztott és szétosztott *shiki*k jogot biztosítottak a föld jövedelmének egy részére. A *shiki* felosztható, eladható, örökölhető volt. Egy intézmény vagy egyén különféle *shiki*kkel is rendelkezhetett ugyanazon a birtokon anélkül, hogy valaha is a lábát betette volna oda. A rendszert „a hűbéri tulajdonosok hierarchiájaként" írták le. A kolostorok és a nemesek érdekeik védelmére intézőket küldtek földjeikre, irodát létesítettek a birtokon, amely feltérképezte, és rizsben, selyemben vagy más terményben begyűjtötte az adókat. A felügyelők maguk is százalékot kaptak az adóból.

Ebből a szempontból a *shōen*-birtokok emlékeztetnek az angol manorokra. (A manor az angol földbirtokoknak az a fajtája, amelynek tulajdonosai különböző szolgáltatásokkal tartoznak a Lord of the Manornak.) Abban azonban különböztek tőlük, hogy szétszórtak voltak, és a tulajdonosok nem lettek a föld teljes jogú birtokosai, hanem résztulajdont kaptak. A *shōen* eltért azoktól a manor-házaktól is, amelyeket saját birtokuk vett körül. A *shōen* a tulajdonosok négy vagy öt fajtáját is ismerte. Voltak a helyi tulajdonosok *(shōmin)*, akik tulajdonában volt eredetileg a föld, az intézők *(shōkan)*, akik a távol levő tulajdonos helyett intézték a birtok ügyeit, a központi tulajdonosok *(ryōshu)* és a Narában vagy a fővárosban élő főpatrónusok *(honke)*.

Az, hogy pusztán írásban elismerték a *shōen*t, még nem jelentette, hogy automatikusan kivonták az adókötelezettség vagy az állami hatóságok fennhatósága alól. Természetes, hogy a tulajdonosok igyekeztek teljes védettséget élvezni. A magánföldbirtokok fejlődése a közösségi földek mellett a tartományokban együtt járt a Heian-időszak közepén és végén a befolyásos arisztokraták és templomok adómentes-

igyekeztek minél többet szerezni. A *shōen*ek számának gyarapodása a 11. századig szerény volt, de a 12. században jelentősen felgyorsult. John W. Hall becslése szerint 1086-ban Bizenben a rizsföldek 75 százaléka volt köztulajdonban és 25 százalékuk magántulajdonban. A 12. században a *shōen*-jogosultságok száma növekedett, mivel a kolostori császárok maguk is igyekeztek felajánlásokhoz jutni. A 13. századbeli földregiszter *(Ōtabumi)* szerint sok tartományban *shōen* formájában privatizálták a földek nagy részét. Mivel a közhivatal örökletessé vált, a köztulajdont kezdték egyre inkább „köz-*shōen*nek" tekinteni.

A *shōen* egyben az önellátó, zárt gazdasági és kulturális létforma irányába mutatott. A nemesek és templomok ahelyett, hogy az államkincstártól vagy a közpiacokról reméltek volna javakat szerezni, mindjobban birtokukra támaszkodtak, hogy az ellássa őket luxustárgyakkal és az alapvető használati cikkekkel. A *shōen*ek rizzsel, selyemmel, szálfával és építőanyaggal, kardokkal, lovakkal, lakkal, viasszal, tintával és ecsettel, hallal és szárnyassal, munkaerővel és harcosokkal szolgáltak a nemeseknek és a templomoknak. A Heian-nemesség elegáns és kényelmes kulturális élete a közösségi és magánkincstárok jókora jövedelmének megbízható alapján nyugodott.

A Heian-korszak kultúrája

A Heian-korszak ragyogó kultúráját általában kizárólag a császári udvarnak tulajdonítják. Tény, hogy a japán kultúra legmaradandóbb eredményei közül sok ebben az időszakban született a császári palota termeiben és csarnokaiban vagy a Fujiwarák rezidenciáin. Ráadásul az olyan irodalmi művek, mint a *Genji regénye* vagy a *Párnakönyv*, mélyebb bepillantást nyújtanak az udvari életbe és kultúrába, mint a korai japán történelem bármely más korszakában keletkezett alkotások. Az ember hajlamos rá, hogy az irodalmi anyag gazdagsága miatt az udvarra összpontosítson. De bármilyen képet festettek is róla, ne felejtsük el, hogy az élet nem a fővárosban zajlott. A Heian-korszak közepén és végén kezdett a katonaréteg kialakulni. A korai katonai kultúrát is tekinthetjük a korszak kulturális élete egy rétegének, akárcsak a buddhista kolostorok és zárdák tevékenységét. De erről sajnos csak töredékes írásos dokumentumok vannak, amelyek nem sokat árulnak el a földet művelő és a lakosság zömét kitevő közemberek művelődéséről és szellemi életéről.

Arisztokratikus élet és kultúra

A császári palota udvari társadalmának és a Heian-kyō környéki arisztokrata paloták lakóinak kis cso-

Ez a kalligráfia a 12. század elejéről származik, és Ise (?877–?940) költőnő verseit tartalmazza, aki szenvedélyes és szellemes verseiről vált híressé, s Fujiwara Kintō a 36 kitűnő költő közé sorolta. A Heian-korszakban fejlődött ki a *kana* szótagírás és a *kana* kalligráfia. Ugyancsak ekkor jutott tökélyre a papírkészítés. A finoman színezett papírt vakmerő kollázsok fedték, és ecsetmunkával, ezüstporral, csillámmal és aranypelyhekkel díszítették. Itt a kalligráfia függőleges vonalai a papír absztrakt mintájával és a fémporral festett és nyomott díszítésekkel keverednek.

A *Lótusz*-sûtra az egyetemes üdvösség mahâyâna-üzenetének egyik legmaradandóbb és legékesszólóbb megnyilvánulása. Japánban a 6. század óta tisztelik, de a Lótusz-tanítás népszerűsége a kései Heian- és a Kamakura-korszakokban érte el a csúcsát. Ezen a 12. század második feléből származó legyezőn a Lótusz-sûtra szövegének egy része olvasható egy mindennapi jelenetet ábrázoló kép fölött. Udvari szolgák tisztítják egy palota vagy templom nyitott körfolyosóját. A színesen festett legyező, a díszes papír, a szöveg ragyogó kalligráfiája elegánsan ötvözi a vallásos és világi témákat.

A 11. század elején egy költő és kritikus, Fujiwara Kintō összeállított egy, 36 kiemelkedő költőből álló listát a *Manyōshū* korától saját koráig. Ez olyan hírességek mellett, mint Kakinomoto Hitomaro, Ono no Komachi és Ise, kevésbé ismert költőket is tartalmaz, mint az itt bemutatott udvarhölgy, Kodai no Kimi. A 12. század végén kiadták a költők rövid életrajzát, néhány mintakölteménnyel együtt, összekapcsolva a költészetet, festészetet és kalligráfiát. Az élénk színű, *Yamato-e*-technikával (a japán stílus elnevezése a kínaival – *Kara-e* – szemben) készült festmény, melyen az asszony hosszú, fekete haja tizenkét rétegű ruhájára omlik, nem annyira portré, mint az udvari szépség idealizált mintaképe. A Heian-korszakbeli antológiában, a *Shūi-shū*ban levő vers így szól: Bár az éjszaka / szerelmi esküvései / örökké kéne szóljanak, / a hajnal nem hoz mást / mint magányt, amilyent / Katsugari *kami*ja érzett.

születés, rang és neveltetés finomságain múlott. Az udvar hierarchikus világában a protokoll, az etikett, a kalligráfia, a zene, a ruhák és a modor többet számított, mint a kardforgatásban vagy lovaglásban való jártasság. Ez az esztétikus kifinomultság *(miyabi)* legjobb formájában az élet és a művészet összeolvadását jelentette. A művészet az életben, élet a művészetben kifejezés a Heian kori arisztokratikus kultúra szinte minden területére jellemző volt. Az a gondosság, amivel a Heian-nemesasszonyok tizenkét rétegű selyemruháik színeit megválasztották, amivel hosszú, fekete hajfonataikat ápolták, arcukat fehérítették és fogaikat feketítették, a mindennapi élet esztétikai kifinomultságához tartozott, a művészi érzékenység kifejeződése volt. Ez a társadalom a sejtetést és az érzelmek közvetett kifejezését magas fokon művelte. A nemesasszonyok függönyök és paravánok mögött éltek. A kapcsolatok nem közvetlenül társalgással kezdődtek. Az első jelzést egy hosszú fekete haj lebbenése, egy elegáns selyemkimonó felvillanó ujja vagy egy illat jelentette, leginkább pedig az asszony kalligráfiájának látványa, amelyből a legjobban meg lehet ítélni az írás készítőjének személyiségét. Az udvari politika intrikáihoz és szerelme- hogy az udvari társadalom a legtöbb fáradságot a szerelem művészetének elsajátítására fordította. Az érzékenység férfira, nőre nézve egyaránt kötelező volt. A hűség már kevésbé. A Heian-arisztokrácia poligám volt. A házasságokat a családi érdekek és az örökösök miatt kötötték. A feleségek és a gyerekek általában a családjuknál éltek, és a férjek ott látogatták őket. Miután a Heian-nemes teljesítette házassági kötelességeit fő felesége, egy rangban hozzáillő asszony iránt, semmi nem akadályozta, hogy többé-kevésbé állandó kapcsolatokat keressen, mellékfeleségeket vagy futó kalandokat. A nők is szabadon folytathattak szerelmi viszonyokat, s egyes udvari hölgyek, mint Izumi Shikibu hódításaikkal komoly hírnévre tettek szert. Más, kevésbé szép asszonyok, mint a *Kagerō nikki (Ökörnyál napló)* szerzője, magukra maradtak, s a féltékenység kínozta őket.

A csúcsok kivételével a Heian-udvari kultúra kicsinyes, túlfinomult és steril. Zárt és magába forduló társadalom hozta létre. 894-től az udvar nem küldött több hivatalos küldöttséget Kínába. A vándorló szerzetesek és kereskedők révén fennmaradt némi kapcsolat, de Japán látóhatára beszűkült. A 9. és 10. század során a császári udvar központi kormánya

folyás sokszor érződött, de megváltozott, s jellegzetes japán vonásokat vett fel.

A Heian-korszak elején még erős volt a kínai kulturális hatás, időről időre népes követségek hoztak új szövegeket és eszméket Japánba. A költészetben és prózában egyaránt a kínai nyelv volt az irodalmi kifejezés fő eszköze. Feltehetőleg az is maradt volna, ám a kínai nyelv nem felelt meg a japánoknak érzelmeik kifejezésére. Főleg a nőknek nem, akiktől nem is várták el ismeretét. Ugyanígy nem volt alkalmas az udvarlás költői kifejezésére sem. Az udvarlás gyakran versben történt, és a legkisebb árnyalatokat is pontosan kellett érzékeltetni ahhoz, hogy egy asszony képes legyen kifejezni legmélyebb érzéseit. Ennek az igénynek a kielégítésére fejlesztették ki a japán írásjeleket *(kana)* a kínai írásjegyek egyszerűsítésével és szabványosításával. A hagyomány Kūkainak tulajdonítja kifejlesztésüket, de ez nincs bizonyítva. A *kaná*val fel lehetett váltani a bonyolult és fárasztó írást, amellyel a *Kojiki* és a *Manyōshu* is íródott, a japán hangzók egyszerű és pontos fonetikus rögzítését megvalósítva.

A *kana* lehetővé tette az irodalmi kifejezést mindenki részére, de főként a nők számára. A *kaná*val íródott első nagy irodalmi művek közé tartoznak a *Kokin wakashū*ban *(Régi és modern idők gyűjteménye)* található költemények. Ez a gyűjtemény több mint ezer japán verset *(waka)* tartalmaz. A *Kokin wakashū*hoz írt előszavában szerkesztője, Ki no Tsurayuki (859?–945) megfogalmazta a japán irodalom egyik alapvető ideálját, az érzelem elsőbbségét az intellektus előtt.

> A japán költészet gyökere az emberi szívben lakozik, virága a szavak számtalan levele közt nyílik. S mert az emberek annyi minden iránt érdeklődnek, a költészet az, mellyel kifejezhetik a szívükben élő gondolatokat, a szemük előtt feltűnő látványt, a fülüket érő hangokat. Létezhet-e bárki is, aki ne fakadna dalra, hallván, mint szól a poszáta a virágok közt, a béka a friss vízben. A költészet az, mely anélkül, hogy megzavarná az eget és a földet, felkavarja a szem számára láthatatlan istenek és szellemek érzéseit, harmonikussá teszi a kapcsolatot férfi és nő között, megnyugtatja a vad harcos szívét.

A *Kokin wakashū* olyan költői stílust teremtett, amelyet a következő ezer évben szinte minden *tanka* költő figyelembe vett. Vele alakult ki a költői témák, hangulatok, az évszakok megjelenítésének irodalmi kánonja. A gyűjtemény húsz könyvét az évszakokról és a szerelemről szóló költészet uralja. Az évszakok költészete a cseresznyevirágzásról, a vöröslő juharlevelekről szólt, és olyan sztereotípiát teremtett,

A *Kokin wakashū* költőit bírálták azzal, hogy bár technikájuk remek, hiányzik belőlük az egyéniség, az érzelmi intenzitás. Ám voltak közöttük, akik igazi érzelmi mélységet mutattak, mint például Ariwara no Narihira (823–80), Ki no Tsurayuki, egy költőnő, Ono no Komachi (850 táján) vagy Ise úrnő, Uda császár ágyasa. Nézzük például Ono no Komachi két versét.

Hito no awamu
Tsuki no naki yo wa
Omoiokite
Mune hashiri hi ni
Kokoro yakeori

Ezen a holdtalan éjszakán
Nem láthatom őt
Vágy ébreszt
Mellem zihál, felcsapó láng
Szívemet tűz emészti

vagy:

Wabinureba
Mi wo ukigusa no
Ne wo taete
Sasou mizu areba
Inamu to zo omou

Oly magányos vagyok
Testem lebegő sás
gyökerestől tépték ki
És ha csalogatná víz
azt hiszem, követném.

Vagy nézzük Ise egy versét:

Yume ni da mo
Miyu to wa mieji
Asa na asa na
Wa ga omokage ni
Hazuru me nareba

Még álmaimban sem
Láthatom őt többé...
Tükrömben reggelente
Az arc oly megviselt,
Elfordulok szégyenemben.

Ki no Tsurayuki, a *Kokin wakashū* összeállítója írta a *Tosa Nikki*t (*Tosa-napló*t, 935). Ez egy japánul írt útinapló a shikokui Tosából hazafelé vezető útjáról. Bár útinapló formában íródott, akárcsak a legtöbb japán irodalmi naplóban és a klasszikus irodalom nagy részében, ebben is keveredik a próza és költé-

ségtől összetörve várt rá.

Eljött a nyár, és a szeretője gyereket szült. Férjem hintóba rakta a hölgyet, és akkora zajt keltett, hogy az egész városban hallani lehetett. Elsietett vele a kapum előtt is – mondhatom, ez határozottan ízléstelen volt. Asszonyaim persze hangosan kérdezgették egymást, vajon szándékosan jött-e erre, mikor a város valamennyi utcáját választhatta volna. Magam szóhoz sem jutottam, csak arra gondoltam, bárcsak azon nyomban meghalnék. Tudtam, hogy olyan drasztikus lépésre, mint az öngyilkosság, nem volnék képes, de eltökéltem magam, hogy nem látom őt többé.

Három vagy négy napra rá meghökkentő levelet kaptam. „Nem volt módom rá, hogy meglátogassalak, mert elég nehéz idők jártak itt ránk. Tegnap azonban megszületett a gyerek, és úgy tűnik, minden jól alakul. Tudom, hogy nem akarsz addig látni, amíg *a szenny el nem múlik*."

Válasz nélkül elbocsátottam a küldöncöt. Úgy hallottam, a gyerek fiú, s ez még kínosabbá teszi a dolgot. Ám három vagy négy nap múlva férjem beállított, mintha mi sem történt volna. Mindent elkövettem, hogy kellemetlenül érezze magát, és kisvártatva távozott is...

Kezdett úgy tűnni, hogy ez a mellékutcát jelentő hölgy lassan kiesik férjem kegyeiből a gyerek születése óta. Boldogtalanságom csúcsán azért imádkoztam, hogy ismerje meg azt a szenvedést, amit én átéltem, és úgy látszott, imáim meghallgatásra találtak. Egyedül volt, és most gyermeke is meghalt, aki olyan illetlen zűrzavar okozója lett. A hölgy borzasztóan alacsony születésű, mint mondják, egy meglehetősen különc herceg törvénytelen gyermeke. Kis ideig félre tudott vezetni egy nemesurat, aki nem volt tisztában hibáival, de most magára maradt. Fájdalma még az enyémnél is mélyebb lehetett. Elégedett voltam...

A *kaná*kkal kifejlődött a Heian-korszak közepére egy másik regényes műfaj, a képzeletbeli történet, a *monogatari*. A *monogatari*k elbeszélő alkotások, melyek prózában és versben íródtak. A legjobbak közé tartozik az *Ise monogatari (Ise története)*. 125 rövid történetet ír le, egyik hőse a részben kitalált Ariwara no Narihira. Mindegyikben található egy vagy két *tanka*, melyek közül többet is Narihirának tulajdonítanak. Az *Ise monogatari* jellemző eleganciával mutatja be az ifjú főhőst.

Valamikor régen élt egy Narihira nevű ifjú nemes. Miután túlesett a férfivá avatáson, szertartásos solymászatra indult, hogy megtekintse birtokát Kasuga falunál, a korábbi főváros, Nara közelében.

Kagiri shirarezu

Ifjú virág-lányzók
itt Kasugában, ti díszítitek köntösöm
S akár a vadvirág
Szivem mezejét
szenvedély lepi el

A leányzók feltehetően tökéletesen az alkalomhoz illőnek találták a költeményt, hiszen ugyanabban a hangulatban íródott, mint a jól ismert vers:

Michinoku no
Shinobumojizuri
Tare yue ni
Midaresomeneshi
Ware naranaku ni

Akiért szívem
mint Michinoku
golgotavirág mintája
csupa kuszaság
Te vagy

A *Genji regénye* irodalmi világa

A legtöbb Heian-kori *monogatari* az udvar világával foglalkozik, de néhány közülük messzebbre tekint. A *Taketori monogatari (Történet a bambuszvágó öregúrról)* tündérmese egy holdleányról, akire egy bambuszvágó bukkan rá a bambuszszálak között. A *Taketori monogatari* az emberi és isteni világ találkozásának leírásával más országok tündérmeséire emlékeztet. Fantasztikus elemeiben a korábbi *Nihon ryōki*t idézi *(Csodás történetek a jó és a gonosz karmikus jutalmáról és büntetéséről Japánban)*. Ez egy korai heian-korszakbeli buddhista gyűjtemény, amely csodás történetekkel mutatja be a karma működését, a jó és a gonosz cselekedetek azonnali hatását. A *Konjaku monogatari (Jelen és múlt történetei)* Indiából, Kínából és Japánból származó didaktikus mesék gyűjteménye, amely a legkülönbözőbb embereket mutatja be, köztük parasztokat, hercegeket, szerzeteseket, apácákat, harcosokat.

A *Genji monogatari (Genji regénye)*, amelyet az 1014 táján meghalt Murasaki Shikibu írt, elismerten a legszebb *monogatari*, és a japán irodalom mesterműve. Szerzőjéről nem sokat tudunk, még valódi nevét sem ismerjük. A Shikibu név onnan ered, hogy a Fujiwara család egyik kisebb ágából származó apja alacsonyabb rangú udvaronc volt a Szertartások Tanácsánál *(Shikibu)*. A Murasaki név bíbort jelent, ez a *Genji regénye* egyik főszereplőjétől, Murasakitól *(no Ue)* származik. Shikibu 999-ben hozzáment Fujiwara no Nobutakához. Lányuk született, de

Murasaki Shikibu *Genji monogatari*-jának kézírásos példányait feltehetően lelkesen adogatták kézről kézre az udvarban, vagy hangosan olvasták fel egymásnak. A 12. századtól a történetet tekercsekben illusztrálták, és ahogy kitekerték, úgy bontakoztak ki főbb jelenetei. Ezen a képen, amely az „Azumaya 1" fejezetet illusztrálja, Naka no Kimi, Niou herceg ágyasa épp megmentette az ifjú Ukifunét Niou nem kívánt közeledésétől. Hogy megnyugtassa Ukifunét, szobájába hívja, ahol egy cselédlány éppen a haját szárítja. Naka no Kimi azzal próbálja Ukifune figyelmét elterelni az átélt kellemetlenségről, hogy egy illusztrált történetet mutat neki, és egyik cselédlányával felolvastatja a kísérőszöveget. A személytelen „vonal szemek, kampó orrok" vagy az „elfújt tetők" (képalkotási módszer, amiben fölülről nyerünk betekintést egy házba, mintha a tetőt leemelték volna) és a rézsútos belsők (a perspektíva ismerete hiányában a mélység irányába tartó egyenesek mindig párhuzamosak) mind a kínai *(Kara-e)* megfelelőjéből kifejlődő *Yamato-e*i stílus jellegzetes vonásai.

shinek a lakhelyén élt a tehetséges és szellemes Sei Shōnagon. Az irodalmi rivalizálás mindkét csoportból a legjobbat hozta ki. Azt, hogy Murasaki mikor vonult vissza az udvarból, vagy mikor halt meg, nem tudjuk.

A *Genji regénye* – nagyjából a jelenlegi formájában – a 11. század első évtizedében készülhetett el. Az 54 fejezetből álló bonyolult mű rengeteg felbukkanó szereplőjével epizódokra épül, de mégis világos szerkezettel bír. Olyan, akár egy eseményt elbeszélő festménytekercs, melyen mindegyik jelenet külön élvezhető, bár egy nagyobb egész része. Az első kétharmad Genji, a Heian-udvar „ragyogó hercege", ifjú és érett férfikorát mutatja be, a harmadik harmad a halála után történtekkel foglalkozik. Genji gyakran szól a világ buddhista értelemben vett múlékonyságáról, s mikor már vonzó jelenléte nélkül folytatódik a történet, ez az érzés csak erősödik.

Genji az ideális Heian-udvaronc. Egy császár fia, kitűnő zenész, költő, festő, táncos, rugólabda-játékos, de legnagyobb eredményeit a szerelemben éri el, ebben a Heian-kori udvari társadalomban oly nagy becsben tartott és gondosan művelt művészetben. A *Genji monogatari* szerelmi kalandok sokaságát kíméletlen szívtiprók fölé emeli. De nemcsak Genji és a férfi szereplők állnak a középpontban. Murasaki ragyogó portrék sorát festi érzékeny asszonyokról, akiket sebezhetővé tesz az, hogy a férfiaktól függenek. Murasakit érdekli gondolkodásuk, jellemük, érzéseik. Nemcsak az udvari élet felszínén mozog, többet nyújt a viszonyok puszta bemutatásánál. Önmagukat elemző, bonyolult lelkivilágú jellemeket mutat be.

Lehetetlen egyetlen rövid részlettel megvilágítani a *Genji monogatari* gazdagságát, de a következő idézet legalább sejteti, hogy a szerző mennyire megérti hőseit. Genji legtartósabb viszonyát Murasakival folytatja, aki, bár egy herceg lánya, messze Genji alatt áll rangban, és így nem is remélheti, hogy főfelesége legyen. Érthető, mennyire lesújtja, amikor Genji beleegyezik, hogy magához fogadja, majd feleségül vegye unokahúgát, a Harmadik hercegnőt, Suzaku császár lányát.

A kis hercegnő, ámbár a 13. évében járt, korához képest igen kicsike volt, és valóban egészen gyermeknek látszott még. Beszédén és magatartásán is még a gyermekszoba levegője érzett, és Genjiben óhatatlanul feltámadt az emlék, milyen

már sok éve nem esett meg, hogy ennyi időn át ne találkozzanak. Murasaki minden este roppant gondosan beillatosította Genji ruháit. Genji soha nem látta tökéletesebbnek és csodálatra méltóbbnak, mint ezekben a percekben, és ahogy elnézte a komoly arccal buzgólkodó asszonyt, maga is elámult, hogy egy haldokló panasza, könyörgése ilyen útra vihette. De várjunk csak! A maga nyughatatlanságának, kíváncsiságának nem volt-e valami része benne, hogy oly gyorsan beleegyezett?…

Murasaki újra és újra elismételgette magában, hogy az élet nagyon rövid. Ez is, de más is, hamarosan véget ér. Mi értelme lenne hát, hogy annyira szívére vegye a dolgokat? De valahányszor eljött az éjszaka, érezte, hogy nincs nyugta, és végül pusztán azért bújt ágyba, hogy környezetének megjegyzéseit elkerülje. Ámbár az ilyen éjszakák, mint az itt leírt este is, Njoszan megérkezése óta megszokottá váltak, Murasaki még most is tévetegen, egyensúlyát vesztetten keresgélte a helyét az ágyban. Erről eszébe jutott az az idő, amikor Genji Szumában volt. Bármily furcsa, de azon a kívánságon kapta magát, bárha Genji most is olyan messze lenne. Csupán azt tudni, hogy él – mindössze ennyit kívánt. És újabb szomorúságot szerzett magának azzal, hogy elképzelte: a herceg ott, a világ végén, maga pedig egyedül itt, a fővárosban. Azután fordított egyet a dolgon: ő meghal, és Genji hamarosan követi. Gondolatai megtorpantak. Hát idáig jutottak a dolgok! Ilyen látomásokat idéz, hogy enyhítse a valóság kínját!

Kint baljóslatúan üvöltött a szél. Aludni próbált, ott feküdt holtcsendesen, hadd higgyék a közelben levő komornái, hogy a vihar sem tartja ébren. Így feküdt, míg csak panaszos kakaskukorékolás nem hirdette: elmúlt az éjszaka. De amikor kinyitotta szemét, látta, hogy vaksötét van még.

Genjivel szemben egész idő alatt nem élt benne sem harag, sem ellenséges érzés, de gyötrelme úgy beléhasított, hogy utat talált Genji álmaiba is: rémítő látomásként megjelent neki. Genji felrettent, és amint meghallotta a kakaskukorékolást, közölte Njoszannal, hogy mennie kell – ugyanis megállapodtak, hogy virradatig marad nála. Nyomban tudni akarta, mi baj, hogy Murasakinak szüksége van rá, ezért úgy tett, mint aki nem látja, hogy a kakasszó ellenére is sötét éjszaka van még. Njoszan még annyira fiatalka volt, hogy szívesen vette, ha dajkái ott alszanak közvetlen közelében, és most, hogy Genji kinyitotta az átjáróajtót, a dajkák füleltek, és kocsányon ülő szemmel bámultak utána. Keleten halványan derengett az ég, és fénye sápadtan verődött vissza az

A vár falának repedéseiben még megül a hó,
Lent, az utcák álmát nem háborítja a reggel zaja:
lépés se koppan.

Sokáig tartott, mire választ kapott, mert emberei nem szokták meg, hogy ilyen időben az ajtónál legyenek. Mikor végre elhúzták a reteszt, Genji így dohogott:

– Hagytok ácsorogni, míg félig megfagyok! Szép jutalom a korai hazatérésért! Bár fordultam volna a másik oldalamra…

(Hamvas Béla fordítása)

A 18. századbeli klasszikus tudós, Motoori Norinaga (1730–1801) a *mono no aware* megnyilvánulásáért méltatta a *Genji monogatari*t. A fogalom elég nehezen lefordítható, a dolgok iránti érzékenységet sugall, az öröm és bánat árnyalatos érzékelését a szívügyekben. A történet telis-tele van tragikus célzásokkal, egy-egy mozdulat, gesztus révén érezteti a szépség, a szerelem és az élet mulandóságát. Nem nehéz észrevenni annak az alapvető buddhista tanításnak a hatását, miszerint az élet illúzió, anyagtalan, tünékeny, akár az álom. Hasonlóképp jellemző a Heian-kultúra értékeire, hogy a *Genji regénye* hősét a *miyabi* szóval jellemzi. A szó eleganciát, kifinomultságot és udvariasságot jelez; csiszolt modort, beszédet és érzéseket, melyekből hiányzik minden durvaság, bárdolatlanság. Az *aware* és *miyabi* együtt esztétikai értelemben élet- és művészeteszményt jelent.

Murasaki Shikibu egy rövid naplót is írt, a *Murasaki Shikibu nikki*t, arról a tizenöt hónapról, amit Shōshi császárnő szolgálatában töltött. A napló feltár valamit Murasaki saját érzéseiből is, és izgalmas bepillantást nyújt az udvar mindennapi életébe. Murasaki gyerekkorától tanulta a kínai klasszikusokat, de mint a legtöbb nőnek azóta is, feljebbvalói elől rejtegetnie kellett intellektuális teljesítményét:

Az egyik hölgy, Saemon no Naihsi, egészen indokolatlan gyűlöletet érzett irányomban. Eleinte nem vettem észre, de később fülembe jutott, hogy a hátam mögött mennyi mindent kifogásolt rajtam. A császár egy alkalommal, amikor éppen az én *Genji monogatari*mat olvasták fel neki, ezt mondta: „Tehetséges – bizonyára olvasta Japán krónikáját." – Az említett hölgy hallott erről, és meggondolatlanul azt kezdte híresztelni az udvaroncok között, hogy én nagyon büszke vagyok a tudományomra, és azt a nevet adta nekem, hogy „Japán női krónikása" – igazán nevetséges! Én tartózkodóan viselkedem még a saját házamban élő szolgálólányok előtt is; hogyan is fitogtathattam volna tudományomat az udvarban? Bátyá-

költő, Li Csiao verseinek másolata, a kínai kalligráfiamester, Oujang Hsziu stílusában, akit a Heian-korszak elején különösen nagy becsben tartottak.

szavai nyomán mennyire ki nem állhatnak most engem a többiek, ezért úgy tettem, mint aki nem tudja elolvasni a császári paravánra írt jegyeket. De a császárné felolvastatta velem Li Taj-po költeményeit, s minthogy meg akarta őket tanulni, két éve, nyáron, tanítani kezdtem a gyűjtemény harmadik és negyedik kötete alapján, de persze nagy titokban, amikor senki sem volt tanúja. A császárné őfelsége meg én is igyekeztünk megőrizni a titkot, de a császár őfelsége és a főminiszter úr mégis rájött, s ez utóbbi sok verseskönyvet hozott a császárnénak, amiket valamikor ő maga másolt. Gondolom, az epés Saemon még nem tud erről. Ha tudná, hogy köszörülné rajtam a nyelvét!

(Philipp Berta fordítása)

A naplóból azt is tudjuk, hogy Murasaki ragyogó, de szabálytalan és kicsit laza viselkedésű asszonyként csodálta Izumi Shikibut, Sei Shōnagont viszont önhittnek és pedánsnak tartotta.

Izumi Shikibu úrhölgy elbűvölően levelez, de viselkedése igazán nem ildomos. Finoman, könnyedén, sziporkázó szellemességgel ír. Legapróbb szavának is zamata van. Versei bájosak, de csupán rögtönzés mind, és spontán röppen el ajkáról. Mindegyikben akad valami érdekesség, és a hölgy a régi költészetben is járatos, de nem igazi művész, akit eltölt a költészet valódi szelleme. Mégis úgy hiszem, még ő maga sem merészel ítéletet mondani mások verseiről…

Sei Shōnagon úrhölgy. Nagyon gőgös. Sokra tartja magát, és kínai írásműveit mindenfelé elhinti. De ha alaposabban tanulmányozzuk őt, láthatjuk, hogy bizony ő is csak gyarló. Arra törekszik, hogy kivételesnek lássék, de az ilyesfajta ember mindig sérti a többieket. Csak parazsat gyűjt a fejére. Ha egy ember igen tehetséges, s ha nagyon elragadják érzelmei, még olyankor is, amikor tartózkodónak kellene lennie, és nem tud kitérni semmi elől, ami érdekli, akkor – akarva-akaratlan – elveszti önuralmát. Az ilyen hiú és vakmerő teremtés hogyan is érhetne jó véget!

(Philipp Berta fordítása)

Lehet, hogy Sei Shōnagon valóban önhitt volt és egy kicsit talán hiú és zabolátlan is, de azonkívül szellemes, az udvar szűk világát kitevő férfiak és nők csípős megfigyelője. A *Makura no shōshi*ban (*Párnakönyv*) tehetségesen mutatja be mindazt, ami eltorzult és össze nem illő, és fedezi fel a komoly pillanatok komikus felhangjait (*okashi*), akárcsak eb-

– Mikor végre megleli a zsebkönyvét, kebelébe rejti, de jól megropogtatja a lapjait; vagy ha a legyezőjét hagyta el, egy suhintással kinyitja, és csapkodni kezd vele; egyszóval, amikor végre távozik, ahelyett hogy az alkalomhoz illő busongás fogná el, csak bosszankodsz, mert ilyen balkezes…

…Fontos, hogy kedvesünk értsen hozzá, hogyan illik távoznia. Először is ne pattanjon fel, hanem várjon egy kis nógatást: „Nocsak, feljött már a hajnal. Bizonyára nem óhajtod, hogy itt találjanak…” – és így tovább. Azt is szeretjük, ha úgy viselkedik, hogy megbizonyosodhatunk: boldogtalan, mert mennie kell, és szívesen maradna, ha tehetné. És amikor felkel, ne lépjen bele azon nyomban a nadrágjába, hanem előbb fülünkhöz hajolva suttogja el mindazt, ami az éjszaka folyamán félig kimondatlan maradt. Habár ezekben a pillanatokban valójában semmit nem kellene csinálnia, ne kifogásoljuk, ha éppen kapcsolgatja az övét. Utána kinyithatja a zsalugátert, és a két szerelmes most már kimehet együtt a kettős ajtóhoz, miközben a férfi elmondja nekünk, mennyire iszonyodik az előtte álló naptól, és mennyire vágyik az éjszaka közeledtére. Majd miután kisurrant, ott állhatunk még, és bámulhatunk utána, az utolsó percek elbűvölő emlékeit idézgetve. Mert bizony kedvesünk sikere nagyrészt attól függ, hogyan távozik. Ha egy szempillantás alatt talpon terem, és nyomban sürgölődni kezd, meghúzza térdnadrágjának övét, igazgatja udvari ruhájának ujját, a vadászkabátját, vagy tudom is én mijét, összeszedegeti ezernyi apró vackát, és begyömöszöli őket ruhájának redőibe, vagy övébe tűzögeti – az ember ilyenkor kezdi meggyűlölni.

(Philipp Berta fordítása)

Tisztán látható ezekből a részletekből is, miként finomodik esztétikummá a művészet, a szerelem és az élet. Ez az az esztétikum, amelyet az arisztokratikus Heian-kultúra esszenciájának tekinthetünk.

Vallás a Heian-korszakban

A vallás és a természetfeletti tisztelete áthatotta a Heian-társadalmat. Nemigen múlt el úgy nap, hogy a Heian-arisztokraták ne mutattak volna be valami vallásos vagy a természetfölötti lényekkel, jelenségekkel kapcsolatos szertartást. A harcosoknak Hachiman, a háború istene, valamely helyi *kami* vagy Buddha tisztelete nyújtott lelki megnyugvást. A buddhizmus hatása egyre nőtt. A narai buddhizmus hat iskolája mellé két új iskola született a korai Heian-korszakban, a tendai és a shingon. A korszak

ruházza föl a képet. Egy sorozat része, amely Shōtoku herceget és a tendai-iskola tíz kínai és japán pátriárkáját ábrázolja.

Balra: A Tairák az Itsukushima-szentély bőkezű patrónusai voltak. Taira Kiyomori és családja 33 díszes *Lótusz*-sūtra-tekercset adományozott a szentélynek. A Tairák a Heian-udvaroncoktól tanulták a művészi és vallásos kifejezés esztétikáját. A tekercsek pazarul díszítettek és illusztráltak, gurigáik finoman munkált bronzzal, aranyozással és kristályfogantyúkkal voltak díszítve. Minden tekercs egy *Yamato-e* vagy *Yamato-e* és *Kara-e*-hagyo-

ták a taoista eszmék, a jin és jang és az Öt elem gondolata, illetve rituális tabuk is. A buddhizmus kezdett kilépni a kolostorokból és eljutott az arisztokrata palotákba a legkülönfélébb módokon: szövegek tanulmányozásával, ezoterikus szertartásokkal, művészettel és olyasféle érdemeket gyűjtő kegyes munkákkal, mint a sūtrák másolása, szobrok állítása és magántemplomok létesítése.

Bár a tartományok harcosai és földművesei nemigen értették a buddhista tanítás finomságait, széles körben elterjedt a *karma,* a védő, gyógyító Buddhák fogalma, és ismeretesek voltak a buddhista világnézet alapjai. Bár a *Lótusz*-sūtrában, a japán buddhizmus egyik alapvető szövegében olvasható a mahāyāna-üzenet, miszerint az üvözülés mindenki számára elérhető. A Heian-korszak elején a gyakorlatban ezt az utat a szerzetesek és apácák előjogának tekintették, akiknek műveltsége, képzése és ideje megengedte, hogy teljesen a vallási életnek szenteljék magukat. A korszak vége felé, a 12. század második felében, Hōnen és más papok már az átlagember által is elérhető üdvösségről prédikáltak.

Elődjével, Shōmuval vagy utódjával, Sagával szemben Kammu császár nem volt a buddhizmus lelkes támogatója, inkább a konfucianizmus érdekelte. Azonban az ő ideje alatt sem száműzték teljesen a buddhizmust az új fővárosból. Kammu támogatott két fiatal szerzetest, Saichōt (767–822), aki halála után Dengyō Daishi néven lett ismertté és Kūkait (774–835), aki halála után a Kōbō Daishi nevet kapta. Mindketten Kínában keresték a japán buddhizmus forrását. Ez a két fiatal szerzetes lett a japán buddhizmus legerősebb és legtartósabb áramlatainak, a tendai- és a shingon-hagyományoknak alapítója.

Saichō- és a tendai-hagyomány

Mind Saichō, mind Kūkai hivatalos küldöttséggel érkezett 804-ben Kínába. Kūkai az első hajón utazott, amelyet a szél délre fújt, és végül Fucsien tartományban ért földet. Saichō a második hajón szerencsésebben járt, és hamarosan eljutott a Csecsiang tartományban levő Tiantai-hegyre, a Mennyei teraszra. Itt mély benyomást tett rá, milyen átfogó, erőteljes és szinkretikus (egyeztető) a *Lótusz*-sūtra Tiantai értelmezése, amelyet Csiji (538–97) fejlesztett ki.

Tiantaiban (japánul: Tendai) úgy tanították, hogy a *Lótusz*-sūtra Buddha tanításainak legtökéletesebb kikristályosodása, amelyben minden megtalálható, ami az üdvösséghez szükséges. Más iskolák tanításai ideiglenesek, csak azok érik el a teljességet, amelyek alapja a *Lótusz*-sūtra. Éppen ezért a *Lótusz*t tekintik a tökéletes tanításnak, amely egy mindent felölelő szintézisben békíti össze a kevésbé tökéletes külön-

mos ezoterikus szertartás és az intenzív meditáció *(shikan)*, amelyen keresztül az egyén egyetlen gondolatban megértheti a létezés vagy a valóság nézőpontját, 3000 birodalmának értelmezését, és eljuthat a felismerésig, hogy a *samsará*ban (lélekvándorlás) benne rejlik a nirvána.

Saichō a sárból és vízből kiemelkedő lótusz képével fejezte ki az ember veleszületett képességét a megvilágosodásra. „A lótuszvirág lényeges sajátsága, hogy kiemelkedjen a vízből. Ha nem bukkan föl, virága nem nyílik ki. A kiemelkedés magában foglalja a virágzást. Ha három láb mély a víz, a virág szára négy vagy öt láb hosszú lesz, ha a víz hét vagy nyolc láb mély, a szár tíz lábnál is magasabb lesz. Minél nagyobb a víz, annál magasabbra nő a szár, határtalanok a lehetőségek. Ugyanígy minden emberben benne lakozik a buddhaság lótusza. A hīnayana és a kvázi-mahāyāna mocsara és poshadt vize fölé fog emelkedni, s aztán a Bodhisattvák fejletségi fokán keresztül kinyílnak levelei, és dicsőségben kivirágzik."

Japánba való visszatérése után 805-ben Saichō megalapította az Enryakuji-kolostort a Hiei-hegyen, a fővárostól északkeletre. Az eleinte kis méretű Enryakuji gyorsan növekedni kezdett, és kisvártatva Japán legnagyobb kolostori központjává vált. A fővároshoz való közelsége miatt élvezte a császári udvar és a nemesség támogatását. Nem telt el sok idő, és a nemesség és a császári család fiatalabb fiúgyermekei számára vonzó lehetőség lett a szerzetesi élet. Saichō, hogy elfogadtassa az új buddhista tanítást, hangsúlyozta a buddhizmusnak mint az állam védelmezőjének szerepét. Az volt az álma, hogy a buddhizmust a nemzet oszlopává és a kolostor alatt fekvő új fővárosban megújuló kormány szellemi támogatójává tegye. Azt az ideált dédelgette, hogy kineveli azokat a szellemi vezetőket, „a nemzet kincseit", akikben a Bodhisattva szellemi eltökéltsége és könyörülete az állam és társadalom iránti szolgálat konfuciánus erényeivel ötvöződik: „Mi a nemzet kincse? A vallásos szemléletkincs, és az, aki ezzel a szemlélettel bír, a nemzet kincse. Ezért mondják régóta, hogy tíz galambtojás nagyságú gyöngy nem a nemzet kincse, érték csak az, ha egy személyiség fénye bevilágítja az ország egy részét."

Hogy célját elérje Saichō, kemény, tizenkét éves képzést vezetett be a tendai szerzetesek számára. Azon kevesek, akik a legjobb eredménnyel végeztek, a Hiei-hegyen maradtak, hogy ők tanítsák a többieket. A kevésbé sikereseket a tartományokba küldték, hogy ott tanítsanak vagy hivatalnokoskodjanak. Saichō aktív életet, a társadalom szolgálatát várta szerzeteseitől, messze eltérve a kolduló szerzetes theravadan-eszméjétől.

ezeket a költségeket fedező alapítványokat a tartományi irodákban kell elhelyezni, a tartományi és körzeti kormányzók közös felügyelete alá.

Olyan, a nemzet és az emberek javát szolgáló vállalkozásokban is közre kell működniük, mint a medencék és csatornák javítása, a megműveletlen föld műveltté tétele, a földcsuszamlások helyreállítása, hidak és hajók építése, fák és hócsalánbokrok ültetése, kender és fű vetése, kutak és öntözőárkok ásása.

Tanulmányozzák a sūtrákat, és műveljék elméjüket, de maguk ne fogjanak földművelésbe vagy kereskedelembe.

Ha mindezeket betartják, sorra bukkannak föl az országban a vallásos szemléletű emberek, és a felsőbbrendű emberhez vezető út soha nem szűnik meg.

Saichō a japán vallásos környezethez alkalmazkodva több módon is átalakította a tendait. Gondot fordított rá, hogy a tendai „nagy kocsi"-jának univerzalizmusát megkülönböztesse attól, amit megvetően hīnayanának, „kis kocsi"-nak nevezett, de arra is, hogy elkülönítse a narai kolostorok kvázi-mahāyāna buddhizmusától is. Elvetette a narai kolostorokban használt hīnayana felszentelési tételeket, és az úgynevezett Bodhisattva-fogadalmat vezette be a tendai szerzetesek felszentelésénél. Hogy a tendai szerzeteseket megszabadítsa a Tōdaiji ellenőrzése alól, amely a pappá avatások szokásos színhelye volt, kérvénnyel fordult az udvarhoz, engedélyezzék Enryakujinak, hogy maga szentelhesse föl papjait. Az engedélyt csak halála után adták meg, de ragaszkodása a tendai saját hatásköréhez és ahhoz, hogy a mahāyāna Bodhisattva tanait használja, komoly szakítást jelentett a narai buddhizmussal. A narai papság a maga részéről Saichō uralkodni vágyó természetét és a császári patrónushoz való túlságos alkalmazkodását kritizálta és minden lépését ellenezte.

Saichō más módon is átalakította a japán tendait. Erőteljesen vonzották az ezoterikus buddhista tanok *(mikkyō)*. Kínai tartózkodása alatt ismerte meg ezeket a szertartási szokásokat, és beillesztett néhányat közülük saját tendai irányzatába. De még jobban meg akarta ismerni az ezoterikus tanításokat kortársa, Kūkai segítségével. Őt magát is beavatták a Kūkai-féle shingon-hagyományokba. Tanítványokat küldött Kūkaihoz, és könyveket kért kölcsön tőle a shingon-rituálékról. Azonban a kapcsolat megromlott, amikor Kūkai nem volt hajlandó könyveket kölcsönözni, és ragaszkodott hozzá, hogy Saichō, ha shingont akar tanulni, lépjen a rendes tanítványok közé. Kūkai azzal érvelt, hogy a szövegek nem fedik föl az ezoterikus igazságot, azokat csak ő adhatja át. Mindez nem gátolta meg, hogy a tendaiban tovább-

Zarándoklat a Heian-korszakban
Ebben a korban a nemesek nemigen mozdultak ki a Heian-palotából, de a fárasztó zarándokutakra a császárok, a nemesek és a közemberek egyaránt vállalkoztak. Nara Hét Nagy Templomát egyetlen hét alatt végig lehetett járni. Befolyásuk megőrzése érdekében e templomok hívogatták is a zarándokokat, akik Narából továbbmehettek a hegyi központok – Kōya-hegy, Murōji (a nők előtt is nyitott kevés hegyi szentélyek egyike) –, illetve a Kasagi-hegyi kő-Buddhák felé. Az igazán elkötelezett buddhista hívők „Mekkája" azonban a Kumano-szentélyekhez vezető sokkal kimerítőbb zarándokút volt. A császári családból elsőként a már visszavonult Uda császár tette meg ezt az utat 907-ben. Az oda-vissza 320 km-es utat nehéz hegyi ösvényeken gyalog vagy gyaloghintón egy hónap alatt lehetett végigjárni. Később a zarándokok a parti utat választották Kumanóba, így az Ise-szentélyeket is meglátogathatták.

csolatot keressen a buddhizmus és az őshonos *kami*k kultusza között. Saichō a maga részéről különösen tisztelte Sannōt, a Hiei-hegység Oyamagui no Mikoto, vagyis Hegyi Király néven ismert ősi védőistenét. A Sannōnak szentelt Hiei-szentély a Hiei-hegynek a Biwa-tóra néző keleti lejtőin épült. Az Enryakuji szerzetesei mindig is védőistenükként tekintettek Sannōra, és szertartásokat végeztek tiszteletére. Az egykori helyi kultusz így, az Enryakujival és a tendai buddhizmussal való kapcsolatán keresztül bekerült a főváros vallási életének áramlatába. A buddhista templom és e shintō isten közötti kapcsolat jól mutatja a japán buddhista vezetők azon szándékát, hogy felülkerekedjenek az ősi helyi ellenségeskedésen az idegen vallással szemben, olyan módon, hogy saját hatáskörükbe vonják azoknak a vidékeknek a shintō-isteneit, amelyeken templomalapítási szándékuk van.

Saichō halála után az Enryakuji tovább növekedett Ennin (794–864) és Enchin (814–891) vezetése

központot alapított Onjōji (Miidera) néven a hegy lábánál.

Az Enryakuji, akárcsak a nagy narai kolostorok, adómentes földbirtokokat kapott a *ritsuryō*-rendszer keretein belül, és mint azok, befolyását és erőforrásait arra használta, hogy helyi templomokat nyisson és magánbirtokokat *(shōen)* szerezzen, akár földek termővé tételével, akár felajánlások szerzésével. A 12. századra Enryakujinak és több helyi templomának több száz *shōen*-birtoka volt szanaszét a tartományokban közvetlenül a hegy alatt, de jóval távolabb is. És akárcsak a hatalmas narai kolostorok, valamint a Kōya-hegy és Negoro, Enryakuji is erős magánhadsereget szervezett szerzetes katonákból *(sōhei)*, hogy megvédje birtokait és érdekeltségeit. Ahányszor a kolostor úgy vélte, hogy veszély fenyegeti érdekeit, szerzetes katonái levitték a Sannō-kultusz szent jelképét a fővárosba, és így próbálták ráerőltetni az udvarra a kolostor követeléseinek elfogadását. A narai kolostorok és Enryakuji hadseregei, valamint az Enryakuji és az udvart, a Fujiwarákat védő fegyveres csoportok közötti rivalizálás hozzájárult a kései Heian-kor növekvő politikai zűrzavarához. A zabolátlan kolostori hadseregeket egészen a 16. századig senkinek nem sikerült ellenőrzése alá vonnia, amikor Oda Nobunaga és Toyotomi Hideyoshi elég katonai erővel rendelkezett ahhoz, hogy letörje őket.

Kûkai (774–835), a japán shingon-buddhizmus alapítója látható a képen, kezében a shingon-buddhizmus mágikus eszközei: egy bronzból készült mennykő *(vadzsra)* és az imához szükséges dobverők. Kûkai halála után a shingon-tanításokat és -rituálékat átvette a tendai-buddhizmus; hozzákapcsolta a hegyi aszketizmust és ebből alakult ki a shugendō. A shingon erőteljes áramlata végigsöpört a középkoron, és Kûkai nagy tiszteletnek örvendett ebben az időszakban. A közhiedelem szerint Kûkai nem halt meg, csak a mély meditáció *(samādhi)* állapotába került, hogy ott várakozzon Buddha Maitreya eljövetelére. Így a zarándokok hihettek abban, hogy Japán távoli részein Kûkai megjelent nekik.

Kūkai és a shingon-doktrína

A Kūkai nevezetű zseniális ifjú szerzetes ugyanazzal a küldöttséggel utazott Kínába, bár másik hajón, mint Saichō, 804-ben. Akárcsak társa, ő is az egyetemes és egyesítő buddhista tanítást kereste, amely jobban megfelel az ő és honfitársai igényeinek a narai iskolák elvont doktrínáinál. Kínában Kūkai a követséggel Csanganba, a fővárosba ment, ahol egy híres mestertől, Huiguōtól (746–805) tanulta a buddhizmust. Kūkai művelt fiatalember volt, jártas a kínai nyelvben, irodalomban. A hatvanéves kínai mester melegen fogadta, mintha már várta volna érkezését, és kisvártatva kitüntetett tanítványává fogadta, beavatta az ezoterikus mantrayana-buddhizmus titkaiba.

Érdemes hosszan idézni, hogyan írta le Kūkai ezt a találkozást mesterével, már csak azért is, mert megismertet a shingon-tanítás és a rituálé-ikonográfia alapvető vonásaival:

> 804. hatodik holdjában én, Kūkai Kínába hajóztam az 1. számú hajó fedélzetén, Fujiwara nagyúr, a Tang-udvarban szolgáló nagykövetünk társaságában. Fukiennél értünk partot a 8. holdban, és 4 hónappal később érkeztünk meg Csanganba, a fővárosba, ahol a hivatalos vendégszálláson helyeztek

és lett felszentelve általa. Hívők négy osztálya tekintett föl rá útmutatásért az ezoterikus tanításokban.

A Hszi-ming-templom öt vagy hat szerzetesének társaságában kerestem föl az apátot. Mihelyt megpillantott, örömmel elmosolyodott, és vidáman így szólt: – „Tudtam, hogy eljössz. Milyen öröm, hogy ma végre megpillanthatlak! Életem a végéhez közeledik, és amíg nem jöttél, nem volt kire hagynom tanításaim. Ne késlekedj, menj az oltárhoz tömjénnel és virággal." – Visszatértem a templomba, ahol laktam, és magamhoz vettem a szertartáshoz szükséges dolgokat. A 6. hold elején jártunk, mikor beléptem a felszentelőhelyiségbe. Megálltam a Anyaméhvilág-mandala előtt, és az előírt módon belévetettem a virágot. Véletlenül középre, Buddha Vairocana testére hullott. – „Hát nem csodálatos? – tört ki örömében a mester. – Hát nem igazán csodálatos?" – Háromszor, négyszer is elismételte örömében és csodálatában. Aztán megkaptam az ötszörös felszentelést, és bevezetést nyertem a Három rejtélybe, amely isteni közbenjárást eredményez. Majd megtanították a Anyaméhvilág-mandala szanszkrit formuláit, és megtanultam az összes Nagytiszteletű jóga-meditációját.

A 7. hold elején léptem be a Gyémántvilág-mandala felszentelőhelyiségébe a második felszentelésre. Amikor elhajítottam virágom, ismét Buddha Vairocanára hullott, az apát ugyanúgy lelkendezett, mint korábban. A rákövetkező hónapban āchāryává is fölszenteltek...

Később tanultam a Gyémántkorona-jógát és az Igaz Szavak Tanításának öt osztályát, és némi időt a szanszkrit nyelv és himnuszok tanulmányozásával töltöttem. Az apáttól megtudtam, hogy az ezoterikus iratok jelentése oly homályos, hogy csak a művészet képes azt érzékeltetni. Ezért utasította az udvari művészt, Li Csent, és egy tucat másik festőt, hogy írjanak tíz tekercset az Anyaméhvilág- és Gyémántvilág-mandalákról, és több mint húsz írnokot gyűjtött össze, hogy készítsenek másolatokat a Gyémántvilágról és más fontos ezoterikus iratokról. A bronzkovácsot utasította, hogy öntsön ki tizenöt rituális eszközt...

Egy nap az apát így szólt hozzám: – „Valamikor rég, ifjú koromban találkoztam a nagy mesterrel, Amoghavajrával. Attól a pillanattól, hogy meglátott, fiaként bánt velem, és mikor az udvarhoz látogatott, majd visszatért a templomba, árnyékaként követtem. – »Te leszel az ezoterikus tanítások gyűjtőhelye – avatott be. Tégy meg mindent, ami tőled telik! Tégy meg mindent!«" – Ezután bevezettek az Anyaméhvilág és a Gyémántvilág tanításaiba, valamint a titkos mud-

nem marad elég időm, hogy mindenre megtanítsalak, de tanításom immár véget ért, ahogy befejeződött a sūtrák másolásának és a képmások készítésének a munkája is. Siess vissza a hazádba, ajánld fel az udvarnak mindezeket a kincseket, és terjeszd a tant országod népe között, hogy boldogok lehessenek az emberek. Akkor béke költözik a földre, és elégedett lesz minden érző lény. Ez a módja annak, hogy kifejezd köszönetedet Buddhának és a tanítódnak, és ezen az úton mutathatsz példát hitbuzgóságból hazádnak és családodnak. Itt majd tanítványom, I-ming folytatja munkámat. A te feladatod, hogy eljuttasd a tanokat a Keleti Földre. Tedd a legjobb tudásod szerint!"

Ezek voltak végső útmutatásai számomra, melyeket, mint mindig, kedvesen és türelmesen adott a tudtomra. Az év utolsó teleholdjának éjjelén, miután a rituális fürdőben megtisztult, a jobb oldalára feküdt, és Vairocana mudrāját felöltve kilehelte a lelkét.

Még azon az éjjelen, mikor meditációba merülve ültem a csarnokban, az apát megjelent előttem ismerős alakjában, és így szólt:

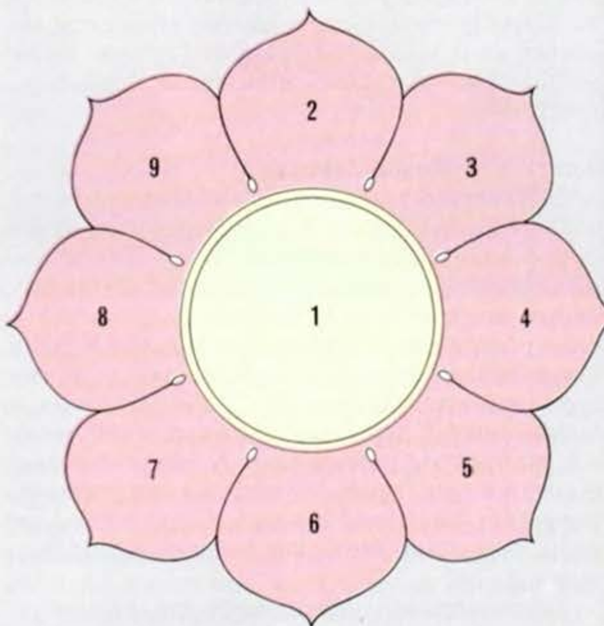
– „Régóta tart, és még sokáig fog tartani kettőnk szövetsége az ezoterikus tanok terjesztésében. Japánban fogok újjászületni legközelebb, és ezúttal én leszek a te tanítványod."

A Mester mondandóját nem soroltam elő teljes részletességében, de híven átadtam szavainak lényegét. (806. december 5.)

Az idézet érzékletes áttekintést ad a tanításokról, szertartási gyakorlatokról és eszközökről, melyeket Kūkai magával vitt Japánba. A shingon-tanítás lényege a hit egy transzcendens és mindent felölelő Buddhában, Vairocanában, japánul Dainichiben. Ez a Buddha a két nagy mandala, az Anyaméhvilág- és a Gyémántvilág-mandala, azaz az ezek által jelképezett világegyetem középpontjában trónol. A Buddhák és Bodhisattvák seregei valójában Dainichi megnyilvánulásai, ahogy minden létező – érző lény és természeti tárgy – is az ő kisugárzása. Ebből következik, hogy aki felismeri Dainichi immanenciáját, az már fizikai testében is elérheti a buddhaságot.

Az e felismeréshez vezető utat a shingon a vallásgyakorlat három fő formájában jelöli ki, melyek mindegyike annak kifejezésére szolgál, hogy Dainichi gondolatai, szavai és tettei a hívőn át valósulnak meg. Az egyik gyakorlat meditálás a Gyémántvilág- (Kongōkai) és az Anyaméhvilág- (Taizōkai) mandalák fölött. Ezek a mandalák Dainichi immanenciájának grafikus ábrázolásai, azt jelképezik, hogy a világegyetem valamennyi

Az ezoterikus tanításokat *(mikkyō)* Kūkai honosította meg a 9. század elején. Gyorsan gyökeret vertek Japánban, és a Heian-korban számos erőteljes áramlatot tápláltak, ezen egyike Kūkai saját, a kyōtói Kongōbujiban (Kōyasan) és a kyōtói Kyōōgokokujiban (Tōji) megalapított shingon (Igaz Világ) szektája. A többi ezoterikus áramlat a japán tendai-buddhizmuson belül keletkezett. E tanítások szerint a megvilágosodás lehetséges ebben az életben, anélkül, hogy hosszú évekig kellene várakozni az újjászületésre egy beláthatatlanul távoli paradicsomban. Az üdvözülés útja nem a sūtrák tanulmányozásában rejlik, hanem a Buddha által közvetített tanítások megértésében. A beavatások által a kozmikus diagramokban (mandalák), titkos gesztusokban (mudrák) és misztikus szimbólumokban (mantrāk) a jelölt rátalál a megvilágosodás belső titkaira. A két nagy ezoterikus mandala az Anyaméhvilág- (Taizōkai-) és a Gyémántvilág- (Kongōkai-) mandala Mahāvairocanának (Dainichi), az őseredeti Buddhának, valamennyi Buddha és élőlény forrásának végtelen könyörületét és bölcsességét jelenítik meg.

Fent: Ez a vázlat az Anyaméhvilág-mandala központi udvarát szemlélteti. A középpontban ül Mahāvairocana, míg a szirmokon egymást váltva négy Buddha és négy Bodhisattva foglal helyet.
1. Dainichi Nyorai (Mahāvairocana)
2. Hōdō Nyorai (Ratnaketu)
3. Fugen Bosatsu (Samantabhadra)
4. Kaifukeō Nyorai (Samkusumitarāja)
5. Monju Bosatsu (Manjushri)

Jobbra: Az Anyaméhvilág- (Taizōkai-) mandala Mahāvairocana örök, mindent felölelő megvilágosodásának a világegyetemét modellálja. Az „anyaöl" vagy „anyaméh" elképzelése szerint az egyetemes megvilágosodás a mindent magában foglaló alapelv, minden jelenség forrása és fenntartója. Az álló téglalap alakú mandala 12 szekcióból vagy udvarból áll, megtöltve 414 Buddhával és Bodhisattvával a központi udvart

kal teleírt faoszlop elégetése. Me-

csengők és harangok szavának kísé-

lenik meg, a világ káprázat voltának megsemmisítőjeként.

Balra: Az indiai *vadzsra* (japánul *kongő*) az ezoterikus (shingon-) buddhizmus legjellegzetesebb szertartási eszközeinek egyike. Úgy tartják, hogy a „gyémánt keménységével és a villámcsapás erejével" megáldott eszköz (a hagyomány szerint az első meteorit volt) a végső igazság elpusztíthatatlanságát jelképezi.

Fent: Mahāvairocana (Dainichi: a nagy Nap), az őseredeti Buddha,

Fent: A végtelen ezoterikus panteonon belül sok vad istenség is található, akik a hívők védelmével szol-

tés, az *abhiseka* (japánul *kanjō*) a legfontosabb beava-
tó rítusok egyike a shingonban. Ezeket az ezoterikus tanokat *(mikkyō)*, Buddha tanításainak magasztos igazságait magasabb rendűeknek tartották a nyíltan hirdetett tanításoknál *(kengyō)*.

A shingon-szertartások és -gyakorlatok bonyolult rituális keretek között folytak. A mandalák és mantrák mellett, a shingon-szertartások során az indiai fegyverekből átalakult, *vadzsrá*nak nevezett sokféle szertartási eszközt, ágas-bogas szerszámot használtak a tisztánlátást elhomályosító illúziók szétzúzásához. A shingon-szertartások szövevényessége, színpompája és művészi kifinomultsága különleges vonzerőt kölcsönzött a tanításnak a Heian-udvar, nem utolsósorban pedig a többi japán buddhista irányzat papjai szemében. A shingont hamarosan befogadták a nagy narai templomok, akárcsak Saichō Enryakuji kolostora.

Kammu császár még Kūkai 806-os hazatérése előtt elhunyt. Mindazonáltal az ifjú szerzetest, aki kiváló költőként és kalligráfusként, nemkülönben az ezoterikus buddhizmus mestereként máris jelentős hírnévre tett szert, Kammu utódai is pártfogolták, különösen Saga császár. 809-ben az udvar rábízta a Takaosanji (később Jingoji) vezetését Kyōto határában, ahol hamarosan a Heian-társadalom vallási és kulturális életének egyik meghatározó alakjává emelkedett. *Abhiseka*-beavatásokat vezetett, és sikerült megszerveznie az új tan egy kis közösségét. 810-ben kinevezték a Tōdaiji hivatali vezetőjének. Ez a tekintélyes pozíció lehetővé tette számára, hogy a shingon-tanításokat és -szertartásokat széles körben meghonosítsa a kolostori rendszerben.

816-ban Saga császár eleget tett Kūkai kérésének, és neki adományozta a Kōya-hegyet. Kii tartománynak ez a hegyvidéki vadona ideális lakhelynek ígérkezett egy elmélkedő közösség számára. Kūkai ott alapította meg azt a nagy kolostori központot, mely vallási, politikai és gazdasági befolyását tekintve rövid idő alatt az Enryakuji vetélytársává lett. A kolostor már a megjelenésében is mandalaként fejezi ki a shingon-buddhizmus alapigazságait. Kūkai a Kōya-hegyet lótuszvirágnak, az Anyaméhvilág szimbólumának tekintette, oly módon, hogy a központi hegyet körülvevő nyolc csúcs jelenti a lótusz szirmait. E megszentelt földet, az Anyaméhvilág közepén álló kolostorkomplexumot Kongōbujinak, Vadzsra Templomának nevezte el, amely az örökkévalóság, a szüntelen változás és a határtalan bölcsesség birodalmát képviselte. Nagy központi pagodájában helyezték el a végső egyetemes valóság, a Gyémántvilág Vairocanáját, melyet északról, délről, keletről és nyugatról az Anyaméhvilág négy Buddhája fogott körül.

Kūkai és követőinek kis csapata számos esztendőt

szerzetest képezzen ki Tōjiban, valamint azt a különleges előjogot is elnyerte, hogy a kolostor kizárólag a shingon-irányzat otthona lehessen. Talán halála közeledtét érezve, 831-ben Kūkai visszatért Kōya hegyére. 834 harmadik hónapjában halt meg, bár hívei számára nem semmisült meg, hanem belépett a legmélységesebb meditáció *(samādhi)* állapotába, melyben Maitreya, az eljövendő Buddha érkezését várja.

Amida tisztelete

A középső Heian-korszaktól egy új vallási irányzat jelent meg a tendai-kolostorokban, melyet meditáció, a *Lótusz*-sūtra tanulmányozása és ezoterikus szertartásrend jellemez. Eleinte megmaradt a kolostorok falain belül; a 12. századra azonban már a világi társadalom is megismerte a komor világban az üdvözülés megújult reményével kecsegtető tant. Az új vallási mozgalom a Buddha Amidába (Amitābha) vetett feltétel nélküli hitet hirdette, és cserébe üdvözülést ígért a Nyugati Paradicsom Tiszta Földjén. A Tiszta Föld-buddhizmusban a hangsúly az üdvözülés vagy megvilágosodás egyéni útjáról (japánul *jiriki*) egy külső megváltó erőn – ez esetben Amitābhán – keresztül megvalósuló üdvözülésre *(tariki)* kerül.

Az imádság Buddha Amidához (szanszkrit Amitābha, kínai Amituofo) és a hit, hogy Amida könyörülete révén az elhunyt a Nyugati Paradicsomban, vagyis a Tiszta Földön születik újjá, szerte Ázsiában a mahāyāna-buddhizmus népszerű áramlatává vált, különösen Japánban, ahol a mahāyāna-panteon valamennyi Buddhájából éppen Amida váltotta ki a legmélyebb áhítatot. Az amidizmus ereje abban rejlett, hogy az egyszerű emberek sokasága számára hozta elérhető közelségbe a Tiszta Földet. Hogy a hívő eljuthasson oda, ahhoz mindössze az Amidába vetett mélységes hitre van szükség, melyet a hívő Buddha nevének ismételgetésével, a *nembutsu*val juttat kifejezésre: „Dicsőség Buddha Amidának", azaz *Namu Amida Butsu*. Az amidizmus gazdag vallásos irodalmat teremtett, és számos művészi ábrázolás érzékeltette a hívő mennyei boldogságát Amida Paradicsomában, valamint a bűnösökre váró pokol kínjait.

Amida címe az *Amitābha* („határtalan fényesség") és az *Amitāyus* („örök élet") szanszkrit szavakból ered. Az Amidához és Tiszta Földjéhez kapcsolódó tanokat a *Tiszta Föld*-sūtra vagy *Sukhāvati vyūha* tartalmazza. A *Sukhāvati* jelentése: „Tiszta és Boldog Föld." A sūtra régebbi, hosszabb változatában a *karma* theravada felfogása alapján az egyéni törekvés az üdvözülésre szabja meg az újjászületést a Tiszta Földön, az érdemdús tettek és az Amitābhába vetett hit által. A rövidebb változat, ami Kínában és Japán-

Amikor Kūkai 806-ban visszatért Kínából, kinevezték a kyōtói Tōji (Kyoogōkokuji) vezetőjének, amit

növekedett, a hegy körül elterülő kiterjedt földbirtokokkal és saját kolostori hadsereggel.

mint a buddhista panteon egyik Buddhája, aki mint a hosszú életkor és a határtalan fényesség Buddhája, a Nyugati Paradicsom fölött uralkodik. Kultusza

nélkül fedezhetünk fel görög és korai keresztény hatásokat.

Amida kultusza Kínában teljesedett ki. A 3. szá-

Jüan a *Prajñāpāramitā* és a meditáció mestere volt. Tanítása szerint Amituofo Paradicsomának dicsőségébe meditáció által lehet eljutni. Úgy tartják, hogy Hui Jüan szerzetesekből és laikusokból alapított egy Amitābhához fohászkodó csoportot, a Fehér Lótusz Társaságát. Akár valóban így történt, akár nem, kétségtelen, hogy Hui Jüan és követői intenzív meditációt folytattak, és ünnepélyesen megfogadták, hogy az Amituofo Nyugati Paradicsomában születnek újjá. Ennek alapján tekintik Hui Jüant az első Tiszta Föld patriárkának. Tan Lüan (476–542), Tao Csuo (562–645) és San Tao (613–681) szintén odaadóan terjesztették az amidista hitbuzgalmat. Az *Értekezés a Nyugati Paradicsomról* című művében Tao Csuo leszögezte, hogy Buddha törvényeinek hanyatlása idején Buddha Amitābha szólongatása *(nien-fo)* a leg- történt megtisztítása után is.

Az amidizmus korán eljutott Japánba. Egy feljegyzés szerint 640-ben már sor került a *Sukhāvati vyūha* nyilvános előadására. Fokozatosan kialakult a Tiszta Föld-rendszerbe foglalt iskolája. Az amidizmust évszázadokon át leginkább a szerzetesek és az apácák tanulmányozták a narai buddhizmus tudományos keretein belül, majd a tendai- és a shingon-buddhizmus ezoterikus gyakorlataként, mint elmélkedést a különféle Buddhák erényei fölött. Ekkoriban vált szokássá a fohászkodás a halálért, a könyörgés Amidához a *nembutsu*n át, és az Amida személyére összpontosítást kísérő közbenjárás *(jōgyō zanmai)*.

A középső Heian-korszaktól az amidizmus elterjedt az udvari nemesség tagjai között is. Genshin

A Byōdōin Ujiban

A Byōdōin remekül példázza, miként alakult át a Heian-kor palotája templommá és kertté, Amida Tiszta Földjének e világi képmásává. Eredetileg Fujiwara no Michinaga nyaralójának épült, és fia, Fujiwara no Yorimichi alakíttatta át templommá 1053-ban. A Byōdōin lényege a Főnix-csarnok vagy Hōōdō; nevét a tetőn elhelyezett bronzmadarakról kapta. A csarnokban Jōchō szobrász fából készült Amida-szobra található, amint egy lótusztavacska fölött kelet felé tekint. Maga az épület is egy hatalmas madárra emlékeztet, a kiterjesztett csarnokszárnyakkal, míg a „farok" átnyúlik a tavacskán. A belső kiképzés a Tiszta Földet jelképezi, ahol Amida köszönti a lelkeket.

Balra lent: A Főnix-csarnok homlokzata 48,7 méter hosszú. Ez a fénykép északnyugatról mutatja a csarnok központi részét az észak, illetve dél felé nyúló kétemeletes tornyos épületszárnyakkal. Amida paradicsomának földi megjelenítéseként a Főnix-csarnok egy tó kis szigetére épült. Az épület a Heian-palota tornyos átjárótól övezett nagy kihallgatási csarnokából és a nemesség számára készült épületszárnyakból áll.

Lent: A Főnix-csarnok az alaprajzáról és a két aranyozott bronzmadárról kapta a nevét, melyek a tetejét ékesítik, és az újjászületést szimbolizálják Amida Tiszta Föld paradicsomában. Lehetséges, hogy a főnixeket ugyanaz a Jōchō szobrász készítette, akinek munkája az Amida-csarnok központi szobra.

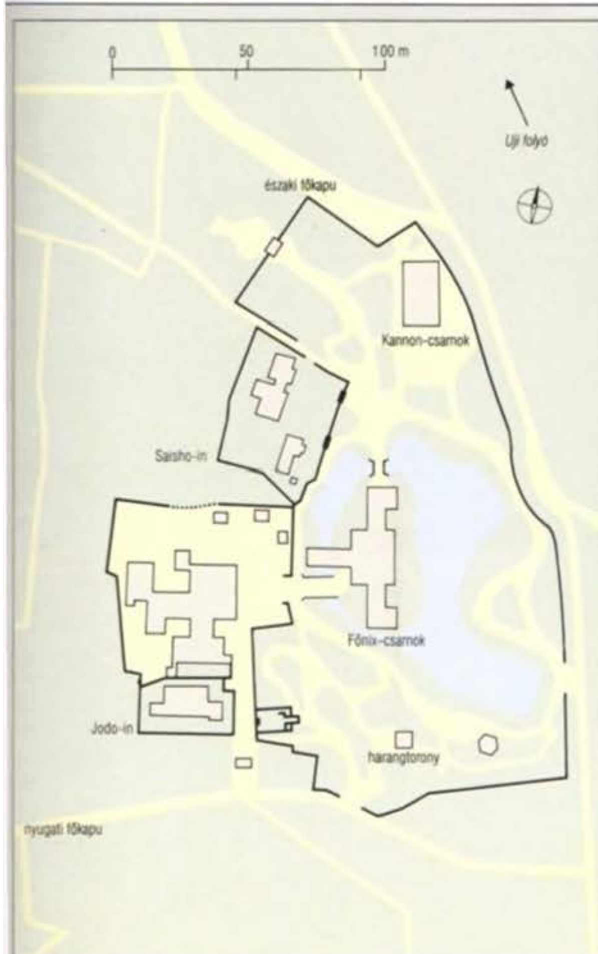

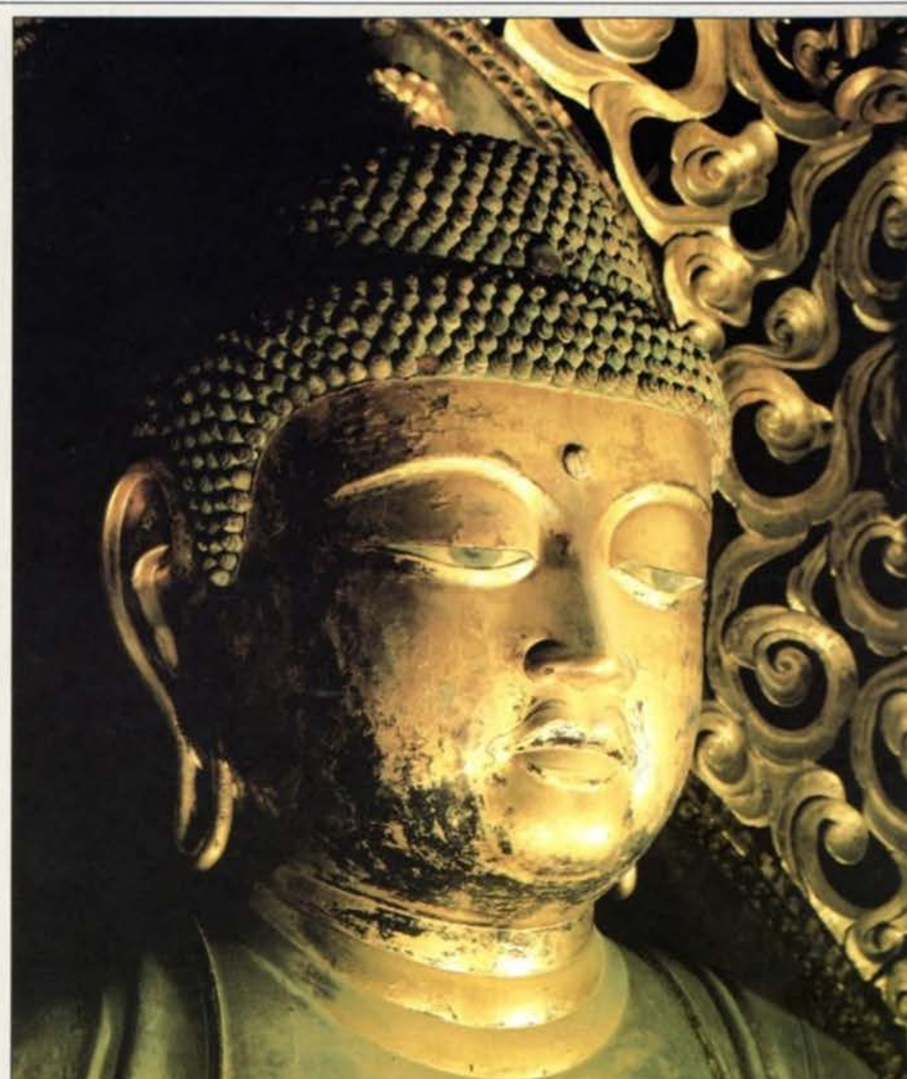

ismételgetése elegendő az újjászületéshez *(ōjō)*. A nemesek sūtrákat másoltak, szobrokat rendeltek, rendkívüli csarnokokat és templomokat emeltettek – mint a Byōdōin Ujiban – Amida tiszteletére. A Fujiwara no Michinaga alapította Hōjōji az egyik leglátványosabb kísérlet a Tiszta Föld e világi megteremtésére. A beszámolók szerint Fujiwara no Michinaga a Hōjōjiban halt meg Amida képmása előtt, a képmásra erősített szalagokba kapaszkodva, miközben fennhangon kántálta a *nembutsu*t, abban a reményben, hogy Amida és a Bodhisattvák eljönnek és üdvözölni fogják a Mennyei Gyönyörűség Tiszta Földjén. Az általános meggyőződés, hogy az 1052. évben Japán belép Buddha törvényeinek hanyatló, egyúttal végső korszakába *(mappō)*, megerősítette a „külső erő"-től való függőség szemléletét és az

rétet.

A 12. század második felétől Hōnen (1133–1212) a Tiszta Föld-szekta (Jōdoshū) alapítója, tanítványa, Shinran (1173–1262), az Igazi Tiszta Föld (Jōdo Shinsū) megteremtője, Rennyo (1415–1499), a Jōdo Shinsū nyolcadik generációjának patriárkája és a kolduló szerzetes Ippen (1239–1289) az Üdvözülés Ideje (Ji) iskola alapítója függetlenítette az amidizmust a régebbi iskoláktól. Ekkoriban vált tömegvallássá a nép körében, hiszen bárki számára könnyű üdvözüléssel kecsegtetett az Amidába vetett őszinte hit a *nembutsu* kíséretében. Ezek az amidista szekták alkották a japán buddhizmus legerőteljesebb és legnépszerűbb áramlatát. A mai Japánban 16 millió Jōdo Shinsū-követő, 3 millió Jōdoshū-hívő és a Jishū 40 000 követője él.

Fent: Az alaprajz a Byōdōin-komplexumot mutatja a Főnix-csarnokkal, ahol Amida szobra áll. Amint Kelet felé tekint, alakja visszatükröződik a lótusztavacskában. Az Északra és Délre

Jobbra: Az aranyozott fából készült központi Amida Jōchōnak, a Heian-kor vezető szobrászának az alkotása. A Jōchō által kifejlesztett csapolásos technikával készült, ami nagyobb

A 10. század végétől gyorsan terjedt az Amida Buddha *(Amitābha)* iránti hódolat és az üdvözülésbe vetett hit *(ōjō)* az ő Nyugati Paradicsomának Tiszta Földjén *(jōdo)*, eleinte az arisztokrácia, majd az egyszerű nép körében is. A fohász Amidához és a Tiszta Földhöz a középkori japán buddhizmus egyik legerőteljesebb áramlatává fejlődött és az elkövetkező buddhista irányzatok többségének alapját képezte.

Az amidista hitbuzgalom széles körű vallásos reformmozgalom része volt, ami nem véletlenül jelentkezett éppen egy olyan korban, amikor az arisztokrataúralom megrendülése politikai nyugtalansághoz, tartományi háborúságokhoz vezetett, amikor napirenden szerepeltek a riválís haderők közötti küzdelmek, amikor jellemzőnek számított a szerzetesi korrupció, gyakoriak voltak a fosztogató kolostori hadak, és amikor szilárdan hitték, hogy Japán belépett a buddhista Végső Törvény Korába *(mappō)*. A Végső Törvény Kora kezdetét az 1502. évre helyezték, és kilátástalannak vélték az érdemek állhatatos gyűjtése által elnyert üdvözülést *(jiriki)*. Úgy hitték, hogy a hit egy könyörületes Buddha – mint amilyen Amida vagy Maitreya, az Eljövendő Buddha – „külső erejé"-ben *(tariki)* biztosítja az üdvözülést. A Tiszta Föld első hívei, Genshin és Kūya tanításai szerint Amida fogadalmat tettek minden érző lény megmentésére, és hittek abban, hogy az üdvözülés a Tiszta Földön megvalósítható a hit egyszerű kifejezésével, Amida szent nevének (Namu Amida Butsu), a *nembutsu* formulának az ismételgetésével. A Tiszta Föld-tanítás először az arisztokrácia körében szerzett híveket, akik közül sokan építtettek Tiszta Föld csarnokokat, mint Byōdōin vagy Chūsonji, valamint Tiszta Föld-festményeket és -szobrokat rendeltek. A tanok avatott igehirdetők és vándorprédikátorok közvetítésével a nép körében is gyorsan elterjedtek.

Fent: A buddhista poklokat ábrázolták a sūtrákban, festményeken és szobor formában mint a paradicsom gyönyörűségének büntető ellenpárját. A hit szerint a poklokat tíz bíró vagy király irányítja, Emma vezérletével, akit szintén gyakran örökítettek meg képek és szobrok, mint ez a faszobor a Muromachi-korszakból, a 15. század második feléből.

Lent: A Tiszta Föld-ábrázolások többsége Amida alakját állítja a középpontba, amint paradicsoma közepén ül, vagy amint a halál pillanatában feltűnik a hívő előtt a köszöntés meghajló pózában, hogy elvezesse őt a Nyugati Paradicsomba. Az itt látható Amidát bíborfelhőkön aláereszkedő Bodhisattvák mennyei serege veszi körül, hogy üdvözöljék a Paradicsomba érkezőket.

Fent: Genshin *Ōjō Yōshū*jának ez az Edo kori nyomtatott kiadása a buddhista poklok borzalmait ábrázolja, amint újra és újra megkínozzák a bűnösöket a tüzes üstök poklában.

Balra: Hódolat Amidának és a Tiszta Földnek, megjelenítve a buddhista gondolkodás más áramlatait is. Ez a 17. századi fametszet a világiak számára magyarázza az *Avatamsaka (Kegon)* Sûtra tíz világát, melyeket összhangba hoz a Tiszta Föld tanaival. A felső négy körcikkely a Buddhák, Bodhisattvák és Arhatok világait ábrázolja. Az alsó hat cikkely a lélekvándorlás birodalmait jelképezi: mennyei lények, emberek, harcias démonok, éhező szellemek, fenevadak és az alvilágok. A középpontban álló írásjegy (jelentése: szív, lélek, tudat) a Tiszta Földre vezető út. A szöveg szerint, ha a hívő valahányszor 10 000 alkalommal elmondta a sûtrát, megjelöli a kis kö-

ren mozogtak otthonosan, kevéssé volt ínyükre a csatatér kavargása és a katonai táborok szigorú rendje. Számosan akadtak továbbá, akiknek eszük ágában sem volt elhagyniuk a fővárost egy tartománybeli közigazgatási posztért, ezért megbízottakat és helyetteseket állítottak kötelezettségeik és magánbirtokaik ellátására. Mindezen okok miatt az udvar és az udvari nemesség egyre erősebben kényszerült a vidéki harcosok *(bushi)* katonai erejére támaszkodni.

A földbirtokok tömeges magántulajdonba kerülése, ami a *shōen* elburjánzásához vezetett, törvényszerűen következett a kínai indíttatású *ritsuryō*-rendszer közösségi eszményének általános bomlási folyamatából. A 11. századra gyakorlatilag összeomlott a központilag kinevezett tartományi kormányzók rendszere. Sok nemes, akinek nem volt kedve elhagyni a főváros kényelmes és kulturált környezetét valami távoli tartományi hivatalért, eladta a kinevezését egy helyettesítő személynek. Az ilyen helyettesítő kormányzók viszont annál inkább hivatalban akartak maradni, és természetesen buzgón kárpótolták magukat fáradozásukért, minden alkalmat megragadva anyagi gyarapodásuk érdekében. A személyes bevételek legkönnyebben hozzáférhető forrásai közé tartozott az adók és más közpénzek eltérítése, *shōen* létrehozása hallgatólagos beleegyezéssel kijelölt tartományukon belül. Egyes tartományi kormányzók és a helyetteseik úgy találták, hogy a tartományi élet kellemetlenségeit lehetséges meggyőzően ellensúlyozni. Minthogy a *ritsuryō* törvényei értelmében négy év elteltével kötelesek voltak visszatérni a fővárosba, és beszámolni működésükről, igyekeztek biztosítani az újbóli kinevezésüket, és letelepedtek a tartományokban. A közkincstárt természetesen érzékenyen érintette, hogy a helyi adminisztrátorok bebetonozták magukat kijelölt hivatalukba, és megszűnt tevékenységük alapos ellenőrzése. Érdekeltségeik kiterjesztése során gyakran kötöttek szövetséget a helyi harcos nemzetségekkel.

A privatizáció és a visszatérés a „családi hatalom”-hoz (ahogy John W. Hall nevezte) kétségkívül jelentős szerepet játszott a centralizált katonai rendszer összeomlásában, valamint a kiterjedt nemzetségen és a területi hűségen alapuló harcos csapatok megjelenésében. A közföldek megfogyatkozásával a központi kormányzatnak le kellett mondania a sorozott hadsereg fenntartásáról. 792-ben megszüntették a parasztokat sorozó rendszert, amely amúgy sem bizonyult hatékonynak az északkeleti ezo törzsek elleni harcokban. A katonai felelősség a kormányzattól a magánszemélyekre hárult. Császárok, nemesek, buddhista szentélyek és a tartományi nagy családok fegyveres egységeket állítottak fel rendfenntartásra és hadviselésre. Megfigyelhető, hogy a tartományokban eluralkodó törvénytelenségekkel, a

ló csapatokat állítottak ki, elsősorban a rokonságuk köréből. E klánok némelyike a *ritsuryō*-rendszerben is megőrizte helyi befolyását, amikor pedig ez a rendszer a Heian-korban felbomlott, megnövekedett a jelentőségük. A harcos alakulatok drága felszerelést igényeltek: kardokat és páncélzatot, íjakat és nyílvesszőket, lovakat és szolgákat, istállót és takarmányt. A katonáskodás egyértelműen a vidéki elit feladatává lett. Ezekben az évszázadokban csiszolták művészi tökélyre a harci ismereteket, és új katonai szövetségek jöttek létre.

A sokasodó katonai alakulatok vezetői között nemcsak a hosszú ideje ott lakó főnököket és a rokonságukat találhatjuk meg, hanem a tartományokban letelepedett hivatalnokokat is: a magánbirtokok intézőit, némely esetben a császári vagy más nemesi család leszármazottjait, akik elszabadultak az udvarból, és új családnevet felvéve önállósították magukat. Azon harcosok körül, akik nemesi származással dicsekedhettek – vagy legalábbis ezt állították magukról –, csoportosultak a legnagyobb területi harcos szövetségek; ilyenek voltak a Tairák és a Minamotók.

A legharcedzettebb katonai osztagok magától értetődően az Észak-Kantō zord távoli határvidékén jelentek meg, ahol szórványos, de szinte folyamatos küzdelem folyt az ezo törzsek ellen. Az itt tanyázó harcos-szövetségek gyakran egymás között is összeösszecsaptak. Ezek a keleti harcosok nemesi leszármazásra hivatkozó vezérek *(kishu)* vezetése alatt álltak, akik kidolgozták a lovas hadviselés technikáit és „az íj és a ló útjá”-nak nevezett harcos hagyományt, ami végül a 17. században a *bushidō*ban, „a harcos útjá”-ban teljesedett ki konficiánus hatásra.

A nemesektől *(kuge)*, akik az udvar behatárolt, szertartásos világában töltötték az életüket, és a késői Tokugawa-korszak (1600–1687) harcosaitól eltérően, akiket tudatosan elszigeteltek a parasztságtól, helyőrségi városokba telepítve őket, a Heian- és a Kamakura-kor harcosai *(bushi)* vidéken éltek. Amikor nem hadi vagy őrségi kötelezettségeiket teljesítették, a birtokaikat igazgatták. Vezéreik ösztönzésére gondosan ápolták hadi örökségüket, fejlesztették harci jártasságukat, gyakran vadásztak és solymásztak, hogy ne legyen idegen számukra az egyszerű, szabad ég alatti élet. Ezenkívül nagyra értékelték a hősiességet, hűséget és a családi dicsőséget.

Az úr és csatlósa között erős személyes kötelékek jelennek meg a *hōkō* vagy szolgálat és *goon*, pártfogás szóhasználatban. Viszonzásképpen az úr jóindulatáért, mely a legkézzelfoghatóbban a hadi zsákmány szétosztásában és a birtokjog megerősítésében jut kifejezésre, a csatlós kötelessége volt háború esetén katonai szolgálatot teljesíteni. Elvárták, hogy szertartásos odaadással végezze az őrszolgálatot, és gazdasági támogatást nyújtson ajándékok, robot- vagy

nyörületességéről, összhangban az egyetemes üdvözülés és a Bodhisattvák irgalmas közbenjárásának tanával, ahogy a *Lótusz-sútrában* áll. A tekercsek jól érzékeltetik a művészi kivitelezés magas fokát a késői Heian-korszakban, a Tairák vallásos érzületét, a buddhizmus és a shintō összeolvadását (tudniillik ezeket a buddhista szövegeket egy shintō-szentélynek ajándékozták) és az udvari kultúra hatását a harcos Taira-nemzetségre.

kemény életvitelét a nyugati tartományokban élő vetélytársaikéval. A *bushi* fegyvernemét meghatározó kifejezések – mint a *yumiya toru mi no narai*, akik felajzzák az íjat, *kyūba no michi*, az íj és a ló útja, *mononofu no michi*, a katona útja – általánosan elterjedtek a késői Heian- és a Kamakura-korszakban, megkülönböztetve velük a harcosok szokásait az udvari nemesség elzárkózott életmódjától. A *bandō musha no narai*, a Kantō-harcosok szokásai, a keleti tartományokban élő *bushi*k hadi önazonosságát fejezte ki. A harcos ideálnak ezt szakmai szótárát és arculatát örökítik meg azok a krónikák és a háborús történetek (*gunkimono*), melyeket a késői Heian- és a Kamakura-korszakokban állítottak össze. A korai hadi történetek, mint a *Mutsuwaki* (Mutsu története) vagy a *Kanjaku monogatari* (Letűnt idők történetei) érzékletesen ábrázolják a háború és a harcos útját követő élet hősiességét: „Készen állok életemet áldozni a szolgálatodban – esküdött Takenori –, hisz nem ér többet egy szélsodorta tollpihénél. Inkább meghalok szembenézve a lázadókkal, de soha nem fordítok hátat az ellenségnek, hogy mentsem a bőröm" (*Mutsu története*). Ezek a történetek jellemzően a nép ajkán terjedtek, míg udvari írástudók és vándorló énekmondók végleges szerkezetbe nem foglalták. Többségükben egyaránt tükröződik az udvari nemesek és a harcosok nyelvezete.

Míg a viszonylag kicsi harcos szövetségek csak egymás között csaptak össze a tartományokban, addig nem fenyegették az udvar központi hatalmát. A 10. század közepére azonban nyilvánvalóvá vált, hogy egyes seregek karizmatikus vezérrel az élükön képesek a fennhatóságuk alá vonni Japán egész területegységeit, és az udvarnak csak a legnagyobb nehézségekkel sikerült megakadályozni az ilyen szándékok megvalósulását, többnyire a rivális harcos szövetségek támogatásával. A legnagyobb szövetségek a Fujiwara, Taira és Minamoto nevet viselték. A Taira (Heikének is nevezett) vezetői Kammu császártól származtatták magukat. A Minamoto- (vagy Genji-) nemzetség Seiwa császárt tekintette az ősének.

935 és 940 között Kelet- és Nyugat-Japánban összeomlott a központi kormányzat tekintélye. Kantōban a 10. században a Taira-klán játszotta a főszerepet. Taira no Masakado (meghalt 940-ben) 935-ben lázadást robbantott ki a polgári hatalom ellen és elfoglalta a nyolc Kantō-tartomány nagy részét. A lázadás eredetileg az egymással vetekedő Taira-seregek közötti hatalmi harcként kezdődött, melyből Masakado került ki győztesen. Akkor elűzte az udvar által kinevezett kormányzókat Musashi- és Hitachi-tartományokból; 939-re a Kantō uralkodójának címezte magát, nyílt kihívást jelentve a központi kormányzat számára. Ugyanakkor

kitöltötték ki az udvarnál a Fujiwarákkal, elvállalták a Fujiwarák „karmai és fogai"-nak szerepét. Nyilvánvalóvá vált az udvar gyengesége, és egyre világosabban mutatkozott meg a tartományi harcos csapatok hatalma.

A 11. század folyamán Kelet- és Nyugat-Japán harcos nagyurai gyakorlatilag zavartalanul építgették hatalmukat. Északkeleten a Kilencéves és a Hároméves Háborúk nyomán (1051–1062) a Minamotók (Genji) emelkedtek ki, Minamoto no Yoriyoshi (988–1075) és fia, Yoshiie (1039–1106) vezetése alatt. Az udvar Yoriyoshit és Yoshiiét bízta meg az Abe család lázadásának leverésével Mutsuban. Ők meg is tették elkeseredett harcok után. A folyamatban a Minamoto-harcosok edzett veteránokká váltak, és megerősödött a helyzetük a Kantōban. A vezetőik buzgó földfelajánlásokat kaptak a helyi tulajdonosoktól, hogy biztosítsák a védelmüket.

Yoriyoshi és Yoshiie hőstettei a témái az egyik udvaronc által a 11. században írt *Mutsuwaki*nak. Minamoto Yoriyoshi és a fia, Yoshiie győzelmeinek elbeszélése ez, amelyeket az északi tartományok meghódításáért folytatott háborúkban vívtak ki. A hosszú hadjáratok északon kínáltak kedvező lehetőségeket a harcos bátorságának a megmutatására. Yoriyoshinak a győzelmei megalapozták nagy főnöki hírnevét, amit tovább növelt az, hogy a zsákmány átengedésével erős vazallusi kötelékeket alakított ki a keleti *bushi*val, akik csatlakoztak seregéhez. A *Mutsuwaki* már sok elemét tartalmazza a harcos ideálnak, ami kialakultabb formában a későbbi háborús történetekben jelent meg.

Yoriyoshi úgy tűnik fel, mint tapasztalt vezető és „az íj és a ló útjának" mestere:

> A kritikus helyzetben az udvari nemesek tanácskozást tartottak, hogy kinevezzenek egy tábornokot (Abe) Yoriyoshi megbüntetésére, és választásuk egyhangúan Minamoto-no-ason Yoriyoshira, Kawachi-tartomány kormányzójának, Yorinobu-no-asonnak egyik fiára esett. Yoriyoshi higgadt, éles eszű, parancsolásra termett ember volt. Seregnyi keleti harcos csatlakozott hozzá, akiket személyes bátorságával nyert meg, még mikor katonaként szolgált apja alatt a Chōgen-korban (1028–37), Taira Tadatsune és fiai lázadása idején; az udvar Yorinobu-no-asont bízta meg a megdöbbentő gaztettek sokaságát elkövető lázadók leverésével. Yoriyoshi egy ideig harmadrangú hivatalnokként szolgált Kōichijōin herceg udvartartásában. A herceg különösen a vadászatban jeleskedett. Valahányszor társaságának egyik tagja szarvast, rókát vagy vadnyulat vert fel a mezőn, mindig Yoriyoshi eszmélt elsőként, és célzása oly halálosan pontos volt, hogy egyetlen kilőtt nyíl-

kért!"

Minamoto no Yoshiiét, aki nem kevésbé fontos szerepet játszott a Minamoto-hatalom megszilárdításában a keleti tartományok területén, apjához hasonló hősként mutatják be:

> Mindazonáltal a csata legnagyobb hőse Yoriyoshi legidősebb fia, Yoshiie volt. Haragvó istenségként szórta lova hátáról a nyílvesszőket; nem rettentették vissza a villanó pengék, átvágott a lázadók arcvonalán, hol a baljukon, hol a jobbjukon bukkant fel. Nyilai egyik ellenséges vezért a másik után döfték át; soha nem lőtt vaktában, csakis halálos sebeket osztott. Vágtatott, mint a szél, és emberfeletti erővel küzdött. A barbárok inkább elmenekültek, csak ne kelljen szembenézniük vele, és szentül hitték, hogy Hachiman, a hadisten legidősebb fia rontott rájuk.

Yoshiie seregében a Fujiwara-nemzetség egyik alakulata is részt vett az Abék végső leverésében. Ez az osztag az Északi-Fujiwarákat képviselte, akik várat emeltek Hiraizumiban, és a 12. század végéig az északkeleti régió hadi és kulturális vezető erejét jelentették, amikor is Minamoto no Yoritomo megsemmisítette őket. Az általuk építtetett Chūsonji buddhista templom aranycsarnoka a késői Heian-tartományi építészet egyik legragyogóbb példája.

A fővároshoz közelebb, az Ise-régióban a Taira-nemzetség egyik ága építette ki hatalmát a 11–12. század folyamán. Taira no Kiyomori (1118–1181) körültekintő vezetése alatt történt, hogy a visszavonult császárok ehhez az ághoz fordultak, hogy kérjék, avatkozzanak be az udvari politikába. Itt a Tairák konfliktusba kerültek a Fujiwara- és a Minamoto-harcosokkal, akik a Fujiwarák szolgálatában álltak. A fővárosi politikába bonyolódó hatalmas harcos klánokat nem lehetett egykönnyen elűzni. Következésképpen a visszavonult császárok és az udvari nemesek lehetőség szerint a befolyások kiegyenlítésének politikájához folyamodtak, kijátszva egyik harcos klikket a másik ellen. Ameddig egyik harcos klánnak sem sikerült kivívnia az egyeduralmat, addig az udvar megőrizhette elsőbbségét. A 12. század közepétől azonban először a Tairák, aztán a Minamotók tettek szert döntő befolyásra az udvar fölött, és ezzel a harcosoknak esélyük nyílt maguk-hoz ragadni a politikai vezetést.

Amikor 1156-ban utódlási viszály tört ki egy visszavonult és egy uralkodó császár között, mindkét oldalon álltak Fujiwarák. Az ellenlábas katonai klánok, a Tairák és Minamotók szintén beavatkoztak. Ügyesen kiküszöbölve valamennyi riválisukat az 1156-os és 1159-es Hōgen- és a Heiji-zavargások-

ményben, hogy így majd sikerül trónra ültetni egy Taira-császárt. A gyermekcsászár Antoku az álom megvalósulásának ígérkezett.

Csakhogy részben a letelepedéssel Heian-kyōban (Kyōto), részben azzal, hogy valójában maguk is udvari nemesekké váltak, a Taira-klán elvágta magát tartományi katonai bázisától és hadi hagyományaitól. Az udvarnál a Fujiwara-nemesség és az elzárkózott császárok arrogáns felkapaszkodottaknak tekintették őket, csak a megfelelő katonai támogatást várták, hogy megdönthessék a Tairákat. Időközen a keleti tartományokban a megmaradt Minamotók összeszedték az erejüket az ifjú Yoritomo körül, akinek életét Kiyomori megkímélte, és beérte azzal, hogy száműzetésbe küldje. 1180-ra Yoritomo elég erősnek érezte magát a Taira-hegemónia elleni fellépéshez. Unokatestvére, Minamoto no Yoshinaka és a féltestvére, Yoshitsune vezényelték azokat az elsöprő hadjáratokat, melyek végeztével kiűzték a Tairákat a fővárosból, és 1185-ben a dannourai tengeri csatában, melynek során a gyermekcsászár Antoku a Japán Beltenger hullámai közé veszett, végső vereséget mértek rájuk. A Taira-vezetőket vagy megölték, vagy öngyilkosságot követtek el, hogy elkerüljék a fogságba esést; a klán megsemmisült.

A Tairák tüneményesen gyors felemelkedésének és végzetes bukásának a pátosza hatja át a *Heike monogatari* (Heike története) központi témáját. A hősiességnek és a gyásznak ezeket az elbeszéléseit, telítve a feloldódás, az üresség és a változás buddhista képzeteivel, kezdetben énekmondók terjesztették, és a 13. század közepén gyűjtötték össze és alakították ki végső formájukat. A *bushi* jellegzetes katonai értékei, melyeket az a névtelen udvaronc, aki összeállította a *Mutsuwakit*, már világosan felsorol, a rákövetkező századok háborús történeteiben, a *Heike monogatari* fennkölt prózájában magasztosultak fel. Ezek az erények az erő, a merészség, a ravaszság, a tántoríthatatlan hűség a nagyúrhoz, a nagylelkűség a győzelemben, a bátorság a vereségben, az éhség a személyes és a családi dicsőségre; míg ostorozott hitványság a gyávaság, a becstelenség és a hűtlenség. A *Heike monogatari* gyakran, és helyenként erősen eltúlozva ecseteli a különbséget a keleti tartományok edzett Minamoto harcosai és a nyugati, udvari élethez szokott Taira ellenfeleik között:

> ...Koremori főparancsnok maga elé idézte Sanemorit a Saitō-klánból. Nagai faluból származott, és jól ismerte a Keletet. Koremori megkérdezte tőle:
> – Sanemori, akadnak-e a nyolc keleti tartományban hozzád hasonló nagyszerű íjászok?
> – Ezek szerint ön nagyszerű íjásznak tart engem? – kérdezte Sanemori gúnyos mosollyal. – Én

ratokat, amelyek a *bushi* réteg kialakulásához vezettek. A főváros védelmében, az északi területek feletti ellenőrzés megtartása, a *shōen*ek és a falvak védelme érdekében a császárok és a kolostorba vonult császárok, a nemesek, a templomok és a szentélyek kénytelenek voltak olyan helyi harcos csapatok főnökeinek a segítségét igénybe venni, mint Minamoto vagy Taira, s ezzel lehetőséget biztosítottak azok számára, hogy részt vegyenek az udvari politikai életben. Ugyancsak ezek a harcos főnökök segítettek leverni többek között a Taira Masakado (940), a Fujiwara Sumitomo (941) és a Taira Tadatsune (1028) vezette helyi lázadást is. Az Enryakujihoz, Negoróhoz, Kōfukujihoz és Kōya-hegyihez hasonló nagy templomok több ezer fős, szerzetesekből álló hadsereggel rendelkeztek. A szentélyek, mint például Kumano és Usa, szintén nagyszámú haderőt voltak képesek kiállítani.

A keleti tartományokban jöttek létre a legkeményebb és legfüggetlenebb harcos csapatok. Közülük sokan vettek részt Minamoto Yoriyoshi és Yoshiie oldalán az Abe és Kiyohira elleni hadjáratokban. Az első kilenc évig tartott (1051–1062), a második három évig (1083–1086). Minamoto katonai sikereinek köszönhetően a Kelet nagy része az ő uralmuk alá került, és vazallus csapataik száma megnőtt.

Belül: Ez a jelenet a három fennmaradt középkori tekercskép egyikén Minamoto Yoshiie hőstetteit ábrázolja a hároméves hadjáratban (1083–1086); az ellenség elleni akcióban mutatja be a harcos hőst, akit Hachiman Tarōnak (Hachimannak, a háború istenének elsőszülöttje) is neveztek. A legenda szerint Yoshiie a felriasztott vadlibák repülésének megfigyelésével derítette fel az ellenség elhelyezkedését. A tekercskép meglehetősen egyszerű kivitelű, de pontos tájékoztatást nyújt a középkori harcosról, a lovas íjászról, aki inkább egyéni csatákba vagy alkalmankénti támadásokba bocsátkozik, mint szabályszerű ütközetbe.

Akita
Kanazawa
Numa
Okachi
Onikiribe
Abe
Sado-sz.
Jō
Satō
Ōita
Ishikawa
Nasu
Satomi
Shiwukaba
Ashikaga
Utsunomiya
HONSHŪ
Oki-sz.
Hakusa
Hiraga
Mitta
Kumagai
Kodoma
Inomata
Tsunemoto
Hatakeyama
Noyo
Kiso
Murayama
Toshima
Kai
Takeda
Ogasawara
Yokoyama
Nishi
Ebina
Kamakura
Miura
Chiba
Kazusa
Izumo
Biwa-tó
Enryakuji
Saga
Heian
Sasaki
Yamamoto
Nagata
Imagawa
Osada
Kuwana
Hie
Yamada
Tada
Doi
Hōjō
Kanō
Sagara
Hijikata
Mikamoto
Yamagata
Kibi
Tsushima-sz.
Saeki
Nuta
Ishikawa
Tōdaiji
Kōfukuji
Uno
Ise
Arakida
Negoro
Kōya-hegy
Yuasa
Kumano
Tanabe
Kōno
Ochi
Munakata
Usa
Matsuura
Kikuchi
Aso
SHIKOKU
Tsuchimochi
KYŪSHŪ
Ata
Kimotsuki

tartományi székhely
csata színhelye
erődítmény
palánkerőd
Taira Masakado fennhatósága alatti terület, i. sz. 940
Kunika Masakadóval szembenálló család
Taira Tadatsune fennhatósága alatti terület, 1028–1031
a „kilencéves hadjárat", 1051–1062
az Abe család fennhatósága alatti terület 1051-ig
Minamoto Yoriyoshi előretörésének körülbelüli útvonala

a harcos csapatokhoz *(bushidan)* kapcsolódó családok, 10–12. sz.
Taira

Dannoura a Heike monogatariban szereplő fontos hely

Minimato-hadjáratok
- Yoritomo, 1180
- Yoshinaka, 1180–1184
- Yoshitsune, 1180–1185
- Noriyori, 1180–1185
- Yoritomo, 1189
- Yoritomo fennhatóságának végső kiterjedése
- a Taira család menekülésének mondabeli útvonalai 1183–1185 között

katonai fennhatóság alatti területek 1183 elején
- Minamoto Yoritomo
- Taira
- Minamoto Yoshinaka
- Északi-Fujiwara

Nie
Fujiwara Yasuhirát megölik 1189-ben
Kuriyagawa
Hiraizumi
Tamatsukuri
Nezu
Taga
Miyanouchi
Ōkuma
Atsugashiyama 1189
Yoritomo legyőzi Fujiwara Kunihirát
Sado-sz.
Koremori
Shirakawa
Utsunomiya
HONSHŪ
Zenkōji
Yokota Kawahara 1181
Kurigara-hágó 1183
Shinohara 1183
Hida
Kiso
Oki-sz.
Misasa
Ochiori
Heian
Hōgen-háború, 1156
Heiji-háború, 1159
Biwa-tó
Sunomata
Shinoyama 1184
Awazu 1184
Uji 1180
Ōsaka
Nara
Ichinotani 1184
Fukuhara
Icigodani
Fuji
Odawara
Kamakura
Fujigawa 1180
Ishibashiyama 1180
Numazu
Izu-fsz.
Yoritomo száműzetése 1159–1180
Antoku császár
Tsunemori
Tomomori
Tsushima-sz.
Mizushima 1183
Yashima 1185
Itsukushima
Dannoura 1185
Tomomori
Tokushima
Iya
Yokokurayama
Tomomori
Dazaifu
Usa
Hososhima
SHIKOKU
KYŪSHŪ
Antoku császár
Hibushi

méretarány 1: 5 000 000
0
300 km

lenfelük, a Minamoto-klán katonai erejét. Taira ellenük fordította az udvari nemeseket és Go-Shirakawát, a visszavonult császárt. 1180-ban Mochihito herceg elsietett akciót vezetett a Tairák ellen, de megölték az uji csatában. Keleten Minamoto Yoritomo állt egy felkelés élére, ám Ishibashiyamában vereséget szenvedett (1180). Ugyanabban az esztendőben a fujigawai csatában már sikeresebbnek bizonyult. 1180-tól Yoritomo megszilárdította a hatalmát keleten, növelte a vazallusai (*gokenin*) számát, és elkezdte kiépíteni a katonai kormányzat hivatalait.

1183-ban Yoritomo unokatestvére, Yoshinaka, Shinanóból indulva szétverte a Taira-csapatokat, és a főváros felé nyomult. Amikor bevonult a fővárosba, a Tairák nyugatra menekültek, és magukkal vitték Antokut, a gyermekcsászárt. A Yoshinaka és Yoritomo közötti kölcsönös gyanakvás oda vezetett, hogy Yoritomo a fivéreit, Noriyorit és Yoshitsunét sereggel küldte Yoshinaka ellen, hogy bevégezzék a Tairák megsemmisítését. Yoshitsune, a ragyogó taktikus 1185 márciusában elűzte a Tairákat Yashimából, és áprilisban megsemmisítő vereséget mért rájuk a dannourai tengeri ütközetben. A Taira-vezetőket megölték, vagy öngyilkosok lettek. A Taira-gyermekcsászár, Antoku állítólag a tengerbe veszett a császári jelvényekkel együtt.

A Minamoto-győzelmet követően Yoritomo Yoshitsune eltávolítására összpontosította figyelmét, akit lázadónak bélyegzett. Az északi Fujiwarák szétzúzásával, akik menedéket nyújtottak Yoshitsunénak, megerősítette hadseregét keleten, majd kikényszerítette az udvartól kamakurai katonai kormányzatának elismerését a sóguni cím adományozásával.

Bár Dannouránál valamennyi Taira-vezér meghalt, tovább éltek a legendákban és az irodalomban. Sok népi legenda keringett az „elesettek"-ről vagy isteni látogatókról, kegyvesztett nemesekről vagy titokzatos, vereséget szenvedett harcosokról, akiknek távoli tájakra kellett menekülniük. Legalább száz helyről állítják, hogy azok menedéket adtak bujdosó Tairáknak, akik valahogy megmenekültek a dannourai leszámolásból, vagy hogy azokat a száműzött Tairák alapították. A Tairák tragikus története, ahogy a *Heike monogatari* megénekli, és amit vak kobzosok a legeldugottabb vidékekre is eljuttattak, érzelmileg erősen hatott a népre.

Balra, fent: Ez a gyöngyházberakásos, pókhálómintával, lóhere- és

lovukat. Amikor harcolnak, azzal sem törődnek, ha az ellenség megöli a szüleiket vagy a gyermekeiket: átgázolnak a holttestükön, és folytatják a csatát.

A nyugati tartományok harcosai egészen másmilyenek. Ha megölik a szüleiket, visszavonulnak a csatából, és megülik a buddhista szertartást a halott lelkéért. Csak a gyász leteltével indulnak ismét ütközetbe. Ha meggyilkolják a gyermeküket, oly mélységes a bánatuk, hogy végképp felhagynak a harccal. Amikor kiadják az élelmiszeradagjukat, rizst ültetnek, és csak az aratás után mennek küzdeni. Irtóznak a nyár melegétől. Zsörtölődnek, ha rájuk köszönt a tél hidege. Nem ez a keleti tartományok katonáinak az útja!

A *Heike monogatari* összeállításának az idejére a harcos eszménykép hősiességének végső próbája az élet feláldozása volt, akár meghalni a hűbérúrért, akár rituális öngyilkosságot elkövetni, a fogságba esés és a kegyvesztettség szégyenének elkerülése érdekében. Ugyanakkor még ez utóbbi hátborzongató szertartás leírásakor is esetenként a lovagiasság és az udvari művészetek csodálata kap hangsúlyt. A *Heike monogatari*ban az eszményi harcos nem pusztán a hadi művészetek mestere, hanem érzékenyen érintik az emberi érzelmek, és jártas a költői mesterségben. Minamoto no Yorimasáról elmondható, hogy méltóképp képviselte ezt az ideált. 1180-ban Yorimasa Mochihito herceg parancsára fellázadt a Tairák ellen. Amikor a felkelés összeomlott, azzal az elszántsággal dobta el magától az életet, amit elvártak egy harcostól, ám előbb egy udvari nemesnek is becsületére váló verset költött:

Yorimasa magához szólította Watanabe Chōjitsu Tonaut, és ráparancsolt:

– Üsd le a fejem!

Tonau azonban nem tudta rászánni magát erre a tettre. Keserű könnyeket hullatott.

– Hogy tehetném meg, uram? – felelte. – Legfeljebb az öngyilkossága után lenne erőm hozzá.

– Értem – mondta Yorimasa. Nyugat felé fordult, összeillesztette a tenyerét, és kántálva rákezdte: – Üdvöz légy, Amida Buddha! – Tízszer mondta el fennhangon. Aztán ezt a verset költötte:

Mint megkövült fa
Mely nem hozott virágot
Ily gyászos volt az életem
És gyászosabb bevégezni napjaim
hogy nem marad gyümölcs utánam.

Miután elszavalta e sorokat, a hasába döfte kard-

a mesemondók a véres tengeri ütközetet a dicsőség és a hősiesség illuzorikus mivoltáról szóló megható beszámolóvá szelídítik, melyben elsősorban a jámbor áhítat jut kifejezésre. Mikor a Minamotók felülkerekednek a Taira-flottán, egy udvarhölgy úgy dönt, hogy meghal a gyermekcsászár Antokuval, akihez oly sok reményt fűztek a Tairák:

Aztán Nii úrasszony, aki már tudta, mit kell tennie, vastag sötétszürke gyászruhát öltött, hosszú szoknyáját feltűrve magához vette a Szent Ékszert, és selyemövébe tűzte a Szent Kardot. Aztán karjába vette a császárt, és így szólt:

– Bár csak asszony vagyok, nem hagyom, hogy az ellenség kezére jussak. Elkísérem felséges urunkat. Kövessen, aki akar! – Azzal a hajó széle felé indult.

A császár abban az esztendőben töltötte be hetedik életévét, de idősebbnek látszott a koránál. Hosszú fekete haja fénylőn omlott alá, egyáltalán oly bájos volt, mintha földöntúli sugárzás áradna belőle. Csodálkozás ült ki az arcára, és nyugtalanul kérdezte Nii úrnőt:

– Hová szándékozik vinni?

Nii úrhölgy az ifjú felséges úrhoz fordult, és miközben könnyek áztatták orcáit, így felelt:

– Meglehet, Felséged nem tudja, hogy ebben a világban újjászületése a császári trónra előző életeiben a Tíz Erény gyakorlásában szerzett érdemeinek az eredménye. Most azonban gonosz karma követeli magának önt. Forduljon Keletnek, és intsen búcsút az isei Nagy Szentély istenségének, aztán forduljon Nyugatnak, és mondjon *nembutsu*t, hogy Amida Buddha és a Szent Örökkévalók üdvözöljék önt a Nyugati Tiszta Földön. Japán kicsiny, mint egy kölesszem, és visszavonhatatlanul a nyomorúság völgye lett. A hullámok mélyén a boldogság tiszta földje vár, egy másik főváros, ahová nem ér el a bánat. Ez az a hely, ahová elviszem önt, Felséges Uram.

E szavakkal bátorságot öntött belé, majd felkötötte hosszú haját. A gyermekfelség könnyektől elhomályosult tekintettel tette össze hamvas kis kezeit. Először Keletre fordult búcsút venni Ise istenétől, aztán Nyugatra, elismételni a *nembutsu*t. Akkor Nii úrnő szorosan magához ölelte:

– Az óceán mélyén vár a mi igazi fővárosunk! – és e szavakkal a hullámok közé vetették magukat.

Minamoto no Yoritomo még a Tairák megsemmisítése előtt kiépítette a harcos uralom intézményeit Kamakurában, Kelet-Japánban. Yoritomo kamakurai harcos kormányzatának létrejötte nemcsak a Heian-kor végét jelentette, hanem az udvari és a katonai hatalom közötti egyensúly megbomlását és egy új kulturális korszak kezdetét. Véget ért az a kor,

A harcos elit, mely a 12. századtól a 19. századig irányította a japán társadalmat, *bushi* vagy szamuráj néven volt ismert. A *bushi* jelentése „harcoló férfi", és általában a középkor katonáira alkalmazták; többségük falvakban élt, igazgatták és művelték a földjüket, miközben gyakorolták a harci művészeteket, és készenlétben álltak, hogy szolgálják vezéreiket a csatamezőn. Ezek közül a vidéki harcosok közül egyesek a sógun csatlósai (*gokenin*, szó szerint „családi emberek") voltak. A „szamuráj" szó már kezdetben a fegyveres szolgálatot teljesítő csatlósra vonatkozott. A 16. század után azokra a harcosokra alkalmazták, akiket fizetett csatlósként vidékről a helyőrségi városokba költöztettek. A középkorban a harcosok kialakították saját katonás, rideg, szabad ég alatti életmódjukat. A Harcos Útjának *(bushidō)* követése mélyen a harcosokba véste a hűséges szolgálat és a becsület erényét. Bizonyos esetekben, ha a hűbérúr érdeke vagy a becsület úgy kívánta, a hűség akár a *seppuku* öngyilkos szertartásában is kifejezésre juthatott. A békés Edo-korszakban a hűséges szolgálat egyre inkább hivatali vagy szertartási kötelességeket jelentett.

Jobbra: A mongol betörések képtekercseinek egyikén megörökített jelenetben a lovas harcos Takezaki Suenagát, a tekercsek megrendelőjét láthatjuk, amint a japán földön hídfőállást kiépítő mongol íjászok ellen vezet támadást. Súlyosan sérült lovát láthatóan megdöbbentette a mongolok különös tűzlabdája. A japán harcosok fegyverzete: a hosszú íj és a hajlított kard *(tachi)* eltér a mongol íjászok rövid íjból és egyenes kardból álló felszerelésétől. Suenaga egy shintō-szentély számára készíttette a tekercseket, emlékeztetőül dicső tetteire. Nehogy valamiképp elsikkadjon hősies szerepe, a jelenetek többségén a nevét is gondosan megörökítették.

Fent: Ez a stilizált portré Minamoto Yoritomót (1147–99), a Kamakura-sógunátus alapítóját, nem páncélos harcosként ábrázolja, hanem mint kormányzót és hivatali elöljárót, udvari szolgálati öltözékében, kezében hivatali pálcával. Kétségtelen, hogy Yoritomóra nem nagyszerű táborнokként emlékszik az utókor, in-

Jobbra: A korai középkor harcosai elsősorban lovas íjászoknak tartották magukat. Ám már azelőtt is nagy becsben álltak a „szamuráj lelké"-nek nevezett, Kelet-Japán mesterkovácsok által szertartásos körülmények között kovácsolt és edzett kardpengék. Ez a remekbe szabott *tachi* a 14. század második felében

Balra: Ez a féktelen jelenet az 1159-es Heiji-felkelést ábrázolja, melynek révén hatalomra kerültek a Tairák. Minamoto-harcosok tombolnak a kyōtói Sanjō-palotában, miközben a visszavonult császár, a Tairák oldalán álló Go-Shirakawa után kutatnak. Mikor a lángok elborítják az épületet, a *bushi*k kirabolják a palotát, és halomra ölik Go-Shirakawa szolgáit. A festmény érzékletesen szemlélteti az udvari politikában megjelenő harcosok nyomában járó erőszakot.

A harci művészetek kézikönyvei be-

A japán történelem 12. és a 16. század közé eső szakaszát – mely felöleli a késői Heian-, a Kamakura- és a Muromachi-korszakokat – nevezik általánosságban „középkor"-nak *(chūsei)*. Egyes tudósok kiterjesztenék vagy éppen szűkítenék az időhatárokat, mások előszeretettel írják le korai feudális korként, de a legtöbben jelentősebb módosítások nélkül elfogadják ezt a korszakolást. A háborúskodás és a harcosok koraként is szokták jellemezni, kétségkívül nem minden alap nélkül, ám ugyanakkor legalább ilyen jelentőségű a kereskedelmi tevékenység megélénkülése, a vallási megújulás és a kulturális fejlődés. A katonák ugyan a társadalom vezető erejévé emelkedtek ezen évszázadok folyamán, de félrevezető lenne csak rajtuk keresztül szemlélni a kor politikai életét és kultúráját. Továbbra is számolni kellett az udvari nemesség hatásával, és a japán történelem során először megjelennek a néphez szóló elemek a kor kultúrájában.

Az instabilitás mögött politikai, társadalmi, vallási és művészeti változások átfogó, hosszú időtartamú áramlatait lehet felfedezni. Ezen fejlemények némelyikét jellegzetesen középkorinak nevezhetjük, ám a legtöbbnek már jóval a 12. század előtt felfedezhetők az előzményei, többségük pedig nem ért véget a 16. századdal. Minthogy ezeknek a különböző áramlatoknak az összekeveredése alakította ki a hagyományos japán társadalom és kultúra sajátosságait, és mert sok esetben manapság is tapasztalható a befolyásuk, nem túlzás azt állítani, hogy a középkor öröksége éppen olyan fontos Japán számára, mint bármely európai társadalomnak. Ezen időszak kulturális fejlődésének helyes értelmezése nélkül nem értékelhetjük jelentőségüknek megfelelően a politika és a társadalom meghatározó változásait.

Politikai folyamatok

Politikailag három átfogó folyamatot vagy szakaszt különböztethetünk meg a középkorban. Ezek: 1/ egy új elit fokozatos felülkerekedése a politikai vezetésben; 2/ a szilárd központi hatalom lebomlásával párhuzamosan kialakuló decentralizáció és polgárháborúk; 3/ amikor a politikai szétforgácsolódás elérte a végső határt, egy erős vezetés felülkerekedése, mely katonai fölényét latba vetve újraegyesíti az országot. Az első szakaszban, a 12. század végétől a politikai hatalom a katonai kormányzatok (bakufu vagy sógunátus) megalapításával a császári udvartól a harcos vezérek kezébe került, ezzel összefüggésben visszaszorult a császári tekintély, és az udvari nemesség politikai–gazdasági hatalma. A katonai kormányzat korai szakasza, a Kamakura- és a kezdeti Muromachi-bakufu viszonylag erős és szilárd volt, fejedelmek *(sengoku daimyō)* csetepatéiból kerültek ki diadalmasan az olyan harcosok, mint Oda Nobunaga, Toyotomi Hideyoshi és Tokugawa Ieyasu, akiket a nemzet egyesítésének szándéka vezérelt, illetve a haditaktikai lángelméjük. Katonai erejük révén pedig újraegyesítették és tartós békével ajándékozták meg az országot.

A 10–11. században a heiani császári udvar még őrizte politikai hatalmát. Míg a gyakorta gyermekkorú császárok *(tennō)* uralkodtak, addig a Fujiwara-nemzetség tagjai tartották kezükben a kormányzati hatalmat, kisajátítva a legmagasabb udvari hivatalokat, és a végsőkig kihasználták befolyásukat régensként és a *tennō* anyai nagyszüleiként. Azok a *tennō*k, akik mégis szembeszálltak a Fujiwarákkal, éltek a trónról való lemondás eszkövével, és mint visszavonult császárok, saját kormányzatuk *(in)* hivatalait irányították. A 10. századra bomlásnak indult a Nara-korszakban megszervezett közigazgatás, a földhöz juttatás rendszere, a katona- és adópolitika. Nemesek, templomok és szentélyek, sőt a császári család tagjai is egymással vetélkedve hasítottak ki magánbirtokokat *(shōen)* a közföldekből, ugyanakkor felkészültek rá, hogy katonai eszközökkel is megvédjék javaikat. Miután összeomlott a központi katonai erő, a tartományi nemzetségek helyi fegyveres alakulatokat hoztak létre. A keleti harcos egységek között különösen erős hűbéresi hűség alakult ki a határvidéki összetűzések során. A hivatalnokok, akik feladatuk szerint a nemesség szétszórt magánbirtokait igazgatták, valamint a templomok a helyi harcos nemzetségekhez folyamodtak védelemért. A nagy kolostorok saját katona szerzeteseikből *(sōnei)* állítottak sereget, hogy akár vallási szankciókkal, akár katonai erővel védelmezzék vagy éppen kiterjesszék a kolostor érdekszféráját. A tartományok nyugtalankodtak, a fővárosban zűrzavar ütötte fel a fejét. Taira no Masakodo felemelkedése a keleti tartományokban 935 és 940 között, és Fujiwara no Sumitomo lázadása nyugaton ugyanebben az időszakban súlyos kihívást jelentett a központi hatalom számára, de a tartományi harcos csapatokra támaszkodva az udvar még megfékezte ezeket a felkeléseket, és a 12. századig sikerült megőriznie vezető helyét.

Ez a hely azonban veszélybe került, amikor a tartományi harcosok *(bushi)* közvetlen szerepet kezdtek játszani a kyōtói politikai életben, és tényleges hatalmat követeltek maguknak. Az udvar egy ideig többkevesebb sikerrel játszotta ki egymás ellen a harcos klánokat, különösen a veszedelmesen erős Tairákat és Minamotókat. Ez a politika kielégítően működött a 12. század közepéig, amikor a Taira-nemzetség Taira no Kiyomori irányítása alatt elűzte ellenlábasa-

Az 1274-es és az 1281-es mongol betörések

Amikor már Koreát végigdúlta és a Szung-birodalom nagy részét leigázta, 1268-ban Kublai kán (1215–94) mongol vezér követeket küldött, hogy „Japán királyát" meghódolásra szólítsa fel. Mind a kyōtói udvar, mind a kamakurai hadikormányzat visszautasította követeléseit, és összefogtak, hogy hadjáratot indítsanak. Riasztották a Kamakura-bakufu szamuráj vazallusait. A templomok és szentélyek imádságokat ajánlottak fel az ország védelmére. 1274 novemberében Dél-Koreából végül egy 900 hajóból álló flotta indult el, a fedélzetükön 44 000 harcossal és tengerésszel, köztük mongolokkal, tatárokkal, kínaiakkal és koreaiakkal. Tsushima feldúlása után, november 19-én csapatok szálltak partra a Hakata-öbölben. Miután a japán harcosokat megfutamították, a mongolok visszatértek hajóikra. Az éjszaka folyamán kegyetlen orkán csapott az öbölre, számos hajó elsüllyedt, és a mongol flotta szétszóródott.

1275-ben és 1279-ben Kublai kán megújította követeléseit. A Hōjō-régensek lefejeztették a mongol vezér követeit. Ezután elrendelték egy parti védmű építését a Hakata-öbölben, és csónakokat készíttettek, amelyekkel zaklatni tudták a mongol hajókat. Mindenkit mozgósítottak, akár vazallusuk volt, akár nem. Amikor 1279-ben a Szung-birodalom végleg összeomlott, Kublai kán minden erejét Japán meghódítására fordíthatta. 1281-ben egy nagy armada összeállítását rendelte el, amelyet két flotta alkotott. Június elején 4400 hadihajó, 140 000 fős legénységgel indult el egy időben Koreából és a Jangce folyótól. A déli flotta több hétig késlekedett, a keleti flotta azonban június 23-án elérte a Hakata-öblöt, és összecsapott a japán csónakokkal. Augusztus 16-án a már egyesített flottát egy tájfun érte el, a hajók és a legénység fele odaveszett. A japánok két csodás megmenekülésüket a „Isteni szelek"-nek *(kamikaze)* tulajdonították. Ez is megerősítette azt a hitüket, hogy Japán „isteni védelem alatt álló föld" *(shinkoku)*. Csak a szamurájok egy része elégedetlenkedett, hogy nem jutott hadizsákmányhoz. Kublai kán egy harmadik hadjáratot is tervezett, de erre soha nem került sor.

maradt Minamotókra számíthatott, akik az ifjú tábornok, Yoritomo és féltestvére, Yoshitsune vezetésével újra összegyűltek Kelet-Japánban. Míg itt Yoritomo kiépítette a Minamoto-kormányzat intézményes kereteit, Minamoto Yoshinaka és Yoshitsune kikergette a Tairákat Kyōtóból, nyugat felé szorította, végül 1185-ben a dannourai tengeri csatában megsemmisítette őket. A *Heike monogatari* káprázatos művészi erővel beszéli el a Tairák vagy Heikék tüneményes felemelkedését és sorsszerű végzetét.

A 12. század végén a Tairák fölött aratott elsöprő Minamoto-győzelem eredményeként az egyik katonai uralom helyébe egy másik lépett. A császárt és udvartartását ugyan nem mozdította el, ám nem is adta vissza a hatalmat. Yoritomo a *tennō* katonai megbízottjaként felvette a sóguni címet, és megalapította sógunátusát vagy bakufuját Kamakurában, Kelet-Japánban. Hűbéresei jutalmazására, a hadizsákmány és a vitatott követelések kezelésére, az igazságszolgáltatás működtetésére és a rend fenntartására Yoritomo számos kormányzói hivatalt állított fel, melyeket megbízható hűbéresei vezettek, vagy alacsony rangú udvari nemesek, akiket Kyōtóból vitt magával. Ezzel követendő mintát teremtett a rákövetkező katonai kormányzatok számára. Megszervezett továbbá két hivatalt a tartományi

ügyeletet gyakorolt fölötte.

Mint katonai kormányzatnak, a bakufunak elsődlegesen a katonai fegyelem fenntartásához fűződött érdeke, és kezdeti tevékenysége nem is igen terjedt tovább. Idővel azonban Yoritomo és két rövid életű fia, majd a 13. század elején, a Minamoto-sógunok kihalása után a Hōjō harcos régensek uralma alatt a bakufu egyre több és több törvénykezési és igazságszolgáltatási hatáskört kaparintott meg a birtokjogok, az adófizetés és a jogi ügyek területén, gyakorlatilag a társadalom egésze fölött. A Hōjōk egy sor bakufu-hivatalt alapítottak Kyōtóban Nyugat-Japán felügyeletére. Beavatkoztak a császári utódlásba. Hatalmat nyertek a külügyekben is, és Hōjō Tokimune idejében, 1274-ben és 1281-ben hozzákezdtek megszervezni az ország védelmét a mongol betörés ellen. Az udvar politikai és gazdasági befolyása végső soron formálissá csökkent, és rendre vesztesen került ki a Kamakura-bakufu intézményeivel történt összecsapásokból.

Az udvar mindamellett nem nyugodott bele tekintélye hanyatlásába, és számos kísérletet tett hatalma helyreállítására. 1221-ben robbant ki a Jōkyū-háború; ezt a felkelést a visszavonult császár, Go-Toba vezette, a Hōjōk azonban könnyedén leverték, és a japán történelemben először jogot szereztek a császár száműzésére, valamint elegendő ürügyet találtak ahhoz, hogy még több földet kobozzanak el, újabb katonai birtokintézőket iktassanak be, megbüntessék az udvari nemeseket és a császári család tagjait, nem utolsósorban pedig szabályozzák a trónöröklés rendjét. Az 1320-as években a Kamakura-bakufuval, különösen a Hōjō-nemzetség fennhatóságával elégedetlen harcos vazallusok csoportosultak Go-Daigo császár köré. Az Ashikagák és számos más keleti harcos nemzetség, valamint a katona szerzetesek fegyveres csapatainak segítségével Go-Daigo 1333-ban felülkerekedett a bakufun, és újra kialakította a közvetlen császári kormányzást. A Kemmu-korszaknak ez a császári restaurációja mindössze három évig tartott, mivel Go-Daigo udvarközpontú politikája elidegenítette korábbi katonai támogatóit. 1336-ban Go-Daigo menekülni kényszerült Kyōtóból, Ashikaga Takauji pedig felvette a sóguni címet, és új kormányzati rendszert szervezett, a Muromachi-bakufut, melyet egy ellencsászár uralkodása legitimizált. Több mint három évtizeden át osztotta meg az országot a fel-fellángoló polgárháború Go-Daigo és déli udvarának hívei és az Ashikagák támogatta északi udvar között.

A Muromachi-bakufu kevéssé biztató kilátásokkal indult. Az Ashikaga-sógunok nem rendelkeztek sem kiterjedt földbirtokokkal, sem jelentékeny saját haderővel, kénytelenek voltak szorosan együttműködni vezető vazallusaikkal és a tartományi katonai védnö-

és a kulturális időtöltések felé fordultak. Végül a Yoshimasa sóguni címének jogossága fölötti vita 1467-ben az Onin-háborúba torkollott; ebben a tízéves konfliktusban, mely a *shugó*k két riválís szövetsége között folyt, elpusztult Kyōto legnagyobb része, a nemesség és a szerzetesek szétszóródtak a tartomá-

lusokat, biztosan kézben tartott földeket, jól megerősített várakat jelentett, és persze kiemelkedő taktikai képességet, támadásra és védekezésre egyaránt állandó készenlétet igényelt. Ilyen körülmények között a *gekokujō* megerősödésével számos, hivatali jogkörét túllépő *shugó*t megdöntöttek az alájuk rendelt helyi harcosok, aminek eredményeként sok kis állami uradalom jött létre, élükön a kiskirályként kormányzó hadakozó báróval, a *sengoku daimyō*val (hadakozó nagyúr vagy fejedelem). A 16. század első harmadára már vagy 250 *sengoku*-uradalom alakult ki.

Miután a szétaprózódás folyamata már nem folytatódhatott tovább, a politikai inga visszafelé lendült, az újraegyesítés irányába. Oda Nobunaga, egy közép-honshūi kis uradalomból származó taktikai lángelme, akit eredetileg a sógunátus katonai megsegítésére kértek fel, 1568-ban, egy sor ragyogó győzelem után bevonult Kyōtóba. Hamarosan elűzte a sógunt, elszigetelte, majd szétzúzta a riválís *daimyō*kat és a fegyveres vallási osztagokat Közép-Japánban, majd a birodalom urává kiáltotta ki magát. A hadjáratoknak Nobunaga meggyilkolása vetett véget 1582-ben. Utódja, Toyotomi Hideyoshi folytatta Nobunaga hódításait nyugat felé, miközben társadalmi átalakulást kezdeményezett a hasznos földterületek felmérésével, a falusiak lefegyverzésével és a véres koreai betörések visszaverésével. Nobunagához hasonlóan nem vette fel a lejáratott sóguni címet, mint *kampaku* (tanácsadói cím a régi udvari hierarchiában), illetve régens kormányzott. Hideyoshi halálakor a harcosok tanácsa megfogadta, hogy megőrzik a régensséget a fia számára. Ám cseppet sem meglepő módon szinte azonnal egymásnak ugrottak a hatalom megszerzéséért. Végül Tokugawa Ieyasu 1600-ban Sekigaharánál aratott nagy győzelmével megsemmisítette ellenfeleit, és megalapította a 19. századig fennmaradt sógunátusát.

A középkor politikai öröksége

A politikai változásoknak ezek a középkori folyamatai sokoldalúan megalapozták a következő évszázadok politikai kultúráját. Egyfelől kialakult a sógun által vezetett, a császári udvartól különálló, korlátlan hatalmú katonai kormányzat. Alkalmi eltérések ugyan adódtak, mint Nobunaga és Hideyoshi esetében, de egészében fennmaradt a 19. századig. A harcos uralmat megerősítette a harcosok jogi szabálygyűjteménye és a sógun vagy katonai régens megjelenése, aki egy uralkodó császár alatt kormányoz. Másfelől viszont, bár meggyengülten és pénzügyileg kiszolgáltatott helyzetben, továbbra is fennmaradt a császári udvar. Eredeti célja szerint a sóguni hatalom a császári uralom legitim katonai szervezeteként szolgált, később azonban az udvar megkerülésére és a *tennō* háttérbe szorítására törekedett. Bár a császári

A feudális nagyurak felemelkedése és bukása
A 15. század közepén az Ashikaga-sógunok központi hatalma meggyengült, s az ország polgárháborúba süllyedt. Ekkor a tartományi hadurak (*daimyō*k) váltak a politikai élet főszereplőivé. A három térkép a 15. század végétől a 16. század közepéig zajló politikai küzdelmekben részt vevő fontosabb *daimyō*-házakat tünteti fel.

A legfelső térkép az Ōnin-háború kitörése idején, 1467-ben mutatja a nagyobb *shugo daimyō*-házak elhelyezkedését. Asikaga Yoshimasa sógun tehetetlenül figyelte, hogy riválisai, Hosokawa és Yamana által vezetett csapatok feldúlták Kyōtót, és háborúba sodorták a tartományokat. Ennek köszönhetően vette kezdetét a *gekokujō* kora, amelyben számos *shugo* hatalmát döntötték meg alárendeltjeik, akik később a megerősödött harcos államok (*sengoku daimyō*) urai lettek.

A két alsó térkép 1560-ban, Oda Nobunaga Japán meghódítására indított hadjáratának évében, illetve 1572-ben mutatta meg a nagyobb *daimyō*k elhelyezkedését, amikor Oda megvetette lábát Kyōtóban. Miután 1560-ban legyőzte az Imagawákat, Nobunaga szövetségre lépett Tokugawa Ieyasuval (1562), és be-

Részlet *A mongol betörések képtekercseiről*: japán harcosok csónakról támadnak egy nagy mongol hajóra a második betörés alkalmával. A két tekercs 1293 körül készült, hogy megörökítse az utókor számára a japán harcos Takezaki Suenaga vitézi tetteit, aki itt éppen egy mongol vezért öl meg.

legették a múltat, amikor a császárok kormányoztak is, és uralkodtak is. Ez felidézte a császári hivatal fellépésének lehetőségét a sóguni hatalom ellen. A sógunok és ellenségeik, amíg az ellenőrzésük alatt álltak, egyaránt eszköznek tekintették az udvart és a császár személyét, de veszedelmes és kiszámíthatatlan tényezőnek, ha kiszabadultak a korlátok közül.

Az ország politikailag is túlélte a belső bomlást és a külső betörést. Ebből fakadt az egység és a nemzeti identitás megerősödése. A mongol flottát szétszóró „isteni szelek” *(kamikaze)*, magukkal hozták a hitet, hogy Japán földje isteni oltalmat élvez *(shinkoku)*. Ugyanakkor a középkori férfiak és asszonyok megtapasztalhatták, hogy társadalmukat gyakorta járványok, természeti katasztrófák és polgárháborúk sújtják. Mohó vágyuk támadt a spirituális üdvözüléshez vezető új ösvény fellelésére, és erősen kívánták a békét és a politikai stabilitást. A 14–15. század polgárháborúi nyomán újraegyesítést és megújult politikai stabilitást szorgalmazó mozgalmak támadtak, melyek megteremtették a Tokugawa-sógunátus politikai egyensúlyát a 17. század elején.

A társadalmi és gazdasági élet változásai

A háborúskodás és politikai nyugtalanság változásokat hozott a politika területén is. A magánbirtokok *(shōen)* rendszerének elterjedésével és lebomlásával, a földbirtokok új megosztásával, a mezőgazdasági termelés növekedésével, az üzleti élet megélénkülésével, a kereskedelem fokozódásával, a pénzforga-

tokratikus társadalomként ábrázolhatjuk. Természetesen más társadalmi csoportok is léteztek: erős vidéki családok, melyek fenntartották és lehetőség szerint igyekeztek kiterjeszteni helyi befolyásukat, felfegyverkeztek érdekeik védelmében; szegény csoportok, melyek tagjai a közföldek szántóit és a magánbirtokokat művelték, és viselték az adózás és a robot terheit; a társadalmi skála alján pedig a föld nélküli parasztok, szolgák és számkivetettek, akiknek a jelenlétére csak homályos utalások vannak a szórványosan előforduló megbízható forrásokban. Ezek a rétegek alig vannak jelen a kor történelmi feljegyzéseiben. Tudjuk, hogy rájuk alapozták a gazdaságot, de nincs tudomásunk sorsuk részleteiről. A társadalomban és a történelmi feljegyzésekben az udvari nemesek uralkodnak, pedig a nemességet a köz- és magántulajdonú földeket megművelő parasztok tartották el. Ők jelentették a kormányzó politikai erő alapját. Jogi intézkedések szabályozták az életüket. A szerzetesektől és az apácáktól eltekintve, akik közül sokan szintén nemesi családból származtak, a nemesség magának tartotta fenn az intellektuális és az irodalmi vezető szerepet, egyáltalán a művelődés lehetőségét. Ezért helytálló, ha ezekről a korai évszázadokról szólván arisztokratikusnak nevezzük a japán társadalmat.

A japán történelem színpadán azonban új szereplők bukkantak fel, ellensúlyozva az arisztokratikus túlsúlyt: előbb a harcosok, aztán a kereskedők és a polgárság. Láthattuk, hogyan mozdult el a politikai hatalom súlypontja a középkor folyamán az udvari

művészeteit *(bu)*. Természetesen szó sincs arról, hogy kivétel nélkül valamennyi katona művelt lett volna. A középkor folyamán, különösen háború idején, a legtöbb vidéki *bushi*nak nem nyílt módja időt szakítani az intellektuális tanulmányokra, de a *bushi* elit bizonyosan nem mulasztotta el. A folyamatos érintkezés során tanult az udvari nemesektől és a szerzetesektől. A Hōjō-régensek, az Ashikaga-sógunok és *sengoku* vezérek – mint Ōuchi és Hosokawa – a békebeli művészeteknek éppen úgy az értőivé és pártfogóivá váltak, mint ahogy a háború taktikájának a tudósai voltak.

A *bushi* nem az egyetlen újonnan felbukkant csoport, melynek a jelenléte közvetlenül érzékelhető a középkori társadalomban. Megjelentek a kereskedők, kézművesek és a kisbirtokosok. A 12. század első évtizedeinek szűk körű helyi kereskedelmét vándorházalók bonyolították le. Jelentéktelen mértékben használták a pénzt, és alig beszélhetünk piaci tevékenységről. Az árucikkben vagy szolgáltatásban megnyilvánuló gazdasági csere számított a legelterjedtebbnek, a legfőbb gazdasági tevékenységet pedig a *shōen*-tulajdonosoknak vagy a központi kormányzat helyi hivatalnokainak a rizsben vagy más terményben fizetett éves adó *(nengu)* jelentette. Gazdaságilag a *shōen*ek jobbára önellátók voltak. A nemesek, templomok, szentélyek és a császári család tagjai mindennapi életének és ceremoniális tevékenységének a szükségleteit számos szétszórt *shōen*jük elégítette ki. A paraszttömegek megtermelt értékeit teljes mértékben elnyelte a létfenntartás és az adófizetés; piacon vagy vándorkereskedőnek eladható felesleg alig maradt.

Ez a meglehetősen statikus gazdasági világ a 13. században kezdett megváltozni. A hosszan tartó gazdasági és társadalmi átalakulást a *shōen*ek folyamatos újraelosztása váltotta ki. A *shōen*ek korábban a nemesség és a templomok fennhatósága alá tartoztak, ám a *shōen*eken belül vagy a szomszédságukban élő harcos családok meg akarták kaparintani a földeket. A Kamakura-korban már hivatalosan is testet öltöttek a változások. A Yoritomo, majd a Jōkyū-háború után a Hōjōk által kinevezett birtokintézők *(jitō)* előszeretettel térítettek el mind több és több adót a maguk hasznára és a tulajdonosok kárára. A nemesek és a templomok kénytelenek voltak kompromisszumos megállapodásokat kötni a *bushi*kkal, vagy felosztani a birtokaikat. A 14. század közepétől a 15. század elejéig tartó háborúskodások a *shōen*ek további felosztását eredményezték, minthogy a tartományi védnökök *(shugo)*, a helyi harcosok és a *sengoku daimyō*k egyaránt igyekezek kiterjeszteni a fennhatóságukat a távol levő birtokosok földjeire. A nemesek és templomok lazuló ellenőrzése felszabadította a földművelők

Például a horikawai favásárra Kyōtóban vagy a yodoi halpiacra távoli vidékekről is érkezett az áru, és rövid idő leforgása alatt nagybani vásárokká váltak. Szállítmányozó kereskedők alapozták meg vagyonukat a Japán Beltenger körül található kikötővárosokban. Bizonyos árucikkek – mint só, olaj, papír, selyem vagy faáru – adásvételével foglalkozó kereskedőcéhek a nagy *shōen* tulajdonosok, a templomok és szentélyek védelme alatt működtek a Kinai-régióban és azon túl.

A gazdaság kiterjedését elősegítette a növekvő mértékű vert pénz. A 13. század végén a fémpénzt Kínából importálták, és Kinaiban meg a keleti partvidéken használták. Amíg Hideyoshi nem kezdett aranyérméket veretni, addig a japán uralkodók előnyben részesítették a fémpénz kínai importját. Annak ellenére, hogy a jó érmék száma ezáltal meglehetősen korlátozott volt, a pénzhasználat egyre általánosabbá vált az üzletkötésekben. Az adókat is egyre több helyen lehetett készpénzben megváltani, és a kereskedők készpénzkölcsönzése a sörfőzdéknek és a templomoknak a mindennapi élet tartozéka lett. A Kamakura- és a Muromachi-bakufu kénytelen volt késedelmi rendeletet kibocsátani az adósságok rendezéséről, hogy megsegítsék az eladósodott harcosokat. A pénzkölcsönzők tevékenysége váltotta ki a 15–16. században a *bushi*k és a földművesek felkeléseit *(ikki)*.

A kereskedelmi és piaci tevékenység a Muromachi-korszakban is tovább virágzott. Kyōtóban a sóguni és a császári udvar szomszédsága azt eredményezte, hogy a főváros a 14–15. század fordulójára nemzeti piaccá vált. A Kamakura-bakufutól eltérően a Muromachi-sógunátus nem rendelkezett jelentős földalappal. Az Ashikaga-sógunátus elősegítette a külkereskedelem fejlődését, hogy aztán a kül- és a hazai kereskedelem megadóztatásával pótolja pénzhiányát. Ashikaga Yoshimitsu hivatalos kereskedelmi követségeket küldött Kínába, és adófizetésre kényszerítette a kereskedelmi társaságokat. A hivatalos küldöttségek árnyékában működtek az úgynevezett „japán kalózok" *(wakō)*, akiket a koreai, kínai és japán uralkodó körök rablóknak tekintettek, de akik inkább kalózoknak és kereskedőknek tartották magukat.

A 15. század végének és a 16. századnak a háborúskodásai ugyan pusztítóak voltak, de nem szükségszerűen sújtották a gazdasági tevékenységet. Kyōto súlyos károkat szenvedett az Ōnin-háborúban, nemesi és szerzetesi népessége nagyrészt szétszóródott. Ám hamar kiheverte a csapást, Nobunaga és Hideyoshi uralma alatt már ismét virágzott a város. Hideyoshi különösen nagy építkezésekbe bocsátkozott. A jezsuita misszionárius, João Rodrigues, aki a 16. század végén és a 17. század elején Kyōtóban élt, „Myako nemes és sűrűn lakott vá-

A 15–16. században halászok és harcosok csoportjai Tsusima, Matsuura és a Japán Beltenger partvidékének a falvaiból fosztogatták a koreai partokat és flottákat, két-három nagy csónaktól akár több százig terjedő rajokban. A 15. század hivatalosan támogatott – és adóztatott – kereskedelme némileg visszaszorította a jelenlétüket, a század végére azonban a *wakō*k flottái kiterjesztették tevékenységüket a kínai partokra. Kínai, portugál lázadók és rablók is gyakran beálltak ezekbe a bandákba. Az ellenük folytatott küzdelmet nehezítette, hogy sok kínai kereskedő maga is érdekelt volt az illegális kereskedelemben. Ténylegesen csak Hideyoshi lépett fel velük szemben, aki szabályozni kívánta a nemzetközi kereskedelmet, és az 1580-as évektől kalózkodásellenes törvényeket léptetett életbe.

remetelakok száma is. Azt is mondta, hogy vagy 50 000 utcanőt tartanak nyilván, akiket a hatóság külön körzetekben helyezett el."

Másfelől a *sengoku daimyō*k és az országegyesítők gyakori hadviselései is ösztönzően hatottak a kereskedelemre. Élelmiszer-kereskedők látták el a hadsereget; ételt, italt és öltözéket igényeltek a helyőrségek; építőanyag kellett az erődítmények és a várak számára és faanyag a hidak és a hajók építéséhez. Shakai kikötővárosának kereskedői a 16. század folyamán meggazdagodtak, mert Kínával folytattak kereskedelmet, és lőfegyverrel látták el Nobunagát meg a többi hadviselő *daimyō*t. A várak köré települt városok kereskedelmi központokként szolgáltak az uradalmak számára, mivel a *daimyō*k a régi céhek ellenében előnyben ré-jóvoltából a kereskedelem teljesen felszabadult a korábbi *shōen*-alapú korlátozások alól.

A 16. század közepe és a 17. század közepe közötti évekre gyakran utalnak mint a kereszténység évszázadára. Amíg az 1580-as években Hideyoshi nem fordult a keresztény missziós törekvések ellen, a japánok milliói tértek át keresztény hitre, és a katolikus egyház minden jel szerint biztos pozíciókat épített ki Japánban. A kereszt hódítását a kereskedelem fejlődése kísérte, portugál, spanyol, holland és kínai kereskedők kapcsolták be Japánt az európai, indiai és ázsai üzleti élet vérkeringésébe. A japán kereskedőházak is kalandos vállalkozásokba bocsátkoztak. Japán kereskedelmi hajók eljutottak Luzonba és Dél-Ázsiába, ahol japán kereskedelmi állomásokat

a tengerentúli kereskedelemben, fényűző életmódot folytattak, és nagy léptékű várépítésekbe kezdtek.

A középkor társadalmi és gazdasági változásai tehát döntő jelentőségűeknek bizonyultak a következő évszázadok tükrében. A harcosok határozták meg a társadalom képét, de a kereskedők és a kisbirtokosok jelenléte is érezhetővé vált. Amíg a *sengoku daimyō*k, különösen Hideyoshi, nem kezdték elkülöníteni a szamurájokat a falvaktól, a középkori japán társadalom nyitott volt. A harcosok a falvakban éltek, igazgatták a birtokukat, ha éppen nem művelték maguk is. A japán társadalom különböző csoportjainak tagjai viszonylag korlátozásmentesen házasodhattak egymással. De a késő középkori Japánban már elkezdődött a társadalmi státus alapján megkülönböztetett csoportok szétválása, ami a modern társadalom kialakulásának előjeleként is értelmezhető. Sok *sengoku daimyō* birtokai katonai és gazdasági potenciáljának észszerűsítése érdekében igyekezett vazallusait szorosabban maga köré vonni. Nem egyedül Hideyoshi látta át a falusi közösségre épülő fegyveres felkelések veszélyét, mint amilyenek az Igazi Tiszta Föld (*Jōdō Shinshū*) népszerű buddhista szekta követőinek lázadásai, a „céltudatosak felkelései" voltak.

Az Edo-korszakban megnövekedett az ország népessége, a gazdasági élet léptéke és összetettsége. Ezek a folyamatok nagyrészt összefüggésben álltak azzal, hogy Tokugawa Ieyasu az ország egyesítésére vállalkozott, valamint a Tokugawa-bakufu stabilitásával és a *sankin kōtai* rendszerrel, ti. hogy a *daimyō*kat egymást váltó szolgálatra kötelezték Edóban. A középkori Japán még nem dicsekedhetett Edo vagy Ōsaka méretű városokkal: a várak köré épült városok számukban csekélyebbek, méretben kisebbek voltak. Nem létesültek az ōsakai Dojima-piachoz hasonló rizspiacok, mint ahogy még a kereskedelemben sem éreztethette teljes mértékben jótékony hatását a *daimyō*k kiforrott váltott szolgálati rendszere. A késői Muramachi-időszak kereskedőrétege Kyōtóban, Sakaiban, Narában vagy Hakatában nem volt olyan nagy, jól szervezett és jómódú, mint későbbi edói és ōsakai szaktársaiké. De eltekintve a léptékkülönbségtől, méltányos leszögezni, hogy az Edo-kor legtöbb fejlődési folyamatának felismerhetők a középkori előzményei.

Japán nemzetközi kapcsolataiban az aktív külkapcsolatok, a viszonylagos nyitottság és a viszonylagos zártság időszakai váltakoztak. Ellentétben az előző, a késői Heian-korral, amikor sűrűn jártak hivatalos küldöttségek Kínában és a soron következő Edo-korszakkal, melyben drasztikusan korlátozták a Nyugattal fenntartott kapcsolatokat, a középkor évszázadai viszonylag nyitottak voltak. A Tairák újra aktívan kereskedtek Kínával, és támogatták a kereskedelmet a Japán Beltenger térségében. A mon-

A középkor évszázadaiban mélyreható változások következtek be a vallási és a kulturális életben is, változások, melyek lefektették a modern Japán szellemi és esztétikai sajátosságainak az alapjait. A 12. század végétől megújulási hullám érte el a buddhizmust, ami a néptömegek számára is elérhető közelségbe hozta az üdvözülés reményét. Ezeket a mozgalmakat egyaránt táplálta a társadalmi bizonytalanság érzése és néhány ifjú szerzetes meggyőződése, hogy semmi nincs rendben abban a buddhizmusban, mely kizárólagosan az elitnek szól, melyben rendszeresen felrúgják a szerzetesi élet szabályait, és hogy Japán a szellemi hanyatlás korát éli. Általános vélekedés szerint, Japán az 1052. évtől belépett Buddha törvényének végső korszakába (*mappō*), amikor Buddha tanításai elveszítik az erejüket, és már nem tudják hozzásegíteni az embereket az üdvözüléshez. A *mappō* korában úgy gondolták, hogy járhatatlanná váltak az üdvözülés hagyományos, imádságokon és jó cselekedeteken át vezető, önmegváltó útjai, még a papság és a buzgó világi hívők számára is.

Az új és könnyebb utakat az üdvözüléshez nemcsak maguknak, hanem az újonnan megjelent társadalmi csoportoknak is ezek a fiatal reformerek az Amitābha (Amida) és a Tiszta Föld tanításaiban, a *Lótusz*-sūtrában és a zenben találták meg, amivel kiváltották a régebbi buddhista irányzatok haragját, ugyanakkor ezeken belül ösztönözték a reformmozgalmakat. Bár számos elvi különbséget mutathatunk ki a középkori buddhizmus újabb ágazatai között, felfedezhetünk néhány közös jellegzetességet is az üdvözülésről vallott nézeteikben. Ilyen mélyreható áramlat volt az a hit, miszerint egyes Buddhák vagy Bodhisattvák a sūtrák könyörületes hatása révén üdvözíthetik híveiket. A vallásnak ezt az útját nevezik *tariki*nek vagy „külső erő"-nek, és az amidizmusban, illetve a Lótusz-mozgalmakban nyert a legmarkánsabban kifejezést. A zen-iskolák ellensúlyozó áramlata viszont a meditációban megnyilvánuló „önmegváltást" (*jiriki*) hangsúlyozza mint legközvetlenebb eszközt az érzékek sugallta káprázatok megtörésére, melyek megakadályozzák az embereket saját buddhaságuk felismerésében. Egy másik erőteljes irányzat, akárcsak a Tiszta Föld-mozgalom, a hagyományos kolostori élet elvetését hirdette a családközpontú vagy világi közösségeszmény javára. Másfelől viszont a zen, mely egyébként nem zárkózott el a világi gyakorlattól, inkább hajlott a kolostori közösség és szabályzat megszilárdítására. Válaszként a kolostori élet elvetését szorgalmazó irányzatra, azonnal támadt ellenáramlat, ami a kolostori szabályzat újjáélesztését javasolta.

A középkori vallási áramlatok közül az amidita mozgalom volt a legszélesebb körű és a legerőteljesebb. Amitābha és a Tiszta Föld tanításai nem szá-

Bár a buddhizmus már a 6. században gyökeret vert Japánban, az üdvözülés ígérete csak a 10. század után jutott el az egyszerű, tanulatlan emberekhez is. Kūya, Hōnen és Ippen (1239–89) tanításai szerint bárki üdvözülhet Amida Tiszta Földjén, aki Amida szent nevének, „Namu Amida Butsu", szakadatlan zsolozsmázásával kifejezi belé vetett feltétlen hitét. Ezek a papok rongyos kíséretükkel járták az országot és terjesztették Amida tiszteletét, többek között az ő nevét viselő talizmánok *(fuda)* osztogatásával és a *nembutsu*t kísérő révült táncokkal. A fenti jelenet Ippen (a legmagasabb alak) és követői *nembutsu*-táncát ábrázolja Kyōtóban, érdeklődő nemesek és közrendűek sokadalma előtt.

síthatja a nirvánát. A Tiszta Föld-tanok a Nara-korszakban kerültek Japánba, és a tendai-kolostorokban évszázadokon át tanulmányozták ezeket a szövegeket. Szerzetesek, apácák és nemesi pártfogóik elmélkedtek Amidán és a fogadalmán, és buzgón ismételgették Amida szent nevét, a *nembutsu*t: „Namu Amida Butsu" („Hódolat Amida Buddhának"). A 10. századtól azonban egyes szerzetesek, mint Genshin (942–1017) és Kūya (903–972) a *mappō* korának legcélravezetőbb tanításaként kezdték hirdetni a hitet Amidában. Míg Kūya tánccal és egyszerű költeményekkel terjesztette a hitet a nép körében, Genshin az *Ōjō yōshū*ban ecsetelte Amida Nyugati Paradicsomának dicsőségét, a buddhista poklok rémségét, a születés és az újjászületés hat birodalmát. Ezek a tanítások hamar visszhangra leltek a Heian-nemesség körében. A Tiszta Föld csarnokai és kertjei, mint a Byōdō'in vagy a Chūsonji, a Nyugati Paradicsom földi ábrázolásaiként épültek, a nemesek szobrokat és festményeket rendeltek, melyek Amidát ábrázolták, amint köszönti híveit, és a Tiszta Földre viszi őket, vagy éppen a Pokol Tíz Királyát és a különböző poklokban gyötrődő bűnösöket láttatták. Sokan Amida szobrára erősített szalagokat

hogy ez az út mindenki előtt nyitva áll, legyen akár szegény, tanulatlan vagy bűnös. Amida fogadalmának teljes erejét a legegyszerűbb eszközzel, a *nembutsu* puszta ismételgetésével lehet segítségül hívni.

Mindamellett elég éles különbségek mutatkoztak közöttük ahhoz, hogy iskolákat és irányzatokat hozzanak létre; ezek a különbségek olyan kérdésekben nyilvánultak meg, hogy mit neveznek az Amidába vetett „hit"-nek vagy „bizalom"-nak, hogyan lehet kifejezni ezt a bizalmat a *nembutsu* által, és hogyan lehet biztosítani az üdvözülést *(ōjō)*. Hōnen azt tanította, hogy kizárólag a *nembutsu*, az állandó könyörgés vezet mindenkit az üdvözüléshez a *mappō* korában. Tanítványa, Shinran a *nembutsu* kifejezését tápláló hit érzületét hangsúlyozza, sőt szerinte a lélekből fakadó hit önmagában is megmenti az embert.

Shinran elképzelése a hitről megköveteli, hogy az egyének ráébredjenek bűnösségükre, teljes elhagyatottságukra és arra, hogy bármilyen egyéni erőfeszítés elégtelen az üdvözüléshez, még a *nembutsu* szívből jövő könyörgése is. A hit Shinran számára azt a spirituáis felismerést jelentette, hogy az üdvözülés – akárcsak a *nembutsu* és az ahhoz szükséges állhatatosság – teljes egészében Amida irgalmától függ, és az embereknek fel kell hagyniuk azzal az elképzeléssel, hogy tevékeny részesei lehetnének önnön megváltásuknak, hiszen csakis az ő megmentő hatalma által üdvözülhetnek. Legfontosabb a teljes elhagyatottság felismerése, magyarázza Shinran híres tétele, ezért lehet könnyebb egy bűnösnek üdvözülni, mint egy jó embernek.

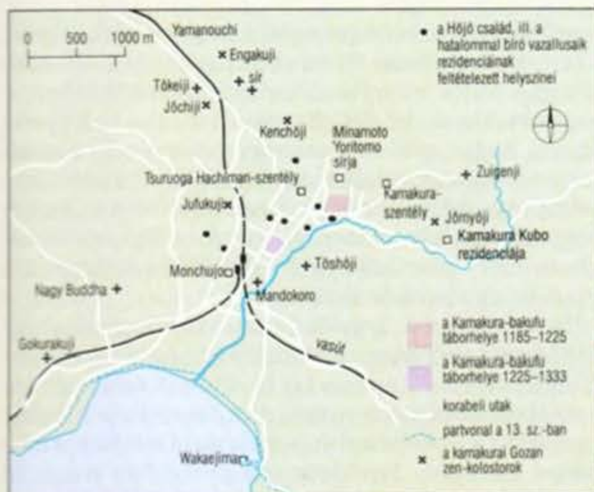
Ippen magának a *nembutsu*nak a hatékonyságában hitt. Életének legnagyobb részében toprongyos követőinek csapata élén járta Japán útjait és ösvényeit. A *nembutsu*t tartalmazó nyomtatott amuletteket *(fuda)* osztogatott, és mindenkit Amida nevének hangoztatására buzdított. Egy ilyen *fuda* birtoklása maga is segítségkérésnek számított, ami megnyitja a Nyugati Paradicsom kapuit. Mint Shinran, Ippen is az egyszerű emberek között tanított, és gondoskodott róla, hogy a Tiszta Föld üzenete eljusson a legszegényebbekhez és a legkétségbeejtőbb helyzetben élőkhöz is. *Nembutsu*-kántálása a hívők otthonaiban elragadtatott tánccá (*odori nembutsu*) hevült, és spirituális gyakorlatként beolvadt a népi kultúrába. Ippen vándorló élete, követői *nembutsu*-táncával együtt a legszebb középkori tekercsképek egyikének a tárgya, az *Ippen hijiri-e*-nek (*Ippen, a szent vándor élete*). A tekercs szokatlanul élénk bepillantást nyújt a középkor népi vallásgyakorlatába és hitbuzgalmába.

A 13. század végén még mindezek a Tiszta Föld-szekták kicsik voltak. De egyre növekedtek, újabb és újabb híveket találtak a társadalom valamennyi rétegében. A 16. századra már a japán buddhizmus jelentős irányzataiként kell számolni velük, különö-

1331-től számos harcos állt Go-Daigo császár oldalára a bakufu ellen. Amikor Nitta Yoshisada erői 1333-ban bevették Kamakurát, Hōjō Takatoki, a családja és 800 tagú kísérete *seppuku*t követett el.

A Tōkyōtól alig 45 kilométerre délnyugatra fekvő Kamakura városa manapság forgalmas üdülőhely. Nyaranta látogatók tömege élvezi a tengerparti strandokat, vagy megtekinti a templomokat, és sétál a várost övező hegyekben. A 12. század végéig kis halászfalu volt a Minamoto harcos klán szentélyével. Yorimoto választotta bakufuja székhelyéül egyfelől a családi kötődés, másfelől a település könnyen védhető mivolta miatt. A bakufu idejében Kamakura nagy helyőrségi várossá fejlődött, harcosok otthonaival, shintō szentélyekkel és buddhista templomokkal.

SZUNG KORI KÍNA

Jangce

Hangcsou

Csiang-ho

Mingcsou

Ajuwang-hegy

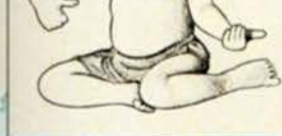
Tajping-hegy

Tientaj-hegy

Eisai – 1168-ban négy hónapig járta a tendai-kolostorokat

1187–1191: a Tientaj-hegyi kolostorban ...

KELET-KÍNAI-TENGER

Kamakura mindmáig a zen vallásgyakorlat központja, ahol megtalálhatók a vallásos szellemiség más kifejezési formái is. Benzaitennek, a zene és a jó szerencse istennőjének ezt a szobrát 1266-ban rendelték a tsurugaokai Hatchiman-szentély számára.

A könyörületes Kannon Bodhisattva (Avalokiteshvara) nagy tiszteletben állt Japánban, tekintet nélkül a felekezeti hovatartozásra. A középkori zen-indíttatású festészet és szobrászat sokféle formában jeleníti meg Kannont. Ez a 14. századi festett szobor a rinzai Tökejii zen-zárdából egy „víz és hold" *(suigetsu)* Kannont ábrázol.

A középkorban a Tiszta Föld igehirdetői és a kolduló szerzetesek igyekeztek elmélyíteni a félelmet a pokol kínjaitól, és ehhez gyakran alkalmazták a pokol tíz bírájának vagy „királyá"-nak elrettentő képmásait. Kōyū szobrásznak ez az 1251-ben készült szobra Shōkō-öt, a tíz király egyikét ábrázolja. A kamakurai Ennōjiban őrzik.

Eisai (rinzai-zen)

JAPÁN-TENGER

CSENDES-ÓCEÁN

Esashi

Tsukahara

1271–74: Nichiren száműzetésben

Sōjiji (sōtō)

Echizen Kokufu

1207–11: Shinran száműzetésben

Kyōto Öt Hegy (rinzai)

Tenryūji

Shōkokuji

Kenninji

Tōfukuji

Mankukiji

Shinran 1173–1262

Dōgen szül.: 1200

Hōnen megh.: 1212

Daijōji (sōtō)

Zenkōji

Eiheiji (sōtō)

Dōgen megh.: 1253

Chōrakuji (rinzai)

Senshūji (jōdo shinshū)

Inada

Sansoji (ritsu)

Kashima

Ikegami Honmonji (nichiren)

Nichiren megh.: 1282

Hokkekyōji (nichiren)

Kamakura Öt Hegy

Kenchōju

Engakuji

Jufukuji

Jōchiji

Jōmyōji

Eisai megh.: 1215

Kounji (nichiren)

Seijōkōji

Gokurakuji (ritsu)

Kiyosumidera (nichiren)

Nichiren szül.: 1222

Itō

1261–63

Nichiren száműzetésben

Inaoka

Hōnen szül.: 1133

Hyōgo

Ippen megh.: 1289

Kibitsu

Eisai szül.: 1141

Shitennōji

Nara

Kōfukuji

Tōdaiji

Saidaiji

Ise

Itsukushima

Komatsu

1207–11: Hōnen száműzetésben

Kōya-hegy

Kumano-szentélyek

Dōgo

Ippen szül.: 1239

Shōfukuji (rinzai)

Usa Hatchiman-szentély

Zendōji (jōdo)

méretarány 1: 6 000 000

0

200 km

Tanegashima-sz.

Yaku-sz.

Nagy buddhista iskolák a Kamakura-korszakban

A Kamakura-korszakra (1185–1333) esett a buddhizmus újjászületése, ami megalapozta a buddhizmus és a buddhista kultúra mélyreható fejlődését. A Japánban ma is működő legjelentősebb buddhista iskolák közvetlenül vagy közvetve a

és a Ji (Az Üdvözülés Ideje) iskolák alapítói által hirdetett Tiszta Föld-buddhizmus terjedt el a nép körében.

Néhány ifjú szerzetes, megelégelve a japán tendai-buddhizmus berkeiben eluralkodott korrupciót, Kínába utazott és a zen- és a ritsu- (vinaya) tanításokkal tért vissza.

közeli tartományokban terjedt el, míg a sōtō-zen Észak-Japánban hódított, Dōgen Eiheiji és Sōjiji kolostoraiból kiindulva.

Nichiren, a *Lótusz*-tan odaadó és szenvedélyes apostola a száműzetés és a betegség ellenére is tántoríthatatlan maradt, és hívek sokaságát toborozta a harcosok és a földmű-

nem sokkal a buddhizmus megjelenése után, a 6. században kerültek Japánba, és odaadó híveket nyertek a korszak vezető családjainak köréből. Shōtoku hercegről úgy vélik, hogy szövegmagyarázatot írt a *Lótusz*-sūtrához; Saichō pedig egységesítette a Lótusz-tanokat mint a tendai-buddhizmus alapját. A fohászkodás a *Lótusz*-sūtrához a középkorban is fennmaradt. Nichiren (1222–1282), aki a tendai-buddhizmust gyakorolta, szenvedélyes apostolává lett a *Lótusz* kizárólagosságának.

Ahogy az amidisták hite szerint a *nembutsun* keresztül kifejezett, Amidába vetett hit elegendő a üdvösséghez, Nichiren azt hirdette, hogy a *Lótusz-sūtrá*nak a *Namu Myōhō Renge Kyō* („Hódolat a Szent Fehér *Lótusz*-sūtrának") fohásszal felszabadított ereje az egyetlen üdvözítő tényező. Miként az amidisták számítottak az üdvözülésre a Tiszta Földön, Nichiren a földi paradicsom egy ezeréves látomását vázolta fel, ahol béke és boldogság vár a hívőre. A tendai irányzat kivételével keményen ostorozta a többi buddhista tanítást, mint nemzeti katasztrófát okozó eretnekség forrásait, és követelte a megszüntetésüket. Nichiren kompromisszumot nem ismerő támadásai a riválís iskolák és az azokat támogató politikai tekintélyek ellen a száműzetéséhez vezettek. De nem tört meg; száműzetése idejét tanainak írásba foglalásának szentelte, és odaadó híveket szerzett a szamurájok és uraik között Észak- és Közép-Japánban. Tételei némelyike Kyōtōban is termékeny talajra lelt, és az ígéret hatására, hogy a hívő még ebben az életben elérheti a buddhaságot, a városi lakosság köréből is támadtak követői. Nichiren hívei osztották mesterük kérlelhetetlen alapállását. A Nichiren-iskola fanatikusai és a régebbi buddhista iskolák közötti vetélkedés a 16. század közepén a *Lótusz*-felkelésekhez *(hokke ikki)* vezetett a fővárosban; a Nichiren-hívek egyik csoportjának, a Fuju Fuse-ágnak, mely elutasította a politikai hatalommal kötött mindenfajta kompromisszum lehetőségét, súlyos megpróbáltatásokat és politikai elnyomást kellett elszenvednie. Az ismételt támadások ellenére Nichiren fanatizmusa és karizmatikus fellépése a *Lótusz*-sūtra eredményességébe vetett bizalom egyszerű üzenetével elérte, hogy tanai mély gyökereket eresszenek és fennmaradjanak. A Nichiren-buddhizmus ágazatai, beleértve a Sōka Gakkait, mindmáig tevékenyen működnek Japánban, sőt más országokban is elterjedtek.

Zen

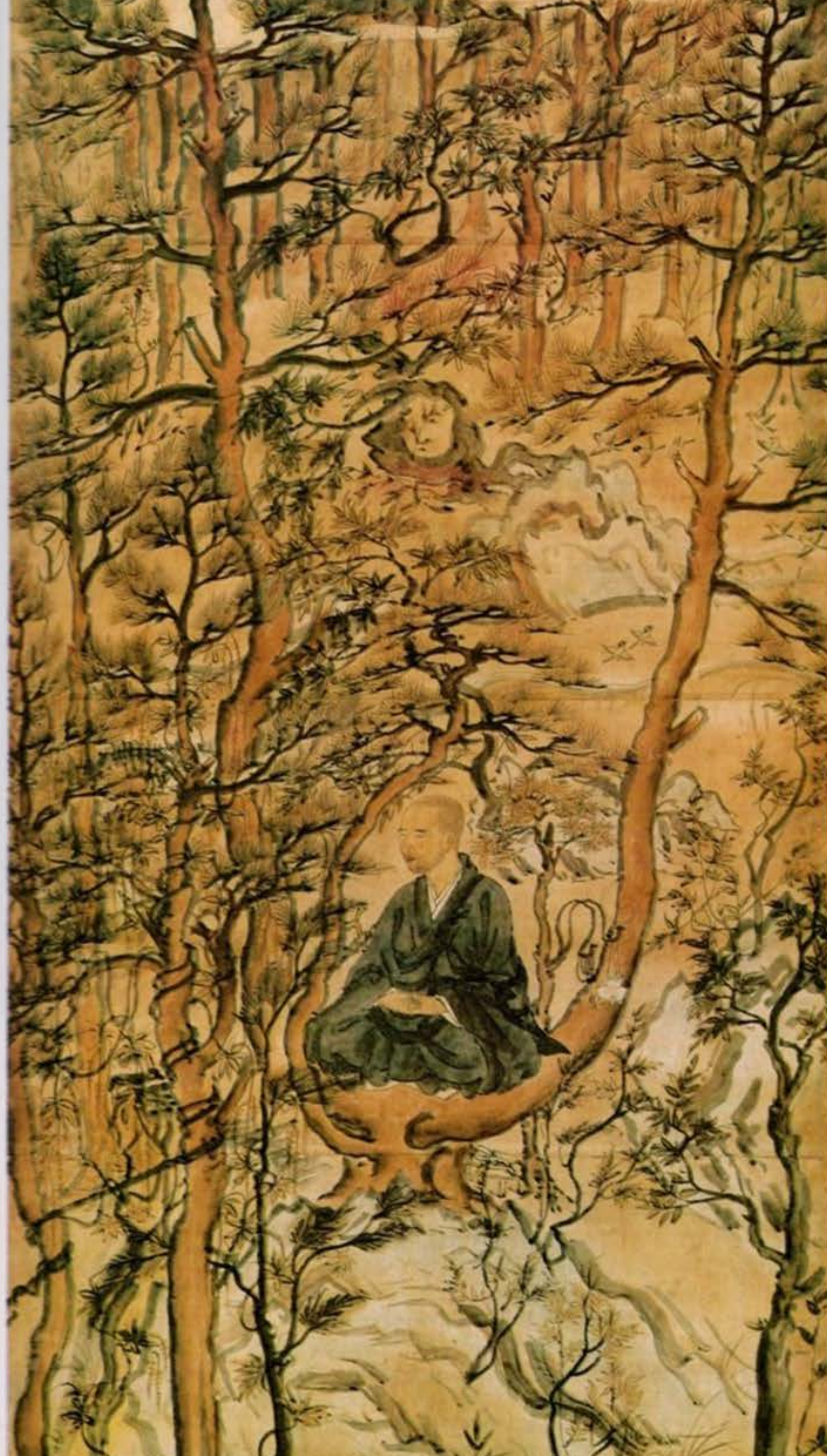
A zen, a személyes megvilágosodás keresése meditáció útján, szintén a középkor előtt került Japánba. Az intenzív meditáció a legtöbb buddhista hagyományban a vallásgyakorlat lényegi része. Mindazon-

véletlen, hogy a zen elterjedése egybeesett a harcosok hatalomra kerülésével, amikor egy uralkodó társadalmi osztálynak támadt igénye alkalmas, reá szabott spirituális gyakorlatra. A zen sokat merített a japán katonai etikai rendszerből. Kétségtelen, hogy sok harcosra mély benyomást tett a zen éleslátása és a zen-gyakorlás nehézsége, továbbá az is, hogy a zen legtöbb pártfogója közülük került ki, de nem állíthatjuk, hogy a zen valamennyi harcos érdeklődését felkeltette. A zen számos híve egyidejűleg ugyanolyan odaadást tanúsított Amida, a *Lótusz-sūtra* vagy az ezoterikus buddhista tanok iránt. A harcosokat mindazonáltal valóban vonzotta a zen egyenessége, a meditáció szigorúsága, a személyes megvilágosodás és a szellemi viták lehetősége a zen szerzetesekkel.

Ellentétben az amidizmus és a Lótusz-tan „külső erő"-re alapozott üdvtanával, a zen művelői úgy hitték, hogy a megvilágosodás itt és most, a saját erőfeszítéseink által válik elérhetővé, önnön lényegi ürességünk felismerésével: „belülre tekinteni, és felismerni Buddhát" *(kenshō jóbutsu* vagy *satori)*. A buddhaság felismerését nem racionális eszközök, tanulmányok vagy a sūtrák olvasása segíti elő; ezek a hagyományos módszerek csak elhomályosítják az igazságot és eltérítik a keresőt. A legbiztosabb utat a megvilágosodáshoz, ahogy az első kínai zen-pátriárkák tanították, maga Buddha mutatta meg, és ez a meditáció középső ösvénye. Intenzív meditációval át lehet törni az érzékek káprázatain, és az elme közvetlenül, természetesen, minden erőltetettség nélkül képes megragadni a buddhaság lényegét. A zen lényegre törő és gyakorlatias. Nemcsak ülő meditációban, egy kolostor meditációs csarnokában érhető el a megvilágosodás, hanem minden pillanatban, összpontosított öntudatosság révén bármely mindennapi foglalatossággal, legyen az munka, étkezés vagy pihenés. A zen-tanítások és -gyakorlatok évszázadokon át fejlődtek Kínában. Amikor a 12. században japán szerzetesek mentek Kínába (Dōgen és Eisai), spirituális eszközök után kutatva a japán buddhizmus megújításához, mély benyomást tett rájuk a zen (csan) erőteljessége. A kínai zent szigorú kolostori keretek között gyakorolták, mindenekelőtt a kolostori élet lényegének tekintett közös meditáció útján, olyan segédeszközök alkalmazásával, mint a *kōan* vagy a váratlan kiáltások és a nem kevésbé váratlan ütések, melyek mintegy felébreszteni hivatottak a hívőt a megvilágosodásra.

A Eisai (1141–1215), Enni és más japán és kínai mesterek által meghonosított rinzai-zen, buzgó pártfogókra lelt a kamakurai, kyōtói és a tartományi harcosok és nemesek között. A „hirtelen megvilágosodás" *(satori)* tanát hirdető rinzai-zen a meditáció-

Jobbra: Ez a figyelemre méltó portré Myōe szerzetest (1173–1232) meditációba merülve ábrázolja a vadonban, a kyōtói Kōzanji hegyi templom közelében, ahol Myōe élete legnagyobb részét töltötte. 16 éves korában lépett be a narai Tōdajiba, ahol a Kegon-*sūtra* és a vinaya-hagyományok tanításait kezdte tanulmányozni. 1206-ban a visszavonult Go-Toba császár földdel ajándékozta meg Kyōto közelében, Toganoóban. Ott a Kegon-tanítások újjáélesztésének és az ortodox vinaya-

hasonlóan lenyűgözték ezek a művészetek, melyek az ő közvetítésükkel terjedtek el a világi társadalomban.

A sōtō-zen tanai, melyeket Dōgen (1222–1282) hozott magával Kínából, elsősorban Észak-Japánban, a kisbirtokosok és a helyi szamurájok között terjedt el. Részben azért történt így, mert Dōgen ellenállásba ütközött a már létező iskolák részéről, mikor megpróbálta megszervezni közösségét a főváros mellett, és lemondott a kormányzati támogatásnak arról a kötelékéről, ami a rinzai-zent az uralkodó osztályhoz kötötte. Dōgen kivételesen nagy hatású képviselője a zennek. Összegyűjtött írásai felölelik a zen minden területét, vallásgyakorlatának lényegét pedig a „csak ülés"-sel lehet kifejezi. Dōgen szerint maga a meditáció tartalmazza a megvilágosodás titkát. Dōgen halála után a sōtō-zen magába olvasztotta az ezoterikus buddhizmus és a népi hitek és imádságok bizonyos elemeit. Ezáltal nagyobb népszerűségre tett szert, mint a rinzai-zen, de hátrányosan érintette a zen-gyakorlat és -oktatás szigorúságát.

A buddhizmus hagyományos irányzatai

A középkor a buddhizmus virágkora Japánban. Ezekben az évszázadokban a buddhizmus jelentette a társadalom uralkodó gondolkozásmódját, és belőle táplálkozott a kulturális kifejezés minden formája. A kor vallási életét tárgyalva különösen csábító a zen-buddhizmus erős hatására összpontosítani vagy a nép körében elterjedő, a Kamakura-korban megjelenő buddhizmus kialakulására, mely meghatározta a következő időszakok népi buddhista gyakorlatát Japánban egészen a legutóbbi időkig – mindezt joggal nevezhetjük forradalmi fejlődésnek. A zen fejlődésében és a Kamakura-kor népi buddhizmusának elterjedésében egyaránt megmutatkozott a középkori japán szellemiség, és ez hosszú távú következményekkel járt. Mindazonáltal a középkori japán kultúra áttekintésekor páratlanul széles perspektíva tárul elénk. A nép körében virágoztak a Maitreyához, az Eljövendő Buddhához, az irgalmas Kannonhoz, Jizōhoz és a harcias Fudō Myōōhoz könyörgő kultuszok. Újjászületése reményében a hívő buzgón égette a *Lótusz*-sūtra másolatait. Tartottak szertartásokat az ördög kiűzésére vagy a szenvedő lelkek lecsillapítására. Az utazók védelmére kőszobrokat állítottak az utak mentén. Hallgatták az igehirdetők szövegmagyarázatait, és borzadva szemlélték a pokol világát és a mohó szellemeket ábrázoló képeket.

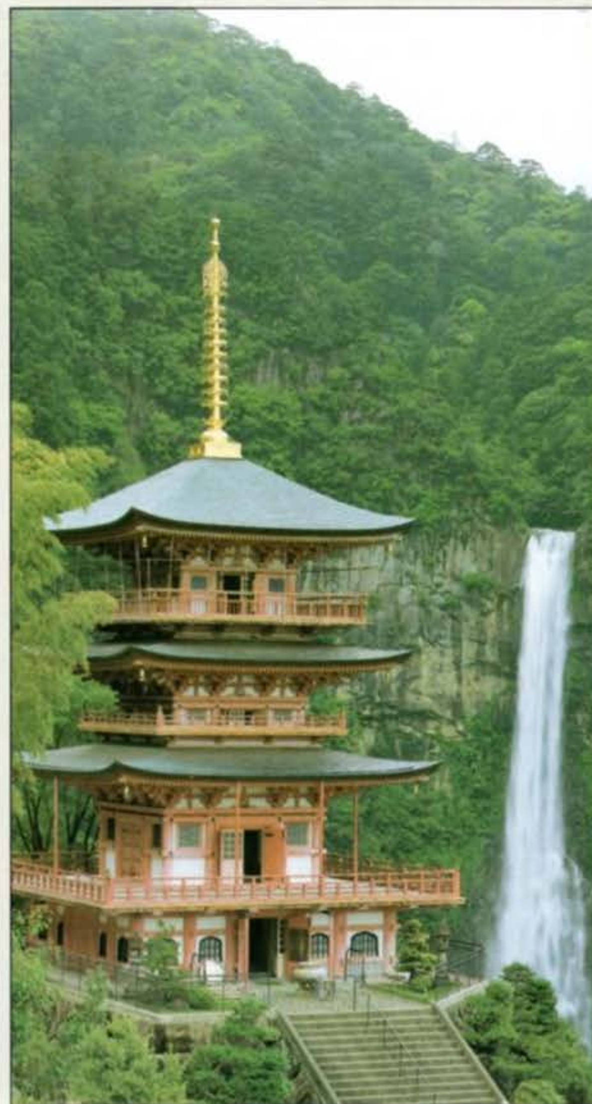
Fontos fejlődési folyamatok játszódtak le a hagyományos buddhista világon belül is. A zen és a népszerű iskolák felbukkanásával nem tűntek el a japán kolostori buddhizmus régebbi ágazatai. A népszerű buddhizmus megújulási lázára válaszul ők is reformmal és megújulással kísérleteztek. A reformnak elis-

Kumano három szentélye a dimbes-dombos Kii-félsziget csücskén áll, mintha egy természet alkotta mandalában egyesülnének az ősi népi vallásnak, a hegyi aszketizmusnak, a shintōnak és a buddhizmusnak az elemei. A három szentély: a hegycsúcsok és szurdokok között Susano-ō no Mikito, a viharisten tiszteletére emelt Hongū-szentély; a Kumano Hatayama no Kaminak szentelt Shingū-szentély a parton és a Kumano Fusumi no Kaminak ajánlott Nachi-szentély a Nachi-vízesésnél. Kumanóhoz hasonlóan egyes hegyeket ősidőktől fogva az istenek és a Buddhák lakhelyének tartottak.

A késői Heian-korszaktól – a Tiszta Föld-buddhizmus elterjedésével és a shintō-buddhista szinkretizmus népszerűségének növekedésével – Kumano isteneit Amidával és más Buddhákkal azonosították. Kumano *kami*ját vagy Gongent a Buddhák helyi megnyilvánulásainak tekintették.

továbbra is számos középkori buddhistának nyújtott lelki-szellemi támaszt, és változatlanul a szinkretikus (különféle vallási irányzatokból kialakított új vallási rendszerű) népi hiedelmek forrása volt. A shugendō, a hegyi aszketizmus *(yamabushi)* gyakorlata, ami éppen ezen időszakban nyerte el rendszerbe foglalt formáját és terjedt el széles körben, a tendai- és shingon-buddhizmusból meríti spirituális tartalmát, ezoterikus jellegét egyesítve a hegyi ájtatosság népi kultuszával. Kumano és Ōmine hegyi központjai Kiiben, Dewa Három Hegye, a Fuji-hegy, Hakusan Észak-Japánban és a hegyi komplexumok Shikokun és Kyūshūn egyaránt az aszketikus gyakorlat jelentős központjainak számítottak. A tendai buddhizmus Onjōji-irányzatá-

Japánban. Bár a harcosok előrenyomulása következtében elszórt *shōen*-birtokaik folyamatosan csökkentek, földalapjuk még mindig jelentékenynek találtatott, amikor a 16. század végén sor került Hideyoshi földfelmérésére. Sok régi szerzetesi központ – mint az Enryakuji, a Kōyasan és a Negoro – katona szerzetesekből *(sōhei)* álló haderőt tartott fenn. Gyakran álltak hadilábon a harcos vezérekkel, és szálkák voltak a 16. századi egyesítők szemében is. Oda Nobunaga vad bosszút állt az Enryakujin, amikor körülvette és felégette a hegyi komplexumot, miközben több ezer katona szerzetest, szerzetest és világi embert mészároltatott le. Hideyoshi és Tokugawa Ieyasu kevésbé ellenségesen viszonyultak a buddhiz-

Balra: A Nachi-vízesés karcsú ívét ősidők óta a *kami*k egyik otthonának tekintették. A hegyi aszkéták (*Yamabushi*) évszázadokon át felmásztak a tetejére, és az alázúduló víz mellett folytatták önmegtartóztatási gyakorlataikat, vagy rituális megtisztulási pózban üldögéltek a lábánál csillogó jéghideg tavacskában.

Távolabb balra: Hongūban a Napistennő vad fivére, Susa-no-ō a leghatalmasabb istenség. Számos más fakéreggel fedett szentély is található itt, mindegyik a saját *kami*jának nyújt otthont. A 12. századig a császárok és az udvari nemesek a fővárosból a meredek hegyi ösvényeken át rendszeresen elzarándokoltak ájtatoskodni a szentélybe. A zarándokok hite szerint itt találkozhatnak Amidával emberi alakban, és közelebb jutnak a Tiszta Földhöz.

alatt virágzásnak indult. Ezen kihívások ellenére félrevezető lenne kijelenteni, hogy a buddhizmus vallási, társadalmi és intellektuális elsőbbsége a 16. század végére teljesen megszűnt, vagy hogy a Nobunaga és Hideyoshi által rákényszerített reformok eredményeként elenyészett a befolyása. Továbbra is erős hatást gyakorolt az emberek szellemi-lelki életére, sőt miután a Tokugawa-hatóságok a kereszténység elleni hadjárat jegyében regisztrálóközpontokká tették meg a buddhista templomokat, társadalmi pozíciója ismét megszilárdult.

Más hitrendszerek

Bár a középkori Japánban a buddhizmus az élet minden területét áthatotta, említést kell tenni a shintōról, a konfucianizmusról és a taoizmusról, melyek szintén fontos részét alkotják a kor intellektuális életének. A középkori emberek számára nemigen okozott gondot, hogy mely transzcendes hatalomhoz és milyen formulával forduljanak; áhítatukat egyaránt kifejezték a Buddhák és Bodhisattvák iránt, egyformán fordultak a tősgyökeres hazai istenekhez, a shintō *kami*hoz vagy éppen Hachimanhoz, a harcosok védistenéhez, aki buddhista és shintō jellegzetességeket egyesített alakjában. Istenhit, a Jin és Jang elve és az öt elem működése szabályozta a viselkedési mintákat. Hajóra szálláshoz, útra keléshez, épület emeléséhez vagy gyermek névadásához bizonyos napokat, írásjegyeket és előjeleket szerencsésnek tartottak, míg másokat kockázatosnak. A középkori japán felfogás nem látott egymást kizáró különbségeket a hit különféle megnyilvánulásai között. Teljesen természetesnek találták, hogy kifejezzék áhítatukat a Buddhák és Bodhisattvák seregei iránt, műveljék a zent, tiszteljék a *kami*kat, és a védelmükért fohászkodjanak, betartsák a tabuk sokaságát, mint a *katatagae*, hogy igyekezzenek szerencsés irányból megközelíteni úti céljukat, még ha az útmegszakítással járna is, és érdeklődést tanúsítsanak a konfuciánus erkölcs iránt, miközben ugyanilyen súllyal vezéreljék őket politikai érdekek is. A kizárólagosságnak Nichiren kivételével nemigen akadt pártolója Japánban.

A japán történelem során mindvégig kölcsönhatás figyelhető meg a buddhizmus és a shintō között. A Heian-korszak szinkretikus irányzataiból kialakulva a shingon- és a tendai-buddhizmuson belül a Buddhák és a hazai *kami*k egész sorát egyesítették. Ezt a gondolkodásformát nevezték a „lényeg és megnyilvánulás" *(honji suijaku)* jelenségének. Eszerint a Buddhák és a Bodhisattvák mint láthatatlan „lényegek" *(honji)* munkálkodnak az érző lények üdvözüléséért, míg a hazai *kami*k az ő helyi és látható megnyilvánulásaik *(suijaku)*. A Buddhák alkalmanként akár az álmok segítségével is jelt adhatnak, ahogy ezt a kortárs költemény hirdeti:

fokon, festményeken és a népszerű elképzelésekben a Buddhákat gyakorta egyesítették shintō megfelelőikkel: Amaterasu, a Napistennő például a kozmikus Buddha Dainichinak felelt meg, Hachiman pedig Amidának. Ez a középkori elegyítése a shintōnak és a buddhizmusnak a japán vallásos hit jellegzetes formája volt, amíg az 1870-es években kormányzati rendelettel szét nem választották a shintōt és a buddhizmust.

Jellemző az eklekticizmusra hajló japán vallásgyakorlatra a középkori shintō gondolkodás „kettős shintō"-nak *(Ryōbu Shintō)* nevezett változata, mely a shingon-buddhizmus két nagy mandaláját, kozmikus ábráját, a Kongōkait (Gyémántvilág-mandala) és a Taizōkait (Anyaméhvilág-mandala) alkalmazta a hazai *kami*k magyarázatára és megismertetésére. Ise belső és külső szentélyeinek mindegyikét azonosították a mandalák valamelyikével, és az Isében magukat képviseltető *kami*kat betagolták a mandalák hierarchiájába.

A shintō kultuszok és szentélyek virágzásnak indultak a középkorban, és rendszerbe foglalták a mindaddig csak különféle hiedelmek együtteseként létező vallást. Sok szentély ekkoriban vált zarándokhellyé. Erős kultuszok alakultak ki a kumanói és kasugai szentélyek, a kyōtói Kitano-szentély és az isei szentélyek körül. Ise különösen jelentős központ volt. Isében a Watarai család taoista és buddhista elemek felhasználásával elméletileg megalapozta az Ise-shintōt, és kinyilvánította a külső szent hely felsőbbségét a belső szent hely fölött. A Muromachi-korszakban Yosida Kanetomo (1435–1511) a kyōtói Yoshida-szentélyből a shintō egyesítésén munkálkodott a saját vezetése alatt, és szembeszállt a *kami*knak mint a Buddhák manifesztációinak elterjedt nézetével, helyette a *kami*k kizárólagosságát hirdette. Ekképp keletkeztek a középkori shintōn belül erőteljes eklektikus áramlatok, melyek a shintōt vegyíteni kívánták buddhista elemekkel. Számos más áramlat is kinyilvánította a hazai *kami*k elsőbbségét a Buddhák fölött, mondván, hogy a buddhák nem *honji*k, hanem *suijaku*k.

A *kami*k markánsabb társítása a Buddhákkal vagy bizonyos szent helyekkel és kultuszokkal hozzájárult a shintō-művészet középkori felvirágzásához; ez a meghatározás gyakorlatilag bizonyos személyiségekkel, kultuszokkal, szentélyekkel vagy szent helyekkel foglalkozó festészeti és szobrászati témák összességét takarja. Ezek között említhetjük a kultikus központok – Kumano és a Nachi-vízesések, Kasuga, Kitano és a Fuji-hegy – vagy kultikus alakok – Hachiman, Tenjin (Sugawara Michizane) és az ifjú istenségek *(wakamiya)* – tiszteletének művészi kifejezéseit és a szent állatok, szarvasok, rókák, varjak ábrázolásait.

és Ming-dinasztia Kínájával és Koreájával való megújult kapcsolatainak révén is. A 16. században a „déli barbárok" megérkezésével és a keresztény térítéssel Japán első alkalommal került közelebb az európai kultúrához.

Bár a középkorban az udvart politikailag félreállították, és gazdaságilag is kiszolgáltatott helyzetbe került, megőrizte kulturális vezető szerepét. Továbbra is a császárok és az udvari nemesek maradtak az irodalmi ízlés diktálói, különösen a költészet terén. Go-Toba, Hanazono és Go-Mizunoo császárok maguk is jelentős hírnévre tettek szert tudósként, költőként és a művészetek pártfogóiként. Az udvari nemesek gyermekkoruktól tanulmányozták a kínai klasszikusokat, a kínai és japán történelmet. Feleségeik és leányaik a japán irodalom avatott értői voltak. Az udvar pártfogását élvező japán stílusú festészet *(Yamato-e)* erősen hatott a Kanō (a 15. sz. második felétől) és Tosa (a 15. sz. elejétől) középkori festészeti iskolákra. Az udvari nemesség pártfogolta a buddhista és a konfuciánus tudósokat, és ők szabták meg az etikett és az udvarias viselkedés mindenkori normáit.

A Heian-kor tehetséges udvarhölgyei – Musaraki Shikibu és Sei Shōnagon – ragyogó elbeszéléseket és naplókat írtak. Ezt az udvari örökséget haláluk után nem vette át senki. A középkorban az irodalom udvari hagyományait a kalligráfia és a japán költészet, különösen a *tanká*nak nevezett rövid versforma képviselte. Császári gyűjtemények és versantológiák határozták meg a költői ízlést. A *Shin Kokinshū* (Régi és modern idők gyűjteménye, 1206–1210) egyike a legszebb japán versantológiáknak, sok tájleíró költeménnyel olyan mesterek tollából, mint Fujiwara Shunzei (1114–1204), fia Teika (1162–1241) és a pap Saigyō. Költészetük azonban nem a természet harsány színeit örökítette meg; ők a természet magányában, szomorúságában, hidegségében, egyszínűségében találták meg a szépséget. Ez az esztétika termékeny talajra lelt a világ káprázat mivoltának, a dolgok ürességének és a kötődés veszélyeinek zen-buddhista képzeteitől átitatott középkori világban, és a *wabi* (kimunkált tökéletesség) kategóriájának megalkotásához, illetve – talán legteljesebben – a teaszertartás kialakulásához vezetett, amit Sen no Rikyū teamester fejlesztett művészi tökélyre a 16. században. Teika következő verse tökéletesen kifejezi a magány, sivárság és a színtelen táj késő őszi szépségét:

Miwataseba	Körülpillantok
Hana mo nomiji mo	Nem látok cseresznyevirágot
Nakari keri	sem bíborló leveleket:
Ura no tomoya a no	Egy szalmatetős kunyhó az öböl partján
Aki no yūgure	Az őszi homályban

A rendszeres érintkezés az udvari nemességgel a harcos társadalom felső rétegét bevonta az udvari tudományok és kultúra teljes vonulatába, akárcsak a kormányzás művészetébe. Ez a kapcsolat már azelőtt elkezdődött, hogy a Tairák a 12. században az udvar nyakára telepedtek volna. Yoritomo tudatosan szervezte meg bakufuját az udvari politika hatókörén kívül; mint a későbbi harcos vezérek, felmérte a túl szoros udvari kötődésből adódó gyengülés veszélyeit, és szüntelenül hangoztatta, hogy a harcosok elsődleges kötelessége harci örökségük, a *bu* művészetének ápolása. Ugyanakkor Yoritomo és harcos utódai igényelték és alkalmazták az irodalmi és közigazgatási ismereteket *(bun)*, melyek terén az udvari emberek voltak a mestereik. Így, bár az udvaroncok elveszítették politikai tekintélyük legnagyobb részét, sőt időnként nincstelenség fenyegette őket, a hatalmas harcosok tanítójaként és társaságaként megtartották kiemelt társadalmi pozíciójukat és kulturális befolyásukat. Yoritomo, a fia Sanetomo, a Hōyō-család tagjai, az Ashikaga-sógunok és sok tartományi harcos az udvaroncok és papok útmutatása mellett szorgalmasan tanulmányozta és művelte a kalligráfiát, az etikettet és a költészetet.

A harcosok mint a művészetek patrónusai

Mint láthattuk, a középkor sokféle vonatkozásban is a harcosok kora volt. Előtérbe kerültek a katonai erények és a háborús életmód. A harcosok erődített kastélyai és hegytetőre épített várai váltak a kor építészeti jellemzőivé. A tekercsfestmények, mint Az *Obusuma Saburō-tekercs*, mely kiemeli az ellentétet a harcias gondolkozású keleti katona és esztétikai hajlandóságú fivére között vagy a *Mongol betörés-tekercsek*, melyek egy kyūshūi vitéz hőstetteit örökítik meg a mongol flotta ellen, a társadalmi elit mindennapjait ábrázolják a vitézi tettek, az életmód és az öltözék részleteinek bemutatásával. A kardok, páncélok, sisakok és lószerszámok készítése a legmagasabb technikai és művészi színvonalra emelkedett. A hősiesség, hűség és önfeláldozás vitézi etikája szólalt meg a háborús történetekben. (Lásd *Heike monogatari* vagy a *Teiheiki*.) Ugyanakkor a katonák elsajátították azoknak a kormányzáshoz, a társadalmi elfogadtatáshoz és a kultúra élvezetéhez nélkülözhetetlen polgári művészeteket. A harcosok némelyike híresen művelt volt. Egyesek – Minamoto Yoritomo és fia, Sanetomo és többen a Hōjō-régensek közül – verseket is írtak, melyeket a későbbi korok is méltónak találtak arra, hogy bekerüljenek a nagy antológiákba. Sok harcos a nemesekkel, a szerzetesekkel, a támogatott festőkkel, drámaírókkal és művészekkel együtt részt vett az irodalmi szalonok életében. Az Ashikaga-sógunok, a tartományi harcos nemzetségek – mint a Hosokawák és Ōuchik – és az országegyesítők, Nobunaga és Hideyoshi, bőkezűen

A sógunok és a *daimyók* szerzetesekhez és világi műértőkhöz fordultak művészeti tanácsokért. Alig akadt hadúr, aki ne törekedett volna arra, hogy politikai és hadi erejéhez kulturális támogatást is nyerjen. Hideyoshi, a maga várépítéseivel, nagyszámú festmény-megrendelésével, a teamesterek és a nō-színészek bőkezű támogatásával, a kínai és európai művészeti munkák iránt tanúsított gyűjtőszenvedélyével és a koreai fazekasok foglyul ejtésével, remekül példázza a művészeteket patronáló hadurat.

A harcosok vezető szerepe tükröződik vissza a középkorra oly jellemző irodalmi műfajban, a háborús történetben vagy *gunkimono*ban. Ezen mondák legszebbike a *Heike monogatari* (Elbeszélés a Heike [Taira] nemzetségről). Minden bizonnyal egy udvari nemes írta a 13. század elején a Taira nemzetség felemelkedését és bukását elbeszélő krónika alapján. A történet országszerte elterjedt, egyes részleteit vak vándorénekesek dolgozták ki, akik a *biwa* (egyfajta lant vagy koboz) kíséretével kántálták közkedvelt részeit. Mint sok háborús elbeszélés, *A Heike monogatari* sem leli örömét a háborús tettekben. Inkább a mulandóság érzése hatja át, és az a buddhista meggyőződés, hogy a világ illuzórikus, a dicsőség mulandó. Ezt a komor hangnemet már a mű nyitó fejezete megelőlegezi: „A Gion-templom harangja minden dolgok átmenetiségét visszhangozza." A *Heike* egyes emlékezetes jelenetei bekerültek a nō, jōjuri és kabuki színházi repertoárokba, és mindmáig fellelkesítik a közönséget.

buddhaság egyetemességének és a meditáció tisztánlátásának meggyőződéséből új esztétikai ismérveket alakítottak ki. Ez a kolostorfalak mögött kifinomult esztétika oly vonzónak bizonyult a világi művészek, pártfogók és a kultúra többi embere számára, hogy gyorsan kitöltötte a középkor kulturális életét. A kolostorok szerkezete és a szerzetesi épületek a Szong-

A késő középkori kultúra központjai
A térképről leolvasható a 15–16. századi Japán kulturális arculatának néhány jellegzetessége. Az elit kultúra védnökei a középkor folyamán a császári udvar tagjai, a sógunok, a nagy hatalmú harcosok, a buddhista templomok és a shintō-szentélyek voltak. Egyre erőteljesebb, sajátosan városi kultúra bontakozott ki Kyōtóban és Sakaiban. Megfigyelhető a kultúra gyakorta szóbeli terjedése vándorló énekmondók, kolduló szerzetesek, *sarugaku* (a kyōgen-komédia elődje) előadók és képmagyarázók működése útján. Kyōtóban a 14. század utolsó harmadában és a 15. században az Ashikaga-sógunok, főként Yohimitsu és Yoshimasa határozták meg a kulturális ízlést. A tartományokban a kultúra iránt érdeklődő *daimyō* családok – az Ōuchik, az Asakurák, a Kikuchik – pártfogolták a vándorszerzeteseket, a nō-társulatokat, a teamestereket, a festőket (például Sesshū Tōyōt) és a költőket (mint Iiō Sōgi). Az Ashikaga-iskolát és a Kanazawa-könyvtárat ugyancsak támogatták a tartományi harcos nemzetségek. A kyōtói zen-kolostorokban buddhista szövegeket, konfuciánus klasszikusokat, kínai költeményeket nyomtattak fadúcos eljárással *daimyō* családok – mint az Ōuchi, Kikuchi és Shimazu nemzetség –, szerzetesek és sakaii kereskedők megrendelésére.

ga) a mesterfogásai és az ún. *haboku*-technikák. A zen portrészobrászat igyekezett megragadni az ábrázolt zen-mesterek spirituális energiáit. Vallási tárgyú festmények: zen-patriarkák, zen-viták ábrázolásai vagy Buddha életének jelenetei, melyek a vallásos szertartásokon ugyanúgy szerephez jutottak, mint a kolostor napi életében, szintén ösztönzően hatottak a kolostorokon kívül és belül. Festők – Josetsu, Shūbun, Oguri Sōtan, Kanō Masanobu és Sesshū –, akiket szoros kapcsolatok fűztek a zen-szerzetesekhez és a kolostorokhoz, elsajátították és tovább fejlesztették a kínai tusfestészeti technikákat, és megteremtették a *suibokuga* japán hagyományait. A késő középkori időszakban a zen tusképek egyszínű világának hegemóniáját megtörték a nagyméretű aranyozott fal- és ellenzőképek, melyekkel a várakat – mint Azuchi, Momoyama és Ōsaka – díszítették. Ezek a megrendelések elsősorban a Kanō-iskola festőit gyarapították. A zen-szerzetesek sok esetben tudósok és költők is voltak; ők közvetítették az udvari nemesek és a harcosok számára a Szong-kínai konfuciánus tanítást és a kínai költészetet. Kidolgozták a Három Hit Egységének tanait, azaz Buddha, Lao-ce és Konfucius tanításainak alapvető összeegyeztethetőségét, és ezeket egyszínű nyomatokkal illusztrálták.

A teaivás szokása ugyancsak a zen-kolostorokból kiindulva terjedt el a világi társadalomban. A *daimyōk* és a kereskedők, főleg Sakaiból, gyakran találkoztak zen-szerzetesekkel a tea-összejöveteleken. A teamesterek, mint Murata Jukō, Takeno Jōō és Sen no Rikyū elvilágiasították és részletesen kimunkálták a teaivás gyakorlatát mint az egyszerűség és a kimunkált tökéletesség *wabi* néven ismert zen-esztétikájának a megtestesülését. A teaivás szenvedélye, ami futótűzként terjedt el a késő középkori társadalomban, hihetetlen fejlődésre sarkallta a kapcsolódó művészetek és kézműves mesterségek egész sorát. A durvább kivitelezésű japán kerámia, különösen a raku újszerű harmóniát hozott az elegáns kínai porcelánokkal felszerelt helyiségekbe. A teaszoba építészete, a belsőépítészet és kerttervezés, a virágrendezés, a lakkozott áruk, a fémműves termékek és a bambusz használata, ezek a teaszoba kedvéért létrejött elképzelések és termékek termékenyítően hatottak a japán esztétika egészére. Mint a középkori intellektuális élet más területein, e téren is feszültség és kölcsönhatás jelentkezett a „kínai" és a „japán" elemek között, a *karamono* tökéletes, hibátlan, szabályos szépsége és az esetenként művien tökéletlen, *wabi* inspirálta, sajátosan a japán esztétikai ideálok szerinti szépség között, a kifinomult kínai és japán elit kulturális hagyománya és az óvatosan adagolt egyszerűség között.

A középkori irodalom alapjául szolgáló esztétikai eszmények, mint a *wabi*, vagy összhangban álltak a zennel, vagy közvetlenül a zen inspirálta őket. A re-

és akadályokkal torlyosult üdvözülése élt. Az *Unaloműző elmélkedések (Tsurezuregusa)* című munkájában Yoshida Kenkō (1258–1350) kikristályosította a semmihez sem kötődés, a szabálytalanság, az egyenetlenség és a hiány gyönyörűségét, a valamivé válás (ellentétben az egyszerű létezéssel), a kezdetek és a vég (szemben a folyamatok tetőző pillanataival) és a hanyatlás (szemben a fejlődéssel) fontosságának középkori esztétikáját. A semmihez sem kötődésnek, ami olyannyira átjárta a középkori japán irodalmat, témáján alapul a 14–15. században kibontakozó nō-dráma is. A legtöbb nō-színjáték gyötrődő lelkeket mutat be, akik újra átélik korábbi életük szenvedélyét vagy lázait. Ezek a nyughatatlan szellemek imádságok segítségével igyekeznek megszabadulni, és azzal, hogy kitörülik emlékezetükből előző életük kötődéseit.

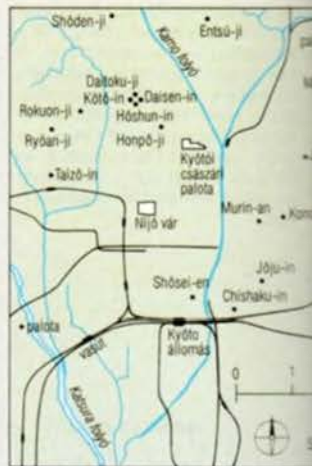
A népi kultúra

Nem lehet teljes a középkor kultúrájának ismertetése az egyszerű emberek növekvő kulturális tudatosságának említése nélkül. A nép kultúrája a háború szaggatta társadalom lazulásából bontakozik ki. Talán éppen az a háborús bomlási folyamat, amely szétzúzta a stabilitását és az arisztokratikus kultúra és társadalmi rend túlsúlyát, adott esélyt az új csoportoknak és egyéneknek. Ahogy a harcosok fegyvereik erejével a hatalom csúcsára emelkedhettek, a kultúra területén is alapvető változások következtek be, és a 15–16. század kevésbé kötött társadalmában minden társadalmi csoport hozzájárult a kulturális élet egészéhez.

A buddhista üdvözülés és bűnhődés üzeneteit, a háborús hősiesség történeteit vándorpapok és énekmondók vitték el a tartományokba. A nō-színház és a kyōgen-bohózat egyaránt a paraszti vallásos szórakozásból ered. Még azután is, hogy Kan'ami, Zeami és utódaik a kifinomult drámai műfaj magasságába emelték a nōt, továbbra is a falusi szentélyekben adták elő szerte Japánban. A teát ugyanúgy élvezték a falvakban, mint a harcosok váraiban és a vagyonos kereskedők teaházaiban. Vándorló *renga* költők, mint Sōgi (1421–1508), váltottak verseket falusi házigazdáikkal. A városi folyópartokon, kívül a törvényen – és az adózás terhein – nyughatatlan városi proletariátus élt, a *kawaramono*, illetve a társadalom számkivetettjei, akik a haszonállat-mészárlás és bőrcserzés megvetett mesterségét űzték, de akadtak közöttük szegény művészek, mesteremberek és népi előadók is.

A népi kultúra életereje mutatkozik meg a *chūsei*-időszakban a tekercsképekben, mint például a késői Kamakura-korszakban keletkezett *Ippen hijiri-e*-ben, a mesteremberekről és boltosokról készült festményekben, a mezőgazdasági témájú, szentélyekben ellesett és a középkori hadviselésből vett mozzanatokat ábrázoló nyomatokban, vagy a 16. század máso-

Kyōto különösen nevezetes templomairól és kertjeiről. E kertek némelyike visszatükrözi az arisztokratikus és a Tiszta Föld-hatásokat. A legszebb kertek azonban a zen-templomokhoz tartoznak, és zen-szerzetesek vagy pártfogóik tervezték a középkor folyamán. A zen-szerzetesek által egyaránt nagyra értékelt zen-meditáció, szimbolikus kerttervezés és tájképfestészet spirituálisan szorosan összefonódik. A kerttervező kifejezőeszközei a fák, a bokrok, a moha, a víz, a vízesések és a hidak. Némelyikük tudatosan korlátozta magát csupán a kövek és kavicsok használatára, hasonlatosan a tusfestőhöz, aki önként lemond a színek alkalmazásáról. Ezek a homok- és kőkertek olyanok, mint a háromdimenziós, fekete-fehér tájképek, melyekben kavics jelképezi a vizet, a sziklák a hegyeket vagy a felhőket, de akár egyszerűen absztrakt műalkotásként is élvezhetők.

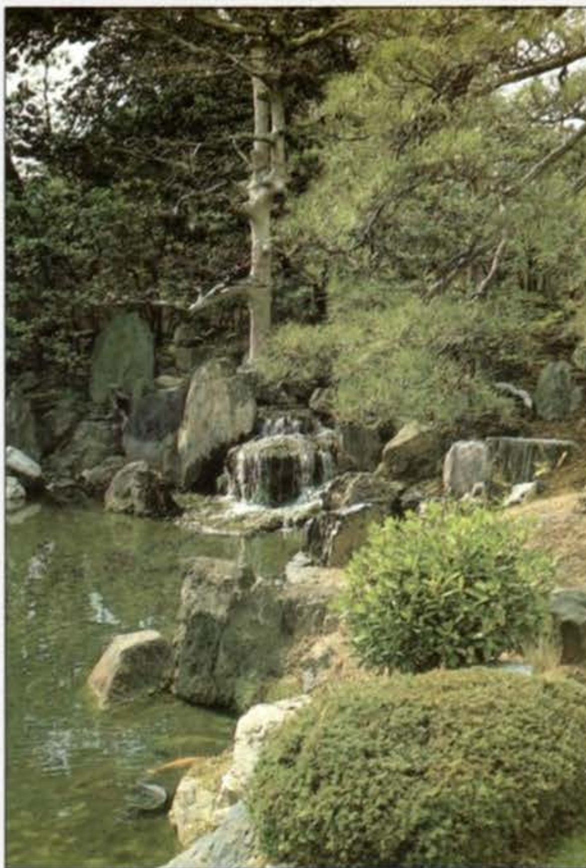
Jobbra fent: A szerzetesek hite szerint a megvilágosodás nemcsak meditáció útján érhető el, hanem olyan mindennapos feladatok figyelmes végrehajtásával, mint a rizsfőzés és a padlósikálás vagy a munkálkodás a fáskamrában és a kertben. A kert építése és gondozása így elmélkedő tevékenységgé és esztétikai gyakorlattá lényegült át. Erről szól az ifjú novícius története, aki a kert rendbetételét kapta feladatul, és megkérdezte a mesterét, hová dobhatja a szemetet. „Hol itt a szemét?" – kérdezett vissza a mester. Meggyújtotta a törött gallyakat és az elszáradt leveleket, kis köveket hozott, hogy felfogják az ereszről lecsurgó esőcseppeket. Végül csak egy kis halom por és kavics maradt, amit szétgereblyézett a kertben.

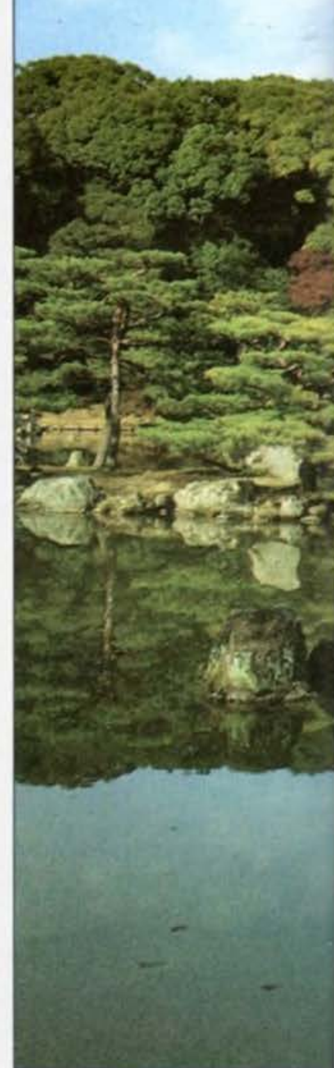
A képen a Daitokuji egyik kertje látható.

A japán kertek és kerttervek a 16. századi ibériai látogatók óta felkeltik a nyugati vendégek érdeklődését. Japánban ősi hagyományokra tekinthet vissza a kerttervezés művészete. A zen-indíttatású szimbolikus tájképkertek különösen híresek, de csupán a japán kertek egyik típusát képviselik. A kertesztétika már a zen megjelenése előtt magas szintre fejlődött. A zen csak újabb esztétikai dimenziókkal bővítette a meglévőket.

A 7–8. század kertjei egyesítették a kínai és koreai ihletésű tavacskákat, hidakat és lámpásokat és a mindenség középpontjának tekintett Sumeru-hegy buddhista elképzelését. A császári paloták és a Heian-nemesség kastélyai mesterséges tavak köré épültek, kis halászpavilonokkal, mesterségesen kialakított dombokra. A császárok és az udvaroncok kedvükre élvezhették a tájköltemények nyújtotta felüdülést, miközben felséges italokat kortyolgattak egy kanyargó patak mentén. A Kamakura-korszakban a vidéki harcosok érdeklődése, a nemesekéhez és a szerzetesekéhez hasonlóan, egyre inkább a kertépítés felé fordult. A japán kerttervezés legkorábbi elméleti és gyakolati útmutatóját, a *Sakuteiki*t *(Értekezés a kertépítésről)* Tachibana Toshitsuna írta, a Kamakura-korszak (1185–1333) elején.

Fent: A víz mint meghatározó kertépítési alkotóelem számtalan módon jelenik meg a kertekben. Egy eltérített vízfolyás hegyi szurdok képzetét sugallhatja, míg egy tavacska közepébe helyezett fenyőkkel borított sziget Matsushima gyönyörű táját idézheti. A zen-kertekben fehér kavicsok és sziklák jelentik a sebes sodrású folyókat vagy az óceán végtelenjét, míg a japán kertekben,

Balra fent: A Nijo-vár 1626-ban épült mint kyōtói Tokugava-erődítmény, ahonnan a bakufu-tisztviselők felügyelhették az udvart és ellenőrizhették Nyugat-Japánt. Kertje a meghökkentő alakú kövek iránti rajongásról tanúskodik.

Balra: A japán történelem egyik leghíresebb kerttervezője a 14. századi zen-szerzetes, Musō Soseki (1275–1351). Ötvenéves koráig vándorszerzetesként élt, keresve a megvilágosodást. Vándorlása során sok kis hegyi templomot alapított, a természeti formákat is tájelemként alkalmazó kertekkel. Később elnyerte az Ashikaga-sógunok és Go-Daigo császár pártfogását, és kinevezték a kyōtói Tenryūji- és Rinsenji-kolostorok apátjának, mely minőségében további gyönyörű kerteket tervezhetett. Élete vége felé visszavonult

Fent: A Kinkakuji (az Aranypavilon temploma) eredetileg a 14. század vége felé épült, Ashikaga Yoshimitsu sógun villájának részeként, és 1950-ben semmisült meg egy tűzvészben. A jelenlegi épület 1955-ös rekonstrukció, amit 1988-ban újraaranyoztak. A kert egyaránt felhasználja a zen kerttervezés és a Heian-kor „vizes" kertjeinek elemeit. Vibráló tükörképe fölé magasodva a pavilon lebegni látszik a vízen.

Balra: A kőlámpásoknak ez a csoportja a Tōshōgū-szentély mellett áll Nikkóban, ahol a Tokugawák emlékét őrzik. Némely esetben a kőlámpások gyakorlati célt szolgálnak, ám leginkább önmagukért, ősi, moha borította köveikért értékelik őket és azért, mert emlékeztetnek a buddhista paradicsomra vagy Sumeru hegyére.

A manapság Japánba látogatók tetszés szerint válogathatnak az avantgarde és a hagyományos színházak között. Miközben virágkorát éli a modern kísérleti színház, a nō, a kyōgen, a bunraku és a kabuki régebbi formái is vonzzák a közönséget. A középkorban Kan'ami és Zeami a régebbi, népi gyökerű tánc- és dramatikus formákból egyesítette és magas művészi fokra emelte a nōt. A nō maszkos, zenés, táncos dráma. E négy jelző mindegyike egyaránt lényeges, ha róla szólunk.

A legtöbb nō-játék cselekménye drámai összeütközés egy nyugtalan szellem (a *shite*) és egy pap vagy szemlélő (a *waki*) között. Ennek az összeütközésnek a kibontakozása során a befogadó szellemiség találhat bizonyos lelki megnyugvást, ugyanakkor a nézőkben megmarad az a benyomás, hogy ez a kísérteties összecsapás (a darabok során) önmagát ismétli, mintegy modellezve a világegyetem ciklikus mozgásait. A nōt nem játsszák, inkább „eltáncolják", és legerőteljesebb pillanatai éppen a táncban jelentkeznek – az eleinte lassú és méltóságteljes táncban, amelynek fokozatosan növekedik a feszültsége egy szigorúan ellenőrzött mértékig. A tánc és a dráma hatását fuvola, dobszó és a kísérőkórus fokozza. A színészek (elsősorban a *shite*) maszkot és gazdagon hímzett brokát díszruhát viselnek. A maszkok jellemeket és jellemtípusokat jelenítenek meg, továbbá lelki és szellemi állapotokat; túlvilágivá torzítják a hangot, és a színészek mozdulataikkal az érzelmek sokféleségét fejezik ki.

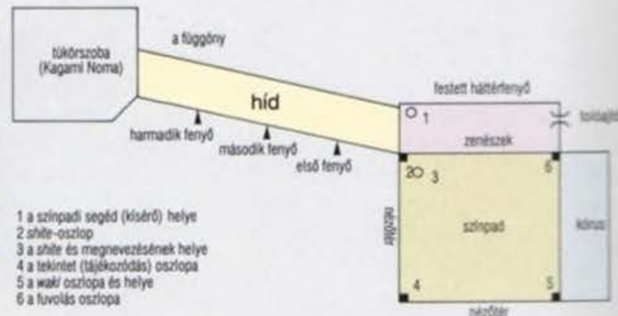
Fent: Az eredeti nōt a szabad ég alatt vagy szentélyekben és templomokban adták elő. A modern nō-színház az Edo-korban alakult ki. A fő színpad (lásd az alaprajzot *jobbra fent*) benyúlik a közönség közé. A cselekmény itt vagy a hídon zajlik. Minden színjátékot a legegyszerűbb díszletekkel játszanak, egy festett öreg fenyő háttere előtt. A fuvolás és a dobosok a hátsó színpadon ülnek. A kórus a színészektől balra foglal helyet. A fő színész (rendszerint maszkban) neve: *shite*. A második színész (maszk nélküli) a *waki*. A *waki*nak kell színpadra szólítani a *shité*t, kérdésekkel feltárni a drámai szituációt és elindítani a táncot.

Balra: A nō-előadás szellemi középpontja a ciprusfából készített, faragott és festett maszk, melybe a színész lehelt életet a színpadon. A maszkok többnyire egy-egy típus különböző érzelmi töltetű változatai. Ez egy gyönyörű fiatal lány, Ko-Omote maszkja.

Balra: A nő-maszkokat mindig spirituális vagy misztikus jelentőségűeknek tekintették. Különösen isteni természettel áthatottnak tartották Okina, a szent bölcs, fehér szakállú maszkját. Egyes Okina-maszkokat, mint a képen láthatót, pomponszerű szemöldökkel láttak el, és a száj vonalánál elhelyezett zsinórokkal erősítettek fel. Nyitott szájuk, vidáman keskenyre szűkült szemük boldogságot és örömöt fejez ki. Az Okina-maszkot csak a szerencsehozó táncdrámában, az Okinában használják, melynek eltáncolásával békéért, hosszú életért és termékenységért fohászkodnak.

Balra középen: A nő-játékokban számos maszk szolgált a fiatal férfiak megjelenítésére. Némelyiket csak bizonyos alakok eljátszásához vettek igénybe, ahogy a Semimaru- és Atsumori-maszkokat csak a vak Semimaru herceghez, illetve a harcos Taira no Atsumorihoz, aki 16 éves korában csatában halt meg. Másokat, mint ezt az Echinek tulajdonított Kassiki- (hű tanítvány-) maszkot, mindennaposan használtak.

Balra lent: Sok nő-játék cselekménye őrült vagy féltékeny lények, nyughatatlan asszonyi lelkek, bosszúálló szellemek és démonnők reinkarnációi körül zajlik. Az asszonyok démonná alakulásának állomásait különféle démonmaszkokkal fejezik ki. A Hashihime-maszk a rossz által hatalmába kerített lelket ábrázolja. Az itt látható Hannya-maszk az olyan embert idézi, aki belső harcot vív önnön dühöngése ellen. A legdémonibb a kígyóvá átváltozó asszony maszkja.

Balra beljebb: Vándor mulattatók kis bábokkal egyszerű történeteket játszottak el az ősi és a középkori időkben. A bunraku bonyolult felépítésű, fél ember nagyságú bábjai a

A spanyol és portugál misszionáriusok és kereskedők, akik a 16. században eljutottak Japánba, őszintén megdöbbentek a hatalmas várkastélyok léptékén és nagyszerűségén. A portugál jezsuita misszionárius és krónikás, Luis Frois (1532–1597), aki több mint 30 évet töltött Japánban, kortársként írja le a Biwa-tó fölé emelkedő hegyfokra emelt várat Azuchiban, melyet Oda Nobunaga építtetett Közép-Japán meghódításakor.

„A város közepén emelkedő hegy tetején Nobunaga felépíttette várkastélyát, amely építészet, erődítés, fényűzés és nagyszerűség tekintetében egyaránt felveszi a versenyt Európa legnagyobb épületeivel. Magát az erős és jól megépített várat 60 arasz, sok helyütt még magasabb kőfalak veszik körül; a falakon belül gyönyörű, művészi házak állnak, mind arannyal ékes, és oly alaposan kidolgozott, hogy emberi kéz aligha alkothat nemesebbet. Középen egy fellegvár magasodik, melyet *tenshu*nak hívnak, és kétségkívül sokkal előkelőbb és fényesebb, mint a mi citadelláink. Hét szintből áll, és valamennyi szint, mind belül, mind kívül csodálatos látvány. A belső falakat gazdagon festett arany- és egyéb színű minták díszítik, a külső falak pedig különféle színekben pompáznak... Egyszóval az egész épület káprázatos, nagyszerű és ragyogó. Mint mondottam, magaslaton áll, és maga is roppant fenséges, mintha a felhőkbe nyúlna, és már sok-sok mérföld távolságból megpillanthatja az utazó. A várkastély ugyan teljes egészében fából épült, ám ez sem belülről, sem kívülről nem látszik, olyan, mintha erős kő és habarcs alkotná.” Sajnos, ez a vár 1582-ben megsemmisült.

A térkép a jelentősebb megmaradt és helyreállított várkastélyok helyét mutatja, köztük a japán várépítészet legnagyszerűbb, legszemléletesebb példáit Himejiben, Kumamotóban és Matsumotóban. A középkor folyamán a harcos vezérek a hegytetőre építtették erőd jellegű váraikat (*yamajiro*). A 15–16. század polgárháborúiban a nagy várak (*hirajiro*) a folyóvölgyek magaslataira épültek, hogy ellenőrizzék és védelmezzék a rizsföldeket és az öntözőrendszereket, melyektől a feudális urak és csatlósaik társadalmi helyzete, esetenként az élete függött.

Lent: A Tokugawa-sógunok egy erős helyőrség, a Nijó-vár 1626-os építésével is kifejezésre juttatták hatalmukat a császári udvar és Heian városa fölött. Ez a kínai stílusú nyeregtetős kapubejárat a vár második épületegyüttesébe vezet.

Lent: Minthogy a várak egyúttal a *daimyō*k (hadurak) lakhelyeiként is szolgáltak, termeiket nagyszerű képekkel, ún. ellenzőképekkel (paravánképek) díszítették a Kanō- és más japán festészeti iskolák művészei. Ennek a kihallgatási teremnek a belső kiképzését eredetileg Hideyoshi Fushimiban álló várába tervezték, később egy kyōtói templomba került.

Jobbra lent: A Matsumoto-vár a *hirajiro* jellegzetes példája. A várat Toyotomi Hideyoshi emeltette 1594–1597-ben egy széles, termékeny völgy őrzőjeként a Nagano prefektúra hegyei között.

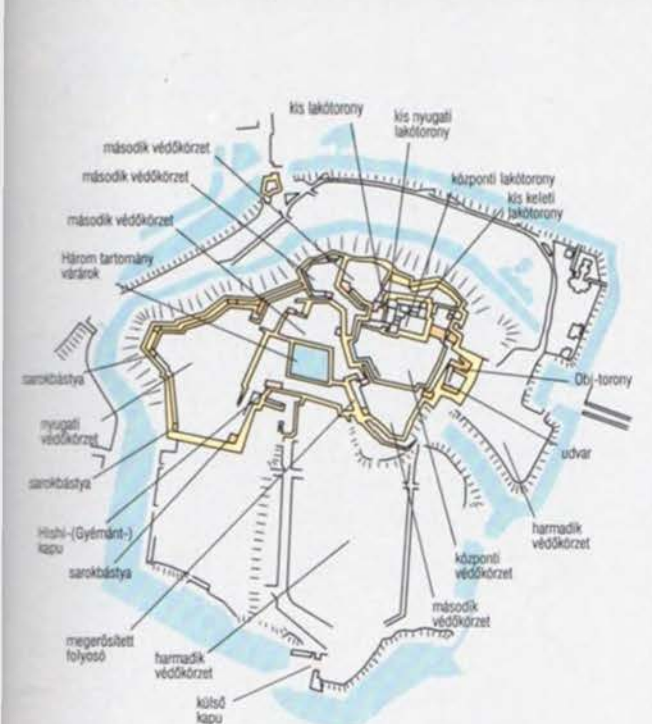

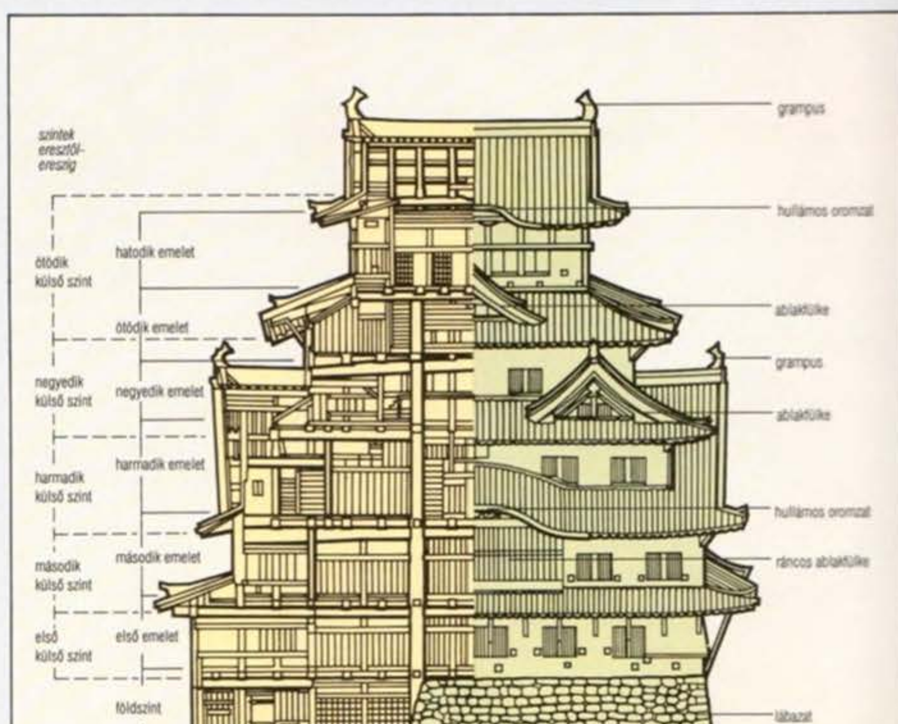
lakótorony (lásd a keresztmetszetet *jobbra lent*) öt emelet magas kívülről, hét belülről, és három kisebb toronnyal áll összeköttetésben (lásd az alaprajzot *alul*). A várak elsődlegesen helyőrségként és erődítményként szolgáltak, ugyanakkor a sógunok és a *daimyō*k lakhelyei, a nemzeti és területi kormányzat központjai is voltak.

Lent: Egy napjainkban eljátszott *daimyō* bevonulás a Yamaguchi prefektúrabeli Iwakuniban.

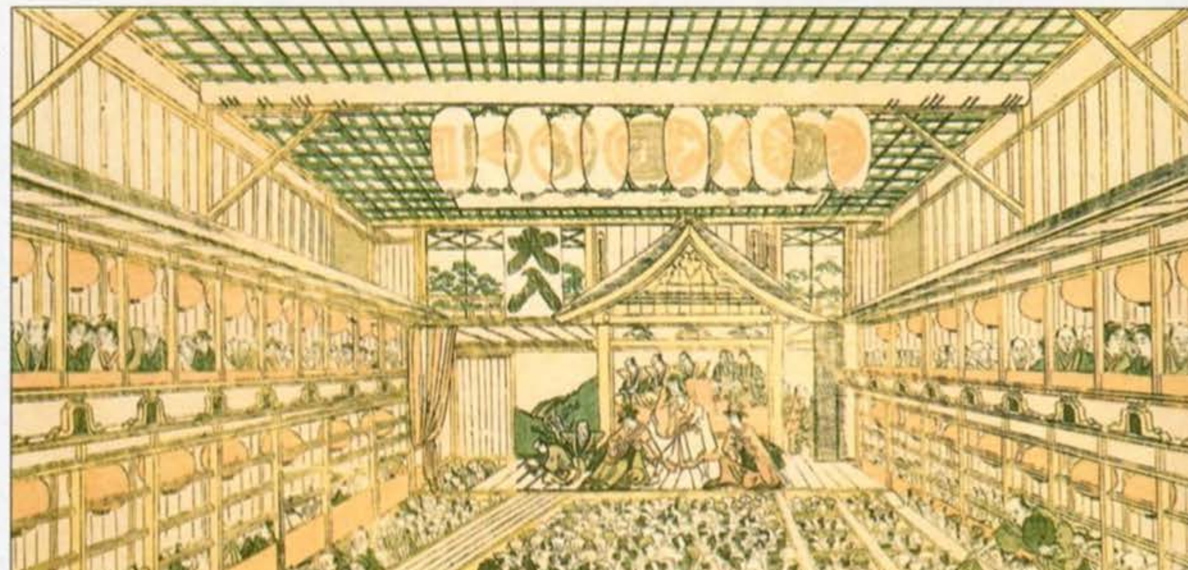

Az Edo-korszak városi életének két legnépszerűbb színházi műfaja a bunraku és a kabuki volt. Voltak évtizedek a 17. század végén és a 18. század elején, amikor a bunraku népszerűsége meghaladta a kabukiét. De a 18. század közepén, és főleg Edóban, a kabuki-színházak vonzották a legnagyobb tömegeket. A híres színészeknek szenvedélyes rajongótáboruk volt, és sok esetben felkeltették a sóguni palota hölgyeinek és a kurtizánoknak a figyelmét is.

A 16. században a kabuki gyors alkalmazkodásra kényszerült, mikor a bakufu 1629-ben betiltotta a női kabukit *(Onna kabuki)* . Azonnal átvette helyét a fiúszereplők által előadott kabuki *(Wakashū kabuki)*. Amikor romboló társadalmi hatása miatt ezt is törvényen kívül helyezték, felnőtt férfiak játszották tovább az összes szerepet *(Yarō kabuki)*. A kabuki a bakufu hatásköre alá tartozott, mint olyan szükséges rossz, erkölcsileg romboló hatású, népszerű szórakoztatás, amelyet egyszerűen nem lehet kiirtani. Valójában ez az ellenőrzés elősegítette a kabuki művészeti fejlődését. Azoknak a felnőtt férfiaknak, akik női szerepeket játszottak, nehéz dolguk volt, mert nem volt olyan vonzó külsejük, leomló hajfonatuk, mint az asszonyoknak vagy a fiatal fiúknak. Jól kellett hát játszaniuk és elmélyíteniük a kabuki drámai mondandóját, hogy megragadják közönségüket.

A Genroku-korszakban, 1680 után a kabuki gyorsan fejlődött. A színészek által írt egyszerű jeleneteket darabírók összetettebb cselekményű színdarabjai váltották föl. A 18. század első évtizedeiben a bábszínház népszerűsége felülmúlta a kabukiét. A kabuki-színészek, hogy visszanyerjék közönségüket, műsorukra tűzték a bábszínházak mesterdarabjait és beolvasztottak műfajukba sok színházi-technikai megoldást is.

Jobbra: Okumura Masanobu (1686–1764) *ukiyo-e*-je egy kabuki-színház belsejét ábrázolja Edóban a 18. század közepén, egy történelmi dráma, A *Soga fivérek bosszúja* előadása közben. Ekkorra a népszerű kabuki-színház kifejlesztette a nézőtérre kifutó színpadot, a forgó főszínpadot és a függönyt. A plafonon lógó lámpásokon a főszereplők jelvényei láthatók. A kabuki társadalmi esemény volt, egész napos szórakozás, az előadás alatt folyt az evés, ivás, társalgás és a galérián felvonuló szépségek megbámulása. Okumura Masanobu sokoldalú művész volt. Megfestette klasszikus témák paródiáit, megörökített színészeket és szépasszonyokat, s mint ezen a metszeten is, kísérletezett a nyugati perspektivikus megoldásokkal.

Lent: A kabukiban a kosztümök, parókák és a smink a szerep szerves tartozékai. A történelmi darabokban, mint a *Shibaruku*, a smink vastag, bonyolult, fantasztikus és álarcszerű *(kumadori)*. A személyes drámákban visszafogottabb és realistább. A női szerepeket játszó színészek (Onnagata), akiken a kabuki sikere múlik, a fiatal asszonyok és kurtizánok szerepében feltűnő sminkeket viselnek. A kabuki-színészek, akárcsak a nő-színészek, színházi családokból származnak, és egészen fiatalon megkezdődik kiképzésük. Nemcsak a szerepeket sajátítják el, hanem a kabuki minden elemét, a kosztümök és a smink készítését is.

Fent: Hishikawa Moronobu (meghalt 1694) életteli paravánfestménye a Nakamura-za kabuki-színházat ábrázolja. A színészek egy történelmi dráma előadására készülnek a színpad mögött. Moronobu a maga korának kiemelkedő fanyomatkészítője volt, a műfaj úttörője. Erőssége volt a jelenetábrázolás, erőteljes ecsetvonásokkal festett meg színes, életteli alakokból álló csoportokat. Stílusa és *ukiyo-e*-metszetei ösztönözték a későbbi fametszetkészítő művészeket.

Jobbra: A kabuki-színház népszerűségét nagymértékben köszönhette a pazar színpadnak, a romantikusan túlzó cselekménynek és a színes kosztümöknek. Ezt a jelenetet az Ichikawa Ennosuke társulat mutatta be 1987-ben.

Oda Nobunaga, a „birodalom ura”

Japán az 1500-as évben a politikai decentralizáció szélsőséges példája lett. Sem a császári udvar, sem a Muromachi-bakufu nem rendelkezett igazi politikai hatalommal. Az országot több mint 250 hadakozó feudális nagyúr (*daimyō*) osztotta fel maga között. Néhányan közülük helyi győzelmeiket kihasználva egyeduralomra törtek. Lesték az alkalmat, hogy lecsaphassanak a fővárosra, és innen próbálják megszerezni Japán központi része fölött az irányítást. Az első *daimyō*, aki ezt a célt elérte, Oda Nobunaga (1534–1582) volt, a Csendes-óceán partvidékén fekvő kis Owari uradalom ifjú ura. Nobunaga ezzel megkezdte az ország újraegyesítését. Miután meggyilkolták, utódai, Toyotomi Hideyoshi (1536–1598) és Tokugawa Ieyasu (1542–1616) folytatták az egyesítés művét. Nobunaga zseniális, taktikus összecsapások során vált ki a hadakozó *daimyō*k tömegéből és szerezte meg a főváros vidéke fölötti uralmat 1568-ban.

Nobunaga kora katonai zsenije volt. Huszonhét éves korában, az okehazamai ütközetben, 1566-ban nemcsak hogy legyőzte az Imagawa-klán sokkal nagyobb hadseregét, a csendes-óceáni partvidék legnagyobb katonai erejét, de magát a *daimyō*t, Imagawa Yoshimotót is foglyul ejtette. Nobunaga álma egy egyesített birodalom volt, s eltökéltségét, hogy vágyát elérje, mutatja pecsétje is. Az írásjegyek olvasata: *tenka fubu*, a katonai dicsőség birodalma. A *tenka* szó jelentése „minden a menny alatt”, az egész japán császárságra utal, és a nemzet feletti katonai uralomra céloz. Nobunaga magát *tenkajin*nak, vagyis olyan személynek tekintette, aki a *tenka* fölött uralkodik. Kyōtóba érve azt állította, hogy mindössze visszaállítja a tizenötödik Ashikaga sógun, Yoshiaki (1537–1597) uralmát. De ez pusztán ürügy volt. Yoshiakitól kisvártatva megszabadult, és az Ashikaga-sógunátus véget ért.

Nem könnyű út vezetett a *tenka* fölötti uralomhoz, teli volt akadályokkal. A tartományokban ambiciózus, rivális *daimyō*k kezében volt a hatalom, akik lesték az alkalmat, hogy összezúzhassák Nobunagát. A buddhista kolostori hadseregek és militáns laikus hívők pedig heves ellenállást tanúsítottak. A rivális *daimyō*któl megszabadulva Nobunaga ritka taktikai zsenialitásról tett tanúbizonyságot. Egymás után szigetelte el, és magasabb rendű stratégiájával és módszereivel szétzúzta őket. A létfontosságú nagashinói ütközetben, Mikawában (1575) Nobunaga szövetséget kötött Tokugawa Ieyasuval, hogy legyőzze Takeda Katsuyōrit. Nobunaga győzelmének egyik fő oka, hogy jól használta föl a muskétásokat. Ezt a fegyvernemet ő hozatta be Európából mindössze harminc

Nobunaga hasonlóan heves küzdelmet vívott a harcias buddhista közösségek katonaságával is. Az Ikkōshū, vagyis az Igazi Tiszta Föld-iskola hívei a Honganji kolostorkomplexum vezetésével hatalmas szellemi és katonai erőt jelentettek a Kinai és az őt körülvevő tartományokban, akárcsak a Hokuriku- és Tōkai-körzetekben. Közel száz évig Echizen-tartományt (ma Fukui prefektúra) nem *daimyō*k, hanem az Ikkōshū képviselőkből létrehozott tanács által ellenőrzött helyi bushik irányították. Echizent egyenesen a „parasztság által irányított nemzetnek” nevezték. Az Igazi Tiszta Föld követői olyan jól szervezettek és olyan jól felfegyverzettek voltak, hogy bármelyik hadakozó *daimyō*val fölvehették a harcot. Még egy olyan gátlástalan harcos, mint Nobunaga is, csak nehezen törte meg őket. Az ōsakai Ishiyama Honganji tízévi hadakozás megújuló támadásai után is kitartott, és Nobunaga támadására több ezer saját fegyveresével válaszolt. Nobunaga vonakodva bár, de béketárgyalásokra kényszerült. Azonban a központi tartományokban több helyen is tökéletesen szétzúzták az Ikkōshū követőinek hatalmát. 1574-ben Nagashimában, Owari tartományban Nobunaga körülvette a Ikkōshū húszezer hívét, férfiakat, nőket, gyermekeket egyaránt, és a szó szoros értelmében élve elégette őket. A véres csaták korszakának, sőt talán az egész japán történelemnek legkegyetlenebb ütközete volt ez.

Abból a könyörtelenségből, amivel Nobunaga szétzúzta az Ikkōshūt, nyilvánvaló, hogy nem tisztelte a hagyományos egyházak hatalmát. 1571-ben vagy háromezer tendai-szerzetest és laikust mészárolt le, és lerombolta a Hiei-hegyi Enryakujit, a korai Heian-kor eme hatalmas politikai és egyházi tekintélyét, mert a kolostor katonailag szembeszállt vele. A nemeseket, a papságot, de még a harcosok egy részét is megdöbbentette ez a szentségtörés. Nobunaga azonban senkitől sem tűrte, hogy az útjába álljon. Ugyanakkor ne felejtsük, hogy nem tagadta meg a császári fennhatóságot, de a többi templom és szentély ősi tekintélyét sem, amíg nem vonták kétségbe uralmát. Ami a császári udvart illeti, Nobunaga próbálta rendbe hozni némelyik uradalmát, újjáépíttetni a császári palotát és valamelyest helyreállítani az uralkodó elvesztett méltóságát.

Az ország újraegyesítésének folyamata megszakadt 1582-ben, mikor a kíséretével Kyōtóban, a Honnōjiban tartózkodó Nobunagát meggyilkolta Akechi Mitsuhide, vezető tábornokainak egyike. Nobunaga katonái nem álltak Mitsuhide mellé, és néhány nap múlva Nobunaga egy másik tábornoka, Toyotomi Hideyoshi (1536–1598) megdöntötte Mitsuhide uralmát, és ő lett az új *tenkajin*.

Legfelül: Oda Nobunaga (1584–1532) a „Nagy idióta” gúnynevet kapta, apja temetésén tanúsított tiszteletlen magatartása miatt. Ő volt az első az országot a 16. században egyesítő három katonai vezető sorában. Miután elnyomta a zűrzavart saját uradalmában, a konkurens *daimyō*k és vallásos intézmények szétzúzásával meghódította a birodalmat (*tenka*). Uralma alá hajtotta Kyōtót és véget vetett az Ashikaga-bakufunak. Könyörtelenül és határozottan kezdte bevezetni azoknak a központosító reformoknak egy részét, amelyeket később Hideyoshi kiterjesztett. Érdeklődött a kereszténység iránt, és megengedte a spanyol és portugál hittérítőknek, hogy a katolicizmust terjesszék. Ragyogó karrierjének gyilkosság vetett véget.

Fent: Toyotomi Hideyoshi (1536–1598) egyszerű gyalogos katona fia volt, akinek sikerült Nobunaga kegyeibe jutni. Nobunaga halála után magához ragadta a hatalmat, kiterjesztette uralmát, és a régensi (*kampaku*) címet felvéve uralkodott. Hideyoshi hódításai, földmérési akciója és „kardbegyűjtése” megváltoztatta Japánt. Akárcsak Nobunaga, ő is bőkezű várépítő, a művészetek támogatója volt. 1587-ben a katolicizmus ellen fordult. Csalódottan halt meg, miután nem sikerült meghódítania Koreát.

Hideyoshi hadjáratai
Hideyoshi, 1582-ben Yamazakinál legyőzve Akechi Mitsuhidét, Oda Nobunaga örökébe lépett. 1583-ban a Shizugadakénél vívott csatában uralmát kiterjesztette Echizen, Kaga és Noto tartományokra, amelyeket jutalmul a hűséges vazallus *daimyō*knak juttatott. 1584-ben és 1585-ben meghódította Wakayamát és Shikokun a Chosokabe-birtokot. 1587-ben nagy hadjáratot indított a kyūshūi Shimazu Yoshihisa ellen. Hódításaival nyugat felé haladva Hideyoshi elrendelte a részletes földmérést a fő szigeten és 1588-tól intézkedett a kardok begyűjtéséről. 1590-ben a kantōi Hōjō ellen fordult, és azzal, hogy hat kantōi tartományt adományozott neki, eltávolította fő riválisát, Tokugawa Ieyasut Japán központi részéből. Miután Japán ura lett, Hideyosi két vad és hiábavaló támadást indított Korea ellen abban a

kezett, beleértve olyan városokat, mint Kyōto, Ōsaka és Sakai. Hideyoshi folytatta a hódításokat nyugat felé, és 1587-re biztosította uralmát Kyūshū fölött. De a keleti tartományokban, ahol a termelőerő viszonylag alacsony volt, minden változatlan maradt. 1587-ben Hideyoshi keletre küldte seregeit, hogy uralma alá vesse az odawarai Hōjōt. Ugyanebben az évben jelentette be nagyszabású tervét, hogy lerohanja Koreát, és Kínára is kiterjeszti hatalmát. 1590-re biztosította uralmát Kelet-Japán fölött, és Tokugawa Ieyasut, szövetségesét és legfélelmetesebb vetélytársát Mikawából Edo várába költöztette.

Hideyoshi 1591-ben jelentette be a koreai Ming-állások elleni támadást. A rákövetkező évben több mint 150 000 katonát gyűjtött össze, és partra szállt Koreában. Negyvenezer harcos vonult Szöul felé Kelet-Japánból való *daimyō*k vezetésével. A koreaiak

Hideyoshi két fontos elképzelését is végrehajtotta, hogy alapvető ellentmondásokat oldjon meg velük. Az egyik a szamurájok és parasztok elkülönítése volt. A másik az új adó- és földrendszer bevezetése. Nézzük először a parasztok és a *bushi*k (a hadakozó *daimyō*k alacsony rangú szamurájai, akik félig földművesek, félig katonák) elválasztását. A *bushi*k nyilvánvalóan erősen felfegyverzett falvakban éltek, és a helyi közösségekben szoros szálak kötötték össze őket a parasztokkal. A háborúk zűrzavarában több hatalmas vidéki szamuráj is szembeszállt földesura hatalmával, és *daimyō*ját megdöntve maga lett *daimyō*. Ezt a folyamatot nevezik *gekokujō*nak (az alsó a felső fölé kerül). Hideyoshi sok szempontból a *gekokujō*t meglovagolva lehetett *tenkajin*. Azonban mihelyst megragadta a hatalmat, rájött, hogy mindaddig ingatag a helyzete, amíg a *gekokujō* folyamata

va biztosítani, büntetve a személyes fegyveres összecsapásokat. Hideyoshi célja egyértelműen az volt, hogy megtiltsa a magánviszályokat, és megmutassa, csak a birodalom urának és egyesítőjének *(tenkajin)* kormánya jogosult eldönteni a birodalomban a vitás ügyeket.

Az új föld- és adórendszer előzménye Hideyoshi széles körű földmérése volt. Nobunaga már korábban megkezdte a földek fölmérését abból a célból, hogy fölbecsülje újdonsült politikai hatalma termelőerejét. Hideyoshi jóval rendszeresebb volt. Telekkönyveket készíttetett a következő információkkal: a birtok mérete és elhelyezkedése, éves termelőkapacitása a becsült rizstermés alapján (még ha nem is termeltek rizst az adott földön, a falusiakkal megbecsültette, milyen hozama volna) és a föld megművelőjének neve. Ennek eredményeként a *daimyō*któl a legalacsonyabb rangú *bushi*ig mindenkit ugyanazzal a mércével mértek föl, nevezetesen, hogy hány *koku* rizsre jogosult. Az országegyesítő ezek alapján tisztában lehetett vele, mekkora katonai és termelőerőt mozgósíthat és mekkora munkaerőt adóztathat. A hozam bizonyos százalékát éves adóként *(nengu)* vetették ki a falvakra. Mivel azok a parasztok váltak adófizetővé, akiknek neve a telekkönyvekben szerepelt, hivatalosan elismerték jogukat a föld megművelésére. A földek felmérése és a *kokudaka* becslési rendszer nagyon leegyszerűsítette a bonyolult középkori földviszonyokat és tisztázta a viszonyokat a falvakban élők között is. A rizs alapú hozamrendszer *(kokudaka-sei)* háromszáz évig működött, egészen 1872-ig, és elmondhatjuk, hogy ez teremtette meg a modern Japán előzményének mezőgazdasági alapjait.

A Tokugawa-bakufu berendezkedése

Mikor Toyotomi Hideyoshi 1598-ban Ōsaka várában meghalt, fia, Hideyori még gyerek volt. Őt hatalmas *daimyō*ból álló régenstanács irányította az államügyeket. Ám többükben is élt az ambíció, hogy magához kaparintsa az uralmat, és a tanács hamarosan rivalizáló frakciókra szakadt. Tokugawa Ieyasu (1542–1616), ötük közül a leghatalmasabb, rúgta föl először a kölcsönös megállapodást. Elhagyta Ōsakát, maga mellé állított több *daimyō*t, más szövetségeseket is szerzett, és ügyesen manőverezett a hatalom felé. Mint előre sejtette, az ōsakai Ieyasu-ellenes csoport Ishida Mitsunari (1560–1600) vezetésével hadba szállt, és ismét megkezdődött a harc az uralomért Japán felett. Két hónapra rá, 1600. szeptember 15-én a sekigaharai fennsíkon (Mino) dőlt el a küzdelem. Összesen 160 000 ember vett részt a reggel nyolc órától dühöngő vad csatában. A csata közepén Ishida Mitsunari nyugati hadseregének néhány

eljárással gondoskodott arról, hogy a sóguni cím a Tokugawa családban öröklődjön. A Tokugawa-sógunátus 15 generáción át, 264 éven keresztül, egészen 1867-ig kitartott. Ez a hosszú, békés időszak lehetővé tette a japán kultúra egyedülálló stílusának kiérlelését, a magasabb szintű technológia és oktatás elterjedését.

A Tokugawa-bakufu története során szinte végig autoritárius, központosított, feudális állam volt. Csak a korszak végén, amikor a bakufu központi hatalma csökkent, és néhány befolyásos *daimyō* függetlenebbé vált, került sor a hatalom némi decentralizációjára.

Először is, nézzük a bakufu centralizációját a *daimyō*-rendszer nézőpontjából. Mint az előbb említettük, Hideyoshi földmérése megteremtette azt a rendszert, amellyel az egész országban a rizs termékenysége alapján becsülték föl a földeket *(kokudada)*. A *kokudada* nemcsak az adó alapjául szolgált, de a falvak méretének meghatározására is, ennek alapján osztották a *daimyō*k birtokokat, javadalmazták a szamurájokat és szabták ki a feudális kötelezettségeket. Ily módon a modern Japán előzményének egyik jellegzetessége, hogy mindennek mértéke a rizstermelés lett, mint azt a *komedate (rizs alapú számítás)* kifejezés is mutatja.

A 17. századbeli nemzeti össztermést 18 *koku*ra becsülik. Ebből körülbelül hétmillió *koku* közvetlen a bakufu alá tartozó földeken és a sógun vazallusainak, a *hatamotó*knak a birtokán termett. A további körülbelül 11 millió *koku*t 260 *daimyō* birtokán állították elő. *Daimyō* alatt az Edo-korszakban olyan feudális földesurat értünk, akik 10 000 *koku*t vagy annál nagyobb jövedelmet élveztek birtokaikból. A *daimyō*k saját uradalommal *(han)*, várakkal és szamuráj vazallusokkal rendelkeztek. Az uradalmak sok szempontból félig független államokként működtek, ahol a *daimyō* uralkodott és szedte az adót a sógun jóváhagyásával.

A függetlenség azonban nem volt teljes. A bakufu hatalom ellenőrizte a *daimyō*kat. A bakufu a *daimyō*t felmenthette hivatalából, kedvére költöztethette más birtokra, vagy el is kobozhatta az egész birtokát. A bakufu felállítása (1603) utáni negyven évben 71 *daimyō*-házat fosztottak meg büntetésként vagyonától, az elkobzott, majd újraosztott *kokudaka* 7 200 000 *koku*t tesz ki. Vagyis az ország *daimyō*inak egyharmadát leváltották. Ezek hűbéresei nemcsak urukat, hanem járandóságukat is elvesztették, és *rōnin*ok, gazdátlan szamurájok lettek. A gazdátlan szamurájok tömege a 17. században komoly gondot jelentett a bakufunak.

Bár akadt néhány *daimyō*, mint a satsumai Shimazu, akinek áthelyezéséhez vagy vagyonának elkobzá-

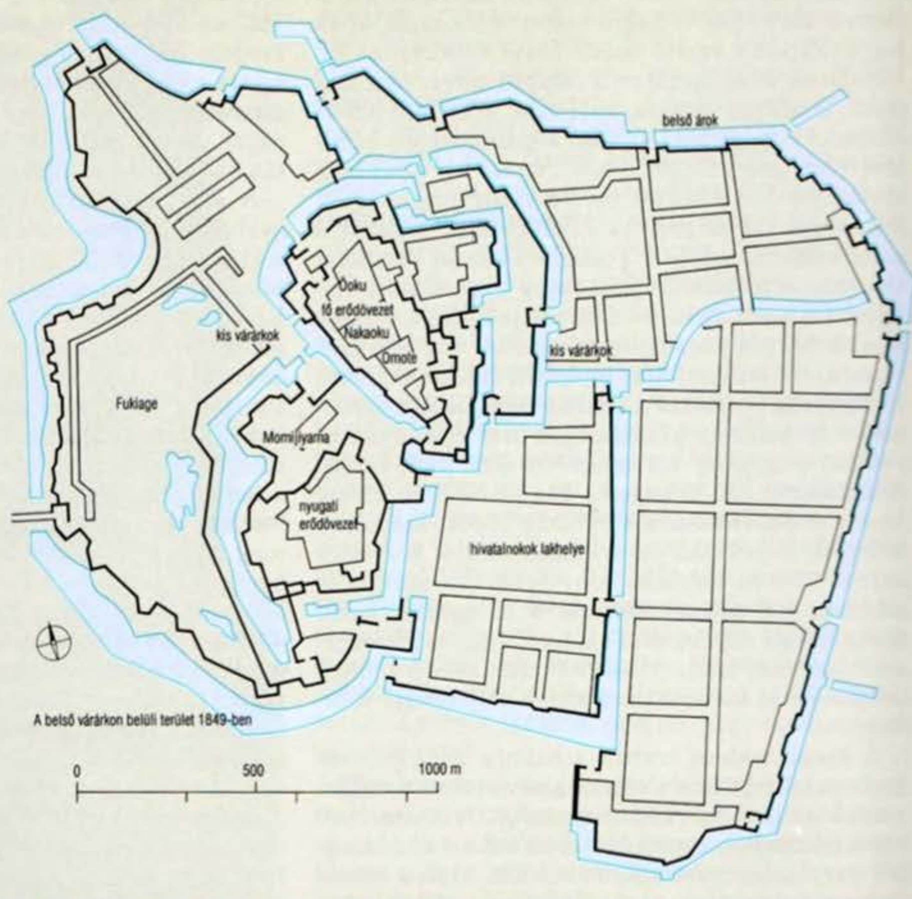

Tokugawa Ieyasu (1542–1616) volt a harmadik nagy országegyesítő, a hatalmas Tokugawa-bakufu megteremtője. Türelmes és a távolba tekintő taktikusként Nobunagával és Hideyoshival szövetkezve építette ki hatalmát Kelet-Japánban. Három évvel 1600-as sekigaharai győzelme után nevezték ki sógunnak, és ekkor tette meg Edót a politikai ellenőrzésre és egyensúlyra épülő erőteljes rendszere középpontjának, mellyel

1590-ben, mikor Tokugawa Ieyasu Edóba, a mai Tōkyōba költözött, az még kis városka volt csak a vár körüli edói öbölben. A Tokugawa-bakufu berendezkedésével, Edo várának újjáépítésével és a váltakozó tartózkodási hely rendszerének bevezetésével Edo hamarosan pezsgő helyőrséggé, központtá és kereskedővárossá növekedett, melynek lakossága a 18. század közepére meghaladta az egymilliót.

A földet megművelő parasztot nehéz lett volna elköltöztetni, de soha senki nem tudhatta, mikor kerül egy *daimyō*ra sor. Az elkobzás és áthelyezés politikájával a bakufu *daimyō*-ranggal jutalmazhatott régi, hűséges Tokugawa-csatlósokat. A bakufu Edóba, saját központjába és a környező, kereskedelmileg és katonailag döntő fontosságú körzetekbe költöztette ezeket a *fudai daimyō*kat (jelentése: régóta *daimyō*). Ugyanakkor csökkentette a *tozama daimyō*k számát, akik szembenálltak Tokugawával a sekigaharai ütközetben. Távoli vidékekre küldték és lehetséges *tozama* szövetségeseiktől elszigetelték őket azzal, hogy a szomszédos uradalmakba *fudai daimyō*k kerültek. Mindezek eredményeként a bakufu hihetetlenül stabil hatalmi rendszert, az úgynevezett *baku-han* rendszert volt képes kiépíteni, amelyben a *bakufu* és a *han* osztozott a hatalmon.

A bakufu két alapvető kötelesség teljesítését várta el a *daimyō*któl. Az egyik a *sankin kōtai* volt, vagyis rendszeresen, minden második évben meg kellett jelenniük Edóban a sógun udvarában. A másik kötelesség a katonai szolgálat volt. A *sankin kōtai* a háborús évek túszrendszeréből ered. Magát hagyja feleségét és gyermekét Edóban, és váltogassa lakhelyét, töltse az egyik évet Edóban, a másikat birtokain. Ennek eredményeként a *daimyō*knak hatalmas összegeket kellett elkölteniük arra, hogy kíséretükkel a fővárosba vagy hazautazhassanak, valamint a kettős életre is. Ez a kettős élet azzal járt, hogy több fényes edói rezidenciát is fenn kellett tartaniuk otthoni váruk mellett. Vagyis a *daimyō*k pénztárcája elapadt, s pontosan ez volt a bakufu szándéka.

A *gun'eki*, (katonai szolgálat) nemcsak a *daimyō*k kötelessége volt, hanem a bakufu csatlósaié is. Katonák állításával és még számos más kötelességgel is tartoztak *kokudaká*juk alapján. Például háború esetén egy 10 000 *koku*s *daimyō* 20 puskával, 50 lándzsával, 10 íjjal és nyílvesszővel, 14 lóval adózott a bakufunak. A terheket pontosan megszabták száz *koku*nként, ám békeidőben a *gun'eki*nek nem sok jelentősége volt. A bakufu a katonai szolgálatok helyett építési munkálatokat várt el, mint például Edo várának vagy a kyōtói császári palotának az újjáépítését, kikötők, utak és hidak építését.

delkező csatlósok) közül. A bakufu legmagasabb tisztviselői a *rōjū*k voltak, a sógun vének tanácsának tagjai, akiket a vezető *fudai*k közül választottak ki. Feladataik közé tartozott a császári udvar és a *daimyō*k kordában tartása, valamint a bakufu-adminisztráció irányítása. A sógun alkalmanként kijelölhetett egy „nagy öreget" (*tairō*), de ezt a posztot csak vészhelyzetben töltötték be, ha akadt megfelelő jelölt. A *rōjū* alá tartozott az „ifjabb vének" tanácsa, a *wakadoshiyori*, amely a Tokugawa-házzal kapcsolatos dolgokért felelt. A *jisha bugyō* gyakorolta a felügyeletet a templomok és szentélyek fölött, a *kanjō bugyō* a bakufu pénzügyeit felügyelte, míg a bakufu birtokainak felügyeletére intézőket *(daikan)* küldtek ki. Ezeket a posztokat általában több *fudai*ra osztották, akik osztoztak a felelősségen is. A *wakadoshiyori* például nagyjából hat *daimyō*ból állt, akik együtt tanácskoztak. A Tokugawa bakufu-uralom elején Ieyasu és fia, Hidetada, a második sógun, komolyan beleszólt a politika irányításába. Ez a közvetlen sóguni uralom időszaka volt. A bakufu működése azonban fokozatosan fölvette a jellegzetes japán kormányzati stílust, ahol ahelyett, hogy a legmagasabb méltóság lenne az aktív vezető, alsóbb szinten dolgoznak ki konszenzust, amit a följebbvaló jóváhagy.

A korai modern korban a bakufu politikájának legfontosabb pillére a császári udvarral és a vallási rendekkel szembeni kormányzat volt. A császári udvar a császárból, ágyasaiból és az udvari nemességből vagy száznegyven családból állt, akik a kyōtói császári palota szent és sérthetetlen területén éltek. Ez a terület ősidők óta védelmet élvezett. A Nanboku-korszak óta (14. század) a császár politikai hatalma véget ért, és bár továbbra is a hatalmat legitimizáló jelkép maradt, a császári akarat többé nem befolyásolta a sóguni kormányzást. De bármily kevés politikai hatalma volt is a császárnak, nehéz lenne elvitatni szerepét, ő maradt a hagyományos hatalom transzcendens szimbóluma, és gyakorlatilag elképzelhetetlen volt jogilag szabályozni viselkedését. A Tokugawa-bakufunak azonban sikerült több törvényi előírást az udvarra erőltetnie, és ezeket szigorúan ellenőrizte. 1615-ben bocsátották ki a 17 cikkelyből álló *Az udvarról és udvari nemesekről (Kinchū narabi ni kuge shohatto)* című rendeletet. Az első cikkely a császár kötelességeit taglalja, és elrendeli, hogy olyan, nem politikai tevékenységeknek szentelje magát, mint a tudomány, elsősorban a konfucianizmus és a költészet.

A modern japán alkotmány a császár szerepét Japán jelképeként határozza meg. A japán felfogás szerint ebbe beletartozik, hogy a császár a hagyományos japán kultúra jelképe is. A császár *(tennō)* „kultúrafenntartó" szerepét először a *Kinchū narabi ni*

wa-bakufu visszaadta a hatalmat a császárnak az 1867-es Meiji-reform során, mutatja, hogy a korai modern korszakban a császárok egyszerűen csak rábízták a politikai hatalmat a sógunokra. Azonban a történelmi tény az, hogy a korai Edo-korszakban a sógun volt a birodalom valódi ura, és a császár pusztán kulturális tekintély.

A Tokugawa-bakufu ugyanígy szoros ellenőrzést gyakorolt a vallás fölött is, és igen konkrét rendeletekkel (*Jiin hattō*, vagyis templomi rendeletek) szabályozta a templomokat és különféle szektákat. Részletesen megszabták a szerzetesek és apácák előmenetelét, a templomon belüli szertartásokat és szokásokat. Földterületekhez való jogot *(shuinjo)* biztosítottak a templomoknak és szentélyeknek, míg a bakufu ellenőrzéséért cserében a templomok és szentélyek anyagi biztonságot élvezhettek. Ráadásul a templomok esetében a bakufu piramisszerű hierarchiát vezetett be, amelyben az alárendelt templomok a főtemplom *(honzan)* alá tartoztak. A közemberek kötelesek voltak a helyi templomban anyakönyveztetni magukat. Ez a kereszténység betiltásával függött össze. Azzal, hogy az emberek buddhista templomban anyakönyveztették magukat, kinyilvánították, hogy nem keresztények, és ezt bizonyító iratokat is kaptak. A bakufu minden templom számára elrendelte a támogatók jegyzékének vezetését, és ezeken keresztül ellenőrizte a tömegeket. Ha egy család másik körzetbe költözött, igazolványra volt szüksége, amely bizonyította, hogy anyakönyvezve vannak valamelyik templomban, és ezt be kellett mutatniuk új lakóhelyük egyik templomában. A templomok ily módon nemcsak vallási funkciókat láttak el, hanem a bakufu végrehajtó hatalmának szervei is lettek.

Bár a bakufu törekedett valamennyi vallásos csoportosulás ellenőrzésére, akadt néhány, amely ellenállt, és nem volt hajlandó alávetni magát a bakufu irányításának. Ezek közé tartoztak a keresztények (Kirishitan), főleg a katolikusok, a buddhizmus Nichiren-iskolájának egy ága és a Fuju Fuse-szekta, amelyek elutasították a politikai hatalommal való kompromisszumot.

A katolicizmust először Hideyoshi tiltotta be 1587-ben, de eredménytelenül, mert a megtérítettek száma egyre gyarapodott. A kereskedéssel szorosan összekapcsolódó katolikus missziók továbbra is virágoztak, és 1613-ban Date Masamune *daimyō* küldöttséget küldhetett Rómába. 1616-ban azonban a bakufu ismét betiltotta a kereszténységet, a spanyol és portugál hittérítők tevékenységét, és – sok mártírt teremtve – üldözni kezdték a katolikusokat. A kereszténység betiltásának összetett okai voltak. Úgy vélték, hogy a katolikusok nem fogadják el a bakufu abszolút tekintélyét, féltek attól, hogy a keresztény-

Az Edo-korszakban Japán továbbra is a katonai elit, a szamurájok uralta társadalom maradt. A szamurájok, bár még mindig hangsúlyozták katonai hagyományaikat *(bu)*, inkább adminisztratív és irodalmi jártasságukat fejlesztették *(bun)*. A szamurájokat a közemberektől az különböztette meg, hogy joguk volt két kardot viselni *(daishō)*. A közembereknek ez tilos volt, bár néhány becsben álló kereskedő hordhatott egy vagy néha két rövid kardot. Támogatták és ellenőrizték a harcos kultuszt *(bushidō)*, s ezért rangoktól

(jobbra), a *domaru*, igen népszerű volt az Edo-korszak *daimyō*i körében. A sisak a jelképes szarvakkal korábbi stílust idéz, igaz, díszesebbet. A 16. század közepéről való lovaskard *(balra)* szíjon lógott *(tachi)*. Családi címer díszíti, s a hüvelyt részben selyemzsinór borítja, hogy megvédje a karcolásoktól. A kézvédők *(tsuba, fent)* eredetileg egyszerű vas- vagy lakkozott fadarabok voltak, de fokozatosan szépen megmunkált arany-, ezüst és gyöngyházdíszítéses tárgyakká váltak.

A bakufu a katolicizmus betiltásával kezdte, aztán a külkereskedelmet, főleg Japán tengerentúli kereskedelmét korlátozta, és végül 1639-ben gyakorlatilag elzárta az országot nyugat felé *(sakoku)*. A japán katolikusok 1637-ben Shimabarában, Kyūshūn felkelésben törtek ki. Több mint 30 000 keresztény, a tizenhat éves Amakusa Shirō vezetésével elfoglalta Hara várát, és négy hónapon át keményen ellenállt a bakufu erőinek. Miután legyőzték és lemészárolták ezeket a katolikusokat, mindössze néhány „rejtett katolikus" *(kakure kirishitan)* őrizte titokban hitét a

zetekkel egyaránt. A Tokugawa-korszakban több nagy bakufureform-próbálkozás is volt, amiket a birtokaik pénzügyeinek rendbetételét óhajtó *daimyō*k reformjai követtek. A bakufu-reformok három nagy hulláma, a Kyōhō (1716–1736), a Kensei (1784–1801) és a Tempō-reformok (1841) a korszakokról kapták nevüket, melyekben születtek. Arai Hakuseki is próbálkozott bakufu-reformokkal a 18. század elején, majd utána Tanuma Okitsugu is.

A bakufu egyik legnagyobb problémája a gazdátlan szamurájok (*rōnin*ok) növekvő nyugtalansága volt. Ezek földönfutóvá váltak, amikor *daimyō*juk vagyonát elkobozták. Mint már említettük, az első három sógun uralma során a bakufu a régi *daimyō*k közül sokat leváltott, és bizalmas Tokugawa-vazallusok kapták meg a *daimyō*- vagy *hatamoto*-rangokat. Ennek eredményeként a vagyonától megfosztott *daimyō*k hűbéresei is elvesztették megélhetésüket, és *rōnin*okká váltak. Úgy vélik, több mint 400 000 *rōnin* teremtődött ily módon a bakufu első öt évtizede során. Feltéve, hogy felük valamely más *daimyō* alkalmazásába léphetett, még mindig vagy kétszázezren maradtak minden rendszeres jövedelem nélkül. Többségük valószínűleg a városokban talált megélhetést. Egyesek tanárok, orvosok vagy konfuciánus tudósok lettek.

Nem meglepő, hogy ezeknek az elszegényedett szamurájoknak a haragját könnyű volt feltámasztani. 1651-ben a harmadik Tokugawa-sógun, Iemitsu halála után a bakufu össszeesküvést leplezett le. Yui Shōsetsu (1605–1651) más csalódott *rōnin*okkal együtt, a sógun halálát kihasználva, felkelést akart szítani Edóban, Ōsakában és Sumpuban, hogy megdöntsék a bakufut. Shōsetsu *seppuku*t (öngyilkosság) követett el, összeesküvő társait elfogták. De ennek hatására a bakufu megpróbált hatékonyabb megoldást találni a *rōnin*ok problémájára, és engedékenyebb politikát vezetett be. A vagyonelkobzás legközönségesebb oka az örökös hiánya, vagyis a *daimyō* ágának kihalása volt. Könnyítették az örökösödési rendet és az adoptálást, és enyhítettek a *daimyō* hirtelen halála utáni poszthumusz adoptálás tilalmán is. A bakufu lazított azon a politikán is, hogy a *daimyō*kat rokonaikon keresztül ellenőrizze, hogy azoknak külön e célt szolgáló lakhelyen a bakufu szolgálatában kelljen élniük. Ily módon a *daimyō*k ellenőrzésének legkeményebb eszközeit nem alkalmazták, és a *daimyō*k kevésbé függtek a bakufutól. A bakufu betiltotta a szamurájok rituális öngyilkosságát uruk halála után *(junshi)*. A szigorúan vett feudális gondolkodás szerint a harcos nagyurak és vazallusaik egyetlen egységet alkottak. Azoktól a szamurájoktól, akik gazdájuk kegyeiben álltak, elvárták, hogy kövessék őt a túl-

szóló konfuciánus eszmék és a buddhizmus könyö-rületes szelleme is. Végleges példa a *Seirui awaremu no rei* (Minden élőlény iránti könyörület ediktuma), amit az ötödik sógun, Tsunayoshi (1646–1709) adott ki. Tsunayoshi, aki a konfucianizmust tanulmányozta, és a jóságos kormányzás eszméjének híve volt, szerette a kutyákat. Kibocsátott egy törvényt, mely szerint kivégeznek mindenkit, aki megöl egy kutyát. Hatalmas, 82 500 négyzetméteres „kennelt" építtetett Nyugat-Edóban, ahol a kóbor kutyákat etették és befogadták. A törvényt fokozatosan kiterjesztették más állatokra is, és betiltották a halakkal, madarakkal és teknősökkel való kereskedést. A haragos közemberek „Kutya-sógunnak" nevezték Tsunayoshit. Tsunayoshi halála után eltörölték ezeket a zsarnoki rendeleteket, de a *Seirui awaremu no rei*nek más hatása volt. Egyes hegyi falvakban továbbra is tartottak puskákat, főleg vadászatra. De miután törvény tiltotta a madarak és állatok lelövését, a puskákat – néhány vadászét kivéve – begyűjtötték, és nem engedték, hogy a parasztok puskát birtokolhassanak. Nagyjából ezzel egy időben tiltották meg a városi polgároknak, hogy kardot hordjanak, és szigorúan ellenőrizték, hogy a szamurájok kivételével senki ne viselhessen fegyvert. Ez is jelzi, hogy a *shi-nō-kō-shō* társadalmi felépítés (a szamurájok, parasztok, kézművesek és kereskedők hierarchiája) megszilárdult.

Stabilitás a 18. században

A 18. század a viszonylagos politikai stabilitás időszaka volt Japánban. A század elején a bakufut egy szamuráj hivatalnok és konfuciánus tudós, Arai Hakuseki (1657–1725) vezette, aki Tokugawa Ienobut, a hatodik sógunt szolgálta. Hakuseki a polgári reform jelszavával igyekezett rendbe hozni a bakufu-adminisztrációt, és feltölteni a kimerült kincstárat. Felülvizsgálta a bakufu-törvényeket és megreformálta a bakufu szertartási gyakorlatot és a nómenklatúrát. A koreai Ji-dinasztiával való diplomáciai levelezésben Hakuseki olyan pecséttel zárta le az iratokat, melyek szerint a Tokugawa-sógun „Japán királya", ezzel is a sógunok státusát igyekezett növelni. Megpróbálta kiszámítani, menynyi arany és ezüst áramlik ki az országból Hollandiába és Kínába Nagasakin keresztül, és, hogy védje a bakufu-gazdaságot, importszigorításokat rendelt el a tengerentúli javakra, és megszabta, hogy arany és ezüst helyett rezet exportáljanak. Hakuseki széles látókörű és értelmes szamuráj hivatalnok volt, aki képes volt Japánon túl tekinteni. Kritikusan szemlélte a japán mítoszokat, és a bebörtönzött olasz misszionárius, Giovanni Sidotti kihallgatásával igyekezett megismerni a nyugati vi-

ból is. A sógun életforma azonban még ezeket a hatalmas tartalékokat is felemésztette. Ugyanakkor a pénzgazdaság gyors terjedése és vele a szamurájok eladósodása, az elszegényedő bakufu és *han*, a pazarlás és a szamurájok és uradalmak szűkölködése hozzájárult a kereskedők befolyásának növekedéséhez és a falusi társadalom mozgásba lendüléséhez. Míg egyes parasztoknak sikerült bejutni valamely piaci hálózatba, mások adósságokat nyögve nélkülöztek. A bakufu, hogy e pénzügyi hanyatlást megállítsa, új pénzeket veretett, csökkentve azok arany- és ezüsttartalmát. Azonban ez mindössze inflációt eredményezett, amelyet megszenvedtek a szabott jövedelmű szamurájok.

Yoshimune elvetette Arai Hakuseki elképzelését a polgári és bürokratikus reformról, és visszatérve a közvetlen sóguni uralomhoz, próbálta feltámasztani Ieyasu napjainak viszonyait. Hangsúlyozta a takarékosságot, keményebb adókat vezetett be, és megkísérelte az adóhivatalnokok fegyelmét is erősíteni. Sarcot vetett ki a *daimyō*kra, bátorította a friss földek birtokbavételét, igyekezett tehetséges hivatalnokokat kinevezni, átvizsgálta az alapvető bakufutörvényeket, támogatta az oktatást és uradalmi iskolák építését, enyhítette a nyugati nyelvek tanulásának tilalmát, s ezzel serkentette a holland nyelv elsajátítását Nagasakiban.

Mindezek eredményeként, a bakufu jövedelme a 18. század közepére, a Tokugawa-korszakban, amikor a reformok hatása kezdett megmutatkozni, igen magasra emelkedett, elérte a netto egymillió *ryō*t. Yoshimunét általában jó sógunnak tekintették. Más szamuráj hivatalnokok is nevet szereztek kiemelkedő szolgálataikkal. Köztük a *daikan*, Ōoka Tadasuke (1677–1751), aki népszerű történetek hőse lett, és bölcs, szánalommal teli bíróként szerzett hírnevet. Talán ezeknek a reformoknak eredményeként is csökkent valamelyest a büntetőrendszer szigora.

Az a hivatalnok, aki a bakufu politikáját legmesszebb vitte a kereskedelem támogatásának irányába és szorosra fonta a kötelékeket a kereskedelmi tőkével, Tanuma Okitsugu (1719–1788) volt. Tanuma apja, a Kii Tokugawa család szolgálatában álló, középszinten élő szamuráj volt (600 *koku*s). Amikor Tokugawa Yoshimune lépett hivatalba mint nyolcadik sógun, Tanuma apja Kiiből Edóba kísérte őt. Fia, Okitsugu a kilencedik sógun apródja és a tizedik sógun, Ieharu kedvence lett, és 57 000 *koku*s *daimyō* vált belőle. Tanuma a kereskedelmi fejlődésre helyezte a hangsúlyt, és a kereskedelmi tőkét felhasználva vakmerő vállalkozásokba kezdett a tavak és mocsarak megművelhetővé tételével és Hokkaidō fejlesztésével. Azonban a keres-

A Tokugawa-bakufu idején a kyōtói császári udvar nem szűkölködött, de politikai hatalomhoz nem juthatott. A császár és az udvari nemesség (*kinchū narabi ni kuge shohatto*) életét szabályozó 1615-ös előírások szerint a tudománynak, a kulturális és udvari tevékenységnek kellett szentelniük magukat. Ez az állapot egészen a 19. század küszöbéig fennmaradt, mikor szamurájok egy csoportja, mely elégedetlen volt azzal, ahogyan a bakufu a külkapcsolatokat kezeli, felhívta a hazafiakat, „tiszteljék a császárt és űzzék ki a barbárokat!" Mitsuoki, aki hozzájárult a korai Edo-korszakbeli Tosa festőiskola felélesztéséhez, és 1654-ben udvari festő lett, fenti képén hatásosnak ábrázolta az újévi „kis engedelmességet". A magas rangú udvari nemesek kínai stílusú hivatalos ruhájukban teszik tiszteletüket a császár előtt, aki jobboldalt felül, félig elrejtve látható.

A Kansei-reformok

1781-től, úgy húszévi Tanuma-uralom után, Japánt természeti katasztrófák sora sújtotta. Amikor 1783-ban kitört az Asama-hegyi vulkán (Nagano prefektúra), a halottak száma elérte a húszezret. Több száz négyzetkilométernyi területet borított vulkáni hamu. De a legnagyobb károkat a szokatlan időjárással járó éhínség okozta, amit csak súlyosbítottak a vulkáni kitörések. A Tōhoku körzetben a hideg időjárás miatt szinte nem tudtak mit aratni. Tsugaru *han*ban (Aomori) nyolcvanezer ember, a birtok népességének egyharmada halt éhen, és 20 000 *chō* föld, a birtok megművelt földterületének teljes harmada maradt parlagon. Szerte Tōhokuban is nagyjából ekkora volt a nyomor, mint Tsugaruban. Napirenden volt a gyerekgyilkosság, az asszonyok és gyerekek eladása. Korabeli feljegyzések szerint az éhezők még holttesteket is ettek. Az éhínség a következő években is folytatódott. Az 1785-ös aratás az évi átlagnak mindössze egyharmada volt. A parasztok ezrével hagyták ott földjeiket, és szivárogtak be a városokba. De a hiány miatt ott is magasba szöktek a rizsárak, és a szegény tömegek éheztek. A reménytelen helyzetben lévők olykor megtámadták a gazdag kereskedők házait és a rizskereskedők boltjait, és a városokban zavargások törtek ki.

A várakkal megerősített városokban, mint Edo, Ōsaka és Kyōto, egymás után lángoltak fel ezek a lázadások 1784-ben. A falvakban a parasztok, akik nem bírták fizetni a bakufu vagy a *daimyō* által rájuk rótt éves adót, csatlakoztak a felkelésekhez. 1782 és 1790 között 230 ilyen lázadás volt országszerte. A fő okuk a természeti katasztrófák sora volt ugyan, de hozzájárultak olyan ember által kirótt terhek is, mint a Kyōhō-reform óta életben lévő magas adók. A parasztoknak többé nem sok tartalékuk maradt, és amikor a rossz termés folytatódott, szenvedtek az éhségtől és reménytelenségtől.

Tanuma Okitsugu ilyen körülmények között

könnyítése érdekében eltörölték a négy évnél régebbi adósságokat. Az a szamuráj, aki egy kereskedőtől kapott hitelt, természetesen mentesült visszaadásától, ám az anyagi kárt szenvedett kereskedők egyszerűen nem voltak hajlandók eztán szamurájnak hitelezni. Így az alacsony rangú szamurájok még nagyobb szegénységbe süllyedtek. Gazdaságilag a bakufu nagy erőfeszítéseket tett, hogy pénzügyeit helyreállítsa. A legnagyobb kereskedőket hívta meg politikai vitáira. Matsudaira Sadanobu Kansei reformjaihoz tartozott az ideológia ellenőrzése is. Betiltotta az eretnek tanok tanulmányozását és a neokonfuciánus Csu Hszi tanait próbálta elterjeszteni. Ellenőrizte a megjelenő kiadványokat, és a bakafu politikájával ellentétes nézetek nem kaptak nyilvánosságot.

Miközben a bakufu a Kansei-reformokat vezette be, sok *daimyō han*-reformokat sürgetett. Tény, hogy a 18. század közepe óta a szamurájosztály jövedelme egészében csökkent. Gyakorlatilag az összes *daimyō* nyakig eladósodott a kereskedőknek. Egyes esetekben egy- vagy akár kétévnyi *nengu* szolgált letétül. Némely *daimyō* a csőd szélén kereskedőkre bízott mindent, az adógyűjtéstől a *daimyō* saját pénzügyeinek intézésén át hűbéresei javadalmáig. Egyes *daimyō*k, akiket komolyan érintett a probléma, különleges intézkedéseket hoztak vészhelyzetükben. Olykor egyszerűen megtagadták adósságaik kifizetését, vagy bizonyos termékekre bevezették a *han* monopóliumát. Ilyen volt például az izumói Matsudaira *han*ban az orvosi használatra szánt sárgarépa vagy a papír. Azoknak a *daimyō*knak, akik, mint a satsumai Shimazu vagy a chōsūi Mōri, sikeresen fejlesztették ki monopóliumaikat és reformálták meg pénzügyeiket, az uradalmai kezdtek gazdaságilag és politikailag egyaránt önálló kis országra emlékeztetni. Az 1860-as években, amikor az ország forrongott, és a bakufu nem tudott megbirkózni a nyugati hatalmak fenyegetésével, elég készpénzük volt ahhoz, hogy puskákat vegyenek és megfosszák a bakufut hatalmától.

A bakufu Kansei-reformja részleges sikerrel járt, és Edo újra virágzásnak indult. A falvakban és városokban nőtt a közemberek száma és befolyása. Másfelől a reformok sokak ellenállásába ütköztek. Nem tudták megállítani a bakufu erejének csökkenését, és a szamurájok életkörülményein sem sikerült javítaniuk. A bakufu többé nem rendelkezett ehhez kellő hatalommal a *daimyō*k fölött. Hivatalnokainak erejéből nem tellett több, mint hogy fenntartsák a düledező gazdaságot.

A végső reformkísérlet

alacsonyabb társadalmi állású csoportok hátrányos megkülönböztetésének erősödése. Hogy a termelést serkentsék, ismét adóengedményt hirdettek, és arra biztatták a parasztokat, hogy térjenek vissza földjeikre. Tadakuni olyan javaslattal is előállt, hogy a kis *daimyō*kat és *hatamotó*kat kiköltözteti Edo és Ōsaka környékéről, hogy a bakufu jobban ellenőrzése alá vonhassa ezeket a városokat.

Tadakuni erőfeszítéseit a növekvő társadalmi elégedetlenség és a feudális fegyelem nyilvánvaló csökkenése váltotta ki. Egymást érték a tiltakozások a bakufu politikája és a romló gazdasági körülmények miatt. 1813 és 1868 között négyszáz heves zavargást jegyeztek föl a falvakban és városokban. Ōsakában 1837-ben Ōshio Heihachirō (1793–1837), egy alacsony rangú bakufu-tisztviselő vezetett felkelést, az elszegényedett városi népesség nyomora miatt. A felkelést gyorsan elfojtották, de az egész nemzet együttérzett résztvevőivel. Tadakuni reformjai viszont a *daimyō*k, szamurájok, kereskedők és közemberek ellenállásába ütköztek. Több javaslata kivihetetlen volt, a legtöbb balul ütött ki, s komolyan kritizálták miattuk a bakufut. Ráadásul a külpolitikai helyzet legalább olyan kilátástalan volt. A bakufu nyugtalanító hírek sorát kapta külföldről, a nyugati hatalmak egyre nagyobb befolyásra tettek szert Kelet-Ázsiában. Kínát megalázták az ópiumháborúban (1840–1842), és brit meg orosz hajók megmegtámadták a gyenge japán partvédelmet. Mikor Matthew Perry hajóival 1853-ban megérkezett, a külső és belső válság hatására megérett már a helyzet a bakufu bukására, a császári uralom restaurációjára, az ország megnyitására és a modern Japán megteremtésére.

A Momoyama-korszak gazdasága és társadalma

A 16. század végére a japán gazdaság virágzott. A régi, középkori mezőgazdaságot (a maga szétszórt magánbirtokaival, vámházaival és a kereskedelem más, kézzelfogható akadályaival és korlátozott céheivel) megrázta a hadakozó *daimyō*k felemelkedése és harcuk a helyi és állami hatalomért. A 16. század végére Japán egy kifelé tekintő, piacorientált gazdasággá fejlődött, amelyet az arany, a háborúk és a nemzetközi kereskedelem mozgatott.

Az országegyesítő hadjáratok és Korea lerohanása szüntelen katonai mozgósítással járt, és a fegyverek, főleg a puskák, az élelmiszer, a teherhordó állatok, hajók és építőanyagok iránti korlátlan keresletet hozta maga után. Az egyesítők új bányákat nyittattak, és az arany meg ezüst úgy ömlött a gazdaságba, mint még soha. Nobunaga támogatta a kereskedelmet, piacokat nyitott, megtörte a régi vámmonopóliumokat, segítette az új kereskedő-

században, spanyol, holland és angol kereskedők követték őket. Nobunaga és Hideyoshi, bár aggasztotta őket Japán biztonsága, a többi nagy *daimyō*val egyetemben örömmel fogadta a nyugattal és Ázsia többi részével való kereskedelmi kapcsolatokat, és hasznot húzott belőle. Élénken fejlődött a körzetek közötti adás-vétel. Hideyoshi elfojtotta a kalózkodást és más intézkedésekkel is segítette a nemzetközi kereskedelmet. Virágzott Japán árucsere-forgalma Délkelet-Ázsiával. Kereskedők, *daimyō*k és templomok egyaránt pénzelték a kereskedelmi vállalkozásokat, amelyek az államtól vörös pecsétes engedélyt élveztek. 1604-től 1636-ig (1636-tól tilos volt a hajóknak elhagyni az ország felségvizeit) több mint háromszáz vörös pecsétes hajó indult az ázsiai kikötőkbe. A vörös pecsétes hajókból a legtöbb hasznot az olyan *daimyō*k húzták, mint Shimazu és az olyan gazdag kereskedők, mint Suminokura Ryōi (1554–1614), Chaya Shirojirō (1542–1596) és Sueyoshi Magozaemon (1570–1617). Hajóik eljutottak Luzonba, Annamba, Tonkinba, Kambodzsába és Sziámba, s ezekben az országokban japán kereskedelmi lerakatok létesültek. Ezüstöt, aranyat, bronzot és kardokat exportáltak. Ömlöttek az országba a puskák, kínai kerámiák, könyvek, a nyersselyem- és a selyemanyagok.

Az Edo-korszak gazdasága és társadalma

Sekigahara és az Ōsaka ostroma utáni évtizedekben hosszú, békés időszak köszöntött Japánra. Az erős, új rendszer másfajta gazdaságpolitikát követett. A Tokugawák a dinasztia stabilitására helyezték a hangsúlyt, és ez szemben állt a kereskedelem és a tengerentúli kereskedelem szabadságával. Ieyasu még megengedte az aktív tengerentúli tevékenységet a vörös pecsétes engedélyekkel. Utódai azonban a stabilitás megőrzése és a kereszténység eltörlése céljából először megpróbálták szétválasztani a kereskedelmet a kereszténységtől, majd kezdték visszaszorítani a kereskedelmet és a nyugattal való kapcsolatokat. 1640-re Japán teljesen bezárkózott. Betiltották a tengerentúli utakat és kitiltották a portugál és spanyol hajókat. Csak az angolok és a hollandok kereskedhettek Hiradón és Nagasakin keresztül, de az előbbiek hamarosan letettek erről, és a Tokugawa-korszak hátralévő részében az európai áruszállítást mindössze a hollandok képviselték Dejima kis szigetén a Nagasaki-öbölben. Kínával és Koreával még kapcsolatban állt Japán, de ez a kapcsolat Tsushimára és Nagasakira korlátozódott, ahol pezsgő kínai kereskedőközösség élt. A Satsuma-uradalom kiterjesztette hatalmát a Ryūkyū-szigetekre

az egyre nagyobb számú vidéki tiltakozás és városi lázongás, valamint az, hogy képtelen volt hatékonyan szembeszállni a japán kikötőket fürkésző „barbár" hajókkal. Az Edo-korszakban több mint 3000 parasztlázadást jegyeztek fel, s ezek száma a 18. század vége felé egyre nőtt. Bár országszerte előfordultak ilyen felkelések a bakufukban és a *han*-területeken, leggyakrabban azonban a rendkívüli éhínséggel sújtott középső és északkeleti tartományokban ütötték fel a fejüket.

A Gunnai-felkelés 1836-ban söpört végig Kai tartományon, amikor a szegény földművesek a magas rizsvetőmag-árak ellen tiltakoztak, és kényszerkölcsönöket követeltek. A hatóságok alighogy lecsillapították őket, máris szembetalálták magukat az Ōsakában kitört Oshio Heihachirō-féle felkeléssel, majd az Ikuta Yorozu vezette tiltakozással Echigóban. Bár ezek a felkelések nem voltak forradalmi jellegűek, nyugtalanították a Tokugawa-bakufu vezetőit és a *han*-kormányzatot.

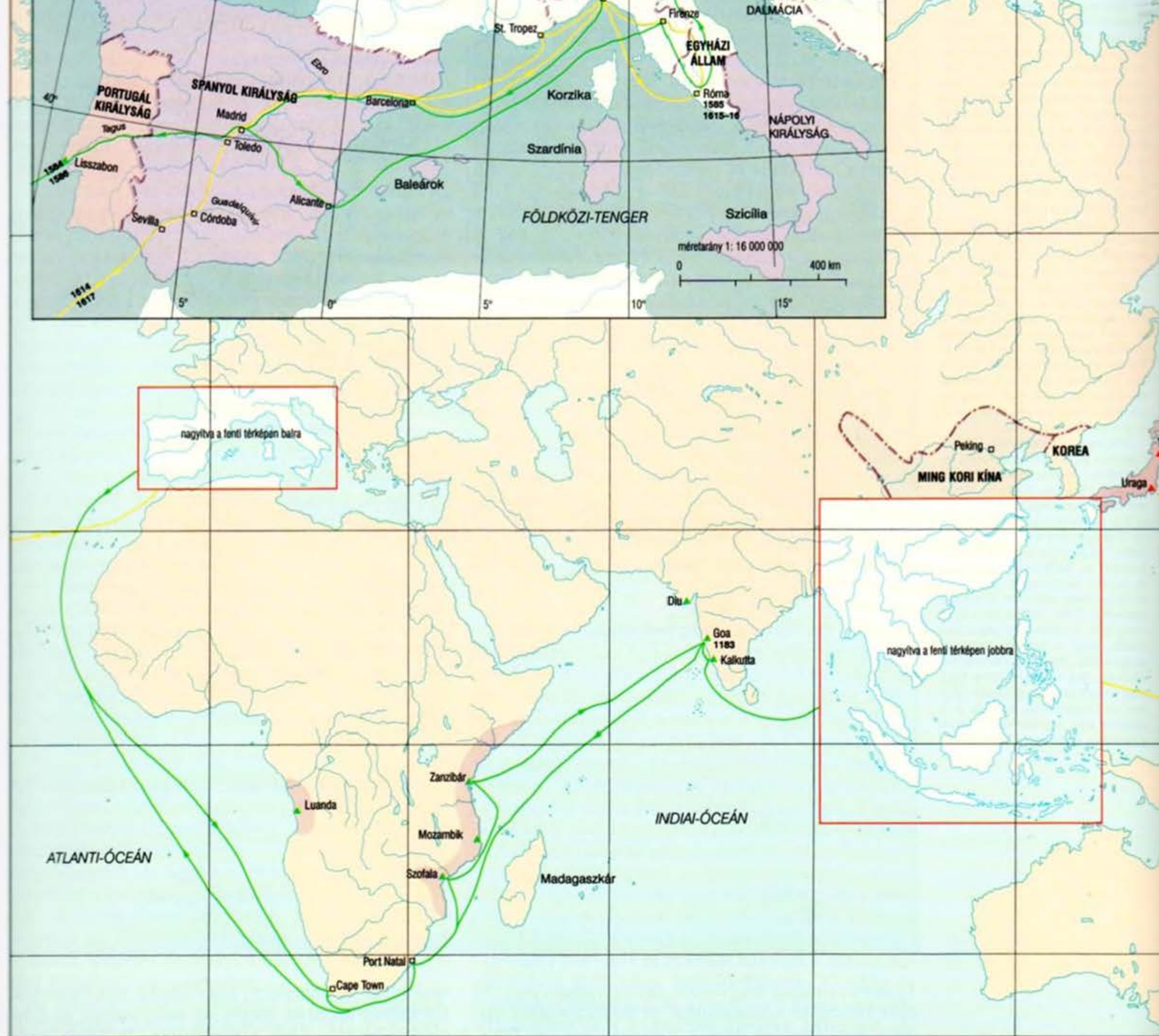
1792-ben Nemuróban Adam Laksman kezdte szorgalmazni a kereskedelmi kapcsolatokat Oroszországgal. 1804-ben Nyikolaj Rezsanov behajózott Nagasaki kikötőjébe, és ő is ugyanezt követelte. 1808-ban egy Phaeton nevű angol tiszt szintén betért Nagasakiba holland hajókat keresve, és élelmiszert koboztatott el, mielőtt visszavonult volna. Ezek az incidensek, valamint az ópiumháborúról (1840–1842) szóló még fenyegetőbb híradások kétségtelenné tették, hogy a nyugati hatalmak megkezdték előrenyomulásukat Kelet-Ázsia felé. Matthew Perry kapitány hajórajának megérkezése 1853-ban az Uraga-öbölbe felhívta a figyelmet arra a problémára, amely alapjaiban rázta meg a bakufut.

kugawa-rendszer alapvetően agrárrendszer volt. Az őket támogató szamurájokat és földműveseket tartotta fontosnak és nem a kereskedőket. A Tokugawa-sógunok – Hideyoshi példáját követve – igyekeztek örökletes rangú osztályokba merevíteni a japán társadalmat: voltak szamurájok *(shi)*, földművesek *(nō)*, kézművesek *(kō)*, kereskedők *(shō)*, alattuk álltak az *eták* (kivetettek) és *hinin*ek (nem emberek). A társadalmi csoportok közötti házasság félrelépésnek számított, de ahogy múlt az idő, elkerülhetetlen

vásárolták az engedélyt, hogy kardot viselhessenek. Egészében azonban mégis azt mondhatjuk az Edo-társadalomról, hogy szándékosan és hatékonyan osztályokra osztott társadalom volt.

A merev hierarchia kiépítése nem kedvezett a mobilitásnak, a piac és a kereskedelem működésének. A szamurájok elszakadtak a mezőgazdasági és kereskedelmi tevékenységtől. A parasztoknak megtiltották a kereskedést, és arra kényszerítették őket, hogy abból éljenek meg szegényesen, amit maguk

Kereskedelem a 16–17. században
Azelőtt, hogy a Tokugawa-sógunátus a 17. század elején korlátozta a kereskedelmet és az utazást, portugál, spanyol, holland, angol és kínai kereskedők látogatták a japán kikötőket, japán kereskedők járták Kelet-Ázsia és a világ tengereit. Több *daimyō* is aktívan részt vett az ázsiai

létre. A kereskedőknek tilos volt saját kezdeményezésükre földet vásárolni vagy megművelni azt, s ezzel komoly befektetési lehetőségektől estek el. Az utak rosszak voltak, a főútvonalakról kitiltották a szekereket, és határozottan ellenezték az uradalmak közötti közvetlen kommunikációt és kereske-

ki kellett elégíteni a *daimyō*k és a növekvő népesség igényeit. Bár nincsenek pontos adatok, az ország népessége a Tokugawa-korszak kezdetétől a végéig körülbelül 18 millióról több mint 30 millióra emelkedett. A népesség száma a 17. században és a 18. század elején nőtt a leggyorsabban, majd a korszak vé-

ki Európával. De mire 1590-ben visszatértek, Hideyoshi már a katolikus hittérítés ellen fordult. Egy kyōtói kereskedő, Tanaka Shōsuke 1610-ben Mexikóba utazott, abban a reményben, hogy kereskedhet a lakosokkal, de egy évre rá csalódottan tért vissza. 1613-ban Hasekura Tsunenaga, a sendaii Date Masa-

ában a földművesek közvetlenül a szamurájok után következtek fontosságban. A konfuciánus gazdaságelmélet nagyra értékelte őket, mivel munkájukkal ők tartották fenn a társadalmat. Bár a konfuciánus elmélet azt követelte, hogy jóindulatúan bánjanak a parasztokkal, a *daimyōk* és a bakufu-hivatalnokok természetesen igyekeztek a lehető legtöbb adót ki-

zásba vitték a dolgot, és a parasztok tiltakozásul elhagyták a földeket.

Miután a szamurájokat kivonták a földművelésből, a falvakat autonóm adminisztrációs és adógyűjtő egységekként kezelték. A falusiak kölcsönös felelősséggel tartoztak azért, hogy az éves adót befizessék a bakufu vagy a helyi uradalom szamurái-hi-

süket. A gazdagság és befolyás megszerzésének számtalan variációjára nyílt idővel lehetőség a falvakban és a falvak között. Azok a családok, amelyek képesek voltak új földeket megművelni, jobb mezőgazdasági módszerekkel növelni bevételeiket, piacon értékesíthető többletet termelni vagy szójaszósz előállításával, teatermesztéssel, selyemkészítéssel, sake-főzéssel (rizspálinka) foglalkozó vállalkozásokat létrehozni, soha nem látott mértékben növelhették vagyonukat. Tőkéhez jutottak, amellyel bővíthették kereskedelmi vállalkozásaikat, vagy további földet vásárolhattak kevésbé szerencsés szomszédaiktól. Azoknak a falvaknak, amelyek közel voltak a városi piacokhoz, jó földdel bírtak, amelyeket megkíméltek a természeti katasztrófák és kegyetlen hivatalnokok, szegényebb szomszédaiknál jóval több esélyük volt a gazdagodásra.

A kapzsi hatóságok követelései és az olyasféle természeti katasztrófák ellenére is, mint az éhínség, tájfunok vagy sáskajárás, amelyek rendszeresen nagy területen pusztítottak, és gyerekgyilkosságra kényszerítették az embereket vagy arra, hogy gyermekeiket eladják a városok gésaházaiba, a mezőgazdasági termelés határozottan növekedett az Edo-korszak során. Feltehetően megkétszereződött a megművelt földterület. De javult a technológia is, a többszörös aratás gyakorlatával, a jobb vetőmagvakkal és javított trágyával. A jó mezőgazdasági módszereket olyan mezőgazdasági kézikönyvekben terjesztették, mint a tízkötetes *Nōgyō zensho* (Mezőgazdasági enciklopédia, 1696), melyet Miyazaki Yasusada állított össze (1623–1697). Továbbra is a rizs maradt az ország alapvető terménye, de a helyi és országos piaci hálózat terjedésével és azzal, hogy elérhetők voltak a tengeri útvonalak egész Honshū körül, együtt járt, hogy egyes helyeken olyan termékekre szakosodtak, mint a gyapot, eperfa a selyemhernyók tenyésztéséhez, indigó, dohány, cukornád és tea. Sok part menti faluban kialakult a tengeri termékek piaca.

A városi kereslet, a helyi piacok növekedése és az országban szétáramló pénz gyakran aláásta a hagyományos falusi társadalmi rendet. Nem mindig a falu öregjei, a régi megbecsült családok ragadták meg a legsikeresebben a növekvő kereskedelmi gazdaság által kínált új lehetőségeket. A sikeres falusiak pedig többnyire nem a kiterjedt családi kapcsolatokhoz fordultak segítségért, hanem inkább bérmunkásokat fogadtak, vagy bérlőt dolgoztattak földjeiken. Azonkívül befektették pénzüket a helyi kereskedelembe és iparba, pénzkölcsönzésbe, vállalkozásokba, növényi olajak sajtolására, szójaszósz előállítására és sake-főzésre. Mivel ezek a gazdag családok gyakran nem tartoztak a régi nagy házakhoz, vagy

a lázadások száma egészében növekedett a korszakban. A 17. században átlagosan évente nem egészen hat lázadás volt. Ez a 18. századra tízre emelkedett és a 18. század végére, a 19. század elejére egészen magas számot ért el. A nagy éhínségek idején évente több mint huszonöt zavargás tört ki vidéken. Leginkább Északkelet-Japán zord körülményei között jelentkeztek a felkelések, de az ország egyetlen vidékét sem kímélték. Az Edo-korszak elején a parasztlázadásokat gyakran a falu vénei vezették, és a bakufu *daikan*ja vagy az uradalmi hivatalnokok kizsákmányolása ellen irányultak. A későbbi felkelések gyakran éppúgy irányultak a módosabb falusiak és a vidéki kereskedők, mint a *daimyō* vagy a bakufu-hivatalnokok ellen.

Mivel a parasztok fegyvertelenek voltak, általában hamar elfojtották zendüléseiket. Követeléseik közül egyeseket teljesítettek, de a vezetőket kivégezték. Ám a leghevesebb parasztfelkelések sem voltak forradalmak, hanem a gazdasági helyzet javítását célzó tiltakozó mozgalmak. Nem vetették el a Tokugawa társadalmi rendet, hanem a legsúlyosabb túlkapások megszüntetését követelték. Még az 1850-es, 1860-as évek olyan tömeges tiltakozó mozgalmaiból is, amelyek a *yonaoshi* („világ kijavítása") vagy *ee ja nai kai* (hát nem nagyszerű?) sógunok alatt törtek ki, hiányzott a társadalmi forradalom vagy a Tokugawa hatalmi rendszer szétszúzásának tényleges szándéka.

A gazdasági változás hatása a szamuráj társadalomra

A népesség hét–tíz százalékát kitevő *shi*k, a szamurájok, kivételezett helyet élveztek a Tokugawa-társadalom élén. Mint uralkodók és hivatalnokok mások munkájából éltek. Hatalmuk jelképeként egyedül nekik volt joguk kardot viselni és „levágni a közembereket". A közemberek féltek a szamurájoktól. Még egy szegény szamuráj is nyíltan lenézte a gazdag kereskedőt vagy a módos gazdát. Ha egy *daimyō* kíséretével elhaladt valahol Edóba menet vagy onnan jövet, a közembereknek félre kellett állniuk és letérdelniük a porba.

A *shi* kategóriába tartoztak a nemesek is, a kyōtói császári udvarban élő közel 140 család és a buddhista kolostorok és nagy shintō-szentélyek papjai is. Ez az elit családtagjaival együtt sem érte el az össznépesség tíz százalékát. Mint láttuk, a bakufu tisztelettel bánt az udvarral és az egyházzal, garantálta jövedelmüket, és helyet biztosított számukra a hatalmi struktúrában, de felügyeletet gyakorolt felettük, irányította őket. A császárok és udvaroncok elkülönített életet éltek a császári palotában, költői tanulmányoknak és az udvari szertartások éves ritmusának

Morikage a Kanō-iskolába tartozó festő volt az észak-japánbeli Kagában. Finom tusképeivel vidéki, falusi jeleneteket örökített meg. Egyetlen más Tokugawa-kori művész sem szemlélte ilyen együttérzéssel és szeretettel a vidéki, egyszerű emberek életét. Morikage emellett konfuciánus tudós is volt. A ruhák alapján ez a falusi kép inkább Kínát idézi, mint Japánt. A japán falvakat az Edo-korszakban gyakran sújtotta éhínség, árvíz, szegénység, túlméretezett adó, és ezek miatt időnként kétségbeesett felkelésekben törtek ki. De ez a technológiai előrelépések kora is, megjelenik a kettős és hármas aratás, a mezőgazdasági kereskedelem s a velük járó virágzás, a falusi iskolák és az aktív közösségi élet.

gati követelésekre, míg az elégedetlen szamurájok az udvarhoz nem fordultak irányításért.

Bár Nobunaga és Hideyoshi megtörték a buddhista rendek politikai és katonai hatalmát és földjeik javától megfosztották az egyházat, a buddhista papság és a templomok továbbra is fontos szerepet játszottak a Tokugawa-társadalomban. A papság jelentős helyi befolyással bírt, mert a buddhista templomok feladata volt a keresztények felkutatása és a helyi népesség anyakönyvezése. A falusiaknak támogatniuk kellett valamelyik templomot *(danka)*. A templomok jelentős hatalommal bírtak fölöttük. A parasztok, hacsak nem adóztak nekik rendszeresen, ki voltak téve annak, hogy azt mondják róluk, titokban keresztények. Sok falusi volt kénytelen vetőmagot vagy pénzt kölcsönözni, hogy átvészelje a nehéz időket. A templomok hatásosan foglalkoztak pénzkölcsönzéssel, és keményen alkudtak. Ugyanakkor egyes papok iskolákat nyitottak, és írni, olvasni tanították a falusi gyerekeket. Néhány uradalomban, (Okayamában és Mitóban) a *daimyō* elrendelte a buddhista templomok számának drasztikus csökkentését és a papság világiasodását. De egészében a templomok virágoztak, és a buddhista papság kényelmesen élt a bakufu hatalmi rendszerben. Mi-

gazdasági helyzetük nem volt irigylésre méltó. Elszakították őket a földtől, és hűbéresként járadékon éltek laktanyavárosokban, elvágva falusi gyökereiktől. Elvesztették a lehetőséget, hogy a földet műveljék, vagy föld szerzésével, termékek eladásával növeljék jövedelmüket. Másrészt rendelet és konfuciánus előítélet tiltotta nekik a kereskedést. Úgy vélték, hogy a kereskedelem aláássa az igazi harcos életformát és a szilárd társadalmi rendet, mert egyesek felemelkednek, mások elbuknak. Elvárták tőlük, hogy javadalmukból éljenek, ne is legyen szükségük pénzre, inkább vessék meg a pénzt. Bármire is volt szüksége a szamuráj háztartásnak a rizsen kívül, magának kellett megtermelnie, vagy rizsért cserélnie. Ily módon a szamurájoknak rögzített, változatlan jövedelemből kellett élniük, miközben az árak ugyanolyan gyorsan, ha nem gyorsabban emelkedtek, mint a rizs ára. Sokan nem tudtak lépést tartani a gazdasági fejlődéssel, és nehezen voltak csak képesek kijönni jövedelmükből.

A Tokugawa-Japán uralkodó osztálya nem tudott mihez kezdeni a terjedő pénzgazdaságban. A bakufu megpróbált saját közvetlen uradalmainak adóiból *(tenryō)* élni. Mint láttuk, nem sikerült, és időről időre rákényszerült, hogy reformmal, korlátozásokkal próbálkozzon. Költségvetése 1700-ra kezdett deficites lenni. A következő században a különböző reformokban kényszerkölcsönökkel, a pénz leértékelésével próbált úrrá lenni az állandó pénzügyi válságon, nem sok sikerrel. A Tanuma-korszakot kivéve egyszer sem közelített ahhoz, hogy a kereskedők roppant gazdagságát saját pénzügyi szükségletei kielégítésére kiszivattyúzza, vagy hogy kicsavarja a gazdaság irányítását az ōsakai és edói pénzkölcsönzők vagy kereskedőházak kezéből. Még a Tokugawa-sógunátus is rászorult a kereskedők pénzügyi szolgálataira, kölcsöneire és tőkéjére.

A *daimyō*któl elvárták, hogy *kokudaká*jukból éljenek, ellássák belőle szamurájaikat, fizessék az uradalom irányításával kapcsolatos költségeket, és több lakhelyet is fenntartsanak Edóban. A Tokugawák nem bátorították az uradalmak közötti kereskedelmet, és így azok kicsi, szétszórt, elszigetelt gazdaságokként működtek. A rizs és más termékek többlete utat talált az ōsakai központtal működő országos terménypiacra. Mindegyik *daimyō* igyekezett új földeket művelésbe vonni, és kisvártatva majd mindegyik *han* valódi rizstermése nagyobb volt, mint a névleges *kokudaka*. Ám ezek sem igen fedezték a költségek növekedését. A leghatalmasabb uradalmak *daimyō*i, mint a kagai Maeda, úgy éltek, mint a kis sógunok. Jövedelmük 500 000 *koku*tól akár az egymillió *koku*ig is terjedhetett, így ők, családjuk és

ru hatalmat.

A hosszú Edo-korszakban több fontos változás történt a szamurájok kulturális életében is. A 17. század elején a szamurájok még harcosok voltak, akiktől elvárták a csatában szerzett harci tapasztalatot. Az Edo-korszak során végig arra késztették őket, hogy megőrizzék ezt a harcias hagyományt, szerényen éljenek, gyakorolják a harcművészeteket, és állandó hadi készenlétben tartsák szellemüket, akárcsak fegyvereiket. A bushidō, *A harcos útjá*nak konfucianizált kultusza azt tanította, hogy akár életük feláldozásával is legyenek hűségesek urukhoz.

Másfelől Ōsaka ostroma és a Shimabara-felkelés után nem sok szamuráj láthatott ütközetet, leszámítva tán az időnkénti parasztfelkelések elfojtását. A bakufu és az uradalmi kormányok igyekeztek korlátot szabni a szamurájviselkedés legszélsőségesebb kifejeződésének a *junshi* és a vérbosszú tilalmával. A szamurájok fokozatosan hivatalnokokká váltak, akik jóval több időt szenteltek az irodalomnak (*bun*), mint a hadművészetnek. Szamurájokból lettek a korszak vezető értelmiségiei, akik a konfucianizmust, a holland nyelvet, majd később a nyugati kultúrát és az ország védelmét tanulták. Hivatali, adminisztratív kötelességeik elvégzéséhez minden szamuráj számára szükségessé vált az írástudás és alapvető számtan. A 18. század végére a legtöbb uradalomban iskolák nyíltak, ahol konfuciánus tudósok, a harcművészetek és a nyugati élet szakértői ok-

hez, és még mindig két kardot viseltek, amiknek használatát meg is tanulták. Az 1860-as válságban, amikor a bakufu csődöt mondott, a fiatal szamurájok ismét kardot fogtak, ez alkalommal a császár és a nemzet szolgálatában, hogy lefektessék az új Japán alapjait. Egy dönteni tudó, bátor, tettre kész, fegyelemhez szokott, nehézségeket elviselni hajlandó, írástudó és a hatalom gyakorlásával tisztában levő réteg keresett erős vezetést egy, a külföldi fenyegetéssel és otthoni bizonytalansággal szembenéző kis országban.

akiknek a Muromachi- és a Momoyama-korszak kereskedelmi lehetőségeket és társadalmi elismertséget adott, a Tokugawa-hierarchia aljára kerültek. Mint láttuk, a Tokugawák feudális gondolkodásának az olyan agrárgazdaság felelt meg, amelyben a szamuráj kormányoz, a paraszt pedig megtermeli az élelmiszert és egyéb létfontosságú cikkeket. Mindkettőt társadalmilag kívánatos tevékenységnek tartották. A kereskedők viszont nemkívánatos paraziták, akik megérdemlik, hogy a társadalom legalsóbb osztályába sorolják őket. A hatóságok nem is igyekeztek megérteni tevékenységüket, sem az ország gazdasági életére gyakorolt hatásukat.

A Tokugawák gazdasági alapelve, amely a különböző csoportok önellátóságát hangsúlyozta, naiv volt. A parasztok még élhettek a földből, és talán lehettek önellátók, de a földtől elszigetelt szamurájok és a *daimyō*k már nem. A rizsben kapott járandóságot pénzre kellett váltaniuk, hogy más javakat: kardokat, páncélokat, lovakat, ruhákat, bútort, nyerget, papírt, íróecsetet, tintát és szakét szerezhessenek. Mindezekhez kereskedőkre volt szükség. Amikor a vár környékén élő uradalmi kereskedők nem tudtak megbirkózni a feladattal, ōsakai, kyōtói vagy edói kereskedőkhöz fordultak.

A hatóságoknak nem okozott gondot a kereskedők ellenőrzése, azok nem veszélyeztethették a társadalmi rendet. De szolgálataikra túl nagy szükség volt ahhoz, hogy teljesen elzárják előlük a lehetőségeket. A népesség növekedése, a városiasodás és a *sankin kōtai*-rendszer hatására még nagyobb szükség lett a kereskedők szolgálataira. A növekvő népesség, a városok nagyszabású építkezései és újjáépítései következtében főleg a sóguni fővárosban, Edóban és nagy mellékbolygóiban, Ōsakában és Kyōtóban megnőtt a kereslet az élelmiszerre, az építőanyagokra és mindenféle szolgáltatásokra. A kereskedelmi és gazdasági növekedés másik tényezője volt az egész *sankin kōtai*-apparátus. Azzal a céllal hozták létre, hogy apassza a *daimyō*k pénztárcáját, de ezzel megszülettek a *daimyō*k adósságai is. A kereskedők pénztárcája dagadt, és pénzügyi szolgálataikra szükség volt az uradalmakban és Edóban egyaránt.

Edóban, a sóguni fővárosban és nagy helyőrségi városban a népesség több mint fele városi polgár volt. Ōsakát, amely virágzó kereskedelmi és hajózási központtá fejlődött, csaknem egészében kereskedők és polgárok lakták. Kyōto, az ősi császári udvar székhelye és a bakufu erődje, Nijō vára kézművesek, szerzetesek és polgárok által lakott lüktető város lett. A közel 250 uradalom vára körül épült városok, amelyek, akárcsak Edo, eredetileg katonai erősségek, a helyi uralom központjai voltak, szintén a kör-

re. Az ügynökök pénzre váltották a szamurájok vagy egész uradalmak rizsét. A nagyobb kereskedők a *daimyō*k pénzügyi és szállítmányozási ügynökeiként működtek, Ōsakába vitték az árut piacra, vagy Edóba, a *daimyō* számára. Banki szolgáltatásokat végeztek, beváltották a különféle *han*-pénzeket, pénzt utaltak és kölcsönöket juttattak a bakufunak, *daimyō*knak és szorongatott helyzetben lévő szamurájoknak. A *daimyō*nak kölcsönözni hasznot hajtó, ám kockázatos vállalkozás volt. Több kereskedőház is összeomlott, amikor a *daimyō* egyoldalúan felmondta az adósságokat. De sem ezek a bukások, sem a bakufu igyekezete, hogy a kereskedők csökkentsék vagy engedjék el az adósságokat, nem tudták megszüntetni a kereskedők hasznát és tevékenységét. Mindössze annyi hatásuk volt, hogy növekedett a hitel ára, mivel sem a bakufu, sem az uradalmak nem voltak képesek tartósan megőrizni fizetőképességüket, s így továbbra is a kereskedelmre voltak utalva.

Mivel a bakufu, a *daimyō*k és a szamurájok egyaránt rászorultak a kereskedőkre mint pénzügyi ügynökökre és beszerzési forrásra, a kereskedőházak virágoztak, és más vállalkozásokba is kezdtek. A 18. század második felére több mint 200 kereskedőház vagyona érte el a 200 000 arany *ryō*t (kb. egy *koku*). A modern Japán kereskedelmi vállalkozásai közül több is a Tokugawa-korszak kereskedőházaiig vezeti vissza gyökereit. A Mitsui a 17. század elején indult, magas kamatú kölcsönöket nyújtó ōsakai kereskedőházként. 1673-ban Mitsui Takatoshi (1622–1644) létrehozott egy konfekcióárukat forgalmazó láncot Edóban Echigoya néven. „Készpénzfizetés, és nincs áremelés (haszonkulcs)" jelmondattal áruk széles választékát kínálta alacsony áron. Az Echigoya virágzott, és bevétele állítólag elérte a napi ezer *ryō*t is. Ez volt a modern Mitsukoshi áruház elődje.

Akárcsak falun, a városokban is a társadalmi és anyagi helyzetek között nagy különbségek alakultak ki. Minden nagy kereskedőházra többszáz boltos, fogadós, kézműves, műkereskedő, kuplerájos és tisztviselő jutott, akik megélhetésükért küszködve kínálták a városi élet ezernyi szolgáltatását. A bakufu pedig, akárcsak a parasztokat és a szamurájokat, a polgárokat is rendre elárasztotta a szerény életmódot célzó takarékossági rendeletekkel. A legtöbb kereskedő és kézműves tekintetbe is vette ezeket az előírásokat, és bevezette saját házszabályait, melyek alapelvei a takarékosság, kemény munka, az intézmény iránti hűség, az ügyfél szolgálata és tartalékok képzése volt. Ezek teremtették meg a tartós családi vállalkozások alapjait. Ám akadtak olyanok is, akik pazar ruhákkal, mulatságokkal, vagyonukkal hivalkodtak.

A vallás az Edo-korszakban
A térkép az Edo-korszak hitéletének néhány fontos vonását mutatja. Azt követően, hogy Nobunaga és Hideyoshi letörték a harcias buddhizmust, az első Tokugawa-sógunok megreformálták és újjászervezték a vallást. A templomoknak és szentélyeknek tisztázniuk kellett hitbéli hovatartozásukat, és alá kellett vetniük magukat a számos buddhista iskola valamelyike fő templomának. A katolicizmus betiltása után a buddhista templomok anyakönyvi központokként működtek. 1650-re mindössze kis létszámú titkolt kirishitan (katolikus) ragaszkodott hitéhez Kyūshūn. A buddhizmus Fuju Fuse és nembutsu ágait is elnyomta a sógunátus vagy az olyan daimyōk, mint Shimazu.

Az Edo-korszakban megszaporodtak a zarándoklatok Isébe, az olyan szent hegyekre, mint a Fuji és sok más szentélybe, templomba. Átlagos években Ise önmagában is több ezer zarándokot vonzott, és milliókat a

kapta nevét, Nobunaga Azuchi váráról és Hide-yoshi Momoyama váráról Fushimiban; így született az Azuchi-Momoyama- (vagy egyszerűen Momo-yama-) korszak. Korábban a várak rendszerint hegyi erődítmények voltak, melyeket kiemelkedő szirtekre építettek *(yamajiro)*, hegyek, folyók védelmében. A hatalmas 16. századi várkastélyok a síkságra épültek, hogy onnan uralják a folyóvölgyeket, rizsföldeket és utakat. Bőven volt hely köröttük a növekedő helyőrségi városoknak, amelyek magukhoz vonzották a szamurájokat, kézműveseket és kereskedőket. Ezek a nagy várkastélyok a 16. század végén, a 17. század elején félelmetes, lenyűgöző látványt nyújthattak az árkok során túl emelkedő, szépen rakott kőfalakkal, magasba emelkedő faszerkezetükkel és ragyogóan színezett tetőcserepeikkel. A

Sen no Rikyû, aki egy sakaii halkereskedő fia volt, a maga korában az ízlés és a művészi kifejezés legfőbb bírójának számított. Több mestertől is tanulta a teaceremónia művészetét *(chanoyu)*, mielőtt Nobunaga és Hideyoshi teamestere lett volna. Az egyszerűség, a természetesség és a mérsékletesség *(wabi)* iránti vonzódása megszabta kora esztétikáját. Négy tatamisról két tatamisra csökkentette a teaszoba méretét, bevezette a bambusz virágtartókat, a bambuszból készült, szabálytalan és kidolgozatlan japán teáscsészéket és egyszerű vaskannákat. Változtatott és egyszerűsített a tea mellé felszolgált ételeken is *(kaiseki)*. Az általa gyakorolt *wabi* esztétikáját a zen-buddhista elvre és gyakorlatra alapozta. Még mindig tisztázatlan okok miatt fölkeltette Hideyoshi haragját, és öngyilkosságot kellett elkövetnie. Ám esztétikai elveivel diadalmaskodott Hideyoshi fölött, követői révén tovább hatott a japán kultúrára.

ték. Ezekben a palotákban fejlődött ki az aranylemezeket és élénk színeket használó paraván- és falfestészet, amely a Momoyama-művészet legszebb alkotásait teremtette meg. Az egyesítők bőkezűen támogatták a várakat díszítő festőket és iparosokat. Nobunaga például Kanō Eitokut alkalmazta vezető művészeként. Azudi várának felépítése hatalmas vállalkozás volt, melynek során több négyzetkilométernyi teret kellett átalakítani. Eitoku festőcsapatokat szervezett, hogy megrajzolják tervei körvonalait. A torony minden emeletét más téma szerint díszítették. A legfelsőbb szinten például, jelképezendő Nobunaga szándékát, hogy egész Japán felett uralkodjon, a csúszó ajtótáblákat ősi kínai uralkodókat és a kultúra nagy alakjait ábrázoló laparany alapra készült festmények díszítették. Az alsóbb szintek szobáit buddhista témák, az úriember négy erényének megjelenítései, lovak, sólymok, madarak, virágok és tájképek borították. A várhoz tartozott egy buddhista kápolna és egy nō-színház is. Azuchi ragyogása és az ottani élet elkápráztatta Luis Frois-t és más szemtanúkat is. De bármily fényes volt is, nem élte túl építtetőjét, 1582-ben porig égett.

Kanō Eitokunak (1543–1590) volt a legnagyobb hatása a Momoyama-korszak festői közül. A Kanō-iskola a kínai stílust keverte a japán *Yamato-e*-technikákkal és -témákkal. Ennek az iskolának volt negyedik generációs feje Eitoku, aki műveivel felkeltette a kor igényét az erőteljes és színpompás műalkotások iránt. Hideyoshi is támogatta, akárcsak Nobunaga. Nemcsak Azuchin dolgozott, hanem Hideyoshi három várkastélyának, az ōsakainak, jurakuteinek és fushiminek is ő készítette a belső terveit. Eitoku huszonnégy éves korában tűnt fel, amikor a négy évszak madaraiból és virágaiból álló sorozatot festett a kyōtói Daitokuji Jukōin altemplomának csúszó ajtótábláira. Egyéni festészetével megteremtette a Momoyama-stílust. Egy négy táblából álló, 1,7 méter magas, 5,4 méter széles paravánra hatalmas, göcsörtös szilvafát festett. A fa ágai szétterülnek, alattuk a folyó látszik, rajta vízimadarak. Miközben megtartotta a középkori egyszínű tusfestészet néhány szép vonását, bővebben használta a színeket, az ágak és a víz ezért szenvedélyesen élénkek. A ragyogó színek tolakodóbbá válnak, és a témák drámaiabbá a Momoyama-stílusban. Az impozáns méretekhez illőn Eitoku egyszerű, hatásos formában jeleníti meg képeit, vakmerő, nyers ecsetvonásokkal és erős, áttetsző színekkel. Más szép alkotásokat is tulajdonítanak Eitokunak, köztük egy mesebeli kínai oroszlánokat és egy óriás ciprust ábrázoló festményt. Negyvennyolc éves korában alkotta a most nyolcas táblaképként látható, hatalmas, öreg ciprusfát ábrázoló művét, amely hatása a Tokugawa-korszakban is folytatódott.

De nem egyedül a Kanō-iskola működött a díszítőművészet területén. Egyéni festők is, mint Hasegawa Tōhaku (1539–1610), Kaihō Yūshō (1533–1615) és Ungoku Tōgan (1547–1618) versenyeztek a Kanō-festőkkel a harcosok, udvaroncok, templomok és polgárok megrendeléseiért. Hasegawa Tōhaku, aki Sesshūt vallotta példaképéül, ragyogó és sokoldalú művész volt. Egyszínű tussal éppoly jó képeket festett, mint arany és élénk színekkel. Némely neki tulajdonított kép hangulatában csaknem modern költőiséget mutat. Tusképe (lavírozott), amelyen szétszórt fenyőfák bukkannak ki a reggeli ködből, egy hat részből álló ellenzőn látható. Kortalan minőségével a modern japán festészet előfutára. Egészen más jellegű az a kyōtói Chisakuinban található élénk színű képe, amely virágzó, vén juharfát ábrázol. Megmutatja, milyen mesteri kézzel használja fel a művész nagy méretekben, díszítőszándékkal a természet szépségeit.

A kor hatalmas ellenzőképei ugyan a hadurak hatalmát mutatják, de a táblák megörökítik a növekvő városi népesség nyüzsgését is, láthatunk népszerű mulatságokat és vigadozást a fővárosban és környékén *(rakuchū rakugai zu)*. Ezek a festmények nem a klasszikus múltba néznek, hanem a Momoyama-világot ábrázolják, valóságos dekoratív térképek, amelyek bemutatják a főváros látványosságait és a kereskedőkkel, polgárokkal, szamurájokkal és „déli barbárokkal" teli utcáit.

Tea és a kifinomult szegénység esztétikája

A 16. század végére vált tökéletessé az a művészet, amelyet világszerte teaszertartásnak neveznek. Igaz, ez elég pontatlan fordítás, mert a japán *chanoyu* fogalom mindössze annyit jelent: „forró víz a teára". Sok résztvevője és szemlélője számára nem is tűnik másnak, mint merev és formális ceremóniának, de valójában inkább előadóművészet, amelyben a házigazda arra invitálja vendégeit, hogy együtt élvezzék a teát és gyönyörködjenek a remek edényekben és a gondosan megteremtett atmoszférában. A szertartás szó maga hivatalosságot és talán szándékos távolságtartást sugall. A teakínálás szertartását végző házigazda dolga nem egyszerű. Vendége és ő együtt osztoznak a ritualizált esztétika és az érzelmi élmény örömében. Ezzel a kiegészítéssel használhatjuk csak a szertartás szót.

A 16. század végén a most *chanoyu* néven ismert művészet egy olyan esztétika kifejlődésével tökéletesedett, amely a japán művészetet és ízlést nagymértékben befolyásolta. Ez a *wabi* (szó szerint magányos vagy szegényes) eszméje. (A kifejezést az egyszerűt és nyugalmast kedvelő ízlésre alkalmaz-

Szállítás az Edo-korszakban

Az Edo-korszakban fejlett és gondosan szabályozott szárazföldi és vízi szállítási rendszer alakult ki. Az úthálózat központja az öt központi ellenőrzés alatt álló országút volt, amelyek keresztülszelték Japánt és az edói (most Tōkyō) Nihonbashiban futottak össze. Ez az öt országút a Tōkaidō, Nakasendō, Kōshu Kaidō, Nikkō Kaidō és Ōshu Kaidō volt. A váltakozó lakhely *(sankin kōtai)* kötelességének eleget tevő *daimyō*k az utak melletti állomásokon pihentek meg, úti okmányaikat a sorompóknál *(sekisho)* ellenőriztették. Hakonénál sorompóőrök vigyázták, hogy a *daimyō*k ne juttassanak lőfegyvert Edóba, és asszonyaik ne távozzanak. Az országutak rendszere mutatja, milyen tökéletesen uralta a Tokugawa-bakufu a tájékoztatást, szövetsé-

A *chanoyu* (a „teaszertartás” szó szerint fordítva: forró víz a teára) a hagyományos japán kultúra egyik legfontosabb megnyilvánulása. A *chanoyun* keresztül a *wabi*, a puritán, kifinomult szegénység eszméje valósul meg. Ez tette lehetővé, hogy a japánok ugyanolyan értéket tulajdonítsanak az egyszerű, durva, szabálytalan japán és koreai fazekasáruknak, mint a tökéletes, szabályos kínai termékeknek *(karamono)*. Így új esztétika előtt nyílt meg az út. A rusztikus kis teaszoba külön világgá vált, melyen belül ideiglenesen megszűntek az osztálykülönbségek. Itt kereskedők és polgárok nagy hatalmú harcosokkal és nemesekkel együtt hódolhattak szenvedélyüknek, élvezték egyfelől az egyszerűséget, másfelől a remek eszközöket. Manapság sok teaiskola működik Japánban. Többségük közvetve vagy közvetlenül a 16. századig, Sen no Rikyūhoz vezeti vissza eredetét. Némelyik sógunokat, *daimyō*kat vagy udvaroncokat szórakoztatott, mások közönséges szamurájokat vagy közembereket, de mindegyiket ugyanaz a rituális fegyelem, etikett, esztétika és a zen iránti érdeklődés jellemezte. Három ma is aktív iskola az Ura Senke, Ōmote Senke és a Mushanokōji Senke Kyōtóban.

Az Amigasa-Monon áthaladva a vendégek még jobban maguk mögött hagyják a külvilágot. A teaházhoz közeledve megcsodálják a kertet. Most már a belső kertben *(uchi roji)* járnak, ahol szépen elrendezett kövek közepén egy faragott kőmedencében víz van. A vendég lekuporodik, kiöblíti a száját és megmossa a kezét egy famerítő segítségével. Rikyū, akire nagy hatással volt a zen, hangsúlyozta, hogy még a legegyszerűbb műveleteket is figyelmesen hajtsuk végre. A *chanoyu* fegyelme a mozgás gazdaságosságát és kecsességét is hangsúlyozza. Még egy olyan köznapi dolognak, mint egy vízmerítő használatának is megvan a módja.

A teaházba gyakorta egy 70 centiméter széles és 80 centiméter magas kis bejáraton *(nijiriguchi)* át lehet bejutni. A vendégek lehajolva másznak be, és így még inkább érzik, hogy egy másik világba léptek, távol a mindennapok feszültségétől. A feudális időkben a *nijiriguchi* az egyenlőséget is hangsúlyozta. A szamurájoknak belépés előtt le kellett venniük a kardjukat. Az utolsó vendég becsukja és bezárja a tolóajtót.

Miután a *nijiriguchin* belépett, a vendég a *tokonomá*nak nevezett falfülkével találja szemközt magát. A *tokonomák* a középkor vége óta egyaránt tartozékai a teaházaknak és a magánházaknak. Ez az a hely, ahol egy míves tekercs, egy szép kerámia vagy vázában bambuszvirág látható. A *chaji* kezdetén egyetlen tekercs látszik a *tokonomá*ban. Ez gyakran egy zen-pap kalligráfiájának egyetlen sora. Ez esetben a kalligráfia így szól: „Honrai mu ichibutsu” (Kezdetben van az üresség), ami a *Hatodik Patriárka* sútrájának egy híres mondata. Gyakran használják *kōan*ként, hogy bátorítsák vele a megvilágosodást keresőt. A különc zenszerzetes, a daitokújii Ikkyū kalligráfiáit különösen nagy becsben tartják a teavendégek. Kellőképp méltá-

Miután szemügyre vették a tekercset, a vendégek letelepednek a padló közepébe épített kis, szögletes tűzhely köré. A tűzhely a falusi tanyákat idézi. Ez is Rikyū hatása. Ezután lép be a házigazda. A fővendég megköszöni a meghívást, a gondos előkészületeket, érdeklődik a kalligráfia és más tárgyak iránt. A *chaji* minden fázisában gondosan árnyalnak minden gesztust, szót és mozdulatot. A rövid társalgás a teaszobában történtekre korlátozódik. Ebben a szerény környezetben mégis a természetességen és az ösztönösségen a hangsúly.

A házigazda most könnyű ételt *(kaiseki)* szolgál föl, amely egy kis teakonyhában *(mizuya)* készült a teaszoba mellett.

Jobbra: A teaházak stílusa jelentősen eltérhet egymástól. Sen no Rikyū az igen kis teaházakat kedvelte, amelyekbe egy vagy két *tatami* fért. A két*tatamis* szoba nem egészen két négyzetméter. Ez jelentette a végletet a rusztikus egyszerűség és kifinomult szegénység *(wabi)* útján. Nem kétséges, hogy Hideyoshi, Rikyū patrónusa is használt két*tatamis* teaszobákat, de építtetett magának egy arany teaházat is hatalma bizonyítékaként. A nemesek és *daimyō*k által használt teaházak gyakran nyolc*tatamis* vagy annál is nagyobb, elegáns pavilonok voltak. A legtöbb teaház cölöpökön áll a föld felett. A külső és belső falak egyszerűen vakolt, fa- vagy bambuszfalak. A tető lehet sás, fakéreg vagy zsindely. Ez a teaház Kyōtóban, a Gosho csá-

Sen no Rikyū egyik tanítványa volt Jōōnak. A sakaibeli Imaichiben született. Jōōnál tanulta a teaszertartás művészetét, és huszon-évesen már neves teamesternek számított. Rikyū szülei halnagykereskedők voltak, feltehetőleg meglehetősen gazdagok, még ha nem is sorolhatók Sakai nagy kereskedőházai közé. Rikyūra hamar felfigyelt Oda Nobunaga. Nobunaga Imai Sōkyūt (1520–93) és Tsūda Sōgyut (1591-ben halt meg) is felfogadta teamesternek. De míg ők egyszerre voltak sakai kereskedők és teamesterek, Rikyūt csakis a teaceremóniában való jártasságáért alkalmazta.

Hideyoshi tea iránti szenvedélye volt Rikyū szerencséje és balszerencséje egyaránt. Eleinte minden rendben folyt közöttük. Hideyoshi támogatása alatt a *chanoyu* divat lett. A teaszertartás kifinomult időtöltést kínált a szamurájok, a kereskedők számára; a gazdagság jelképe lett, az uralkodónak megadta a kulturális legitimitást. És a tea világának a csúcsán Rikyū állt. Hideyoshi 1587-ben elrendelte, hogy hatalmas teaünnepséget rendezzenek a kyōtói Kitano-szentély területén. Hallván, hogy remek eszközöket (*meibutsu*) fognak használni, több mint nyolcszáz teamester gyűlt össze egész Kyōtóból és a szomszédos tartományokból. De meghívtak rajtuk kívül is számos teaélvezőt. Vagyonra és társadalmi helyzetre való tekintet nélkül figyelhették a polgárok, mint végzi a teaszertartást Hideyoshi és a többi teamester, és láthatták a híres eszközöket. Ezen a népszerű ünnepen egy leheletnyi *gekokujō* érződött, feloldódás, a társadalmi hierarchia fellazulása, mielőtt végleg megmerevedett volna. Rikyū ekkor még Hideyoshi kegyeiben állt, és ők ketten együtt tervezték el az eseményt.

Ám utána feszültté vált a kapcsolat Hideyoshi és Rikyū között. Többfélével is magyarázzák az elhidegülést. Kulturális vagy esztétikai oldalról keresve a magyarázatot, arra gondolhatunk, hogy egy olyan autokrata uralkodó számára, mint Hideyoshi, kényelmetlenné válhatott Rikyū *wabichá*jának puritánsága. Rikyū esztétikája fittyet hányt Hideyoshi óhajainak és szórakoztatás iránti vágyának, és magát Rikyūt tette meg legfőbb bíróvá a teaszertartás világában. Az uralkodó nézőpontjából Rikyū kulturális riválissá és eretnekké vált. Ráadásul Rikyū ragaszkodása az esztétikai vezető szerephez, mintha a *gekokujō* szellemét sugározta volna, ez pedig nyílt támadás volt a Hideyoshi által bevezetett merev társadalmi hierarchia ellen. *Yamanoue Sōjiki* így fogalmazott: „Mivel Rikyū a mester, nem vét az ízlés ellen, ha kedvére alakítja a tea útját, hegyeket csinál völgyekből, nyugatot a keletből.” Hideyoshi számára, aki minden jogot a sajátjának tekintett, elfogadhatatlan lehetett, hogy Rikyū nyíltan felforgassa a tea-

Fent: Rikyū szerint a *kaiseki* legyen könnyű, finoman elkészített és a szemnek is tetszetős. A *kaiseki* szó, akárcsak a *chanoyu* sok más vonása is a zen-buddhizmusból származik. A vinaya tiltotta a buddhista szerzeteseknek, hogy délután ételt vegyenek magukhoz. A kínai és japán zen-szerzetesek viszont fizikai munkát végeztek, és sok zen-mester megengedte tanítványainak, hogy este bekapjanak valamit. Ám nem ételnek nevezték, hanem úgy beszéltek róla, mintha egy meleg követ dugtak volna ruhájukba – ez a *kaiseki*.

Fent: A házigazda minden vendégének tálcán, lakkozott edényekben rizst, levest, halat és zöldségeket kínál, új cédrus evőpálcikával. Az egyszerű vaskancsóból öntött sakét lapos poharakból isszák. Miután felszolgálták a desszertet, gyümölcsöt vagy más, az évszaknak megfelelő édességet, a vendégek egy rövid pihenőre elhagyják a teaszobát. Amíg ők pihennek, a házigazda előkészíti a sűrű tea felszolgálásához a szobát.

Lent balra: Mire a vendégek visszatértek a teaszobába, a kalligráfia helyét egy szál virág foglalta el vázában, a *tokonamá*ban.

Fent középen: A házigazda vaskannában vizet melegít, kiöblíti és megtörli a csészét és az eszközöket, porrá zúzott zöld teát tesz a csészébe egy bambuszkanállal, forró vizet önt rá a bambuszmerítőből, s addig kavarja a teát, míg a felszíne enyhén habos nem lesz, úgy tálalja. Két módon készítik a teát. A sűrű tea *(koicha)* hivatalosabb, krémesebb, az íze keserűbb. A vendégek mind ugyanabból a csészéből isszák apró kortyokban. Kevésbé hivatalos a híg tea *(usucha)*, amit később, a szertartás végén tálalnak külön csészékben.

teakereskedőket és -mestereket, Kamiya Sōtant és Shimai Sōshitsut. Rikyū szemben állt két hatalmas *daimyō*val, Ishida Mitsunarival és Maeda Gen'ivel is, akik mindketten erősen támogatták a koreai akciót. A Hōjō család bukása után 1590-ben Tokugawa Ieyasut, aki egy véleményen volt Rikyūval, Kantōba küldték, és Rikyū még jobban elszigetelődött a Hideyoshi körül csoportosuló frakciókban. 1591-ben meghalt Hidanaga, Hideyoshi testvére, Rikyū utolsó támogatója, és ezzel megnyílt a tragédiához vezető út. Felállították Rikyū bőrsarut viselő faszobrát a Daitokuji-kapu fölött, amely alatt Hideyoshi is áthaladhat. Ezt felségsértésnek minősítették, és Rikyūt *seppuku*ra kötelezték.

De Rikyū ragaszkodása a *wabi* és az egyszerű, természetes szépség eszményéhez, tovább élt. A *wabi* ideálja, a szerény, rusztikus szépség, amelyet Rikyū vitt tökélyre a *chanoyu*ban, az egyszerű zsúptető, a csupasz fa, a festetlen falak, a dísztelen agyagedények, az egy szál virág, a kis tűz, továbbra is inspirálták a különböző teaiskolákat, amelyek mind tőle származtatják magukat. De a *wabi* eszméje az egész japán esztétikára mély hatást tett, a teaház falain túl is. Megtalálható az építészetben, a kertekben, a virágrendezésben, a fazekasságban, a festészetben, a kalligráfiában, a költészetben és a főzésben egyaránt. Ily módon a *chanoyu*t tekinthetjük a japán kultúra központi csomópontjának is, amely összehozza, átalakítja és újjáosztja azokat a különféle elemeket, amelyekből kialakult a *wabi* jellegzetesen japán esztétikai ideálja.

„A déli barbárok" és a Momoyama-kultúra

A 16. század végén a hajózás nagy korszakában Japán nyitott volt a kelet-ázsiai és a nyugati kulturális hatások előtt. Kereskedők és misszionáriusok vitték el Ázsiába és Európába Japánnak és szokásainak hírét. A japánok a maguk részéről kíváncsiak voltak a külvilágra, és lelkesen kísérleteztek az új eszmékkel, technológiákkal és divatokkal. A sok különféle kulturális hatás közül, amely a 16. század vége felé érte Japánt, már említettük a lőfegyverek szerepét a háborúkban és az ország egységesítésében. Kulturális téren a kereszténység jelentett ideiglenes, ám igen erőteljes hatást.

A kereszténység az 1540-es években jutott el Kyūshūra, és gyorsan terjedt. Xaveri Szent Ferenc (1506–1552) ígéretes missziós területnek tekintette Japánt, ahol a katolikus egyház új lelkekkel kárpótolhatja magát a reformáció európai terjedése miatt elveszítettekért. Húsz évvel tevékenysége után több mint 25 000 keresztény volt Japánban, míg harminc-öt évvel később már 150 000. Bár Xaveri Szent Fe-

veleik és jelentéseik, amelyek leírják a korabeli japán társadalmat és szokásokat, valamint a híres japán–portugál szótár, a *nippo jisho*. Ez utóbbi egyedülálló lelet a kutatók kezében, mivel nem kínai írásjelekkel rögzítette a korabeli japán nyelvet, hanem úgy, ahogyan azt a jezsuiták hallották. A japán prédikátorokat kiképzendő, kollégiumok és iskolák épültek. A hittérítő tevékenység megismertette az országot olyan európai technológiákkal, mint a nyomtatás, de új orvosi, csillagászati, építészeti ismeretek is áramlottak az országba. Ám a katolikusok kulturális hatása rövid életű volt. Hideyoshi 1587-ben betiltotta a katolikus misszionáriusok tevékenységét, és ez előrevetítette a jövő árnyékát. Az Edo-korszak elején a bakufu előbb a saját birtokain nem engedélyezte a kereszténységet, majd az egész országban. A következő néhány évtizedben kemény büntetésekkel kiirtották csaknem az egész keresztény kultúrát.

De a kései 16. században az idegen kulturális hatást nem csupán a kereszténység közvetítette. Sok olyan, Ázsiából vagy nyugatról jövő szórakozás, időtöltés és étel, amelyet csak nemrég ismertek meg, széles körben népszerű lett. Itt mindössze három vagy négy ilyen divatról beszélhetünk röviden, a *shamisen*ről, a kártyajátékról, a dohányról és az idegen ételekről.

A *shamisen* néven ismert háromhúrú hangszer ebben az időszakban került az országba a Ryūkyū-szigetekről, amely kulturális találkozópont volt Kína és Japán között. A hangszer hamar népszerű lett a gésaházakban, a kabuki-színházakban és az otthonokban egyaránt. A *Fenyőlevelek* című mű szerint: „A 17. század közepén egy kígyóbőrből készült kéthúros hangszert ismertettek meg Nakakojival, a fuvolás vándormuzsikussal. Egy profetikus látomás hatására, amelyben Hase Kannon jelent meg, még egy húrt tettek hozzá. Így aztán *shamisen*nek, háromhúrú hangszernek kezdték nevezni."

A kártya (portugálul *carta*) szintén az 1570-es, 1580-as években tűnt fel az országban. Tosa *daimyō* Chōsabake harcos törvénye az 1597-es évből tiltja a „játékot, kártyát és más szerencsejátékokat". A japán iratok közül ez említi elsőként a *karuta* szót. De valószínű, hogy Kyōtóban és a Kinai vidékén már azelőtt is ismerték a kártyát, hogy az fölkeltette Tosa haragját. A játék, amelyet Japán a 16. században megismert, egy negyvennyolc lapos, négy különböző jelet – kard, bot, boroskupa és érmék – használó játék portugál változata volt. Az *Ukiyo monogatori* (E világi elbeszélések) így ír erről: „Egy *karuta* nevű játékot ismertünk meg a déli barbárok földjéről. Úgy játsszák, hogy a kártyákat négy

prédikált, s kivívta olyan *daimyō*k megbecsülését is, mint Ōuchi Yoshitaka és Ōtomo Sōrin. Nyomában számos elhivatott atya érkezett Japánba, kezdetben jezsuiták, majd ferencesek és dominikánusok, akik a *daimyō*k és a közemberek megtérítésén munkálkodtak. A katolicizmus iránti őszinte érdeklődésük nyomán és a Nyugattal való kereskedelmi és kulturális kapcsolatok bűvöletében 1563 után több mint egy tucat *daimyō* keresztelkedett meg, élükön Ōmura Sumitadával, Naitō Nyoannal és Takayama Ukonnal.

Nobugana és számos más *daimyō* támogatását élvezve, templomok és papneveldék épültek Azuchiban és Japán sok más vidékén. 1580-ban a jezsuiták mintegy 200 000 megtérítettel büszkélkedhettek, és már megkezdték a japán misszionáriusok képzését is. Bár 1587-ben Hideyoshi elrendelte a hittérítők elűzését, továbbra is sokan vették fel a kereszténységet. E folyamat csúcspontja a 17. század első évtizedeire tehető. A különféle katolikus térítő rendek közötti rivalizálás, a holland és angol protestánsok részéről érkező kritikák és az 1612 után egyre nyíltabb üldöztetés a Tokugawa-sógunok első nemzedéke részéről meggyengítették, végül pedig ellehetetlenítették a katolikus missziós kezdeményezéseket. (A Tokugawák a katolicizmus teljes felszámolására törekedtek Japánban.) Az 1638-as Shimabara-felkelés leverése után a hitéhez még ragaszkodó csekély számú Kirishitan titokban gyakorolta vallását a Kyūshū partjaihoz közeli szigeteken.

Belül: Ez a hordozható keresztény szentély vagy oltárkép is mutatja, hogy a Japánban – ebben az időszakban – megismert európai művészet vallásos indíttatású volt. A megtérítettek számának gyors növekedésével a 16. század végén lehetetlen volt európai behozatallal kielégíteni a vallásos művészet iránti igényt. A jezsuita papneveldék tehetséges japán novíciái viszont ügyesen dolgozták fel az európai témákat. Ennek az arany lakkmunkával és kagylóberakással gazdagon díszített, repülő madaras- és narancsfa motívumos oltárképnek az oromzatán a Jézus-társaság (jezsuiták) emblémája látszik. A töviskoszorús Krisztus-fejet feltehetően ismeretlen európai készítette. Az európai művészet és japán kézművesség együtt a 16. századi japán katolicizmus megható kifejezése.

nyokat a hangszerrel bánni. Egy másik képen a *shamisen*-játékos körtáncot járó alakokat szórakoztat. Fölötte négy férfi és nő kártyázik, és ostáblát játszik. Mások teáznak és kis nyilakkal játszanak, két férfi pedig dohányzik. Szinte szabály, hogy a kora-

és a 16. században Portugáliából Indiába is eljutottak. Nem sokkal ezután Japánt is elérte a dohányzás szokása, de a pontos dátum nem ismert. Egy *Enroku* című munka, Ōtsuki Bansui műve szerint Nagasakiban már 1606-ban termesztettek dohányt. Mások

ételt is, amely ma a *tempura* néven ismert átsütött zöldséges étel alapja lett. A japánokat elbűvölték a spanyol és portugál ruhák is. Még nem keresztény *daimyōk* is hordtak rózsafüzért vagy fülbevalót, Jézus vagy Szűz Mária képével. Hideyoshi alkalmanként szórakozásból nyugati módra öltözött, és a köznép körében elterjedt *karusan* néven a calção nadrág. Sok új szó gyökeresedett meg a japán nyelvben, amelyeket a mai napig is használnak. A portugál *pao* (spanyolul *pan*) szóból lett a japán *pan*, kenyér szó. A *carta karuta* lett. A japán *tempura* eredete a *temporas* (húshagyó péntek), míg a *konpeitō*, cukrászsütemény szó a *confeitos*ból származik.

A korai Edo- kultúra: *kabukimono* és a kabuki-színház

A kabuki-színház az edo-korszakbeli népszerű kultúra életerejének talán legerőteljesebb megnyilvánulása, amely ma japánoknak és nem japánoknak egyaránt örömöt nyújt. A templomok és szentélyek területéről, valamint a 16. század végi, 17. század eleji Kyōto utcáiról származik. A három kínai írásjel, amellyel ma írják, dalt, táncot és ügyességet jelent. Valóban ezek az összetevők alkotják az általunk ismert *kabuki* látványosságát és hatását. De a *kabuki* szónak más gyökerei is lehetnek. Nemcsak hangzásában emlékeztet a *kabuku* szóra, amely szó szerint támaszkodnit jelent, vagy azt, hogy valaki különc, csillogó, eltérő, különleges vagy erotikus. És valóban, a *kabuki* eleinte a dal, a tánc és a dráma furcsa és erotikus keveréke volt. A *kabuki* első ízben a templomok és szentélyek népszerű táncmulatságain jelentkezett. 1600 táján hajlékony és rugalmas fiatal nőkből álló tánccsoportok vonzottak lelkes tömegeket Kyōtóban. Fiatal, férfiruhába öltözött, hajukat rövidre vágó nők férfiszerepeket játszottak, énekeltek, táncoltak. Hagyományosan egyetlen művésznőnek tulajdonítják mindezt, Izumo Okuninak, aki társulatával rajongó tömeg előtt játszott a Kamo folyó partján 1603-ban. Az új szórakozás gyorsan terjedt az országban, és eljutott Edóba, Ōsakába és a többi nagyvárosba. Később tisztább színházi műfajjá kezdett kialakulni, mivel a színészek a nő-színház és a bábszínház repertoárjából vettek át darabokat.

A 17. század első évtizedeiben a kabuki-színház fejlődése együtt járt *kabukimono* néven ismert ifjak feltűnésével, akik különös öltözékben lepték el az utcákat. Hosszú, oldalt lelógó tincseket hordtak, ruháik színes címerekből voltak összeállítva, és feltűnően hosszú kardot viseltek. Tokugawa Ieyasu és utódai, akik rendet akartak tenni az országban, nem nézték jó szemmel sem a *kabukimonó*t, sem a *kabuki*-

mono egyik hangadójának kardjába egy humoros mondat volt faragva: „Nem éltem-e túl sokat 25 évesen, Ippei?" A drasztikus változások korában a tévtanok felülkerekedhetnek a hagyományokon, és vad energiával törnek ki. A *kabukimonók* több szempontból fenyegetést jelentettek. Csúfolódtak a kereskedők feleségeivel, és készek voltak a leghétköznapibb ügyek miatt is kardpárbajra hívni másokat. Tüskéknek (*ibara*) nevezték őket. Azonban ezek a hetvenkedő ifjú kardvívók a kor kedvencei, elkényeztetett gyermekei is voltak. A gazdátlan szamurájok megszűnő szamurájhelyzetükkel, a szegény szamuráj gyermekek, akik előtt nem valami fényes jövő kínálkozott, különc kereskedők és udvari nemesek, akik a hatalmas bakufuval szemben igyekeztek megőrizni a *gekokujō* energiáját, új ideált találtak a *kabukimono* pökhendi önkifejezésében.

Izumo Okuni érzéki *kabuki*-tánca 1603-ban söpört végig Kyōtón. Nem meglepő, hogy a fiatalos *kabukimono* utat talált a *kabuki*-színpadra is. Divatosak voltak az olyan *kabuki*-táncok, amelyben *kabukimono* csatlakozik a kurtizánhoz. A közönség pedig társadalmi helyzetét feledve megrészegült a színpadon felbukkanó *kabukimono* látványától, aki vígan énekelte: „Legyünk kéjsóvárak… rajta, legyünk kéjsóvárak!" A *kabukimono,* aki csak afféle buborék volt a történelem áradatában, rajtahagyta nyomát a *kabuki*-táncon, amely drámai fejlődést ért el a *kabuki*-színházban.

A bakufu a *kabuki*t is rossz szemmel nézte, és folyamatos, de nem túl sikeres harcot vívott, hogy elfojtsa a hihetetlenül népszerű műfajt. 1629-ben betiltották a női *kabuki*t azzal az indoklással, hogy a művésznők kegyeiért vívott verseny erőszakba és vérontásba torkollik. A színésznők helyét azon nyomban elegáns fiatalemberek vették át. Ezek a nőnek öltözött, hajukat hosszúra növesztő ifjak, ha lehet, még nagyobb botrányt keltettek. 1652-ben laza erkölcseik miatt betiltották őket. Attól fogva felnőtt férfiak játszanak minden szerepet, a férfi- és női szerepeket egyaránt.

A bakufu végül rádöbbent, hogy a *kabuki*t nem tudja elnyomni. A hatóságoknak be kellett érniük azzal, hogy engedélyekkel szabályozzák, és hagyják, hogy a plebejusszórakoztatás egy formája legyen. A szamurájokat hivatalosan is arra biztatták, ne vesztegessék pénzüket és idejüket ilyen frivol szórakozásra, de a színház ugyanúgy vonzotta őket is, mint a lakosság bármely más rétegét. 1714-ben nagy botrány tört ki Tōkyōban, amikor kiderült, hogy a sógun egyik ágyasa, Ejima szenvedélyes viszonyt folytat egy népszerű színésszel. A bakufu elrendelte az edói kastély női szálláshelyének megtisztítását.

16. században jelent meg, az Edo-korszak népszerű hangszere lett. Eleinte vak fuvolások játszottak rajta, majd kurtizánok, hivatásos szórakoztatók és egyszerű polgárok is. Nagyjából ekkor szoktak rá a japánok a dohányra is. A táblajátékok, amilyen az ostábla is, évszázadok óta ismertek voltak, és hihetetlenül népszerűek is maradtak, táplálva a szerencsejátékok iránti szenvedélyt.

vetekedett. Egyformán hódított mindegyik osztályban. A mulandó világ *(ukiyo)* vezető személyiségeiként, az *ukiyo-e*-fametszetet készítő művészek kedvelt témái lettek. Túlzó pózaik, virtuóz előadásaik, melyeket közönségük nyilván hangos éljenzéssel ünnepelt, halhatatlanná váltak Sharaku és más művészek nyomatain. Különösen híresek voltak a női szerepek megszemélyesítői. Idealizált, mégis érzéki nőiességet sugallva megszabták a divatos edói és ōsakai asszonyok öltözködését és mozgását.

Míg a *kabuki* Edót vette be rohammal, a *bunraku,* a bábszínház Ōsakában virágzott. *Bunraku* a modern neve annak a *jōruri* néven ismert recitáló, narratív műfajnak, amely a bábdarabok cselekményét ismertette. A műfaj az ōsakai Bunrakuza vagy Bunraku színházról kapta nevét. Az életnagyság felét elérő figurákat két vagy három művész mozgatta, és az eljátszott történetet *shamisen*ekkel kísért énekesek mondták el. A bábszínház nagyban köszönhette sikerét annak, hogy Chikamatsu ragyogó drámai anyagot biztosított a számára. Chikamatsu hangsúlyozta is, hogy jobban szereti a bábokat az élő színészeknél, akik hajlamosak saját céljaik érdekében tönkretenni darabjait. Azonkívül az élettelen bábok, akár a nő-maszkok, lehetőséget adtak írónak és bábszínészeknek olyan stilizált és szimbolikus drámát alkotni, amely a mindennapi élet közönséges világán túli szépség birodalmába vezet.

A hatrészes összehajtható paravánt imitáló berakásos dohánydoboz nemcsak a pipázás növekvő divatját bizonyítja, hanem az Edo-korszakbeli kézművesek játékosságát és magas fokú díszítőkészségét is. Az Edo-korszak elején a *kabukimono* néven ismert vad ifjak terjesztették el a dohányzás divatját, ám az hamarosan gyökeret vert a mulatónegyedekben és az egyszerű polgárok körében is. A bakufu hiába tiltotta be a dohányt és a dohányzást a tűzveszélyre hivatkozva, nem sikerült népszerűségüket elfojtani.

Chikamatsu szamurájcsaládból származott, és *jōruri*jai közül sok a felkavaró, fantasztikus hősiességet bemutató katonai történet, akár a *Coxingai-csata* (Kokusenya kassen) vagy a *Soga-örökösök* (Yotsugi Soga), de legnépszerűbb művei időszerűbb témákról szólnak. Leghíresebb darabjai közül több is, köztük *A sonezaki szerelmi öngyilkosság* (Sonezaki shinjū) és a *Szerelmi öngyilkosság az Égi Amijimában* (Shinjū ten no Amijima) szegény boltosok és a vörös lámpás negyed gyönyörű gésáinak reménytelen szerelméről szól. A gyenge akaratú férfiak elvakultan elhagyták családjukat, de nem áll módjukban megvenni szerelmük szabadságát a gésaházból. Szerelem és kötelesség közt gyötrődve csak egy megoldást találnak, együtt elszökni és öngyilkosnak lenni. Olyan népszerűek voltak ezek a drámák, hogy a kettős öngyilkosságok egész divatját indították el, míg a bakufu közbe nem lépett, és be nem tiltott minden olyan darabot, melynek címében a „szerelmi öngyilkosság" szerepel.

Védelem és szabályozás

Mikor az országegyesítők szétzúzták vagy félretolták vetélytársaikat és fölötteseiket, a *gekokujō* hullámát meglovagolva emelkedtek a hatalomba. De mihelyt megszerezték az uralmat, már le akarták zár-

vetően, Oribét és rokonait árulással vádolták, és mint a Toyotomik titkos támogatóinak *seppuku*t kellett elkövetniük.

Okochi Kinbei, egy bakufu-hivatalnok megjósolta Oribe erőszakos halálát. Ő azért bírálta Oribét, mert „tönkreteszi a kincseket". Oribe különös szépséget talált az egykor hibátlan, de szándékosan tönkretett, majd megjavított eszközökben. Ez azt jelentette, hogy Oribe elvetette a híres darabok *(meibutsu)* hierarchiáján nyugvó esztétikát, és saját esztétikát vezetett be azzal, hogy a tökéletes *meibutsu*kat megváltoztatta vagy deformálta. Viselkedésében van valami közös a vad, fiatal *kabukimonó*kéval, akik elvetették a létező rendet, és ragaszkodtak ahhoz a különc önkifejezéshez, amely végül tönkretette őket. Oribe halála így nem pusztán egy kulturált *daimyō* bukása volt, hanem jelképes cselekedet.

Attól fogva, hogy a 17. század elején felbukkant, többször is betiltották a *kabukimonó*t. Másfelől a gazdátlan szamurájok, *rōnin*ok ezrei állandóan újabb *kabukimonó*kat teremtettek. A bakufu egyfelől a *rōnin*ok kérdésére próbált megoldást találni, másfelől igyekezett oly módon bátorítani és támogatni a kultúrát, hogy a *kabukimonó*nak ne legyen tere. Azokat a *rōnin*okat, akik nem tudtak valamelyik *daimyō* szolgálatába állni, megfosztották szamuráj státusuktól. Belőlük kerültek ki az új kulturális hullám vezetői.

A Genroku-korszak: a mulandó világ kultúrája

A 17. század vége, 18. század eleje látványos kulturális virágzást hozott Ōsaka kereskedővárosában. Ezt nevezik a Genroku-kor (1688–1703) kultúrájának. Fő reprezentánsai közé tartoznak a drámaíró Chikamatsu Monzaemon, a népszerű író Ihara Saikaku és a költő, Matsuo Bashō. Ők és más művészek jelképezik azt az új kultúrát, amely megfelelt a növekvő városi polgárság és a módosabb vidéki kereskedőréteg ízlésének. A növekvő jólét és a jobb utak könnyebbé tették az utazást. Bashōt például mindenütt irodalmi tanítványai várták. Jellegzetes példája a kultúra terjedésének; kereskedők és szamurájok, csupa amatőr fizet egy szakértőnek, hogy kalauza legyen a művészetekben.

Ebben a korszakban lehetünk tanúi a japán kultúra fontos jellemzőjének, az *iemoto*-rendszer fejlődésének. Az *iemotó*k vagy „házfőnökök" a teaszertartás, a virágkötészet, a költészet, a labdarúgás, az íjászat, a kardforgatás, a kalligráfia és más művészetek iskoláinak egymást követő mesterei, akik fizetésért osztják meg tudásukat követőikkel. Ezek az „iskolák" széles körű kulturális hatást tettek lehetővé és a különböző művészetek terjedéséhez is hozzájárultak, de közben megőrizték az *iemoto* kulturális el-

Jobbra: A nyomat a „segíts magadon" filozófiáját hirdette és az ipart igyekezett bátorítani (*shokusan kōgyō*) a 19. század közepi Japánban. A szöveg leírja, hogyan lett úrrá Josiah Wedgwood (a féllábú ember) gyermekkori betegségein és fizikai hátrányán, épített ki sikeres fazekas vállalkozást, amely iparosokat tanított be, és hozzájárult Anglia gazdagságához és hatalmához.

származott, és a kyōtói *yamato*-stílusú festők hatottak rá, Hon'ami Kōetsu (1558–1637) és Tawayara Sōtatsu (meghalt 1643-ban). Ragyogó díszítőfestményei fektették le a Rimpa-iskola alapjait, amely a természetet lágy ívekkel és élénk színekkel ábrázolja. Kōrin élénk kimonókat is festett és segített a *furisode*, a lebegő ujjú kimonó elterjesztésében, amely ekkoriban jött divatba.

A Genroku-korban sok fametszetes illusztrációt

ukiyo-e-művész közül kétségkívül Kitagawa Utamaro (1753–1806) és Tōshūsai Sharaku (működött: 1794–1795) voltak a legtehetségesebbek. Utamaro különös készséget mutatott ahhoz, hogy ne csak az asszonyok vonásait vagy alakját, de változó hangulatait is ábrázolja. Sharaku titokzatos életű művész volt, aki nyomataiban színészeket és kabuki-jeleneteket örökített meg. Elnagyolt háttér előtt látszanak dramatizált és eltorzított alakjai, túlzó arckifejezé-

zarashi Kikō (Egy szélverte csontváz feljegyzései, 1685) című útinaplójában örökítette meg. Kyōto után Bashō meglátogatta Kashimát, az Edótól északkeletre fekvő festői kisvárost, hogy megcsodálja a szeptember végi holdtöltét. Később erről az útjáról írta a *Kashima Kikō* (Látogatás a Kashima-szentélynél, 1687) című útijegyzetét. 1687-ben újabb hosszú utazásra indult nyugat felé, hogy a Japán Beltenger melletti Sumába és Akashiba látogasson. Hazafelé a Japán Alpokon keresztül utazott, ahol megállt Sarashinában is. Két költői napló is megörökítette ezt az útját: *Oi no Kobumi* (Egy vásott hátizsák jegyzetei, 1688) és *Sarashina Kikō* (Sarashina falu meglátogatása, 1688). 1689 késő tavaszán Bashō elindult leghosszabb és legtermékenyebbnek bizonyult költői utazására. 156 nap alatt 2500 km-t tett meg, s útja során Észak-Japán legelhagyatottabb és legfejletlenebb területei közül is eljutott néhányba. Mesteri *haiku*i közül, amelyeket az *Oku no hosomichi* (Keskeny út a távoli északra, 1694) című kötete is tartalmaz, néhányat ez az utazás ihletett.

Az Edo-korszakban a kimonó stílusa és szabása sokat változott. Az eredetileg alsóruhaként hordott, rövid ujjú *kosode* a városiak ruházatává vált. Az ujjak hosszabbak és szélesebbek lettek, s kialakult az itt bemutatott hosszú, lengő ujj *(furisode)*.

Ōsaka–Kyōto körzet határozta meg. A 18. század közepén azonban Edo, a nyüzsgő helyőrségi város ragadta magához az intellektuális és kulturális elsőbbséget. A sóguni udvar, a *daimyō*-rezidenciák, templomok, szentélyek és a hatalmas népesség nemcsak javak és szolgáltatások tömegét kívánta meg, hanem oktatást és szórakoztatást is akart. Ráadásul Tanuma egyértelmű kereskedelmi érdeklődése lehetővé tette az edói kereskedőknek azt a gazdagságot és önbizalmat, hogy támogatni tudják a kultúrát.

Edo hamarosan az ortodox és haladó szamuráj tudományosság központja lett. Egy olyan korban, amikor a japánok nem látogathattak Kínába, a kínai konfuciánus gondolat és főleg a Csu Hszi-féle neokonfuciánus szintézis tana jobban virágzott, mint valaha. A bakufu a Hayashi Razan (1583–1657) és utódai által kidolgozott ortodox neokonfuciánus tanokat támogatta. Ám sok szamuráj tudós és az őket alkalmazó *daimyō* inkább a vetélytárs Vang Jang-Minget és a konfuciánus tudományosság ősi tanítási hagyományait fogadta el. Ogyū Sorai (1666–1728) elutasította a neokonfucianizmust, és a bölcsek ősi tanításaihoz való visszatérést hirdette. Azt állította, hogy az Út nem mennyei eredetű megváltoztathatatlan erkölcsi rendszer, hanem képlékeny politikai mesterkedés. Ez a nézet a modern politikai tudatosság felé vezető kritikai áttörés. Sorai nagy Kína-barát volt, és az egész korszakban erőteljes intellektuális áramlatot jelentett a kínai nyelv, költészet, könyvek hatása, a kínai témák divatja a nyomatokon és festményeken.

Ám a 18. század végére Kína kulturális hegemóniáját két irányból is aláaknázták. Egyfelől a japánok saját hagyományaik felé fordultak, másfelől Nyugat felé. Kamo no Mabuchi (1697–1769) és Motoori Norinaga (1730–1801) megújította a japán klasszikusok iránti érdeklődést, amely előtérbe helyezte a japán kulturális hagyományokat. Ez hatalmas mozgalommá fejlődött. A Nemzeti Tanulás Mozgalma (*kokugaku*) a buddhizmust és konfucianizmust egyaránt elvetette, mert azok távol állnak a japán érzékenységtől. Norinaga az egyszerűben, a múlékonyban és az érzelmekben tükröződő japán kultúrát hangsúlyozta. Későbbi gondolkodók a *kokugaku*nak nacionalista, idegengyűlölő irányt adtak, és a 19. században Japánra nehezedő külföldi fenyegetés megszüntetését követelték.

A 18. század végétől egyre több, gyakorlati tudásra vágyó szamuráj tanult hollandul és ismerkedett a nyugati szokásokkal. Hiraga Gennai például, egy Shikokuból való zseniális, ám különc fiatal szamuráj elhagyta birtokát, hogy Nagasakiban a kínai és a nyugati tudományokat tanulja. Edóba költözve hőmérőkkel, statikus elektromos gépekkel és nyugati

mulatónegyedekben. Virágzottak az éjszakai szórakoztatóhelyek (*yomise*), fejlődött a gyönyört kereső városi népesség kiszolgálása. A hivatalosan engedélyezett mulatónegyedekben, Edóban Yoshiwarában, Ōsakában Shinmachiban és Kyōtóban Shimabarában éjszakánként zajlott az élet. Ráadásul, mivel Yoshiwara napi járásra volt Edótól, és ennélfogva az oda utazás drága mulatságnak bizonyult, az ottani kurtizánok némelyike Edóban kereste fel ügyfeleit, ahol azoknak húsz, harminc dollárnak megfelelő összeget kellett csak fizetniük. Edo és a többi város utcái éjjel-nappal olcsó és népszerű szórakozást kínáltak.

A 19. század elejére az emberek már többször változtatták a helyüket. Utaztak zarándokként és az utazás öröméért egyaránt. A zarándokok célpontja lehetett egy szent hegy, mint a Fuji vagy az Ontake, és ezrek, egyes években milliók látogatták a Shikoku körút 88 templomát, vagy Isébe tartottak. Egy 1830-as hálaadó zarándoklaton *(okage mairi)* néhány hónap leforgása alatt ötmillió zarándok látogatta meg az Ise-szentélyeket. Az 1850-es és 1860-as években az utakon és a városok utcáin az *ee ja nai kai* (hát nem nagyszerű?) és a *yonaoshi* (a világ helyreállítása) mozgalmak millenniumát ünneplő mámoros tömeg hullámzott. Jó néhány zarándok a templomok és szentélykapuk közelében gomba módra szaporodó kocsmákban vagy bordélyokban kötött ki. Más utazók nem kerestek fel szentélyeket vagy templomokat, hanem a juharfákban, a cseresznyevirágzásban, híres látképekben, tűzijátékokban és más látványosságokban gyönyörködtek. Az útikedv táplálására útikönyveket nyomtattak, amelyek bemutatták a templomokat, szentélyeket, zarándokutakat és híres helyeket.

A 19. század elejére Japánban írástudóbb, mozgékonyabb, jómódúbb és szórakozni vágyóbb társadalom alakult ki. A *han*-iskolákon kívül, amelyek a legtöbb uradalomban elhozták a tudást a fiatal szamurájoknak, magánakadémiák és egyszobás iskolák (*terakoya*) biztosították az írásbeliséget és alapvető műveltséget a közembereknek falvakban és városokban egyaránt. Egyedül Edóban 800 tanár tanított kalligráfiát. Ronald Dore a Tokugawa-oktatásáról írt tanulmányában úgy véli, hogy a férfi lakosság 43 százaléka és a nők tíz százaléka végzett valamiféle iskolát az Edo-korszak végére. De bármilyen legyen is a pontos arány, az biztos, hogy a tömeges írásbeliség, oktatás és a modern tömegkultúra alapjai a kései Edo-korban fektették le.

Színdarab- és regényírókat, költőket, fametszetkészítőket és festőket egyaránt megihlettek a mindennapi élet jelenetei és személyiségei, melyeknek tanúi lehettek az Edo-korszak városi társadalmában. Különösen vonzó téma volt a mulatónegyedek „mulandó világa", a kabuki-színházak, mellékutcák és folyópartok. De akadtak művészek, akiket az országutak és falvak jelenetei ragadtak meg, és néhány olyan is, aki a földeken dolgozó és a lakosság zömét kitevő parasztok kemény munkáját és ritka örömeit örökítette meg. Edo egyre inkább írástudó társadalom lett, nyitott a könyvek és fanyomatok terjedése előtt. A korszak élénk művészi és irodalmi élete tisztább képet ad a mindennapokról és a népszerű kultúráról, mint bármely előző koréról.

Lent: Torii Kiyohira (működött: 1751–63) a Torii fametsző iskolába tartozó művész volt. Metszeteivel kabuki-színészeket, erotikus jeleneteket *(shunga)* és a mindennapi élet képeit örökítette meg. Ez a friss és fiatalos metszet gyengéden jelenít meg egy feltehetően népszerű gyerekjátékot.

Fent: Az Edón keresztülfolyó Sumida folyó partján teaházak, ivók, nyilvánosházak emelkedtek. Nyári éjszakákon tűzijátékok és ünnepi lámpások fénye tükröződött a vízen. Torii Koyonaga (1752–1815) képe egy jellegzetes mulatóhajót ábrázol. Az utasok gésákkal, étellel, itallal szórakoznak.

Balra: Ez a jegyzetlen nyomat egy 1790-es (a kutya éve) képes naptárból való. Egy láthatóan elszegényedett babakészítőt ábrázol rendetlen műhelyében. A legnépszerűbb vásárlói igényeket kielégítő Daruma-babákat és csillagöv-állatokat készít. Sok gazdátlan szamuráj *(rōnin)*, akinek nem volt, vagy csak alig volt jövedelme, kényszerült rá efféle egyszerű mesterségre, hogy megéljen.

Jobbra: Szerte Japánban a szentélyek és templomok rendszeresen rendeztek helyi ünnepeket, amelyen a hívők mind részt vettek. Ez a nyomat. A tavasz ünnepe a Patkány el-

Fent: Katsushika Hokusai (1760–1849) mestere volt a természet hangulatait vagy a mindennapi tevékenységet űző egyszerű embereket megörökítő képeknek. Sok metszetet készített a Japán útjain és hegyi átjáróin járó utazókról és zarándokokról. Híres munkája a *Fuji 36 látképe* című sorozat. Ez a metszet egy közös cím nélküli sorozatának egyik darabja, amely a Tōkaidō állomásait mutatja. 1804-ből való, és a címe

A japán kerámiaművészet mögött tízezer év töretlen hagyománya áll. A fiatal keramikusok is érzik ezt a gazdag örökséget, mikor a művészi kifejezés mai formáival kísérleteznek.

A Jōmon-fazekasság szenvedélyes erőteljessége (35. old.) és a yayói anyagművesség szimmetrikus kifinomultsága (38. old.) után a japán kerámia kifejezésmódjában és technikailag egyaránt kínai és a koreai befolyás alatt állt. Az 5. században Koreából átvették a magas hőfokú égetés technikáját. A Nara-korszakban jelentek meg a Tang-stílusú ólommázas, háromszínű kerámiák. Sok középkori kemencében gyártották még a hagyományos fazekastermékeket, de a 13. századtól a zen-szerzetesek és kereskedők jóvoltából megismert Szong-dinasztia kori porcelán *(karamono)* volt divatban. A 16. század vége és a 17. század a fellendülés időszaka volt. Fogságba esett koreai fazekasok teremtették meg az Edo-korszak kerámiaművészetének alapjait, de a japán kerámia virágzásához hozzájárult a *wabi* esztétikája, a teaszertartás népszerűsége, a *daimyō*k, kereskedők és a növekvő városi népesség igénye is.

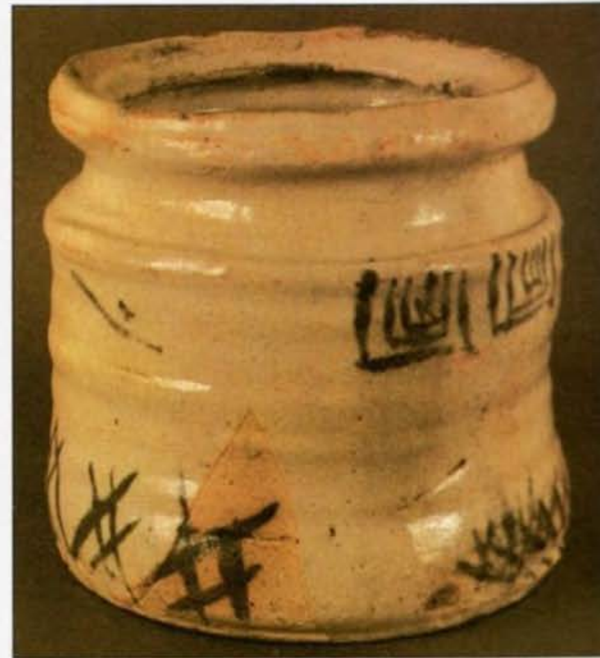

Balra: A kutani-porcelánokat főleg Kagában (Ishikawa prefektúra) állították elő a 17. század közepétől a Maeda *daimyō* család támogatásával. Az általában zománccal bevont kutani porcelánoknak két fő fajtája volt, a zöld és a festett kutani. Ez a kutani Hotei-mintás tányér egy Boddhisattvát ábrázol emberi alakban, mosolygó, kerekded, különc figuraként, aki kincsekkel teli zsákot hord.

Jobbra: Az első holland Arita-porcelánszállítmány 1658-ban jutott el Európába. A japán fazekasok nagy mennyiségben gyártották az ilyen kék és fehér porcelánokat, mint ez a kínai wanli stílusú tál is a

A 19. században Japánba látogató nyugatiakat elbűvölték a fából és elefántcsontból faragott furcsa kis miniatűr díszek *(netsuke)*, és az elegánsan díszített kis orvosságosdobozok *(inrō)*, amelyhez gyakorta kapcsolták őket. (Az övön átvetett díszes zsineg egyik végén az *inrō*, a másikon ellensúlyként a *netsuke* volt.) A japán kimonón, amelyet széles selyemöv tart össze, nincsenek zsebek. Kevés helyre lehet eltenni olyan apró, személyes tárgyakat, mint a pipa- és dohányzacskó, pecsétesdoboz vagy orvosságtartó. Ezeket az *inrō*kat gyakorta az övbe dugták, ahonnan viszont kicsúszhatott, ha nem rögzítették ellensúllyal.

A 17. század vége felé kezdték faragni, díszíteni az eddig lapos *netsuké*kat, egyszerű díszeket. A 18. században Edo, Ōsaka és más városok polgárai még gazdagabban faragott *netsuké*kat akartak, mert ezzel áthághatták a bakufu egyszerű ruházatot előíró rendeleteit. Inaba Tsūryū, egy ōsakai kardkereskedő *Sōken Kishōja* (1781) 57 amatőr és hivatásos *netsuke*-faragót említ, főleg Ōsakában, Kyōtóban, Edóban és Nagoyában. A *netsuke*-faragás aranykora a 19. század eleje. Sokat közülük már aláír, jegyez alkotójuk, és egyre gazdagabbak a témák és az anyagok. Bár a legtöbb *netsuke* elefántcsontból vagy fából készült – a használatban mindkét anyag kifényesedett –, alkalmaztak csontot, lakkozott fát és fémet is.

A *netsuké*k témái végtelenek, itt csak néhányat mutatunk be. Meríthetik őket a természetből, a kínai legendákból, a japán mitológiából, a történelemből, az irodalomból, a buddhizmusból (beleértve a zent) a shintōból, a nōból és a kabukiból.

A *netsuké*k egyre humorosabbá és kifejezőbbé váltak, ahogy mind fontosabb lett az eredetiség és az újszerűség. Szórakoztató, kapós, viszonylag olcsó és könnyen szállítható műtárgyak voltak. Sokat vittek közülük nyugati magángyűjteményekbe és múzeumokba. A Meiji-restauráció szétzúzta a hagyományos kézművességet, a kulturális érdeklődés és a ruházkodás változása miatt a *netsuke* divatja is megszűnt.

Középen balra: Ezt az elegáns elefántcsont-alakot Yoshimasa (1800 táján) szignálta. A legendás kínai *kirint* ábrázolja, amely jóindulatú lény és a jó szerencse jelképe.

Középen jobbra: Ez a kínai témát feldolgozó fafaragvány a tenger sárkánykirályát öregemberként ábrázolja, a dagályt irányító ékkővel.

Középen lent: Ez az elefáncsont kínai oroszlán *(karashishi)* a mindenható drágakövet ragadta meg. Eijusai Masayoshi jegyezte.

Legalul: Masakatsu 19. századi fa-*netsuké*ja kínai témát dolgoz fel. A tudomány istensége (japánul Jurojin) kényelmesen szundikál szarvasbikája társaságában.

Lent: Bishamon Ten, észak őre, a buddhista mennyei királyok egyike, akik a világegyetem négy szeletét őrzik. Ezt a puszpángfa *netsuké*t Masanao jegyezte.

Legfelül: Ōhara Mitsuhirō (1810–75) szokatlan elefántcsont-faragványa legyet ábrázol egy polipkaron. A két össze nem illő természeti tárgy együttese vonzó műtárggyá válik.

Fent: A fekvő vaddisznó fából van, agyarai elefántcsontból. Sakai Masakiyo jegyezte, az összetekeredett

Fent: A Kendő, a kard útja néven ismert harcművészet (ma már sport) az Edo-korszakban fejlődött ki, hogy edzésben tartsák a szamurájokat. Ez a 19. században készült vívómaszk, melyet Nagayasu jegyzett, azért különlegesség, mert fémből készült.

Fent balra: Yasumasa szignálta ezt az elefántcsontból készült, festett és berakásokkal díszített mosolygó szolgaszobrot.

Balra: Bodhidharma egyik legendás cselekedete, hogy kilenc évig ülve meditált egy falat nézve, míg végül a lába elsorvadt és lehullott. Népszerűek voltak a gömbölyded Daruma-babák, amelyek, ha feldöntötték őket, visszapattantak.

Fent: Ez az elefántcsont figura, amelyet Mitsuhirō jegyzett, a Vu Csengen regényében, *A majomkirály történeté*ben leírt varázsos majmot örökíti meg, amely csodákat hajt végre, hogy segítsen buddhista pap barátjának.

Balra fent: Ez az elefántcsont faragvány Taira no Tadamori történetének illusztrációja. A fiatal rátámad a vénemberre, mert olajtolvajnak hiszi.

Fent: Kedvelt téma volt a maszk. Ez a fa-bugaku táncmaszk falánk barbárt ábrázol.

Fent jobbra: Bodhidharma (Daruma) volt az a legendás hindu szerzetes, aki a Csan (zen-) buddhizmus eszméjét elvitte Kínába. Egy alkalommal állítólag egy sáson kelt át a Jangce folyón. Itt egy lótuszlevélen lebeg.

A világ sok nagyvárosában vannak mulatónegyedek, olyan városrészek, amelyek a szórakoztatás, szerencsejáték és prostitúció otthonai. Sokfelé ezek komor, veszélyes, kellemetlen helyek. Máshol veszélytelen szórakozást nyújtanak. A Tokugawa-Japán nagyvárosainak mind voltak mulatónegyedei, melyeket a hatóságok homlokukat ráncolva ugyan, de megtűrtek. A kabuki-színházzal, utcai szórakoztatással és sumo-birkózással együtt ezek alkották a Tokugawa-Japán „mulandó világát".

A „mulandó világban" elutasították vagy kiforgatták a társadalom szokásos rendjét. Itt a kereskedő gazdagsága előbbre való volt a szamuráj rangnál, itt a kivetett kabuki-színészek, kéjencek és kurtizánok szabták meg a divatot és erkölcsöt, és a mértékletességre, rendre és egyenességre intő konfuciánus tilalmakat nézték rossz szemmel. Itt nem a *giri*, hanem a *ninjō* volt a hajtóerő, és a bakufu takarékossági rendszabályait nem vették komolyan. Írók, festők, fametszetkészítők és népszerű, pikáns novellák szerzői voltak e világ krónikásai, akik szinte kielégíthetetlen érdeklődést keltettek a „mulandó világ" iránt.

Távolabb balra: A sumo-birkózás valaha az istenek kedvét kereső ősi rítus volt, de az Edo-kor közepére profi sport és tömegszórakoztatás lett belőle. Évente több bajnokságot rendeztek az Edo'in-templomban és más helyszíneken emelt ideiglenes stadionokban. A legjobb birkózók népszerűsége a nagy kabuki-színészek és ünnepelt gésák népszerűségével vetekedett, szenvedélyes rajongótáboruk volt. Utegawa Kunimasa (1723–1810) színészek, gyönyörű nők és birkózók képeit festette.

Balra: Ez a két kurtizánt ábrázoló mű Kitagawa Utamarō (1754–1806)

Fent: Haga Isshō portréja a költő és író Ihara Saikakut ábrázolja idős korában. Saikaku a „mulandó világ" szellemes krónikása és alakítója volt. Csípősen írt a Genroku városi társadalmát hajtó két szenvedélyről: a szerelemről és a pénzről. Akárcsak Chikamatsu, ő is megrajzolta a kötelesség *(giri)* és az emberi érzés *(ninjō)* közti feszültséget és egyaránt bemutatta a városi társadalom sötét és világos oldalát.

Balra fent: Sok nyomatkészítő készített ragyogó, színes metszeteket színészekről híres szerepükben, híressé vált pózukban. Utagawa Kunimasa metszete Ichikawa Ebizōt áb-

A 86. oldalon levő térkép bemutatta a Heian-korszak zarándokútvonalait. A századok folyamán újabb zarándokhelyek és -útvonalak alakultak ki. A béke, a virágzás és a jobb tájékoztatás tette lehetővé, hogy az Edo-korszakban fellendüljön az útikedv. Bár a Tokugawa-bakufu ellenezte az utazást, a zarándoklatokkal elnézőbb volt. Így aztán sokan összekapcsolták a zarándoklatot a szórakozással. Miután meglátogatták a szent templomot vagy szentélyt, úgy érezték, kedvükre hódolhatnak az étel, ital és erotika örömeinek, amely mind rendelkezésükre állt a híres templomok és szentélyek közelében. A zarándoklat sokak számára lelkigyakorlat helyett az útközben várható társaságbeli mulatságokat és gyönyöröket jelentette.

Balra: Japán egyik legismertebb látványossága az Itsukushima-sziget szentélye volt, a Japán Beltenger vizéből kiemelkedő nagy, vörös *toriijá*val. Utagawa Toyoharu (1735–1814) metszetén zarándokok és mulatságot kereső emberek tömegét látjuk a szentélynél a Benten-ünnepen.

Lent: Isét tartják Japán legszentebb szentélyének. Érthető, hogy az Edo-korszak legnagyobb zarándokhelyévé vált. Ez az isei mandala a külső és belső szentélyt ábrázolja, magukat megtisztító és imádkozó zarándokokkal.

HARMADIK RÉSZ

A MODERN JAPÁN

A császári uralom visszaállítása

A császári uralom „visszaállításának" bejelentése 1868 januárjában egy olyan évtized végére tett pontot, amelyet a külkapcsolatok ellentmondásos kezelése jellemzett. Az évtized első részében Ii Naosuke követelésére, aki ragaszkodott a Townsend Harrisszal 1858-ban kötött kereskedelmi szerződés ratifikálásához, ismét erősen megszilárdították a sóguni előjogokat. Tokugawa politikájának ellenzői a császári udvar körül csoportosultak, s annak tekintélyét latba vetve megpróbálták az egyezmény ratifikálását összekötni a sógunátuson belül zajló örökösödési vitával, amelyben ők Hitotsubashi Keiki jelölését támogatták. Az ezt követő tisztogatások során Ii Naosuke „erőskezű" politikája oda vezetett, hogy őt 1860-ban meggyilkolták. Ezután a Tokugawa-vezetők bizonytalankodtak kísérleteikben a politikai konszenzus kialakítására, ami az ország legnagyobb uraival történő békekötéssel, s néhányuk tanácsadói pozícióba való helyezésével vált elérhetővé. Ez a megoldás versengést indított az érintett nagyurak között. Az 1860-as évek közepén Satsuma, Chōshū- és Tosa-uradalmak sorra javaslatokat terjesztettek elő az újjászervezésre, a császári udvar és a maguk szemszögéből nézve egyre kedvezőbbeket. A sógunátus tisztségviselői a császári udvar iránti hűségük demonstrálásával, majd Chōshū megbüntetésével, (amelynek vezetői voltak olyan vakmerőek, hogy 1864-ben megpróbálták ellenőrzésük alá vonni a császári palota kapuit) szembehelyezkedtek a Tokugawa-sógunátus rendszerével. Tokugawa vazallusai, akiket megzavart elöljáróik ingadozó politikája, a passzivitásban kerestek menedéket. Az 1862-ben feloldott *sankin–kōtai*-rendszer visszaállítására vonatkozó sóguni felhívások néhány évvel később süket fülekre találtak, s a Chōshū elleni összefogás, amely 1864–65-ben még lehetséges volt, 1866-ban már nem bizonyult annak. Mind világosabban körvonalazódott, hogy a császári udvarra jelentősebb szerepet kell osztani. Mikor a sógun 1867-ben azt a tanácsot kapta, hogy mondjon le, abban a hiszemben egyezett bele, hogy az új és testületibb jellegű politikai szerkezetben is megőrzi befolyását. Az események bebizonyították, hogy tévedett: vetélytársai kiügyeskedték, hogy „császári" felhatalmazással mint az udvar „ellenségét" megbüntessék. A Boshin-polgárháború, amelyben Satsuma, Chōshū és Tosa „császári" csapatai keresztül-kasul vonultak Tokugawa birtokain, 1869 tavaszának végén fejeződött be.

Az évtized viharos politikája vetett véget a már 268 éves Tokugawa-uralomnak. Ezen kívül azonban hiányokat idézett elő. A helyzetet még súlyosbították az országon keresztül-kasul vonuló hadak kapzsi követelései. Mindez az 1860-as évek gyorsuló inflációjával együtt rettegést s ugyanakkor reménységet is keltett, mely utóbbi a „világ megújulásáról" szárnyra kapott híresztelésekben mutatkozott meg. A híresztelések legérdekesebbjeit általában valamilyen csodálatos előjel is jellemezte, amely legtöbbször tehetős polgárok portáján mutatkozott. A csodálatos előjelek ünneplése ébresztgette a közös sors jobbra fordulásába vetett hitet, s legtöbbször italozással és ünnepléssel egybekötött, karneváli hangulatú táncmulatságokhoz vezetett – ez különböztette meg az *ee ja nai kai* (Hát nem nagyszerű?!) -mozgalmat a nyugtalanság haragosabb és rombolóbb jellegű megnyilvánulásaitól.

A Tokugawa ellen felvonult „császári" seregek tisztjei egyes területeken az adóterhek számottevő csökkenésével biztatgatták a parasztok vezetőit, s az ilyen ígéretekről keringő szóbeszédek minden kétséget kizáróan hozzájárultak a reménység és az optimizmus hirtelen feltámadásához. A későbbiek során ez a lelkesedés természetesen lelohadt, s azok a nép-

Jóllehet a Meiji-restauráció nyomában Tōkyō és Yokohama belvárosában valóban megjelent a „civilizáció és felvilágosodás", a nyugatias öltözködés, a vonat és más változások, a japán kisvárosokban és falvakban azonban nem változott meg egyik napról a másikra az élet. Vidéken még sok volt a nehézség és gyakori a tiltakozás.

Jobbra: A Meiji-restauráció idejére a buddhizmus és a *shintő* szétválaszthatatlanul egybefonódott. A kétféle *shintő*izmus (Ryōbu Shintō) szintézise révén számos szentélyben a buddhista istenségek és papok uralkodtak. A shintōizmus pártolói nyomására, s egy császárközpontú nemzeti vallás alapjait keresve, a Meiji-kormány 1868 után elrendelte a shintōizmus és a buddhizmus szétválasztását. A 19. század végén és a 20. század elején a *Saisei itchi* (a vallási gyakorlat és a közigazgatás egysége) ősi ideáljának megvalósításán fáradozott, amelynek során a *shintő*t használta a császár istenségi mivoltába és Japán nemzeti államigazgatásának *(kokutai)* egyedülállóságába vetett hit erősítésére. Az állami shintóizmus hivatalos szervezetét 1871-ben alakították ki, amikor a kormány kinyilvánította, hogy: (1) a szentélyek a „nemzeti rítusok" megünneplésére szolgáló helyek; (2) a papok állami tisztviselők; (3) minden állampolgár köteles bejegyeztetni magát a helyi szentélyeken. Ez az 1900 körül készült felvétel két *shintő* papot ábrázol, egyikük egy hordozható szentélyt visz a hátán.

szerű tanítók és szónokok, akik nemrég még egy ragyogó, új világot jövendöltek, hamarosan csalódott, megkeseredett emberekké váltak. Ennél jelentősebb hatása volt annak, hogy a heves szamuráj hadviselés közvetlenül hatott a harcokban részt nem vevő közemberek életszínvonalára. Mikor Chōshū csapatainak 1864-ben nem sikerült megszerezniük a császári palota kapui fölötti uralmat, dühükben gyújtogatni kezdtek, s a tüzek Kyōto ősi városának nagy részét elemésztették. A következő években ugyanez a sors várt minden városra, amely fölött a háború átvonult. Aizu Wakamatsuban, amely a restaurációs seregek egyik legfontosabb célpontja volt, a védők legelőször is felgyújtották az egész várost, hogy megszabaduljanak a közemberek zavaró jelenlététől. Ez az 1870-es években zajló szamuráj csatározások által érintett többi városban is így történt, s oda vezetett, hogy Kido Takayoshi, a restauráció élharcosa egy alakommal kimondta, Hagi lakóit annyira felháborította az egyik 1876-os felkelést irányító szamurájvezér viselkedése, hogy kijelentették: „Ha Maebarával elnézően bánnak, ők maguk fogják lefejezni." A Boshin-háború utóhatásaként az egész országban eluralkodott a félelem, az emberek még nagyobb pusztításoktól tartottak. A Satsuma-Chōsū-uradalmak koalíciójának hatalma nem oldott meg semmit, s a nép tartott attól, hogy Satsuma és Chōshū is konfliktusba kerül egymással.

ran váltott ki vádaskodásokat és fenyegetőzéseket. A Tokugawa-korszak végnapjai idején számos kimagasló szamuráj államférfit gyilkoltak meg. Yokoi Shōnant, e csoport egyik legbefolyásosabb tagját 1869-ben ölték meg; gyilkosa azzal vádolta, hogy hajlik a Nyugat pártolására. Hirosawa Saneomit, Chōshū egyik vezérét 1871-ben érte utol végzete. A restauráció minden jelentősebb alakja legalább egy évtizedig gyilkos merényletek által fenyegetve élt. Kido Takayoshival számos alkalommal fordult elő, hogy mire odaért megbeszélt találkozójára, vendéglátói úgy értesültek, hogy útban hozzájuk meggyilkolták.

Az 1868-as Császári Alapeskü

E bizonytalan légkörben a vezetők óvatos lépéseket tettek a gyermekcsászár Mutsuhito isteni nimbuszának kihasználása érdekében. Nevében 1868. április 6-án kibocsátottak egy Császári Alapeskü néven ismeretessé vált leiratot. Az általánosságokat tartalmazó okmány, amelyet úgy fogalmaztak meg, hogy csökkentse a *daimyō*k ellenállását, a nemzet céljainak elérésére irányuló módszerek megváltoztatása mellett igazságot ígért:

(1) Széles körben tanácskozó testületeket hoznak létre, amelyen minden ügyet nyilvánosan vitatnak meg.

(2) Megszüntetik a társadalmi osztályok elkülönültségét az államügyek minél lelkiismeretesebb intézése érdekében.

(3) A közembereknek csakúgy, mint a polgári és katonai tisztségek viselőinek biztosítják, hogy az elégedetlenség megszüntetése érdekében saját hivatásukat követhessék.

(4) A múlt rossz szokásaival szakítanak, minden intézkedésnek a természet törvényein kell alapulnia.

(5) A bölcsességet úgy kell keresni az egész világon, hogy az a császári hatalom alapjainak megerősítését szolgálja.

Ezt a figyelemre méltó dokumentumot több vázlat készítése után fogalmazta a restauráció irányítóinak egy szűk csoportja. Bár az elitnek szánták (a köznépet ugyanakkor rendeletek szólították fel, hogy kísérje figyelemmel a hirdetőtáblákon megjelenő utasításokat), mindazonáltal később jelentőséget nyert: „a közemberek, illetve a polgári és katonai tisztségek viselői számára egyaránt..." Változásokat és javulást ígért (ugyan ki ellenezte volna a „múlt rossz szokásaival való szakítást"?), ugyanakkor nagyon kevés konkrétumot tartalmazott, és megnyugtatta a hűbérurakat, hogy a „tanácskozó testületek", amelyek az ügyeket „nyilvánosan vitatják meg", ki fogják kérni a véleményüket. „A bölcsesség keresése az egész világon" kitétel egy olyan rendszer ígéretét hordozta, amely „meg-

Fent: Az ország megnyitását követelő nyugati hatalmaktól szorongattatva s a barbárok kiűzését szorgalmazó császárpártiak ösztökélésére a Tokugawa-féle bakufu 1858-ban vonakodva ugyan, de kedvezőtlen nemzetközi egyezményeket vállalt. 1860-tól kezdve a bakufu számos küldöttséget menesztett Nyugatra, hogy próbáljanak meg kedvezőbb feltételeket kialkudni, vagy hogy ismerjék meg az új technikai módszereket. Ez a fénykép az 1862–1863-as első párizsi küldöttséget mutatja be; harmincnyolc szamurájt küldtek Takeuchi Yasonuri vezetésével, hogy próbálják kieszközölni Edo, Ōsaka, Hyōgo és Niigata kikötői megnyitásának elhalasztását. Ezekből a bakufu-küldöttségekből olyan fiatal tudósok kerültek ki, mint például Fukuzawa Yukichi (1835–1901), aki tagja volt a nyugati kultúrával való ismerkedés céljából Párizsba és az Egyesült Államokba küldött első bizottságnak, és Fukuchi Gen'ichirō (1841–1906, jobbról a negyedik).

A japán mértékkel óriás termetűnek számító Saigō Takamori (1827–1877) a Meiji-restaurációban betöltött szerepével és a szamurájok sanyarú sorsának javítására irányuló törekvéseivel barátai és ellenfelei tiszteletét egyaránt kivívta. Mikor Koreával kapcsolatos javaslatait elutasították, visszatért Satsumába, ahol némi vonakodás után 1877-ben a satsuma-lázadás élére állt. Halála után az önzetlen elkötelezettség és a nemzeti idealizmus eszményképévé vált.

re azokat a tágabb körre vonatkoztatható utalásokat, amelyeket az okmány megfogalmazói annak idején minden bizonnyal a hűbérurak riadalmának csillapítására szántak. A második világháborút követő évtizedekben, Japán politikai intézményei demokratizálásának igazolásaképp, Hirohito császár is felhívta a figyelmet nagyapja ígéreteire.

A vezetők a császár személyét ugyanúgy felhasználták, mint a szavait. Az ifjú uralkodót szent bálványként, grandiózus császári menetekben hordozták körül, hogy megismertessék a néppel. A modern állam megszilárdulásával párhuzamosan mozgásterét egyre inkább „a felhők fölé", a palotára s annak kertjeire korlátozták, de a rendszer formálódásának évei alatt s különösképpen annak első évtizedében a számos vidéki körút és helyi megjelenés (szám szerint 693) a „császári hatalom alapjai megerősítésének" néma részesévé tette. A feladat elvégzésébe a sajtó is besegített. A *Yomiuri* még 1881-ben is kénytelen volt így figyelmeztetni: „Holnap, azaz harmadikán *Tenchō setsu*. A *Tenchō setsu* a japán császár, Mutsuhito őfelsége születésnapja. Azelőtt a sógun kormányozta országunkat, de ma már más a helyzet... Fogadja mindenki örömmel, mert ez nagy ünnep... Szép számmal akadnak emberek, akik nem ismerik Tenchi Sama nevét. Ha azonban valaki ennek az országnak a szülötte, és nem tudja, az olyan, mintha nem ismerné a szülei életkorát. Ez megbocsáthatatlan. Ezt a dátumot jól emlékezetünkbe kell vésni..."

Az udvar feladatvállalása kezdetektől fogva központi szerepet játszott abban, hogy a fiatal rendszer képes volt megszerezni a feudális nagyurak támogatását, majd a későbbiek folyamán a japán közemberek együttműködésének és engedelmességének legfőbb eredője volt.

Politikai centralizáció

A Meiji-restauráció legszembetűnőbb és legmaradandóbb eredményének a közigazgatás központosítása bizonyult. A restaurációt megvalósító szamuráj vezetőknek nem volt konkrét központosítási tervük, és munkájuk korai szakaszában még akkor is veszélyes lett volna ezt fölfedniük, ha lett volna. Azonban világosan látták, mit kell tennie Japánnak, ha meg akarja őrizni szuverenitását a nemzetállamok uralta világban. Az, hogy a korszaknak a „Meiji" (felvilágosult uralom) nevet adták, s hogy a nemzet fővárosává a sógun várának városát, (Tōkyō) Edót jelölték ki, a politikai intézmények modernizálásának első jelei voltak.

A császári uralom megerősítése jelentős lépés volt a központosítás felé, mivel már sejteni engedte a Tokugawa-kor és a bakufu-rendszer szélsőséges politikai széttagoltságának végét. A külországokkal tar-

visszaállította és meghagyta a birtoka urának, jóllehet annak területét drasztikusan csökkentette. Tokugawa vazallusai sietve igyekeztek elhatárolódni, megbélyegezték a sógun korábbi törekvéseit, s a többi *daimyō*val együtt egymást licitálták felül a császár iránti hűségük kinyilvánításában. Satsuma és Chōshū nyomasztó katonai túlereje, a délnyugati részek hűbérbirtokainak visszaállítása gyanakvást ébresztett, hogy esetleg nekik vannak sóguni ambícióik. Röviden szólva tehát a restauráció érintetlenül hagyta a kései Tokugawa-korszak feudális intézményeit.

A visszaszármaztatott délnyugati birtokok tulajdonosai részben a szándékaikat illető gyanakvás eloszlatása, részben pedig a kincstárukat súlyosan megterhelő katonai feladatok csökkentése érdekében 1869-ben petícióval fordultak az udvarhoz, hogy engedélyezze hűbéri birtokaik visszaszolgáltatását. A satsumai, chōshūi és tosai vezetők a hizenieket is megpróbálták rávenni, hogy csatlakozzanak hozzájuk, s arra ösztönözték *daimyō*jukat, hogy erőiket egyesítve, forduljanak közös memorandummal a trónhoz. „A hajlék – írták –, ahol mi, az aláírók lakunk, az uralkodó földjén áll. Az emberek, akiket mi irányítunk, az ő emberei. Miért kellene nekünk rendelkeznünk felettük? Kérjük, hogy a császári kormány a maga megítélése szerint adja meg, amit meg kell adni, és vegye el, amit el kell venni... és ugyanezt kérjük a császári kormányzat törvényeire, intézményeire és katonai ügyeire vonatkozó összes rendelettel kapcsolatosan is." Ha ez megtörténik, a birodalom „felzárkózik az idegen hatalmak mellé". Ez azonban még mindig nem jelentette a nagybirtokok végét. A dokumentum arra kérte az udvart, hogy ahol szükségesnek látja, csoportosítsa át és vonja össze a közigazgatást, s mindezt annak érdekében, hogy Japán alkalmazkodni tudjon a nemzetközi gyakorlathoz. Egyes *daimyō*k sietve benyújtották a maguk petícióit; közülük számosan bizonygatták, hogy már régóta tervezték ezt a lépést.

Az udvar 1869 júliusában elfogadta ezeket a petíciókat, s a *daimyō*kat nyomban kinevezte azoknak a területeknek a kormányzóivá, amelyeket addig hűbérúrként kormányoztak. A státusukban bekövetkezett változás ugyanakkor indokolttá tette a közigazgatás egységesebbé tételére vonatkozó irányelvek alkalmazását. A nagybirtok jövedelmének tizedét a *daimyō*ból lett kormányzók saját szükségleteire különítették el, s a közigazgatás egységesítésének folyamata, amely az 1868-ban kibocsátott szabályzatokkal kezdődött, felgyorsult. A centralizáció irányába tett lépések a nómenklatúra módosítását is szükségessé tették: az új „kormányzókat" a régi udvari nemesség *(kuge)* tagjai közé sorolták be, s az új osztályt *kazoku*nak nevezték el. Hasonló intézkedéseket hoztak a bevételek kategorizálásában is.

***Balra:* A Tokugawa-sógunátus bukása**
Az 1868–1869-es belháborúk sorozata, amely végül a Tokugawa-sógunátus katonai vereségével és a császári uralom visszaállításával végződött, Boshin-háború néven ismeretes (a hatvanéves ciklus Boshin évéről). 1868. január 3-án egy satsumai és chōshūi erők által vezetett császárpárti szövetség magához ragadta a kyōtói császári palota fölötti uralmat, és bejelentette a császárság visszaállítását. Az őket támadó bakufu csapatok január 27-én a fushimi csatában vereséget szenvedtek, majd Yoshinobu sógun és Edo védelmére visszahúzódtak. A satsumai Saigō Takamori és Katsu Kaishū bakufu tisztségviselője megállapodott egymással, és Edo harc nélkül megadta magát. Honshū északi részén, 1868 nyarán és őszén harmincegy bakufu-párti hűbéri nagybirtok még tartotta magát. Ellenállásukat az Aizu-birtok november 6-i wakamatsui veresége törte meg. Egy nyolc csatahajóból álló bakufu-párti flotta Enomoto Takeaki vezetésével

Jóllehet a Meiji-oligarchiában nem élvezett nagy személyes hatalmat, uralkodása során számos jelentős politikai eseményben személyesen is részt vett, például a Császári Alapeskü kihirdetésében, az oktatásról, illetve a katonákhoz és tengerészekhez szóló leirat megfogalmazásában, valamint a személyét magasabbra emelő, de a képviseleti kormányok számára utat nyitó császári alkotmány megalkotásában. 1912-ben bekövetkezett halála egy korszak lezárását jelentette, s Nogi Maresuke tábornokot és annak feleségét öngyilkosságra késztette.

gű intézkedések, mint amilyeneket például Chōshūban foganatosítottak – ahol csökkentették a szamurájok járandóságát, felhagytak a birtok szétparcellázásával, s engedélyezték a szamurájoknak, hogy részt vegyenek a földművelésben és a kereskedelemben –, valamelyest jelezték már, hogy milyen változások várhatók. Korlátozott territóriumán, a Tokugawa-birtok kellős közepén, a központi kormányzat

lesznek. Elképzelni sem tudjuk, miként lehetne megoldani a válságot; a nép a terhek csökkentéséért könyörög. Alázatosan kérjük a császári kormányt, hogy terjessze ki ránk fennhatóságát."

1871 januárjában a restaurációs nagybirtokok katonai vezetői erőiket egyesítve tízezer fős császári testőrséget alakítottak. Nyolc hónappal később, augusztusban kihirdették a nagybirtokok megszűnését

len volt is, a terveket körültekintően és nagy hozzáértéssel kellett átültetniük a gyakorlatba. Ezek a lépések ugyanakkor mind nagyobb felelősséget róttak a központi kormányzatra. A *daimyō*knak kormányzókká történt kinevezése a *kazoku*vá válásukat is jelentette, a kormánynak pedig birtokaik átvétele következtében az ott élő szamurájokról is gondoskodnia kellett. Az arra érdemes szamurájok kisvártatva egy új osztály, a „köznemesi" *(shizoku)* tagjainak nevezhették magukat, az alacsonyabb katonai rangban lévők a *sotsu*énak. A *sotsu* hamarosan összeolvadt a *shizoku*val, s ez a népes és nagy költségeket felemésztő, nem termelő katonai osztály az új rendszer legnagyobb problémájává vált.

Az új kormány összetétele

Ahogy növekedett a központi kormány hatalma és jelentősége, úgy változott az arculata is. Eleinte, mikor együttműködésükre a legnagyobb szükség volt, az előkelő nemesek és tekintélyes *daimyō*k nagy számban kerültek vezető pozíciókba. A restaurációs hűbérbirtokok szamuráj vezetői – akiknek számát a más területeken tevékenykedő, különlegesen tehetséges emberek is duzzasztották – kénytelenek voltak másodrangú titulusokkal beérni. A korai dokumentumok, mint például a Császári Alapeskü, a közös döntéseket „nyilvános megvitatás" elé utalták, s a birtokokat felszólították, hogy küldjenek a fővárosba állandó képviselőket, akik javaslataik révén képviselik uraikat, illetve továbbítják nekik az utasításokat. Ahogy a kormány mind nagyobb területre terjesztette ki fennhatóságát s erősödött az önbizalma, úgy lett mind kevesebb szüksége névleges vezetőkre, s úgy kínált mind tágabb lehetőségeket a délnyugati birtokok vezetőinek. Ez utóbbiak számára birtokuk formális eltörlése lehetővé tette, hogy figyelmüket a központi problémák megoldására összpontosítsák. Földhözragadtabb társaik némelyike elégedetlenül tért haza, uruk és birtokuk iránti hűtlenséggel vádolta a maradókat. A nagyurak közül, akik az első hónapokban hivatalt viseltek, látva, hogy a jövő a tevékeny hivatalnokoké s nem a rangbéli főnemeseké, sokan önszántukból visszavonultak. A kormány nyíltsága egyre csökkent, mind autokratikusabbá és határozottabbá vált, egyre gyakrabban bírálta felül a helyi követeléseket és elvárásokat. A nagybirtokok megszüntetése során a központi kormánynak szinte teljes mértékben sikerült elkerülnie, hogy a helyi szamurájokat a prefektúrák magas posztjaiba helyezze. Ez még a Chōshū-uradalom esetében is így volt, ahol az első kinevezett kormányzó Tokugawa egyik korábbi híve lett.

Katonai és adminisztrációs fölénye mellett a kormány a hagyományokat is a modernizálás szolgálatá-

vel párhuzamosan azonban hatáskörét nyugodtan csökkenteni lehetett, s végül 1877-ben a belügyminisztérium egyik osztályaként fejezte be pályafutását. Érdemes megjegyezni, hogy a rendszert ekkor már komolyan fenyegette a lázadás.

Az Államtanácsot eleinte egy Sanjō Sanetomi nevű udvari nemes irányította, aki később, 1874-ben Iwakura Tomominak, az igazságügy-miniszternek adta át tisztét. Az államvezetésben az államtanács és a négy *dainagon* (császári nemes) alatt helyezkedtek el a tényleges döntéshozók, a Satsumából (Ōkubo Toshimichi), Chōshūból (Hirosawa, majd Kido Takayoshi) és Sagából (Soejima Taneomi, majd Ōkuma Shigenobu) érkezett szamuráj tanácsnokok. A Nara-udvar hivatali rendszere arra ösztönözte a szamuráj tisztségviselőket, hogy egy időre régebbi korok emlékét idéző címeket vegyenek föl. Ōkubo Toshimichi például Fujiwara Ason („császári szolga") Toshimichinek nevezte magát. Egy korábbi kor, a Tang kori Kína kilencfokú udvari rangsorát elevenítették fel, hogy besorolják az érdemeseket; ezek a rangok túlélték az európai minták szerinti nemesség 1885-ben történt létrehozását, s egészen a II. világháború végéig érvényben maradtak. A középpontban élő szamurájoknak ilyenformán sikerült egyenletes ütemben fokozni befolyásukat és felemelkedniük, s figyelemreméltóan rövid idő alatt végre tudták hajtani a központosítási intézkedéseket. A lokálpatriotizmus természetesen egy nemzedéken át még tartotta magát, s egyes területeken heves ellenállásokban robbant ki, míg más vidékeken adminisztratív és katonai intézkedések puszta kilátásba helyezésével is el lehetett fojtani a megmozdulásokat. Ennek ellenére a nagybirtokok eltörlése és a *daimyō*k hadseregeinek leszerelése további lépéseket is lehetővé tett annak érdekében, hogy Japán mint modern nemzetállam „felzárkózzon az idegen hatalmak mellé".

A katonauralom vége

A Meiji-restaurációt a délnyugati szamuráj vezetők koalíciója valósította meg, akik azért szövetkeztek az udvari nemességgel, hogy kibillentsék pozíciójából a Tokugawa-féle bafukut. Győzelmük akkor vált bizonyossá, mikor kiderült, hogy csapataik felkészültebbek és elszántabbak, mint Tokugawa vazallusaié. Az új kormányt – felhasználva a császár auráját s hasznosítva a főnemesség egy részének csökkenő, de még létező tekintélyét – olyan szamuráj tisztségviselők irányították, akik korábban a hűbéri nagybirtokokon tanulták a kormányzást. A Meiji-Japánban egy nemzedéken át a *shizoku* dominált. Ugyanezen időszak alatt azonban az apáról fiúra szálló ranggal bíró, a hatalom gyeplőjét a 11. század óta kezükben tartó szamurájok lába alól módszere-

Az 1877-es Satsuma-felkelés volt az utolsó az új Meiji-kormány reformjai ellen tiltakozó nagyobb fegyveres lázadások sorában, amelyek főleg a szamurájok társadalmi előjogainak és jövedelmének megnyirbálása s hagyományos életmódjuk felborítása ellen irányultak. 1873-ban Saigóval együtt sok szamuráj is elpártolt a kormánytól, nehezményezve, hogy Saigó Korea-invázióját célzó politikáját elutasították, s dühösen az érdekeiket sérteni látszó reformfolyamat miatt. A felkelés 1877 januárjában robbant ki, s Saigó szeptemberben elkövetett öngyilkosságáig tartott. A korabeli legendák szerint – mint képünkön is látható – Kyūshūn a nők is fegyvert fogtak a kormánycsapatok ellen.

ga, miszerint vért csak ők onthattak, megszűnt. A biztonsági és katonai szolgálatot besorozottakból álló új testületek vették át. Az „egy uralkodó, tízezer alattvaló" jelmondat jegyében fogant, új, nagyjából egyetlen osztályból álló, egyenlőségre törekvő társadalomban szertefoszlottak a szamurájoknak helyzetükben, öltözékükben, családnevükben és megszólításukban megmutatkozó kiváltságai.

Az, hogy mindez lehetséges volt, sokat elárul a késő Tokugawa kori szamurájok pozícióinak megrendüléséről és valós helyzetéről. A gyarapodó vagyonok és erősödő reménységek felszínén hánykolódó katonai rend viszonylagos jóléte idővel mindinkább csökkent. A Tokugawa-kor előtti hadakozásokban edzett katonai képességek a több évszázados béke alatti tespedésben eltompultak. A szamurájok legjobbjai közigazgatási és művészeti pályák felé fordultak, nagy többségük azonban nemtörődömségbe, a külsőségekhez végsőkig ragaszkodó tétlenségbe süppedt. Az irracionálisan felduzzasztott létszámú

tisztesség iránti felfokozott igény Japán-szerte tüntetésekben és ellenszegülésben nyilvánult meg, mikor a szamuráj köztisztviselők saját problémáikat magasabb adóztatással és több ingyenmunkával, mások költségén próbálták megoldani. Mivel a Japán megnyitását követő újrafegyverkezés folyamán már megjelentek a nyugati tűzfegyverek, számos nagybirtok kísérletezett vegyes közember-szamuráj egységekkel, s úgy tapasztalták, hogy a közemberek könnyebben taníthatók és fegyelmezhetők, mint a szamurájok. Nemzetközi példák is mutatták, milyen előnyei vannak a katonai előkészületekben való tömeges részvételnek. Célszerűbbnek látszott a „szamurájnemzet" egészét mozgósítani, mint az ügyeket kizárólag a szamurájokra bízni. Külföldi példák segítettek felgyorsítani a konfucianizmus „gyakorlati tanulmányozása" céljából összeálló helyi csoportok létrejöttét és a szamuráj szolgálati ideált a szamuráj személyétől elválasztó, a népszerű vallásból merített egyéni morált.

új társadalomban konstruktív vállalkozásokká alakítják át. 1876-ban, a pénzbeli megváltás bejelentésének évében a szamurájoknak megtiltották kardjaik viselését: ami addig kötelező volt, most illegális lett. A század végére olyan népszerű erkölcstanítók, mint Nitobe Inazō a nyugati lovageszménnyel szemben a *bushidō*t, a szamuráj magaviseletet szabályzó magasztos erkölcsi kódexet részesítették előnyben, de a Meiji-korszak kezdetén a kormány vezetői gyakorta rossz szemmel néztek valamikori társaikra. Meg kell hagyni, akadtak olyanok, akik úgy vélekedtek, hogy a kormány hirtelenkedve és szűkmarkúan bánik egy oly régóta szolgáló osztállyal, de a legtöbben úgy érezték, hogy szamuráj társaik elzárkózóak és fegyelmezetlenek.

A szamurájok elbocsátásának alternatívája természetesen a hadviselésben való alkalmazásuk volt. Úgy tűnt, Korea kínál is erre lehetőséget. A Tokugawa kori „Japán" határai nem voltak egyértelműek. Okinawa a Satsuma-uralom része volt, de a kereskedelem folytatása érdekében sikerült annak Kínához fűződő adófizetői viszonyát fenntartania. Az északon fekvő Hokkaidō szigetét egy Matsumae nevezetű Tokugawa-vazallus kormányozta, aki mindazonáltal teljesen tehetetlen volt a Kuril-szigeteken át történő, mind erősebb szahalini orosz előrenyomulással szemben. Tsushima-sziget ura kereskedett Koreával, de elfogadta a pusani kereskedelmi állomáson kialakult egyenlőtlenséget.

Legátfogóbb vonzatai a Korea-ügynek voltak, amely már az 1860-as évek derekán, a Tokugawa-kormányzás idején felvetődött. Ahhoz, hogy a Japán peremén állomásozó külföldiek jelenlétét megszüntessék, az országnak mindenekelőtt szomszédaival kellett közös nevezőre jutnia. Az új Meiji-kormányzat ennek érdekében küldöttséget menesztett Koreába, hogy informálja a japán rendszer változásairól, eltörölje Korea és a Tsushima-sziget ura, a Tokugawa-vazallus közötti megállapodásokat, s helyreállítsa a közvetlen államközi kapcsolatokat. A koreaiak mindebből nem kértek, s értésére adták a japánoknak, hogyha nyugati módra, hivatalos diplomáciai egyezményekkel szándékoznak fellépni, az esetben egy kalap alá veszik a barbárokkal és kirekesztik őket. Ez a reagálás felbőszítette a szamuráj vezetőket, akik megelégelve a régóta tartó megalázkodást a nyugatiak előtt, ki akarták kényszeríteni a szerződést. E cél szempontjából korántsem volt lebecsülendő tényező, hogy a kormány rendelkezésére álltak a nyughatatlan és tétlen katonák. 1873-ra a tōkyōi vezetők elhatározták, hogy dűlőre viszik a dolgot. Saigō Takamori, a restaurációs időszak legnagyobb katonai parancsnoka javasolta, hogy küldjék Koreába, ahol így vagy úgy, de elrendezi az

tiltakozásként a szerintük önkényes és felelőtlen kormányzati döntés ellen, visszavonultak. Még akkor is hajlíthatatlanok maradtak, mikor a kormány egy évvel később háborút indított Taiwan ellen (ezáltal érvényesítve az Okinawa iránti japán igényt), hogy az ott lakókat megbüntesse a Ryūkyū-szigeteki halászok meggyilkolása miatt.

A lehetőség, hogy a személyes neheztelést és elégedetlenséget a nemzet becsületén esett csorba vádjával ötvözhetik, az új rendszerben a szamurájok elégedetlenségének egyik legszélesebb körű tiltakozását eredményezte. Az elégedetlenség lángja a restaurációs hűbérbirtokokon csapott a legmagasabbra, mivel az ott élő szamurájok reménykedtek leginkább osztályuk előjogainak fennmaradásában. Az északon végbement restaurációs hadviselés lelohasztotta a *shizoku* várakozásait. A Korea-ügy kapcsán létrejött kormányszakadás után azonban a legfelső vezetői csoport háborgó tagjai számos felkelést robbantottak ki. 1874-ben Etō Shimpei vezette a „Büntesd a Koreapártot!" jelmondatú sagai felkelést; 1876-ban hasonló jellegű megmozdulásokat fojtottak el Chōshūban (Hagi) és Kyūshūban (Akitsuki és Kumamoto), 1877-ben pedig a restauráció egyik zászlóvivője, Saigō Takamori szervezett és vezetett Satsumában nagyarányú *shizoku*-felkelést, amely maximálisan igénybe vette a fiatal kormány katonai erejét.

Saigō kudarca intő jel volt a szamuráj ellenzéknek: a tény, hogy nem bírt fölénybe kerülni, jelezte, hogy ez más csoportnak vagy tájegységnek sem fog sikerülni. A *shizoku*-felkelések a helyi feudális érdekekben gyökereztek, és egyáltalán nem voltak összehangoltak. Az osztályuk előjogainak elvesztése miatt sértett szamurájok képtelenek voltak rávenni magukat, hogy soraikat a hozzájuk hasonlóan elégedetlen közemberekkel egészítsék ki. Kumamoto „isteni szél" felkelése során még az a szélsőség is megtörtént, hogy a lázadók a szamurájkard misztikumának megőrzése érdekében nem voltak hajlandók tűzfegyvert használni. Arányai és földrajzi helyzete miatt a satsumai felkelés állította a legnehezebb feladat elé a kormányt. E birtokon volt a legmagasabb a szamurájok aránya, és sehol sem voltak ennyire elszántak és harcra készek. Mindezek miatt az ellátási központjaiktól távol harcoló kormánycsapatok nemcsak tapasztalatlan rendőri egységekkel voltak kénytelenek kiegészíteni soraikat, de Japán olyan területein is toboroztak, amely fölött csak nemrég vonultak át a restaurációs háborúban győztes satsumai csapatok. A kormány mellett jobb tájékoztatási hálózata és taktikája szólt. Saigōnak, aki önkezével vetett véget életének, később megbocsátottak, rehabilitálták, s a közvélemény előtt a modern japán militarizmus és nacionalizmus hőseként született újjá.

két a nyugatiak jól képzett közemberekből szervezett egységeinek példái is sarkallták. Az 1870–1871-es francia–porosz háború idején a restauráció számos vezetője tartózkodott Európában, akik hazatérésükkor párhuzamot vontak a városukért bátran kiálló párizsiak, illetve a japán közembereknek a restaurációs hadviselésben mutatott közönye között. Nyilvánvaló, mondották, hogy a Japánt övező agresszív nemzetközi környezetben a nemzet biztonságához vezető út a közemberek oktatása és kiképzése, ami által Japán ahelyett, hogy egyetlen fegyverforgató osztályra támaszkodna, „fegyverben álló nemzetté" lesz. Ez nem ellenkezik a hagyományokkal, mivel annak idején, amikor intézményeikhez a kínaiaktól vették át a modellt, a régi Japánban is besorozhatták a parasztokat.

A japán sorkötelezettségi törvény – a franciához hasonlóan, amelyen alapult – a családrendszer épségét megkímélendő, kizárta az elsőszülött fiúkat (Japánban az adoptáltakat is). A kivételezést meg is lehetett vásárolni. Mivel azonban nem volt szükség nagy haderőre, s önkénteseket is besoroztak, a hadkötelezettségi törvénynek jó ideig nem volt igazi jelentősége. Az 1870-es évek folyamán korosztályonként alig három százalékot hívtak be. A satsumai felkelés elfojtása után a kormánycsapatoknak főként a földadóreformok korai szakaszában fel-fellobbanó paraszttüntetések adtak feladatot. Mikor aztán a szervezeti változtatások később éreztetni kezdték kedvező hatásukat, a japán vezetők már nagyobb hadseregre és nagyobb feladatokra is gondolhattak. Mindazonáltal csak az alkotmányos rend kialakításának befejeztével, az 1890-es években állt készen a kormány arra, hogy ismét szembenézzen a Korea-problémával. Attól kezdve a katonai kiadások meredeken emelkedtek. A közbeeső időszakban felállítottak és kiképeztek egy főként szamurájok alkotta tiszti testületet. A szamurájhagyomány volt a záloga annak, hogy a császár szolgálatában történő fegyverforgatás jelentős szerepet játsszon a japánok tudatában.

A nemzet erősödése iskolázott népességet kívánt. 1872-ben az „elemi oktatási törvény" nyolc egyetemi, harminckét középiskolai és kétszáztíz elemi iskolai körzetet jelölt ki. Éveken át ennek a tervnek az alsó szintje volt a fontos, a törvény azonban nem hagyott kétséget a minőség fontossága felől sem. „A tanulás a sikeres élet záloga – hirdették –, ezt senkinek sem szabad elhanyagolnia. A tudatlanság vezeti tévútra az embereket, dönti őket nyomorba, teszi tönkre a családot s magát az egyént." A múltban, folytatódott a törvény szövege, a tanulás elsősorban a szamurájok előjoga volt, és még „azok a szamurájok és elöljáróik is, akik tanultak, hajlamosak voltak

E két fotográfia éles ellentétet mutat a Tokugawa-sógunátust elsöprő fiatal satsumai, chōshūi és tosai szamurájok *(fent)*, valamint a nyugati minta szerint kiképzett és szervezett reguláris katonaság *(balra)* között, mely utóbbiról a Meiji-restauráció szamuráj vezetői úgy vélték, jobban megfelel egy modern nemzeti hadseregnek, mint a környezetükhöz és urukhoz erősen kötődő, elitista hajlandóságú szamurájcsapatok. Az új nemzeti hadsereg alapjait a chōshūi Ōmura Masujirō és Yamagata Aritomo fektette le. Chōshūi tapasztalatai alapján Ōmura meggyőződésévé vált, hogy a megfelelően kiképzett parasztok ugyanúgy képesek a harcra, mint a szamurájok. Ōmura csodálta Napóleont, s az új japán hadsereget francia mintára szervezte meg. Yamagata, akire a kormány más vezetőihez hasonlóan nagy hatást gyakorolt a poroszok 1871-es győzelme, később átváltott a német rendszerre. Az 1873-ban bevezetett általános hadkötelezettség nem volt népszerű a közemberek körében, akiknek soraiból a katonák kikerültek, ezzel szemben az 1877-es satsuma-felkelés alkalmával, az új hadsereg tűzkeresztsége alkalmával győzelmet hozott a kormánynak.

...Mori egy olyan rendszer képét vetítette előre, amely magasan képzett és kellőképp motivált polgárságot produkál. E rendszer középpontjában a tanítóképzőkből kikerülő tanítók állnak, akikbe beleneveltek a katonás fegyelmet és elkötelezettséget; ez az elv aztán valóban meghatározó szerepet játszott a tanítóképzőkben. Magasabb szinten azonban, az egyetemeknek a lehető legnagyobb intellektuális szabadságjogokkal kellett működniük, hogy Japánt a tudomány és az ismeretek szélesebb körében is versenyképessé tegyék.

E két ellentétesnek látszó rendszer vegyítésében Japán jelentős sikereket ért el. A 20. század elejére minden iskolás korú gyermek elemi iskolai oktatásban részesült. Az egységes tankönyvek a hazafiság és a lojalitás erkölcsi elveit sugározták. Az 1877-ben alapított, s a Meiji-kor végén a kyōtóival kiegészített Tōkyōi Császári Egyetemen azonban a kutatás a császári ház eredetének és leszármazásának kivételével minden téren szabadságot élvezett. A felsőoktatás e meglehetősen szabad légkörének értékét csak 1930-ban kezdték komolyan vitatni.

A földadó reformja

A reformokhoz a kormánynak stabil bevételre volt szüksége. A Tokugawa kori feudalizmus idején az adók mértéke hűbérbirtokokként s ezeken belül néha hűbéresekként is eltérő volt. Az, hogy a kormány magára vállalta a hűbéri birtokok fölötti felelősséget, majd az elbocsátott szamurájuk javadalmazását, lehetségessé és szükségessé tett egy új és egységes földosztási és adóztatási rendszert. 1873, a had- és oktatási kötelezettség bevezetésének éve, egyben a földadó felülvizsgálatának éve is volt. Hosszas vita után úgy határoztak, hogy a termőföldeket azok addigi termése alapján adóztatják meg. Az évenkénti adót eredetileg a termés három százalékában határozták meg, amelyet terményben kellett leróni. Ehhez járult még az egyszázalékos helyi adó, összesen tehát négy százalék.

Ez a fajta adó nem függött a jövedelemtől. A hűbéri birtokok és a szamurájok iránti kötelezettségek terheit átvevő, s a társadalom átalakítására törekvő kormány, amely még mindig fizette a Tokugawa-kor végnapjai idején történt kellemetlen események miatti kártérítéseket a külhatalmaknak, nem szándékozott megfeledkezni semmiféle elképzelhető bevételi forrásról. Másfelől viszont buzgón igyekezett a gyakorlatba átültetni kinyilvánított szándékát, az egyenlőség elve alapján fogant adókiegyenlítést. Ez elé, főként a földérték-felmérés bevezetése miatt, természetesen akadályok gördültek. A termőföldek felmérése 1876-ig tartott, az erdőké és vízgyűjtő medencéké 1881-ig. Satsumában a lázadásig nagyon

...rása nem volt. Az adó egy részét terményben kellett leróni, ami a városi piacoktól távoli helyeken gyakran külön tehertételt jelentett. Az 1870-es évek végén számos tüntetés szerveződött abban a reményben, hogy hatásukra a hatóságok enyhíteni fogják a Tokugawa-időkben tapasztalt erőteljes elnyomást. Ehelyett azonban a rendszer katonai erővel, habozás nélkül elfojtotta ezeket a megnyilvánulásokat.

Az új rendszer által bevezetett változások tehát vegyes érzelmeket keltettek a japán gazdálkodókban. Az 1870-es évtized végére enyhe infláció éreztette hatását, mivel a szükséghelyzetben lévő rendszer nem várhatott bevételi forrásai felduzzadására. Következésképp a mezőgazdasági termények ára s vele együtt a gazdálkodók reménysége egyenletesen növekedett. A gazdálkodókra azok az intézkedések is jól hatottak, amelyek felszabadították őket a Tokugawa-éra kötöttségei alól. Előbb lehetővé tették számukra, hogy családnevet vegyenek föl, majd erre fel is szólították őket. Azt termeltek, amit akartak, nem voltak már többé kiszolgáltatva a Tokugawa-kor merkantilista manővereinek. 1872-ben eltörölték a föld eladásával kapcsolatos tilalmakat, s lehetővé tették a régi és új osztályok közötti házasságokat. A gazdálkodóknak ugyanakkor korábban ismeretlen módon kellett alkalmazkodniuk a piachoz: az ezt megelőző korszakban kialakult szokásjogok és megállapodások helyébe jól körülhatárolt törvényi és rendőrségi előírások léptek. Ennek eredményeként a szerencsésebb adottságokkal rendelkezők és a rátermettebbek lehetőségei bővültek, a többieké beszűkült. Az 1880-as években az inflációt defláció követte, s az előbb említett arányok jelentős mértékben eltolódtak.

A katonauralom hivatalos végét követőleg figyelemre méltó gyorsasággal jöttek létre az intézményi alapok. A szamurájok túlnyomó többsége természetesen nem lelkesedett az olyan kapitalista társadalomért, amely felé Japán a Meiji-restauráció idején elindult. Erőskezű, jól működő kormányt és közigazgatást akartak ugyan, de abban egy pillanatig sem kételkedtek, hogy ezt nekik kell megvalósítaniuk. Jóllehet a végrehajtás vezetői csakugyan egykori szamurájok voltak, de a korábbinál sokkal kisebb számban képviseltették magukat, s intézkedéseik egyértelművé tették, hogy a jövő az addigiaknál tágabb lehetőségeket tartogat a tehetséges, az iskolázott és a tehetős emberek számára. A jövőbeli társadalom ugyanakkor a nemzet erejére és militarista elképzelésekre alapozódott, és legfontosabb polgári törvényei ugyanúgy normaként fogadták el a patriarkális szamurájcsaládot, ahogyan az alacsonyabb szintű tanintézmények a katonai erények fejlesztését. Ugyanekkor szamurájok ezrei hamarosan kifogytak a kormánytól kapott kötvényeikből; szerény forrásaik folytán az új, versen-

1858-ban öt nemzet és Japán egyezményt kötött, miszerint az utóbbi több kikötőjét megnyitja a külkereskedelem számára. Az egyik ilyen kikötő egy Edótól (Tôkyōtól) délre fekvő halászfalu, Yokohama volt. Az első külföldi kereskedők és családjuk viselkedésükkel, ruházatukkal és tevékenységükkel nagy hatást gyakoroltak a japánokra. Az érdeklődő edóiak számára a fametszők a yokohamai életről nyomatokat készítettek (*yokohama-e*). Az itt látható kép Utagawa Sadahide (1807–1873) műve, és Japán első nyugati stílusú vashídját ábrázolja, amelyet 1870-ben nyitottak meg Yokohamában. 1872-ben Yokohama és a tōkyōi Shimbashi között megépült Japán első vasútvonala is.

Tokugawa-társadalom egyedülálló jellegében keresendő. A *daimyō*k, bármit gondoltak is, valójában nem birtokolták, hanem csak bizalmi alapon igazgatták birtokaikat. Hűbéreseik csupán használatba kapták a földet, amelyből jövedelmük származott, de az nem vált a tulajdonukká. A négy restaurációs *daimyō* 1869-es petíciójának e kitétele: „ A hajlék, ahol mi, az aláírók lakunk, az uralkodó földjén áll", az egész katonai osztály nevében szólt. Ha Európához hasonlóan létezett volna valódi földbirtokos osztály, sokkal jobban kellett volna igazodni a tulajdonosokhoz, birtokaiktól való megfosztásuk pedig valószínűleg forradalomhoz vezetett volna. Poroszországgal szemben, ahol ez a folyamat évszázadokat vett igénybe, Japánban tíz év alatt ment végbe. Az országban a Meiji-korszak elején széles körben volt tapasztalható a forradalmi szellem és lelkesedés, a forradalmi cselekvés azonban nem vált szükségessé.

Japán és a Nyugat találkozása

Az 1870-es éveket a Meiji-vezetők számos politikai problémája és döntése jellemezte, de nem szabad elfeledni, hogy ugyanezen idő alatt mentek végbe a legmélyebbre ható kulturális változások is. A Meiji-korszak elejének leglényegesebb jelensége Japán és a nyugati világ találkozása volt, s hogy Japán tudatosan követte a nyugati civilizációt és annak mintáit. A szomszédos Kína egy ezredéven át volt az a kulturális nagyhatalom, amelynek árnyékában Japán kialakult, és bizonyos értelemben megtagadta önmagát. A kínain érlelődött japán kultúrát és ízlést

ottani könyvek – amelyekhez a Nagasakiban megforduló hollandoktól jutottak hozzá – jóval pontosabbak és alaposabbak, mint a kínaiak. Még a hagyományok is szerephez jutottak: „Őseink beutazták Kínát – írta az első ízben nyugatra indított küldöttség minisztere –, mi most viszont a Nyugatot utazzuk be." 1860-as küldetését még a Tokugawa-korszak vége előtt hat másik követte, a restauráció idején pedig a sógun öccse Párizsban tanulva készült egy modernizálandó bakufu-rendszer szolgálatára.

Mindezek az előkészületek azonban szerény mértékűek voltak ahhoz a hirtelen támadt érdeklődéshez viszonyítva, amellyel Japán a Meiji-korszak elején a Nyugat felé fordult. Óriási számban és meglehetős összevisszaságban áramlottak az országba a különféle elméletek és könyvek. Egyszerre érkezett a reneszánsz, a felvilágosodás és a Victoria-korszak.

A hivatalnoki kar nyugat felé történő fordulása fogalmazódott meg a *fukoku-kyōhei* (gazdag ország, erős hadsereg) jelmondatban; keresték a haza megerősítésének módozatait. Késő Tokugawa kori tudósok, például Sakuma Shōzan a „nyugati technika" és a „keleti értékek" egyfajta ötvözetét javasolták, mondván: azt kell csak átvenni, ami a japán társadalom számára egyértelműen hasznos. Az 1870-es évekre azonban az utazók és a diákok előtt világosnak tetszett, hogy többre van szükség; a nyugati társadalom ennél nagyobb versenyre késztet. A *„bummei kaika"* („civilizáció és felvilágosodás") jelszó az értelmiségiek elsőbbségét sugallta, akik kultúrájuk megreformálásának szentelték tevékenységüket

A Meiji-restaurációt végbevivő s az első évek kormányzatát kialakító személyiségek között – a kevésbé erőteljes Sanjō Sanetomin kívül – Iwakura Tomomi volt az egyetlen udvari nemes. Ravasz, körmönfont, a politikai intrikában járatos emberként a chōshūi és satsumai frakciók közötti összekötő szerepét töltötte be, s a restauráció során mindig előtérbe helyezte a császári ház érdekeit. Szilárdan hitt egy erős császárságban, s ellenezte a Szabadság és Emberjogi Mozgalmat. Európai útja alkalmával azonban rájött – ha csak azért is, hogy a nyugati hatalmak elismerjék Japánt –, célravezető volna az alkotmányos rendszer bevezetése. 1881-ben Inoue Kowashival megfogalmaztatta az alkotmány első vázlatát.

– folytatta – a szokásos emberi szükségletekhez igazodó, gyakorlatias tanítást kell állítani... E területek megismerése céljából a tanulónak japánra fordított nyugati könyveket kell tanulmányoznia... Az írás-olvasás tudományában járatos és tehetséges fiatalokat meg kell tanítani a nyugati nyelveken való olvasásra." Ez az átlagemberekhez szóló, egyszerű nyelvezeten írott munka több százezer példányban forgott közkézen, s alapos okkal feltételezhető, hogy az írástudók legnagyobb része ismerte.

1875-ben, miközben a *Gakumon no susumé*nak még mindig jelentek meg folytatásai, Fukuzawa egy bonyolultabb munkába, *A civilizáció elméletének vázlatá*ba vágta fejszéjét. Ebben erősen vitatta, hogy Japán válaszúthoz érkezett volna, s döntenie kellene, hogy előre, a modern civilizáció felé halad-e, vagy visszahanyatlik a barbarizmusba. Úgy érezte, nincs más választás, mint a „civilizáció", s mivel a modern nyugati országok ebben megelőzték Japánt, az országnak tőlük kell tanulnia, ha fel akar zárkózni hozzájuk. Fukuzawa „civilizációja" ugyanis nem pusztán dologi jellegű volt – elsődlegesen a belső szellemiségre alapozódott. Úgy látta, a Nyugat nyughatatlan szelleme, egyéni és nemzetiségi függetlensége elsőrendű fontosságú példa Japán szuverenitása és méltósága jövőbeli megőrzése szempontjából. A japán haladás útján, írja, az előrejutást számos hivatalos formaság gátolja, ezek akadályozzák az önálló szellemiség kifejlődését, márpedig az országnak a Nyugattal való kapcsolattartás révén elő kell segítenie a függetlenség légkörének kialakulá-

oly magasra rúgott, hogy a „Fukuzawa-könyvek" kifejezés a haladó szellemű kulturális viták során bevett szakzsargonná vált.

A lefordított nyugati művek beözönlése hatalmas kavarodást idézett elő, de akkora hatása egynek sem volt, mint Samuel Smiles *Self-Help (Segíts magadon!)* című munkájának. A könyvet egy Tokugawa-támogatást élvező diák, Nakamura Masanao hozta magával haza s fordította le. A nyugati vállalkozó szellem és leleményesség példaképeinek számító emberek rövid életrajzát tartalmazó kis kötetet afféle tankönyvként használták, s egyes kitételei még a 20. századi hivatalos olvasókönyvekbe is bekerültek. 1871-ben, ugyanabban az évben, mikor Smiles-fordítását kiadta, Nakamura lefordította John Stuart Mill *A szabadságról* című könyvét is, amely hamarosan képviseleti intézmények felállításának hivatkozási alapja lett.

Az Iwakura-küldöttség

A Nyugat közvetlen megtapasztalásának lehetősége iránti lelkesedés nem csak az értelmiség és a mind nagyobb számban tengerentúlra utazó diákok köreiben mutatkozott meg. A kormány financiális és politikai problémái ellenére mindent megtett, hogy előmozdítsa ezt az érdeklődést. Maga a császár is kibocsátott egy leiratot, amelyben arra ösztönözte a régi udvari arisztokráciát, hogy vegye ki részét a civilizáció és a korszerű tudás elterjesztéséből. És valóban: amint a hűbéri uradalmakat a prefektúrák irányítása alá helyezték, a Meiji-kormány legjelen-

nyos kormányzás felépítője is. Mivel a kormány minden osztálya delegált tagokat, a küldöttség létszáma végül majdnem ötven főre duzzadt, de még ez a szám is csaknem kétszeresére növekedett, mert korábbi vazallusaiktól kísérve egykori hűbérurak és udvari nemesek is csatlakoztak hozzájuk. Japán történelmében először öt fiatal nőt is nyugati tanintézményekbe küldtek, mellettük tízesével-húszasával indultak fiatalemberek nyugati iskolákba. Egy búcsúszertartás alkalmával a császár felszólította az utazókat, hogy keressenek föl minden olyan országot, amellyel Japán kapcsolatban áll, figyeljék meg intézményeik működését, és tegyenek jelentést róla.

Kevés olyan kormány akad, amely elég bátor ahhoz, hogy hivatalba lépése után alig néhány évvel leg-

további reformok bevezetése a lehető legnagyobb mértékben kerülendő." A valóságban a Tōkyōban maradtak lázasan tevékenykedtek: az oktatási és hadkötelezettségi rendeletek végrehajtása és a földadó kidolgozásának munkálatai pillanatnyi szünet nélkül folytatódtak. Egy másik reform, amelynek hírül vétele a küldöttség egyik-másik tagjában aggodalmakat keltett, az addig használatos holdnaptár helyére léptetett Gergely-naptár bevezetése volt. Ennél fontosabb volt, hogy döntésre akarták késztetni a koreai kormányt; az erre irányuló intézkedések egyikét a hazatérő küldöttség visszavonta.

Azt a jelentőséget, amelyet ez az utazás gyakorolt a későbbi Japán néhány politikai vezéralakjára, aligha lehet eltúlozni. A küldöttség csoportokra oszolva

Az 1871–1873-as Iwakura-küldöttség

Az Iwakura-küldöttség 1871 decemberének végén az *America* gőzhajón indult el Japánból. Egyik céljukat – az egyenlőtlen kereskedelmi szerződések felülvizsgálatát – nem sikerült elérniük, mivel Washingtonban az 1872 márciusában Grant elnökkel folytatott tárgyalásaik nem jártak eredménnyel. Ettől az időponttól kezdve a küldöttség vezetői számos európai uralkodóval és államférfival találkoztak annak érdekében, hogy megismerkedjenek mindazzal, ami segítségükre lehet a nyugati népek szokásainak, gazdagságuk és erejük forrásainak megértésében. Számos honfitársukat Nyugatra küldték tanulni, s nyugati szakembereket kerestek, akik segít-

Itô Hirobumi (1841–1909, *fent*) és Itagaki Taisuke (1837–1919, *jobbra*) a Meiji-időszak vezető államférfiai közé tartoztak. Jóllehet sok közös vonásuk volt, s időnként együtt is működtek, ugyanakkor a politikai reformok két szembenálló irányzatának képviselői voltak. Itô állt az események középpontjában. A restauráció irányítójaként, császári főtanácsadóként és belügyminiszterként konzervatív, porosz stílusú alkotmányt fogalmazott meg, amely a hatalmat a császár kezébe adta, s csak korlátozott mértékben biztosított népszerű alkotmányos jogokat. Itagaki, akit Itô többször is bevont kormányába, a Szabadság és Emberjogi Mozgalom vezetőjeként s népszerű politikai pártok, főleg a *Jiyûtô* (Liberális Párt), Japán első tömegpártja, megszervezőjeként általában szívesebben szemlélte kívülről a dolgokat. Híres kiáltása, amely az ellene elkövetett merényletkor szakadt ki belőle – „Itagaki meghalhat, de a szabadság soha!" –, a Népjogi Mozgalom jelmondatává vált.

sa a jövőben nem lesz lehetséges... Hogy a tíz év múlva várható bajnak elejét vegyük, csak egyvalamit tehetünk: iskolákat kell alapítanunk, amelyek méltók e névre." Kidóra a parlamentek is élénken hatottak. Az autokrata kormányokkal való összehasonlítás kapcsán írja: „A népnek parlamenti képviselői vannak, akiknek kötelessége mindent figyelemmel kísérni, s őrködni, hogy a tisztviselők ne foganatosítsanak jogtalan intézkedéseket. Ebben rejlik e kormányok legjobb tulajdonsága."

A küldöttek még épp idejében tértek vissza Japánba, hogy leállítsák a Korea elleni lépéseket; ők már tudták, hogy Japán ereje nem elegendő kalandor külföldi vállalkozásokra.

Sorrendben az elsőnek az alapfontosságú intézményi reformoknak kellett lenniük, s a küldötteket inkább felbátorították, mint elbátortalanították a tapasztaltak. Először is úgy tűnt, Japán függetlenségét nem fenyegeti közvetlen veszély. Ennél is fontosabb volt azonban Európa erősödésének üteme. Mint Ôkubo írta: „Ez a városokban tapasztalható óriási kereskedelmi és ipari növekedés mind az utóbbi ötven évben ment végbe." A küldöttség hivatalos krónikása mindezt megerősítve hangsúlyozta: „Ha valaki a mai Európát összeveti a negyven évvel ezelőttivel, elképzelhető, milyen óriási változások estek; az országban nem közlekedtek vonatok, a tengeren nem jártak gőzösök, nem létezett távirat, a csatornákon apró hajókat vonszoltak, a tengeren vitorlát bontottak, az utakon lóvonatú kocsik kerülgették egymást..." Más szavakkal: Japán még nem esett ki a versenyből, de igyekeznie kell, hogy a többieket beérje. Mint Kido írta: „Népünk nem különbözik a mai amerikaiaktól vagy európaiaktól; minden csupán az oktatáson, illetve az oktatás hiányán múlik." Európa egyébként nem volt egységes, országai kultúrájukat és erősségeiket illetően más-más képet mutattak.

Ettől az időtől kezdve a Meiji-kormány szelektív átvételi politikája egyértelművé vált. Közép-Európa s különösképp Poroszország és az Osztrák–Magyar Monarchia politikai berendezkedése ígéretesnek látszott; ugyanígy Franciaország központosított oktatási rendszere és Britannia iparának nagysága. A szűzföldek Amerikában tapasztalt ötletes fejlesztése arra késztette a küldöttséget, hogy Hokkaidô fejlesztésének segítésére „kölcsönkérje" Horace Capront, a Grant-kormány mezőgazdasági ügyekért felelős biztosát. A hazatérők előtt még ott állt a módosított földadó bevezetése, az agrár- és shizoku-mozgolódások, de már világosan látták, mit kell tenniük.

Az alkotmányos kormányzás felé

A Meiji kori Japán volt az első nem nyugati állam

megfigyelések sok mindent elárulnak a japán társadalom stabilitásáról és erejéről.

A 19. századi Japánban a népképviseleti kormány megalakításakor négy tényező találkozott össze: a felelősség és a kölcsönösség kulturális megítélése; a Nyugat példája; a vezetők egymással való kapcsolattartása és a vidéki közemberek elitjének reagálása. Ezek mindegyike megérdemel egy rövid kommentárt.

Valószínűtlennek látszik, hogy egy korábban katonai és autokratikus uralom alatt álló országban a kulturális megítélés az alkotmányozás egyik támasza legyen. A Tokugawa-korszak derekán azonban a konfucianizmusnak az egész japán társadalomban történt elterjedése és értelmezése egy olyan berendezkedést eredményezett, amely egészen más volt, mint a kezdeti időké. Az elit patriarkális, autokratikus, beleszólást nem tűrő uralma megkérdőjelezetlen maradt. Ennek ellenére az olyan kifejezések, mint az „egyetemes ok" *(dôri)* vagy „igazság" *(seigi)* hosszú ideig tartó használata a kölcsönös elvárásoknak olyan rendszerét hozta létre, amely enyhítette a kora középkor szeszélyes eljárásait. A terhek növelésére mindig kész nagyurak számíthattak rá, hogy a rend veszélyeztetése esetén a helyi elit petíciókkal fordul hozzájuk, s sógunátusi hűbérurak is bírálni fogják őket. Az olyan hatalmasságok, mint a sógun, a császár, a hivatalos tekintélynek egyre inkább csak jelképei, mint hordozói lettek, s legfőbb hűbéreseik elvárták, hogy aktuális kérdésekben az ő véleményüket kérjék ki. A kései Tokugawa-kor konszenzusra való törekvései magukban foglalták a nagyurak tanácsát is, s az adott évek megbékélési várakozásai arra bátorították az utolsó sógunt, hogy abban a meggyőződésben, miszerint az új rendszerben is jelentős szerepet fog játszani, lemondjon hatalmáról. A gyors változások időszakában minden japán kormánynak, amely kénytelen volt előnytelen megállapodásokat kötni a nyugati hatalmakkal, szüksége volt a politikai konszenzus kiépítésére; ez a tö-

A vezetők csoportján belüli kapcsolatok bonyolultak és érdekesek voltak. 1873-ban, a Korea-probléma ügyében teendő lépések megvitatása azzal az eredménnyel zárult, hogy a kormány vezető tosai és sagai tagjai mellett Saigō Takamori támogatását is elvesztette. Kido Takayoshi 1877-ben természetes halállal elhunyt, a következő évben Ōkubo Toshimichit egy elégedetlen szamuráj meggyilkolta. Így tehát a Meiji-politika első évtizedének „három nagyja" egy év leforgása alatt eltűnt. A rangsorban utánuk következő vezetők – olyan emberek, mint a chōshūi Itō Hirobumi és a satsumai Matsukata Masayoshi – tehetséges és tapasztalt politikusok voltak, mégis inkább a „Satsuma–Chōshū"-i érdekek képviselőit látták bennük; a Meiji-periódus további részében a „Sat-Chō" kifejezést a kormány szapulására alkalmazták.

A kormányból a Korea-vita után kivált tosai Itagaki Taisuke és a sagai Soejima Taneomi nem ragadott fegyvert, mint tette azt a sagai Etō Shimpei és a satsumai Saigō Takamori, inkább más elégedetlen vezetőkkel karöltve, alkotmányozásra szólították fel. Az 1873-as válság, mutattak rá, a kormányzás puszta alapjait fenyegette. A kormány az előírásoknak megfelelően meghozott döntés visszavonásával elhamarkodottan lépett, s elveszítette az ország bizalmát. „Miként erősíthető meg a kormány?" – tette föl a kérdést petíciójuk, s nyomban válaszolt is: „Egy nép által választott tanácsosi kamara megteremti a kormány és a nép érzelmi azonosságát, s egyetlen közösséggé egyesíti őket." A dokumentum a továbbiakban rámutat, hogy Japán így túlhaladhatná a Nyugaton kialakított intézményeket, amelyek tényleges munkájáról semmi tapasztalat; a nyugati intézményeket „tényleges tapasztalat által kell megismerni... Ha képesek vagyunk róluk példát venni és módszereiket átvenni, miért ne tudnánk ezeket a gyakorlatban alkalmazni?" Amiképp a technikai és technológiai találmányokat, a politikai intézményeket is át lehet ültetni, semmi szükség a kerék másodszori feltalálására.

A kormányban fontos feladatkört betöltő Itagaki jól tudta, hogy az alkotmányozásról szóló vita az egész országra ki fog terjedni, de remélte, hogy javaslataival ennek elejét veheti. Ez jórészt sikerült is neki, mivel neve egyszer s mindenkorra összeforrt egy szervezetével, amely a „Szabadság és Emberjogi Mozgalom" néven vált ismertté (*Jiyū minken undō*). A mozgalom Tosából indult ki, főleg helyi, *shizoku*-akcióként, de nem maradt sokáig ezen a szinten. A *Risshisha* (Önsegélyező Társaság, Smiles könyve alapján), amelyet Itagaki hozott létre Tosában, nyilatkozatot bocsátott ki: „Nekünk, a harmincmilliós

már országos szervezetté fejlődött, s támogatottságát már korántsem csak a volt szamurájok biztosították. Ugyanebben az évben a kormány, próbálva elterelni a figyelmet az állami tulajdonban lévő ipari létesítmények eladása körüli botrányokról, s igyekezve elejét venni a Szabadság és Emberjogi Mozgalom további népszerűsödésének, bejelentette, hogy az évtized végére alkotmányos rendet szándékozik kialakítani. Ez a kormány támogatottságának kiszélesítését célzó bejelentés a valóságban a támogatottság szűkülését eredményezte, s ugyanakkor a népszerű sagai egyéniség, Ōkuma Shigenobu eltávolításához vezetett. Ōkuma a következő évben megalakította saját pártját, a Haladás Pártot, a *Kaishintō*t.

Az alkotmányos kormányzásra irányuló mozgalom az elit elégedetlenségével kezdődött, de gyorsan bekerült a mindennapi élet és a viták áramába. A japán társadalom semmiképp sem volt passzívnak vagy nehezen reagálónak nevezhető. A szókimondás gyakorlatát erélyes helyi vezetők vezették be a Tokugawa-időkben. Írástudó mivoltuk lehetővé tette, hogy megismerjék koruk problémáit, s a kései feudalizmus laza közigazgatása felbátorította őket, hogy megoldásukban maguk is vegyenek részt. A kései Tokugawa-korszak, illetve a Meiji-idők zavaros vizeiből egy iskolázott „vándorok" alkotta új osztály is kiemelkedett. Tagjainak előmenetelét vagy szolgálati lehetőségeit meghiúsította, hogy a hűbéri birtokok, amelyen éltek, az újjászervezés és újjáépítés kavargásában gyakran feloszlottak. Tanítók, tanárok lévén, könnyen szót értettek a viszonylagos jólétben és függetlenségben élő vidéki elittel, s segíteni tudtak a helyi köznemesség elégedetlenségének és céljainak összegyűjtésében és megfogalmazásában. Szokatlan jelenség volt ez a Japán történelemben, az elégedetlenség megszüntetése érdekében a rend és a fegyelemben bürokratikus fenntartásában érdekelt kormányzat mindent el is követett.

Ennek az energiának részbeni felhasználására törekedtek már az 1870-es években kezdődött prefektúragyűléseken is, amelyek afféle szervezeti – bár politikainak nehezen nevezhető – előkészületeket jelentettek a vagyonadón alapuló választókerületek kialakítására. Ezek a gyűlések jobbára csak a (kijelölt) kormányzó által javasolt intézkedések megvitatására szorítkoztak, s gyakran a kormányzóéval homlokegyenest ellenkező álláspontra jutottak, mindazonáltal alkalmat adtak a helyi elitnek a választói tevékenység megtapasztalására. Mikor az 1890-es években életbe léptették az alkotmányos kormányzást, számos tisztségre olyan embert jelöltek, akiknek neve e prefektúragyűléseken vált közismertté.

A Japán Birodalom alkotmányát 1889. február 11-én léptették életbe. Kihirdetésekor – mint a fenti, korabeli fametszet is illusztrálja – hangsúlyozták, hogy az alkotmányt a Meiji-uralkodó adománya, aki bölcsességétől vezérelve korlátozta saját hatalmát, jogokkal ruházta fel a népet, s lehetővé tette számukra, hogy a nemzet ügyeibe beleszólhassanak. Itō Hirobumi és az alkotmány megalkotói igyekeztek úgy megfogalmazni a dokumentumot, hogy az az alkotmányos kormányzás lehetőségének kizárása nélkül foglalja magában a korlátlan császári uralom elvét. Az alkotmány semmiképp sem volt demokratikusnak nevezhető, de kétértelműségében nyitva hagyta az ajtót a parlamenti pártok kormányzása és a császári szuverenitás leple alatt megbúvó abszolutista, militarista tendenciák előtt. A Meiji-alkotmányt 1947. május 3-án váltotta fel Japán ma is érvényes alkotmánya.

nátus", a *Genrōin* megalakítása érdekében létrejött összhang nem tartható fenn, de ennek ellenére ez a még abban az évben létrehozott testület készítette elő s bocsátotta az Államtanács elé az alkotmány vázlatát. Amikor ezt az előjogai megnyirbálásától tartó kormány elutasította, vezető tagjait felkérték, hogy terjesszék elő az alkotmányra vonatkozó saját elképzeléseiket. Közülük Ōkuma Shigenobu várt ezzel a legtovább, s mikor javaslatait 1881-ben közvetlenül a császárnak terjesztette be, dühös kollégái kizárták a kormányból, s biztosították az uralkodót, hogy az évtized végére megszületik az alkotmány.

Az alkotmányozás középponti folyamatába ezek után a vezetői csoport tagjain kívül senki nem szólt bele. Az alkotmány-előkészítő bizottság vezetőjévé Itō Hirobumit nevezték ki, s európai tanulmányútra küldték. Kíséretének tagjaival együtt megfogadta Berlin és Bécs jogelméleti szakembereinek tanácsait, s Japánba való visszatérésekor magával vitt egy német alkotmányjogászt, hogy segítsen a japán alkotmány kidolgozásában. Az egyik legelső vázlat németül íródott – érdekes előzményeként az angolul felvázolt 1947-esnek. 1885-ben bejelentették, hogy az Államtanácsot kabinetrendszer váltja fel; az első miniszterelnök Itō lett. Volt udvari nemesekből és *daimyō*kból létrejött egy új, európai stílusú arisztokrácia, amelynek konzervatív tömbje a főrendiházban igyekezett késleltetni a gyors folyamatokat. Az évtized végére Itō és kollégái a szintén Itō által vezetett titkos tanácsban felülvizsgálták a császár jelenlétében előkészített dokumentumot. 1889-ben – az ígéretnek megfelelően – hivatalosan életbe lépett a Meiji-alkotmány.

Az alkotmányozási folyamatból kirekesztett, szerep nélkül maradt politikai pártok egymással civa-

men, Chichibuban pedig több ezer paraszt két zászlóaljba szervezett serege harcolt a „Jóakarat Uralmának" maguk megfogalmazta céljaiért. Dekrétumukat így datálták: „Kelt a szabadság és önkormányzás első esztendejében." Gerillacsapatokat küldtek az uzsorások ellen, csatába szálltak a szétzúzásukra küldött rendőri és katonai erőkkel. A forrongás gyökerei a Tokugawa kori véres parasztfelkelésekig nyúltak, jelmondatai azonban már a Szabadság és Emberjogi Mozgalom nyelvezetén és kifejezéseivel fogalmazódtak meg. A politikai pártok vezetői körében és természetesen a kormányban mindez riadalmat keltett. A pártok sietve feloszlottak, hogy aztán az évtized vége felé újraformálódjanak. A folyamat, amely az uralkodó oligarchia legitimációjának alapjait támadta, megszelídült s politikai mederbe terelődött.

Mikor a Meiji-alkotmány 1890-ben érvénybe lépett, kiderült, hogy megfogalmazói minden óvatosságuk ellenére a hatalom olyan jelentős elemeit engedték ki a kezükből, amelyek idővel képesek lehettek a japán politikai berendezkedés megváltoztatására. A dokumentum óvatossága a trón kezelésében mutatkozott meg. A császár csorbíthatatlan önállóságot élvezett. Az alkotmány voltaképp lehetővé tette számára – s ő kegyesen megígérte –, hogy a Császári Országgyűlés tanácsait figyelembe véve s azzal egyetértésben kormányozzon. Alapvető szabadságjogokat fektettek le, amelyeket azonban „a törvény keretein belül" módosítani lehetett. Kétházas törvényhozást alakítottak ki, a főrendiház tagjait rang szerint választva a főrendek közül, akikhez még a császár által kinevezettek és a legmagasabb adót fizetők képviselői járultak. A képviselőház tagjait egy nagyon magas vagyonadón alapuló, korlátozott választójog alapján választották, amely eredetileg félmillliónál alig több polgárra terjedt ki. A kormánybüdzsé jóváhagyatásának kudarca azt jelentette, hogy továbbra is az előző évi büdzsé érvényes. Az okmány csak bizonytalanul határozta meg az adminisztráció hatáskörét, nehogy úgy látszódjon, mintha csorbítani szándékoznának a császár előjogait. Mint később kiderült, lényegében a miniszterelnök volt a legelső az egyenlők között. Megválasztásának módja nem volt meghatározva, a gyakorlatban a vezető klikk tett személyére javaslatot a császárnak. A később „rangidős államférfiak" *(genrō)* néven emlegetett legfelső vezetők váltották egymást a miniszterelnöki poszton, aszerint, hogy Satsuma vagy Chōshū klánja került túlsúlyba. A dokumentum azonban minden hiányossága ellenére egészen Japán II. világháborús vereségéig érvényben maradt. A parlament tényleges súlya egyre inkább a képviselőházra tolódott át, s az ide való bejutást következe-

A 19. sz. közepén Japánnak belső problémái mellett erős terjeszkedő nyugati hatalmakkal is szembe kellett néznie, amelyek eltökélték, hogy Kínát és Japánt bekapcsolják a kereskedelem vérkeringésébe. A Nyugat 1853 előtt számos alkalommal igyekezett rávenni az országot, hogy tárja ki kapuit a kereskedelem előtt, de ezek a kísérletek szórványosak voltak, s nem állt mögöttük komoly gazdasági és politikai érdek. 1778-ban és 1792-ben az oroszok kezdeményeztek kereskedelmi kapcsolatot Hokkaidóval, 1804-ben pedig Nagasakival. A bakufu mind ezeket, mind a brit ajánlatokat visszautasította. 1825-ben a bakufu elrendelte, hogy minden nyugati hajót űzzenek el a japán vizekről, de ez a rendelet sem könnyített az egyre fokozódó nyomáson.

A japán közvélemény megoszlott. A hollandok révén pontosan tisztában voltak a Nyugat erejével és Kína gyengeségével. A bakufu és néhány uradalom is érdeklődni kezdett a nyugati technika iránt. Az 1840-es években Mito, Hizen és Satsuma már nyugati technológiával öntötte ágyúit. 1850-ben Hizen tett szert az első olyan lángkemencére, amelyben már vaságyúk öntéséhez szükséges hőfokot lehetett elérni. Néhány merész, holland és nyugati tanulmányokat folytató szamuráj-diák azt javasolta, hagyjanak föl a nyugati barbárokat kirekesztő politikával, a császári udvar legtöbb tagja azonban felszólította a Tokugawa-féle bakufut, hogy teljesítse katonai kötelességét, s védelmezze meg az országot és a császárt a szuverenitását fenyegető, növekvő veszélyekkel szemben.

Jobbra fent: A kikényszerített kereskedelmi megállapodások megkötését követőleg, 1858 után egyre több idegen hajó kereste fel Yokohamát és a többi nyitott kikötőt, s a külföldiek kolóniái egyre növekedtek. Nem meglepő, hogy vegyes érzelmeket keltettek. A japánok szemében az egyenlőtlen szerződéseket és a külföldiek hazai jelenlétét képviselték, ugyanakkor azonban érdeklődtek is a nyugati szokások, civilizáció és erő iránt. Ez az 1861-ből származó *Nishiki-e*-nyomat Ippôsai Hôtô (Yoshifuji) alkotása, s jól érzékelteti a kíváncsisággal vegyes visszatetszést: egy japán birkózó földhöz teremt egy idegen tengerészt.

Jobbra: A Townsend Harris amerikai konzul által kialkudott kereskedelmi szerződés létrejötte után ugyancsak hasonlóan egyenlőtlen szerződéseket csikart ki Japántól Hollandia, Oroszország, Anglia és Franciaország. Az újabb kikötők megnyitása mellett ezek az egyezmények a legnagyobb kedvezmények elvét és a területenkívüliséget is biztosították a külföldiek számára. Az új lehetőségek az új kolóniákra csábították a kereskedőket, a kalandorokat és a kíváncsiakat. A külföldiek jelenléte haragra lobbantotta a szamurájokat, akik 1859–1862-ben többüket meg is gyilkolták. Ezzel azonban nem tudták megakadályozni a beáramlást. A fametszetkészitők nagy előszeretettel ábrázolták az olyan idegen szokásokat, mint a hordszékekben, hintókban és gyalogszerrel, zeneszóval történő felvonulásokat. A kép címe: *„Öt nyugati nemzet díszmenete."*

Jobbra: Kalifornia 1848-as bekebelezésével az Egyesült Államok Japán iránti érdeklődése jelentősen fokozódott. Nagasaki jó szénfelvevőhelyet kínált a San Francisco és Shanghai közötti hajóúton. Fillmore elnök egy 11 hajóból álló flotta – köztük három gőzfregatt – élén

Fent: A Perry flottájával szembeszállni képtelen Tokugawa-bakufu nemigen tehetett mást, mint hogy engedett valamit, és húzta az időt. Mikor Perry 1854-ben visszatért, aláírtak egy előegyezményt Shimoda és Hakodate kikötőinek megnyitásáról. A fekete hajók híre futótűzként terjedt, amihez hozzájárult

A japán kikötők 1850-es megnyitásával és a külföldiek településeinek növekedésével mind több amerikai és európai látogatott Japánba, s szerzett közvetlen tapasztalatokat művészetéről és kultúrájáról. Riporterek, tanulmányírók, fényképészek számoltak be benyomásaikról Európában. Egy kultúra, amely több mint 250 évig hozzáférhetetlen volt, és amelyről voltaképp nem is vett tudomást a világ, hirtelen nagyon is hozzáférhetőnek és meghökkentően másnak bizonyult.

A japán művészet iránti európai érdeklődést egy 1862-es londoni kiállítás keltette föl, amelyen Sir Rutherford Alcock japán fametszet- és könyvgyűjteményét mutatta be. Ezt követte az 1867-es Párizsi Világkiállítás, amely a japán képző- és iparművészet mellett Hiroshige és mások által készített száz *ukiyo-e*-metszetet is bemutatott. Művész- és értelmiségi körökben az *ukiyo-e* különös érdeklődést ébresztett.

A japán művészet iránti divatőrületet állítólag Félix Bracquemond indította el, mikor egy Delâtre nevű nyomdásznál egy ládában rábukkant Hokusai vázlatgyűjteményére, a *Mangá*ra, s másolgatni kezdte. A Goncourt-fivérek, Zola, Degas, Manet, Whistler és más kiválóságok hamarosan egymással vetélkedve gyűjtötték a japán műtárgyakat. A japán nyomatok és kultúra iránti hirtelen támadt érdeklődésre 1872-ben Phillippe Burty műkritikus alkalmazta először a „japonisme" (kb. japanizmus) szót.

Fent: Kitagawa Utamarō (1753–1806) az edói mulatónegyedek szépséges hölgyeiről készített, mesterien komponált fametszeteiről híres. Ez egy Hinzauru néven ismert magas rangú kurtizánt *(oiran)* ábrázol (1796 körül). Utamarōt nem annyira az egyéniség pontos ábrázolása foglalkoztatta, mint inkább a különböző helyzetekben, hangulatban lévő, különféle tevékenységeket folytató nőtípusok bemutatása. Intim, keskeny látószögű képei a legjellemzőbb környezetükben látható modellekre összpontosítanak.

Fent: Felix Bracquemond, a francia kerámiaipar rézmetszője és tervezője az elsők között érzett rá a japán stílusra. 1866–1867-ben Hokusai és Hiroshige vázlatai alapján tervezte az Eugène Rousseau-féle porcelángyár étkészleteit.

Balra: Monet-ról ismeretes, hogy birtokában volt Hiroshige *Edo száz látképe* című sorozata egyik metszetének, az *Akácvirágzás a kameidói vízparton*nak. Andō Hiroshige (1797–1858) a nyugati festőkre legnagyobb hatást

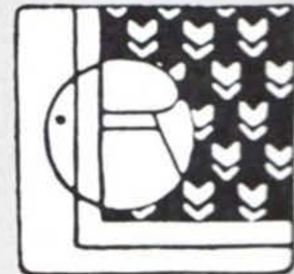
Fent: Claude Monet (1840–1926) az 1860-as években ismerte meg, s 1871-től komolyan gyűjteni is kezdte az *ukiyo-e*-műveket. Több száz metszetet gyűjtött össze, főleg Utamarō, Hokusai és Hiroshige alkotá-

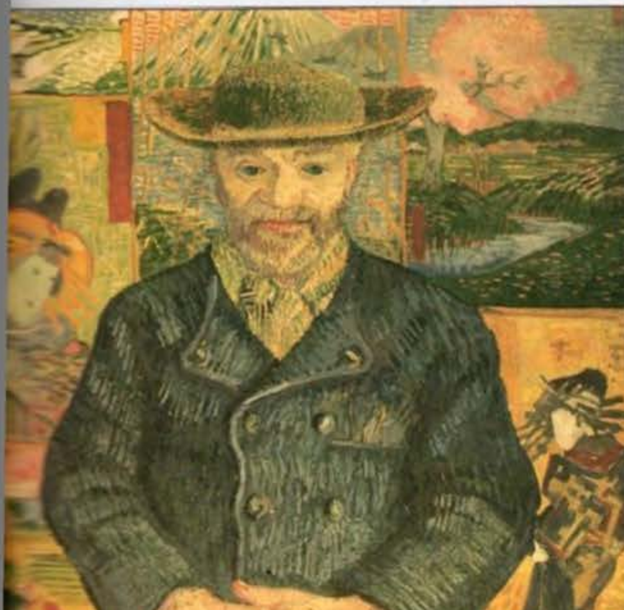
Jobbra: Vincent van Gogh is az *ukiyo-e*-képek lelkes csodálója volt. Rajongott vonalvezetésükért, színeikért és perspektívájukért, tájképeik komponálásáért. Ez az 1887-ben festett portré Julien (az apa) Tanguy

Fent: A század végén a japán művészet divatja és hatása leáldozóban volt, de a *fin-de-siécle*-nek Bécsben még érződtek utórezgései: Leopold Bauer, Gustav Klimt és más művészek a keleti pecsétek stílusát imitálva tervezték meg saját monogramjukat.

Balra: Az impresszionisták közül Toulouse Lautrec volt az egyik, akinek sikerült megragadnia a japán fametszők képeinek szellemiségét, az általuk ábrázolt „mulandó világ" hangulatát, figuraformálásuk síkbeliségét, az előtér hangsúlyozását, a perspektíva sajátos szerkesztését, s mindezeket a párizsi félvilági mulatók reklámozására szolgáló plakátokra átvinni. Ez a plakát 1893-ban készült.

Japán intézményi rendszere

1890-re kialakult a modern Japán intézményi szervezete. Kiépítése és a kísérletezés egy olyan struktúrát eredményezett, amely teret adott az egyéni energiának, a nemzeti törekvéseket pedig az ország erejét növelő csatornákba terelte. Amint e rendszer összeállt, az intézmények egy olyan tetterős Japánt hoztak létre, amely már alig várta, hogy utolérje a vele szerződéses kapcsolatban lévő hatalmakat.

Az első intézkedések a helyi döntéshozó szervezetekre vonatkoztak. A chōshūi Yamagata Aritomo, a modern japán hadsereg megteremtője az első kabinetben belügyminiszterként szolgált, s olyan módszereket dolgozott ki, amelyek révén biztosította, hogy a helyi döntéshozó szervezetekre ne hasson a pártok rivalizálása, s amelyek révén az agrármozgalmaknak véget lehetett vetni. Yamagata gondolatmenetében a hadkötelezettség és a helyi önkormányzat szoros kapcsolatban állt egymással. 1877-re elkészítette az alacsonyabb beosztású tisztségviselők választásának tervezetét, hogy ezzel is erősítse az önkormányzás érzését. Valamennyi magasabb beosztású tisztviselő kinevezéssel került posztjára. A belügyminiszter Japán egyik legnagyobb hatalmú köztisztviselője volt. Ő nevezte ki a kormányzókat, s bármely helyi kezdeményezést megvétózhatott. A városok és falvak költségvetésének előteremtését s a helyi adó kivetését a helyhatóságokra bízta. A rendszer megfelelt azoknak az elvárásoknak, amelyek jegyében fogant: Japánban az 1880-as évekre megszűntek az agrárlázadások, s a helyi politika egy nemzedéknyi időre elvált az országos politikától.

Az intézmények konszolidációjának második területe a katonaság volt. A Meiji-korszak első időszakában a fegyveres erőkön belül érződő elégedetlenség általában lokálpatrióta talajon sarjadt, s a satsumai vezetők kivonulása, majd veresége jogos aggodalmakat keltett a hadsereg megbízhatóságát illetően. Yamagata, aki e probléma megoldásának is vezéralakja volt, megfogadta azoknak a helyetteseinek a tanácsát, akiket Németországba küldött az ottani vezérkar felépítésének tanulmányozására. A japán hadsereg vezérkarát 1878-ban szervezték meg, az 1883-ban megnyitott Hadiakadémia felső szintű vezérkari tiszteket képzett. A modell s a tanárok közül kettő német volt. A vezérkar közvetlenül a császár irányítása alá tartozott. Ez biztosította, hogy a jövőben civil politikusok csak korlátozott mértékben szólhassanak bele a hadsereg költségvetésébe és politikájába. Yamagata az ideológiáról és a harci szellemről sem feledkezett meg. Az 1882-ben kibocsátott, katonákhoz és tengerészekhez szóló császári leirat arra intette a címzetteket, hogy tartsák magukat kodjanak az egyéni politizálástól, az állam politikai életében jelentős szerepet játszottak. A modern Japán kormányai erősen „katonásak" voltak: a civilek csak 1898-ban kerültek többségbe bennük; a Meiji-időszak alatt a miniszteri posztok negyvenöt százalékát katonatisztek töltötték be.

Japán egészét tekintve a harmadik roppant fontos terület a modern rendőrség megszervezése volt. Az 1880-as években lépéseket tettek a rendőri rendszer központosítása érdekében, mégpedig oly módon, hogy a prefektúrák kormányába egy-egy magas rangú rendőrtisztet helyeztek, akiket maga a belügyminiszter nevezett ki. 1884-ben minden prefektúrában rendőrképző iskola alakult, 1886–1887-ben pedig megkezdték az egy- illetve kétszemélyes őrsök alkotta országos hálózat kiépítését. Az, hogy a rendőrség a korábbinál ennyivel mélyebben hatolt be a civil társadalomba, lehetővé tette, hogy a központi kormány helyi ügynökökként használja a rendőrség tagjait. A gondosan megválogatott emberekből megszervezett, magas erkölcsi szinten álló rendőrség a japán társadalom minden területén megszokott jelenséggé vált. Ez a rendőrség tartatta be a közegészségügyi és hadkötelezettségi előírásokat, rendőrök felügyelték az évenkénti takarítási akciókat, s ők őrködtek a viselkedés szabályai fölött. A városok útkereszteződéseiben álló rendőrbódék a zavargások idején időnként a csőcselék céltábláivá lettek, vidéken azonban ezek az intézkedések elősegítették az egyöntetűség kialakulását, s elbátortalanítólag hatottak a szakadárokra.

Ugyancsak az 1880-as években került sor a modern gazdaság infrastruktúrájának megalapozására is. Matsukata Masayoshi pénzügyminiszter erőskezű irányítása alatt a kormány magánvállalkozóknak eladta hasznot nem hajtó vállalatait és kísérleti üzemeit, megfékezte az 1870-es években kezdődött inflációt, s egy nemzeti bank- és postatakarék-rendszeren keresztül megalapozta a korszerű gazdaság intézményrendszerét. Számtalan vizsgálattal igyekeztek földeríteni azokat a módszereket és pontokat, ahogyan és ahol a modern gazdaságot fejleszteni lehet. A kormány befolyása érvényesült a *daimyō*- és szamuráj-kötvényekkel alapított bankok beruházásaiban, amelyeket oda irányítottak, ahol hozzájárulhattak a növekedéshez; a vasútépítési program ennek egyik legnagyobb haszonélvezője volt. Matsukata neve hosszú időre összefonódott az agrárkörökben tapasztalható, deflációs politikája által kiváltott elégedetlenséggel, de amikor csaknem egy évtized múlva leköszönt posztjáról, a japán gazdaság sokkal stabilabb volt, mint hivatalba lépésekor.

Az 1880-as években került sor az oktatás intézményeinek kiépítésére is. Az évtized folyamán a közokta-

Matsukata Masayoshi (1835–1924) alacsony rangú satsumai szamurájcsaládból származott. Jóllehet mind Saigō Takamorinál, mind Ōkubo Toshimichinél fiatalabb volt, mindkettejüket jól ismerte, ők pedig be is vonták a Meiji-restaurációba. 1868-ban tartományi kormányzóvá nevezték ki Észak-Kyūshūra, azzal a megbízatással, hogy a gazdag rizskereskedőktől szerezzen anyagi támogatást az új kormánynak. 1871-ben Tōkyōba költözött, hogy segítségére legyen Itō Hirobuminak a földadó reformjának kidolgozásában. 1878-ban Európába látogatott, ahol nagy hatást gyakorolt rá a francia kormány pénzügyi politikája. 1881-ben Ōkuma Shigenobut váltotta fel a pénzügyminiszteri poszton. A kormány által 1877–1878-ban túlzott mértékben kibocsátott bankjegyek által gerjesztett infláció leküzdésére, valamint a satsuma-lázadás leverése költségeinek előteremtésére a bankjegyek kiáramlásának csökkentésével, az adók emelésével és az állami vállalatok eladásával határozott deflációs politikát vezetett be. Politikája erősen sújtotta a gazdálkodókat, mégis ő fektette le a folyamatos gazdasági növekedés alapjait, s programja indított el számos olyan befolyásos vállalkozót, aki később a *zaibatsu*kként ismertté vált magán pénzügybirodalmakat kiépítette.

Tōkyōban az itt látható Mitsui családi bankház biztosított elsőként modern kereskedelmi bankszolgáltatásokat. A család az Edo-korszak végéig szoros kapcsolatokat tartott fenn a Tokugawa-sógunátussal. Az 1860-as években a jövő fordulatait sejtető irányzatokat látva, a sógunátust ellenző vezetőkkel is kapcsolatot teremtett, s ezáltal lehetővé tette, hogy a bankház a restauráció után is élvezze a kormány bizalmát. 1871-ben petícióval fordult a kormányhoz: engedélyezzék, hogy pénzkölcsönző és -váltó cégét nyugati stílusú bankká alakítsa. A nemzeti bank 1872-es rendelete révén lehetővé tették, hogy harminc fiókkal és kétmillió yenes tőkével magánbankot létesítsen. Míg Matsukata Masayoshi 1882-ben meg nem alapította a Japán Bankot, Mitsui uralta a bankpiacot s kezelte kizárólagos joggal az állam adóbevételeit. A Mitsui Bank lett az alapja az óriási pénzügyi, ipari és kereskedelmi Mitsui *zaibatsu*nak, amelyet végül a szövetségesek megszállása idején oszlattak fel.

lák szorosabb központi irányítása, amely intézmények a helyi adóktól függve viszonylag szerényebb eszközökkel kénytelenek beérni, lehetővé teszi a tananyagok konkrétabb meghatározását. Mori Arinori, a korábban említett oktatási miniszter nem értett egyet Motoda Eifuval, a császár konfuciánus gyámjával abban, hogy tanácsos volna-e az erkölcsiségről szóló általános proklamációt kibocsátani. Motoda akarata érvényesült, jóllehet a végeredmény nem tartalmazott olyan konkrét előírásokat, mint azt bizonnyal szerette volna. Az 1890-es „Császári leirat az oktatásról", a modern Japán történetének egyik nagyon fontos dokumentuma. Az állami iskolákban vallásos tisztelettel kezelték, s szövege tekintélyes részét kívülről betanulttatták a növendékekkel. Első mondata az egészet előrevetíti: „Császári eleink széles s örökkön tartó alapokra építették birodalmunkat, melybe mélyen s szilárdan beleplántálták az erényt; egynek lenni a hűségben és fiúi jámborságban, alattvalóink nemzedékről nemzedékre példázták ennek szépségét. Ebben rejlik a mi birodalmunk dicsősége, s ebből táplálkozik oktatásunk forrása is." Ezután felszólítások következtek: mindenki tartsa szem előtt a legfontosabb konfuciánusi erényeket: a fiúi tiszteletet és a harmóniára való törekvést; a tanulók (és alattvalók) „magaviseletükben legyenek szerények és mérsékletesek; terjesszék ki jóakaratukat mindenkire; tanuljanak s foglalkozzanak művészetekkel, s ezáltal fejlesszék szellemi képességeiket és erkölcsi tartásukat; továbbá támogassák a jó erkölcsöt, mozdítsák elő a közérdeket; tartsák mindenkor tiszteletben az alkotmányt s a törvényeket; szükség esetén bátran ajánlják fel magukat az államnak; s ekképpen őrizzék és tartsák fenn a mennyel és a földdel egyidős császári trónusunkat." A „bölcsesség keresése az egész világon" tehát látnivalóan visszave-

taglalta, hogy az európai alkotmányosság hosszú időn át fejlődött ki, és „e kormányzási forma alapjául a vallás szolgált... a nép soraiban tehát megvolt az alapvető megegyezés." Japánban azonban a gyenge lábakon álló, nagyobbrészt csak formális vallásosság nem tölthette be ezt a szerepet. „A mi országunkban tehát egyetlen intézmény létezik csupán, amely alkotmányunk alapköve lehet: a császári ház."

Másként fogalmazva: azt a szerepet, amelyet a kereszténység játszott Nyugaton az erkölcs és értékrend tekintetében, Japánban a császári háznak kellett betöltenie. Az „oktatási leirat" a másfajta értékrendeket bizonyos mértékig fenyegetésnek állította be, amelyek a japánokat egymáshoz kapcsoló teljes erkölcsi egység ellen irányulnak. Mindezt egy incidens hozta felszínre. A Császári Egyetem előkészítő tanintézetében, az Első Tōkyōi Főiskolán Uchimura Kanzō, az angol nyelv keresztény tanára, kollégáival ellentétben nem volt hajlandó meghajolni a Császári Leirat előtt annak felolvasása után. Árulónak bélyegezték, s hamarosan kénytelen volt lemondani pozíciójáról. A történtek heves vitákat váltottak ki arról, hogyan lehet a hazafiságot a kereszténységgel ötvözni. Az oktatási miniszter továbbra is fenntartotta ez irányban táplált kételyeit, mivel néhány évvel később a vallási (azaz keresztény) tanintézmények növendékeit kizárta azok köréből, akik a hadkötelezettség alól felmentést kaphattak. A Meiji-időszak kezdeti nyíltsága már az alkotmányos kormányzás bevezetésének első néhány hónapjában beszűkült.

Japán a nagyhatalmak sorában

Miután intézményi hálózatát kiépítette, Japán úgy találta, most már az addig háttérbe szorult külpolitikai problémák felé fordíthatja figyelmét. 1876-ban a Meiji-diplomáciának sikerült „megnyitnia" Koreát a külkapcsolatok számára, Kínával egyezményeket kötöttek, de azok a kísérletek, amelyekkel 1882-ben, illetve 1884-ben Korea modernizálását igyekeztek támogatni, szakszerűtlen végrehajtásuk miatt kudarcot vallottak. Japán és Kína 1885-ben megegyezett, hogy a továbbiakban is próbálják képviselni saját érdekeiket Koreában, de ebben az elkövetkező évek folyamán Peking sokkal eredményesebbnek bizonyult, s még egy állandó tanácsadóját is sikerült elfogadtatnia Szöulban. Japánban egyre erősödtek az ellenérzések az idegen hatalmak által rájuk kényszerített előnytelen egyezményekkel szemben. Az 1880-as években a kormány számos alkalommal igyekezett rávenni a nyugatiakat a szerződések részleges módosítására, de e tervek nyilvánosságra hozatala, illetve ezek nem kielégítő volta minden alkalommal széles körű tiltakozásokat váltott ki, amelyek foka a tüntetésektől a külügyminiszter meg-

ta. Farkasordító hideg volt. A szakáll megfagyva, jégcsapként lógott az állról. A fagyás ellen minden végtagunkat gyapjúba burkoltuk, de a hideg így is csontunkig hatolt. A lovak annyira fáztak, hogy nem bírtak továbbmenni. Mi folytattuk… Így meneteltünk napokon át."

Az alkotmány 1890-es létrejöttét követően a képviselőház, amelynek tagjai között a politikai pártok képviselői voltak túlsúlyban, makacs, obstruktív intézménynek bizonyult, amellyel az első kabinetek nemigen tudtak mit kezdeni. Kézbe vétele érdekében a kormány vezetői számos kísérletet tettek: próbálkoztak a pártemberek megvesztegetésével, a képviselőház feloszlatásával s ezzel új választások kikényszerítésével, a választások során alkalmazott „erős kéz" politikával, harmóniára és haladásra felszólító császári leiratokkal, de a pártok továbbra is ellenfelüknek tekintették a Satsuma–Chōshū-kormányt.

Változást a külpolitikában elért sikerek hoztak. 1894-ben az Itō Hirobumi által irányított kabinet végre megoldást talált az egyezmények felülvizsgálatának problémájára. A vámtarifák fölötti teljes önrendelkezés ugyan csak 1911-ben valósult meg, a területenkívüliség megszüntetése viszont végre biztosította a japán törvények teljes szuverenitását. Japán ettől fogva egyenlő félként tárgyalhatott a külfölddel. Mialatt folyt az egyezmények módosítása körülötti alkudozás, a Koreában kirobbant lázadás egy Kínával szembeni háborúhoz vezetett, amelyben Japán győzelme azt eredményezte, hogy bekerült azoknak a hatalmaknak a körébe, amelyek képesek voltak maguknak Kínában koncessziókat biztosítani.

Korea kérésére Kína 1884-ben csapatokat küldött egy felkelés leverésére, s a Kínával kötött 1885-ös egyezmény alapján Japán is úgy határozott, hogy elküldi saját egységeit. Mikor a csapatok már ott voltak, Japán erődemonstrációképpen felszólította Koreát, hogy az ő segítségükkel hajtson végre jelentős közigazgatási változtatásokat. A kínaiak ebben nem voltak hajlandók közreműködni, s a vita háborúhoz

gúnak minősítik, kitörő örömmel ünnepelte a diplomáciai és katonai sikereket. „Most döbbentem rá – írta Tokutomi, a liberális újságíró –, hogy a kormány, amellyel mostanáig hadakoztam, az én kormányom volt." A győzelmek hatása főként japán katonai körökben érvényesült, amelynek bőkezűen osztogatták a kitüntetéseket és az állami javadalmazásokat, de jutott a dicsőségből az uralkodónak is, mivel a sikert az ő atyai irányításának tulajdonították. A háború haszonnal is járt. A shimonoseki egyezményben Kína jelentős jóvátételi összeg megfizetésére kötelezte magát, átengedte Taiwant, és bérbe adta a Liaotung-félszigetet. Németország, Franciaország és Oroszország azonban a később „hármas beavatkozás" néven emlegetett tárgyalásokon az utolsó pillanatban azt „tanácsolta" Japánnak, hogy „az ázsiai béke kedvéért" mondjon le Liaotungról. Mindez ismételten arra emlékeztette Japánt: sok teendője van még, amíg teljes mértékben a maga kezébe veheti sorsa irányítását. Az egyezmény további fontos kikötéseket is tartalmazott. Japán jogot kapott rá, hogy gyárakat alapítson Kínában, s hogy bizonyos kikötőit használhassa. Ezen túlmenően Koreát megszabadították a Kína által rákényszerített adótól s „függetlennek" nyilvánították, ami által Oroszország és Japán közötti új versengés tárgyává avatták.

Az 1894–1895-ös kínai–japán háború tehát a „félgyarmati" státusból az imperialista hatalmak sorába emelte az országot. Az imperialista uralom és az irányított fejlődés első tapasztalatait Taiwan megszállása szolgáltatta. 1898-ban Oroszország bérleti szerződés formájában megszerezte Kínától a vitatott Liaotung-félszigetet, ami Japánban újraélesztette a

A kínai–japán háború, 1894–1895
A Kína és Japán közötti háború Koreában tört ki, katalizátora az 1894-es Tonghak-felkelés volt. A Tonghak („keleti műveltség") mozgalma a kínai, buddhista és honi koreai eszmék vallási ötvözeteként indult. Miután a koreai udvar betiltotta, nemzeti színezetű mozgalommá alakult, amely a koreai nép leigázása és szegénysége, valamint az idegen hatalmak (Kína és Japán) jelenléte ellen tiltakozott. Kína és Japán egyaránt késznek mutatkozott, amikor a koreai udvar a segítségüket kérte a lázadás elfojtásához (1894. június). Akkor szabadult el a pokol, amikor 1894 júliusában néhány japán elrabolta a szöuli palotából a koreai királyt és királynét. Mindenki a kínaiak győzelmét várta, a jobb vezetőkkel, kiképzéssel és felszereléssel rendelkező japán hadsereg azonban északnak vonult, Phongjangba és a Liaotung-félszigetre. A harcok 1895 márciusában befejeződtek. Az áprilisban Shimonosekiben megkötött béke feltételei igen szigorúak voltak. A Csing udvar elismerte Korea „függetlenségét", s ezzel kiszolgáltatta a tartományt Japán beavatkozásának. Jóvátételként 200 millió *tael*t (310 millió yent) fizettek ki. A Liaotung-félszigetet, Taiwant és a Penghu-szigeteket átengedték Japánnak, s ez megnyitotta az utat a birodalmi terjeszkedés előtt. Kína kénytelen volt kikötőiben kedvezményeket biztosítani a

Ansan
Jingkou
Haicseng
Peking
Hsziujan
1895. november 8-án vissza Kínának
Andong
Szinidzsu
Yalu
LIAOTUNG-FÉLSZIGET
Yalu folyó menti csata
1894. augusztus 17.
Andzsu
Tiencsin
JAPÁN-TENGER
Picuvu
Csincsou
Vonszan
Port Arthur
Talien
Phongjang
1894. szeptember 16.
POHAJ-ÖBÖL
1894. október 24–30.
1894. augusztus 27–30.
Incshon
Szöul
KOREA
Vejhajvej
1895. február 12.
Tangdzsin
1894. július 29.
1894. július 12–29.
HONSHŪ
Puszan
Ōsaka
Koreai-szoros
Hiroshima
Shimonoseki
1895. április 17-én
Tsushima-sz.
CSING KORI KÍNA
SÁRGA-TENGER
Bungo-csatorna
SHIKOKU
Csedzsu-sz.
Sasebo
KYŪSHŪ
JAPÁN
Szucsou
Hangcsou
KELET-KÍNAI-TENGER
Ryūkyū-szk.
1874-től Japánhoz tartozik
csata évszámmal
Japán számára 1876-ban megnyitott kikötő
az 1895-ös japán békeszerződésben megnyitott kikötő

gerészet Japán segítségére siet, ha az egynél több európai országgal háborúba keveredne, Japán készülődni kezdett az Oroszországgal való leszámolásra. Ennek nyitánya a Port Arthur ellen indított 1904-es japán tengeri támadás volt. Mivel az orosz távol-keleti flottát sikerült beszorítaniuk, a japán hadsereg hosszas és keserves erőfeszítéseket tett a bázis elfoglalására, amelyek egészen az 1904-es év végéig tartottak. A japán seregek ezt követően átnyomultak Mandzsúriába, ott került sor az óriási mukdeni ütközetre. 1905 tavaszán a világ túlsó oldaláról odaküldött orosz balti flottát a Tsushimai-szorosban Tōgō Heihachirō admirális teljesen megsemmisítette. Theodore Roosevelt elnöknek, részben Kaneko Kentarō iparmágnás nyomatékos kérésére, 1905

is költözött. Itō kísérletei, amelyek Korea modernizálásának irányítását célozták a háttérből, csak részleges sikerrel jártak, s miután 1909-ben a tábornokot egy koreai nacionalista meggyilkolta, az erőteljesebb lépéseket sürgető közvélemény nyomására Japán 1910-ben annektálta Koreát.

A 20. század nagy háborúi közül az orosz–japán volt az első. Az óriási véráldozatok már előrevetítették az egy évtizeddel később Nyugaton folytatott, javarészt értelmetlen lövészárok-háborút. Japán fölénybe kerülése miatt azonban a külföldi megfigyelők szívesebben hangsúlyozták az ország meghökkentő és váratlan sikereinek pozitív tényezőit. Japánban a fegyveres erők tekintélye és költségvetése egyre növekedett, de ez utóbbihoz most nem állt rendelkezésre

felszerelt orosz sereget Mukdenig sikerült visszaszorítaniuk, ahol a 350 000 fős orosz, illetve 250 000 fős japán hadsereg véres ütközetet vívott, de egyik fél sem győzött. A legfelsőbb japán katonai vezetés felismerte, hogy utánpótlási lehetőségeik végső határa Mukden. Időközben az orosz balti flotta lassan félig körülhajózta már a Földet. Május végén a Tsushima-szorosnál várakozó japán hajóhad döntő vereséget mért a balti flottára. Mindkét harcoló fél kimerült, és tárgyalásokat szorgalmazott. Elfogadták Theodore Roosevelt elnök ajánlatát, hogy a New Hampshire-i Portsmouth-ban békét kössenek. Japán meglepő területi követelésekkel állt elő.

Jobbra: A Meiji-korszak legnagyobb részében Japán ipari termelését olyan kis műhelyek és boltok jellemezték, mint ez a tôkyôi fémműves bolt.

Lent: A korabeli metszeten ábrázolt első japán vasútvonalat a Meiji-kormány építette 1872-ben Tōkyō (Shimbashi) és Yokohama között.

ború alatt pártfogoltja, Katsura Tarō volt a miniszterelnök. Az oroszok visszatérésétől való félelmek és a Kínában az 1911-es forradalom után tapasztalható zavaros állapotok biztosították, hogy a katonai megfontolások és szükségletek nagy szerepet játsszanak a jövő politikai számításaiban. Az európai hatalmak között hamarosan kitört a pusztító I. világháború, ami lehetővé tette, hogy Japán rátegye kezét Németország santungi birtokaira, s megpróbáljon magának vezető pozíciót kiépíteni az ázsiai kontinensen. Miközben az imperializmus a világ más tájain már kezdett kimenni a divatból, az imperialista Japán a felnőttkor küszöbére érkezett.

Iparosítás és gazdasági növekedés

Azoktól az időktől kezdve, hogy a kései Tokugawa-korszak utazói fölfedték a Nyugat erejének forrását, az iparosítás a japán vezetők állandó célja lett. Az újságíró Tokutomi az 1880-as években írt népszerű könyvei egyikében lelkesen jövendölte: „Olyanokká leszünk, mint egy gigászi csendes-óceáni kikötő, mint egy nagyszerű keleti város, a nemzetközi kereskedelem nagybani közreműködője; ezernyi gyárunk kéményének füstjétől elsötétül az égbolt." A Meiji-kor fametszői előszeretettel ábrázolták a Hiroshige által megrajzolt tavaszi tájakon keresztülpöfögő gőzmozdonyokat, az első tomiokai textilüzemek pedig azt ígérték, hogy a Fuji-hegy helyett ők is inkább a vasúti szerelvényeket fogják termékeiken ábrázolni.

Az egyenlőtlen szerződések azonban az időszak legnagyobb részében nem tették lehetővé, hogy Japán öt százalék fölé emelje vámtarifáit, így az ország nem tudta megvédeni felcseperedőben lévő iparát. Ez arra kényszerítette Japánt, hogy azokra a területekre összpontosítson, amelyeken viszonylagos előnyt élvez, s tartózkodjon az olyan óriás beruházásoktól, amelyekre gazdaságilag még nincs felkészülve. Az 1870-es években a kormány modellként szolgáló gyárak létesítésével hatalmas költségeket vállal, de a korlátozások megszüntetése után ezeket árverések útján eladta magánosoknak – veszteséggel. Ezek a kormány vezetőinek a jövőről alkotott véleményében s nemegyszer barátságában is osztozó vásárlók lettek a később a pejoratív *zaibatsu* („pénzügyi klikk") néven emlegetett hatalmas konglomerátumok megalapozói. A Meiji-kor Japánja mindössze egyetlen természeti kinccsel bírt: szénnel s annak is nagy része silány minőségű volt. Nyugatra irányuló exportja nyersselyemre és teára korlátozódott.

A modern gazdasági növekedés érdekében foganatosított lényeges intézkedések 1881-ben, Matsukata Masayoshi pénzügyminiszteri beiktatásával kezdődtek. Matsukata a pénzügyek hagyományos

ja lett. A helyenként élesen megnyilvánuló vidéki elégedetlenséget előírásos rendőri intézkedésekkel megfékezték.

Az ezután bekövetkező gazdasági növekedés elsősorban a hagyományos mezőgazdasági ágazat nagyobb termelésére támaszkodott. A mezőgazdaságnak és a kézművességnek voltak erőtartalékai, s egészen a századfordulót követő évekig ebből származott a tőke nagy része. A hagyományos mezőgazdaság képesnek bizonyult a növekvő népesség több élelemmel és más javakkal történő ellátására, a fokozódó iparosodás pedig ugyanakkor munkahelyeket teremtett. A Tokugawa-korban kialakult rendszer következtében a népesség növekedésének viszonylag alacsony szintje és a magas halálozás a 20. században is folytatódott; a modern gyógyászat alkalmazása és a csecsemőhalandóság csökkentése kétségkívül lelassította volna a fejlődést. A Kínában uralkodó zavar s a szabványosítás és a minőség ellenőrzésének alacsony foka szintén Japán előnyére szolgált a nagy tételű tea- és nyersselyemexportban. Az autokratizmusra hajlamos japán vezetők és a szűkölködés éveiben folytatott tervezési szabályok erős kormányt eredményeztek. A kései Tokugawa-korban a hűbéri birtokok tervszerű gazdálkodásának merkantilista jellege az újrafegyverkezéshez szükséges források felkutatása iránti erős versengésben fejlődött ki. Chōshūban például rendszeresen fölmérték a hűbéri birtokok árutermelő képességét, hogy meggyőződjenek róla: képesek-e lakosságuk minimális szükségleteinek kielégítésére. Hasonló, de immár az egész országra kiterjedő felmérés folyt az 1880-as években, nevezetesen az iparosodásé, amelynek alapján a hagyományos gazdaság minden területén fölbecsülték az expanzív termelés lehetőségeit. A honvédelmet leszámítva, a Meiji-kormány nem ragaszkodott minden terület állami irányításához, viszont más tekintetben nagyon is tevékeny volt. A japán vállalkozók között folyó romboló hatású verseny, amely a külföldi tőkével szemben már az ország érdekeit veszélyeztette, a cégek egyesülésének állami irányításához vezetett. A part menti és a Kínába irányuló hajózás esetén annak a cégnek, amelyiknek sikerült kiemelkednie a többi közül, az állam támogatást nyújtott, hogy fölénybe kerülhessen a külföldi cégekkel szemben. Az időszak nagy részében a kormány volt a gazdaság legnagyobb és legfontosabb beruházója. Mint Henry Rosovsky írja, a tőke biztosításában való részvétele sohasem volt kevesebb 40%-nál, s ilyen mértékűre is csak ritkán süllyedt. Mindez olyan gyakorlatot eredményezett, amelyet Chalmers Johnson „fejlesztő" kapitalista államnak nevez a „szabályozóval" szemben. Az utóbbiban a magánvállalkozás vezetett, és az állam lépett közbe, hogy korlátozza a monopolizá-

határozó mozzanata lett. A Kínába és Koreába irányuló textilexport kezdett jelentős arányokat ölteni. A gazdaság modern gyáriparán belül tapasztalható természetes fejlődés is kezdte éreztetni a hatását, ami különösen az orosz–japán háború idején volt szembeszökő. 1905-re a tea- és nyersselyemexportot kezdte kiszorítani a pamutfonal, a pamut- és selyemszövet, s a tartós fogyasztási cikkek behozatala a hazai gyártmányok mintegy negyedére csökkent. Mindezeken túlmenően a belső piac kezdett elégtelennek bizonyulni az ipari termékek felvételére, s az export jelentősége nőttön-nőtt.

Az elmondottak ellenére meg kell jegyezni, hogy Japán ekkortájt még a modern gazdaság megteremtésének nagyon korai időszakát élte. 1900-ban az ipari termék még a nemzeti össztermék 10%-át sem tette ki; a Meiji-időszak végén tizenhárom, 1931-ben pedig valamivel huszonöt százalék fölött volt. 1909-ben a munkaerő alig három százaléka dolgozott az iparban. Addigra a pamutáru előállítása lett a modern ipar legfejlettebb ágazata, mindazonáltal a selyemiparban – kisebb egységekben – több munkást alkalmaztak. 1909-ben a gyári munkások 2,9%-a dolgozott 500 főnél többet foglalkoztató munkahelyeken, 29,5% 50–499 főt foglalkoztatókon, a túlnyomó többség pedig, 67,6% 50 alkalmazottnál kevesebbel üzemelő munkahelyeken. A kései Tokugawa-kor és a kései Meiji-időszak között eltelt ötven esztendő az életmódot és a fogyasztási szokásokat illetően feltűnő állandóságot mutat. A változások csupán jelentéktelenek voltak, s gyakorlatilag arra korlátozódtak, hogy a hagyományos papírernyőket nyugati típusúakra cserélték, s az ablakokba papír helyett üveget tettek; ezek voltak a jövő kizárólagos előhírnökei. Az időszak nagy részében a hagyományos és a modern együtt létezett. Az uralkodócsalád tagjai és az udvari emberek egyenruhát és nyugati öltönyöket öltöttek, az 1880-as években pedig az udvarhölgyek viktoriánus ruhákban jártak, sőt részt vettek azokon a hivatalos jelmezbálokon, amelyeket azzal a célzattal rendeztek, hogy megmutassák a nyugatiaknak Japán átalakulásának mértékét; a japán társadalom más rétegeiben azonban szinte elhanyagolható volt az újdonságok megjelenése. Az olyan új ételek, mint a kenyér és a hús fogyasztása, fényűzésnek számított, s korántsem volt a mindennapi táplálkozás szerves része. A hagyományos áruk iránti folyamatos kereslet segítette a gazdaság stabilizálódását, meghosszabbította e javak s előállítóik fennmaradását, s ugyanakkor csökkentette az import iránti igényt.

A háború hatása a japán társadalomra

Az új életstílus és az új javak elterjesztésében a kato-

hogy Kínára nyomást gyakorolva, további területi koncessziókat csikarjon ki. 1914. augusztus 23-án Japán hadat üzent Németországnak, s novemberre már meg is szerezte a németek shantungi és csendes-óceáni területeit. 1915-ben, a Kínához intézett titkos „huszonegy követelésben" a japánok megpróbálták rákényszeríteni Kínát, hogy ne csak Shantungot, hanem az ország más részeit, így Mandzsúriát és Mongóliát is engedjék át nekik. Kína és a Nyugat elítélte a nyilvánosságra hozott dokumentumot, amely feltárta Japán imperialista törekvéseit. Nyilvánvalóvá váltak a japán birodalmi törekvések, amelyek a kínai nemzeti érzés egyre erősödő hullámának útjában álltak. 1918-ban teljesült Japán régi vágya, hogy a nagyhatalmak közé sorolják. Meghívták „az öt nagy" versailles-i békekonferenciájára, ahol elismerték Shantung és az egykori német csendes-óceáni szigetek fölötti uralmát, s fölvették a Népszövetségbe.

A bolsevik forradalommal és a cár bukásával kialakuló zavaros oroszországi helyzet felkeltette a japán hadvezetés ambícióit, hogy befolyása alá vonja Szibéria keleti részét. 1918-ban 75 ezer katonával – háromszor annyival, mint szövetségesei – járult hozzá a szövetségesek szibériai expedíciós haderejéhez, s a visszavonulásukat sürgető nemzetközi nyomás ellenére egészen 1922-ig ottmaradtak.

MONGÓLIA
KELET-BELSŐ-MONGÓLIA
Harbin
Vlagyivosztok
Kuril-szk.
Mukden
Antung
Peking
Tiencsin
Dairen
Port Arthur
KOREA
JAPÁN-TENGER
JAPÁN
KÍNA
Vejhajvej
SHANTUNG
Csingdao 1914
Puszan
Tokyo
CSENDES-ÓCEÁN
Sárga-folyó
Nancsing
Shanghaj
Hankou
Nengpo
KELET-KÍNAI-TENGER
Bonin-szk.
Okinawa-szk.
FUKIEN
Fucsou
Hsziamen
Marcus-sz.
Iwo Jima
Shantou
Taiwan
Kuangcsou
Hongkong (N. Br.)
BURMA
Wake-sz.
Hajnan
Mariana-szk. 1914. október
SZIÁM
FRANCIA INDOKÍNA
DÉL-KÍNAI-TENGER
Fülöp-szk.
INDIAI-ÓCEÁN
Guam-sz.
Eniwetok-sz.
MANDÁTUM, 1920
Kwajalein-sz.
Truk-sz.
Marshall-szk. 1914. október
É.-BORNEO
BRUNEI
MALAJA
SARAWAK
Palau-szk. 1914. október
Karolina-szk. 1914. október
Borneo
Gilbert-szk.
MANDÁTUM, 1920
Nauru-sz. 1914.
Új-Írország
ÚJ-GUINEA 1914. szeptember
MANDÁTUM, 1920
Szumátra
HOLLAND KELET-INDIA
PÁPUA (Ausztráliához)
Új-Britannia
Jáva
Salamon-szk. 1914. szeptember
Ellice-szk.
Timor-sz.
MANDÁTUM, 1920
KORALL-TENGER
birtokok 1914. augusztus előtt
japán
brit
német
francia
holland
portugál
amerikai
Új-Hebridák
Fidzsi-szk.
Új-Kaledónia
AUSZTRÁLIA
Japán által az 1915-ös „huszonegy követelés"-ben megjelölt területek
japán–szibériai expedíció 1918–22
területszerzés 1919-ig
japán

kor aztán a Nyugat fejlett gazdaságát lekötötte a hadianyagok gyártása, Japán új piacokat tudott meghódítani Nyugaton, de főképp Ázsiában. Ekkor vált világossá, milyen gazdasági hasznot eredményezett a Kína feletti győzelem: a japán tőke csak úgy ömlött a shanghai textilüzemek alapításába. Arányaiban és számaiban jelentősen növekedett a hajógyártás is. A császári flotta hajóit, amelyek felvették a harcot a kínaival és az orosszal, még külföldön vásárolták, de Japán mostantól a nagy hajógyártó nemzetek sorába lépett. Attól fogva, hogy az export gyorsabban növekedett a behozatali igényeknél, a külföldi kifizetések problémája egyszeriben megoldódott. A szélcsend csak öt esztendeig tartott, de hatása jóval tovább érződött. A modern gyárakban gyorsan emelkedtek az árak és a bérek. Japánban, története során először, munkaerőhiány keletkezett.

A háború befejeztével az export gyorsan csökkent, és a háborús évek inflációja utat nyitott a csökkenő árak korszakának. Hogy versenyképesek maradjanak, a modern cégek növelték beruházásaikat, s nagyobb termelékenységre törekedtek. 1922 és 1933 között a munkások termelékenysége 60%-kal emelkedett. Ugyanez a folyamat ugyanakkor fokozta a bérek differenciálását, s emelte a modern és hagyományos ágazatokban dolgozók életszínvonalát. Ezzel egy időben a tőkés nagyvállalatok uralma kiterjedt a gazdaság modern részlegére, ahol az olyan családok, mint a Mitsui, az Iwasaki (Mitsubishi), Yasuda, Sumimoto, Ōkura és még mások kezében lévő holdingok köré szerveződött *zaibatsu*-cégek részaránya gigantikus méreteket öltött.

A gazdaság megoszlása számottevő következményekkel járt. Politikailag kielégületlenek maradtak a nagy befolyást gyakorló vidéki rétegek, amelyek jelentősen támogatták a vidékről besorozottak szószólójának és védelmezőjének szerepében fellépő hadsereget. A differenciált szerkezet az olcsó munkaerő kimeríthetetlen tartalékait kínálta, mivel a modern gazdaság az új technika alkalmazásának köszönhetően mind kevesebb munkást igényelt. A hazai piac is lassan növekedett, mert a népesség nagyobb része alacsony termelékenységre és alacsony jövedelemre volt kárhoztatva.

Az I. világháború utáni évtized tehát számos problémát vetett föl Japánban, s ugyanekkor a gazdasági tervezés is gyönge lábakon állt. Ennek oka, hogy a Taishō-időszak (1912–1926) liberális irányzatai a kormány irányításától való részleges megszabadulás reményét keltették. Japánban csökkent az államvezetés kormányzási képességébe vetett bizalom, mivel az katasztrofális kudarcot vallott az 1918-ban országszerte lázadásokhoz vezető rizsárinfláció kezelésében. Az ügyeket rosszul intéző, bürokratikus kormányt, amelyet Yamagata tábornok, a hadsereg pártfogoltja veze-

Fent: 1927 tavaszán Japánon pénzügyi pánikhangulat söpört végig. Elterjedt a hír, hogy az úgynevezett „földrengésváltókat" (leszámítolt kereskedelmi váltókat) kibocsátó bankokat az a veszély fenyegeti, hogy mire a kormány kárpótolja őket, tönkremennek. Nem kevesebb, mint 37 bank jutott csődbe, köztük a Tajvan Bank. A válság megbuktatta Wakatsuki Reijirō kabinetjét, s a banktevékenység korlátozásához vezetett.

adórendszer bevezetése érdekében figyelemre méltó manőverezőképességről tett tanúbizonyságot a bürokratikus és katonai érdekcsoportok között.

A háborús idők prosperitásának véget értével széles körben sztrájkok és munkástüntetések bontakoztak ki. A dokkmunkások 1921-es sztrájkja különösen elkeseredett volt, s számos másik követte. Vidéken mind gyakoribbá váltak a földbirtokosok és bérlők közötti viták; a bérlők szakszervezeteket alakítottak, hogy így próbáljanak jobb bérleti feltételeket kivívni. A koreai és tajvani rizsimport segített csökkenteni az árakat és csillapította a parasztok dühét. A háborús idők fellendülési időszakában sokan tudtak teljes vagy részmunkaidős állást vállalni az iparban, s visszatérve a gazdálkodáshoz több pénzt sze-

szerült, mások lázadoztak. Az I. világháború után a Koreából és Tajvanról érkező rizsimport megint lenyomta a mezőgazdasági árakat. A parasztok egy része szervezkedni kezdett. Az 1930-as évek légkörét viták, birtokelkobzások rontották, és a vidék szegénysége mérgezte. A helyzeten nemigen enyhítettek a parasztok szövetkezései, és politikai cselekvésre irányuló kísérletei. A felvétel a Japán Parasztpárt gyűlésén készült Nara prefektúrában.

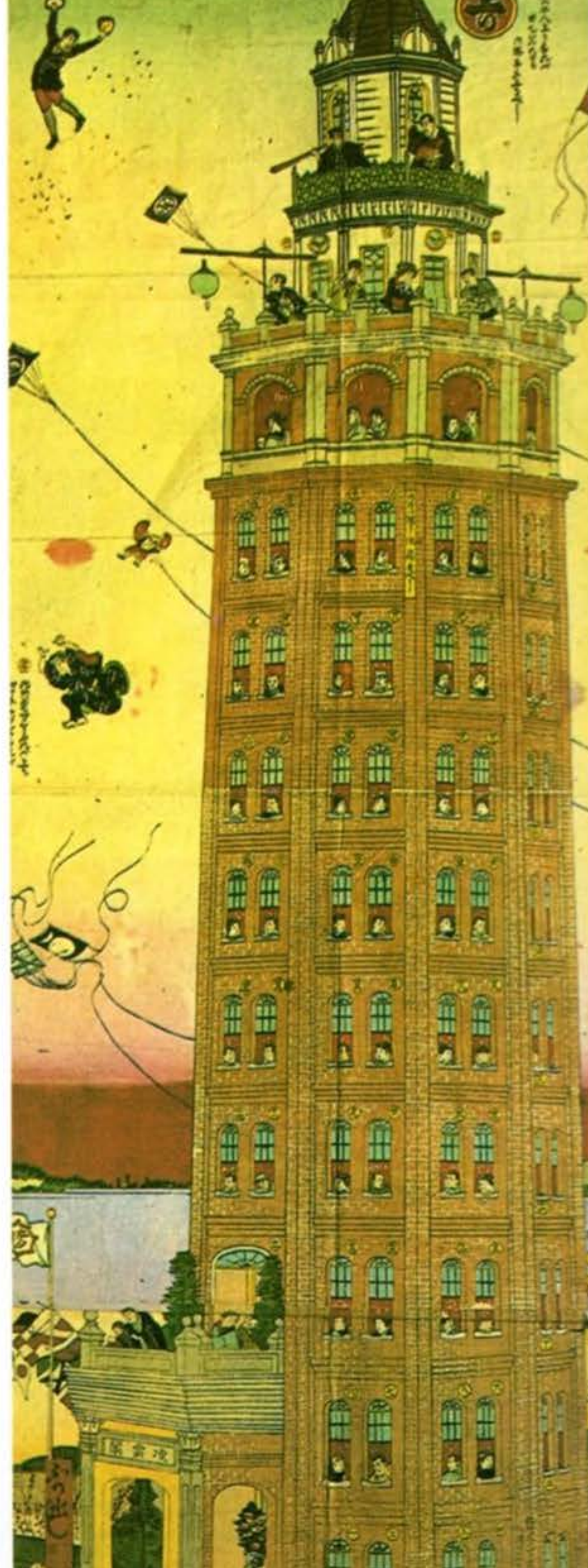
dett. Ezek az úgynevezett „földrengésváltók" hozzájárultak a bankok értékpapír-állományának elértéktelenedéséhez, mivel a földrengésváltókat kibocsátó bankok ki voltak szolgáltatva az állam bürokratikus ügyintézésének. Más bankok kezét a korábban megkötött előnytelen kölcsönügyletek kötötték meg. 1927-ben a Suzuki Trading Companyvel igen szoros kapcsolatban álló Tajvan Bank csődje csak felgyorsította a nagyarányú bankválságot. Ennek a krízisnek az utóhatása olyan komoly volt, hogy Japán mondhatni két évvel előbb lépett a nagy világgazdasági válság korszakába, mint a többi iparosodott állam.

Mindennek folyományaként a válságot túlélő nagy *zaibatsu*-cégek körül még inkább erősödött az ipar koncentrációja. Bankjaik mind fontosabb szerephez jutottak a nem *zaibatsu*-cégeknél. Az 1920-as évek végére tehát a japán gazdaság egészen más volt, mint az I. világháború kitörésekor. A Meiji-eredetű japán iparosodásban már ott szunnyadtak a későbbi fejlődés magvai. A Taishō-korszakban hatalmas mértékben fokozódott az elektromos-, a vegy- és a gépipar gazdasági ereje és sokoldalúvá válása, melyet a japán gazdaságban a könnyű- és a nehézipar fejlettsége közti különbség növekedése kísért. A kartellesedés és a nagyvállalatok egyeduralma a gazdasági életben társadalmi és politikai nyugtalansághoz vezettek, amely jól tükröződött az 1930-as évek politikai kuszaságában.

Városi kultúra

Mire a Meiji-kormány 1890-ben közrebocsátotta az oktatásról szóló császári leiratot, a kormány számos tagja szerette volna lelassítani vagy legalábbis korlátok közé szorítani a japán kultúrára és gondolkodásmódra özönlő idegen hatásokat. Ez lehetetlennek bizonyult. Az alsóbb iskolákban könnyebb volt szembeszegülni velük, mint az értelmiségi körökben, s vidéken kevésbé szívesen fogadták, mint a városokban. Japán a 20. században gigászi léptekkel tört az iparosodás felé, s társadalmának története sokkal bonyolultabb volt annál, mint azt a gazdasági egyenlőtlenségről szóló regék indokolnák. A japán társadalomban mindazonáltal folyamatosan és rohamléptekkel bontakozott ki egyfajta derűs, városi kultúra, a sorsukat a modern oktatáson keresztül jobbítani akarók erőfeszítéseinek és eredményeinek melléktermékeként. A magasabb iskolák és növendékeik száma meredek ütemben emelkedett. A Meiji-korszak végére minden japán elvégezte az elemi iskolát, s általánossá vált az írni-olvasni tudás.

A kifejlődő városi kultúra gyökerei a Tokugawa-kor társadalmáig nyúltak vissza, de eközben e kultúrát folyamatosan gazdagította a beáramló idegen hatás. Ebben az új kultúrában a betűé lett a vezető sze-

Jobbra: 1890-re felépült Tōkyō első felhőkarcolója, a Ryōunkaku („felhőkig emelkedő torony"). Ez a ti-

kednek a nyugati olvasók. Natsume Sōseki, akit a Tōkyōi Császári Egyetem az angol irodalmat tanító Lafcadio Hearn leendő utódaként tartott számon, miután néhány keserves éven át Londonban folytatta tanulmányait, ráébredt, hogy a japán és kínai irodalmi hagyományok talaján biztosabban mozog. 1907-ben leköszönt tanári posztjáról, az *Asahi* című kitűnő napilap irodalmi rovatának szerkesztője lett, s itt kezdte folytatásokban közölni regényeit. Haláláig számos elbeszélést írt, amelyekben rendkívüli tehetséggel ábrázolta a gyors átalakulását élő japán kultúra lelki terheit. Köré csoportosult fiatal tanítványai közül sok jelentős író futott be sikeres pályát.

A Meiji-kultúra más területein is hasonló küzdelmet eredményezett a hagyományok és az újítások keveredése, például a festészetben. A Meiji-vezetők olasz festőket hívtak országukba, hogy az akkor alapított Mérnöki Intézetben az európai ábrázolásmód elveire tanítsák a hallgatókat; ebből a tanintézményből indultak útjukra azok a művészeti stílusok, amelyeknek későbbi összekapcsolódása a „yoga" (nyugati festészet) néven ismert irányzat kialakulását eredményezte. A zene terén nyugati (amerikai) muzsikusokat kértek föl, hogy készítsék el az elemi iskolákban használandó énekeskönyveket. A Meiji-korszak végén az iskolások már egy olyan dalt énekeltek a szentjánosbogarakról, amelynek dallama Stephen Foster *My Old Kentucky Home* című művének japán fülek számára átdolgozott változata volt.

Az I. világháború utáni években a japán kulturális hagyományok távolinak és régimódinak tűntek. Az önkéntes s államilag nem támogatott kulturális átvétel új hulláma révén Japán az eddiginél jóval több területen kapcsolódhatott be a nemzetközi áramlatokba. Az ország mint fontos szövetséges és nagyhatalom hamarosan elfoglalta helyét a Népszövetségben, ami csak erősítette a fiatalok Nyugathoz tartozásának vágyát és a változás igényét.

Korántsem meglepő módon, minden az egyetemistáknál kezdődött. A Tōkyōi Császári Egyetemen 1918 végén megalakult az értelmiségi elit vállalkozó kedvű tagjait tömörítő „Új Ember Társaság" *(Shinjinkai)*. Tanár pártfogójuk Yoshino Sakuzō professzor, a „Taishō-demokrácia" mozgalom egyik szellemi vezéralakja volt, aki írásaiban a Meiji alkotmányos rendben rejlő demokratikus lehetőséget hangsúlyozta. Nitobe Inazō egyetemi tanárnak a Népszövetség igazgatóhelyettesévé történt kinevezése új lendületet adott az internacionalizmussal kapcsolatos elképzeléseknek, s az új nemzedék számos vezérfigurája fellépésének. Az 1923-as nagy földrengés utáni újjáépítés a régi Tōkyō jellegzetességeinek és kultúrájának nagy részét a múltnak engedte át, ami szintén hozzájárult a felfrissülés és változások

Az új hatások között megjelentek a társadalomreformerek és radikálisok írásai is. Úgy tűnt, Karl Marx munkája új jelentőséget kapott a világban. Az orosz és a kínai forradalom Japánban is visszhangot keltett: egyesekre ösztönzőleg, másokra ijesztőleg hatott.

A belügyminisztérium tisztségviselőit már hosszú ideje aggasztotta, hogy Japánban is teret nyerhet a társadalmi radikalizmus. A minisztérium társadalmi problémákkal foglalkozó osztálya arra az álláspontra helyezkedett, hogy az ilyen események kibontakozásának törvényi szabályozással kell elejét venni, például ipari- és munkástörvényekkel, az érintett érdekcsoportok azonban azzal érveltek, hogy a japán társadalom „páratlan" paternalista jellegzetességei fölöslegessé teszik az efféle újításokat. Az ipari törvény csak lassan született meg, s még lassabban került sor életbe léptetésére, de az 1920-as évek erjedő bérlő- és munkásmozgalmai jelezték, hogy a kormánynak tennie kell valamit.

A kormány kenyérrel és korbáccsal reagált. 1925-ben minden huszonöt év feletti férfi választójogot kapott. Az 1928-as választásokra, amelyeket először bonyolítottak le ilyen feltételekkel, a választók száma 12 millióra szökött. Mindez rendőri elnyomással párosult. Az ugyancsak 1925-ös „köznyugalmi törvény" rendelkezéseinek megfelelően egy „különleges rendőrséget" alapítottak a „veszedelmes gondolatok" ellenőrzésére, s szigorú büntetéseket foganatosítottak az olyan szervezetek ellen, amelyek céljai sértették a magántulajdont vagy a „nemzeti politikát". E homályos megfogalmazás *(kokutai)* egyre fontosabbá vált a konzervatívok számára, mivel végső fokon a császári uralmat érintette és jelképezte. 1928-ban a köznyugalmi törvényt további kitételekkel szigorították, amelyek súlyos büntetéseket helyeztek kilátásba a „politikai" bűnök elkövetői számára. Ugyanebben az évben a kommunista és kommunistagyanús elemek begyűjtése olyan nagy ütést mért a baloldalra, amelynek hatását egészen a II. világháborúig nem tudta kiheverni.

Ugyancsak 1928-ban került sor Hirohito, a fiatal császár ünnepélyes trónra lépésére, akinek uralkodása később a Sōwa (felvilágosodás és harmónia) elnevezést kapta. Az ifjú uralkodó számos tekintetben a fentebb tárgyalt áramlatokat testesítette meg. A konzervatívok kifogásolták feleségválasztását, mivel annak családjában színvakság fordult elő, s habár a császári hitves hosszú ideig nem szült fiút, Hirohito határozottan megtagadta, hogy őse példáját követve, ágyast tartson. 1921-ben lehetősége nyílt Angliába utazni, s az udvari etikettől és rituáléktól történt megszabadulásának e rövid időszakát sokáig nosztalgiával emlegette. Régensi minőségben már 1922-ben ott állt betegeskedő apja mögött. Trónra emelé-

A modern japán pszichológiai regény megteremtéséért legtöbbet tett írók közül is kiemelkedik Mori Ōgai (1862–1922, *fent*) és Natsume Sōseki (1867–1916). A maguk egyéni módján mindketten a modernség és a japán kulturális hagyományok összekapcsolásának szükségességét ábrázolták. Ōgai, aki Németországban végzett orvos volt, egyaránt érdeklődött a kínai, a japán és a nyugati irodalom iránt. Írásai érzékenyen tárgyalják a modern Japán szexualitásának témakörét, valamint történelmi és életrajzi témákat. Sōseki mindenki másnál mélyebben ábrázolta a modern japán értelmiség magányosságát és bűntudatát, szellemi válságát.

Japánban az 1920-as és az 1930-as évek eleje az erősödő demokratikus hatások, a városok virágzása és a nemzetközi stabilitás időszaka volt. A távcsőbe kukucskáló, csillagnéző hölgyek *(jobbra fent)* minden bizonnyal nem figyeltek föl sem a Mandzsúria fölött már gyülekező viharfelhőkre, sem a tōkyōi politikai válságra. Ábrázolásuk azt a könnyed, városias életmódot mutatja be, amely új utakat nyitott a szórakozás és a tömegkultúra előtt. A Takarazuka és a Shōchiku tánc- és szórakoztató társulatok *(távolabb jobbra)* középosztálybeli asszonyok

mind jobban megerősödtek. Hara halála után – ő volt az első miniszterelnök, akit a pártvezetők közül választottak erre a posztra – a kormányok 1924-ig bürokratikus irányítás alá kerültek, amikor is az egységesült „Védd meg az alkotmányt!" mozgalom Katō Takaaki vezetése alatt koalíciós kabinetet hozott létre. Katō külügyminisztere, Shidehara Kijūrō erősen internacionalista jellegű politikát folytatott, s ezzel párhuzamosan messzemenően szem előtt tartotta az 1922-es washingtoni Csendes-óceán Konferencia határozatainak Japánra vonatkozó kötelezettségeit. A viharos esztendőkben, amelyek Kínában a Csiang Csicsi-féle Kuomintang-felkelést követték, Shidehara tartózkodott a beavatkozástól, s e politikáját igyekezett folytatni másodszori megválasztása időszaka alatt is (1928–1931), Hamaguchi Osachi miniszteri karában. A *genrō* hanyatlásával (az eredeti csoport tagjai közül már csak Saionji Kimmochi volt életben, aki 1940-ben halt meg) a japán vezetés már nem volt olyan monolitikus és összetartó, s a fegyveres erők, az üzleti élet, az államigazgatás s az agrárterület érdekcsoportjai egyaránt igyekeztek nagyobb befolyáshoz jutni. Kezdtek divatba jönni az egypárti kormányok. Katō és csoportja igyekezett csökkenteni a főrendiház befolyását, ezért próbálta bevezetni a társadalmi alapú törvényhozást, s csökkenteni a fegyveres testületek nagyságát és befolyását. Kiterjesztették a választójogot, új törvényekkel szabályozták a rendőrség tevékenységét. A Hara-

Fent: Hirohito, a fiatal császár 1926. december 25-én lépett trónra, uralkodását a Shōwa („felvilágosodás és harmónia") időszakának nevezték el. A politikai konfliktusoktól elszigetelten, általában csak jóváhagyta tanácsadói és tisztségviselői döntéseit, egy-két alkalommal azonban határozott véleményt nyilvánított. Erőteles állásfoglalása azok ellen a

kolásával ért véget. Az országban őszinte internacionalista törekvések voltak tapasztalhatók, de a militarista áramlatok erősebbnek bizonyultak.

Az internacionalizmussal szembeni ellenáramlatok a társadalom számos rétegében fellelhetők voltak. Legfelül helyezkedtek el azok a Meiji kori vezetők, akik egész életükben azért dolgoztak, hogy hazájukat a nagyhatalmi imperializmus teljes jogú részesévé tegyék, s akik csalódottan vették tudomásul, hogy az I. világháború után az imperializmus hirtelen elvesztette népszerűségét. A német, az orosz, az osztrák–magyar birodalom és mandzsu Kína hirtelen összeomlása csábító lehetőségeket kínált egy felemelkedőben lévő hatalomnak, de a saját gyarmatait megtartó angolszász győztesek élesen bírálták japán kolonialista törekvéseit. Az 1918-as versaillesi konferenciára tartó fiatal herceg, Konoe Fumimaro erős ellenérzésekkel tapasztalta e kétarcúságot. Mindezeken túlmenően a washingtoni konferencia után életbe léptetett rendszer, amelyért Japánnak Nagy-Britanniával való húszéves szövetségét kellett feláldoznia, vegyes érzelmeket keltett: miközben „Kínának" együttműködést ígért, a japánok úgy érezték, a többi aláíró alig várja, hogy keblére ölelje a nacionalista Kínát, s örül, hogy mindenért a frissiben imperialistává vált Japánt okolhatja. A japán „élettér" szószólói azt hangoztatták, hogy Mandzsúria északi tartományait különleges esetként kell kezelni: az orosz–japán háborúban vérrel fizettek érte, s a polgárosodó japán lakosságnak ezek a tartományok adtak reményt a terjeszkedésre. A Mandzsúria iránti követelések ellen még olyan internacionalisták sem szólaltak fel, mint Shidehara; viták csak abból adódtak, hogy Japán milyen módon érvényesítse igényét.

A japán társadalom alsó szintje, s különösen a katonaság, fokozódó türelmetlenséggel szemlélte mindazt, amit a védelmi képesség gyengítésének tartott. A fiatal katonatisztek fojtogatónak érezték a politika óvatosságát és a Meiji-idők Satsuma-Chōshū irányításától még épp csak szabadulni kezdő felső vezetés részrehajlását. Tele voltak gyanakvással és megvetéssel mindazon jelenségek iránt, amelyeket az önmaguk érdekeit szolgáló politikusok machinációinak tekintettek. Az elégedetlenséget szították a magas helyeken kirobbant korrupciós botrányok. A történelem és a politika hiányos ismeretében, de saját hazafiságuk tudatában e fiatal tisztek meg voltak győződve arról, hogy alig karnyújtásnyira tőlük, Ázsia északi részein óriási lehetőségek kínálkoznak, s úgy érezték, nem szabad tűrni, hogy a civil politikusoknak s azok katonai és államigazgatásbeli szövetségeseinek bátortalansága és határozatlansága folytán

északkeleti tartományai a nacionalista hadak kínai csatározásai idején bizonyos viták középpontjába kerültek. 1927-ben a *Seiyūkai* politikusok elunva, hogy kiszorultak a hatalomból, pártjukat Tanaka Giichi tábornok vezetésére bízták, s megvádolták Shideharát, hogy erőtlen Kína-politikát folytat. Nem sokkal azután, hogy 1927-ben átvette hivatalát, Tanaka kétszer is beavatkozott Santungban, hogy megakadályozza Csiang Csiesi északi hadjáratát. Egy évvel később a kuantungi hadsereg vezérkarának kalandorai meggyilkolták Csang Csolin mandzsu hadvezért: abban reménykedtek, hogy ezzel egész Mandzsúria az ölükbe hull. Akciójuk ezzel szemben csak Tanaka bukását eredményezte, aki képtelen volt meggyőzni a fiatal császárt, hogy a hadseregnek semmi köze a történtekhez. Az összeesküvők azonban nem hagyták ennyiben a dolgot; a kuantungi hadsereg vezérkari tisztjei hamarosan egy még nagyobbra törő terven munkálkodtak, amelynek célja Mandzsúria elfoglalása s egy olyan látszólag autonóm állam megteremtése volt, amely a későbbiek során majd Japán szövetségese lesz.

1930–1931-ben Japánban a gazdaság mélypontra süllyedt. A Hamaguchi-kormány a lehető legrosszabb időpontban állította vissza a valuta aranyalapját, ami a világgazdasági válsággal egy időben deflációt eredményezett. Hamaguchi a tengerészet főparancsnokáéval homlokegyenest ellenkező nézeteket vallott a londoni tengerészeti konferencia egyezményeinek elfogadását illetően, a fiatal vezérkari tisztek pedig évfolyamok szerint tömörülve igyekeztek megvalósítani politikai céljaikat. 1931 márciusában Tōkyōban csak hajszál híján hiúsult meg egy államcsínykísérlet, mivel az egyik vezető tábornok nem értett egyet vele. Ugyanazon év szeptemberében a kuantungi hadsereg cselszövői megkezdték Mandzsúria szisztematikus megszállását.

Ezeknek az akcióknak a leállítása a tōkyōi katonai vezetés erélyes intézkedéseit követelte volna. A főparancsnokság alsóbb szintjein ezzel szemben erősen pártolták a történteket, a felső szint pedig bizonytalanul fogadta. A nem kellően informált Shidehara külügyminiszter, aki minél előbb szerette volna véget vetni az „incidensnek", olyan ígéreteket tett, amelyeket képtelen volt betartani, s a kuantungi hadsereg még az év vége előtt egész Mandzsúriát elfoglalta. A kormány megbukott, s hamarosan Shideharának is távoznia kellett a külügyminisztériumból. Inukai, az új miniszterelnök minden eszközt megragadott, hogy kordába szorítsa a katonaságot, de mielőtt ez sikerült volna, 1932-ben fiatal tengerésztisztek egy shanghaji in-

igyekezett megvalósítani. A japán terjeszkedést ösztönözte a nyugati hatalmak példája és a köztük folyó versengés, Korea, Kína és Oroszország nyilvánvaló gyengesége, valamint az az egyre erősödő stratégiai meggyőződés, hogy Japán biztonsága elsősorban Korea, másodsorban Mandzsúria – mint az „előnyök zónája" – feletti fennhatóságától függ. Ugyancsak alátámasztotta ezt az igényt Japán növekvő gazdasági és katonai ereje, valamint Mandzsúria (Mandzsukuo) ásványi kincseinek kihasználása iránti vágya. 1874-ben Japán megszerezte Kínától a fennhatóságot a Ryûkyû-szigetek felett, majd 1894-ben Korea miatt keveredett vele háborúba. Japán gyors győzelmet aratott, és a Shimonosekiben megkötött béke (1895) révén megszerezte a Penghu-szigetek, Taiwan és a Liaotung-félsziget fölötti hatalmat. Közös orosz, német és francia nyomásra azonban a Liaotung-félszigetet visszaadta Kínának. A győzelem Japánt a nyílt terjeszkedés és a birodalmi igények útján indította el. Ugyanakkor drámai változást jelentett a kelet-ázsiai hatalmi egyensúlyban is, ahol Kína helyét Japán vette át.

Mivel 1904–1905 folyamán látványos győzelmet aratott Oroszország felett, Japán biztosította fennhatóságát Koreában, a dél-mandzsúriai orosz érdekeltségek – többek között a vasút – és a Liaotung-félsziget fölött, valamint Szahalin-sziget déli részén (Karafuto). 1910-ben Japán egészen annektálta Koreát, és tovább folytatta Korea és Mandzsúria gazdasági kizsákmányolását. Az I. világháborúban hadat üzent Németországnak, és megszerezte a németek kínai, illetve csendes-óceáni gyarmatait. 1918-ban és 1922-ben hatalmas japán katonai expedíció indult Mandzsúriába és Szibéria déli vidékeire. 1931-től Japán növelte befolyását Mandzsúriában, létrehozta Mandzsukuo bábkormányát, és behatolt Kínába. Az Európában folyó háború és Oroszország német lerohanása 1941-ben lehetővé tette Japán számára, hogy Indokína felé terjeszkedjen. A nyugati hatalmakkal való japán szembenállás több ázsiai országban, köztük Thaiföldön és a Fülöp-szigeteken függetlenségi mozgalmakat indított el. 1941 decemberében japán harci repülők támadták Pearl Harbort, és ázsiai, valamint csendes-óceáni előretörésükkel megpróbálták megvalósítani álmukat: Ázsiában egy új japán imperialista birodalmat létrehozni.

Az 1930-as évek militarizmusa

Az 1930-as években az egyértelmű politika hiánya ellenére Mandzsúriában a japánok lassanként megindultak dél felé. 1933-ban Japán kilépett a Népszövetségből, hogy így fejezze ki elégedetlenségét a testület Lytton-bizottságának döntéseivel szemben, majd ugyanabban az évben független államként ismerte el „Mandzsukót". A harmincas évek első bábállamát „Henry" Pu Ji, az utolsó mandzsu uralkodó irányította, mellette a kuantungi hadsereg főparancsnoka állt nagyköveti minőségben. A legmaga-

kintélyes összegeket fektetett bábállama fejlesztésébe, komoly előkészületeket tett a nehézipar kiépítésére, veresége azonban hamarabb következett be, mintsem e beruházások hasznát élvezhette volna.

A térség hegemóniájának megszerzésére irányuló önkényes katonai lépések a nemzetközi közvéleményben elszigetelték Japánt. A tokyói kormányok, érzékelve, hogy a Mandzsúriában és Észak-Kínában történtek miatt a hangulat az ország ellen fordul, kedvezőbb időkre vártak, hogy megpróbáljanak fordítani ezen az ellenszenven. A hadseregben tovább-

mindazonáltal nem érték el, mivel a császár követelte, hogy ne hazafiakként, hanem lázadókként bánjanak velük. Az 1936. február 26-i incidens az úgynevezett „Császári Út" *(Kōdō)* Párt tevékenységének tetőpontját jelezte, ettől kezdve a vezetést a külföld ellen fellépő „ellenőrző" *(Tōsei)* csoport vette kezébe.

A katonaság hatékony ellensúlyozására törekvő konzervatív udvari méltóságok a fiatal Konoe Fumimaro herceghez fordultak, aki 1937-től három különböző összetételű kormánynak is miniszterelnöke volt. Ezután szinte azonnal incidens robbant ki a japán és a kínai helyőrség egységei között a pekingi Marco Polo-hídnál. Egy ideig úgy látszott, közös megegyezéssel sikerül elejét venni a csatározások kiterjedésének, de a kínai katonai válasz meglepő határozottsága s a japán katonai vezetők erőskéz-politikája végül is háborúba torkollt, amely csak 1945-ben ért véget.

Japán kínai támadása, a japán erőszakról – elsősorban Nanjingből – érkező jelentések az angol és amerikai közvéleményt egyértelműen Japán ellen fordították. Németországot azonban csak kevésbé döbbentették meg a hírek, s Japán katonákból lett nagyköveteinek köreiben, amatőr diplomatáiban megfogant egy elképzelés, miszerint Németország és Olaszország 1936-ban aláírt antikomintern paktumához csatlakozva korlátozni lehetne a brit, de főképpen az amerikai lépéseket. Németország 1938-ban bejelentette, hogy elismeri Mandzsukót, 1940-ben pedig Matsuoka Yōsuke külügyminiszter tíz évre szóló háromhatalmi egyezményt kötött. Az egyezmény segítséget ígért arra az esetre, ha bármelyik aláíró hadiállapotba kerülne egy addig nem hadviselő országgal, értsd: az Egyesült Államokkal. Matsuoka – tévesen – úgy ítélte meg, hogy ezzel csökkentette a háború lehetőségét Amerikával, ügyetlenkedésével azonban csak azt érte el, hogy Cordell Hullt, az Egyesült Államok külügyminiszterét s még sokakat sikerült arról meggyőznie, hogy Japán szilárdan elkötelezte magát a fasizmus mellett. Valójában azonban nem erről volt szó.

Annyi mindenesetre bizonyos, hogy az évtized folyamán sok japán úgy találta, hogy a nyugati jellegű liberális demokrácia megingott, s arra az álláspontra jutott, hogy az eredményeket felmutatni nem tudó, sokat vitázó többpárti kormányzati rendszert egy erősebb kezű kormányzási formával kellene fölváltani, amely fenn tudja tartani a nemzeti jelleg egyes vonásait, s a *kokutai*ra összpontosít. Az 1930-as évek végén úgy tűnt, egy ilyen struktúra vezetőjeként mindenekelőtt a népszerű Konoe Fumimaro jön számításba, s mikor 1940-ben másodszor is hivatalba lépett, úgy tetszett, a politikai pártok felváltására törő „Császári Uralmat Támogató Szövetség" *(Taisei yokusankai)* jelentős tömegbázissal rendelkezik. Konoe maga a később *Shōwa Kenkyū Kai (Shōwa Kutatási Szövetség)* né-

Fent: Konoe Fumimaro (1891–1945) a II. világháború előtt három ízben volt miniszterelnök. Az 1930-as évek elején Japán fokozódó nemzetközi elszigeteltsége, a japán földön elkövetett jobboldali politikai gyilkosságok, valamint a kínai és mandzsúriai katonai intervenciók aláásták a pártok tekintélyét, és megszilárdították a katonaság befolyását. A II. világháború előtti utolsó pártelnök-miniszterelnököt, Inukai Tsuyoshit 1932-ben meggyilkolták. Kanoe kormányában a tárcák zömét katonák birtokolták. Első miniszterelnöksége idején, 1937-ben háború tört ki Kínával; második és harmadik miniszterelnöksége alatt Japán már az Egyesült Államok elleni háború küszöbére sodródott, s mind bel-, mind külpolitikájában felerősödtek a militarista és önkényuralmi irányzatok.

tározásukból beleolvadtak, mindazonáltal nem hozott alapvető változásokat, és sosem vált hatékony szervezetté vagy mozgalommá. Japánban nem létezett valódi tömegpárt, s nem lépett fel olyan Führer- vagy Duce-szerű figura, akitől eltűrték volna, hogy elhomályosítsa a császári dicsfényt.

Európában 1939-ben kitört a háború. Miután a nácik 1940-ben nyugaton győzelmeket arattak, 1941-ben megtámadták a Szovjetuniót is. Matsuoka, Hitler példáját követve, abban a hiszemben kötött semlegességi szerződést a Szovjetunióval, hogy ezzel a revizionista nagyhatalmak erős német–japán–olasz–szovjet koalícióját hozza létre a japánokkal Kínában együttműködni nem hajlandó angolok és amerikaiak ellen. Mikor a német támadás következtében ez az elképzelés összeomlott, Konoe megvált Matsuokától, aki egy északon indítandó támadással a németek oldalára kívánt állni. Japán sürgető nyersanyagigényét most már csak további délkelet-ázsiai lépésekkel vagy az Egyesült Államok felé irányuló engedményekkel – a Kína fölötti uralom lazításával – lehetett kielégíteni. Konoe a Matsuoka-féle tengelyhatalmi politika ellentételezéseképpen megpróbált szorosabb kapcsolatokat kiépíteni az Egyesült Államokkal. Végül, abban a reménybenben, hogy ezúton esetleg sikerül valamilyen megállapodásra jutni, azzal is megpróbálkozott, hogy személyesen találkozzon Franklin D. Roosevelt elnökkel. Mikor ez nem sikerült, csalódottan lemondott, s Tōjō Hideki tábornoknak adta át helyét.

Pearl Harbour és következményei

A találkozó létrejöttét két tényező hiúsította meg. Az egyik az volt, hogy az Egyesült Államok ragaszkodott ahhoz, hogy még a csúcstalálkozó előtt állapodjanak meg valamilyen formában Kína ügyében. Az amerikai vezetők nemigen hitték, hogy Konoe képes volna jobb belátásra bírni a katonaságot, s attól tartottak, hogy Japán látszólagos támogatása ar-

Jobbra: Ezt a felvételt egy japán pilóta készítette Pearl Harbor meglepetésszerű támadásakor, 1941. december 7-én (japán idő szerint 8-án). A japánok négy csatahajót és két másik vízi járművet süllyesztettek el, négy csatahajót és tizenkét

Fent: Shidehara Kijurō kétszer volt külügyminiszter (1924–27; 1929–1931), egyszer pedig miniszterelnök (1945–1946). Külügyminiszterként a „Shidehara-diplomáciáról” nevezetes, amelyben a nemzetköziségre és a Nagy-Britanniával és az Egyesült Államokkal fenntartandó jó viszonyra helyezte a hangsúlyt. Internacionalista és Nyugat-pártoló nézetei miatt az 1930-as években a nacionalisták kétségbe vonták lojalitását. 1931-től 1945-ig a főrendiház egyszerű tagjaként háttérbe húzódott. 1945-ben miniszterelnökké választották. A hivatalában töltött néhány hónap folyamán a császári rendszer megőrzésén fáradozott. 1946-ban, a háború utáni első általános választásokon pártja, a Haladás Párt vereséget szenvedett.

kijózanítólag hatott az 1939-es nomonhani hadüzenet nélküli háborúban a szovjet csapatoktól elszenvedett vereség, s tudva, hogy a szovjet csapatok még mindig képesek volnának ellenállni egy Mandzsúriából kiinduló előnyomulásnak, úgy határozott, hogy az ország Délkelet-Ázsiában elfoglalt stratégiai helyzetének megerősítése érdekében haladéktalanul elfoglalja Indonéziát. Ez valószínűtlenné tette, hogy Washingtonnal bármiféle érdemleges tárgyalást folytassanak, s bekövetkezett a gyors megtorlás is a japán tőke befagyasztása és olajembargó formájában. A fogyatkozó ellátmányt és a kezdeti csapások mielőbbi sikerességét szem előtt tartva, a katonai körök nem lelkesedtek túlzottan semmiféle Konoe–Roosevelt találkozóért. Mikor Nomura admirális, Japán washingtoni nagykövete novemberben még csak egy mérsékelt vagy ideiglenes megegyezést sem tudott kicsikarni Cordell Hulltól, Japán a háború mellett döntött, és 1941 decemberében megtámadta Pearl Harbourt.

Japán kezdeti briliáns taktikai sikerei stratégiai szempontból katasztrofálisnak bizonyultak. A katonaság s különösképp a haditengerészet, felismerve, hogy hosszú távon nem tud fölénybe kerülni, nem akart háborúzni az Egyesült Államokkal, ugyanakkor azonban a megcsappanóban lévő hadianyagkészlet miatt úgy érezték, addig kell cselekedniük, míg van esélyük esetleges gyors győzelmekre, mivel érzete megerősítette az eltökéltséget, hogy nem tárgyalnak csak a feltétel nélküli megadásról.

1942 májusának végén, júniusának elején a midway-i csatában hamarosan elérkezett a csendes-óceáni háború fordulópontja. Az óriási veszteség, amelyet itt Japán repülőgép-anyahajókban és képzett pilótákban elszenvedett, felbillentette az erők egyensúlyát. Előttük állt még a csendes-óceáni szigetek emberéletek ezreit követelő keserves és költséges elfoglalása, de már az addig történtek ismeretében is nyilvánvaló volt, hogy Japán mindenképpen elveszti a háborút. A katonai vereségeket politikai lépések követték. Saipan eleste 1944-ben lemondásra kényszerítette a Tōjō-kabinetet, az új kormány miniszterelnöke Koiso Kuniaki tábornok lett. 1944-ben MacArthur erői visszafoglalták a Fülöp-szigeteket, 1945 tavaszán pedig Okinawa inváziójával heves csatározások bontakoztak ki, amelyek júniusban a japán erők megadásával zárultak. A miniszterelnököt egy visszavonult admirális, Suzuki Kantarō váltotta fel tisztségében.

Japán lázasan igyekezett megtalálni a módját, miként vonhatná ki magát a háborúból. 1945 márciusában a Saipanról és Tinianról felszálló B-29-esek gyújtóbombákkal Kyōto kivételével porig rombolták a nagyobb japán városokat. A Csendes-óceán térségében tartózkodó, vonalaiktól elvágott japán megszálló csapatok képtelenek voltak utánpótlásról gondoskodni. A haditengerészet vezetői úgy döntöt-

volt megfelelő mezőgazdasági munkaereje, s már arra kényszerült, hogy kiásott öreg fenyők gyökeréből vonjon ki olajat. Konoe Fumimaro már 1945 februárjában memorandumban próbálta meggyőzni a császárt, hogy a háborúnak véget kell vetni. A harcok további elhúzódása, figyelmeztetett, csak egy baloldali forradalomhoz és a *kokutai* állandó veszélyeztetettségéhez vezethet.

Az amerikai oldalon ugyanekkor a háború előtti tōkyōi nagykövet, az azóta helyettes külügyminiszterré előlépett Joseph Grew már a „feltétel nélküli megadás" módosításán dolgozott annak érdekében, Japán mind iparát, mind gazdaságát megtarthatja... Lehetővé teszik számára, hogy részt vegyen a világkereskedelemben", továbbá: „A szövetségesek megszálló erőit a feltételek teljesülése (a háborús bűnösök megbüntetése, a katonaság lefegyverzése, demokratikus reformok bevezetése), és a japán nép szabad akaratának megfelelő, békés szándékú és felelős kormány beiktatása után nyomban visszavonják."

A Suzuki-kabinet erre képtelen volt válaszolni, s ezzel kapcsolatban a nyilvánosság előtt a *mokusatsu* („nem értelmezhető") kifejezést használta. Az amerikai vezetők ezt visszautasításnak véve – mint ahogy az

1941. december 7-e reggelén japán zuhanóbombázók csaptak le meglepetésszerűen Pearl Harborra, és az Egyesült Államok csendes-óceáni flottájának nagy részét megsemmisítették. Szárazföldi erőik ugyanakkor betörtek Hongkongba és Malajziába. Gyors és erőteljes előrenyomulásuk Ázsiában és a Csendes-óceánon váratlan, korai győzelmeket eredményezett, az 1942-es midway-i csata után azonban megfordult a helyzet, és Japán veresége elkerülhetetlenné vált.

Fent: **Vereség és megszállás 1945-ben**
Tavasszal, mikor a japán városok a bombázások következtében romokban hevertek, egyes japán polgári és katonai vezetők felismerték, hogy a háborút elvesztették, s Japánnak valamilyen módon ki kellene ugrania belőle. Mások, főleg a katonaság legfelső köreiben, vagy nem voltak hajlandók elismerni a vereséget, vagy azzal érveltek, hogy a végsőkig való ellenállás révén kedvezőbb feltételekkel köthetnek békét. Mikor a Suzuki-kabinet 1945 júliusának végén képtelen volt választ adni a potsdami nyilatkozat feltétel nélküli megadásra való felszólítására, az amerikai vezetők elhatározták, hogy a Manhattan-terv keretében kifejlesztett atombombát bevetik a japán városok ellen. A számba vett célpontok közt volt Kyōto, Niigata, Kokura, Hiroshima és Nagasaki. Kyōtót, mint volt fővárost és kulturális központot megkímélték. Hiroshimára augusztus 6-án, Nagasakira 9-én dobtak atombombát. Augusztus 9-én a szovjet erők benyomultak Koreába és Mandzsukóba. Augusztus 15-én a császár úgy határozott: feloldja a végsőkig harcolni akarók és a megadást elfogadni szándékozók közötti patthelyzetet. Japán megadta magát, s ezzel utat nyitott a megszállásnak és a reformoknak. A háborút és utóhatásait illetően a történészek véleménye megoszlik, annyi azonban bizonyos, hogy a kataklizmaszerű vereség és rákövetkező reformok tették lehetővé Japán szá-

is volt –, úgy döntöttek, bevetik az első atombombákat: előbb augusztus 6-án Hirosimában, majd augusztus 9-én Nagasakiban. A világ ekkor tapasztalta meg első ízben az atomfegyver rettenetességét. Augusztus

ehhez a feltételhez kötötte a megadást, Byrnes külügyminiszter azonban mesterien kétértelmű válaszában azt felelte, hogy a császár is a megszálló erők fennhatósága alá kerül, s az államformáról végső soron majd a japán nép határoz. Tōkyōban újra fellángoltak a viták. A konzervatívok ezt kevésnek találták, az optimisták azonban azzal érveltek, hogy a császár így is császár marad. A megoszlott és holtpontra jutott kormány magához a császárhoz folyamodott, s ő a potsdami nyilatkozat elfogadása mellett döntött. Az ezt tartalmazó leiratot megfogalmazták, s a császár augusztus 15-én, tōkyōi idő szerint délben felolvasta; szavait rádióadás céljára rögzítették.

Aznap éjszaka fellázadtak a testőrtisztek: parancsnokukat megölték, majd elözönlötték a palotát, hogy előkerítsék és megsemmisítsék a hangfelvételt. Nem találták meg, s másnap a japán nép első ízben hallotta uralkodója hangját. A „megadási leiratról” gondos elolvasás után kiderül: erőteljes és lenyűgöző dokumentum. Az uralkodónak önfeláldozónak és együttérzőnek kell lennie, s csak az ő erényei menthetik meg az emberiséget – vallja. „A harc folytatása nemcsak a japán nemzet végső összeomlásához és megsemmisüléséhez vezet, de az emberi civilizáció teljes pusztulásához is”. A Boddhisattvát sejtető végső üzenet a *42 szakaszos* sütrában fogalmazódik meg: „Úgy döntöttünk, hogy az elviselhetetlen elviselése s az elszenvedhetetlen elszenvedése által valamennyi eljövendő nemzedék előtt kikövezzük

A háború utáni megszállás és elszigeteltség

1945 szeptemberétől az 1952-es San Franciscó-i békeegyezmény aláírásáig Japánt megszállva tartották a Douglas A. MacArthur által irányított szövetségi erők. A Szövetséges Hatalmak Főparancsnoksága (SzHF) MacArthurral az élen a washingtoni hadügyminisztérium alá volt rendelve, s Japán gyakorlatilag amerikai megszállás alatt élt. Washingtonban ezzel kapcsolatban létrehoztak egy távol-keleti Bizottságot, s Tōkyōban ott székelt a Brit Nemzetközösség, a Szovjetunió, az Egyesült Államok és Kína képviselőiből összeállított Szövetségi Tanács, a gyakorlatban azonban a Bizottságot általában az események megtörténte után értesítették, a Tanáccsal pedig nem törődtek. MacArthur főhadiszállása azoknak az irányelveknek megfelelően működött, amelyeket közvetlenül a japánok megadása után egy közös külügyi, hadügyi, tengerészeti bizottság dolgozott ki Washingtonban. Mivel azonban az amerikaiakat és az európaiakat elsősorban saját országos és egyéni problémáik foglalkoztatták, MacArthur a gyakorlatban széles mozgásteret kapott. Személyes, helyismereti és nyelvi tényezők szükségessé tették, hogy munkáját a japán kormányon keresztül végezze. Az SzHF határozatai következésképp a japán hivatali szervezeten szűrődtek át, s az idők előrehaladtával e szervezet mind fontosabb szerepet töltött be. A kezdeti időkben még csak elképedésüknek adtak hangot a SzHF széles körű elvárásai láttán, s kizárólag konkrét utasításoknak engedelmeskedtek.

Külföldről hazatelepítették a japánokat, és Japán 1952-ig, függetlenségének visszaszerzéséig nem tartott fenn külkapcsolatokat és külföldi intézményeket. Az ország elszigeteltsége bizonyos értelemben a Tokugawa-koriéhoz hasonlított, azzal a különbséggel, hogy a külső információ és befolyás most nem holland, hanem amerikai csatornákon áramlott be. Az export újraélesztésére irányuló tevékenységet az SzHF tisztviselői végezték, Japán nagy kereskedőházainak alkalmazottai csak a partvonal mellől figyelték az eseményeket.

A MacArthur által támogatott változások mértékét csupán a Meiji-korszakéhoz lehet mérni. Japán intézményrendszerét másodízben nyilvánították meg nem felelőnek és idejétmúltnak, a múlt „rossz" szokásait elvetendőnek, s a bölcsességet megint csak külföldön keresték. A folyamatot most is felülről vezérelték, ezúttal azonban nem a császárság megerősítése, hanem annak békéje és igazságossága érdekében. A kritikát ezúttal sem tűrték. A cenzúra nem engedte, hogy a japán médiában kedvezőtlen kommentárokat adjanak közre, a negatív hozzáállásúnak

Hiroshima és Nagasaki 1945. augusztus 6-i, illetve 9-i lebombázása után Japán augusztus 14-én elfogadta a potsdami nyilatkozat feltételeit, s szeptember 2-án az amerikaiak egyik hadihajója, a *Missouri* fedélzetén aláírta a megadási okiratot. Az ellenségeskedés megszűntével Japán minden államhatalmi szervének irányítása az SzHF, a Szövetséges Hatalmak Főparancsnoksága és annak vezetője, Douglas MacArthur tábornok kezébe került. Irányítása alatt az SzHF több mint 150 ezer, javarészt amerikai katonája és öt és félezer hivatalnoka dolgozott együtt a japán államférfiakkal és tisztviselőkkel. Képünkön amerikai tankok vonulnak föl a tōkyōi császári palotával szemben magasodó SzHF-központ előtt.

nelmi áramlataiba. Az ország teljesen kiábrándult katonai vezetőiből, a japánokat kijózanították azok a hírek, amelyek katonáik kínai cselekményeiről érkeztek, sokan pedig olyan rosszul tápláltak és rongyosak voltak s olyan rossz körülmények között éltek, hogy eltűnt belőlük a háború kezdeti éveiben még meglévő büszkeség és dölyf.

A régi állam katonai támaszának megszüntetése érdekében az SzHF mozdult elsőként. A fegyveres erőket feloszlatták, a nacionalista szervezeteket betiltották, kategóriánként és rang szerint válogatva több ezer embert elmozdítottak fontos posztjáról; tisztogattak. Létrehoztak egy Távol-keleti Nemzetközi Törvényszéket, amelynek feladata az volt, hogy megállapítsa: kié a felelősség a háború idején hozott döntésekben. Hét embert ítéltek halálra, köztük Tōjō tábornokot, a volt miniszterelnököt, tizenhatan életfogytiglani börtönbüntetést kaptak. Mivel a nácikéhoz hasonló átfogó koncepcióra nem derült fény, a történelem 1948-tól kezdődően fokozatosan enyhítette az ítéleteket. Kishi Nobusuke, a Tōjō-kabinet tagja, noha eleinte az első számú gyanúsítottak közé tartozott, nem is került bíróság elé, s 1957-ben ismét miniszterelnök lett; 1959-ben Yoshida Shigeru, Japán háború utáni miniszterelnöke készítette a „Hét hazafi" emlékének megörökítésére szolgáló kalligráfiát.

A shintō államot megszüntették, 1946 Újévének napján Hirohito császár egy proklamációban kifejtette, hogy népével való kapcsolata nem nyugodhat ilyen téveszméken, s lemondott isteni méltóságáról.

minden területen a decentralizálás és a liberalizálás váltotta fel. Béke és demokrácia – ez lett az aktuális jelmondat; Japánnak nem állt szándékában még egyszer „fenyegetni" a világot, a népnek pedig nagyobb beleszólást kellett engedni saját kormányzásába, s nagyobb részt kellett juttatni saját munkája gyümölcséből. Egy nemzedékkel később az SzHF retorikája már naivnak és leereszkedőnek érződik, a megszállás körülményei között azonban jól állja az összehasonlítást a társadalmi változások előmozdítására irányuló más, külső tevékenységgel.

Japán új intézményi rendszerének alappillére az SzHF Kormányzati Részlege által javasolt, s 1947-ben életbe léptetett, első mondataiban a *Gettysburgi Nyilatkozat* felhangjait idéző alkotmány volt. Az új alkotmány a császárt az állam „jelképeként" határozta meg, aki pozícióját „a nép akaratából tölti be, amelylyel együtt független hatalomként kormányoz". A dokumentum tartalmaz egy harminc paragrafusból álló „emberjogi törvényt" is, amely egyebek között kiterjed az „egészségi és kulturális létminimum"-ra, a kollektív szerződésekre és a tanszabadságra, kizár mindenfajta „faji, vallási, nemi, társadalmi helyzet és származás" szerinti diszkriminációt. A nemesi címeket eltörölték, a főrendiház helyébe egy új intézmény, a tanácsosok felsőháza lépett; a titkos tanács és az udvari méltóságok szintúgy eltűntek.

A „Békealkotmány" a XI. paragrafusáról kapta nevét, amely a párizsi békeszerződésre emlékeztető megfogalmazásban tagadja, hogy a háború „a nép szuverén joga" lenne, s ezt egy fogadalom követi, mi-

határain kívül nem alkalmazhatók, felszerelésük pedig nem lehet támadó jellegű. A kompromisszumok magukban hordozták a félremagyarázások kockázatát, s egyetlen háború utáni megoldás sem idézett elő több ellentmondást. A megszövegezés változtatására irányuló javaslatok, amelyek egy védelmi szerkezet realitásába való beletörődést célozták, azt az aggodalmat keltették, hogy ezáltal megsemmisülnek a háború utáni vívmányok. Ennek egyik következménye az lett, hogy az alkotmány – idegen eredete és nyelvezete ellenére – egyre erősödött érvényességének első négy évtizede alatt. A Meiji-alkotmány, emlékezzünk rá, ötvenöt évig volt érvényben.

Gazdasági és társadalmi reformok

A gazdasági reformok, az SzHF programjának legszembeszökőbb eredménye, hogy a földbérlők tulajdonosokká váltak. A földreform semmivel sem tört kevesebbre, mint a Meiji-kor föld- és adóreformja, mivel a küszködő vidéki lakosságot olyan dinamikus társadalmi osztállyá alakította, amely képes volt egyre több élelmet termelni, s egyre hangosabban igényelte a japán ipar termékeit. A háborús kormány, bizonyos mértékig a fejlemények elébe vágva, a bérlők és a földbirtokosok közé mezőgazdasági szövetségeket iktatott; a falusiak életszínvonala emelkedett, mivel a katonák hazaküldözgették zsoldjukat, s ugyanakkor a feldúlt városoknak nagy szükségük volt a mezőgazdaság terményeire. 1946-ban az SzHF utasítására tulajdonosi, földesúri és bérlői képviselettel földbizottságok alakultak, ame-

parasztok munkájának jótéteményeit. A mezőgazdaság fejlődése és az import ellen irányuló protekcionista politika addig még sosem látott szintre emelte a fellendülő vidéket.

Az ipar decentralizálása nagyra törő tervekkel indult: mintegy ezerkétszáz nagyvállalatot akartak feldarabolni. Mindössze huszonnyolcat sikerült. A nagy *zaibatsu*-cégeket alkotóelemeikre osztották, s leválasztották a középpontjukban álló családokról. Ezeknek egy ideig még a nevük is tabu volt; hogy csak egy példát említsünk, a Mitsui Biztosító nevét Központi Biztosítóra változtatták. Az irányítás lazulásával a cégek fokozatosan visszakapták eredeti nevüket. A családok kezén lévő, a régire visszavezethető új vállalathálózatok a gyakorlati együttműködés eredményeként jöttek létre, s olyan vállalatcsoportokká alakultak, amelyek a centrumukat alkotó bank köré csoportosultak. Ez az ipari rokonság *(keiretsu)* továbbra is roppant befolyásos maradt, s az ország gyarapodásával együtt nőttön-nőtt. 1985-ben például kilenc nagy kereskedelmi cég kezében volt Japán kivitelének mintegy 46 s behozatalának 78%-a. A gigantikus Mitsubishi Társaság 6, illetve 16%-kal részesedett. Az ipar dekoncentrációja tehát megváltoztatta a *zaibatsu*-cégek tulajdonlását és kizárólagosságát, de továbbra is nagyon erősnek hagyta őket. Másfelől azonban a bizonytalanság időszaka, amelynek folyamán a legtöbb magas beosztású vezetőt „kitisztogatták", lehetővé tette az új tehetségek fellépését és új képzelőerő kibontakozását. Olyan egyéni vállalkozóknak, mint a SONY vagy a Matsushita megalapítóinak, a háború előtti időkben kétségkívül sokkal nehezebb dolguk lett volna.

A gazdaság egy másik jelentős változása a munkaerőt érintette. A háború előtt a munkásszakszervezetek létrehozására irányuló törekvések nem sok eredménnyel jártak, bár a háború hosszú esztendei alatt a munkaerő stabilitásának érdekében a gyárosok támogatták a „hazafias szövetségeket". A megszállás kezdetén hozott intézkedések ösztönözték a szakszervezetek alakulását, emellett a vezetők demoralizáltsága s az élet nehézsége is hozzájárult a munkásmozgalom fellendüléséhez. Baloldali szervezők, akik már nem álltak rendőri felügyelet alatt, szorgalmasan és viszonylag eredményesen munkálkodtak azon, hogy a szakszervezeti mozgalmat radikális irányokba fordítsák. 1947-ben a gazdaság és az ország vezetőinek megfélemlítése céljából általános sztrájkot hirdettek. Az SzHF ezt biztonsági okokra s a rend esetleges felbomlására hivatkozva nem engedélyezte, s ettől az időponttól kezdve világossá vált, hogy a megszállók céljai bombasztikus jelszavaik ellenére sem olyan forradalmiak, mint sokan vélték. Az ipar és az ország konzervatív vezetői felbátorod-

1945 szeptemberétől 1952 áprilisáig a japán kormány hivatalosan az amerikaiak vezetése alatt álló megszállók irányítása alatt működött. A megszállók az első években ragaszkodtak Japán lefegyverzéséhez, a háborús bűnösök bíróság elé állításához, azoknak a személyeknek az eltávolításához, akiket Japán agresszívnek minősített háborújáért felelősnek tartottak, az új alkotmányhoz, az amerikai stílusú iskolarendszerhez, valamint a japán szakszervetek és a *zaibatsu*k reformjához. A képen D. R. Nugent alezredes, az SzHF oktatási szekciójának vezetője az új iskolarendszerről tárgyal a japán oktatásügyi minisztérium szakembereivel. A háború előtti oktatási rendszert elitistának, nacionalistának és militánsnak tartották. Az oktatás Japán „demokratizálásának" egyik kulcseleme volt.

ményekre és -bérekre vonatkozó tárgyalások a gazdasági egységeken belül zajlottak, míg az országos szervezetek a politikai és ideológiai célok népszerűsítésén munkálkodtak. Mivel Japán több évtizeden át a szinte töretlen növekedés és virágzás időszakát élte, a munkások munkahelyük iránti lojalitása erőssé vált. A tárgyalások középpontjában általában inkább a „tavaszi küzdelem", a félévi prémium mértéke, mint a konfrontáció állt. A vállalatoknál a vezetés és a szakszervezet szorosan együttműködött.

Miután az SzHF több évig beszélt Japánban reformról és demokratizálásról, retorikája megváltozott, s úgy tűnt, a konzervatív politikusok előtt szélesebbre tárja kapuit, mint a szocialisták előtt. Ennek nyilvánvaló okai voltak. Az egyik az volt, hogy az SzHF számos tisztségviselője úgy érezte: céljaikat elérték, s az intézményi változások befejeződtek. A New Deal-stílust képviselő reformerek első nemzedéke fokozatosan visszahúzódott, s helyükre kevésbé vállalkozó kedvű emberek kerültek. A legalapvetőbb ok azonban a nemzetközi klíma változásával függött össze. Amint világossá vált, hogy a Kuomintang uralmát Kínában a kommunistáké követi, az Egyesült Államok érdeklődése fokozódott a stratégiai fontosságú területen fekvő Japán iránt. Az SzHF tisztségviselői, tapasztalva, hogy személyük és programjuk vonzereje csökkent, gyanakvó szemmel nézték a szabad Japánban zajló balos politikai tevékenységet. Az általános sztrájk betiltása ilyenformán egy olyan folyamat kezdetét jelentette, amely 1950-ben, a koreai háború kitörése után érte el csúcspontját. A korábban a jobbszárnyon lévő konzervatívok ellen irányuló „tisztogatási" rendeletek most a kommunisták ellen fordultak, s az addig óvatosan támogatott szakszervezetek kezdtek veszélyesnek látszani. Az iskolákban, az SzHF oktatási hatóságainak bátorítása mellett tanárok váltak a „vörösök elleni tisztogatás" célpontjaivá, és ez történt a feloszlatásra kijelölt cégekkel is. Úgy tűnt, a japán gazdaság újjáépítése fontosabb, mint kisebb egységekre darabolása.

1952-ben, a megszállás utolsó évében számos meg-

A háborút követő gazdasági és ipari káoszban az SzHF eredetileg szorgalmazta a szakszervezetek létrejöttét, mert azokat a demokratizálás eszközeinek tartotta. A vállalati és hivatali szakszervezetek gyorsan növekedtek. A szakszervezeti mozgalom 1947-ben ért a csúcsára, amikor csaknem hétmillió tagot számlált (a bérből és fizetésből élő több mint 50%-át) a gazdaság állami és magánszférájában. 1947-ben azonban az SzHF már tartott a sztrájkoktól és a béremelési követelésektől, ezért be is tiltotta az 1947. február 1-jére tervezett általános sztrájkot, korlátozta a szakszervezetek politikai tevékenységét, s politikájában a japán gazdaság újjáépítését helyezte előtérbe. Képünkön egy munkásszakszervezet képviselői tüntetnek 1949 augusztusában Tôkyôban, az országgyűlés épülete előtt.

gekkel küzdő iparát megóvják az amerikai importtól. A japán baloldal, amely a reformok korai szakaszában arra az elsietett következtetésre jutott, hogy a változtatásokat a japán forradalom előmozdítására szánták, most amiatt aggodalmaskodott, hogy az Egyesült Államokkal fenntartott kapcsolat elszakítja őket szárazföldi szomszédjuktól, Kínától.

Tagadhatatlan, hogy a megszállás éveinek döntő változásai Japánt polgári, kapitalista országgá változtatták. Bizonyos esetekben időt vett igénybe az új intézkedésekbe való „beleszokás" (példa rá a nők egyenjogúsága), de a háborús rendszer növekedést és változásokat elfojtó lépései helyett a reformok fellendülést hoztak, így a kísérlet egyre népszerűbbé vált.

Felélénkülés és fellendülés

A közelmúlt egyik japán külügyminisztere emlékirataiban beszámol egy beszélgetésről, amelyet 1945 áprilisában, négy hónappal a megadás előtt folytatott egyik barátjával. Egyetértettek abban, hogy a háborút elvesztették, s hogy Japán azért vallott kudarcot, mert túl sokat vállalt. Az országot bizonyára leszerelésre kényszerítik, de ez olyan kellemetlenség, amelyből idővel minden bizonnyal csak haszon származik. Végül is, mondották, „az egyenruhás hadsereg nem a katonaság egyetlen formája. A mi titkos hadseregünk a tudomány, a technológia és a harci szellem lesz. A japán–amerikai háború tulajdonképpen úgy is felfogható, hogy az egyenruhát öltönyre cseréltük."

Negyven év távlatából mindez profetikusnak hat. Kijelenthető: a nyersanyagokhoz szabadon hozzájutó, a világpiaccal kapcsolatban álló, s a gyarmattartó nagyhatalmaktól független Japán erős háborús gépezet támogatása nélkül is elérte céljait, s a háború utáni években a világkereskedelem legfőbb haszonélvezőjévé vált. Az autógyártástól az integrált áramkörökkel vezérelt elektronikai cikkekig rengeteg termék gyártásában világelső, amelyek egyaránt az ipari- és gazdasági fejlődés élvonalát képviselik.

Japán nemzeti összterméke 1954-ben valamivel több mint 21 milliárd amerikai dollár volt. 1967-re ez

a folyamatok összehangolását és tervezését, a kormánynak komoly hatalmat adott, s hozzájárult ahhoz, hogy megszűnjenek az elsorvadóban lévő ágazatok. Ez, hangsúlyozza Johnson, épp a nyugati gyakorlat ellenkezője: a kormány arra használja befolyását, hogy inkább az egészséges és fejlődő, mint a hanyatlóban lévő iparágakat védje. Mások azzal érveltek, hogy a japán kormányzati szervek tevékenysége nem volt olyan átfogó, mint amilyennek látszott, és hogy az iparágazatok racionalizálása és szervezése terén néhány esetben ugyanúgy kudarcot vallottak, mint ahogy most nem képesek mérsékelni az exporttól való függőséget. Megint mások a japán tapasztalatokat felhasználó Dél-Korea, Tajvan és Szingapúr, az „új Japánok" dinamizmusára mutatnak rá. Senki sem vitatja, hogy a világgazdaság szakadatlan változáson megy át, s ebben Japán fölemelkedése az egyik elsődleges tényező.

Az 1947–1948-as évek kivételével Japán valamennyi választását konzervatív politikusok nyerték, ők alakították kabinetet s adták a miniszterelnököt. Olyan rendszerben működtek, amely túlképviselet által kedvezett a vidéknek: ebben az egyre jobban városiasodó társadalomban az országgyűlés mandátumainak 62%-át a vidéki és kisvárosi képviselőknek engedték át. A gazdaság egészséges volta és a társadalom valamennyi rétegének növekvő jóléte az 1980-as évek városi választásain – egy olyan időszakban, amikor a sajtókommentátorok már a konzervatív hatalom végét vetítették előre – mindazonáltal továbbra is a konzervatívok fölényét hozta. Az 1980-as években a városi területek képviseletére irányuló törekvések sem ingatták meg őket. A konzervatív párt azonban távolról sem volt egységes. A vezetés olyan frakciók kezében volt, amelyek gyökerei Yoshida Shigeru (1878–1967) idejéig nyúltak vissza; ő volt az, aki a megszállás alatt, majd azt követőleg meghatározta Japán politikai irányultságát. Yoshida visszavonulása után a legfőbb politikai hatalomhoz a pénzügyminisztériumon át vezetett az út. A pénzügyminiszterként szolgáló politikusok mérsékelten adóztattak, szilárdan kitartottak a kereskedelem fejlesztésének politikája mellett, s óvták a japán gazdaságot a külföldi vetélytársaktól. Az alapvető stratégia a hosszú távú tervezés volt, kormánybizottságok rendszeresen beszámoltak az országos és nemzetközi lehetőségek változásairól.

A japán gazdaság azokból a szolgálatokból is hasznot húzott, amelyeket az Egyesült Államok a koreai háború idején nyújtott neki. A háborús és a háború utáni inflációt egy 1949-ben kezdődött reformsorozat állította meg, amelyet az a detroiti bankár javasolt, akinek neve egybeforrt a „Dodge-vonal" kifejezéssel. Japánnak attól kezdve viszonylag kiegyensú-

A gazdasági csoda mögötti tények

Japán vezetőinek tulajdonképpen nem sok választásuk volt, amikor úgy döntöttek, hogy országuk politikáját és gazdaságának jövőjét az Egyesült Államokkal fenntartott szoros kapcsolatokra alapozzák, de ez szerencsés döntésnek bizonyult. Mivel Amerika garantálta Japán védelmét, ez lehetővé tette, hogy az ország nemzeti jövedelmének alig egy százalékát fordítsa védelemre. Tekintettel a nemzeti össztermék növekedésére, abszolút számokban mérve ez a katonai kiadások terén a világ hatodik-hetedik helyére rangsorolta ugyan, de így is jóval alatta maradt az Egyesült Államok 6–7 és Anglia 5–6%-ának, a Szovjetunió 15%-ra becsült ráfordításairól nem is beszélve. Ennél valószínűleg fontosabb tényező volt, hogy az ország Amerika segítségével ismét bekapcsolódott a világkereskedelembe, s hogy elérhetővé váltak számára az amerikai gyártók technológiái, akik eleinte már annak is örültek, ha beruházásaiknak akár csak egy része is megtérült. Az amerikai piac roppant jelentőségűvé lépett elő a japán gyártók számára, aminek következményeit senki sem látta előre. John Foster Dulles külügyminiszter az 1950-es években azt a tanácsot adta a japán vezetőknek, hogy mivel termékeik Amerikában csak mérsékelt érdeklődést keltenek, esetleg próbálják meg kiszélesíteni délkelet-ázsiai piacaikat. Harminc esztendővel később a japán–amerikai kapcsolatok legnagyobb problémája az Egyesült Államok hatalmas kereskedelmi mérleghiánya volt. A háború előtt a japán termékekhez az olcsó és silány holmi fogalmai kötődtek, technikájuk fejlettsége folytán azonban ezek a fogalmak „megbízható, jó minőségűre" változtak. Az 1980-as évekre Japán a nyugati világ valamennyi nagyobb államának első vagy második legnagyobb kereskedelmi partnere volt.

A népesség növekedését is szabályozták. Eleinte ijesztőnek tűnt, hogy a Mandzsúriából és más ázsiai országokból visszatelepültekkel együtt 70 milliósra duzzadt népesség eltartásáról kell gondoskodni, de az igények és a jólét növekvő normái, valamint az 1950-ben legalizált abortusz révén Japán a népesség növekedését az iparilag erősen fejlett országok szintjén tudta tartani. Az 1980-as évtizedre az immár 120 milliós lakosság korcsoportonkénti megoszlása hasonló képet mutatott, mint más modern országoké, s a japán tervezőket egyre többet foglalkoztatta a hamarosan több szociális és állami támogatást igénylő elöregedő társadalom problematikája. A születéskor várható élettartam az egész világon Japánban a legmagasabb.

A japán gazdaság szerkezeti változásai ugyancsak számottevőek voltak. Az első meglepő fordulatot az

fejlődése több élelmiszert eredményezett, s az ízlés is változott. Az 1980-as években Japán nagy fölösleget halmozott fel a korábban még behozatalra is szoruló rizsből, s ugyanekkor az Egyesült Államok legnagyobb tengerentúli agrárpiaca volt. A mezőgazdaságban dolgozók szavazatait a konzervatív kormányok támogatásukkal viszonozták, amely a rizstermelésben és annak fogyasztói árában jelentkezett. Az 50-es évek közepén a japán mezőgazdasági termékek ára a nemzetközi szinthez mérve 130%-on állt, a 70-es évek elején 200%-on, a 80-as években 250%-on. A külföldi importőrök és a japán fogyasztók a rendszer változtatását követelték, a tōkyōi kormány azonban, amely eközben arra ösztönözte a mezőgazdasági termelőket, hogy álljanak át más termékekre, például a marhahús vagy a citrom termesztésre, nem szívesen vonta vissza nekik tett ígéreteit.

Ahogy a japán gyárak termékeinek minősége javult, hirtelen felszökött a hazai termelés részaránya, s ezzel párhuzamosan csökkent az importé. A pamuttextilt szintetikus anyagok váltották fel. Japán lett a világ legnagyobb nyersanyag-fuvarozója. A japán gyáripar és a munkaerő a parti részekre települt, kikötőikbe sorra érkeztek az óriási ércszállító és tartályhajók, amelyek legnagyobb része japán hajógyárakból került ki. Az immár magánkézben lévő Kure Tengeri Hajógyár, amely a *Yamató*t, a II. világháború legnagyobb csatahajóját készítette, időközben elkészítette a világ első óriás tankhajóját. A nyersanyagok zuhanó ára megszüntette azt az egyenlőtlenséget, amely addig Japán, illetve amerikai és európai versenytársai között fennállt. Az ország fokozódó importszükséglete Japánt gyakorlatilag valamennyi nyersanyag – köztük az olaj – legnagyobb felvevő piacává tette. Egyes megfigyelők úgy vélekedtek, hogy az 1970-es évek olajválsága visszafogja majd a japán gazdaság növekedési ütemét, az 1980-as években azonban az olcsóbb olaj és az iparosítás magasabb foka, illetve a jóval kevesebb importanyag-hányadot igénylő integrált áramkörök és elektronika révén Japán továbbra is könnyedén és eredményesen megállta a helyét.

Japán legnagyobb erőtartalékát maga a nép jelentette. A háború utáni törvényhozás jobb munkafeltételeket teremtett, a vállalatonkénti szakszervezeti rendszer pedig segítette a megbízható dolgozók életre szóló alkalmazását és a vállalat iránti hűséget. Az 1950-60-as években a munka termelékenysége a béreknél gyorsabban emelkedett, ami az átváltási arányok kedvező változásait is figyelembe véve, a japán termékeket igencsak versenyképessé tette. Mivel a szociális intézkedések jócskán elmaradtak a rizsárak mögött, s mivel a nagyobb cégeknél viszonylag csekély volt a fluktuáció, a munkavállalóknak minden okuk

Fent: Az 1950-es évek elejére Japán kezdett magához térni a háború pusztításaiból és a háború utáni bizonytalanságból. 1951 és 1955 között a bruttó nemzeti össztermék évi 8,6%-kal növekedett; 1955 és 1960 között 9,1%-kal; 1960 és 1965 között 9,7%-kal, 1965 és 1970 között 13,1%-kal. A hajógyárak, például a nagasaki Mitsubishi hajógyár, amelyek a háború alatt hadihajókat építettek, most olajszállítókat gyártottak. A képen az ebédidő lejártával munkahelyükre visszatérő hajógyári munkások láthatók.

Jobbra: A japán gazdasági csoda nem volt teljesen súrlódásmentes. Az 1949-ben készített felvételen egy tōkyōi bányagépgyártó üzem sztrájkolói egy busszal próbálják betörni a gyárkaput, miközben a bent lévő, nem sztrájkoló munkatársaik tömlőkből locsolják őket. A bérkövetelések ügyében folytatott vita öt hónapig tartott, s számos összecsapást eredményezett a sztrájkolók és nem sztrájkolók között, amelyekbe nemegyszer a rendőrség is beleavatkozott.

kott életszínvonal alatt éltek. A szociális intézkedések nem megfelelő volta létfontosságúvá tette, hogy az emberek hosszú távon gondolkozzanak, és legyen megtakarított pénzük. A kormánypolitika ezt azzal támogatta, hogy nem adóztatta meg a takarékbetétek kamatait. Ez a kedvezmény a jövedelem 20%-át kitevő megtakarításban mutatkozott meg, amely összeget a bankok beruházásokra fordították, s ezáltal is elősegítették a termelés növekedésének folyamatosságát.

A fejlettebb technika magasabb szintű oktatást kívánt, s ez összekapcsolódott a tanulás iránti hagyományos tisztelettel. A magasabb fokú tanintézmények és az azokban tanulók száma egyenletesen

formák a rádióban és a tévében használatos egyénstílusnak adták át helyüket. A japánokénál vevőorientáltabb társadalmat és a kiadásaikat jobban megfogó vásárlókat nehéz volna elképzelni. Mi maradt tehát a hagyományos kultúra és értékrend helyén?

Az e kérdésre adható válaszok egyike talán a munkaetika hangsúlyozásával kezdődhet. A munka egész Japánban pozitív, kedvező tartalmú fogalom maradt, s nem olyasmi, amitől húzódozni kell. Az emberek büszkék a teljesítményükre s szerepükben elégedettnek látszanak: a munkakezdés előtti rövid szertartástól kezdve azon az elhivatottságon át, amellyel a vásárló előtt az áruházak ajtaját kinyitják, egészen addig a feszes tisztelgésig, amellyel a metró forgalmistái elköszönnek az utasokkal zsúfolt szerelvényektől. Thomas Rohlen írja egy tanulmányában, amelyet egy bank betanítási módszereiről készített, hogy az új alkalmazottakat egy időre egyszerűen beküldik kollégáik közé, hogy kérjenek tőlük valamilyen hasznos munkát, amiért nem kapnak ellenszolgáltatást; a lecke célja a munkalehetőségért érzett hála, illetve a tétlenség miatt érzett zavarodottság megtapasztaltatása. A japánok többet dolgoznak és ritkábban mennek szabadságra, mint mások. Hayami Akira gazdaságtörténész szerint ez a fajta magatartás még a Tokugawa-időkből származik, s az anyagi ösztönzőkkel párosult konfuciánus erkölcs eredményezte azt a „szorgalom forradalmat”, amely az elkövetkezendő ipari fejlődést megelőzte.

Egy másik válasz minden bizonnyal az oktatás lehet. A megfelelő iskolázottság továbbra is a munkahelytől és a társadalomtól kapott elismerés előfeltétele maradt. A felsőfokú tanintézmények számának ellenére, a tanulni vágyók serege miatt fokozatosan nőtt a jobb elhelyezkedési lehetőségeket kínáló, tekintélyes egyetemekre és főiskolákra való bejutás nehézsége. Mind több fiatal japán fordítja ideje nagy részét a felkészülésre, hogy felvegyék valamelyik előnyösnek vélt iskolába: a legjobb magániskolákba, középiskolákba, egyetemekre, mely utóbbi elvégzését a munkaadók által szervezett vizsgák követik. Jellemző, hogy az egyik új vallás, a *Sōka Gakkai* a tanítóit és a hittérítőit tudományos rangfokozatokkal jutalmazza, mint ahogy az is, hogy az idősebb fölötteseket nagyon gyakran a *sensei* szóval, a tanítók iránti tisztelet szavával szólítják meg. Az oktatás iránti lelkesedés szintén a Tokugawa-korban gyökerezik, közelebbről a 18. század fordulóján bevezetett reformokban, amikor a közszolgálat előfeltételeként megkívánt származáshoz és ranghoz iskolázottságnak is kellett járulnia. A japánok többsége egyetért abban, hogy oldani kellene a vizsgákra való felkészülésre összpontosító életforma ridegségét, lelkük mélyén azonban büszkék fiataljaik eltökéltségére és hi-

Miután a fiatal a munkavállalók sorába lép, a cég és az idősebb kollégák nagyobb szerepet játszanak a magánéletében, mint bármely más ipari társadalomban. A legjobbakat egy életre szóló alkalmazással támogatják, de e támogatás mellett komoly szerepet játszanak a cég szociális intézményei, a közös kirándulások, a csoportösztönzés formái. Mindezeken túlmenően egész Japánban erős maradt a kötelességek teljesítése iránti felelősségérzet és a viszonossági elv. Értékesítési vagy szervezési problémák esetén valószínű, hogy a vezetők lemondanak. A cégek igazgatóitól elvárják, hogy tudatában legyenek annak, hogy egy olyan intézmény javaival sáfárkodnak, amely messze túléli őket. A rövid távú haszon érdekében megvalósított bekebelezéseknek és kivásárlásoknak nem sok kilátása van egy olyan társadalomban, amely hosszú távra dolgozik, s ahol nem szívesen beszélnek profitról. Mindezek a szemléletbeli sajátságok a japán múltban gyökereznek.

Az 1980-as évekre a japánok kiheverték a vereség szégyenét, s eloszlott az az undor, amellyel az előző nemzedék nézett vissza a háborús évekre. Mind többet foglalkoztatja őket nemzetük történelme; sok kötetes, jól megírt történelemkönyvek, történelmi regények és életrajzok tömege áll az érdeklődők rendelkezésére. Nincs olyan sorozat a tévében, amely a japán múltról szólóknál népszerűbb volna.

Ami a nemzetközi ügyeket illeti, a háború utáni években Japán beérte a megfigyelő szerepével – eleinte őszintén, később magyarázatként, hogy miért nem képes a jelentősebb folyamatok befolyásolására. Japán sokat nyert a háború utáni évek nemzetközi gyakorlatából, de láthatólag se szóval, se tettel nem sietett hozzájárulni ehhez a gyakorlathoz. Mivel azonban a japánok tudták, milyen felelősséggel jár újonnan szerzett hatalmuk, az „internacionalizálás" lett az általános jelszó; ugyanakkor pedig sokból közülük ellenérzéseket és sértettséget váltott ki, hogy nemzetközi megfigyelők elmarasztalják országukat, amiért nem akarja megnyitni piacait, s hogy szűklátókörűen hajszolja az export révén szerezhető hasznot.

Egyesek azt is elképzelhetőnek tartják, hogy a fentiekben feltett kérdésekre a választ mindhárom nemzedék másként adja meg. Az idősebb japánok, akikben még él a háború gyötrelmeinek és pusztításainak emléke, s emlékeznek az újjáépítés időszakára, azt vallják, hogy országuknak segítő szerepet kell betöltenie, s nem felejtették el a támogatást, amit Japán kapott. A pályájuk derekán járók üzletemberek, akikben már nincs meg szüleik fegyelmezettsége, többnyire fölényesen és kérkedve beszélnek társadalmuk előnyeiről és termékeiről. És végül itt van a diáknemzedék, amely már a gazdasági növekedés

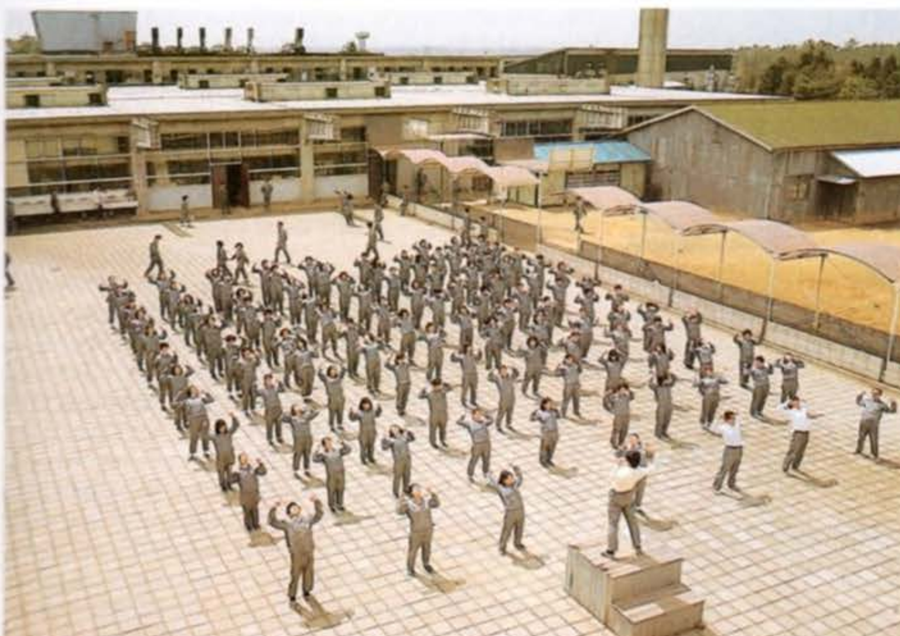

A MAP JAPAN

ven elősegítette a technikai fejlő- nehezedett, főleg az Egyesült Álla- sorvadásához vezet.

elnevezésű kis étkezdéket, ahol

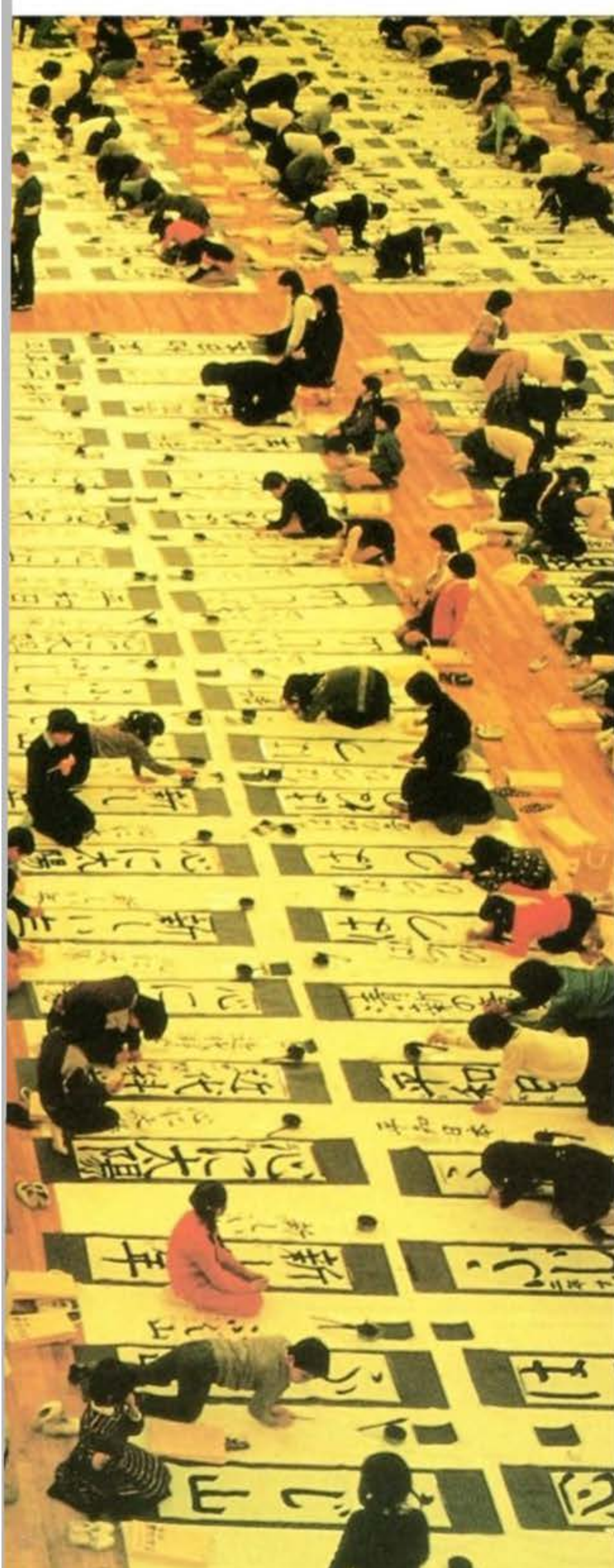

tik el, mint például a kalligráfia. még többen vállják továbbra is, a

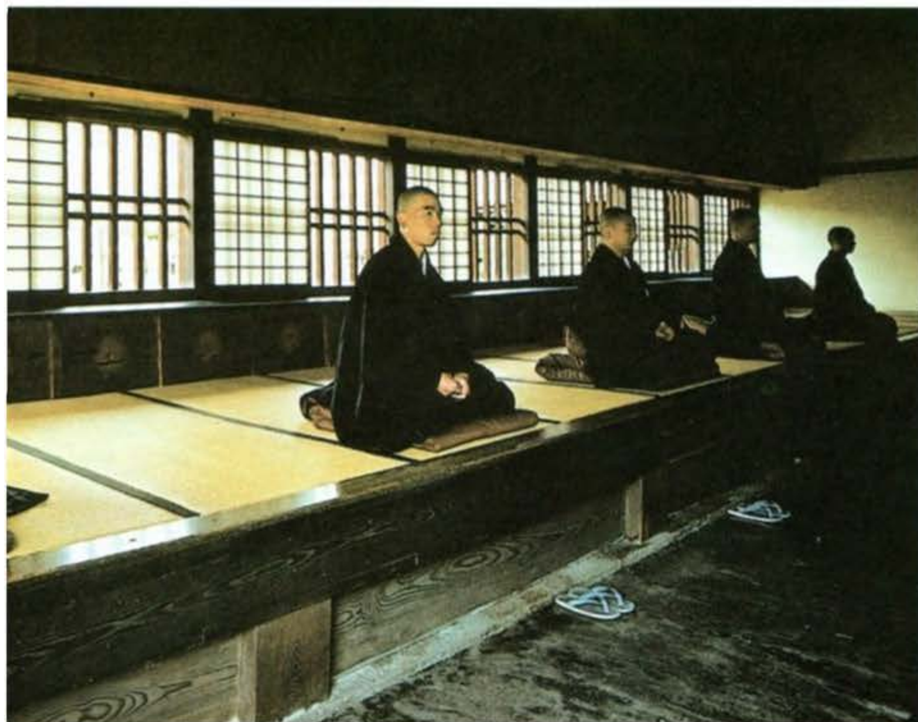

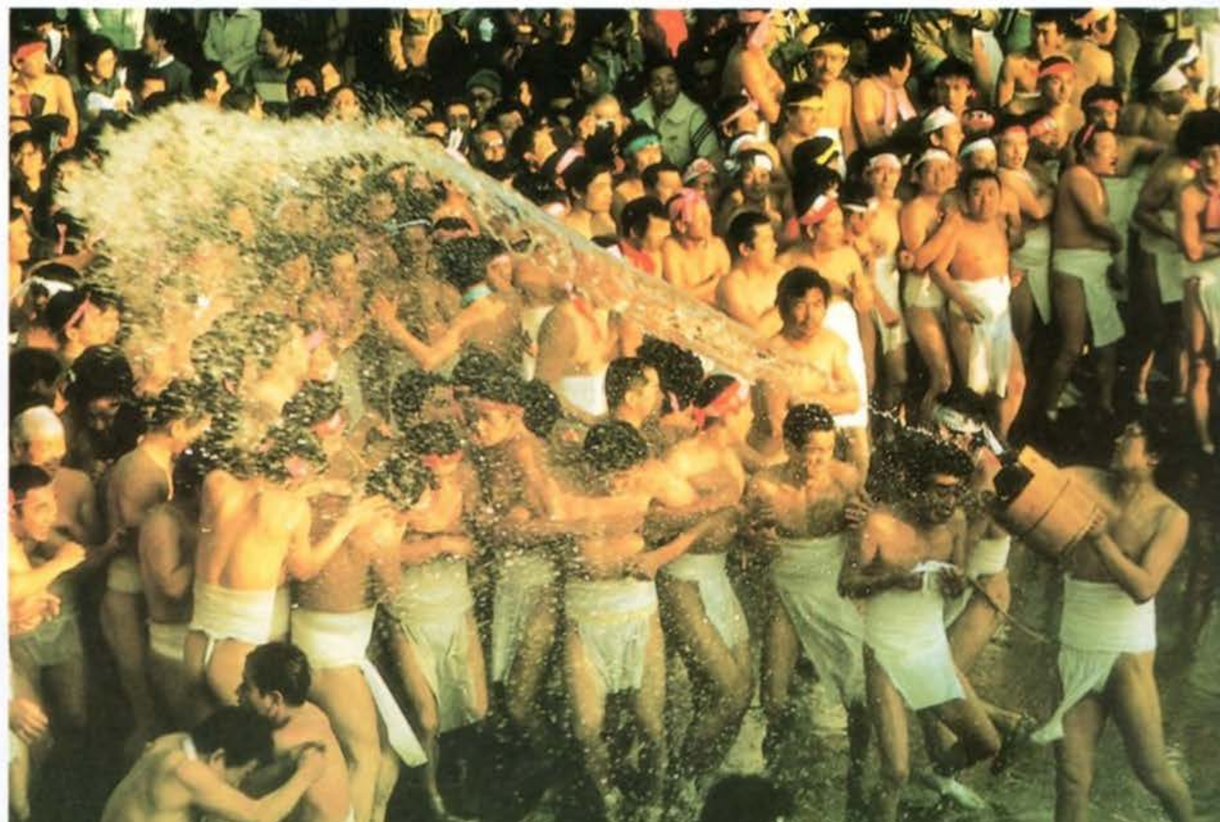

SONY

A nyugati nyelvű szakirodalomban a japánságnak és a japán kultúrának hatalmas irodalma van. Ez a bibliográfia a további olvasáshoz kínál lehetőségeket, főképp angol nyelvű anyagokat. A szűk szakterületekre szorítkozó munkákkal szemben előnyben részesítettük az általános jellegűeket, s a jól használható bibliográfiával rendelkező újabb könyveket. A specifikusabb monográfiák, újságcikkek, valamint a hatalmas tömegű japán nyelvű szakirodalom tekintetében, amelyeknek a nyugati nyelveken írt szakanyagok feltehetőleg egy százalékát is alig teszik ki, az érdeklődőknek az alábbi bibliográfiai kalauzokat ajánljuk, mindenekelőtt J. Dower *Japanese History and Culture from Ancient to Modern Times* című művét.

Bibliográfiai kalauz nyugati nyelvű anyagokhoz

Association for Asian Studies, *Cumulative Bibliography of Asian Studies*, 1941–1965 (1969) és 1966–1970 (1973); és *Bibliography of Asian Studies*, évenként, 1970; Ann Arbor, Michigan.
J. Dower, *Japanese History and Culture from Ancient to Modern Times*, New York, Markus Wiener, 1986.
Japan Society, *What Shall I Read on Japan?* New York, 1984.

Történelmi és földrajzi áttekintések

J. K. Fairbank, E. O. Reischauer és A. M. Craig, *East Asia Tradition and Transformation*, Boston, Houghton Mifflin, 1978.
N. Ginsburg, „Economic and Cultural Geography," in Arthur Tiedemann, ed., *An Introduction to Japanese Civilization*, Lexington, Mass., Heath, 1974.
J. W. Hall, *Japan from Prehistory to Modern Times*, New York, Delacorte, 1970.
J. W. Hall, *Government and Local Power in Japan 500–1700*, Princeton, Princeton U. P., 1966.
Kōdansha Encyclopedia of Japan, 9 köt., Tokyo és New York, Kōdansha International, 1983.
H. P. Varley, *Japanese Culture, a Short History*, Honolulu, University of Hawaii Press, 1984.

Általános bevezetők a japán kultúra főbb területeihez
Képzőművészet és zene

E. Harich-Schneider, *A History of Japanese Music*, Oxford, Oxford U. P., 1973.
Heibonsha, *Survey of Japanese Art*, of *A Nihon no bijutsu* sorozat fordítása. Weatherhill és Heibonsha együttes kiadása, 30 köt.
L. P. Roberts, *A Dictionary of Japanese Artists*, Tokyo and New York, Weatherhill, 1976.
J. Stanley-Baker, *Japanese Art*, London, Thames and Hudson, 1984.

Irodalom és nyelv

Y. Habein, *The History of the Japanese Written Language*, New York, Columbia U. P., 1984.
D. Keene, ed., *An Anthology of Japanese Literature: From the Earliest Era to the Mid-Nineteenth Century*, New York, Grove, 1955.
J. Konishi, *A History of Japanese Literature: The Archaic and Ancient Ages*, Princeton U. P., 1984; *The Early Middle Ages*, Princeton U. P., 1986; 3 köt., folytatják.
E. Miner, H. Odagiri és R. E. Morell, *The Princeton Companion to Classical Japanese Literature*, Princeton, Princeton U. P., 1985.

Kultúra és eszmék

R. F. Benedict, *The Chrysanthemum and the Sword: Patterns of Japanese Culture*, Boston, Houghton Mifflin, 1946.
B. Earhart, *Japanese Religion: Unity and Diversity*, California, Dickenson, 1974.
D. Keene, *Landscapes and Portraits: Appreciations of Japanese*

Tokyo and New York, Kōdansha International, 1968.
J. E. Kidder, *Ancient Japan*, Oxford, Phaidon, 1977.
J. E. Kidder, *Early Japanese Art: The Great Tombs and Treasures*, London, Thames and Hudson, 1964.
J. E. Kidder, *Early Buddhist Japan*, London, Thames and Hudson, 1972.
G. Ledyard, „Galloping along with the Horseriders: Looking for the Founders of Japan," *Journal of Japanese Studies*, 1. köt., no. 2, 1975, 217–54. o.
F. Miki, *Haniwa*, Tokyo, Weatherhill, 1974.
R. A. Miller, *Origins of the Japanese Language*, Seattle, University of Washington Press, 1980.
E. S. Morse, *The Shell Mounds of Omori*, Tokyo, 1879.
D. L. Philipi, trans., *Kojiki*, Tokyo, University of Tokyo Press, 1968.
D. L. Philipi, trans., *Songs of Gods, Songs of Humans: the Epic Tradition of the Ainu*, Princeton, Princeton U. P., 1979.
D. L. Philipi, trans., *Norito, A New Translation of Ancient Japanese Ritual Prayers*, Tokyo, 1959.
R. Tsunoda and L. C. Goodrich, *Japan in the Chinese Dynastic Histories*, California, P. D. és Ione Perkins, 1951.

Ősi vallás

W. T. de Bary, ed., *The Buddhist Tradition in India, China and Japan*, New York, Columbia U. P., 1969.
Japan Society, *Hōryūji, Temple of the Exalted Law*, New York, Japan Society, 1981.
H. Kageyama and C. Guth Kanda, *Shinto Arts*, New York, Japan Society, 1976.
K. Tange, Y. Watanabe and N. Kawazoe, *Ise: Prototype of Japanese Architecture*, Cambridge, Mass., M.I.T. Press, 1965.

A Nara-időszak politikája és kultúrája

W. W. Farris, *Population, Disease, and Land in Early Japan, 645–900*, Cambridge, Mass., Harvard U. P., 1985.
R. Hayashi, *The Silk Road and the Shōsōin*, Tokyo, Weatherhill, 1975.
I. Hori, *Folk Religion in Japan, Continuity and Change*, Chicago, University of Chicago Press, 1968.
L. Hurvitz, trans., *Scripture of the Lotus Blossom of the Fine Law*, New York, Columbia U. P., 1976.
I. H. Levy, *The Ten Thousand Leaves: A Translation of Manyōshū, Japan's Premier Anthology of Classical Poetry*, 1. köt. (a tervezett 4-ből), Princeton, Princeton U. P., 1981.
I. H. Levy, *Hitomaro and the Birth of Japanese Lyricism*, Princeton, Princeton U. P., 1984.
Nippon Gakujutsu Shinkōkai, comp., *Manyōshū: One Thousand Poems*, New York, Columbia U. P., 1965.
M. Ōoka, *Temples of Nara and their Art*, Tokyo, Weatherhill, 1973.

Az udvari korszak: a Heian-kor politikája, társadalma és kultúrája

R. Borgen, *Sugawara no Michizane and the Early Heian Court*, Cambridge, Mass., Harvard East Asian Monographs, 1986.
G. C. Hurst III, *Insei: Abdicated Sovereigns in the Politics of Late Heian Japan, 1086–1185*, New York, Columbia U. P., 1976.
I. Morris, *The World of the Shining Prince: Court Life in Ancient Japan*, Oxford, Oxford U. P., 1960.

A Heian-kor irodalma

R. Bowring, *Murasaki Shikibu: Her Diary and Poetic Memoirs*, Princeton, Princeton U. P., 1982.
R. Brower and E. Miner, *Japanese Court Poetry*, Stanford, Stanford U. P., 1961.
P. T. Harries, trans., *The Poetic Memoirs of Lady Daibu*, Stanford, Stanford U. P., 1980.
E. G. Harris, trans., *The Tales of Ise*, Tokyo és Rutland, Vt., Tuttle, 1972.
H. C. McCullough, trans., *Brocade by Night: Kokin Wakashū and the Court Style in Japanese Classical Poetry*, Stanford, Stanford U. P., 1985.
H. C. McCullough, trans., *Kokin Wakashu: The First Imperial*

D. és A. Matsunaga, *Foundations of Japanese Buddhism*, 2 vols., Los Angeles and Tokyo, 1974–1976.
T. Sawa, *Art in Japanese Esoteric Buddhism*, Tokyo, Weatherhill, 1976.

Kultúra és társadalom a középkorban

P. Arnesen, *The Medieval Japanese Daimyō*, New Haven, Yale U. P., 1979.
D. Brown, *Money Economy in Medieval Japan*, New Haven, Yale U. P., 1951.
P. Duus, *Japanese Feudalism*, New York, Knopf, 1969.
L. Frederic, *Daily Life in Japan at the Time of the Mongol Invasions, 1185–1603*, New York, Praeger, 1972.
K. Grossberg, *Japan's Renaissance, the Politics of the Muromachi Bakufu*, Cambridge, Mass., Harvard East Asian Monographs, 1981.
J. W. Hall és J. P. Mass, *Medieval Japan: Essays in Institutional History*, New Haven, Yale U. P., 1974.
J. W. Hall and T. Toyoda, szerk., *Japan in the Muromachi Age*, Berkeley, University of California Press, 1977.
J. P. Mass, ed., *The Development of Kamakura Rule 1186–1250*, Stanford, Stanford U. P., 1979.
J. P. Mass, ed., *Warrior Covernment in Early Medieval Japan, A Study of the Kamakura Bakufu Shugo and Jitō*, New Haven, Yale U. P., 1974.
B. W. Robinson, *The Arts of the Japanese Sword*, London, Faber and Faber, 1970.
M. Shinoda, *The Founding of the Kamakura Shogunate 1180–1185*, New York, Columbia U. P., 1960.
C. Steenstrup, *Hōjō Shigetoki*, London and Malmo, 1979.
S. R. Turnbull, *The Samurai: A Military History*, New York and London, Macmillan, 1977.
H. P. Varley, *Imperial Restoration in Medieval Japan*, New York, Columbia U. P., 1971.
H. P. Varley, *The Ōnin War*, New York, Columbia U. P., 1967.

Középkori irodalom

K. Brazell, trans., *The Confessions of Lady Nijō*, New York, Doubleday-Anchor, 1973.
D. Keene, ed., *Twenty Plays of the Nō Theatre*, New York, Columbia U. P., 1970.
D. Keene, trans., *Essays in Idleness, the Tzurezuregusa of Kenkō*, New York, Columbia U. P., 1967.
H. Kitagawa and B. Tsuchida, trans., *The Tale of the Heike (Heike monogatari)*, 2 köt., Tokyo, Tokyo U. P., 1975.
K. Komparu, *The Noh Theatre: Principles and Perspectives*, Tokyo, Weatherhill, 1983.
W. R. LaFleur, *The Karma of Words, Buddhism and the Literary Arts in Medieval Japan*, Berkeley, University of California Press, 1933.
H. C. McCullough, trans., *The Taiheiki: A Chronicle of Medieval Japan*, New York, Columbia U. P., 1959.
H. C. McCullough, trans., *Yoshitsune A Fifteenth Century Japanese Chronicle*, Stanford, Stanford U. P., 1971.
E. Miner, *Japanese Linked Poetry*, Princeton, Princeton U. P., 1978.
D. Pollack, *Fracture of Meaning: Japan's Synthesis of China from the Eighth through the Eighteenth Centuries*, Princeton, Princeton U. P., 1986.
E. Pound and E. Fenollosa, *The Classic Noh Theatre of Japan*, New York, New Directions, 1975.
B. Ruch, „Medieval Jongleurs and the Making of a National Literature," in Hall és Toyoda, ed., *Japan in the Muromachi Age*.
A. L. Sadler, trans. *The Ten Foot Square Hut*, Tokyo and Rutland, Vt., Tuttle, rpt. 1971.

Az üdvözülés útjai a középkori Japánban

A. Andrews, *The Teachings Essential for Rebirth*, Tokyo, Sophia U. P., 1973.
A. Bloom, *Shinran's Gospel of Pure Grace*, Tucson, University of Arizona Press, 1965.
N. MacMullin, *Buddhism and the State in Sixteenth Century*

Essays in Zen Buddhism, new ed., Rider, London, 1970.

Középkori művészet

K. Hirai, *Feudal Architecture of Japan*, Tokyo, Weatherhill, 1973.
T. Ito, *The Japanese Garden: An Approach to Natlire*, New Haven, Yale U. P., 1972.
L. Kuck, *The World of the Japanese Garden*, Tokyo, Weatherhill, 1968.
T. Matsushita, *Ink Painting*, Tokyo, Weatherhill, 1974
S. Noma, *The Arts of Japan*, 1. vols. Tokyo and New York, Kōdansha International, 1967.
I. Schaarschmidt-Richter and Osamu Mori, *Japanese Gardens*, New York, Morrow, 1979.

A tea útja

R. Castile, *The Way of Tea*, Tokyo, Weatherhill, 1971.
L. A. Cort, *Shigaraki: Potters Valley*, Tokyo and New York, Kōdansha International, 1980.
R. Fujioka et al., *Tea Ceremony Utensils*, Tokyo, Weatherhill, 1973.
T. Hayashiya, M. Nakamura and S. Hayashiya, *Japanese Arts and the Tea Ceremony*, Tokyo, Weatherhill, 1974.
Okakura, *The Book of Tea*, New York, Dover, 1964.

Politikai egyesítés a 16. században

M. E. Berry, *Hideyoshi*, Cambridge, Mass., Harvard U. P., 1982.
D. M. Brown, „The Impact of Firearms on Japanese Warfare, 1543–98," *Far Eastern Quarterly, 7.3* (1948).
G. Elison and B. L. Smith, eds., *Warlords, Artists and Commoners: Japan in the Sixteenth Century*, Honolulu, University of Hawaii Press, 1981.
J. W. Hall, K. Yamamura and K. Nagahara, ed., *Japan before Tokugawa: Political Consolidation and Economic Growth, 1500–1650*, Princeton, Princeton U. P., 1981.

Tengerentúli kapcsolatok a 16–17. században

A. Boscaro, *Sixteenth Century European Printed Works on the First Japanese Mission to Europe: A Descriptive Bibliography*, Leiden, E. J. Brill, 1973.
C. R. Boxer, *The Christian Century in Japan, 1549–1650*, Berkeley, University of California Press, 1951.
M. Cooper, SJ, *This Island of Japon: João Rodrigues' Account of 16th Century Japan*, Tokyo and New York, Kōdansha International, 1973.
M. Cooper, trans., *They Came to Japan: An Anthology of European Reports from Japan, 1543–1640*, Berkeley, University of California Press, 1965.
G. Elison, *Deus Destroyed: the Image of Christianity in Early Modern Japan*, Cambridge, Mass., Harvard U. P., 1973.
G. B. Sansom, *The Western World and Japan: A Study in the Interaction of European and Asiatic Cultures*, New York, Knopf, 1950.

A Momoyama művészet és kultúra

T. Doi, *Momoyama Decorative Painting*, Tokyo, Weatherhill, 1977.
I. Korldo, *Japanese Genre Painting*, Tokyo and Rutland, Vt., Tuttle, 1961.
B. Leach, *Kenzan and his Tradition: the Lives of Kōetsu, Sōtatsū, Kōrin and Kenzan*, London, Faber and Faber, 1966.
W. Malm, *Japanese Music and Musical Instruments*, Tokyo and Rutland, Vt., Tuttle, 1959.
H. Mizuo, *Edo Painting: Sotatsu and Korin*, Tokyo, Weatherhill, 1972.
S. Noma, *Japanese Costume and Textile Arts*, Tokyo, Weatherhill, 1974.
S. Noma, *The Arts of Japan*, 2. vol.,Tokyo and New York, Kōdansha International, 1967.

the Development of the Tokugawa Bakufu, Princeton, Princeton U. P., 1984.
C. Totman, *Politics in the Tokugawa Bakufu, 1600-1843*, Cambridge, Mass., Harvard U. P., 1967.
T. Tsukahira, *Feudal Control in Tokugawa Japan: the Sankin Kōtai System*, Cambridge, Mass., Harvard U. P., 1966.
H. Webb, *The Japanese Imperial Institution in the Tokugawa Period*, New York, Columbia U. P., 1968.

A Tokugawa-korszak szellemi élete

R. Bellah, *Tokugawa Religion: the Values of Pre.Industrial Japan*, New York, Pree Press, 1957.
R. P. Dore, *Education in Tokugawa Japan*, Berkeley, University of California Press, 1965.
H. Harootunian, *Toward Restoration: the Growth of Political Consciouness in Tokugawa Japan*, Berkeley, University of California Press, 1970.
T. Najita and I. Scheiner, eds., *Japanese Thought in the Tokugawa Period 1600–1868: Methods and Metaphors*, Chicago, Chicago U. P., 1978.
P. Nosco, ed., *Confucianism and Tokugawa Culture*, Princeton, Princeton U. P., 1984.
H. Ooms, *Tokugawa Ideology: Early Constructs, 1570–1680*, Chicago, Chicago U. P., 1985.
B. T. Wakabayashi, *Anti-Foreignism and Western Learning in Early Modern Japan: The New Theses of 1825*, Cambridge, Mass., Harvard U. P., 1986.

A kabuki és bunraku

J. R. Brandon, W. P. Malm and D. H. Shively, *Studies in Kabuki: Its Acting, Music and Historical Context*, Honolulu, University of Hawaii Press, 1977.
C. J. Dunn, *The Early Japanese Puppet Drama*, London, Luzac, 1966.
E. Earle, *The Kabuki Theatre*, Oxford, Oxford U. P., 1956.
D. Keene, *Bunraku: The Art of the Japanese Puppet Theatre*, Tokyo and New York, Kōdansha International, 1965.

Az Edo-korszak irodalma

H. Hibbett, *The Floating World in Japanese Fiction*, New York, Grove, 1959.
Ihara Saikaku, *The Life of an Amorous Woman and Other Writings*, trans. Ivan Morris, New York, New Directions, 1963.
D. Keene, *World within Walls: Japanese Literature of the Pre-Modern Era 1600–1867*, New York, Holt, Rinehart and Winston, 1976.
D. Keene, trans., *Major Plays of Chikamatsu*, Tokyo and New York, Kōdansha International, 1961.
Matsuo Bashō, *The Narrow Road to the Deep North, and Other Travel Sketches*, trans. Nobuyuki Yuasa, London, Penguin, 1966.

Az Edo-korszak képzőművészete, Az ukyo-e, A „mulandó" világ

J. Earle, *An Introduction to Netsuke*, London, 1980.
E. Grilli, *The Art of the Japanese Screen*, Tokyo and New York, 1970.
J. Hillier, *Hokusai*, New York, Dutton, 1975.
C. Ives, *The Great Wave: the Influence of Japanese Woodcuts on French Prints*, New York, Metropolitan Museum of Art, 1974.
H. D. Smith, *Hiroshige: One Hundred Famous Views of Edo*, New York, Braziller, Inc., 1986.
D. Waterhouse, *Harunobu and His Age*, London, British Museum, 1964.

A Nyugat újrafelfedezése a 18–19. században

C. L. French, *Shiba Kōkan, Artist, Innovator and Pioneer in the Westernization of Japan*, Tokyo, Weatherhill, 1974.
G. K. Goodman, *Japan: The Dutch Experience*, London, 1986.

W. G. Beasley, *The Modern History of Japan*, 3rd ed., London, St. Martin's, 1981.
J. W. Dower, *Empire and Aftermath, Yoshida Shigeru and the Japanese Experience, 1878–1954*, Cambridge, Mass., Harvard U. P., 1988.
P. Duus, *The Rise of Modern Japan*, New York, Houghton Mifflin, 1976.
M. Hane, *Peasants, Rebels, and Outcastes: the Underside of Modern Japan*, New York, Pantheon, 1982.
J. P. Lehmann, *The Roots of Modern Japan*, London, St. Martin's, 1982.
T. Najita, *Hara Kei in the Politics of Compromise, 1905–1915*, Cambridge, Mass., Harvard U. P., 1967.
T. Najita, *Japan: The Intellectual Foundations of Modern Japanese Politics*, Chicago, Chicago U. P., 1974.
T. Najita and J. V. Koschmann, ed., *Conflict in Modern Japanese History: The Neglected Tradition*, Princeton, Princeton U. P., 1982.
T. J. Pempel, *Policy and Politics in Japan: Creative Conservatism*, Philadelphia, Temple U. P., 1982.
K. Pyle, *The Making of Modern Japan*, Lexington, Mass., Heath, 1978.
R. Storry, *A History of Modern Japan*, London, Penguin, 1965.

Modern gazdaság és ipari fejlődés

J. Abegglen and G. Stalk, Jr., *Kaisha, The Japanese Corporation*, New York, Basic Books, 1985.
R. Dore, *Flexible Rigidities: Industrial Policy and Structural Adjustment in the Japanese Economy, 1970–1980*, Stanford, Stanford U. P., 1986.
R. Dore, *Land Reform in Japan*, Oxford, Oxford U. P., 1959.
S. Garon, *The State and Labor in Modern Japan*, Berkeley, University of California Press, 1988.
C. Johnson, *Miti and the Japanese Miracle, The Growth of Industrial Policy, 1925–1975*, Stanford, Stanford U. P., 1982.
D. Okimoto, ed., *Japan's Economy: Coping with Change in the International Environment*, Boulder, Westview Press, 1982.
H. Patrick, ed., *Japanese Industrialization and its Social Consequences*, Berkeley, University of California Press, 1976.
H. Patrick and H. Rosovksy, ed., *Asia's New Giant: How the Japanese Economy Works*, Washington, D.C., The Brookings Institution, 1976.
R. Smethurst, *Agricultural Development and Tenancy Disputes in Japan, 1870–1940*, Princeton, Princeton U. P., 1986.
A. Waswo, *Japanese Landlords, The Decline of a Rural Elite*, Berkeley, University of California Press, 1977.
D. E. Westney, *Imitation and Innovation: The Transfer of Western Organizational Patterns to Japan*, Cambridge, Mass., Harvard U. P., 1987.
K. Yoshihara, *Sōgō Shōsha: the Vanguard of the Japanese Economy*, Oxford, Oxford U. P., 1983.

A modern évszázad külkapcsolatai, tengerentúli terjeszkedése és háborúja

K. E. Calder, *Crisis and Compensation: Political Stability and Public Policy in Japan, 1949–1986*, Princeton, Princeton U. P., 1988.
Committee for the Compilation of Materials on Damage Caused by the Atomic Bombs in Hiroshima and Nagasaki, *Hiroshima and Nagasaki: the Physical, Medical, and Social Effects of the Atomic Bombings*, trans., by Eisei Ishikawa and D. L. Swain, New York, Basic Books, 1981.
F. H. Conroy, *The Japanese Seizure of Korea, 1868–1910*, Philadelphia, University of Pennsylvania Press, 1960.
J. B. Crowley, *Japan's Quest for Autonomy: National Security and Foreign Policy, 1930–1938*, Princeton U. P., 1966.
J. Dower, *War without Mercy: Race and Power in the Pacific*

of Fukuzawa Yukichi, Cambridge, Cambridge U. P.,1964.

A. M. Craig and D. H. Shively, eds., *Personality in Japanese History*, Berkeley, University of California Press, 1970.

Y. Fukuzawa, *An Encouragement of Learning*, ed. D. A. Dilworth, Tokyo, Sophia U. P., 1969.

Y. Fukuzawa, *Autobiography*, trans., E. Kiyooka, New York, 1966.

C. Gluck, *Japan's Modern Myths: Ideology in the Late Meiji Period*, Princeton, Princeton U. P., 1985.

L. Hearn, *Japan: An Attempt at an Interpretation*, London, Macmillan, 1913.

D. Irokawa, *The Culture of the Meiji Period*, trans. and edited by M. B. Jansen, Princeton, Princeton U. P., 1985.

H. Passin, *Society and Education in Japan*, New York, Columbia U. P., 1982.

K. Pyle, *The New Generation in Meiji Japan: Problems of Cultural Identity*, Stanford, Stanford U. P., 1969.

I. Scheiner, *Christian Converts and Social Protest in Meiji Japan*, Berkeley, University of California Press, 1970.

D. H. Shively, ed., *Tradition and Modernization in Japanese Culture*, Princeton, Princeton U. P., 1971.

A modern Japán képzőművészeti irányzatai

M. Harada, *Meiji Western Painting*, Tokyo, Weatherhill, 1974.

M. Kawakita, *Modern Currents in Japanese Art*, Tokyo, Weatherhill, 1974.

T. Miyagawa, *Modern Japanese Painting*, Tokyo and New York, Kōdansha International, 1967.

J. T. Rimer, „Tokyo in Paris, Paris in Tokyo," in Japan Foundation, ed., *Paris in Japan: the Japanese Encounter with European Painting*, Tokyo and St. Louis, 1987.

Mai japán társadalom és kultúra

J. Anderson and D. Richie, *The Japanese Film: Art and Industry*, Princeton, Princeton U. P., 1984.

C. Blacker, *The Catalpa Bow: A Study of Shamanistic Practices in Japan*, London, Allen and Unwin, 1975.

A. Bock, *Japanese Film Directors*, Tokyo and New York, Kōdansha International, 1978.

L. Dalby, *Geisha*, New York, Vintage Books, 1983.

G. De Vos, *Japan's Minorities: Burakamin, Koreans, Ainu, and Okinawans*, Minority Rights Group, 1983.

T. Doi, *The Anatomy of Dependence*, Tokyo and New York, Kōdansha International, 1973.

Selected Readings, Honolulu, University of Hawaii Press, 1974.

C. Nakane, *Japanese Society*, Tokyo and Rutland, Vt., Tuttle, 1970.

E. O. Reischauer, *The Japanese Today*, Cambridge, Mass., Harvard U. P., 1988.

D. Richie, *The Japanese Movie*, New York and Tokyo, Kōdansha International, 1982.

R. J. Smith, *Japanese Society: Tradition, Self, and the Social Order*, Cambridge, Cambridge U. P., 1984.

E. Vogel, *Japan as Number 1: Lessons for America*, Cambridge, Mass., Harvard U. P., 1979.

M. White, *The Japanese Educational Challenge*, New York, Free Press, 1987.

Modern irodalom, kritika

R. Bowring, *Mori Ōgai and the Modernization of Japanese Culture*, Cambridge, Cambridge U. P., 1979.

M. Miyoshi, *Accomplices of Silence: the Modern Japanese Novel*, Berkeley, University of California Press, 1974.

J. T. Rimer, *Mori Ōgai*, New York, Twayne, 1975.

M. Ueda, *Modern Japanese Writers and the Nature of Literature*, Stanford, Stanford U. P., 1976.

H. Yamanouchi, *The Search for Authenticity in Modern Japanese Literature*, Cambridge, Cambridge U. P., 1978.

Ízelítő a legfontosabb magyar fordításokból

Történelem, társadalom

Szentirmai J., *Japán*, Panoráma, 1975.

Hani G., Ueszugi Dzs., *A japán nép története*, Gondolat, 1967.

Frédéric, L., *Japán hétköznapjai a szamurájok korában, 1185–1603*, Gondolat, 1974.

Morita A., *Made in Japan*, Árkádia, 1989.

Jamadzsi M., *Japán*, Gondolat, 1989.

Reischauer E. O., *Japán története*, Maecenas, 1995.

Kidder E., *Az ősi Japán*, Helikon, 1987.

Vallások

Buddha élete and tanítása, Pátria Könyvek, 1989.

Téchy O., *Buddha*, Gondolat, 1986.

Glasenapp H. von, *Az öt világvallás*, Gondolat, 1975.

Satori Bhante B., *A sintoizmus*, Gondolat, 1990.

Miklós P., *A zen and a művandzet*, Magvető, 1978.

Bognár B., *Mai japán építészet*, Műszaki Könyvkiadó, 1979.

Mitsui S., *A japán kert titkai*, Mezőgazdasági Kiadó, 1987.

Miklós P., *A zen és a művészet*, Magvető, 1978.

Kósa Z., *Kenzo Tange*, Akadémiai Kiadó, 1973.

Klein R., *Tadao Ando, az építész Kelet és Nyugat között*, Pont, 1995.

Newland A.–Uhlenbeck C., *Japán fametszetek*, Corvina, 1994.

Cseh É., *Japán művészete*, Iparművészeti Múzeum Ráth György Múzeuma, 1987.

Cseh É., *Japán buddhista művészet*, Hopp Ferenc Kelet-Ázsiai Művészeti Múzeum, 1996.

Színház, irodalom, zene

Vihar J., *A japán irodalom rövid története*, Nemzeti Tankönyvkiadó, 1994.

Nakamura M., *Kabuki az öltözőben és a színpadon*, Gondolat, 1992.

Kemenczky J.–Duró Gy., *Nó-drámák*, Orpheusz, 1994.

Vekerdy T., *A színészi hatás eszközei – Zeami mester művei szerint*, Magvető, 1974.

Kokubu T., *A japán színház*, Gondolat, 1984.

Kárpáti J., *Kelet zenéje*, Zeneműkiadó, 1981.

Irodalmi szövegfordítások

Kosztolányi Dezső válogatott műfordításai, kínai és japán költők, Szépirodalmi, 1957.

Muraszaki S., *Gendzsi regénye*, Európa, 1963.

Párnakönyv. Japán irodalmi naplók a X–XI. századból, Európa, 1966.

Japán haiku versnaptár, Magyar Helikon, 1981.

Modern japán elbeszélők, Európa, 1967.

Abe K., *A homok asszonya*, Európa, 1972.

Akutagawa R., *A vihar kapujában*, Európa, 1974.

Fukazava H., *Zarándokének*, Európa, é.n.,

Inoue J., *Utazás a Fudaraku-Paradicsomba*, Európa, 1986.

Kaiko T., *Őszakai éjszakák* Európa, 1984.

Kavabata J., *Kiotói szerelmesek*, Kozmosz, 1975.

Mishima J., *Az aranytemplom*, Európa, 1989.

Mori O., *A vadlúd*, Európa, 1983.

Nacume Sz., *Macska vagyok*, Európa, 1988.

Nagai K., *Szumida*, Európa, 1989.

Tanizaki Dzs., *Egy hibbant vénember naplójából*, Európa, 1980.

Tokunaga N., *A sötét sikátor*, Európa, 1962.

Urasima Taró a szegény halász. Japán népmesék, Európa, 1965.

Császárok és uralkodó császárnők

A shintō szerinti sorszám	Uralkodó	Születési és halálozási dátum	Uralkodásának ideje	Beiktatásának éve (ha későbbi)
1.	Jimmu			
2.	Suizei			
3.	Annei			
4.	Itoku			
5.	Kōshō			
6.	Kōan			
7.	Kōrei	legendás		
8.	Kōgen	császárok		
9.	Kaika			
10.	Sujin			
11.	Suinin			
12.	Keikō			
13.	Seimu			
14.	Chūai			
15.	Ōjin	4. sz. vége, 5 sz. eleje		
16.	Nintoku			
17.	Richū	5. század első fele		
18.	Hanzei			
19.	Ingyō	5. század közepe		
20.	Ankō			
21.	Yūryaku			
22.	Seinei			
23.	Kenzō	5. század második fele		
24.	Ninken			
25.	Buretsu			
26.	Keitai			
27.	Ankan	6. század első fele		
28.	Senka			
29.	Kimmei	509–571	531 vagy 539–571	
30.	Bidatsu	538–585	572–585	
31.	Yōmei	?–587	585–587	
32.	Sushun	?–592	587–592	
*33.	Suiko	554–628	593–628	
34.	Jomei	593–641	629–641	
*35.	Kōgyoku	594–661	642–645	
36.	Kōtoku	597–654	645–654	
*37.	Saimei	594–661	655–661	
38.	Tenji	626–672	661–672	(668)
39.	Kōbun	648–672	672	
40.	Temmu	?–686	672–686	(673)
*41	Jitō	645–703	686–697	(690)
42.	Mommu	683–707	697–707	
*43.	Gemmei	661–722	707–715	
44.	Genshō	680–748	715–724	
45.	Shōmu	701–756	724–749	
*46.	Kōken	718–770	749–758	
47.	Junnin	733–765	758–764	
*48.	Shōtoku	718–770	764–770	
49.	Kōnin	709–782	770–781	
50.	Kammu	737–806	781–806	
51.	Heizei	774–824	806–809	
52.	Saga	786–842	809–823	
53.	Junna	786–840	823–833	
54.	Nimmyō	810–850	833–850	
55.	Montoku	827–858	850–858	
56.	Seiwa	850–881	858–876	

Saneyori (900–970)	969–970	967–969
Koretada (924–972)	970–972	–
Kanemichi (925–977)	–	973–977
Yoritada (924–989)	–	977–986
Kaneie (929–990)	986–990	990
Michitaka (953–995)	990–993	993–995
Michikane (961–995)	–	995
Michinaga (966–1028)	1016–1017	(966–1017)
Yorimichi (990–1074)	1017–1020	1020–1068
Norimichi (997–1075)	–	1068–1075
Morozane (1042–1101)	1087–1091	1075–1087
		1091–1074
Moromichi (1062–1099)	–	1094–1099
Tadazane (1078–1162)	1107–1114	1106–1107
		1114–1121
Tadamichi (1097–1164)	1123–1129	1121–1123
	1142–1151	1129–1142
		1151–1158
Motozane (1143–1166)	1165–1166	1158–1165
Motofusa (1144–1230)	1166–1173	1173–1179
Motomichi (1160–1233)	1180–1183	1179–1180
	1184–1186	
Moroie (1172–1238)	1184	–

Kamakura-sógunok		A Kamakura-sógunátus régensei	
1. Minamoto no Yoritomo (1147–1199	1192–1199	1. Hōjō Tokimasa (1138–1215)	1203–1205
2. Minamoto no Yoriie (1182–1204)	1202–1203	2. Hōjō Yoshitoki (1163–1224)	1205–1224
3. Minamoto no Sanetomo (1192–1219)	1203–1219	3. Hōjō Yasutoki (1183–1242)	1224–1242
4. Kujō Yoritsune (1218–1256)	1226–1244	4. Hōjō Tsunetoki (1224–1246)	1242–1246
5. Kujō Yoritsugu (1239–1256)	1244–1252	5. Hōjō Tokiyori (1227–1263)	1246–1256
6. Munetaka herceg (1242–1274)	1252–1266	6. Hōjō Nagatoki (1229–1264)	1256–1264
7. Koreyasu herceg (1264–1326)	1266–1289	7. Hōjō Masamura (1205–1273)	1264–1268
8. Hisaaki herceg (1276–1328)	1289–1308	8. Hōjō Tokimune (1251–1284)	1268–1284
9. Morikuni herceg (1301–1333)	1308–1333	9. Hōjō Sadatoki (1271–1311)	1284–1301
		10. Hōjō Morotoki (1275–1311)	1301–1311
		11. Hōjō Munenobu (1259–1312)	1311–1312
		12. Hōjō Hirotoki (1279–1315)	1312–1315
		13. Hōjō Morotoki (megh. 1333)	1315
		14. Hōjō Takatoki (1303–1333)	1316–1326
		15. Hōjō Sadaaki (1278–1333)	1326
		16. Hōjō Moritoki (megh. 1333)	1327–1333

Ashikaga-sógunok

1. Takauji (1305–1358)	1338–1358	10. Yoshitane (1466–1523)	1490–1493
2. Yoshiakira (1330–1368)	1359–1368	11. Yoshizumi (1480–1511)	1495–1508
3. Yoshimitsu (1358–1408)	1368–1394	Yoshitane	1508–1521
4. Yoshimochi (1386–1428)	1395–1423	12. Yoshiharu (1511–1550)	1522–1547

5. Tsunayoshi (1646–1709)	1680–1709	13. Iesada (1824–1858)	1853–1858
6. Ienobu (1662–1712)	1709–1712	14. Iemochi (1846–1866)	1858–1866
7. Ietsugu (1709–1716)	1713–1716	15. Yoshinobu (1837–1913)	1867
8. Yoshimune (1684–1751)	1716–1745		

A Meiji-kor kezdetének vezető személyiségei

Ōkubo Toshimichi 1830–1878	Itō Hirobumi 1841–1909	Saigo Tsugumichi 1843–1902
Kido Takayoshi 1833–1977	Kuroda Kiyotaka 1840–1900	Yamagata Aritomo 1838–1922
Saigo Takamori 1827–1877	Matsukata Masayoshi 1835–1924	Inoue Kaoru 1835–1915
Iwakura Tomomi 1825–1883	Ōyama Iwao 1842–1916	Saionji Kinmochi 1849–1940

Miniszterelnökök

Itō Hirobumi 1885–1888	Katō Tomosaburō 1922–923	Tōjō Hideki 1941–1944	Ikedo Hayato 1963–1964
Kuroda Kiyotaka 1888–1889	Yamamoto Gonnohyōe 1923–1924	Koiso Kuniaki 1944–1945	Satō Eisaku 1964–1967
Yamagata Aritomo 1889–1891	Kiyoura Keigo 1924	Suzuki Kantarō 1945	Satō Eisaku 1967–1970
Matsukata Masayoshi 1891–1892	Katō Takaaki 1924.1925	Higashikuni Naruhiko 1945	Satō Eisaku 1970–1972
Itō Hirobumi 1892–1896	Katō Takaaki 1925–1926	Shidehara Kjūrō 1945–1946	Tanaka Kakuei 1972
Matsukata Masayoshi 1896–1898	Wakatsuki Reijirō 1926–1927	Yoshida Shigeru 1946–1947	Tanaka Kakuei 1972–1974
Itō Hirobumi 1898	Tanaka Giichi 1927–1929	Katayama Tetsu 1947–1948	Miki Takeo 1974–1976
Ōkuma Shigenobu 1898	Hamaguchi Osachi 1929–1931	Ashida Hitoshi 1948	Fukuda Takeo 1976–1978
Yamagata Aritomo 1898–1900	Wakatsuki Reijirō 1931	Yoshida Shigeru 1948–1949	Ōhira Masayoshi 1978–1979
Itō Hirobumi 1900–1901	Inukai Tsuyoshi 1931–1932	Yoshida Shigeru 1949–1952	Ōhira Masayoshi 1979–1980
Katsura Tarō 1901–1906	Saitō Makoto 1932–1934	Yoshida Shigeru 1952–1953	Suzuki Zenkō 1980–1982
Saionji Kinmochi 1906–1908	Okada Keisuke 1934–1936	Yoshida Shigeru 1953–1954	Nakasone Yasuhiro 1982–1987
Katsura Tarō 1908–1911	Hirota Kōki 1936–1937	Hatoyama Ichirō 1954–1955	Takeshita Noboru 1987–
Saionji Kinmochi 1911–1912	Hayashi Senyūrō 1937	Hatoyama Ichirō 1955	
Katsura Tarō 1912–1913	Konoe Fumimaro 1937–1939	Hatoyama Ichirō 1955–1956	
Yamamoto Gonnohyōe 1913–1914	Hiranuma Kiichirō 1939	Ishibashi Tanzan 1956–1957	
Ōkuma Shigenobu 1914–1916	Abe Nobuyuki 1939–1940	Kishi Nobusuke 1957–1958	
Terauchi Masatake	Yonai Mitsumasa	Kishi Nobusuke	

67.	Sanjō	976–1017	1011–1016	
68.	Go-Ichijō	1008–1036	1016–1036	
69.	Go-Suzaku	1009–1045	1036–1045	
70.	Go-Reizei	1025–1068	1045–1068	
71.	Go-Sanjō	1034–1073	1068–1073	
72.	Shirakawa	1053–1129	1073–1087 1086–1129†	
73.	Horikawa	1079–1107	1087–1107	
*74.	Toba	1103–1156	1107–1123 1129–1156†	(1108)
75.	Sutoku	1119–1164	1123–1142	
76.	Konoe	1139–1155	1142–1155	
77.	Go-Shirakawa	1127–1192	1155–1158 1158–1192†	
78.	Nijō	1143–1165	1158–1165	(1159)
79.	Rokujō	1164–1176	1165–1168	
80.	Takakura	1161–1181	1168–1180	
81.	Antoku	1178–1185	1180–1185	
82.	Go-Toba	1180–1239	1183–1198	(1184)
83.	Tsuchimikado	1195–1231	1198–1210	
84.	Juntoku	1197–1242	1210–1221	(1211)
85.	Chūkyō	1218–1234	1221	
86.	Go-Horikawa	1212–1234	1221–1232	(1222)
87.	Shijō	1231–1242	1232–1242	(1233)
88.	Go-Saga	1220–1272	1242–1246	
89.	Go-Fukakusa	1243–1304	1246–1260	
90.	Kameyama	1249–1305	1260–1274	
91.	Go-Uda	1267–1324	1274–1287	
92.	Fushimi	1265–1317	1287–1298	(1288)
93.	Go-Fushimi	1288–1336	1298–1301	
94.	Go-Nijō	1285–1308	1301–1308	
95.	Hanazono	1297–1348	1308–1318	
96.	Go-Daigo	1288–1339	1318–1339	
97.	Go-Murakami	1328–1368	1339–1368	
98.	Chōkei	1343–1394	1368–1383	
99.	Go-Kameyama	?–1424	1383–1392	
Az északi udvar				
É1.	Kōgon	1313–1364	1331–1333	(1332)
É2.	Kōmyō	1322–1380	1336–1348	(1338)
É3.	Sukō	1334–1398	1348–1351	(1350)
É4.	Go-Kōgon	1338–1374	1351–1371	(1354)
É5.	Go-En'yū	1359–1393	1371–1382	(1375)
100.	Go-Komatsu	1377–1433	1382–1412	(1392)
101.	Shōkō	1401–1428	1412–1428	(1415)
102.	Go-Hanazono	1419–1471	1428–1464	(1430)
103.	Go-Tsuchimikado	1442–1500	1464–1500	(1466)
104.	Go-Kashiwabara	1464–1526	1500–1526	(1521)
105.	Go-Nara	1497–1557	1526–1557	(1536)
106.	Ōgimachi	1517–1593	1557–1586	(1560)
107.	Go-Yōzei	1572–1617	1586–1611	(1587)
108.	Go-Mizunoo	1596–1680	1611–1629	
*109.	Meishō	1624–1696	1629–1643	(1630)
110.	Go-Kōmyō	1633–1654	1643–1654	
111.	Gosai	1637–1685	1655–1663	(1656)
112.	Reigen	1654–1732	1663–1687	
113.	Higashiyama	1675–1709	1687–1709	
114.	Nakamikado	1702–1737	1709–1735	(1710)
115.	Sakuramachi	1720–1750	1735–1747	
116.	Momozono	1741–1762	1747–1762	
*117.	Go-Sakuramachi	1740–1813	1762–1771	(1763)
118.	Go-Momozono	1758–1779	1771–1779	
119.	Kōkaku	1771–1840	1780–1817	

Az idegen szavak írásmódjáról

A kötetben előforduló idegen nyelvű szavak átírásánál igyekeztünk az olvasók további érdeklődésének utat engedve a szakirodalomban elterjedt módot alkalmazni.

Ezért a japán szavak esetében a nemzetközi irodalomban használatos Hepburn-féle latin betűs átírást használtuk, amiben az egyes betűk ejtése hasonló a magyarban megszokotthoz. Ez alól csak néhány, nyelvünkben nem létező betűkapcsolat képez kivételt, melyeket az alábbiakban kiemelünk: ch = cs, j = dzs, s = sz, sh = s, ts = c, y = j. A magánhangzók fölötti vízszintes vonal a hang hosszúságát jelöli. A japán neveket a japán rendszer szerint közöltük, azaz a személynév követi a családnevet. A fenti átírás alól csak két, a magyar nyelvben már közismertté váló fogalommal tettünk kivételt: a szamuráj és a sógun szót magyar helyesírás szerint írtuk.

A kínai szavak esetében a sorozat már megjelent, *Kínai világ atlasza* című kötetéhez igazodva az ott alkalmazott ún. népszerű magyar átírást alkalmaztuk.

Amida (szanszkrit; Amitābha) „Végtelen Fény". Buddha, aki a Nyugati Paradicsom fölött uralkodik, ahol a hívők reményük szerint újjászületnek. A határtalan fény és könyörület megszemélyesítése. A történelem során a legszélesebb körben tisztelt Buddha. A neve ismételgetésében megnyilvánuló Amida- és Tiszta Föld-tisztelet még az ősi időkben került át Kínából Japánba, ahol tendai buddhista kolostorokban fejlődött tovább. A közemberek széles körében a 12. század végén kezdett elterjedni.

Bakufu A **sógun** – katonai vezető – hivatali rendszere, másnéven sógunátus. Maga a szó kínai eredetű, ahol a Tang-császárok belső palotaőrségének vagy egy hadjáraton lévő tábornoknak a szállására vonatkoztatták. A legrégebbi, 10. századi japán forrás egy császári őrkapitány lakhelyének összefüggésében említi. Ezt a szót használták Yoritomo kamakurai rezidenciájának jelölésére is, ahol a császári testőrség kapitányaként, majd sógunként lakott. Később lassanként már nemcsak a sógun lakhelyét értették alatta, hanem a sógun által irányított katonakormányzati szervezeteket is. E jelentésében a Kamakura-, a Muromachi- és az Edo-sógunátusban kezdték használni.

be Jobbágyszerű parasztok, fazekasok, fémművesek és írnokok foglalkozásonként elkülönült csoportjai, amelyek a Nara-korszak előtti japán társadalomban **uji**-ként ismeretes előkelőségeket szolgálták, s számukra meghatározott mennyiségű terméket, munkát és házi szolgálatot biztosítottak.

Bodhisattva (szanszkrit; japánul **bosatsu**) „Megvilágosodott Lény". Születésétől fogva megvilágosodott lény a buddhaság küszöbén, aki csak azért nem függetleníti magát a világtól, s nem lép be a **nirvánába**, hogy más érző lényeket megmentsen; olyan könyörületes lény, mint Fugen, Kannon, Miroku, Hachiman vagy Jizō.

bu Harcművészetek. A katonák hadi hagyományai és művészeti ágai, ugyanúgy, ahogy a civileknél a **bun**, az irodalom, a kormányzás és a kalligráfia művészete.

buke Katonadinasztiák, híres katonacsaládok, e szóval megkülönböztetve a nemességtől **(kuge)**; erős templomok, *jimon*.

bun Irodalomtudomány; polgári művészet. Kínában és Japánban gyakran hangoztatták azt a nézetet, miszerint a **bun** és a **bu** legmagasztosabb fogalmainak egyesülése a kormányzás, a civilizáció és az erkölcsi rend legfőbb támasza.

bunraku Bábszínház. A jōruri egyik ágazatának modern elnevezése, a 17. században Ōsakában alapított bunraku színház után. Az életnagyságúnál háromszor kisebb bábokat több jól képzett bábozó mozgatja, az előadást zene és énekes narrátor kíséri. A műfaj a 17. század végén, Ōsakában élte virágkorát, s ma is népszerű.

Edo-korszakban, olyan munkákban, mint a *Hagakure*, *bushidō*, a viszony kezdett a hűbérúr iránti egyoldalú, feltétlen elkötelezettséggé válni. A Tokugawa-sógunok mindent megtettek, hogy megakadályozzák a *bushidō*nak olyan elvakult megnyilvánulásait, mint a *junshi*t, (a csatlósnak hűbérura halálát követő kényszerű öngyilkossága) vagy az olyan jellegű vérbosszút, amellyel a negyvenhét patrónus nélkül maradt szamuráj torolta meg ura halálát.

chanoyu Betű szerint: teához való forró víz. Japán kifejezés a „teaszertartásra". A tea a 10. század előtt került Japánba, a teaivás szokása azonban csak a 13. században, a zen elterjedésével együtt kezdett meghonosodni. A teát a zen-kolostorokban serkentőszerként fogyasztották, hogy fokozzák a szerzetesek éberségét a hosszú meditációk alatt, illetve a vendégek részére szolgálták fel. A szokás a zen-kolostorokból jutott el a sakaii és kyōtói kereskedőkhöz, és a zent pártoló tartományi katonákhoz. Időközben, a 16. század derekán kialakult a teaivás rusztikus egyszerűségű, jellegzetes esztétikája, a **wabi**, amelynek művelői között olyan híres teamesterek találhatók, mint Takeno Jōō és Sen no Rikyū.

chōnin Városlakó, az Edo-időszakban főképp Edo, Ōsaka és Kyōto lakója. Magában foglalja a kereskedők, kézművesek, boltosok világát és kultúráját. Más kategória, mint a nemeseké (*kuga*), a szamurájoké (*shi*), a parasztoké (*nō*), a páriáké (*eta*) és a kasztokon kívülieké (hinin – szó szerint „nem ember") (*hinin*).

daimyō Tartományi hűbérúr, betű szerint: „nagy név". A szó eredetileg a megkülönböztető névvel ellátott földbirtokra vonatkozott, s a középkor századaiban tevődött át a tartományi hatalom hordozóira, főképp a helyi katonai főnökökre. A 15. század végén és a 16. században mintegy kétszázötven daimyō vetekedett a helyi hatalomért. Közülük Oda Nobunaga volt az, aki megkezdte az ország újraegyesítését, amit aztán Toyomi Hideyoshi és Tokugawa Ieyasu vitt véghez. A Tokugawa-időszakban daimyōnak azt nevezték, akinek egy legalább tízezer *koku* (kb. 1760 m^3) rizshozamú földbirtoka volt (1 koku kb. 180 liter).

dhāranī Az ezoterikus buddhizmusban a *sūtrá*k és imádságok rövidítésére használatos misztikus, mágikus szótagok.

dharma (szanszkrit; törvény) Általában Buddha tanításainak törvénye vagy igazsága. Lásd **mappō**.

dogū Késő Jómon kori (i. e. 11 000–300) agyagfigurák. Sokuk terhes asszonyokat ábrázol, maszkszerű arccal és kidülledő szemekkel. Rendeltetésük kétségkívül a szülés megkönnyítése és a betegségek elleni védelem.

dōtaku Rituális bronzharang. Elegáns, lapított, vékony falú, harang alakú tárgyak a **Yayoi**-periódusból (i. e. 300–i. sz. 300). Az i. e. 2. században a japán fémművesek kis koreai harangok durva másolatait készítették. A technika javulásával már tekintélyes számú, finomabb, nagyobb, folyóvizet imitáló, sávos mintával díszített harang készült. E harangokról származnak az ősi Japán mindennapi életének első, egyszerű ábrázolásai.

gagaku „Elegáns zene". A Nara-időszak idején Kínából vagy Koreából átszármazott ritualizált zene és tánc. A császári udvar szertartási zenéjeként gyökeresedett meg.

gigaku „ügyességzene". Indiából kínai és koreai közvetítéssel Japánba került jelmezes, akrobatikus, táncos zenei előadások műfaja. A 7–8. században Nara-templomokból terjedt tovább.

han Az Edo-korszak hűbéri nagybirtokai. A **daimyō**k és szamurájszervezeteik mintegy kétszázötven *han*t irányítottak. A Japánt 1600-tól 1867-ig uraló, Tokugawa-féle hatalmi rendszer közhasználatú elnevezése, a *baku-han*-rendszer rámutat a Tokugawa-sógunátus – más nevén a **bakufu** – és a *han* közötti hatalmi megosztottságra. A Meiji-restauráció után a *han*okat eltörölték, s a *haihan-chiken* néven ismeretes változtatások során prefektúrákkal helyettesítették őket.

haniwa Szó szerint „agyaggyűrűk"; agyaghengerek, tárgyak, ál-

agyagedényekre vonatkoztatják. Japán társadalma a Jōmon-korszakban szintén vadászó-gyűjtögető életmódot folytatott.

jōri Eleinte a 7–8. században meghatározott föld-alapegység. Ez a parcellaelrendezés vált később *jōri*-rendszer néven ismeretessé. A négyzetes alapterület kelet–nyugati irányban „sorokra" (jo), észak–déli irányban pedig „útszakaszokra" (ri) osztották. Az így felosztott négyzet oldalai 360 *bu* (kb. 654 m) hosszúságúak voltak. (1 bu kb. 1,8 m). A jōri az ország számos területén otthagyta nyomait, s a rizsföldek mai elhelyezkedésében még mindig megfigyelhető. A cél az adóztatás alá eső földek igazságos elosztása volt, de az eredetileg közös földtulajdonokon alkalmazott rendszert később egyre inkább kisajátították, aminek során az újrafelosztható földek mindinkább zsugorodtak.

jōruri Zenével vagy énekkel kísért történetek. A 15. század közepén jelentek meg az ifjú Minamoto Yoshitsunéról és szerelmeséről, Jōruri Gozenről szóló szomorú mese énekelt változatai; utóbbi a jōruri névadója. A jōruri műfaj csúcspontját a drámaíró Chikamasu Monzaemon (1652–1724) és Takemoto Gidayū (1615–1714) énekmondó mester idején érte el. A 17. században a legfontosabb kísérőhangszer a *shamisen* lett. A bábokkal bemutatott előadásokat, amelyeket ma gyakorta **bunraku**nak neveznek, *ningyō jōruri* néven emlegették. A jōruri a **kabuki** színháznak is lényeges alkotóeleme volt. A színészek által, színpadon bemutatott előadásokat kabuki jōrurinak nevezték, de rendeztek utcai és templomi előadásokat is.

kabuki Eredetileg színes, szertelen, furcsa vagy erotikus tánc, színdarab és ének. Állítólag női előadóművészek kezdték, például Okuni, aki egy társulattal 1603-ban Kyōtóban, a Kami folyó partján mutatott be ilyen jellegű előadásokat. A műfaj gyorsan terjedt. A Tokugawa kori hatóságok igyekeztek elfojtani. 1629-ben a női kabukit szemérmetlenség miatt betiltották. A kabukit nyomban ezután fiatal férfiak vették át, akiknek tevékenységét 1652-ben szintén betiltották; attól kezdve minden szerepet felnőtt férfiak játszottak. A 17. század végén és a 18. század elején a kabuki előadásmódja finomodott, történetei elmélyültebbek lettek, mivel a színészek és a szerzők a **nō** és a **jōruri** elemeit is beépítették a darabokba. A kabuki Edóban és Ōsakában volt a legnépszerűbb, s témájában e két nagyváros lakói, a *chōnin* érdeklődési körét tükrözte.

kami Shintō istenség; jelent istenséggé magasztosult embereket, hősöket, ősöket is, mint ahogy megfoghatatlan természeti erők vagy spirituális hatalom által megszállt tárgyakat is. A *kami* az emberektől általában elzárkózik, de aratási vagy más ünnepségek alkalmával megfelelő szertartásokkal és áldozatokkal a szentélyekhez csalogatható.

kamikaze Isteni szél. A vihar elnevezése, amely a 13. században tönkretette a Japánra támadó mongol inváziós hajóhadat. Ez az esemény is hozzájárult a meggyőződéshez, hogy Japán földjét a **kami** isteni védelemben részesíti. 1876-ban a Meiji-kormányzattal szembeszegülő kyūshūi szamurájok ugyanezt a szót használták, mikor Jinpūrennek vagy az Isteni Szél Szövetségének nevezték magukat. A szó a II. világháború idején vált nemzetközivé, ekkor olyan fiatal vadászpilótákra alkalmazták, akik a császár nevében öngyilkos bombatámadásokat hajtottak végre az amerikaiak és a szövetségesek hajói ellen. A mai Japánban a túlzottan vakmerő taxisokat és síelőket nevezik így.

kampaku A császári régens titulusa. A kampaku tisztjét 880-tól a Fujiwara család töltötte be abból a célból, hogy befolyást gyakorolhasson az uralkodókra, főleg azokra, akiknek anyja Fujiwara lány volt. A gyermekcsászárok régenseinek címe **sesshō** volt. A Fujiwara család 858-tól ezt a pozíciót is kisajátította. Idővel mindkét titulus hordozója a Fujiwara család ugyanazon tagja lett. A császári ház fölött az e tisztségek által gyakorolt uralmat *sekkan* politikának nevezik.

karma A buddhizmusban megtestesülő ősi indiai hiedelem, miszerint minden életforma okok és okozatok folyamatos lán-

csán a narai Tōdaiji-kolostor állt.

kuge Udvari nemesek. Eredetileg a császárt és udvaroncait jelentette. A Kamakura-korszaktól (1285–1333) a katonaházaktól (*buke*) való megkülönböztetésre használták. A *kuge* osztályon belül pontos rangsor alakult ki. A harmadik rangba és az a fölöttibe tartozókat, akiknek joguk volt császári meghallgatást kérniük, *kugyō*nak nevezték.

kyōgen „Őrült szavak" A **nō**-drámával együtt kifejlődött színpadi műfaj, melynek közjátékaiként gyakran műsorra tűzik. Míg a nō témája elsősorban a szellemi világ, a kyōgen gyakorta e világi, földhözragadt, humoros és kacagtató. Általában két-három szereplője van: a daimyō és szolgája vagy két pap. Cselekményesebb, mint a nō, s előadói nem viselnek maszkot.

Mahāyāna (szanszkrit; japánul Daijō) „Nagy kocsi". A buddhizmus Közép-Ázsiát, Tibetet, Kínát, Koreát és Japánt uraló északi áramlata, amely hangsúlyozza, hogy minden érző lénynek, aki Buddha tanításának nagy kocsiján utazik, van lehetősége az üdvözülésre. A mahāyāna buddhizmus Buddhák bonyolult panteonját alakította ki, könyörületes Bodhisattvái az üdvözülés lehetőségét kínálják minden élőnek. A mahāyāna a hināyāna „Kis kocsi"-nak nevezett buddhista irányzat (lásd. még **therevara**) északi megfelelője.

mandala (szanszkrit; japánul mandara) „Kör". Meghatározott, festett vagy faragott geometriai alakzatok, amelyek buddhista vagy shintō istenségeket vagy istenségek közötti kapcsolatokat jelképeznek. Ábrázolhatják istenségek paradicsomi lakhelyét vagy földi szentélyét. Az ezoterikus buddhizmusban általánosan használatos; a buddhista istenségek és a helyi, japán *kami*k közötti **honji-suijaku** kapcsolatot ábrázolja.

mantra (szanszkrit) „varázserővel bíró szó". Misztikus töltetű szótagok vagy mondatok, amelyeket a Buddhával való azonosulás elérésére recitálnak. Az ezoterikus buddhizmus három misztériumának egyike; a japán **shingon** buddhizmusban gyakran használják.

mappō „A törvény vége". Másik fordítása: „A törvény későbbi kora". Buddha tanításai progresszív fejlődésének harmadik s egyben végső szakasza Buddha életének első fázisában, amelyben felismerte és tökéletesen alkalmazta a *dharmá*t. Japánban a viszálykodás és a hanyatlás időszaka, kezdetét 1052-re teszik.

mudra (szanszkrit; japánul *in*) kéztartások, amelyek eredetileg a mantrák recitálását kísérő, a szövegben szereplő istenség (vagy fogalom) megidézését segítő kézmozdulatok voltak. A buddhista művészetben az ábrázolt Buddha, Bodhisattva vagy más szent tevékenységére vagy szellemi állapotára utaló jel.

nembutsu (szanszkritül Buddhánusmurti) Eredetileg Buddha meditatív felidézése. A kínai Tiszta Föld buddhizmus fejlődésével jelentése Buddha nevének segítségül hívásával bővült. Japánban általánosan használatos a hat írásjelből álló ima jelzésére: Name Amida Buddha (Tisztelet Amida Buddhának). A népszerű Tiszta Föld gyakorlatának alapja. Egyik kifejezési formája a táncos *nembutsu*, az *odori nembutsu*. A középkorban a kolduló Ikken szerzetes és követői egyszerű dallamra előadott éneke és tánca.

nirvana (japánul *nehan* vagy *satori*) A megvilágosodás legmagasztosabb szellemi állapota, a földi léttől s az újjászületések láncolatától való megszabadulás; a minden illúziótól és kötődéstől való megtisztulás útján érhető el.

nō Álarcos színpadi tánc, amely a Muromachi-időszak alatt a zen hatására fejlődött ki. Egyes drámaírók, mint például Zeami, a régebbi irodalmi, mitológiai és népi témákat mélyebb metafizikai árnyalatokkal vegyítve nagy hatású táncdrámákat alkottak.

renga Láncszerűen összekapcsolt költészet. A 12. század folyamán fejlődött egyszerű szórakozásból komoly művészetté, amelyben a résztvevők 5-7-5 vagy 7-7 szótagú sorokból álló ver-

satori Megvilágosodás. A fogalmai szerinti újjászületés, az *ōjō* megfelelője a Tiszta Föld buddhizmusban. Ösztönös ráébredés arra az igazságra, hogy a Buddhaság minden létformát áthat. Magába tekintve az ember önnön természetében is felfedezheti (*kenshō jōbutsu*). Az üresség közvetlen megtapasztalása. A zen *satori* (vagy *kenshō*) szerint a világ jelenségeinek megkülönböztetéstől mentes (pl. jó=rossz, létező=nem létező) megtapasztalása. Lásd **nirvana**.

sesshō Gyermekcsászár régense. A Fujiwara-vezetők a 9., 10. és 11. században mint a császárok befolyásolásának egyik eszközét, kisajátították a tisztséget. Lásd **kampaku**.

Shingon (szanszkritül *mantra*) „Igaz Világ". Az ezoterikus buddhizmus legfontosabb ágazata, amelyet Japánban Kūkai (744–835) vezetett be, miután 806-ban hazatért Kínából. Nagy súlyt helyez a mandalák és az olyan titkos mondatok használatára, mint a **mantrák** és a **dharanik**. A buddhizmus egyik tantrikus ága, számos *sūtrát* alkalmaz, amelyek egyike a *Mahāvairocana-sūtra*, Dainichi lényének magyarázata. A shingon lényeges elemei a rituálék, a mágikus praktikák, a tanok szóbeli átadása és a művészetek használata. Kūkai a halála előtt a Kōya-hegyen álló Kongōbuji-kolostorban, illetve a kyōtói Tōjiban szilárdan megalapozta a shingon tanításait.

Shinkansen Új fővonal; az úgynevezett „Puskagolyó Expressz". Az 1960-ban működésbe helyezett szupergyors szerelvények a 250 kilométeres sebességet is elérik. Az első Tokaidō-Sanyō Shinkansen Tōkyōt kötötte össze a Kyūshu északi részén fekvő Hakatával (Fukuokával). Azóta megépült a Tōhoku Shinkansen a tōkyōi Ueno, illetve Morioka között, továbbá a Jōetsu Shinkansen Ueno és Niigata között.

shōen A Heian-, a Kamakura- és a Muromachi-időszakban a nemesség, a templomok és szentélyek valamint katonák által kisajátított földbirtokok. Jóllehet a **ritsuryō** törvényei szerint elméletileg minden közös földterület a császáré volt, a nemesek és a templomok kértek vagy kaptak állandó tulajdonjogú földadományokat, adózniuk nem kellett utánuk, s területükre nem léphettek be a központi hatalom tartományi tisztségviselői. Miután ezeket a kiváltságokat biztosították, Japán minden tartományában nagy földterületeket shōennek minősítettek, amelyeket birtokosuk *shiki*kre parcellázott fel.

shugo Katonai rendőr. Minamoto no Yoritomo által tartományi rendőrré kinevezett katonák. Feladatuk a béke megőrzése, és a bajkeverők letartóztatása volt. Az Ashikaga-sógunok is neveztek ki *shugó*kat a tartományok élére, akik néha öt-hat tartományra is kiterjesztették hatalmukat. A modern történészek *shugo-daimyō*knak nevezik őket.

sógun Nagy tábornok. A „nagy tábornok, aki eltiporja a barbárokat" jelentésű *seiitaishōgun* szó lerövidült alakja. Eredetileg a Heian-időszakban azok a császári hercegek kapták ideiglenes címként, akik a császár nevében büntetőhadjáratokat vezettek. A sóguni címet később rövid időre megkapta a katona Minamoto Yoshinaka, majd Minamoto Yoritomo, aki a Kamakura-korszakban megalapította a **bakufu**t. Yoritomo után azoknak a Minamoto családbeli (Ashikaga és Tokugawa) hadvezérek címévé vált, akik kiépítették a bakufut, hogy fölvehessék a sóguni címet, ezzel juttatva kifejezésre, hogy mint a császári uralom katonai ága vezetőinek, joguk van az ország kormányzására.

sūtra (szanszkrit; japánul *kyō*) Buddha eredeti szavait és tanításait ismertető szakrális buddhista szövegek, amelyeket azonban csak valamivel Buddha halála után kezdtek összeállítani. Az indiai sūtrákat a japánok általában kínai fordításban olvassák.

szamuráj A „szolgálni" jelentésű *saburau* igéből. A Heian-időszakban a szamurájok testőrök voltak, akik a császári udvar, a Fujiwara-nemesek és kolostorba vonult császárok szolgálatában álltak. A fogalom fokozatosan kiterjedt a tartományi kato-

értékesnek tekintett. A tendai magában foglalja a misztikus **shingon**-tanokat és rítusokat, a tanulási és meditációs gyakorlatokat, a *shikan*t. Eklekticizmusa volt a forrása a későbbi Tiszta Föld-, zen- és Nichiren-mozgalmaknak.

tennō Mennyei uralkodó. A japán császári család uralkodó tagjának címe. Japánban a 7. században kezdték alkalmazni a kínai császári cím, a *huang-ti*, a Mennyek fia megfelelőjeként.

Therevada „Az öregek tanítása". A buddhizmus dél- és délkelet-ázsiai változata; más, mint a Közép-Ázsiában, Kínában, Koreában és Tibetben elterjedt **mahāyāna**. A hināyāna („kis kocsi") irányzathoz tartozó iskola..

uji Az ősi korszak óta apai ágú vérrokonság alapján kialakult bonyolult, kiterjedt, előkelő családok. Az ő kezükben voltak a helyi kormányhivatalok, a vallás és a hadviselés ügyei. Felügyeletet gyakoroltak a **be** néven ismeretes, közös lakóhely vagy mesterség szerint szerveződött szolgálók fölött.

wabi A veszteség- vagy magányosságérzet jelentésű *wabuki* szó származéka. A középkor idején fejlődött a szegénységet vállaló értelmiség esztétikájává, amely a nem teljest, a nem tökéletest, az egyszerűt, a szegényest és a szabálytalant a tökéletes, a hibátlan és a kifinomult fölé helyezte. A *wabi*-ideál szerint a köd vagy rohanó felhők által elhomályosított hold szebb, mint a tökéletesen látható telihold. A költészetben, az építészetben és a kerttervezésben is tükröződő *wabi*-esztétika legmagasabb rendű kifejezését talán a rusztikus egyszerűségű teaszertartásban (*wabicha*) érte el, amelyet még a 16. században alakítottak ki Sen no Rikyū és más teamesterek. A fogalmat sokszor használják együtt a régies, egyszerű, patinás jelentésű „sabi" szóval (wabi-sabi).

waka Japán költészet. Gyakran használják arra, hogy a japán költészetet és érzékenységet megkülönböztessék a kínai költészettől, a *kanshi*tól. A *waká*ba beletartoznak a *chōká*nak nevezett hosszú költemények, és a **tanká**nak nevezett rövidek, amelyek a Heian-korszakban a japán költők alkotásainak leggyakoribb formáivá váltak.

yang A **yin** kiegészítője s egyben ellentéte. Az ősi kínai gondolkodás úgy tartotta, hogy minden élet és tevékenység alapja e két dinamikus ellentét kölcsönhatása, amelyben a yang jelenti a férfiasságot, az aktivitást, az erőt, a pozitívat, a világosságot és a melegséget, s a yin képviseli a nőiességet, a passzivitást, a negativitást, a gyengeséget és hidegséget.

Yayoi tōkyōi kerület, ahol századunk elején agyagedényeket találtak. A Yayoi név az i. e. 300 és i. sz. 300 közötti időszakra vonatkozik, amelyben ezek az agyagedények készültek, s amely időszak folyamán Japán megismerte a rizst és a fémeket. Az ezt kísérő földművelési módszerekre, mesterségekre és szertartásokra épültek a japán társadalmi élet alapjai.

yin Lásd yang. A yin, a yang és az Öt Elem eszméi a Nara-korszak előtt terjedtek el Japánban, s hatottak a japán természet- és életfelfogásra.

yōga „nyugati kép". A Meiji-korszakban az európai művészet hatásaként megjelenő képzőművészeti irányzatok összessége. A gyűjtőfogalom ezért magában foglalja a japán historizmust és az impresszionizmust egyaránt. Az ugyanakkor működő japán hagyománykövető stílusok neve pedig nihon-ga „japán kép" volt. E két kategória a mai napig használatos a művészeti terminológiában.

zazen Ülve végzett meditáció. A zen megvilágosodás, a **satori** keresésének alapvető lelki és testi gyakorlata. A meditáló némán, lélegzetét szabályozva, lelkét megtisztítva, buddhaszerű tartásban, lótusz- vagy féllótusz-ülésben elmélyült lelki állapotba, *samadhi*ba kerül. A *zazen* célja az önmagunkba tekintés, s a saját és a mások buddhaságának közvetlen megragadása.

zen (szanszkritül *Dhyana*, kínaiul *Chan*) A Kínában született s Japánban a 13. században virágzó mahāyāna buddhizmus

Rövidítések: f = fent, bf = balra fent, jf = jobbra fent, k = középen, l = lent stb.

Valamennyi térképet a Lovell Johns Ltd (Oxford) és Alan Mais, (Honrchurch Essex) készítette.

Belső borító: Nyugat-Japán térképe, 33
Kannonnak szentelt hellyel: British Library, Map Room 62987(1)

Oldal
2–6. Szamuráj öltözékek; Tokugawa Reimeikai Foundation.
8–9. John Fuller rajzai, Cambridge
11. *Dōtaku* harang; Christie, Manson and Woods Int. Inc., New York.
23. Sapporói hófesztivál; Robert Harding Picture Library, London.
24.f. Folyó; Robert Harding Picture Library
24.l. Mezőgazdasági jelenet; Robert Harding Picture Library.
25. A Fuji-hegy; Robert Harding Picture Library.
26.f. Kerékpárok a Kita Senju állomásnál; Magnum.
26.l. Szabadtéri hővízforrás a Nikkō Nemzeti Parkban; Robert Harding Picture Library.
27.f. Jōdogahamai tengerpart; Zefa/Orion, London.
27l. Kōbe; Zefa/Orion.
28. Shinjuku éjjel, Tōkyō; Robert Harding Picture Library.
28–29. Mizushima ipari övezet; Zefa/Orion.
30. Az Aso-hegy; Hutchinson Library.
30–31. Rizsföldek; Robert Harding Picture Library.
31. Okinawa; Zefa/Orion.
32.f. E. S. Morse; Equinox Archive.
33. Elefántagyar, 11 cm.; Yukiko Nakatsu (Equinox Archive).
35.bf. *Dogū*-figura; Kōdansha, Tōkyō.
35.kf. Kúpos aljú agyagedény; Keio University/Shógakukan, Tōkyō.
35b.l. Lángnyelvekkel díszített edény; Tsuman-Cho Kyoiku-Iinkai/Shōgakukan.
36–37.k. Ainu falu; Munro-gyűjtemény, Pitt Rivers Museum, Oxford.
36–37.l. Ainu asszony; Robert Harding Picture Library.
37.f. Cetcsontból faragott medve; Shōgakukan.
37.k. Monbetsui ainu asszony; Popperfoto, London.
37.l. Ainuk rizst törnek mozsárban; Munro-gyűjtemény, Pitt Rivers Museum, Oxford.
38. *Dōtaku*-harang; Tōkyō National Museum.
39.k. John Fuller rajzai, Cambridge.
40.jk. A torói település rekonstrukciója; Martin Collcutt.
40.jl. A torói lelőhely; Wings Photo Agency, Tōkyō.
40.bl. Ásatási helyszínvázlat; John Brennan, Oxford.
42. A Nintoku-halomsír; Georg Gerster/John Hillelson Agency, London.
43.jf. Ásatási helyszínvázlat; John Brennan, Oxford.
43.b. *Haniwa*-harcos, 125,7 cm. magas, National Treasure, késői halomsír-korszak, Kuwai lelőhely, Ōta, Gumma prefektúra; Tōkyō National Museum.
43.kf. *Haniwa*-csónak, Saitobaru-halomsír, Saito, Miyazakai prefektúra; Tōkyō National Museum.
43.kl. *Haniwa*-ló, késői halomsír-korszak, ojimai lelőhely, Nitta, Gumma prefektúra; Tōkyō National Museum.
43.j. Női figura feje, 20,2 cm magas, Nintoku-halomsír; Imperial Household Collection, Tōkyō.
44. John Fuller rajzai, Cambridge.
45. Tükör; Christie, Manson és Woods, Int. Inc., New York.
47. Ō-Yorói stílusú páncél; Tokugawa Reimeikai Foundation.
48–49. Isei szentély; Robert Harding Picture Library.
50.b. Ásatási helyszínvázlat; John Brennan, Oxford.
50.k. Ise, légi felvétel; Shōgakukan.
51.f. Ise-templom, belső szentély; Gakken Publihers, Tōkyō.
50–51.j. Ise megtisztulási szertartás; Shūeisha, Tōkyō.
51.a. Izumói templom; Zefa/Orion.
52–53. John Fuller rajzai, Cambridge.
55.f. Az Elmúlt és Jövendő Sorsok illusztrált *sūtrája*; Atami Museum, Kanagawa prefektúra.
55.f. Buddha halála, jelenet egy 17. századi tekercsről; British

63.b. John Fuller rajzai, Cambridge.
64.jf. Légi felvétel Tōdaijiról; Tōdaiji/Shógakukan.
64.bf. Ásatási helyszínvázlat; John Brennan, Oxford.
64.jl. Nagy Buddha; Zefa/Orion.
64.kl. Chōgen Shōnin szerzetes, fa, 82 cm magas. Tōdaiji; Photo Hiromichi Inoue.
65. John Fuller rajzai, Cambridge.
66. Sokfejű istennő; Kōukuji/Shōgakunan.
68.f. John Fuller rajzai, Cambridge.
68.l. Kincsestár; Gakken, Tōkyō.
70–71. Légi felvétel Kyōtóról; Japan Map Centre, Tōkyō.
71.k. Palota kívülről; Kunaichō, Kyōto Office/Shōgakukan.
71.jf. Ásatási helyszínvázlat; John Brennan, Oxford.
71.l. Palota belső tere; Kunaichō, Kyōto Office/Shōgakukan.
73. A Kasuga-szentély; Zefa/Orion.
76–77. Az *Ishiyama-gire* egyik kalligrafikus oldala, tus merített papíron, 20,2 cm magas, 12. század; Umezawa Hikotaro Collection, Tōkyō.
77. *Lótusz-sūtra* legyező, tus és festék díszített papíron, 25,6 cm magas, 12. század második fele; Tōkyō National Museum.
78. Illusztráció a *36 bölcs költő albumá*ból, 35,7 cm magas, Kamakura-korszak; The Museum Yamato Bunkanan, Nara.
81. *Genji regénye*, 50. fejezet; Tokugawa Reimeikai Foundation.
82. Li Cseao költeménye, Saga tennōnak (809–23) tulajdonított kalligráfia; Imperial Household.
84. Heike Nōkyō (a Taira nemzetség által az Itskushima-szentélynek ajándékozott képtekercs), 26,5 cm magas, 12. század; Itsukusima-jinja, Hiroshima.
85. Saichō-szerzetes (Dengyō Daishi), tus és festék selymen, 129 cm magas, 11. század; Ichijōji, Kyōto.
87. Kūkai szerzetes (Kōbō Daishi) posztumusz portréja (részlet), Kamakura-korszak; Kyōōgokokuji, Kyōto.
88.b. Diagram; John Brennan, Oxford.
88–89. Anyaméhvilág-mandala, selyemfestés, Kyōōgokokuji, Kyōto, 900. körül, 183,6 cm magas; Tōji.
89.f. Ezoterikus szertartás; Shingon'in.
89.k. Gyémántvilág-mandala; Kyōōgokokuji, Kyōto.
89.jk. Fudō; Daigoi.
89.l. John Fuller rajza, Cambridge.
90–91. A Kōya-hegy; Hutcinson Library.
92.bl. A Byōdōin látképe; Zefa/Orion.
92.jl. Főnix; Byōdōin.
93.b. Ásatási helyszínvázlat; John Brennan, Oxford.
93.j. Amida Buddha, 110 cm magas; a Byōdōin Hōōdō csarnokából, Uji.
94.kf. A pokol egy bírája, festett, aranyozott faszobor, Muromachi-korszak, 15. század vége, 39,3 cm magas; Victoria and Albert Museum, London.
94.jf. A két folyót keresztező Fehér Ösvény, tus, festék, aranypor és *kirikane* selymen, függőtekercs, 82,6 x 39,7 cm.; Seattle Art Museum (Eugene Fuller Collection).
94.l. Amida Raigō, Heian-korszak, 11. század vége, selyemfestés; Kōyasan, Wakayama prefektúra. Mérete: a középső kép 211 x 211 cm, az oldaltáblák 211 x 104 cm.
95.k. A Tíz Világ sematikus ábrája, fametszet, 1669.; British Museum.
95.jf. John Fuller rajza, Cambridge.
95.jk. Pokol az "Újjászületés alapjai" fametszetről; British Library.
96. *Sūtra*-tekercsek a *Heike nōkyō*ból, papírtekercsek farúdon, fémnyéllel, fém- és kristályberakásokkal, 30 cm magas; Itsukushima, Hiroshima.
99. Jelenet a Későbbi Hároméves Háború című képtekercsről (Gosannen-no-eki emaki); Tōkyō National Museum.
100. Gyöngyházberakásos fanyereg, 30 cm magas, 12. század; Tōkyō National Museum.
102.b. Fujiwara Takanobu selyemalapra festett képe Minamoto Yorimotóról; Jingoji, Kyōto.
102.j. Katana-penge, a Sagami provinciából való Masamunénak tulajdonítják.
102–103.f. Takezaki Suenaga a Mongol betöréstekercsről; Imperial Household.
102–103.l. A Sanjō-palota égése a Heiji-tekercsről; Werner Forman Archive/Boston Fine Arts Museum.

122.jf. A Nijō-vár kertje; Robert Harding Picture Library.
122.bk. Hagyományos kertrendezés; John Hillelson Agency.
122.l. Mohakert; Zefa/Orion.
122–123.f. Az Aranypavilon; David Halford, London.
123.l. Nikkō; Lucie Motion/Hutchinson Library.
124–125.f. Nō-színpad; Werner Forman Archive.
124.bl. Maszk; Zefa/Orion.
125–125.kl. Bunraku; Hutchinson Library.
125.kl. Bunraku-bábok; Zefa/Orion.
125.jf. Maszk; Zefa/Orion.
125.jk. Maszk; Werner Forman Archive.
125.jl. Maszk; Werner Forman Archive.
126.bl. Vár belső tere; Werner Forman Archive.
126.jl. Matsumoto-vár; Zefa/Orion.
126.jk. Kapubejárat a Nijō-várba; Werner Forman Archive.
127.bk. Daimyō-menet eljátszása; Zefa/Orion.
127.jf. A Himeji-vár; Zefa/Orion.
127.bl. Vázlat; John Brennan, Oxford.
127.jl. Diagram; Inkwell, Bicester, Oxford.
128–129. Nijō-vár, ellenzőfestmény; Werner Forman Archive.
130–131. Hishikawa Moronobu háttérjelenete; Tōkyō National Museum.
130.l. Színház belső tere; British Museum.
131.f. *Taira no Tomomori és a remete*, Kunisada képe; Dr. Richard Illing/Phaidon Press, Oxford.
131.jk. Színész arcfestés; Hutchinson Library.
131.jl. Az Ichikawa Ennosuke társulat modern előadása Nagoyában 1987 júniusában; P. Perrin – Sygma/John Hillelson Agency.
132.f. Oda Nobunaga; Kōbe Municipal Museum.
132.c. Hideyoshi; Itsu Art Museum.
134.b. Ieyasu; ; Tokugawa Reimeikai Foundation.
134–135. Edo vára; Aspect Picture Library, London.
135.j. Vázlat; John Brennan, Oxford.
136. Kard, *Itomaki-no-tachin*, *Ko-Bizen* pengével, Eiroku jelével, 1558., Christies, London.
137.b. Tsuba: Christies, London.
137.k. Páncél, *Aka-Ito-Odoshi*, *Tachi-Do*, 17. század; Christies, London.
139. Az év eseményei a császári udvarban, tus- és festékpapíron, egy hatrészes, egyenként 140 x 350 cm-es ellenzőpár egyike, Tosa Mitsuoki (1617–91) munkája; Sen Sōshitsu, Kyōto.
144–145. Falusi élet, tus- és festékpapíralapon, Kusumi Morikagénak (kb. 1620–1690) tulajdonított nyolcrészes ellenzőpár egyik fele, mérete 90,4 x 344 cm; Nariaiji, Kyōto/Kyōto National Museum.
149. Sen no Rikyū; Omote Senke Fushinan Gyűjtemény, Kyōto.
150–151. Valamennyi kép Sen Sōoku teamester, Mushanokōji Senke Teaiskola, Kyōto, a Hutchinson Library (151.j.k.) és a Werner Forman Archive (151.l.) szívességéből.
153. Japán keresztény utazószentély; Christies, 1985. május 22.
154.k. Részlet a Hikone-ellenzőről, hatrészes pár egyike, ismeretlen művész alkotása a 17. század elejéről, National Treasure; Hikone Castle, Ii Naoyoshi gyűjteménye.
154–155.l. Dohányzókészlet; Victoria and Albert Museum, London.
157.k. Kimono; Victoria and Albert Museum, London.
157.l. Josiah Wedgwood; British Museum, London.
158.bl. Anya és gyermekei; British Museum/Phaidon Press, Oxford.
158.jl. Papírmasébaba-készítő, aláírás nélküli surimono, 1790., 13 x 10 cm.; Chester Beatty Library, Dublin.
158–159.f. Sétahajó a Sumida folyón, Kiyonaga munkája; British Museum.
159.kl. Felvonulás, Schumman surimonója, kb. 1810., 19 x 17,6 cm; Chester Beatty Library, Dublin.
159.jl. Utazók tésztát esznek, Hokusai suramonója, kb. 1904., 13,5 x 18,1 cm.; Chester Beatty Library, Dublin.
160–161.f. Ninsei: Fácánfüstölő-tartó; Ishikawa Museum.
160.bl. Kakiemon fiatalasszony; Christies Ltd., London.
160.kl. Kutani-kerámia Hotei portréjával; Ishikawa Museum.
161.bl. Kék és fehér arita-tál; Christies Ltd., London.
161.j. Shinō-kerámia, fekete raku teásedény: British Museum.

166.f. Utagawa Toyoharu: Benten ünnepe az Itsukushina-szentélyben; British Museum, London.
166.l. Zarándoklat az Ise-templomba, mandala; Ise-templom Igazgatási Iroda.
167. Házaspár, fametszet; British Museum, London.
168–169. Falusi utca; Popperfoto Ltd., London.
169. Shintō-papok; Michael Dean, Nihon Token, London.
170. Az első japán diplomáciai küldöttség, 1862.; BBC Hulton Picture Library, London.
171. Saigō Takamori; Asahi Shimbun Photo Tōkyō.
172. Mutsuhito, a Meiji császár; Imperial Collection, Kyōto.
174–175. Asszonyok harcolnak a Satsuma-felkelésben, Nagayama Umosai fametszete; Kanagawa Prefectural Museum.
176.f. Déli Tisztviselők csoportja; BBC Hulton Picture Library.
176.l. Újoncok francia egyenruhában; BBC Hulton Picture Library.
178–179. A yokohamai vashíd; Kanagawa Prefectural Museum.
179.k. Iwakura Tomomi; Asahi.
181.b. Itō Hirohumi; Asahi.
181.j. Itagaki Taisuke; Asahi.
182–183. A Meiji-császár bemutatja az első császári alkotmányt, 1889., Yoshu Shuen fametszete; Kanagawa Prefectural Museum.
184.f. Sumo-birkozók; Kanagawa Prefectural Museum.
184.bl. Megérkeznek Perry hajói; University of Tōkyō.
185.f. Az öt istenség vonatozik; Kanagawa Prefectural Museum.
185.jl. Perry admirális; Kanagawa Prefectural Museum.
185.l. Öt nemzet ünnepe; Kanagawa Prefectural Museum.
186.bl. Hiroshige: „Lilaakác-virágok a víz fölött Kameidónál", az *Edo száz látképé*ből; British Museum, London.
186.kl. Monet: Vízililiomos tó; National Gallery, London.
186.jl. Bracquemond tálja; Victoria and Albert Museum.
186.jf. Mary Casatt: *A levél*; Metropolitan Museum of Art, New York, Paul J. Sachs ajándéka, 16.2.9.
186.kf. Utamaro: Kurtizán arcképe; British Museum.
189. II. vagy III. Andō Hirosige fametszete Japán első bankja, a Mitsui Bank – 1873., ; Kanagawa Prefectural Museum.
190. Kobayashi Kiyochika: Weihaiwaei megtámadása; Kanagawa Prefectural Museum.
193f. Gyári bronzöntők; Popperfoto Ltd.
193.l. II. vagy III. Andō Hiroshige: Az első vasútvonal Tōkyō és Yokohama között; Kanagawa Prefectural Museum.
196.f. Japán Földművesek Találkozója; Asahi.
196.k. Bankcsőd, 1927; Asahi.
197. Ichijū Kunimasa: Tōkyō első felhőkarcolója Japán első személyfelvonójával Ryōunkakuban, 1890; Local History Archives, Oktatási Minisztérium, Tōkyō.
198.f. Mori Ōgai; Asahi.
198.k. Natsume Sōseki; Asahi.
199.f. Ōta Chou: Csillagleső asszonyok, 1936.; National Museum of Modern Art, Tōkyō.
199.kl. Hirohito császár szertartási öltözékben; Popperfoto.
199.l. Ōsakai tánccsoport, 1931.; Asahi.
202.f. A Konoe-kormány, 1938.; Asahi.
203.f. Támadás Pearl Harbor ellen; The Research House/US Navy.
205. Hiroshimai óra; Keystone Collection.
206. Amerikai tankok; Asahi.
207. Tōkyō a háború után; Keystone Collection.
208. MacArthur haderői Japánban; Keystone Collection.
209. Szakszervezeti sztrájkőrség, Tōkyō; Popperfoto.
210–211.f. Hajógyári munkások, Nagasaki; Keystone Collection.
211. Sztrájkolók és rendőrök összecsapása; Keystone Collection.
212–213. Versenyző gyerekek; Zefa/Orion.
214.bf. Reggeli csúcsforgalom Tōkyō Shinjuku állomásán; Magnum Photos, London.
214.j. Part a Japán-tenger mentén; Robert Harding Picture Library.
214.bl. Személyzeti tornagyakorlat a fényképezőgépgyárban; Popperfoto Ltd.
216.jk. Sumo-birkózás, fiúk edzés előtti bemelegítése; Magnum Photos Ltd.
216.jl. Sízők; Zefa.
217.f. Gyönyörködés a cseresznyevirágzásban; Robert Harding Picture Library.
217.k. Pacsinko-szalon (flipperterem); Robert Harding Picture Library.
217.jl. Takarazuka-revü; Magnum Photos Ltd.
218–219. Kalligráfiaverseny gyermekeknek; Magnum Photos Ltd.
219. Darutánc, Yasaka-szentély; Hutchinson Library.
219.j. Az ősök napja, Tōkyōi temető; Robert Harding Picture Library.
219.kl. Egy pap gyümölcsöt ajánl fel a vízesés szellemeinek a Hiei-hegyen; Robert Harding Picture Library.
220–221. Zen-templom kertje; Burt Glinn, Magnum Photos Ltd.
222.b. Kōya-hegyi szerzetesek; Hutchinson Library.
223.bf. Buddhista szerzetesek; John Hillelson Agency.
223.jf. Szerencsevásárlás a templomok és a szentélyek szomszédságában; Richard Kalvar, Magnum Photos Ltd.
223.bk. Jószerencsét hozó amulettek; Philip J. Griffiths, Magnum Photos Ltd.
223.bl. Tenyérjóslás, Kyōto; Richard Kalvar, Magnum Photos Ltd.
223.jl. Hadaka-matsuri, Inazawa; Richard Kavar; Magnum Photos Ltd.
224.bf. Ünnepi játékok művészei; Philip Gordon, Reflex.
224.jf. Óvodáscsoport számítógép-terminálokat kezel; Hutchinson Library.
224.jl. Kereskedelmi vásár; Rene Burri, Magnum Photos Ltd.
224.bl. Ünnepi felvonulás; Philip Gordon, Reflex.
Az illusztrációk megtalálásához nyújtott segítségükért és útmutatásukért külön köszönettel tartozunk a következőknek: Fusa McLynn, Bodleian Library, Oxford; Izumi Tytler, Bodleian Library, Oxford; Philippa Martin, Oriental Institute, Oxford; Greg Irvine, British Museum.

FÖLDRAJZI NÉVMUTATÓ

A csillaggal jelölt címszavak területi egységeket (megye, tartomány, prefektúra, járás stb.) jelölnek.

A dőlt betűs oldalszámok képre vagy képaláírásra hivatkoznak.
A japán neveket japán rend szerint adtuk meg, azaz a családnevet követi a személynév